

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AĞRI
İBRAHİM ÇEÇEN
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

ISSN:2149-3006
e-ISSN:2149-4053

NİSAN/APRİL

VOLUME: 6/1 - 2020

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Âdem YERİNDE
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cengiz ŞENGÜL
(Akdeniz Üniversitesi)
- Prof. Dr. Faruk KAYA
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Prof. Dr. Halil Ahmet KIRKKILIÇ
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hayati AKYOL
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kerem KARABULUT
(Atatürk Üniversitesi)
- Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU
(Erzurum Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÇALIŞOĞLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Meral DİNÇER
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Arş. Gör. Salih ÖZYURT
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarını bağlar, dergimizin ve kurumumuzun görüşlerini yansıtmaz; yazıların bütün bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

The opinions and views in papers published on the journal belong only to its authors and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher, all the scientific and legal responsibility of the writings belongs to the authors

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Adına İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT
Rektör

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Arş. Gör. Salih ÖZYURT

EDİTÖR YARDIMCISI

Öğr. Gör. Yelda KÖKSAL

Türkçe Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Burak ARMAĞAN

Rusça Dil Editörü

Arş. Gör. Ersin ÇETİNKAYA

İngilizce Dil Editörü

Arş. Gör. Mehmet KAYGUSUZ

BASKI

SELER MATBAASI/Ankara

Dizgi ve Tasarım

Salih ÖZYURT

Dergi Sekreteryası

Temel ATMACA

Sümevra ATASEVER

Bu dergi,

tarafından
desteklenmektedir.

DİZİNLER

DANIŐMA KURULU

- Prof. Dr. Ahmet BEŐE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Akif ARSLAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alparslan CEYLAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevat BAŞARAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan KÖSE (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk KAYA (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil KOCA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüsnü KAPU (Kars Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. İnyet PEHLİVAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerem KARABULUT (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Lokman TURAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ATALAY (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Memmed RIZAYEV (Nahcivan Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Mesut DOĞAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer DEMİREL (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

- Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat H. YANIK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuray KARACA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ogün COŞKUN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan ÇINAR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan DENİZ (Yüzüncüyıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman MERT (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer ŞENEL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep GÜRSOY (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Saliha KODAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami BAKIRCI (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami KILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat ZAMAN (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Serkan HAZAR (Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ufuk ŞİMŞEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ümit KILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ünal ÖZDEMİR (Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki KODAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN (Yüzüncüyıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulcabbar KAVAK (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdülkerim SEBER (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet TOPAL (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Asuman GÖKHAN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Emine TEYFUR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Doç. Dr. Erdoğan TOZOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Figen ATABEY (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Gülnara GAMBEROVA (Nahcivan Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. İlknur EMEKLİ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Salih GEÇİT (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ertuğrul ÖZTÜRK (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet TEYFUR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Emin KAYSERİLİ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehrali CALP (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Metin BAYRAM (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa AYDEMİR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Nazım KARTAL (Sinop Üniversitesi)
Doç. Dr. Nazire ERBAY (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Servet TİKEN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup KARATAŞ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf SÖYLEMEZ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Zübeyir SALTUKLU (Atatürk Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEM KURULU

- Prof. Dr. Adem YERİNDE (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman ENGİN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Başaran GENÇDOĞAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erkan TOKUCU (Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Lokman TURAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Menşure KOLÇAK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhammed Şükrü MOLLAVELİOĞLU (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet AKÇAY (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Bünyamin SARIKAYA (Muş Alparslan Üniversitesi)
Doç. Dr. Cengiz ATLI (İğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR (Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Ersin KARAMAN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih ORHAN (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan H. TAYLAN (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail ÇELİK (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Kürşad Çağrı BOZKIRLI (Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Akif HAŞILOĞLU (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet KATRANCI (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Salih GEÇİT (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa AYDEMİR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa BEKTAŞ (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer OKUR AKÇAY (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Oğuzhan SEVİM (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Sertaç Timur DEMİR (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Vedat KARADENİZ (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf SÖYLEMEZ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Zafer KANBEROĞLU (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

- Dr. Öğr. Üyesi Ersin KURNAZ (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TORUN (Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatma BAŞAR (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gamze Nil ARKAN (Fenerbahçe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hale TORUN (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hatice AZTİMUR (Harran Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat AKARSU (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇOBAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nazife Özge BEŞER (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün ZAMAN (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nusret YILMAZ (İğdır Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sait YILDIRIM (İğdır Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ünzüle KURT (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zeynel Abidin YILMAZ (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Dr. Eda KÖSE (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Dr. Göknur ERSARI (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucular, yoğun bir emek harcanarak hazırlanan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin, onbirinci sayısını sizlerle paylaşmanın hakkı gururunu yaşamaktayız. Bu sayımızda da Sosyal Bilimlerin farklı alanlarına ait kıymetli çalışmaları siz değerli okuyucularımızın istifadesine sunmaya çalıştık. Toplamda altıncı yayım yılında olan dergimizin altıncı cildinin birinci sayısında yirmiiki makale yer almakta olup, bu makalelerin tamamı yirmisi Türkçe, biri İngilizce ve bir makale de Arapça neşredilmiştir.

Birinci makale, *Öğretmen Adayları ile Polis Adaylarının Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzları ile Bağlanma Stillerinin İncelenmesi* başlığıyla kaleme alınmıştır. Bu araştırmanın amacı da öğretmen ve polis adaylarında sürekli öfke – öfke ifade tarzları ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi olarak ifade edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu eğitim fakültesi mezunu 73 öğretmen adayı ve 107 polis adayı oluşturmaktadır. Veriler KPSS hazırlık için dershaneye giden öğretmen adayları ile eğitim fakültesini bitirdikten sonra polis olmak amacıyla POMEM'de eğitim gören polis adaylarından gönüllülük esasına göre toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 24 programı ile analiz edilmiştir. Ölçek puanları arasındaki ilişkinin belirlenmesi için yapılan korelasyon analizinde Spearman korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediklerini belirlemek amacıyla Kolmogrow-Smirnow testi yapılmıştır. Normal dağılım gösteren ikili grup karşılaştırmalarında t-testi, göstermeyenler Mann Whitney U testi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda bağlanma boyutları ile sürekli öfke ve Öfke ifade tarzları arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca cinsiyet, meslek ve psikolojik tedavi görüp görmeme durumuna göre de farklılaşmalar olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

6.Sınıf Fen Bilimleri Kitabının Çoklu Zekâ Kuramına Göre İncelenmesi başlığı ile kaleme alınan ikinci makalede, 6. sınıf fen bilimleri ders kitabının çoklu zekâ kuramını kriter olarak analizini yapmak amaçlanmıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplamak için araştırmacılar tarafından çoklu zekâ kuramı özelliklerine göre ortaya koyulan kriter tablosu kullanılmıştır. Bu tablonun oluşturulmasında konuyla ilgili literatürde bulunan çoklu zekâ kuramı ve zekâ alanlarının özelliklerini içeren gerekli kaynaklar incelenmiştir. Doküman incelemesi yöntemi kullanılarak veriler analiz edilmiştir. 2019-2020 eğitim öğretim yılında kullanılan 6. sınıflara ait fen bilimleri ders kitabı çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Verilerin analizinde, temaların frekans değerleri göz önünde

bulundurulmuştur. Araştırma sonucunda, bedensel ve kinestetik ile görsel-uzamsal zekâ alanına ilişkin temaların en fazla olduğu tanımlanırken, matematiksel ve mantıksal, sözel-dilsel, doğacı, sosyal-kişilerarası, içsel zekâ alanı vurgusunu sırasıyla takip ettiği görülmüştür. Bu durum 6. sınıf fen bilimleri ders kitabının yapısının en fazla görsel-uzamsal zekâ ve bedensel-kinestetik zekâ alanlarına yönelik vurgular içerdiğini ifade etmektedir. Ayrıca araştırmacılar diğer eğitim kademelerindeki derslerde de çalışmanın yapılması şeklinde, konuya yönelik önerilerde bulunmuşlardır.

Özel Eğitim Alanında Teknoloji Kullanımı ile İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi başlığı ile kaleme alınmıştır. Bu çalışmada alan yazın taraması yapılarak özel eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak çalışmada sistematik bir alan yazın taraması yapılmıştır. Çalışmada 2012-2017 yılları arasında ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı altında yer alan Eğitim Bilimleri kategorisinde ulaşılan 56 dergide yayımlanan makaleler içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Yapılan incelemede özel gereksinimi olan bireylere yönelik olarak geliştirilen uygulamaların incelendiği çalışmaların yeterli olmadığı ve bu konuda yapılan araştırmaların sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dördüncü makalede ise *STEM Uygulamalarında Öğretmen Adaylarının Kodlama Eğitimi Hakkındaki Görüşleri* incelenmiştir. Bu çalışmada STEM uygulamaları kapsamında, kodlama eğitime yönelik fen bilimleri öğretmen adaylarının görüşlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmaya gönüllülük esasına göre, 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında bir devlet üniversitesinde okuyan Fen Bilgisi Öğretmenliği 3. Sınıf öğretmen adayları katılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın verileri, STEM uygulamaları kapsamında kodlama eğitimi alan 37 kişilik bir çalışma gurubu ile yarı yapılandırılmış öğrenci görüşme soruları kullanılarak toplanmıştır. Toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma sonunda öğretmen adayları STEM uygulamaları kapsamında verilen kodlama eğitiminin öğrenmede teoriden çok uygulamaya yönelttiği, öğrenmede kalıcılığın artırdığı, zevk alarak öğrenmeyi sağladığı, sistematik ve alternatif düşünme becerilerinin geliştirdiğini beyan etmişlerdir. Bu çalışma STEM eğitimi kapsamında fen bilimleri ve kodlamanın bütünleştirilmesi ile anlaşılması zor olan soyut bazı fen kavramlarının somutlaştırılarak, öğrenmenin kalıcı ve daha anlamlı olmasının sağlandığını yazarlar tarafından ifade edilmiştir.

Eğitim Liderleri İçin Yönetim Standartları: Ohio Eyaleti Örneği adlı beşinci makalede; Ohio eyaletinde 2018 yılında hazırlanmış olan eğitim liderlerinin uyması gereken yönetim standartları, doküman incelemesi yapılmak suretiyle ortaya konulmuş, ardından Türk eğitim sistemine uygulanabilirliği konusu tartışılmıştır. Türk eğitim sistemi için de böyle bir belgenin hazırlanması ve bu dört temel alana ilaveten bilişim ve teknoloji temel alanının eklenmesi gibi önerilerde bulunulmuştur.

Altıncı makale olan, *Kıbrıs Barış Harekâtının Azerbaycan Basınına Yansımaları* adlı çalışmada; Türkiye'nin Kıbrıs adasına müdahalesinin bütün dünyada olduğu gibi Türk dünyasında da geniş yankı uyandırdığı belirtilmiştir. Çalışmada Azerbaycan basınına göre Kıbrıs Barış Harekâtı'nın yansımaları ele alınmıştır. Araştırma da Sovyet sistemi içerisinde olan ve basın dâhil birçok konuda sansürün uygulandığı Azerbaycan'ın olaylara bakışı temasıyla hareket edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden belge ve doküman analizi yöntemi ile oluşturulan çalışmanın sonucunda; Kıbrıs'taki olayların Azerbaycan basınına göre baş aktörü olarak NATO'nun gösterilmeye çalışıldığı ve Amerika'nın bölgeye yerleşme noktasında bu durumu kullandığı şeklinde bir sonuç elde edilmiştir.

Turistik Ürün Çeşitlendirmede Sosyal Medyanın Etkisine Bir Örnek: Doğu Ekspresi adlı doktora tezinden üretilmiş olan yedinci makalede; Doğu Ekspresi ile seyahat hakkında, sosyal medyada çok sayıda paylaşım yapılmasından dolayı bu seferlerin gençler, maceraperestler ve fotoğrafçılar arasında bir moda haline geldiği belirtilmiştir. Bu çalışmada Ankara'dan başlayan ve Kars şehrinde son bulan Doğu Ekspresi yolculuğunun nasıl popüler hâle geldiği, bu yolculuğun sürdürülebilirliğinin olup olmadığı ve Kars şehrinde ortaya çıkardığı değişimlerin hangi boyutta olduğunun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Ayrıca beklenmedik bir şekilde popüler hâle gelen bu rotanın karşısında Kars şehrindeki turistik tesislerin verdiği tepki incelenerek, yeterlilik analizi yapılmıştır. Veriler incelenirken sosyal medyadaki popülerliğin ölçütü olan etiketlerin sayısı ve beğeni sayıları incelendiği için çalışma nicel bir boyut taşımaktadır. Ayrıca turistik faaliyetler incelenirken katılımcı gözlem yöntemi kullanılmıştır. Her iki yöntemin kullanıldığı bir araştırma olması nedeniyle bu çalışmayı karma desenli olarak nitelendirmek mümkündür. Çalışmanın sonucunda Doğu Ekspresi'ni tercih eden turistlerin Kars şehrindeki konaklama tesislerini tam kapasite doldurduğu ve özellikle kent merkezinde bulunan turistik destinasyonları ziyaret ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca Doğu Ekspresinin, turistlerin sosyal medyada yaptıkları paylaşımların yoğunluğu sebebiyle bir moda hâline geldiği tespit edilmiştir.

Türkiye Sağlık Coğrafyası Literatürünün Değerlendirilmesi adlı sekizinci makalede; sağlık coğrafyası veya tıbbi coğrafya alanında Türkiye'de 1950- 2019 yılları arasında yapılan lisansüstü tez, makale, bildiri ve kitap türündeki yayınlar ele alınmıştır. Yapılan çalışma sonucunda son yıllarda sağlık coğrafyası alanındaki çalışmaların giderek arttığı, coğrafya bilim insanlarının bu alana daha fazla ilgi göstermeye başladıkları görülmüştür.

Ahterî-yi Kebir'de Tıbbi İsimler adlı dokuzuncu makalede; Ahterî-yi kebir'in, Türk dil ve din bilgini Ahterî, Muslihuddin Mustafa el-Karahisarî tarafından kaleme alınan Arapça – Türkçe orta ölçekte bir sözlük olduğu belirtilmiştir. Eserde 24497 madde başı bulunduğu, Ahterî-i kebir'in pek çok yönden diğer sözlüklerden farklılık göstermesi ve günümüzde kullanılmayan birçok kelime ve deyim yer vermesinin ona büyük bir önem kazandırdığı ifade edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda tıpla ilgili olmak üzere eserde

207 madde başı, buna ilaveten 321 madde içi, toplam olarak 528 tıbbi terim kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada kullanılan terimler insan, hayvan ve bitkilerle ilgili olanlar şeklinde tasnife tabi tutulmuştur. Ahterî-yi kebir'de geçen terimlerin pek çoğunu sözlüklerde bulmak mümkün değildir. Bu da çalışmaya ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bazı maddelerde bahsi geçen nesnenin veya hususun neye yaradığı, bunların nasıl kullanılması gerektiği yer almaktadır. Çalışmada bitki, hayvan, taş veya çeşitli maddelerin tıbbi yararları, bunların hangi rahatsızlığa iyi gelebileceği, bunlardan tıbbi cihetle nasıl yararlanılabileceği üzerinde durulmuştur. Pek çok sözlük taranarak çalışmaya Ahterî-yi kebir'deki tıbbi terimlerin karşılıklarını ihtiva eden bir sözlük konulmuştur. Anlaşılmasında güçlük olan ifadelerin karşılıkları da parantez içinde verilmiş ve çalışmanın sonuna bir de sözlük eklenmiştir.

Eleştirmenlerin Gözüyle Abdülhak Hâmit Tarhan başlığıyla incelenen onuncu makalede; Tanzimat edebiyatının II. dönem yazarlarından olan Hâmit, Şinasi ve Namık Kemal'in izlerini takip ederek Batı tesirinde eserler kaleme aldığı ifade edilmektedir. Özellikle şiirlerindeki "ölüm, ben ve tabiat" temalarıyla ön plana çıkan şairin, Tanzimat döneminin en çok konuşulan yazarlarından biri olduğu belirtilmektedir. Yazarın şiir ve tiyatrolarında Batılı tarzda yazmasının yanında, yazılarındaki düzensizliğin, bazı aydınların eleştirilerine yol açtığı aktarılmaktadır. Nazım Hikmet, Asım Bezirci, Nurullah Ataç ile Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Hâmit'e bakışları birçok benzerlik ve karşıtlık içerir. Nazım Hikmet'in "Putları Yıkıyoruz" yazı dizisi hem bir eleştiri hem de bir algıyı değiştirmeye yöneliktir. 1929 yılında yazılan yazıların ilki Hâmit'in olumlu olan toplumsal algısını olumsuz yönde yıkmaya girişimidir. Eleştirmenlikten ziyade şairliği ön plana çıkan Nazım Hikmet'in bu yazısı Hâmit ile ilgili eleştiri çalışmalarında ön sırayı alır. Tanpınar'ın Hâmit'e yönelik eleştirilerinde ise Hâmit'in şairliği ve oyun yazarlığını değerlendirme çabası görülür. Tanpınar, her ne kadar Hâmit'in edebi yönüne nesnel ifadelerle yaklaşmışsa da onun dil kullanımını ve düzensizliğini eleştirir. Ataç'ın Hâmit'e yönelik eleştirisine bakıldığında aşağılayıcı ve alaycı bir tutum görülür. Onun bu bakışı Asım Bezirci'de görülmez. Bezirci'nin Hâmit'i bütün yönleriyle ele alıp aynı zamanda olumlu değerlendirmeleri şaire yönelik objektif bir yaklaşımda bulunduğunu gösterir. Eleştirmenlerin Hâmit'e yönelik değişik değerlendirmeleri farklı bir bakışı ortaya koyar.

Tevfik Fikret'in 'Balıkçılar' Adlı Şiirinde Trajik Vizyon ve Çocuk adlı onbirinci makalede; Servet-i Fünûn dönemi sanatçılarından Tevfik Fikret'in, mizacı gereği dönemin aynası durumunda olan önemli bir şair ve yazar olduğu belirtilmektedir. Fikret'in kalemiyle, Türk edebiyatına ilk defa giren mevzuları içeren örneklerden Balıkçılar şiirinde merhamet duygusu ağır basmaktadır. Sosyal bir mesele kapsamında merhamet duygusunun yoğun işlendiği bu şiirde dikkat çeken özellik bir çocuğun yaşam mücadelesi verirken yetişkin rolü üstlenmesidir. Hayatı iyi bilen ve analiz eden şair Balıkçılar şiirinde çocuğa yetişkin rolü üstlendirmesi ile çocuğu ciddiye aldığını göstererek çocuklar için özel bir edebiyatın gerekliliğini de ortaya koymuştur.

Onları hayatın gerçekleri karşısında yüzleştirerek dünyayı çıplak gözle göstermeye gayret edip zorluklara hazırlamıştır. Şiirde de zorluklar, imkânsızlıklar ve realite ekseninde bir ailenin yaşam mücadelesi anlatılır. Trajik etkinin kaynağında yakın akrabalık söz konusudur. Şiirde ise birinci dereceden akrabalık ile trajik etki daha da güçlenmiştir. Şiirde, kimi metafizik güçlerle ortaya çıkan trajik boyutta birden fazla suç söz konusu olsa da kahramanın mahvoluşu ile bu suç ödenmiş olur. Şair sadece kahramanın sonunu hazırlamayı trajedinin daha derin bir şekilde yaşanmasını sağlamıştır.

Nazım Hikmet ve Nurettin Topçu'nun Çağdaş Türk Kültürüne Etkileri başlığıyla incelenen onikinci makalede; Farklı düşünceleri benimsemiş olmalarına rağmen birçok ortak noktası bulunan iki aydın Nazım Hikmet RAN ve Nurettin TOPÇU'nun, vatanseverlikleri ile ön plana çıkmakta oldukları ifade edilmiştir. Nazım Hikmet'in komünizm inancına karşılık olarak, Nurettin TOPÇU antiemperyalist ve sosyalist bir yazar olduğu ve her iki fikir adamının da vatan hasreti çekerek ve milliyetçilik duygusunu benimsemekten öte yaşayarak öğrendikleri belirtilmektedir. İkisi de insan ve toplumu, hayat koşullarının daha iyi yerlerde olmasının üstünde tutmuş ve bu anlamda değerlerinden ödün vermemiştir. Nurettin TOPÇU insanların insanlığı bulmaları için Anadoluçuluk fikri, İslam Sosyalizmi ve Hareket Felsefesi çerçevesinde düşüncelerini ifade etmiştir. İyi bir eğitim alan TOPÇU, hayatının bir dönemini Avrupa'da geçirmiştir. Avrupa'da yapmış olduğu çalışmalar ile başarılarına imza atmıştır. Ahlaki davranışları ve üstün zekâsı sebebi ile önü kesilse de yılmadan insanlığa hizmet vermeye devam etmiştir. Nazım Hikmet ise bahriye eğitimini tamamlamasına rağmen yakın zamanda yaşadığı talihsizlikler sebebi ile bu eğitimini yarım bırakmıştır. Fakat iyi bir edebiyat eğitimi almıştır. Yurtseverlik duygusu ağır basmasına rağmen ülkeden üç defa kaçmak zorunda kalmıştır. Vatandaşlıktan çıkarılsa da bu kararın geçersiz olduğuna dair Bakanlar Kurulu kararı da bulunmaktadır. İki aydın çağdaş Türk kültürünü etkileyen eserler bırakmıştır.

Yeni Bir Ulus Oluşmasında Propagandanın Etkisi; Alman Nasyonalist Parti Örneği başlığıyla kaleme alınan onüçüncü makalede; Almanya'da Birinci Dünya Harbi'nden sonra Hitler'in partisi Nasyonal Sosyalistler'in seçimle başa geçtiği ve Hitler'in Alman arî ırkı oluşturmak için yoğun çalışmalar yaptığı aktarılmaktadır. Hitler amacına ulaşmak için devleti ele geçirmenin şart olduğunu anlamış, önce başarısız bir darbe girişiminde bulunmuş daha sonra seçimle iş başına gelmiştir. Hitler, Nasyonal Sosyalist Parti programını arî Alman ırkı idealleri çerçevesinde şekillendirir. Nasyonal Sosyalist Parti Alman ırkı oluştururken yöntem olarak propaganda tekniklerinin etkisini fark etmişti. Devletin baskı aygıtlarının yanı sıra ideolojik aygıtlarını da bu amaçla kullanmıştır. Nasyonal Sosyalist Parti Alman milliyetçiliği çerçevesinde yaptığı propaganda faaliyetlerinde gazeteleri, radyoları, tiyatroyu, eğitim kurumlarını, sinemayı, fısıltı gazetesi olarak da anılan kulaktan kulağa gibi yöntemlerin tamamını kullanmıştır. Ülkedeki tüm kitle iletişim araçları propaganda

faaliyetleri etrafında Almanların üstün, gururlu ve onurlu insanlar olduğunu ötekilerin özellikle Yahudi ve Çingenelerin alt sınıf olduğu yönünde ciddi yayınlar yapıyorlardı. Çalışmada dünyada ortaya çıkan ulus devlet akımıyla birlikte Almanya'da Hitler'in yönetimindeki Nasyonal Sosyalistlerin Alman ırkı oluşturmak için kullandıkları propaganda teknikleri ve ulus oluşturmada propagandanın etkisine değinilecektir.

Medyada Bilgi Edinimi ve İzlenç Alanı Arasında Kalmak adlı ondördüncü makalede; temel olarak alınan sorun, medya üzerinde süreklilik kazanan günlük yaşamın ne kadarının bilgi edimi ne kadarının da izlenç sonucu şekillendiğini ve bilgi ve medya etkileşimi sorunu ele alınmaya çalışılmıştır. Bilgi edinme konusunda çalışma yaparken başvurulan temel kuram Aristoteles'in Bilgiyi öğrenme yöntemidir. Bu çalışmada 'Bilgi edimi ve izlenç' kavramından yola çıkılarak, günümüz modern insanının belleğinin medya ile nasıl biçimlendiğini araştırmak amacı güdülmektedir. Medya ve bilgi arasındaki bağlantıda ise, Chomsky'nin Rızanın İmalatı kuramında sorguladığı gibi, Medya, bilgiyi yönlendiren, teslim alan, davranışları ve seçimleri etkileyen bir dalgayaya dönüşmesi de makalenin özünü anlatmaktadır. Sonuç olarak insan yaşamının ne kadarını bilgiye ne kadarını izlençeye ayırmaktadır. Öğrenmek her ikisiyle de mümkün müdür? Sorusu ele alınmıştır.

From Historical and Sociological Reality to Virtuality of The Digital Age: Virtualization of The Community adlı İngilizce kaleme alınmış olan onbeşinci makalede; Cemaat olgusunun sosyal bir varlık olan insanın, insanlık tarihinin ilk günlerinden itibaren kendisinin de içinde bulunduğu sosyal birim olduğu ifade edilmiştir. Fakat her geçen gün daha fazlasıyla küresel unsurların hâkimiyeti altına giren dünyada sürekli olarak yeni topluluklar ve kimliklerin oluştuğu ve bunlar çoğu durumda, yapmacık, sahte topluluk duygusu veren oluşumlar olduğu ifade edilmektedir. Sanal cemaatin ise bu oluşumların en bilineni olduğu belirtilmekte ama ne var ki bunların geleneksel cemaatlerin yerini dolduramadıkları anlatılmaktadır. Bu araştırma, sanal cemaatlerin hangi şartlarda doğduğunu, oluşum süreçlerinin genel gidişatlarının ve özelliklerinin neler olduğunu, işlevlerinin neler olduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Konu bağlamında detaylı bir şekilde mevcut literatür incelenmiştir.

TOKİ Konut Uygulamalarındaki Fiyat Politikalarının Değerlendirilmesi (Ağrı Suçatağı II. Etap 3+1, 280 Daire Üzerinden Fayda Maliyet Analizi) adlı onaltıncı makalede; Ağrı'da yapımı 2011 yılında tamamlanan ve aynı yıl kura ile belirlenen hak sahiplerine dağıtımı yapılan Suçatağı İkinci Etap, 228 dairenin, TOKİ'ye maliyeti ile vatandaşa maliyeti arasında bir karşılaştırma yaparak, kamu açısından "kar mı, yoksa kamu yararının mı gerçekleştiğini" ortaya koymayı hedeflenmiştir. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde TOKİ'nin kısa tarihçesi ve uygulamaları, ikinci bölümde "Kamu Yararı" kavramı, üçüncü bölümde ise Ağrı Suçatağı TOKİ Konutlarının arsa temini, yapım ve satış aşaması, rakamlar ve hesaplamalar eşliğinde ortaya konulmuş, çalışma genel bir değerlendirme ile sonuçlandırılmıştır.

Psikolojik Sözleşme İhlallerinin Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarına Etkisi: Bir Alan Araştırması adlı onyedinci makalede; psikolojik sözleşme ihlallerinin, üretkenlik karşıtı iş davranışlarına etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırma, Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren tekstil firmalarının çalışanları üzerinde yapılmıştır. Örneklem grubunu 482 tekstil çalışmanı oluşturmaktadır. Çalışmada anket yöntemi kullanılarak elde edilen veriler SPSS 21 programında analiz edilmiş ve bulgulara dayanarak yorumlanmıştır. Elde edilen verilere göre psikolojik sözleşme ihlallerinin, üretkenlik karşıtı iş davranışları üzerinde zayıf düzeyde pozitif ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Psikolojik sözleşme ihlali algılamalarında meydana gelen artışlar üretkenlik karşıtı iş davranışlarının da artmasına neden olmaktadır. Üretkenlik karşıtı iş davranışlarının işletmelere olan zararları düşünüldüğünde, yöneticilerin psikolojik sözleşme ihlalleri ile mücadele etmeleri gerektiği sonucuna varılmıştır.

Siirt İlinde Baraj ve Hidroelektrik Santrallerinin Dışsallık Analizi: Bir Alan Araştırması adlı onsekizinci makalede; Siirt ilinde yapılmış ve yapımı devam eden baraj ve HES projelerinin ortaya çıkaracağı dışsal etkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Siirt ilinde yapılmış ve yapımı devam eden baraj ve HES projelerinin olası dışsal etkilerin belirlenmesi amacıyla bir anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen anket verilerinin analizi neticesinde baraj ve HES projelerinin hem negatif hem de pozitif dışsallık etkisine neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nin Ağrı Kenti Hakkındaki Algıları ve Beklentileri: Nicel Bir Araştırma adlı ondokuzuncu makalede; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi öğrencilerinin, akademik ve idari personelinin ekonomik, demografik, sosyal, kültürel, çevresel, eğitim, sağlık, güvenlik, kentleşme vb. alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılarının ve beklentilerinin bilimsel açıdan değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları, AİÇÜ katılımcıları tarafından; güvenlik düzeyi ile üniversite-kent etkileşimi alanlarında sunulan önermelerin genel anlamda olumlu olarak algılandığını gösterirken, ekonomik, sosyal, kültürel, iklimsel ve çevresel, kentleşme yapısı ve düzeyi, eğitim-öğretim, sağlık ve sosyal hizmetler düzeyi ile demografik ve toplumsal alanlarında sunulan önermelerin ise genel anlamda ve görece olumsuz olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

Gölbaşı İlçesinin Sosyo-Ekonomik Profil Araştırması adlı yirminci makalede; Gölbaşı ilçe merkezinde ikamet eden vatandaşların sosyo-ekonomik profilini ve ilçenin sosyo-ekonomik sorunlarını tespit etmek amaçlanmıştır. İlçenin mevcut sosyo-ekonomik yapısı da ortaya konulmaya çalışılmış olup Gölbaşı ilçesinin daha fazla gelişmesini sağlayacak uygulamalar için ilgililere bilimsel destek sağlamak hedeflenmiştir. Gölbaşı ilçe merkezinde oturan 400 kişiye anket uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS-25.0 paket programı kullanılmıştır. Ankette elde edilen verilerin analiz sonuçlarına göre, ilçe merkezinde oturan katılımcıların büyük bir kısmının gelir durumlarının iyi

olmadığı; fakat buna rağmen büyük bir kısmının ev ve araba sahibi olduğu anlaşılmıştır. İlçenin en önemli sosyo-ekonomik sorunları sırasıyla; işsizlik, yetersiz sanayileşme, plansız kentleşme, sosyal yaşam alanlarının yetersizliği, yöresel ürünlerinin markalaşmaması ve miras yoluyla alınan arazilerin küçük parçalara ayrılmasıdır. İlçenin sosyo-ekonomik sorunlarının varlığına rağmen, ilçede oturmaktan mutlu ve hayatlarından memnun olanların sayısının bir hayli fazla olması analiz sonuçlarında göze çarpan bir diğer husus olduğu ifade edilmiştir.

Ağrılı Kadınların İstihdamı Üzerine Bir Analiz: Tekstil Kent Örneği adlı yirmibirinci makalede; sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması bakımından son sıralarda yer alan Ağrı ilindeki kadınların istihdamdaki konumlarına ilişkin analizi ortaya koymak amaçlanmıştır. Söz konusu analizde literatür taramasının yanında saha çalışması ile yeni bir istihdam alanı oluşturan Tekstil Kent örneği ele alınmıştır. Çalışmada Türkiye’de yürürlükte olan Kalkınma Planları incelenerek kadın istihdamına yönelik hedefler ortaya konulmuştur. Saha çalışmasında yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile 12 kadının Tekstilkent’te çalışma koşulları, memnuniyet durumları, beklentileri ve varsa mevcut sorunlara bakış açıları irdelenmiştir. Kadınların yaşı, eğitim durumları, medeni halleri, iş deneyim süreleri gibi göstergelerden yola çıkılarak kadınların istihdam öncesi ve sonrasındaki durumları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmada kadınların eğitim seviyesi ile istihdam edilebilirlikleri arasında doğrusal bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Öte yandan, kadınların istihdam hayatında mutlaka yer almaları gerektiği çalışmaya katılan kadınlar tarafından dile getirilmiştir.

İslam’da Çocuk Hakları Tarihi adlı Arapça kaleme alınmış olan yirmikinci makalede; Müslüman ailenin, Müslüman toplumun çekirdeğini oluşturduğu ve çocuklar üzerinde terbiye edildikleri ilkeleri ve ahlakları yansıttıkları ifade edilmektedir. İslam dininin, yaşlı, genç veya çocuk olsun, her ferдин hakkını açık bir şekilde teminat altına aldığı ve İslam’ın, herkesin insan haklarına riayet etmesine çaba gösterdiğini belirtmektedir. İslam dininin, tüm insanlığa karşı Rahîm olan Allah tarafından indirilen merhametli bir yaklaşıma sahip ve İslam’ın vacip kıldığı bu haklardan çocuklar için büyük bir pay olduğu aktarılmaktadır.

Önceki sayılarımızda da ifade edildiği üzere dergimiz, yılda iki sayı (Nisan ve Ekim aylarında) yayımlanacak olup, seçici bir şekilde yayın hayatına devam edecektir. Dergimiz hem basılı hem de online yayın şeklinde okuyucularımızın istifadesine sunulmaktadır. Çalışmalarını dergimizde yayımlamak isteyen yazarlar, dergimizin Dergi Park ULAKBİM sayfasındaki (<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>) adresinden üye olarak, özgün bilimsel çalışmalarını online olarak gönderebilir ve süreci takip edebilirler. Hakemler (iki hakem oluru) ve yayın kurulu tarafından yayımlanması uygun görülen makaleler, öncelikle Dergi Park sisteminden yeni sayımız içinde yayımlanacak, ardından da basılı şekli yazarlara ve hakemlere enstitümüz tarafından gönderilecektir. Ayrıca dergimiz şu anda TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin

tarafından izlenince veya takip sürecinde olup önümüzdeki sayılardan itibaren hem bu dizinde yer alması hem de yabancı alan indekslerine girebilmesi için çalışmalar devam ettirilmektedir. Günümüz itibariyle ulusal ve uluslararası 10 farklı indekste yer alan dergimizin daha güçlü indekslerde iyi bir statü kazanabilmesi için gerekli girişimler sürdürülmektedir. Bu noktadan hareketle dergimizin ÜAK Doçentlik Kriterlerine uygun hale getirilmesi öncelikli amaçlarımız arasındadır. Ayrıca dergimiz Akademik Teşvik Kriterlerine uygun ve puan alınabilir bir şekilde faaliyetlerine devam etmektedir.

Dergimizin yayım hayatını sürdürmesinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT ve İC Vakfı yönetim kuruluna şükranlarımı sunuyorum. Dergimizin altıncı cildinin birinci sayısına makaleleriyle katkı sağlayan değerli bilim insanlarına, hakemlerimize, editör yardımcılarımıza, dergimizin yönetim ve yayım kurulunda özveriyle görev yapan bütün arkadaşlarıma teşekkür eder; dergimizin bilim camiasına ve eğitim hayatına katkı sağlamasını temenni ederim. Dergimizin gelecek sayılarında değerlendirilmek üzere kıymetli akademisyen dostlarımızın yeni çalışmalarını bekler, tüm okuyucularımıza selam ve saygılarımı sunarım.

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Editör

İÇİNDEKİLER

Öğretmen Adayları ile Polis Adaylarının Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzları ile Bağlanma Stillерinin İncelenmesi -1-18

Examination of The Relationship Between Trait Anger-Anger Expressions and Attachment Styles of Teacher Candidates and Police Officer Candidates

Dr. Öğr. Üyesi Gülin YAZICI ÇELEBİ

6. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabının Çoklu Zekâ Kuramı Açısından İncelenmesi -19-45

An Analysis of 6th Grade Science Textbook in Terms of Multiple Intelligence

Aykut KOYUNCUOĞLU - Prof. Dr. Zeki KAYA

Özel Eğitim Alanında Teknoloji Kullanımı ile İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi -47-70

Examination of The Studies Conducted on Technology Use in Special Education

Ali KURT - Dr. Öğr. Üyesi Meltem KURTOĞLU ERDEN

Stem Uygulamalarında Öğretmen Adaylarının Kodlama Eğitimi Hakkındaki Görüşleri -71-83

Prospective Teachers' Views on Coding Training in Stem Applications

Hasan Güleriyüz - Prof. Dr. Refik Dilber - Prof. Dr. İbrahim Erdoğan

Eğitim Liderleri İçin Yönetim Standartları: Ohio Eyaleti Örneği -85-116

Management Standards for Educational Leaders: The Case of Ohio State

Doç. Dr. Bilgen KIRAL

Kıbrıs Barış Harekâtının Azerbaycan Basımına Yansıması -117-141

Reflection of The Cyprus Peace Operation on The Azerbaijani Press

Amrah BAYRAMOV - Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ

Turistik Ürün Çeşitlendirmede Sosyal Medyanın Etkisine Bir Örnek: Doğu Ekspresi -143-160

An Example of The Effect of Social Media for Touristic Product Diversification: Doğu Ekspresi

Dr. Öğr. Üyesi Tolga KORKUSUZ - Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR

Türkiye Sağlık Coğrafyası Literatürünün Değerlendirilmesi -161-192

The Evaluation of Health Geography Literature of Turkey

İsmail ÖZDOĞAN

Ahterî-yi Kebir'de Tıbbî İsimler -193-222

Medical Names in Ahteri-yi Kebir

Prof. Dr. Halil Ahmet KIRKKILIÇ

Eleştirmenlerin Gözüyle Abdülhak Hâmit Tarhan -223-238

Abdülhak Hâmit Tarhan The viewpoints of the Critics

Dr. Mehmet Şahin YAVUZER

Tevfik Fikret'in 'Balıkçılar' Adlı Şiirinde Trajik Vizyon ve Çocuk -239-259

Tragic Vision and Child in Tevfik Fikret's "Balıkçılar (Fishers)"

Dr. Öğr. Üyesi Metin ERKAL - Bilge SANCAR

Nazım Hikmet ve Nurettin Topçu'nun Çağdaş Türk Kültürüne Etkileri -261-284

The Effects of Nazım Hikmet and Nurettin Topçu on The Contemporary Turkish Culture

Hamza Gökhan ERYILMAZ

Yeni Bir Ulus Oluşmasında Propagandanın Etkisi; Alman Nasyonalist Parti Örneği - 285-320

The Effect of Propaganda in The Creation of A New Nation; Example of The German Nationalist Party

Öğr. Gör. Abduselami SARIGÜL

Medyada Bilgi Edinimi ve İzlenç Alanı Arasında Kalmak -321-332

Being Between Information Acquisition And Surveillance in The Media

Hikmet TOPRAK

From Historical and Sociological Reality to Virtuality of The Digital Age: Virtualization of The Community – 333-354

Tarihsel ve Sosyolojik Gerçeklikten Dijital Çağın Sanallığına: Cemaatin Sanallaşması

Öğr. Gör. Dr. Saniye VATANDAŞ

TOKİ Konut Uygulamalarındaki Fiyat Politikalarının Değerlendirilmesi (Ağrı Suçatağı II. Etap 3+1, 280 Daire Üzerinden Fayda Maliyet Analizi)- 355-375

Evaluation of Price Policies in Toki Housing Applications (Cost Benefit Analysis Through With Ağrı Suçatağı II Stage 3 + 1, 280 Flats)

Öğr. Gör. İsmet ALACA- Öğr. Gör. Dr. Melik YOLCI

Psikolojik Sözleşme İhlallerinin Üretkenlik Karşısı İş Davranışlarına Etkisi: Bir Alan Araştırması – 377-408

The Effects of Psychological Contract Breach on Counterproductive Work Behaviors: A Case Study

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet POLAT

Siirt İlinde Baraj ve Hidroelektrik Santrallerinin Dışsallık Analizi: Bir Alan Araştırması – 409-431

Externality Analysis of Dam and Hydroelectric Power Plants in Siirt: A Field Research
Dr. Öğr. Üyesi Semih Serkant AKTUĞ- Fırat ERDEMCI- Doç. Dr. Mehmet DAĞ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nin Ağrı Kenti Hakkındaki Algıları ve Beklentileri: Nicel Bir Araştırma – 433-472

Perceptions and Expectations of Agri Ibrahim Cecen University on the City of Agri: A Quantitative Research

Doç. Dr. Ömer Yalçinkaya - Dr. Öğr. Üyesi Şekip Yazgan - Öğr. Gör. Hüseyin Serhan Çalhan

Gölbaşı İlçesinin Sosyo-Ekonomik Profil Araştırması – 473-501

The Socio-Economic Profile Survey of Gölbaşı District

Prof. Dr. Kerem KARABULUT - Öğr. Gör. Şaban Öncebe

Ağrılı Kadınların İstihdamı Üzerine Bir Analiz: Tekstil Kent Örneği – 503-534

An Analysis on The Employment of Women From Agri: The Case of Tekstil Kent
Dr. Ceren AVCİL

İslam'da Çocuk Hakları Tarihi - تاريخ حقوق الطفل في الإسلام – 535-556

History of Children's Rights in Islam

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

ÖĞRETMEN ADAYLARI İLE POLİS ADAYLARININ SÜREKLİ ÖFKE-ÖFKE İFADE TARZLARI İLE BAĞLANMA STİLLERİNİN İNCELENMESİ

Examination of The Relationship Between Trait Anger-Anger Expressions and Attachment Styles of Teacher Candidates and Police Officer Candidates

Dr. Öğr. Üyesi Gülin YAZICI ÇELEBİ

Gümüşhane Üniversitesi Psikoloji Bölümü

gulin_celebi@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6779-9123>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	16.01.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	18.03.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 1-18	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.673590

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

**ÖĞRETMEN ADAYLARI İLE POLİS ADAYLARININ SÜREKLİ ÖFKE-ÖFKE İFADE
TARZLARI İLE BAĞLANMA STİLLERİNİN İNCELENMESİ¹**

Examination of The Relationship Between Trait Anger-Anger Expressions and
Attachment Styles of Teacher Candidates and Police Officer Candidates

Dr. Öğr. Üyesi Gülin YAZICI ÇELEBİ

Öz

Öfke üzerinde uzlaşılan temel duygulardan biridir. Diğer duygular kadar normal olmasına rağmen zarar verici ve olumsuz bir duygu olarak düşünülmektedir. Her duygunun oluşumu, yaşanması şiddeti farklı bireysel özelliklerden etkilenmektedir. Bu özelliklerin neler olduğu ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmanın amacı da öğretmen ve polis adaylarında sürekli öfke – öfke ifade tarzları ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu eğitim fakültesi mezunu 73 öğretmen adayı ve 107 polis adayı oluşturmaktadır. Veriler KPSS hazırlık için dershaneye giden öğretmen adayları ile eğitim fakültesini bitirdikten sonra polis olmak amacıyla POMEM’de eğitim gören polis adaylarından gönüllülük esasına göre toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 24 programı ile analiz edilmiştir. Ölçek puanları arasındaki ilişkinin belirlenmesi için yapılan korelasyon analizinde Spearman korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediklerini belirlemek amacıyla Kolmogrow-Smirnow testi yapılmıştır. Normal dağılım gösteren ikili grup karşılaştırmalarında t-testi, göstermeyenler Mann Whitney U testi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda bağlanma boyutları ile sürekli öfke ve Öfke ifade tarzları arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca cinsiyet, meslek ve psikolojik tedavi görüp görmeme durumuna göre de farklılaşmalar olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öfke, Öfke İfade Tarzları, Bağlanma Stilleri, Polis, Öğretmen

Abstract

¹ Bu çalışmanın bir kısmı IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Anger is one of the primary emotions. Although it is as normal as other emotions, it is considered as a damaging and negative emotion.

The formation of each emotion, feeling of it and its intensity are affected by different individual characteristics. Various studies are conducted to find out these characteristics. This study aims to examine the relationship between trait anger-anger expressions and attachment styles of teacher candidates and police officer candidates. The study group consists of 73 prospective teachers and 107 prospective police officers who were graduated from education faculties. The data were voluntarily collected from candidate teachers who go to courses for preparing Public Personnel Selection Examination (KPSS), and from the education faculty graduates who study at the Police Vocational Training Center (POMEM) to become police officers. The data obtained were analyzed with the SPSS 24 software.

Spearman correlation coefficient was used in the correlation analysis to determine the relationship between the scale scores. The Kolmogrow-Smirnow test was performed to determine whether the data were normally distributed. T-test was used in normally distributed binary group comparisons and Mann-Whitney U test was used in non normally distributed ones. As a result of the analyzes, it is seen that there is a relationship between attachment dimensions and trait anger, anger expression styles. Furthermore, differences were identified based on gender, occupation and receiving psychological treatment or not. The findings were discussed in accordance with the literature.

Keywords: Anger, Anger Expression Styles, Attachment Styles, Police Officer, Teacher

Giriş

İnsan davranışlarını, diğer bireylerle olan etkileşimini hatta kendisi ile olan ilişkisini, düşüncelerini etkileyen çeşitli duygular vardır. Kaynaklarda farklı sayılar verilmekle beraber üzerinde uzlaşılan temel duygular; mutluluk, üzüntü, korku ve öfkedir (Kısaç, 1999; Qatley, 2004). Diğer duygular kadar normal olmasına rağmen öfke zarar verici ve olumsuz bir duygu olarak düşünülmektedir (Soykan, 2003). Türk Dil Kurumu sözlüğünde öfke : ” Engelleme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi, kızgınlık, hışım, hiddet, gazap” olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanımlamada ise Geçtan (2014) öfkeyi; bireyin hakkı olanı alamadığında veya önemseydiği insanlar beklentilerine uygun davranmadığında yaşanan duygu olarak tanımlamaktadır. Bir diğer tanımlamada ise öfke, sık yaşanan, hayal kırıklıklarından yoğun hiddete kadar farklı şiddetlerde ve süreçlerle

yaşanabilen, içerisinde fizyolojik ve biyolojik değişimlerin de yer alabildiği normal bir duygu şeklinde tanımlanmaktadır (Hollenhorst, 1998). Lerner (2001) ise tanımında öfkeyi; kişinin hakkını alamaması, ihtiyaçlarının karşılanmaması, incinmesi durumlarında yaşadığı duygu olarak ele almaktadır. Öfkeyi ikinci bir duygu olarak ele alan Gordon (1996), öfkenin buzdağının görünün kısmı olduğunu, bireyin yaşadığı; engellenme, reddedilme, kırılma ya da kaygı gibi acı veren duyguların neden olduğu bir duygu olduğunu ifade etmektedir. Yapılan tanımlara bakıldığında ortak noktanın: öfkenin birey haksızlığa, adaletsizliğe uğradığında, isteklerine ulaşması ya da planlarını uygulaması engellendiğinde, hayal kırıklığına uğradığında ortaya çıkan duygu olduğu ifade edilebilir. Öfke farklı şekillerde yaşanabilmektedir. Literatüre bakıldığında iki tür öfkeden söz edilmektedir: sürekli öfke ve durumluk öfke.

Sürekli Öfke: En yalın haliyle “öfkelenmeye yatkınlık” olarak tanımlanabilecek bir kavramdır. Sürekli öfke düzeyi yüksek olan bireylerde bu durum adeta doğal bir hal almaktadır (Özmen, 2004). Bu bireyler zaman zaman öfkelenmek için nedene ihtiyaç duymayacak noktaya gelebilmektedir, çünkü öfkelenmek için her zaman bir sebepleri vardır ve bunu kontrol etme noktasında da sorunlar yaşamaktadırlar. Bu bireyler için asıl sorun teşkil eden noktalardan biri de bireylerin bu durumu kabul etmemeleridir. Bu bireylerde yaşanan öfke nedenlerden bağımsız olarak hayata dair genel bir öfke durumu olduğu ifade edilmektedir (Tanış, 2014). Geçtan (2014) ise yaşadıkları yalnızlık ve boşluk duygularıyla başa çıkmak için öfkelerine sığındıklarını, öfkeleri sayesinde kendileriyle yüzleşmek zorunda kalmaktan kaçtıklarını bu nedenle de öfkelerini sevdiklerini belirtmektedir. Öyle ki bu kişiler öfkelerini sürdürmek için sebepler aramakta öfkelenen ortam hazırlamaktadırlar.

Durumluk Öfke: Belirli bir olay neticesinde yaşanan gerginlik, kızgınlık, sinirlilik hali olarak yaşanan bir duygu durum olarak tanımlanmaktadır (Özer, 1994). Durumluk öfkenin ikincil bir duygu olduğu,

öfke olarak dışa vurulan duygunun altında yatanın engellenme, incinme, hayal kırıklığı ve karşılanmayan beklentilerin bulunduğu ifade edilmektedir (Lulofs ve Chan, 2000). Öfke duygusunun yol açtığı sorunlar duygunun varlığından değil ifade ediliş şeklinden kaynaklanmaktadır. Bu durum literatürde öfke ifade tarzları olarak ele alınmaktadır.

Öfke İfade Tarzları

Öfke bireylerde farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Yaşanan öfke sağlıklı bir şekilde ifade edilebilmekte (öfke kontrolü), ifade edilmeyerek birey tarafından içe atarak bastırılabilen (öfke içe vurumu), somatik olarak ya da başkalarına yönlendirilerek (öfke dışa vurumu) dışsallaştırılabilmektedir (Starner ve Peters, 2004; Tambağ ve Öz, 2005; Bostancı, Çoban, Tekin ve Özen, 2006; Lerner, 2007).

Öfke Kontrolü: Öfkenin doğru şekilde ifade edilme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Kökdemir, 2004). Starner ve Peters (2004) ise öfke kontrolünü; kişinin başkalarıyla ilişkilerinde öfkesini kontrol etmesi, sakinleşme eğilimi ve öfkeye neden olan durumun uygun tepkilerle ifade edilmesi olarak tanımlamaktadırlar. Öfkenin kontrol edilebilmesi için öfkenin çok yönlü olarak tanınması ve bu durumu tetikleyen faktörlerin belirlenmesi önemlidir (Kısaç, 2005). Kısaca öfke kontrolü öfkenin tanınması, kabul edilmesi ve uygun yollarla ifade edilmesi basamaklarından oluşmaktadır.

Öfkenin İçe Yönelmesi: Öfke yaşayan birey çevreden alacağı tepki, karşısındakini kırma, üzme kaybetme korkusu gibi kaygılar nedeniyle öfkesini ifade etmekte zorlanabilmekte ve ifade etmek yerine içine atma yoluna gidebilmektedir. Hatta bu duyguyu ifade etmekte zorlandıkları için öfkeli olduklarını inkâr yoluna gidebilmektedirler (Özmen, 2006). İfade edilmeyip bastırılan ya da yok sayılan öfke bireye hem fizyolojik, hem psikolojik olarak zarar verebilmekte, uzun vade de ise kişilerarası ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir (Karşlı, 2012). Benzer bir şekilde kontrol edilmeden dışa vurulan öfke de olumsuz sonuçlar doğurabilmekte, kişilerarası ilişkilerde

sorunlara, suça yönelmeye, boşanmalara, çalışma yaşamında performans ve işlevsellik kaybına, hem bedensel hem de psikolojik sağlıkta önemli sorunlara yol açabilmektedir (Tathioğlu ve Karaca, 2013).

Öfkenin Dışa Yönelmesi: Öfkenin sözel veya davranışsal olarak dışarıya aktarılmasıdır. Bu aktarım sözlü şiddet ya da saldırganlık boyutuna ulaşabilmekte ve diğer şiddet türlerine başlangıç noktası oluşturabilmektedir. Öfkeye sebebiyet veren kişilere, alaycı, aşağılayıcı konuşma, hakarete varan kaba sözler kullanılması, bağırma, agresif davranışlar gösterme söz konusu olabilmektedir. Bu durum zaman zaman kontrolsüz öfke patlamaları boyutuna varabilmekte (Çoban, 2013) tüm bu yaşananlar bireyin diğer insanların ondan uzaklaşmasına yani dışlanmasına yol açabilmektedir (Karlı, 2012).

Bağlanma kavramı, insanların kendileri için önemli gördükleri kişilere karşı geliştirdikleri güçlü duygusal bağlar olarak tanımlanmaktadır (Bowlby, 2012). Bağlanma Kuramı İngiliz Psikanalist John Bowlby tarafından geliştirilmiştir. Kuram insanların kendileri için önemli olan kişilerle güçlü duygusal bağlar kurma eğiliminin nedenlerini açıklamaktadır. Bebeklikte ilk bakım verenle temelleri atılan bağlanma Bowlby'e (2012) göre bebeklik döneminde tamamlanmamaktadır. Kişinin tüm yaşamı boyunca devam etmekte ve insan ilişkilerini "beşikten mezara" belirlemektedir. Bartholomew ve Horowitz (1991) bağlanmayla ilgili en bilinen biri olan çalışmalarında bağlanmayı dört boyutta ele almış ve aşağıdaki şekilde açıklamışlardır.

Güvenli bağlanma biçimi: Bu kişilerin kendilerini sevmeye değer bireyler olarak gördükleri, özgüvenlerinin ve benlik saygılarının yüksek olduğu ve diğer insanlara daha rahat güvendikleri ve onları sıcak, duyarlı ve kabul edici olarak bulma ile ilgili inançlarının olduğu ifade edilmiştir.

Saplantılı bağlanma biçimi: Bu bağlanma stilinde olan kişilerde olumsuz bir benlik algısı vardır, özgüvenleri düşüktür, reddedilme ve terk

edilme kaygıları yüksektir bu nedenle de karşısındaki kişileri güvenilmez bulma eğilimdedirler.

Kayıtsız bağlanma biçimi: Saplantılı bağlanma stiline tam karşıtıdır, düşük anksiyete ve yüksek kaçınma davranışı göstermektedirler. Bu kişiler özerkliklerine aşırı önem verirler ve yakın ilişkilerin gerekliliğini reddetme eğilimdedirler.

Korkulu bağlanma biçimi: Bu bağlanma biçimi güvenli bağlanma biçiminin tam tersidir. Kendilerini sevmeye başkalarını da güvenilmeye değer bulmazlar. Kaygı ve kaçınmaları yüksek, özgüvenleri düşüktür ve çekingendirler, reddedilme korkusu nedeni ile yakın ilişkilerden kaçınma eğilimi gösterirler.

Genel olarak bakıldığında bağlanma stillerinin bireylerin sosyal ilişkilerini şekillendirecek bir etkiye sahip olabileceği düşünülmektedir. Öfkenin ortaya çıkışına baktığımızda kaynağının diğer kişilerle olan ilişkiler olduğu söylenebilir. Bu durum kapsamı gereği yoğun insan ilişkileri gerektiren meslekler için konuyu daha önemli hale getirmektedir. Hem öğretmenlik hem de polislik yoğun insan ilişkilerine dayanan mesleklerdir ve öfkeye neden olabilecek yaşantılarla karşılaşma konusunda risk taşımaktadır. Eğitim fakültesi mezunu olup öğretmenliğe yönelenlerle polisliğe yönelenler arasında her iki meslek için de önemli olan bu değişkenlerin farklılaşma durumu incelemeye değer bir konu olarak düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı öğretmen adayları ile polis adaylarının sürekli öfke düzeyleri ile öfke ifade tarzları ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin ve bunların çeşitli değişkenler açısından farklılaşma durumlarının incelenmesidir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel desen; iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasında, birlikte değişim varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir (Cohen, Manion ve

Morrison, 2007). Yapılan analizlerde lisans öğrenimini öğretmenlik alanında tamamlayanlardan öğretmenliğe yönelenlerle polisliğe yönelen bireylerin bağlanma stilleri, sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu eğitim fakültesi mezunu 73 öğretmen adayı ve 107 polis adayı olmak üzere toplam 180 kişiden oluşmaktadır. Veriler KPSS'ye hazırlık için dershaneye giden öğretmen adayları ile eğitim fakültesini bitirdikten sonra polis olmak amacıyla POMEM'de eğitim gören polis adaylarından gönüllülük esasına göre toplanmıştır.

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

		f	%
Cinsiyet	Kadın	58	32,2
	Erkek	122	67,8
Psikolojik Tedavi Görüp Görmeme	Evet	29	16,1
	Hayır	151	83,9
Meslek	Öğretmen Adayı	73	40,6
	Polis Adayı	107	59,4

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, Sürekli Öfke ve Öfke ifade tarzları ölçeği ve İlişki Ölçekleri Anketi kullanılmıştır.

Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği

Spielberger (1983) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması Özer (1994) tarafından yapılan Sürekli Öfke – Öfke Tarz Ölçeği kullanılmıştır. Dörtlü likert tipindeki ölçekte 34 madde bulunmaktadır. Ölçeğin “Sürekli Öfke”, “Öfke İçte”, “Öfke Dışa” ve “Öfke Kontrol” olmak

dört alt ölçeği bulunmaktadır (Özer, 1994). Bu çalışma için hesaplanan Cronbach Alpha değerleri “sürekli öfke” için. 79, “öfke içte” için. 73, “öfke dışta” için. 71 ve “öfke kontrol” için. 75’dir.

İlişki Ölçekleri Anketi

Öğretmen ve Polis adaylarının bağlanma stillerini belirlemek amacıyla Bartholomew ve Horowitz (1991) tarafından geliştirilen ve Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Sümer ve Güngör (1999) tarafından yapılan İlişki Ölçekleri Anketi kullanılmıştır. Bu çalışma için Cronbach alfa kaygı için. 77, kaçınma için. 73 olarak bulunmuştur.

Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıya ait cinsiyet, program, psikolojik tedavi görüp görmeme durumlarına ilişkin sorular yer almaktadır.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS 24 programı ile analiz edilmiş ve sonuçlar tablolaştırılarak yorumlanmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediklerini belirlemek amacıyla Kolmogrow-Smirnow testi yapılmıştır. Ölçek puanları arasındaki ilişkinin belirlenmesi için yapılan korelasyon analizinde Spearman korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Normal dağılım gösteren ikili grup karşılaştırmalarında t-testi, göstermeyenler Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 2. Değişkenler Arasındaki İlişkiler

	1	2	3	4	5	6
1. Sürekli Öfke	1					
2. Kontrol Altına Alınan Öfke	-,224**	1				
3. Dışavurulan Öfke	,325**	-,325**	1			
4. İçte Tutulan Öfke	,414**	-,134	,215**	1		
5. Kaçınma	-0,001	-,163*	-0,059	,177*	1	
6. Kaygı	,293**	-0,107	0,082	,390**	0,103	1

Tablo 2 ye bakıldığında bağlanma boyutlarından kaygı ile sürekli öfke ve içte tutulan öfke arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca bağlanma boyutlarından kaçınma ile kontrol altına alınan öfke arasında ters yönlü ve düşük, içte tutulan öfke ile pozitif yönde ve düşük bir ilişki olduğu görülmektedir. Kaygılı bağlanan bireylerin öfke düzeylerinin yüksek olması beklenen bir durumdur. Kaygının yol açtığı içsel gerilimin öfkelenmeye yatkınlık oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca araştırma sonucunda içte tutulan öfke ile kaygılı bağlanmanın ilişkili olması; kaygılı bağlanan bireylerin düşük özgüvenleri ve çekingen olmaları nedeniyle öfkelerini ifade edememelerine yol açtığı şeklinde açıklanabilir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylar ile Polis adaylarının Sürekli Öfke, Öfke İfade Tarzları ve Bağlanma Stillerinin Karşılaştırılması

		N	Ort.	Ss	t	p
Sürekli Öfke	Öğretmen Adayı	73	18,99	3,97	-0,68	.50
	Polis Adayı	107	19,41	4,22		
Kontrol Altına Alınan Öfke	Öğretmen Adayı	73	21,23	4,13	-2,88	.00
	Polis Adayı	107	23,20	4,72		
Dışa vurulan Öfke	Öğretmen Adayı	73	15,41	4,03	.70	.23

	Polis Adayı	107	14,77	3,12		
İçte Tutulan Öfke	Öğretmen Adayı	73	15,63	3,97	.55	.48
	Polis Adayı	107	16,07	3,62		
Kaçınma	Öğretmen Adayı	73	62,05	19,36	.47	.00
	Polis Adayı	107	50,14	16,57		
Kaygı	Öğretmen Adayı	73	65,82	17,01	.02	.12
	Polis Adayı	107	70,50	21,57		

Tablo 3 te Öğretmen adayları ile Polis adaylarının sürekli öfke, öfke ifade tarzları ve bağlanma boyutları açısından karşılaştırması yer almaktadır. Tablo incelendiğinde sürekli öfke puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı ancak kontrol altına alınan öfke puanlarında ise anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Polis adaylarının kontrol altına alınan öfke puanları öğretmen adaylarından daha yüksektir ve aralarında fark anlamlıdır. Polislerin işlerinin doğası gereği öfkeyi tetikleyebilecek olaylarla karşılaşmalarının daha yüksek olması nedeniyle öfke kontrolü becerisi onlar için daha elzemdir ve aldıkları eğitimler bu becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamış olabilir. Ancak bu konu daha geniş kapsamlı nicel ve derinlemesine inceleme yapılabilecek nitel çalışmalarla incelendiğinde daha netlik kazanacaktır. Bağlanma açısından yapılan karşılaştırmada kaygı boyutunda bir farklılık bulunmazken öğretmen adaylarının kaçınma puanlarının daha yüksek olduğu ve farkın anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Sürekli Öfke, Öfke İfade Tarzları ve Bağlanma Stillerinin Cinsiyet Değişkeni Açısından İncelenmesi

	Cinsiyet	N	Ort.	Ss	t	p
Sürekli Öfke	Kadın	58	19,03	3,55	-0,46	.65
	Erkek	122	19,34	4,36		
Kontrol Altına Alınan Öfke	Kadın	58	21,26	4,26	-2,33	.02
	Erkek	122	22,94	4,65		
Dışa vurulan Öfke	Kadın	58	14,79	2,81	-0,61	.54

	Erkek	122	15,14	3,82		
İçte Tutulan Öfke	Kadın	58	15,83	4,21	-0,15	.88
	Erkek	122	15,92	3,54		
Kaçınma	Kadın	58	63,64	19,06	4,53	.00
	Erkek	122	50,85	17,03		
Kaygı	Kadın	58	65,88	17,10	-1,36	.20
	Erkek	122	69,89	21,09		

Tablo 4 te araştırmanın değişkenleri cinsiyet açısından incelenmiş ve öfke ifade tarzı alt boyutlarından kontrol altına alınan öfke puanının erkeklerde daha yüksek olduğu, bağlanma boyutlarından kaçınma da ise kadınların puanlarının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Diğer değişkenlerde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Erkeklerin kontrol altına alınan öfke puanlarının kadınlardan daha yüksek olması kadınların duygularını daha yoğun yaşamaları ve kontrol etme konusunda erkeklerden daha fazla zorlanmaları ile açıklanabilir. Ancak bu araştırmanın örneklemini üniversite mezunu kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Bu nedenle farklı eğitim seviyelerinden bireylerin yer alacağı çalışmalarda sonuçların farklılaşabileceği düşünülmektedir.

Tablo 5. Sürekli Öfke, Öfke İfade Tarzları ve Bağlanma Stillerinin Psikolojik Tedavi Görüp Görmeme Durumu Açısından İncelenmesi

	Tedavi Görme	N	SO	ST	U	Z	p
Sürekli Öfke	Evet	29	114,41	3318,00	1496,00	-2,707	.00
	Hayır	151	85,91	12972,00			
Kontrol Altına Alınan Öfke	Evet	29	71.53	2071,50	1639,50	-2,146	.03
	Hayır	151	94.14	14215,50			
Dışavurulan Öfke	Evet	29	98.22	2848,50	1965,00	-0,877	.38
	Hayır	151	89.02	13441,50			
İçte Tutulan Öfke	Evet	29	105.72	3066,00	1748,00	-1.726	.04
	Hayır	151	87.58	13224,00			
Kaçınma	Evet	29	98.97	2870,00	1944,00	-0,956	.33

	Hayır	151	88.87	13420,00			
Kaygı	Evet	29	102.07	2960,00	1854,00	-1.306	.19
	Hayır	151	88.28	13330,00			

Tablo 5 te hayatının herhangi bir döneminde psikolojik tedavi görüp görmeme durumu açısından bir farklılık olup olmadığı incelenmiş tedavi görenlerin sürekli öfke puanlarının ve içte tutulan öfke puanlarının görmeyenlerden oldukça yüksek olduğu ve farkın anlamlı olduğu bulgulanmıştır. Bu durum öfkesini öfkeyi düzeyi yüksek ve öfkesini içte tutup ifade etmeyen bireylerin psikolojik sağlıklarının bu durumdan olumsuz etkileneceği şeklinde yorumlanabilir. Öfke ifade tarzları alt boyutlarından kontrol altına alınan öfke puanları ise tedavi görmeyenlerde daha yüksek olarak bulgulanması da aynı şekilde öfkenin kontrolünün psikolojik sağlıkla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç başka bir açıdan değerlendirildiğinde ise psikolojik olarak sağlıklı bireylerin öfkelerini daha kolay kontrol edebildikleri, psikolojik sorunlar yaşayanların ise öfke düzeylerinin yüksek olduğu ve öfkelerini içte tuttukları şeklinde de yorumlanabilir. Bu durum daha geniş ölçekli yordayıcı çalışmalar yapılarak ele alınabilir.

Tartışma – Sonuç- Öneriler

Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında bağlanma boyutlarından kaygı ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarından içte tutulan öfke arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bağlanma boyutlarından kaçınma ile kontrol altına alınan öfke arasında ters yönlü ve düşük, içte tutulan öfke ile pozitif yönde ve düşük bir ilişki olduğu görülmektedir.

Bu durum kaygılı bağlanan bireylerin öfke düzeylerinin daha yüksek olduğunu ve öfkelerini içe atma eğilimlerinin daha yüksek olduğu, kaçınmacı bağlananların ise öfkelerini daha zor kontrol ettikleri ve içe atma eğilimi gösterdikleri şeklinde yorumlanabilir. Literatüre bakıldığında bu araştırma ile

benzer sonuçlara ulaşan araştırma sonuçları olduğu görülmektedir. Tanış (2014) yaptığı çalışmada bağlanma stilleri ile sürekli öfke ve öfke ifade arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kayıtsız, korkulu ve saplantılı bağlanma stilleri ile sürekli öfke, öfkenin dışa yöneltilmesi ve öfkenin içe yöneltilmesi arasında pozitif, güvenli bağlanma stili ile öfkenin dışa yöneltilmesi arasında negatif, güvenli bağlanma stili ile öfkenin kontrol edilmesi arasında ise pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yağcı (2017) da çalışmasında kaçınan bağlanma stiline sahip bireylerin öfke puanlarının güvenli bağlanan bireylere göre daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. Ayrıca güvensiz bağlanma ile stilleri ile öfkenin içe yöneltilmesi arasında ilişki olduğunu ortaya koyan araştırma bulguları mevcuttur (Sümer, 2006; Akmaz, 2009). Ayyıldız ve Elkin (2016) de çalışmalarında benzer bir sonuca ulaşmış ve güvenli bağlanan bireyler ile kaygılı ve kaçınmacı bağlanan bireylerin genel öfke düzeyleri arasında farklılıklar bulmuştur. Öfke ile ilgili istenilen bir durum olan öfkenin kontrol edilmesi güvenli bağlanma stiline sahip bireylerde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır ve güvensiz bağlanma stiline sahip bireylerin öfkeye daha yatkın oldukları söylenebilir (Tanış, 2014).

Yapılan analizlerde polis adayları ile öğretmen adayları sürekli öfke, öfke ifade tarzları ve bağlanma stilleri açısından karşılaştırılmış ve sonucunda sürekli öfke puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı ancak kontrol altına alınan öfke puanlarında ise anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Polis adaylarının kontrol altına alınan öfke puanları öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu ve aralarındaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Bağlanma açısından yapılan karşılaştırmada kaygı boyutunda bir farklılık bulunmazken öğretmen adaylarının kaçınma puanlarının daha yüksek olduğu ve farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Daha önce öğretmen adayları ile ilgili yapılan çalışmada İmamoğlu (2003) da sürekli öfke ve içe atılan öfke ile

güvensiz bağlanma stilleri arasında doğrusal, güvenli bağlanma ile ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Cinsiyet değişkeni açısından farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla yapılan analizler sonucunda öfke ifade tarzı alt boyutlarından kontrol altına alınan öfke puanının erkeklerde daha yüksek olduğu, bağlanma boyutlarından kaçınma da ise kadınların puanlarının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Diğer değişkenlerde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bu araştırmadakin benzer sonuçlara ulaştıkları çalışmalarında Suter, Byrne ve Byrne (2011) ve Türker (2010) erkeklerin kontrol altına alınmış öfke puanlarının kadınlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Köksal ve Gençdoğan (2007) da yaptıkları çalışmada erkeklerin öfke kontrolü puanlarının kadınlardan daha yüksek olduğunu bulgulanmışlardır. Bu araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmeyen araştırma bulguları da vardır. Yöndem ve Bıçak (2008) öğretmenlerle yaptıkları bir çalışmada erkeklerin sürekli öfke, içe yönelen öfke ve dışa yönelen öfke puanlarının daha yüksek olduğunu, kontrol edilen öfke puanlarının ise farklılaşmadığını ifade etmişlerdir. Kuruoğlu (2009) ise sadece öfke dışa puanlarında erkeklerin daha yüksek puan aldıklarını diğer boyutlarda ise anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Önem (2010) de çalışmasında cinsiyete göre herhangi bir farklılaşma olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Arman (2009) ise yaptığı araştırmada dışa vurulan öfke puanlarının erkeklerde daha yüksek olduğu diğer boyutlarda anlamlı farklılıklar olmadığını bulgulanmıştır. Araştırma grupları arasındaki bu farklı sonuçların çalışılan grubun farklı özelliklerinden kaynaklandığı söylenebilir. Yaş grubu, eğitim düzeyi, meslek ve çeşitli psikolojik faktörler bu sonuçlar etkilidir denilebilir.

Psikolojik tedavi görüp görmeme durumuna göre bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan analizler sonucunda hayatının herhangi bir döneminde psikolojik tedavi görenlerin sürekli öfke ve içte tutulan öfke

puanlarının görmeyenlerden oldukça yüksek olduğu ve farkın anlamlı olduğu bulgulanmıştır. Öfke ifade tarzları alt boyutlarından kontrol altına alınan öfke puanları ise tedavi görmeyenlerde daha yüksek olarak bulgulanmıştır. Bu durum öfke kontrolünün psikolojik sağlık açısından önemli bir gösterge olduğu şeklinde yorumlanabilir. Tedavi görenlerde sürekli öfke ve içte tutulan öfke puanının anlamlı olarak yüksek olması yoğun öfke yaşanmasına rağmen bu öfkenin içe atılmasının psikolojik sağlık açısından risk oluşturabileceği söylenebilir. Öfke duygusunun diğer temel duygular gibi normal olduğu ancak doğru şekilde ifade edilerek kontrol edilememesi durumunda olumsuz sonuçlara yol açabileceği ve psikolojik sağlık üzerinde bozucu etkileri olacağı söylenebilir.

Araştırma bulgularından hareketle özellikle yoğun insan ilişkilerine dayanan meslekler için dönem dönem öfke kontrol programları düzenlenmeli ve gerek eğitim aldıkları dönemlerde gerekse hizmet içi eğitimlerle öfke kontrol becerisi kazandırılmalıdır. Öfkeyi tetikleyebilecek iletişim engellerini engelleyebilmek amacıyla yönelik olarak iletişim becerisi eğitimlere personellere verilecek eğitim programlarında yer verilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Akmaz, N. (2009). Eğitim yöneticilerinin bağlanma stilleri ve sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi. İstanbul
- Arman, E., (2009), İlköğretimde ve ortaöğretimde çalışan öğretmenlerin öfke ifade biçimlerinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ayyıldız, E.,ve Elkin, N. (2016). Üniversite öğrencilerinin bağlanma stilleri ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 51.

- Barthomew, K. and Horowitz , L. M. (1991) Attachment styles among young adults: A Test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226-24.
- Bostancı, N., Çoban, Ş., Tekin, Z. ve Özen, A. (2006). Üniversite öğrencilerinin cinsiyete göre öfke ifade etme biçimleri. *Kriz Dergisi*, 14(3): 9-18.
- Bowlby J. (2012). *Bağlanma ve Kaybetme 1. Bağlanma*. T.,V. Soylu (Çev.) İstanbul: Pinhan Yayınları
- Cohen, L., Manion, L., ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education (6th ed.)*. New York: Routledge Falmer.
- Çoban, A., Öfke kontrol bozuklukları, www.htanoropsikiyatri.com/ofke-patlamlari, erişim tarihi: 14.10.2019.
- Geçtan, E. (2004), *Psikanaliz ve Sonrası*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Geçtan, E. (2014). *İnsan olmak*. (12.Baskı). Metis Yayınları, İstanbul.
- Gordon, T.(1998) *Etkili Öğretmenlik Eğitimi*. Sistem Yayıncılık, Ankara.
- Hollenhorst, P. S.(1998). What do we now about anger managment programs in coreections. *Federal Probation* 62 (2), 52-64.
- İmamoğlu, S. (2003). Öğretmen adaylarının öfke ve öfke ifade tarzları ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karlı, N.(2012). Dindarlık ve öfke kontrolü ilişkisi üzerine tecrübi bir araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*,50,57-70.
- Kısaç, İ., (1999), Üniversite öğrencilerinin sürekli öfke ve öfke ifade biçimi düzeyleri. *Mesleki Eğitim Dergisi*, 1999, 1, 63-74.
- Kısaç, İ. (2005). Gençlerin öfkelerini ifade ettikleri hedef kişiler. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (2), 71-81.
- Kökdemir, H. (2004). Öfke ve öfke kontrolü. *Pivolka*, 3 (12), 7-10.

- Köksal, F. ve Gençdoğan, B. (2007). Depresif olanlar ile olmayanların suçluluk, utanç ve öfke tarzlarının incelenmesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (1), 163-175.
- Kuruoğlu, D. S. (2009). Üniversite öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri, öfke ifade tarzları ile obsesif kompulsif semptomları arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Lerner, H. (2012). Öfke dansı. Varlık Yayınları, İstanbul.
- Lulofs, R., S. ve Cahn, D., D. (2000) Conflict from theory to action. United States of America: Aperson Education Company
- Oatley, K. (2004). Blackwell brief histories of psychology. Emotions: A brief history. Blackwell Publishing
- Önem, Ç. (2010). Üniversite öğrencilerinin öfke ve öfkeyi ifade etme biçimlerinin akılcı olmayan inançlar ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Özer, K. (1994). Sürekli Öfke (SL – Öfke) ve Öfke İfade Tarzı (Öfke - Tarz) Ölçekleri ön çalışması. Türk Psikoloji Dergisi, 9 (31), 26-35.
- Özmen, A.(2006). Öfke: Kuramsal yaklaşımlar ve bireylerde öfkenin ortaya çıkmasına neden olan etmenler. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 39, 39-56.
- Özmen, A. (2004).Seçim kuramına ve gerçeklik terapisine dayalı öfkeyle başa çıkma eğitim programının ve etkileşim grubu uygulamasının üniversite öğrencilerinin öfkeyle başa çıkma becerileri üzerindeki etkisi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özmen, A. (2006). Öfke ile başa çıkma. Editör (Uğur Öner). Nobel Yayınevi, Ankara.
- Soykan, Ç., (2003), Öfke ve öfke yönetimi, Kriz Dergisi, 11(2), 19-28.
- Starner TM, Peters RM Anger expression and blood pressure in adolescents. The Journal of School Nursing, (2004). 20 (6): 335-342.

- Suter, J. M., Byrne, M. K., Byrne, S., Howells, K. ve Day, A. (2001). Anger in prisoners: Women are different from men. *Personality and Individual Differences*, 32, 1087– 1100.
- Sümer, N. (2006). Yetişkin bağlanma ölçeklerinin kategoriler ve boyutlar düzeyinde karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21(57), 1-22.
- Tambağ, H., ve Öz, F. (2005). Aileleri ile birlikte ve yetiştirme yurtlarında yaşayan ergenlerin öfke ifade etme biçimleri. *Kriz Dergisi*, 13(1), 11-21.
- Tanış, İ.Z.(2014).Yetişkinlerde bağlanma stilleri ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Haliç Üniversitesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul.
- Tatlıoğlu, K ve Karaca, M., (2013). Öfke Olgusu Hakkında Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Science*, 6(6), 1101-1123.
- Türker, S. (2010). Öğretmenlerin çatışma yönetim stratejileri ile sürekli öfke ve öfke ifade düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Yöndem Z. D., ve Bıçak, B. (2008). Öğretmen adaylarının öfke düzeyi ve öfke tarzları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5 (2): 1-15.

**6. SINIF FEN BİLİMLERİ DERS KİTABININ ÇOKLU ZEKÂ KURAMI
AÇISINDAN İNCELENMESİ**
**An Analysis of 6th Grade Science Textbook in Terms of Multiple
Intelligence**

Aykut KOYUNCUOĞLU

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Teknolojileri
Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
ayktkync@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7948-5658>

Prof. Dr. Zeki KAYA

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Programları ve
Öğretim Ana Bilim Dalı
zkaya@gazi.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1465-0859>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	17.01.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	06.04.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 19-45	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.676683

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/1, 2020, 19-45

6. SINIF FEN BİLİMLERİ DERS KİTABININ ÇOKLU ZEKÂ KURAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ

An Analysis of 6th Grade Science Textbook in Terms of Multiple Intelligence

Aykut KOYUNCUOĞLU

Prof. Dr. Zeki KAYA

Öz

Bireyler karakterleri ve kişilikleri yönünden farklı yapılara ve niteliklere sahiptir. Eğitim ortamlarında da her bireyin öğrenme alanları farklıdır. Bu duruma paralel olarak çoklu zekâ kuramı Howard Gardner'ın çalışmalarıyla eğitim ortamlarında yerini almıştır. Bu kuram sekiz zekâ alanını kapsamaktadır. Bu çalışmanın amacı, 6. sınıf fen bilimleri ders kitabının çoklu zekâ kuramını kriter olarak analizini yapmaktır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplamak için araştırmacılar tarafından çoklu zekâ kuramı özelliklerine göre ortaya koyulan kriter tablosu kullanılmıştır. Bu tablonun oluşturulmasında konuyla ilgili literatürde bulunan çoklu zekâ kuramı ve zekâ alanlarının özelliklerini içeren gerekli kaynaklar incelenmiştir. Doküman incelemesi yöntemi kullanılarak veriler analiz edilmiştir. 2019-2020 eğitim öğretim yılında kullanılan 6. sınıflara ait fen bilimleri ders kitabı çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Verilerin analizinde, temaların frekans değerleri göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırma sonucunda, bedensel ve kinestetik ile görsel-uzamsal zekâ alanına ilişkin temaların en fazla olduğu tanımlanırken, matematiksel ve mantıksal, sözel-dilsel, doğacı, sosyal-kişilerarası, içsel zekâ alanı vurgusunu sırasıyla takip ettiği görülmüştür. Bu durum 6. sınıf fen bilimleri ders kitabının yapısının en fazla görsel-uzamsal zekâ ve bedensel-kinestetik zekâ alanlarına yönelik vurgular içerdiğini ifade etmektedir. Ayrıca araştırmacılar diğer eğitim kademelerindeki derslerde de çalışmanın yapılması şeklinde, konuya yönelik önerilerde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul 6. Sınıf, Fen Bilimleri Eğitimi, Ders Kitabı, Çoklu Zekâ Kuramı, İçerik Analizi.

Abstract

Individuals have different creation and qualities in terms of their characters and personalities. In educational environments, the learning areas of each individual are different. The Multiple Intelligence Theory proposed by Howard Gardner emerged in the direction of these ideas. It is an important theory involving the emphasis of eight types of intelligence. The aim of this study is to analyze the 6th grade science schoolbook in reference to multiple intelligence theory. In the study, Qualitative Researchs Model was used. In the study, in order to collect data, criteria list prepared by the researcher according to multiple intelligence theory characteristics was used. In the creation of this list, in the related literature multiple intelligence theory and providing information about the characteristics of each type of intelligence were

analyzed. The research has document analysis feature and in this context the 6th grade science book used in the 2019-2020 academic year was came under the analysis. In the analysis of the data, frequency values of the themes were taken into consideration.

In the results of the research, it was determined that all the intelligence areas , except the musical-rhythmic intelligence field, were included in the visual fields in terms of intelligence fields. As a result of the research, it was defined that the themes related to kinesthetic and visual intelligence fields were the most, followed respectively by mathematical-logical intelligence, verbal-linguistic intelligence, naturalistic intelligence, interpersonal- social intelligence, intrapersonal intelligence. This situation indicates that the structure of the 6th grade science book contains the most emphasis on visual- spatial intelligence and kinesthetic intelligence. In addition, researchers recommend the subject as a study for courses at other educational levels.

Keywords: Secondary School 6th Grade, Science Education, Coursebook, Multiple Intelligence Theory, Content Analyse..

Giriş

Fen bilimleri, tabiat ve tabiatın içerisinde yaşanan birtakım olayları sistemli ve planlı bir biçimde inceleme olanağı sağlar. Fen bilimleri derslerinde de planlı ve sistemli olarak ilerleyebilmek için bireylerin fen konularıyla ilgili temel kavramlar hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bu anlamda bilimsel yöntem basamaklarını kullanmalarını ve bilimsel konularda olumlu tutum kazanmalarını sağlamak amaçlanmaktadır. Bununla birlikte fen bilimleri öğretiminde günümüz eğitim anlayışında olduğu gibi bireylere bilgiyi yapılandırma imkânı sağlamak hedeflenmelidir. Bu ise, öğrencinin öğretim sürecine aktif katılımıyla mümkün olmaktadır (Kaptan ve Korkmaz, 1999).

Eğitim sürecinde kullanılan ders kitaplarının içeriği ile verilen eğitimin etkili olması arasında doğrudan bir ilişki olduğu söylenebilir. Günümüze kadar eğitimin girdileri arasında sayılabilen ve önemini koruyan ders kitapları, öğretmene rehber olabilmektedir. Bunun yanında öğrencinin ve velinin de en yakınında bulunan bilgi için başvurduğu kaynaklardandır. Ders kitapları, konuların kategorize edildiği öğretim programlarını geniş çerçevede kapsayan bir araçtır. Bu durumda konulara ait bilgileri sistemli ve ardışık şekilde sunan, bir düzen içerisinde açıklayan, dersin hedefleri doğrultusunda

bireyi bilgilendiren, öğrenme sürecinin önemli bir materyali olup tamamlayıcı niteliğindedir (Güneş ve Ünsal, 2002).

Kitaplar, öğrencilere öğrenme yaşantıları sunabilmeli, bu yaşantılarla birlikte rehberlik edebilmelidir. 2005 yılından sonra eğitim ortamlarında hâkim olan anlayış öğrencinin aktif olması yönünde olmuştur. Bu durum ise bireylerin değişik faaliyetlere yoğunlaştırılmasıyla sağlanmaktadır. Çünkü öğrenciler arasında bireysel farklılıkların da olduğu unutulmamalıdır. Öğrenciler farklı öğrenme alanlarına sahiptir. Bununla birlikte her bireyde farklı zekâ alanları desteklenmelidir. Ders kitaplarında ünite konuları başlarken öğrencilerin dikkatlerini konuya çekmek, onları öğrenmeye istekli kılmak, ünite sonunda çıktılarının kontrolünü sağlamak ve öğrenilenlerin pekiştirilmesini gerçekleştirmek amaçlarıyla öğrencinin deney ve gözlem ile birlikte inceleme yapmasına ve ortaya çıkan sonuçlara kendi yaşantıları yoluyla ulaşmasına imkân verilmelidir (Kaptan, 1999).

Fen bilimleri öğretimi, çocuğun etrafındaki ilgisini çeken ve merak uyandıran bir ortamın sunulmasıdır. Çocuğun yaşamında temel ihtiyaçları olan su içmek, yemek yemek, nefes almak; günlük yaşamda kullandığı araçların, aydınlanmak için kullandığı elektrik konusunda bilinç uyandırma eğitimidir. Bu anlamda fen bilimleri öğretimi bireyin ilgilerine ve bireysel farklılıklarına, bulunduğu gelişim düzeyine ve yaşadığı çevre imkânlarına uygun olarak, bunların gerektirdiği yöntem ve teknikler ile verilmesi gereken bir eğitimidir (Gürdal, 1988). Fen bilimleri eğitiminin istenilen hedeflere ulaşabilmesi açısından eğitim alan bireyde kalıcı öğrenmenin ortaya çıkması gerekir. Anlamlı öğrenmenin gerçekleşmediği durumlarda edinilen bilgiler kısa sürede unutulmaktadır. Bu durumda ise etkin öğrenme gerçekleşmemiş olur.

Öğrenme ortamlarında, bireylerin farklı yanlarını ortaya çıkaran ve bu yanlarının gelişmesini sağlayan, farklı öğrenme şekillerine cevap veren farklı eğitim etkinliklerinin düzenlenmesine katkıda bulunacak anlayışlar

kullanılmalıdır (Saban, 2011). Öğrencilerin bireysel farklılıklarının önemli olduğu günümüz eğitim ortamlarında farklı zekâ alanları da ön plana çıkmaktadır. Öğrencilerin farklı ilgi ve yeteneklerini dikkate alarak öğrenim görmelerini hedefleyen çoklu zekâ kuramı günümüz eğitim ortamlarındaki ders kitapları tarafından da desteklenmelidir (Yavuz, 2001).

Öğrencilerin farklı zekâ alanlarına ayrılması onların belirlenen düzeylerde kalacakları, öğrenim sürecine o zamana kadar getirdikleri zekâlarıyla devam edecekleri anlamına gelmez. Birçok birey gereken eğitimi yeterli ve doğru şekilde aldığı zaman, her zekâ alanını belli bir yeterlilik düzeyine kadar geliştirebilir (Gardner, 1983; Bümen, 2002). Gardner tarafından ortaya koyulan çoklu zekâ kuramı ile birlikte insan zekâsının çeşitli yönlerden değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkarılmıştır. Buna göre zekâ; birden fazla alanda ve özellikte olan bir ürüne değer verme ya da oluşan problemleri çözmeye işidir (Yenilmez ve Çalışkan, 2011: 49). Zekânın gelişimi devam ettiği sürece öğrencinin sahip olduğu zekâ alanları gelişme göstererek yoluna devam edecektir. Çoklu zekâ kuramını içeren bir eğitim anlayışının oluşturulması için öğretilecek içeriğin zekâ alanları arasında nasıl transfer edilebileceğini düşünmektir (Azar, Presley ve Balkaya, 2006: 46). Öğrencilerin öğrenme düzeylerini arttırmada, öğrenilenleri kalıcı hale getirmede, kendi istek ve çabalarıyla oluşturmasında öğrencilerin zekâ alanlarının belirlenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Eğitim sürecinde zekâ alanlarından nasıl yararlanılabileceği konusunda pek çok eğitimci tarafından çeşitli cevaplar üretilmiştir. Bu amaçla önce zekâların temel özellikleri belirlenmiş, belli bir zekâda gelişme gösteren bireylerin hangi tür öğrenme etkinlikleri ile daha iyi anlayacağı ve daha kolay öğrenebileceği tartışılmıştır (Demirci ve Yağcı, 2008). Öğrenme öğretme sürecinden verim alınabilmesi, kişilerin özelliklerine göre uygun olarak eğitim ortamı oluşturulmasına bağlıdır. Bu bakımdan bu kuramın eğitime olan katkısı, eğitimcilerin çokça kullandıkları sözel ve matematiksel zekâ alanlarının göstergesi olan

geleneksel eğitim yöntemlerinin yanında bütün öğrencileri öğrenme sürecine katabilmek için farklı yöntemlere yer vermesidir (Karamustafaoğlu ve diğerleri, 2010).

6. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabını Değerlendirme Kriteri

Zekânın birden fazla alandan oluştuğunu söyleyen Howard Gardner'ın ortaya koyduğu çoklu zekâ anlayışının temelinde, genetik ve çevresel diyebileceğimiz etkenlerin yer aldığı ortaya konulmuştur. Farklı öğrenme şekillerinin, beynin farklı bölgelerinde olduğunu düşünmektedir. Genetik faktörlere ek olarak zekâ gelişim durumunun çevre ile ilişkili olduğunu, kültürel faktörlerin değer verdiği zekâ türlerini ve davranış şekillerini daha çok geliştirdiği ileri sürülmektedir. Gardner, sahip olunan durumların zekâ alanı olması için dört farklı kriter ileri sürmektedir. Bunlar; simgelerin bulunması, çevrenin değerli görmesi, araç-gereç ya da önemli kaynaklar üretmeye yardımcı olması ve karmaşık durumları çözebilmesidir (Başaran, 2004).

Gardner, çoklu zekâyı ortaya koyarken bazı özelliklerin olduğunu sıralamıştır:

- Zekâ tek yönlü değil aksine çoklu bir yapıdadır.
- Zekânın gelişimi bireysel farklılıklar gösterebilmektedir.
- Her birey, devam eden zekânın sonsuz bir karmaşasıdır.
- Tüm zekâ alanları aktiftir.
- Bütün bireyler zekânın her yönünü tanıyıp ve geliştirme hakkına sahiptir.
- Geçmişteki bireysel deneyimlerin yoğun olması ve bunların kategorize edilmesi, tüm zekâlardaki bilgilerin ve becerilerin öğrenilmesi için önemlidir.
- Tek bir zekâ alanının kullanılmasıyla diğer alanların da buna bağlı olarak geliştirilmesi sağlanabilir.
- Çoklu zekânın uygulaması, gelişim kuramının temelidir.

Gardner tarafından ortaya koyulan oklu Zekâ Kuramı, zekâ kavramına büyük bir anlam kazandırmıştır. Gardner, zekâ algısının bilinen tarafının

bireyi tek yönüyle değerlendirdiğini söylemektedir. Fakat bireyin eksik ve baskın yönlerini fark etmede faydalı olmadığını belirtmektedir. Zekânın, birbirinden farklı şekilde işleyen sekiz alandan meydana geldiğini söylemiştir. Bununla birlikte yapılan faaliyetlerin birden fazla zekâ alanını ortaya çıkardığını belirtmektedir. Gardner'ın (1993), Çoklu Zekâ Kuramı içerisindeki sekiz farklı alanların içeriklerine bakılması konuya açıklık getirmesi yönünden önemlidir.

Sözel/Dil zekâsı

Sözel-dilsel zekâ alanı yazılı metinleri okumanın yine bu metinleri dinlemenin ve karşılıklı sohbet etmenin ya da yazı yazmanın, sözel iletişim kurmanın karşımıza çıkan en önemli özellikleridir. Sözel zekânın değeri, okuma, dilsel etkinlikler ve farklı içeriklerin sözlü ifadeleri ile ölçülerek ortaya koyulmaktadır. Sözel-dil zekâsı kuvvetli olan bireyler düşünceleri yazıya dökerek anlatmakla birlikte bir konuşmacı gibi karşı tarafa uygun ses ve tonla aktarabilirler. Eğitim ortamlarında bu zekâ alanının daha fazla öne çıktığı savunulmaktadır (Bellenka, 1997). Bu zekâ bireyin kendi toplumsal dilini; yapısına ve gerekli kurallarına uygun olarak doğru bir şekilde kullanmasını gerektirir (Armstrong, 1994).

Mantık/Matematiksel zekâ

Mantık/matematiksel zekâ, parçadan bütüne ya da bütünden parçaya giderek sorgulama becerisi ile soyut düşünerek, birbirleri ile bağlantılı kavram ve olguları anlama yeteneği ile farklı fikirler arasında neden-sonuç ilişkisini ortaya koymak için kullanılan zekâ alanıdır. Simgelerin, kavramların, analiz edilmesi ve çeşitli hesaplamalar yapılmasını içermektedir. Tüm bunları öğrenme ortamlarında öğrencilerin aktif olarak ortaya koyması ile bu zekâ alanının geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır (Bellenka, 1997). Bu zekâ türündeki bireyler farklı yönlerden düşünme becerilerine sahip oldukları için farklı durumlar arasında ilişki kurma konusunda başarılıdırlar (Açıkgöz, 2003).

Görsel / Uzamsal Zekâ

Görsel/uzamsal zekâ alanının, fotoğraflar, renkler ve imgeler zekâsı ya da görsel alanı doğru olarak anlama ve bireyin öznel olarak görsel anlamda yaşantılarını oluşturma becerisi olduğu söylenmektedir. Bu zekânın, duyuşsal algının belirginleşmesi ile ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bundan sonra ise ritim, bütünlük, ahenk, derinlik, biçim, doku, renklerin uyumu ve bunların arasındaki ilişkileri ortaya koymak olduğu ileri sürülmektedir. Bireyin hayal dünyasının geniş olması ve bu hayal dünyasında gezintiye çıkabilmesi, yaratıcı ortamları gözünde canlandırması bu zekâ türünün özellikleri arasında olduğu söylenebilir (Bellenka, 1997; Bumen, 2004).

Bedensel / Kinestetik Zekâ

Bu zekâ türünün, beden ve kaslar ile gerçekleştirilen hareketler ile el ve ayakların bütün vücudu kapsayıcı şekilde hareket etmesi ile ilgili olduğu ortaya koyulmaktadır. Bedensel etkinlikleri yorumlamayı ve koordine etmeyi, fiziksel olarak uğraşmayı, zihin ile tüm bedenin uyum içerisinde olmasını ifade etmektedir. Bu zekâ alanının gelişme göstermesini yalnızca fiziksel olarak iyi olmakla sınırlandırılmamaktadır. Bireyin doğumu ile ortaya çıkan bedensel potansiyeller, küçük yaşlarda yürüme, gelişimin farklı evrelerinde motor hareketlerin uyumu ve geliştirilmesi ile jest ve mimiklerin diğer bir ifade ile 'beden dili' denilen özelliğin, bu zekânın temsil alanları olarak söylenebilir (Bumen, 2004).

Müzik / ritim zekâsı

Bu zekâ türü, sesleri ve ritimleri ayırt etme alanı olarak belirtilmektedir. Bireyin bir müzikal alana veya seslere hassas ve coşkulu tepki verme yeteneği ile başladığı söylenmektedir. Öğrencilerin müzikal sesleri anlamlandırması, ifade etmesiyle bu zekâ alanı gelişmektedir. Sesleri dinleyerek ve bunların inceliklerinin öğrenilmesiyle gelişme gösterdiği belirtilmektedir (Bellenka, 1997). Müziğin akışına göre notaları

kavrayabilmek, şarkı eşliğinde konuyu öğrenmek ve çeşitli ritmiksel çalışmalardan hoşlanırlar (Tuğrul ve Duran, 2003).

Sosyal zekâ

Sosyal zekâ, insanlarla etkileşim kurma ve onları anlama yeteneği olarak belirtilmektedir. Bu zekâ alanını yansıtan bireylerin ilişkileri olumlu olduğu ve mizaç duygularının yüksek olduğu ileri sürülmektedir. Bu zekâ özelliğinin, çevrelerindeki kişilerin duygusal hallerini fark edip onlara karşı duyarlı oldukları görülmektedir. Bireyin diğer insanların görülmeyen yönlerini saklı alanlarını gözlemleyebilmesi ve yorumlayabilmesi kişiler arası etkileşim olarak açıklanmaktadır (Bellenka, 1997). Karşılarındaki bireyleri anlama ve dinleme kabiliyetine sahiptirler. Kubaşık olarak çalışmayı severler (Hoerr, 2002). Bu zekâ alanıyla bireyler arasındaki iletişim, birlikte hareket etme, diğer bireyler arasındaki farklı özelliklerin olduğunu bilerek onların duygu, düşünce ve yaşamışlıklarını anlama becerisini ifade eder (Uzunöz ve Akbaş, 2011: 470).

Öze dönük zekâ

Bu zekâ türünde birey kendini ve iç dünyasını anlama ve algılama kapasitesini ortaya koymaktadır. Kendi kendine yetebilmesi ve sorumluluk becerilerinin gelişmesi bu zekâ alanı ile ilgilidir. Öze dönük zekâsı güçlü olanlar davranışlarının sorumluluklarını alabilen bireylerdir. Bu anlamda birey öz saygısını kaybetmeden kendisini değerlendiren ve öz eleştirisini yapabilen kişi olarak gösterilmektedir. Bu alandaki bireyler, bireysel düşünme becerileri yüksek düzeydedir. Kendilerini sesli olarak anlatarak dinlerler (Erman, 2003).

Doğa zekâsı

Doğacı zekâ alanı bireylerin, doğal yaşamı kavrayıp anlayabilmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Doğada bulunan imgeleri ve türleri tanımak ve sınıflandırmak bu alanın önemli göstergelerindendir. Dışarıdaki yaşama ilişkin nesnelere fark edip onlara yönelme bu zekâ türünün özellikleri arasında

olduğu söylenebilir (Bellenka, 1997). Doğadaki tüm yaşantıları fark etme, tanımlama yapma ve canlıların nasıl yaşadıkları üzerine araştırma ve inceleme yapma faaliyetleridir (Vural, 2004).

Fen öğretiminin kalıcı olmasında, bireylerin ihtiyaçlarına ve kişisel özelliklerini dikkate alarak kullanılabilir önemli metotlardan birisi de Çoklu Zekâ Kuramı'na dayalı öğrenme-öğretme faaliyetleridir. Fen alanında Çoklu Zekâ Kuramı'na uygun bilimsel alanlarda gözlem yapma, araştırma yapma, bilimsel kanalları kullanma, toplanan verilere göre çıkarımda bulunma ve bunları genelleme imkânı sunma; el kol faaliyetlerine dayanan etkinlikler yapma, doğaya karşı duyarlı olup gerekli bilincin geliştirilmesi gibi faaliyetlerin fen eğitiminde yer almasından ötürü çoklu zekâyı kapsadığı görülmektedir. Bu çalışmada fen öğretiminde ve fen öğretiminde kullanılan ders kitaplarının içeriğinde yer aldığı düşünülen çoklu zekâ alanları temsil edilerek fen bilimleri ders kitabının değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Her ders kitabında olduğu gibi ilkökul fen bilimleri ders kitabında da bireylerde bulunan çoklu zekâ alanlarına uygun etkinliklerin yer alması bireylerde bulunan zekâ alanlarının gelişimine katkı sağlaması yönünden önemlidir. Dolayısıyla 6. sınıf fen bilimleri ders kitabının içeriğinin çoklu zekâ kuramı açısından değerlendirilmesi bu araştırmanın problemlerini oluşturmaktadır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde daha çok öğrencilerin okul başarıları, zekâ alanlarına ne derecede sahip oldukları, hafızada tutabilme düzeyleri veya sınamaya dayalı olan araştırmalardır (Baltes, Cahil ve Moretto, 2000). Fen bilimleri ders kitabının çoklu zekâ kuramı yönünden inceleyen çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Çoklu zekâ kuramı esas alınarak yapılan bu çalışmanın, diğer çalışmalardan ayrılarak bu alanda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Amaç

6. sınıf fen bilimleri dersi kitabının tüm ünite alanlarının Gardner'ın çoklu zekâ kuramı açısından değerlendirilmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çoklu zekâ kategorileri oluşturulmuştur. Çoklu zekâ alanlarını simgelediği düşünülen kelime ve kelime grupları kodları meydana getirmektedir. Ayrıca frekans değerlerinden oluşan bir ölçüt tablosu oluşturulmuştur. Bu tablo oluşturulurken daha önceden yapılmış olan çalışmalar incelenerek araştırmacılar tarafından kriter tablosu oluşturulmuştur. Bu tablo ile 6. sınıf fen bilimleri ders kitabının bütün ünitelerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın modeline, veri toplama aracına, verilerin analizine ve katılımcılara yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Yapılan çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, sosyal vakıaları bağlı oldukları ortam içerisinde algılamayı ve araştırmayı göz önüne alan bir yaklaşımdır. Ayrıca nitel araştırmalar gözlem, doküman analizi ve görüşme gibi nitel bilgi toplama araçlarının kullanıldığı, olayların doğal ortamda bütüncül ve gerçekçi ortaya koyan çalışmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu anlamda, araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yapılmıştır.

Çalışmanın Evren-Örnekleme

Bu araştırmanın çalışma evrenini Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kullanılan 6. fen bilimleri kitabı oluşturmaktadır. Bu dönemde 6. sınıf fen bilimleri dersine kaynaklık eden Milli Eğitim Bakanlığı izninde farklı yayınları da kapsayan ders kitapları mevcuttur. Etkinlik çeşitliliğini fazla olduğu düşünülen Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılmış olan 6. sınıf fen bilimleri ders kitabı çalışmaya kaynaklık etmiştir. 2019-2020 eğitim öğretim döneminde yapılmıştır. Bu araştırmanın 6. sınıf fen bilimleri ders kitabı üzerinden yapılmasının başka bir nedeni de ortaokula geçişle birlikte

fen kavram ve uygulamalarının öğretildiği 6. sınıf önemli bir dönemdir. Bu dönemdeki fen bilimleri dersinde manyetik, kuvvet, güç ve ısı gibi bilimsel içerikler ders kitabındaki etkinlikler aracılığıyla derinlemesine öğrencilere anlatılmaktadır. Bu dönemdeki öğrencilerin gelişim düzeyleri itibariyle bilişsel anlamda soyut döneme geçişin ilk yıllarıdır. Bu bakımdan bilişsel anlamda öğrencilere farklı zekâ alanlarına hitap eden etkinliklerin kazandırılması önem arz etmektedir. Bu kapsamda 6. sınıf fen bilimleri ders kitabı bir bütün olarak ele alınarak incelenmiştir. Buna bağlı olarak veriler bu dönemde kullanılmaya başlanan güncellenmiş 6. sınıf fen bilimleri ders kitabından elde edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Gardner'a ait olan çoklu zekâ kuramı esas alınarak oluşturulmuş olan; içeriğini temsil eden zekâ alanları olan temalar, yine kelime ve kelime grupları olan kodlar ve frekans değerlerinin oluşturduğu ölçüt tablosu kullanılmıştır. Oluşturulan ölçüt tablosu ile 6.sınıf fen bilimleri ders kitabı ünitelerinin tamamı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çoklu zekâ kuramının sekiz zekâ alanını tablonun kategori alanlarını; bunların alt kelime ya da kelime gruplarının kodları ve frekans alanlarını oluşturduğu bir tablo kullanılmıştır. Bu tabloyla ders kitabındaki ünitelerin içeriğindeki metin kısımları analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu tablo oluşturulurken Howard Gardner'ın "Frames of Mind" (1983), Multiple Intelligences: The Theory in Practice (1993) ve Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21. Century (1999) adlı eserlerinde bahsettiği sekiz zekâ alanına ait özellikler kullanılmıştır. Bu zekâ alanları ve özellikleri şu şekilde verilmiştir:

1. Sözel-Dilsel Zekâ

- 1.1. Hikâye anlatma
- 1.2. Soyut ve simgesel düşünme
- 1.3. Kelime yazma
- 1.4. Etkili ve güzel kullanabilme
- 1.5. Dinleyerek öğrenme
- 1.6. Anlatarak öğrenme
- 2. Mantıksal-Matematiksel Zekâ**
- 2.1. İlişkilerle kurulan sistemlere karşı duyarlı olma
- 2.2. Kavramsal ve Soyut düşünme
- 2.3. Problem çözme
- 2.4. Sayıları etkili kullanma
- 3. Görsel-Uzamsal Zekâ**
- 3.1. Farklı açılardan bakma
- 3.2. Resim, grafik ve heykel
- 3.3. Zihinde resimler yaratma
- 3.4. Harita, tablo materyaller
- 3.5. Görme duyusu
- 4. Bedensel-Kinestetik Zekâ**
- 4.1. Vücudunu kullanma
- 4.2. Duyguları hareketle anlatma
- 4.3. Oyun oynama
- 4.4. Proje yapabilme
- 5. Müziksel-Ritmik Zekâ**
- 5.1. Seslere karşı duyarlı olma
- 5.2. Ritmik kavramları öğrenme
- 6. Sosyal Zekâ**
- 6.1. İşbirlikli çalışabilme
- 6.2. İnsanlarla sözel ya da sözsüz iletişim kurma
- 6.3. Başkalarının fikirlerine önem verme

6.4. Empati kurabilme

7. İçsel Zekâ

7.1. İnsanın kendi duygularını

7.2. Düşünme sürecini tanıma

7.3. Öz benliğini anlama

8. Doğa Zekâsı

8.1. Doğaya ve çevreye duyarlı olabilme

8.2. Doğadaki ayrıntıları ve ilişkileri fark edebilme

8.3. Bitkilere ve hayvanlara değer verme (Gardner, 1993).

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme, elde bulunan kayıt ve yazılı belgeleri analiz ederek veri toplama yöntemidir. Geçmişte var olan, geçmişin iz bıraktığı resim, film, yazılı kaynaklar, yapılar ve sanatsal çalışmalar gibi eserlerin; çeşitli içerikler hakkında yazılmış kaynaklar olan kitap, rapor, yapılmış çalışmalar gibi bütün kayıtlar verilerin kaynağı olarak tanımlanabilir (Karasar, 2015).

Bulgular

Çoklu zekâ kuramı kriter alınarak oluşturulan tabloya göre 6. sınıf Fen bilimleri ders kitabının tüm ünitelerinin içeriği sistematik biçimde incelenmiştir. Bunun sonucunda elde edilen bulgular bu bölümde sunulmuştur.

Tablo 1’de zekâ alanlarını temsil eden bölümler kategorize edilerek verilmiştir. Bu alanların tekrar sayıları frekansları oluşturarak tüm üniteler analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: 6. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabının Tüm Ünitelerinin İncelenmesini İçeren Tablo

KATEGORİLER	KODLAR	f	%
SÖZEL (DİL) ZEKASI	Özellikleri kavrayarak	15	1.90
	Bilgi sahibi olarak	20	2.54
	Açıklayarak	50	6.35
	Tanım yoluyla	10	1.27
	İlgili yerleri okuyarak	14	1.78
	Konuşarak, tartışarak	8	1.01
	Duyarak	10	1.27
	Ezberleyerek	1	.12
	Toplam		128
MANTIKSAL-MATEMATİKSEL ZEKÂ	Sorgulama yaparak	13	1.65
	Neden ile sonuç ilişkisi kurarak	24	3.04
	Adlandırma, sıralama yaparak	22	2.80
	Düşünerek	23	2.92
	Bilimsel yöntemi kullanarak	20	2.54
	Formüllerle düşünerek	3	.38
	Haritalandırma yöntemlerini kullanarak (kavram haritası, tablo gibi)	25	3.17
	Problem çözerek	10	1.27
	Toplam		140

MÜZİKSEL (RİTMİK) ZEKÂ	Şarkı söyleyerek	1 .13
	Ritimleştirerek	- -
	Konuyu tempo ile öğrenerek	4 .51
	İçerikleri şarkıya dökerek	- -
	Toplam	5 .63
BEDENSEL (KİNESTETİK) ZEKÂ	Yaparak/yaşayarak/ uygulayarak	92 11.69
	Ölçüm yaparak	19 2.41
	Deney yaparak	30 3.81
	El becerilerini kullanarak tasarlayarak	2 .25
	Faaliyet yaparak	74 9.40
	Toplam	217 27.57
BENLİK-İÇSEL (ÖZE DÖNÜK) ZEKÂ	Bireysel projeler yaparak	24 3.04
	Bireysel öğrenerek	2 .25
	Düşünmeyi öğrenerek, düşünerek	10 1.27
	Konuları kendi hayatıyla ilişkilendirerek	12 1.52
Toplam	49 6.22	
DOĞACI ZEKÂ	Gözlem yaparak	40 5.08
	Çevreyi koruyarak	11 1.40
	Araştırarak/inceleterek	3 .38
	Çevresel yaşantılar	4 .51
	Çevresel sorunlara karşı duyarlılık, farkındalık	20 2.54
	Toplam	78 9.89

Toplam		78
		9.91
GÖRSEL-UZAMSAL ZEKÂ	Zihinde şekiller tasarlayarak	80
		10.16
	Yapıları ve görselleri gözlemleyerek	15
		1.90
	Görselleştirerek, görüntü yaratarak	22
		2.80
	Bir bilgiyi değiştirerek ve dönüştürerek	10
	1.27	
Sembollerle ifade ederek	7	
	.89	
Üç boyutlu düşünerek	8	
	1.02	
Toplam		142
		18.04
SOSYAL (KİŞİLER ARASI) ZEKÂ	Kişiler arası ilişkilerini kullanarak	7
		.89
	İşbirlikli olarak (grupla öğrenme)	6
		.76
	Pay ederek	10
	1.27	
Başkalarına anlatarak	5	
	.64	
Empati kurarak	1	
	.12	
Toplam		29
		3.68
Tüm Zekâ Alanları Toplamı		787
		100

Tablo 1 incelendiğinde her bir zekâ kategorisine karşılık gelen kodlar görülmektedir. Bu kodların 6. sınıf fen bilimleri ders kitabındaki frekans ve yüzde değerleri verilmektedir. Buna göre 6. sınıf fen bilimleri ders kitabındaki bütün ünitelerin yapısı itibarıyla bedensel ve kinestetik zekâ kategorisini 217, görsel ve uzamsal zekâ kategorisini 142, mantıksal matematiksel zekâ kategorisini 140, sözel-dilsel zekâ kategorisini 128, doğacı zekâ kategorisini

78, sosyal zekâ kategorisini 29, benlik-içsel zekâ kategorisini 48, müziksel zekâ kategorisini 5 kez içerdiği görülmektedir.

Dikkat edildiği gibi fen bilimleri ders kitabının yapısı itibariyle en fazla bedensel zekâ alanlarına yönelik olduğu görülmektedir. Bu durum fen bilimleri dersinin deney ve gözlem etkinlikleri gerektirmesinden dolayı uygun el becerisinin olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

İkinci sırada görsel uzamsal zekânın en fazla temsil edilen zekâ alanlarından birisi olması öğrencilerin öğrenme konusunda resimlere, çizgilere, şekillere, biçimlere ve bunlar arasındaki ilişkilere karşı daha kolay öğrenmelerin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte düşüncelerin, anlatılmak istenen içeriğin görselleştirilmesi, grafik haline dönüştürülmesi yine daha çok kalıcılığı arttırdığı görülmektedir. Bireylerin görme alanını kullanarak konuyla ilgili ayrıntıları ile algılaması, zihinsel imgelemeler yaparak, biçimler oluşturması amaçlanmıştır. Bunun yanında öğrencilere aktif olarak katılabilecekleri deneyimler sunulması, bireyin çevresi ve yaşadığı toplum ile arasındaki çift yönlü etkileşimin farkına varmak ve bu konuda olumlu bir tutum kazanmak ders kitabının hedeflerinden birisi olduğu söylenebilir.

Görsel ve uzamsal zekâyı takip eden diğer bir zekâ alanı ise matematiksel mantıksal zekâ alanıdır. Fakat matematiksel ve mantıksal zekâ alanına dersin yapısı itibariyle daha çok içermesi gereken bir alandır. Bunun sebebi ise öğrencilerin planlı ve mantıklı yorumlar oluşturarak kavramları ve ilkeleri bulmalarını sağlamaktır. Bununla birlikte fen öğretiminin mantıksal sınama ve ilişki kurma hedeflerine yönelik olması da bu durumu etkilemektedir. Verilen ünitelerin içeriklerinin bütünden parçaya giderek akıl yürütme, soyut düşünme gücü ile sorun çözme ve birbiri ile yakın olgular arasındaki bağlantıyı anlama yeteneğini gerektirmesi yine matematiksel mantıksal zekânın en fazla temsil ediliyor olmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca öğrencilerin bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak süreç

içerisinde yer almaları ve bilimsel anlamda oluşturulan bilginin nasıl ortaya çıktığını anlaması amaçlanmaktadır. Süreç içerisinde kendi deneyimleyerek aktif biçimde ürünler oluşturması ve bütün aşamalarında yer alması beklenmektedir. Öğrencilerden, ürünler ortaya koyması aşamasında deneme çalışmaları yapmaları, sonucunda elde ettikleri bilgileri ve verileri, gözlemleyerek kayıt altına almaları ve bunları dokümanlaştırarak değerlendirmeleri beklenmektedir.

Sözel ve dilsel zekâ alanının mantıksal ve matematiksel zekâ alanından sonra gelmektedir. Kategoriler içerisinde müziksel-ritmik zekâ alanını temsil eden kelime ve kelime gruplarına 6. sınıf fen bilimleri ders kitabında en az yer verilen kategori olduğu görülmektedir. Bu durum bireysel farklılıkların bir sonucu olan farklı zekâ türlerini tam olarak yansıtmadığı göstermektedir. Ayrıca 6. sınıf fen bilimleri ders kitabının çoklu zekâ alanlarını tam olarak yansıtamamış olması, amaçları arasındaki disiplinler arası bakış açısına uygun olmadığını göstermektedir.

Günümüz eğitim anlayışında, bireysel farklılıkların öne çıktığı, öğrencilerin öğrenirken eğlendikleri, onlara bilgiye kendi başlarına ulaşma imkânı sunulduğu, yaparak yaşayarak öğrenme ortamının oluşturulduğu bir eğitim anlayışı hızla yaygınlaşmaktadır. Buna bağlı olarak eğitim ortamlarında benimsenen öğrenci merkezli, çağdaş eğitim yaklaşımları içerisinde çoklu zekâ kuramı da önemli bir yer almaktadır. Fen bilimleri dersinin pskomotor becerileri geliştirmesinin yanında doğacı, sözel, müzik, bireysel alanlara hitap eden etkinlikleri de barındırması bireysel farklılıklar açısından önemli görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde sonuç ve tartışmalar ile öneriler kısmına yer verilmiştir.

Sonuçlar ve Tartışma

6. Sınıf fen bilimleri ders kitabının Gardner'ın çoklu zekâ kuramını içeren ölçüt tablosuna göre analizini yapmayı amaçlayan bu çalışma

sonucunda oldukça sistemli verilere ulaşılmıştır. Görsellerin ve belirtilen ünitelerin tamamının bağımsız olarak analizinin yapıldığı tablolar oluşturulmuştur. Tablo 1 sekiz farklı zekâ alanına ilişkin kod alanlarıyla analiz yapılmıştır. Kitaptaki metinlerin Tablo 1 kısmında müzik-ritmik zekâ kategorisine ilişkin veri bulunmazken diğer zekâ kategorilerini temsil ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bazı metinlerin birden fazla zekâ kategorisini içermesi kazandırılmak istenen becerilerin, davranışlarının ve bilgilerin bütüncül bakış açısı içerisinde çok yönlü bir yapı içerdiğini göstermektedir. Fen bilimleri ders kitabının en çok içerdiği zekâ alanlarının bedensel-kinestetik ve görsel-uzamsal zekâ kategorileri olduğu görülmüştür.

6.sınıf fen bilimleri kitabının yapısı itibariyle en fazla psikomotor alana hitap etmesi çeşitli etkinliklerde deney ve gözleme dayalı basamakların olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte canlı ve cansız varlıklar ile somut yaşantılar geçirmek için dokunması, ders içeriğindeki nesnelere dokunarak incelemesi ve analiz etmesi, kendi deneyimleri ile etkinliklere katılması ve bir şeyi en iyi yaparak yaşayarak öğrenmesi bu alanın fazla temsil edilmesinin göstergesidir (Özden, 2003).

Gürçay ve Eryılmaz (2002) yaptıkları bir çalışmada ortaöğretim birinci sınıf öğrencilerinin zekâ türlerini belirlemeyi ve bunun Fizik eğitimi üzerine etkilerini saptamayı amaçlamışlardır. Bu çalışma sonucunda öğrencilerde bütün zekâ türleri eşit olarak bulunduğunu fakat öğretmenlerin öğrencilerde bulunan zekâ türlerinin yeterli düzeyde tanımadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Başbay (2000) “Çoklu Zekâ Kuramına Göre Eğitim Programları ve Sınıf İçi Etkinliklerin İncelenmesi” adlı bir çalışma yürütmüştür. Buna göre araştırmacı Sınıf Öğretmenliği derslerinin çoklu zekâ kuramını oluşturan zekâ boyutlarından hangisinin içerisinde yer aldığını belirtmek için Çoklu Zekâ Kuramı’na uygun gözlem formu kullanmıştır. Sınıf öğretmenliği programı ve bu program kapsamındaki ders etkinlikleri ile ilköğretim programı ve program kapsamındaki sınıf içi etkinliklerinin çoklu

zekâ kuramının özelliklerini yansıtmaya boyutunu araştırmıştır. Sınıf öğretmenliği programında yer alan derslerin sözel ve matematiksel zekâ alanlarının baskın olduğu, ilköğretim programının çoklu zekâ kuramını yansıtıcı bir yapıda olduğu sonucuna ulaşmıştır.

6. sınıf fen eğitiminin yaş itibariyle daha soyut içerikten oluşmasından dolayı sözel ve dilsel zekânın fazla temsil edilmesine bir etkindir. Çünkü sözel zekâ alanına sahip öğrenciler; yer adları ve olayların gerçekleştiği tarihler konusunda güçlü hafızaya sahiptirler. Bununla birlikte sözcükleri anlamlarına uygun bir biçimde kullanan bireylerdir (Selçuk, Kayıtlı ve Okut, 2002). Bununla birlikte benlik ve içsel zekânın temsil ediliyor olması Kaplan ve diğerleri (2015), tarafından yapılan bir araştırmadaki çoklu zekâ kuramı esas alınarak yapılan eğitimlerin sonucunda ortaya çıkan başarının önemli olduğunu göstermektedir. Öğrenme öğretme süreçlerinde çoklu zekâyâ ilişkin etkinlik ve anlatımlara yer verilmesi, öğrencilerin bireysel ve aktif öğrenmelerinin gelişimine katkı sağlaması düşünülmektedir.

Öğrencilerin öğrenme becerilerini geliştirmeleri ve bu konuda nasıl bir yöntem izlenmesi önem arz etmektedir. Bu durum öğrencilerin olgunlaşma düzeylerinin yanı sıra öğrenmeleri ile mümkündür. Öğrenmenin etkili olması, bireyin özelliklerine uygun eğitim ortamlarında bulunmasına bağlıdır. Her birey, kendine özgü bireysel özelliklere sahiptir. Eğitimciler, öğrencilerin öğrenmesinde bireysel özellikleri dikkate almalı ve öğretim ortamını bu özelliklere göre düzenlemelidir (Ülgen, 1995). Çoklu zekâ kuramı aslında bu noktada yol gösterici olabilmektedir. Çünkü farklı zekâ alanlarıyla desteklenmiş öğretim programları ve buna bağlı ders kitapları verilecek eğitim açısından işlevsellik kazanabilmektedir.

Öğrenme öğretme süreci içerisinde verimi arttırmak için farklı yöntem teknikler bulma girişimi, öğretilenlerin kalıcılığı açısından önemli görülmektedir. Eğitim ortamlarında amaç, bireyler arasında bulunan farklı yetenekleri ve ilgileri ortaya çıkarmak ve bu bireysel farklılıklara uygun

eğitim ortamı oluşturmak için kullanılmaktadır. Günümüz toplumsal kurumlar olan okullarda çocukların bütünsel olarak gelişimlerine destek olarak, kendilerinde bulunan ilgi ve yetenekler doğrultusunda kendilerini yeterli ve verimli hissedecekleri alanlara yönlendirebilmektir (Saban, 2002).

Fen bilimleri dersinin en önemli göstergelerinden olan öğretim programlarına bakıldığında öğretim programlarının amaçları arasında öğrencilerin günlük yaşamda ihtiyaç duyacağı temel yeterlilikte, akıl yürütme becerileri kazanarak ve sosyal ilişkileri düzenlemekle birlikte estetik bir bakış açısı kazanmış, bilimsel araştırma yaklaşımını benimsemiş ve bunları etkili bir biçimde kullanarak etkili öğrenme gerçekleştirmiş bireyler olmalarını sağlamak vardır. Bununla birlikte çevresel olayların keşfedilmesi ve çevre ile kişilerin arasındaki ilişkinin farkına varılarak doğal kaynakları kullanırken bilinçli olmayı ve bu konuda olumlu bir tutum kazanmayı öğretmek fen öğretiminin hedefleri arasında olduğu söylenebilir (MEB, 2018). Bu durumda ders kitabında verilen etkinlikler ve konu içeriklerinin gereken amaca hizmet etmesi gerekmektedir. Bu durumda bireylerin gelişim özelliklerine uygun bulunan farklı zekâ alanlarını ortaya çıkarmak kitapların işlevine hizmet etme gücünü arttırabilmektedir. Ders kitaplarında çoklu zekâ kuramını kullanmak, hem gelişim özelliklerine uygun içeriğin sunulması açısından önemli bir rol oynar.

Bireysel farklılıkları önemseyen, öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı sunulduğu, öğrencilerin öğrendiklerini kalıcı hale getirdiği, bilgiyi hazır olarak değil de bu bilgilere nasıl ulaşacaklarının öğretildiği, bir öğretim anlayışını içerdiği görülmektedir. Başbay (2000), yaptığı bir çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu, 1999-2000 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanan eğitim programlarında ve ders içerisinde oluşturulan etkinliklerin çoklu zekâ kuramının temel alınarak yapıldığını belirtmiştir. Gardner'ın Kuramı, ders kitaplarına, öğrenme-öğretme sürecine eğitim programlarına yansımaları günümüze kadar devam

edip gelmiştir. Ekici'nin (2002), yaptığı çalışmasında ortaöğretimde uygulanan Biyoloji dersinin farklı zekâ alanlarına uygun eğitim sürecinin olup olmadığına dair değerlendirme yapmayı amaçlamış; derslerde farklı zekâ alanlarına sahip öğrencilerin etkili öğrenmelerine yönelik olarak pek çok öğretim yaklaşımları kullanıldığını, fakat en çok sözel-dilsel zekâ alanına yönelik öğretim yapıldığı sonuca varmıştır. Bu durum bireyler arasında sözel-dilsel zekâ alanı baskın olanların ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerinin göz ardı edildiğini göstermektedir. Bu durumda öğrenme kalitesinin sağlanmasında verimli çıktılar sağlanamayacağını gösterir. Çoklu zekâ türlerine göre yapılan eğitim etkinliklerine yönelik öğrencilerin görüş ve başarılarının incelenmesi yönünden yapılan bir çalışmada, çoklu zekâ türlerine göre düzenlenen eğitim sürecinin öğrenciler üzerinde kalıcı öğrenmeye yönelik bir etki bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır (Yılmaz ve Fer, 2004).

Ders kitaplarının içerikleri, her öğrencinin baskın olan zekâ türlerinin farklı ya da aynı anda birden fazla zekâ türü olabileceği göz önünde bulundurularak, sadece tek bir öğretim metodu kullanmak yerine, her öğrenciye hitâp edebilecek şekilde kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesi için farklı etkinlikler kullanılarak dersler işlenmelidir. Bu nedenle fen bilimleri derslerinde, öğrencilerin hepsini kapsayan çağdaş yaklaşımlar ile öğretim çeşitlendirilmelidir.

Araştırma Önerileri

Konuya ilişkin öneriler aşağıdaki gibi sunulabilir;

1. 6. sınıf ders kitabında müziksel-ritmik zekâyı en az içerdiği, bu zekâ türüne göre görsel ve ders içeriğine yer verilebileceği önerilmektedir.
2. Fen bilimleri geniş alan tasarım anlayışını içinde barındıran bir ders olması itibariyle farklı yaklaşımlara bağlı oluşturulan kriter listesi ile analiz edilebilir.
3. Fen bilimleri ders kitabının bütün kademelerde psikomotor davranışları yansıtmaya derecesine göre analiz yapılması önerilmektedir.

4. Bu araştırma; İlköğretim 6. sınıf fen bilimleri bütün ünitelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle diğer eğitim kademelerinde ve farklı derslerde de çalışmanın denenmesine imkân sağlayacak araştırmalar yapılması önerilmektedir.

5. Çoklu zekâ kuramının öğrencilerin bireysel özellikleri, okulun bulunduğu çevrenin demografik özellikler vb. değişkenler dikkate alınarak ne derece etkili olduğuna yönelik farklı araştırmalar yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Açıkgöz, M.(2003). Çoklu Zekâ Kuramı'na Uygun Hazırlanmış Alıştırma Yazılımlarının İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Başarısına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Azar, A., Presley, A.İ. & Balkaya, Ö. (2006). Çoklu Zekâ Kuramına Dayalı Öğretimin Öğrencilerin Başarı, Tutum, Hatırlama ve Bilişsel Süreç Becerilerine Etkisi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 45-54.
- Başaran, I. (2004). Etkili Öğrenme Ve Çoklu Zekâ Kuramı: Bir İnceleme. Ege Eğitim Dergisi 5(1), 7-15. 17 Aralık 2019 tarihinde <http://egitim.ege.edu.tr/efdergi/issues/2004-5-1/2004-5-1-2.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Baldes, D., Cahil, C. ve Moretto, F. (2000). Motivating student to learn through multiple intelligences, cooperative learning, and positive discipline. Master of Arts Action Research Project, Saint Xavier University and Skylight Professional Development Field- Based Master's Program, 17 Aralık 2019 tarihinde <http://www.eric.org/ED442574> sayfasından erişilmiştir.

- Başbay, A. (2000). Çoklu Zekâ Kuramına Göre Eğitim Programları Ve Sınıf İçi Etkinliklerin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara.
- Bauer, M. W. (2003). Classical content analysis: A review. In M. W. Bauer & G. Gaskell (Eds). Qualitative researching with text, image and sound (131-151). London: Sage Publication.
- Bellanca, J. (1997). Active Learning Handbook for Multiple Intelligence Classrooms. USA: IRI/Skylight Training and Publishing Inc., 1-465.
- Bümen, N. T. (2004). Okullarda Çoklu Zekâ Kuramı. Ankara: Pegem A Yayıncılık s.1-172.
- Bümen, N. (2002). Okulda Çoklu Zekâ Kuramı, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- Demirci, N., Yağcı, Z. (2008). Fen Bilgisi Dersi “Yaşamımızı Yönlendiren Elektrik” Ünitesinin Çoklu Zekâ Kuramı Etkinliklerine Göre Değerlendirilmesi. Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi, 4(1), 79-97.
- Ekici, G., 2003. Çoklu Zekâ Kuramına Dayalı Biyoloji Öğretiminin Analizi. Çağdaş Eğitim dergisi, 300: 27- 36.
- Erman, A. (2003). İlköğretim 4. Sınıf Öğrencilerinin Çoklu Zekâ Türlerindeki Dağılım ve Düzey Ölçümlerinin Müziksel Zekâ Düzeyleriyle Karşılaştırmalı İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, , Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gardner, H. (1983) Frames of mind: The Rheory of Multiple Intelligences. New York: Basic Books.
- Gardner, H. (1993). Multiple Intelligence: The Theory in Practice. New York: Basic Books.

- Gardner, H. (1994). *Intelligences in Theory and Practice: A Response to Elliot W. Eisner, Robert J. Sternberg, and Henry K. Levin*. Teachers College Record, Summer94”, V.95:4, 576-584.
- Gardner, H. (1999) *İntelligence Reframed: Multiple İntelligences for the 21. Century*, New York, NY:Basic Books.
- Ünsal, Y. & Güneş, B. (2002). Bir Kitap İnceleme Çalışması Örneği Olarak MEB İlköğretim 4. Sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabına Fizik Konuları Yönünden Eleştirisel Bir Bakış. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi: 22 (3).
- Gürçay, D. (2003). The effect of multiple intelligences based instruction on students' physics achievement. Middle East Technical University, Ankara, unpublished doctoral thesis.
- Gürdal, A. (1988). Fen Öğretimi. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 21, 34-49.
- Hoerr T. R. (2002). More about multiple intelligences, *Early Childhood Today*, 16(4): 43.
- Karasar, N. (2015). Bilimsel araştırma yöntemi, (28. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karamustafaoğlu, S., Bacanak, A., Değirmenci S. ve Karamustafaoğlu O. (2010). Ses Kavramına Yönelik Bir Çoklu Zekâ Etkinliği, *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 2 (1), 125-139.
- Kaplan, A., Duran, M. & Baş G. (2015). Matematik Dersinde Çoklu Zekâ Kuramına Dayalı Öğretimin Akademik Başarıya Etkisi: Bir Meta-Analiz Çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*: 11 (3): 814-831.
- Kaptan, F., (1999). *Fen Bilgisi Öğretimi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kaptan, F. ve Korkmaz, H. (1999). İlköğretimde fen bilgisi öğretimi. Öğretmen El Kitabı Modül 7.

- Kozağaç, Z. B. (2015). Matematik Bölümü Öğretmen Adaylarının Çoklu Zekâ Alanlarının Belirlenmesi Ve Sosyal Becerileri İle Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Fen Bilimleri Ders Kitabı (6. sınıf). Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). İlkokul ve Ortaokul Fen Bilimleri Dersi (3,4,5,6,7 ve 8. sınıflar) öğretim programı. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı. 12.20.2019 tarihinde <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=325> sayfasından erişilmiştir.
- Özden, Y. (2003-2005). Öğrenme ve Öğretme. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Saban, A. (2002). Çoklu Zekâ Teorisi Ve Eğitim. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Saban, A. (2011). Çoklu Zekâ Kuramına Göre Geliştirilen Örnek Bilgisayar ve Teknoloji Destekli Ders Materyallerinin Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 31, 15-34.
- Selçuk, Z., Kayılı, H. & Okut, L. (2002-2004). Çoklu Zekâ Uygulamaları, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tuğrul, B. & Duran, E. (2003). Her Çocuk Başarılı Olmak İçin Bir Şansa Sahiptir: Zekânın Çok Boyutluluğu Çoklu Zekâ Kuramı. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi: 24: 224-333.
- Uzunöz, A., Akbaş, Y. (2011). Coğrafya Dersinde Çoklu Zekâ Destekli Öğretimin Öğrenci Başarısı ve Kalıcılığa Etkisi, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 9 (3), 467-496.
- Ülgen, G. (1995). Eğitim Psikolojisi. Ankara: Bilim Yayınları.
- Vural, B. (2004). Öğrenci Merkezli Eğitim ve Çoklu Zekâ, İstanbul: Hayat Yayıncılık.

- Yavuz, K. E. (2001). Eğitim ve Öğretimde Çoklu Zekâ Teorisi ve Uygulamaları, Ankara Özel Ceceli Okulları Yayınları.
- Yenilmez, K. & Çalışkan, S. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Çoklu Zekâ Alanları İle Yaratıcı Düşünme Düzeyleri Arasındaki İlişki, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 17, 48-63.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (6.bs.). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, G. & Fer, S. (2003). Çok Yönlü Zekâ Alanlarına Göre Düzenlenen Öğretim Etkinliklerine İlişkin Öğrencilerin Görüşleri ve Başarıları. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi: 25: 235-245.

ÖZEL EĞİTİM ALANINDA TEKNOLOJİ KULLANIMI İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Examination of The Studies Conducted on Technology Use in Special Education

Ali KURT

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi
alikurt0009@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3256-3065>

Dr. Öğr. Üyesi Meltem KURTOĞLU ERDEN

Uşak Üniversitesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı
meltemkurtoglu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2438-438X>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	20.01.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	03.04.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 47-70	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.676961

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

**ÖZEL EĞİTİM ALANINDA TEKNOLOJİ KULLANIMI İLE İLGİLİ YAPILAN
ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ¹**

Examination of The Studies Conducted on Technology Use in Special Education

Ali KURT

Dr. Öğr. Üyesi Meltem KURTOĞLU ERDEN

Öz

Özel gereksinimi olan bireylerin toplumda bağımsız bir birey olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri birtakım ihtiyaçlarının karşılanması ile mümkündür. Bireylerin ihtiyaçları ise onların özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar gözetilerek özel gereksinimi olan bireylerin yaşamlarını en az kısıtlayıcı şekilde sürdürerek çağa ayak uydurmalarının sağlanması önemlidir. İçinde bulunduğumuz çağ dijital çağdır. Bireylerin gündelik yaşamlarını devam ettirebilmeleri için, teknolojiyi kullanabilen bireyler olarak yetişmeleri önemlidir. Bu nedenle özel gereksinimi olan bireylerin ihtiyaçları da çağın ihtiyaçlarına göre farklılık göstermektedir. Geliştirilen teknolojik araç gereçlerin ve dijital uygulamaların özel gereksinimi olan bireylere uyumlu hale getirilmesi, bireylerin gündelik hayata katılmalarında ve teknolojiyi etkin kullanmalarında önemli bir unsurdur. Fakat her yeni çıkan teknolojik aracın ve üretilen dijital içeriğin özel gereksinimi olan bireylere dönük özelliklerinin bulunmadığını söylemek mümkündür. Bu nedenle bu araştırmada alan yazın taraması yapılarak özel eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak çalışmada sistematik bir alan yazın taraması yapılmıştır. Çalışmada 2012-2017 yılları arasında ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı altında yer alan Eğitim Bilimleri kategorisinde ulaşılan 56 dergide yayımlanan makaleler içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Yapılan incelemede özel gereksinimi olan bireylere yönelik olarak geliştirilen uygulamaların incelendiği çalışmaların yeterli olmadığı ve bu konuda yapılan araştırmaların sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli bireyler, özel eğitim, dijital teknolojiler, alan yazın taraması, içerik analizi

Abstract

It is possible for individuals with special needs to survive as independent individuals in society by meeting the needs of individuals. The requirements of individuals with special needs might change for their characteristics. Considering these differences, it is important to ensure that special individuals with needs keep their lives up to date

¹ Bu çalışmanın özeti 12. İCITS'da (International Computer & Instructional Technologies Symposium) bildiri olarak sunulmuştur, 2-4 Mayıs, Özdere, İZMİR.

by keeping their lives in the least restrictive way. Since we are in digital age, it is important for individuals to continue their daily lives and to grow as individuals who can use technology. Thus, the needs of individuals with special needs also vary according to the needs of the age. Adapting the developed technological tools and digital applications for individuals with special needs is an important element for individuals to participate in daily life and to use technology effectively [A4]. However, it is possible to say that every new technological tool and the digital content produced does not have features for individuals with special needs. Therefore, in this research, it is aimed to investigate the applications developed for individuals with special needs by the literature review. In this study, the articles published in 56 journals which were in the category of Education Sciences under ULAKBİM Social and Humanities Database between 2012-2017 were analyzed by content analysis method. In the examination, it was concluded that the applications developed for individuals with special needs are not sufficient and that the studies related to the use of technology in special education are limited and few.

Keywords: Individuals with special needs, Special Education, Digital Technologies, Literature Review, Content Analysis

Giriş

Teknoloji kavramının tanımına bakıldığında temelde insana ait isteklerin ve ihtiyaçların sonucunda ortaya çıkan ürün ve yöntem olarak ifade edilir. Başka bir ifadeyle ise belirlenen hedefleri gerçekleştirmede, ihtiyaçları karşılamada ve hayatı kolaylaştırmada, doğruluğu ispatlanmış bilgileri organize etmede kullanılan pratik uygulamalar (İşman, 2007) ya da bilimsel araştırmaların ışığında yeni bir ürünün ortaya çıkarılması ve ürüne destek sağlamak adına gereken kazanım, bilgi ve yöntemler olarak tanımlanır (Özturan, 2010). Açıkçası teknoloji bir başka şekilde, insanları birtakım zorluklardan kurtarmak ve işlerini kolaylaştırmak için insanların ürettikleri olarak tanımlanabilir. Bilindiği üzere; günümüzde, genelde hayatın her alanında, özelde ise eğitim alanında teknoloji kullanımı neredeyse zorunluluk haline gelmiştir. Özel eğitim alanının da teknoloji kullanımına ihtiyaç duyan alanlardan birisi olduğunu söylemek mümkündür. Teknoloji kullanımının özel gereksinimli bireylere sosyal uyum, akademik başarı, gündelik hayata katılım ve eğitimde fırsat eşitliği konularında kolaylıklar sağladığı bilinmektedir (Akkök, 1984; Sani Bozkurt, 2017). Ayrıca özel gereksinimli

bireylerin toplumsal yaşama katılmalarında ve toplumsal çevre tarafından oluşturulan engelleri kaldırmalarında teknolojinin önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Buradan yola çıkarak alanyazında yapılan araştırmalar incelendiğinde özel gereksinimli bireylerin, farklı yetersizlik türlerine fayda sağladığı düşünülen teknolojik uygulamaların varlığından söz edilebilir. Örneğin, Dönmez, Yaman, Şahin ve Kabakçı Yurdakul (2016) yaptıkları çalışmada işitme yetersizliği olan bireylerin okuma-yazma öğrenmesini kolaylaştırmak amacıyla bir mobil uygulama geliştirdikleri görülmüştür. Bu çalışmalarında, işitme yetersizliği olan bireylerin motivasyonunu artırması ve eğitimlerini bireyselleştirmesi bakımından teknolojinin kullanılabilceğini vurgulamışlardır. Buna ek olarak işitme yetersizliği olan bireylere yönelik teknoloji kullanımı ile ilgili çalışmaların kısıtlı sayıda olduğunu belirtmişlerdir.

Karanfiller, Göksu ve Yurtkan (2017) ise yaptıkları çalışmada, özel gereksinimli bireyler için geliştirilmiş olan eğitsel yazılımların çok az olduğunu ve farklı birçok kazanımı geliştirmede yetersiz olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca bu tür teknolojik yazılımların özel eğitimde bireyselleştirilmiş eğitimi sağlama ve öğretmene kolaylık sunma bakımından yararlı olacağına da dikkat çekmişlerdir. Özgüç ve Cavkaytar (2016) çalışmalarında, zihinsel yetersizliği olan bireylerin eğitim aldığı özel eğitim okulunda teknolojinin çok az kullanıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca ulusal alan yazında özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin eğitim gördüğü okullarda teknolojinin kullanılması konusunda yapılan çalışmaların ise yetersiz olduğunu vurgulamışlardır.

Doğan ve Akdemir (2015) yaptıkları çalışmada işitme yetersizliğine, zihinsel ve ortopedik yetersizliğe sahip üç özel gereksinimli öğrenciyi çalışma grubu olarak seçip Bilgisayar Destekli Öğretim'in (BDÖ) bu bireyler üzerindeki etkisini ölçmüşlerdir. Yapılan bu durum çalışmasına göre aşırı

bilgisayar kullanımının olmadığı durumlarda, BDÖ'nün öğrencilerin öğrenmelerinde pozitif farklılık yarattığını ortaya koymuşlardır.

Görme yetersizliği olan bireyler üzerine Teymen ve Özdemir (2015)'in ikisi erkek biri kadın olmak üzere üç az gören dördüncü sınıf öğrencisi ile yapmış oldukları çalışmada ise bütüncü kullanımı, büyük punto tekniği ve uyarlanmış bilgisayar teknolojisinin okuma hızındaki etkisine bakmışlardır. Bu araştırmaya göre her üç tekniğin de etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kızır ve Yıkılmış (2016) ise 2005-2015 yılları arasında, Bilgisayar Destekli Öğretim (BDÖ) kullanılarak Otizm Spektrum Bozukluğu olan bireylere sosyal becerileri kazandırmayı amaçlayan çalışmaları incelemişlerdir. Araştırmada ulaşılan sonuçlara göre, incelenen tüm çalışmalarda sosyal becerilerin öğretiminde BDÖ'nün etkili olduğunu ve hedef beceriyi kazandırdığını ifade etmişlerdir. Ayrıca bazı araştırmalarda genelleme çalışması yapıldığını ve yapılan genelleme çalışmalarında da kazanılan edininin genellenebildiğini belirtmişlerdir.

Çelik, Elçi, İnan, Elverici ve Elçi (2014) yaygın gelişimsel bozukluğa sahip olan bireylere yönelik bir yazılım geliştirme çalışması yapmışlardır. Bu çalışmada, yaygın gelişimsel bozukluğu olan bireylerin birçok sosyal iletişim sorunları yaşadığını ve bunları iyileştirme ve azaltma noktasında eğitsel oyunlara başvurulabileceğini belirtmişlerdir.

Çalışkan (2017) ise Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı üstün yetenekli bireylerin eğitim aldığı Bilim ve Sanat Merkezlerinde görev yapan öğretmenlerin, ders içi etkinliklerde bilişim teknolojilerinin kullanılmasına ilişkin görüşlerini incelemiştir. Öğretmenler, üstün yetenekli öğrencilerinin eğitiminde yoğun bir şekilde bilişim teknolojilerini kullandıklarını ve bilişim teknolojilerinin üstün yetenekli bireylerin eğitiminde kullanılmasının kolay öğrenme, öğrenmede kalıcılığı sağlama ve güdüleme açısından olumlu yönde etki yarattığını belirtmişlerdir.

Alanyazında var olan sistematik taramalar incelendiğinde Akın, Sarıca, Temizkan ve Turan (2016) tarafından yapılan çalışmada özel eğitim alanında yapılmış teknoloji destekli çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada, Web of Science veri tabanında çeşitli anahtar kelimeler kullanılarak yıl kısıtlaması yapılmadan ulaşılan 233 makaleden 93 tanesi çalışmaya dâhil edilerek incelenmiştir. Subakan ve Koç (2019) tarafından yapılan araştırmada ise özel eğitim alanında teknoloji kullanımı ile ilgili yapılan çalışmalar incelenerek özel eğitim alanında kullanılan mobil cihaz ve yazılımların neler olduğu ve bu yazılımların nasıl kullanılacağını ortaya koymak amaçlanmıştır. Gürbulak ve Esgin (2016) tarafından yapılmış olan bir literatür taramasında ise hareket tabanlı teknolojiler ile özel gereksinimli bireylerin gündelik yaşam becerilerini edinmeleri ve bu teknolojilerin özel gereksinimli bireylerin eğitimlerinde kullanımı ile ilgili çalışmaları kapsayan bir tarama yapılmıştır.

Bu incelemeler dikkate alındığında özel gereksinimli bireylere yönelik geliştirilen teknolojik uygulamalar ve araç gereçlerin geliştirildiği ve bireylerin ihtiyaçlarına dönük olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, özel eğitim alanında teknoloji kullanımı ile ilgili yapılan çalışmaların var olsa da sınırlı olduğu görülmüştür (Dönmez ve diğerleri, 2016; Yaman, Dönmez, Avcı ve Kabakçı Yurdakul, 2016; Karanfiller ve diğerleri, 2017; Özgüç ve Cavkaytar, 2016). Başka bir çalışmada ise özel eğitim alanyazınında teknoloji entegrasyonu ile ilgili yapılan çalışmaların az ve sınırlı sayıda olduğu vurgulanmıştır (Özdemir ve Karaman, 2017).

Yapılan alan yazın taraması çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda Türkiye / yurt dışı kaynaklı çalışmaları da içeren, özel eğitimde teknoloji kullanımı üzerine bir alan yazın taraması yapılmasının önem taşıdığı söylenebilir. Buna ek olarak, alanyazının incelendiği çalışmaların, belli bir konuda çalışacak araştırmacılara, alana bütüncül bir bakış açısı ile bakmaları açısından yardımcı olacağı bilinmektedir. Bu nedenle bu araştırma

kapsamında özel eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin yapılan çalışmaları incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 2012-2017 yılları arasında ULAKBİM Veri Tabanında yer alan eğitim bilimleri kategorisindeki dergilerde yayımlanan makaleler incelenerek, özel eğitim ve teknolojiyle ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu bağlamda bu araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

Özel eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili çalışmaların,

1. Yayımlanan dergilere göre dağılımı nasıldır?
2. Yayımlanma yıllarına göre dağılımı nasıldır?
3. Araştırma türü ve modeline göre dağılımı nasıl değişmiştir?
4. Çalışma grubuna ve seçim türüne göre dağılımı nasıl değişmiştir?
5. Örnekleminde yer alan yetersizlik türünün dağılımı nasıldır?
6. Çalışılan konu eğilimleri nasıl şekillenmiştir?

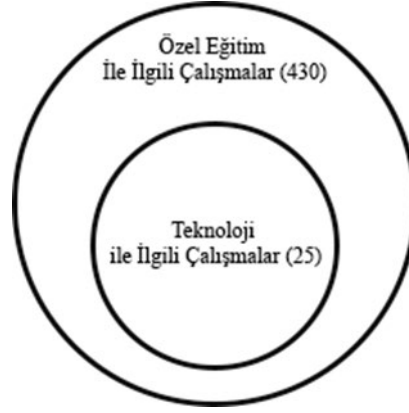
Yöntem

Bu çalışmada, özel eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili belirlenen ölçütlere göre seçilen tüm makaleler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel (2018) göre içerik analizi yöntemi, ortak amaç ya da konuyla ilgili çalışmaların toplanarak yapılan analizler sonucunda genel bir tablo ortaya konulması amacıyla kullanılır. Yıldırım ve Şimşek (2013) bu yöntemi, benzer çalışmaları okuyucuların anlayacağı şekilde belirli kategoriler çerçevesinde sentezleyerek raporlaştırmak olarak açıklamıştır. Gülbahar ve Alper (2009) ise verileri ortaya koymak ve bu veriler içerisindeki gizli birtakım hakikatleri açığa çıkarmak olarak ifade etmiştir.

Makale Seçim Ölçütleri

Çalışmada ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı altında yer alan Eğitim Bilimleri kategorisindeki dergilerde yayımlanan ve 2012-2017 yılları arasındaki tüm çalışmaların başlıkları ve özetleri okunmuştur. Bu

taramada özel eğitim ile ilgili çalışmaların tamamı incelenmiştir. 56 dergide özel eğitim alanı ile ilgili olan 430 yayına ulaşılmıştır. Bu çalışmaların içerisinde özel eğitim ve teknoloji kullanımını ortak olarak ele alan çalışmalar ise bu araştırmaya dâhil edilmiştir. Tüm bu sürecin sonunda 12 dergide yayımlanan 25 makalenin özel eğitim ve teknoloji kullanımı ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bu çalışma kapsamında ulaşılan 25 makale ayrıntılı okunarak incelemeye tabi tutulmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Makale Seçim Süreci

Veri Toplama Araçları

Elde edilen yayınlar incelenirken veri toplama aracı olarak, Kurtoğlu ve Seferoğlu (2013) tarafından geliştirilen “Makale İnceleme Formu” kullanılmıştır. Veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır. Formun ilk bölümünde makaleyle ilgili genel bilgilerin yer alacağı bölüm, ikinci bölümünde makalenin içeriğiyle ilgili bilgilerin yer alacağı bölüm ve son bölümde ise makalenin yöntemiyle ilgili bilgilerin yer alacağı bölüm bulunmaktadır. İncelenen makalelerin her biri bu forma kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Belirlenen ölçüte göre elde edilmiş 25 yayın ayrıntılı olarak okunmuş ve incelenmiştir. İnceleme sırasında her makale için gerekli veriler Makale İnceleme Formu’nda ilgili bölüme işlenmiştir. Bu verilerin analizlerinin

yapılabilmesi için MS Excel programına veriler girilmiştir. Daha sonra da frekans (f) ve yüzde değerleri kullanılarak betimsel olarak analiz edilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

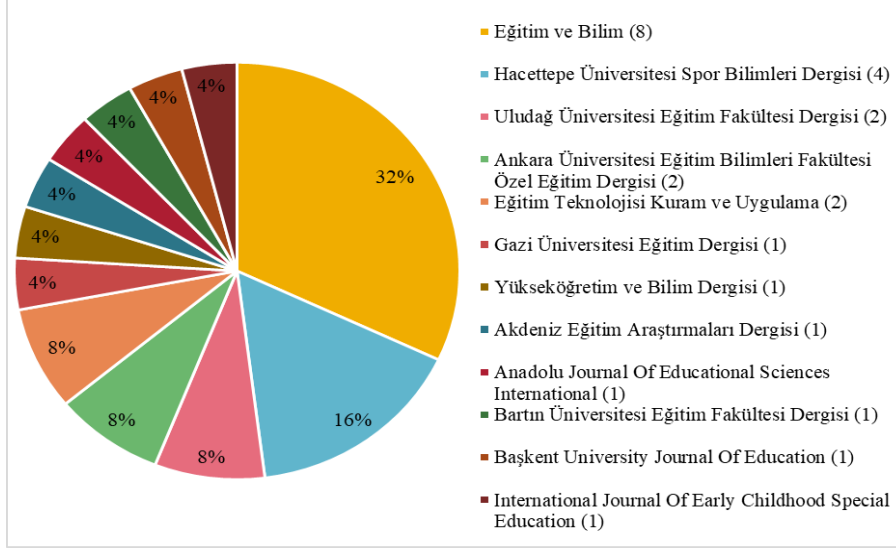
Araştırma kapsamındaki literatür taramasını 1. yazar ve 2. yazar ayrı ayrı gerçekleştirmiştir. Bu süreç sonunda elde edilen makaleler karşılaştırılmıştır. Daha sonra her iki yazar incelenmesine karar verilen makaleleri ayrı ayrı incelemiş ve verileri Makale İnceleme Formu'na işlemiştir. Forma işlenen veriler Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100 formülü kullanılarak hesaplanmış ve güvenirlik yüzdesi %89 olarak bulunmuştur (Miles ve Huberman, 1994).

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmada elde edilen bulgular, yayımlandığı dergilere ve yıllara; araştırma tür ve modeline; çalışma grubuna, grubun belirlenmesinde başvurulan yöntem ve çalışma grubunda yer verilen yetersizlik türlerine; çalışılan konu eğilimlerine göre aşağıdaki başlıklarda toplanmıştır.

Makalelerin Yayımlandığı Dergilere Göre Dağılımı

Yapılan araştırmaya göre ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı altında yer alan Eğitim Bilimleri kategorisindeki dergilerde yayımlanan ve 2012-2017 yılları arasındaki tüm çalışmaların başlık ve özetleri okunarak sadece özel eğitim alanı ile ilgili makalelerin alınmasıyla 56 dergide toplam 430 yayın elde edilmiştir. Bu yayınlar içerisinden belirlenen ölçüte (Seçilen çalışmalar özel eğitim alanı ile ilgili olduğu göz önünde bulundurularak sadece teknoloji ile ilgili konuları ile alan çalışmalar alınmıştır.) göre 12 dergide 25 makaleye ulaşılmıştır. İncelenen makalelerin yayımlandığı dergilere göre dağılımı Şekil 2'de verilmiştir.

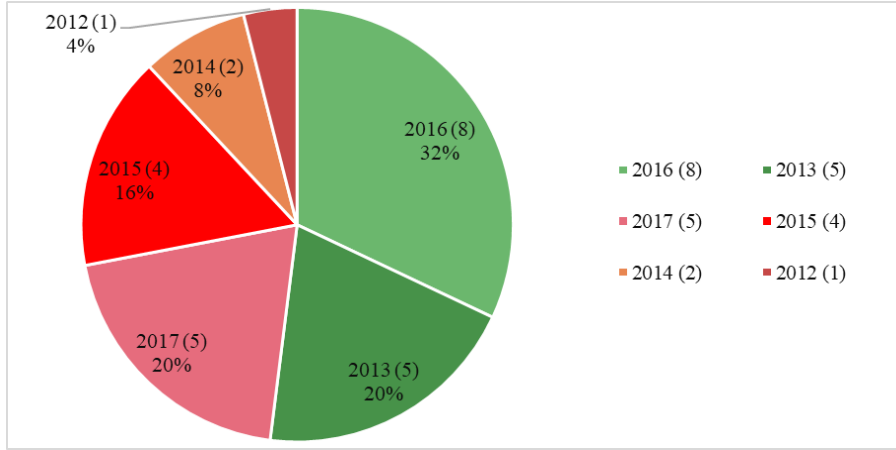

Şekil 2. İncelenen yayınların dergilere göre frekans ve yüzde dağılımları

Şekil 2’de görüldüğü gibi özel eğitim ve teknoloji ile ilgili konuları baz alan makalelerin yayımlandığı dergilerden en fazla yayının bulunduğu dergi %32 ile Eğitim ve Bilim Dergisi’dir (f: 8). Bunu sırasıyla %16 ile Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi (f: 4); %8 ile Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi ve Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama Dergisi (f: 2) takip etmiştir. En az makalenin yayımlandığı dergiler ise %4 ile Gazi Üniversitesi Eğitim Dergisi, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, Anadolu Journal of Educational Sciences International, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Başkent University Journal of Education ve International Journal of Early Childhood Special Education’dır (f: 1). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi ve International Journal of Early Childhood Special Education gibi özel eğitim alanıyla ilgili konularda yayım yapan dergilerde yayımlanan makale sayısının az olması ise dikkat çekici bir bulgudur.

Makalelerin Yayımlandığı Yıllara Göre Dağılımı

2012-2017 yılları arasında yayımlanan makalelerin incelendiği bu çalışmada, özel eğitim ve teknoloji kullanımı ile ilgili neredeyse her yıl çalışma yayımlandığı görülmüştür. İncelenen makalelerin yayımlandığı yıllara göre dağılımı Şekil 3’de verilmiştir.

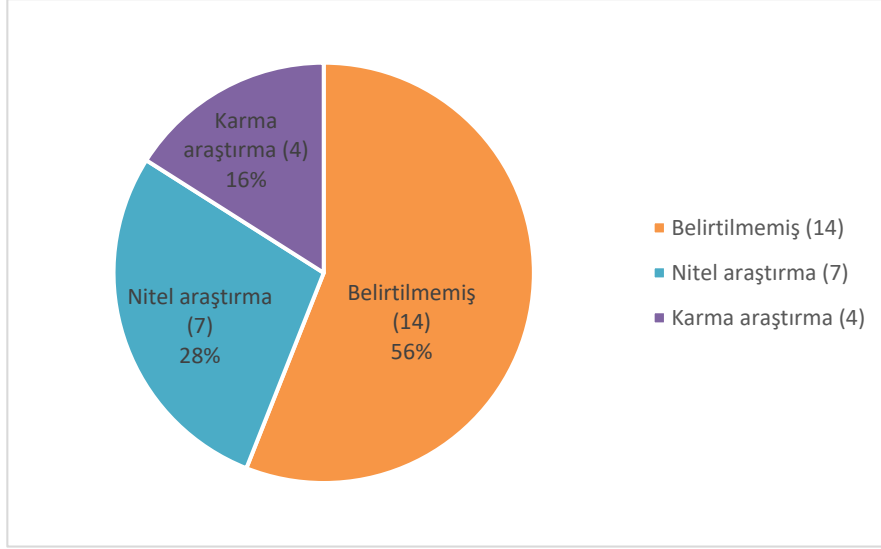

Şekil 3. İncelenen yayımların yıllara göre frekans ve yüzde dağılımları

Şekil 3’de de görüldüğü gibi en fazla yayım yapılan yıl %32 ile 2016’dır (f: 8). Bunu sırasıyla %20 ile 2013 ve 2017 yılları (f: 5), %16 ile 2015 (f: 4) yılı, %8 ile 2014 (f: 2) yılı ve %4 ile 2012 yılı (f: 1) izlemektedir. Bu bulgulara göre ilk 3 yıla göre son 3 yılda daha fazla çalışmanın yayımlandığı görülmektedir. Yıllar arasında çok büyük farklar olmasa da birtakım farklılıklar olduğu söylenebilir.

Makalelerin Araştırma Türü ve Modeline Göre Dağılımı

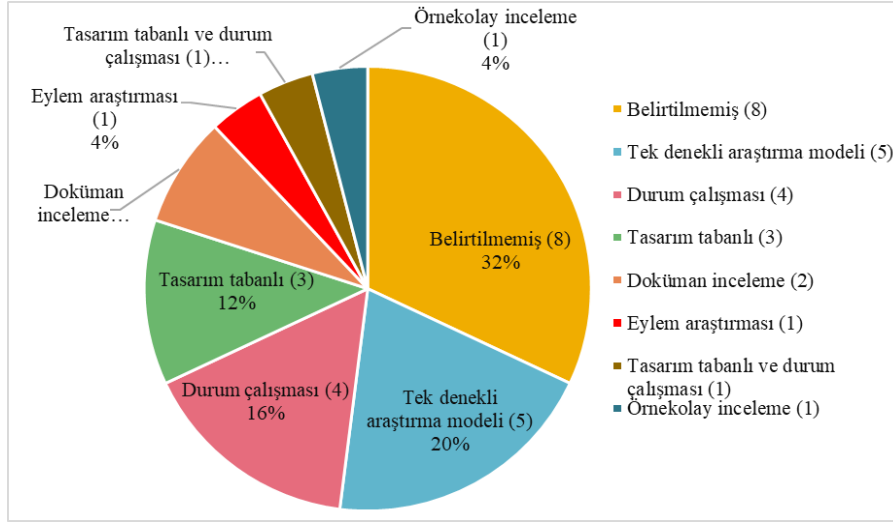
İncelenen makalelerde kullanılan araştırma yöntemlerinin dağılımları bu başlık altında incelenmiştir. Bulgular Şekil 4’te sunulmuştur.

Şekil 4. İncelenen yayınların araştırma türlerine göre frekans ve yüzde dağılımları

Şekil 4'te de görüldüğü gibi araştırmalarda herhangi bir araştırma türü belirtilmeyen yayınlar %56 ile en fazla dilime sahip olmuştur (f: 14). Bunun yanında en fazla kullanılan araştırma türü ise %28 ile “Nitel araştırma” (f: 7) olmuştur. Bunu %16 ile “Karma araştırma” takip etmiştir (f: 4). Nicel araştırma türünün ise %0 ile hiç kullanılmadığı görülmektedir. Bu durumun sebebinin, yeterli sayıda özel gereksinimli bireylerden oluşan örneklem grubu bulmanın zorluğundan ve ayrıca özel gereksinimli bireylerle yapılan çalışmaların daha derin bir şekilde yapılması gerektiğinden kaynaklandığı söylenebilir.

Şekil 5'te çalışmalarda kullanılan araştırma modelleri sunulmuştur.

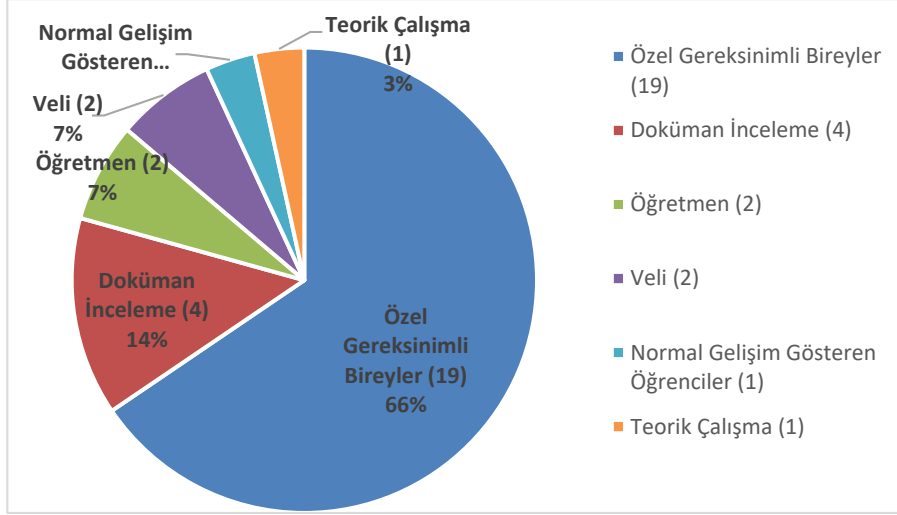
Şekil 5. İncelenen yayınların araştırma modellerine göre frekans ve yüzde dağılımları

Şekil 5'te görüldüğü gibi araştırmalarda herhangi bir araştırma modeli belirtilmeyen yayınlar %32 ile en fazla dilime sahip olmuştur (f: 8). Bunu sırasıyla %20 ile "Tek denekli araştırma modeli" (f: 5), %16 ile "Durum çalışması" (f: 4), %12 ile "Tasarım tabanlı" (f: 3) ve %8 ile "Doküman inceleme" (f: 2) takip etmiştir. En az kullanılan araştırma modelleri ise %4 ile "Eylem araştırması, Tasarım tabanlı ve durum çalışması, Örnek olay inceleme" (f: 1)'dir.

Şekil 5'teki bulgulara göre araştırmanın niteliğine göre farklı araştırma modelinin tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca araştırma modeli belirtilmeyen çalışmaların en fazla olması da önemli bir bulgu olarak vurgulanabilir.

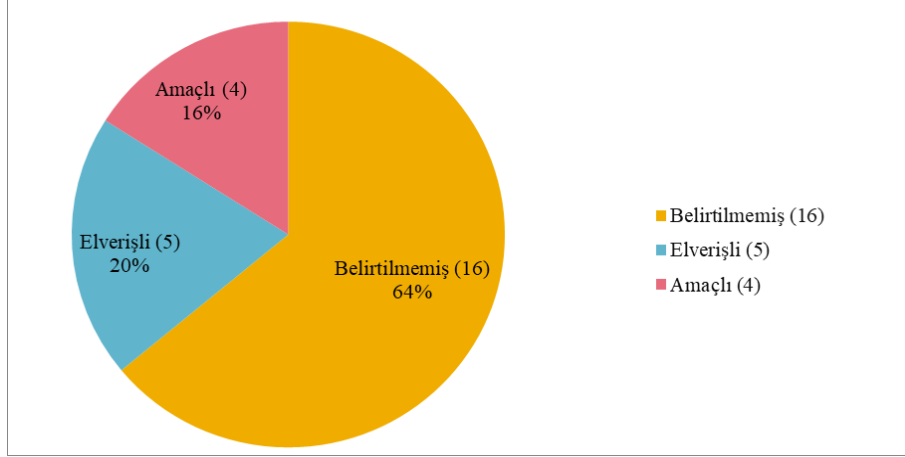
Makalelerin Çalışma Grubuna Göre ve Örneklem Belirleme Yöntemine Göre Dağılımı

Bu başlık altında ise, incelenen makalelerde kullanılan çalışma gruplarının türü ve bu çalışma gruplarının nasıl belirlendiği incelenmiştir. Sonuçlar Şekil 6 ve Şekil 7'de sunulmaktadır.

Şekil 6. İncelenen yayınların çalışma grubuna göre frekans ve yüzde dağılımları

Şekil 6’da bu çalışma kapsamında incelenen araştırmaların çalışma grubu sunulmuştur. Araştırmalarda en fazla çalışılan çalışma grubunun %66 oranla “özel gereksinimli bireyler” olduğu görülmüştür (f: 15). En az ise “teorik çalışmanın“ ve “normal gelişim gösteren öğrenciler” olduğu ortaya konmuştur (f: 1). Gözden geçirilen 2 çalışmada, öğretmenler ve veliler ile çalışıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca 4 araştırmada da doküman incelemesi yapılarak alan yazındaki çalışmaların çalışma grubunu oluşturduğu görülmüştür. Burada ulaşılan makalelerin toplam sayısı 25 olmasına rağmen frekansların toplamı 29 olarak görünmektedir. Bunu sebebi bazı çalışmaların birden fazla kategoride yer alan kitleden çalışma grubunu oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Örnek vermek gerekirse bir çalışmada otizm spektrum bozukluğu olan bir öğrenci ve velisi çalışma grubunu oluşturmuştur.

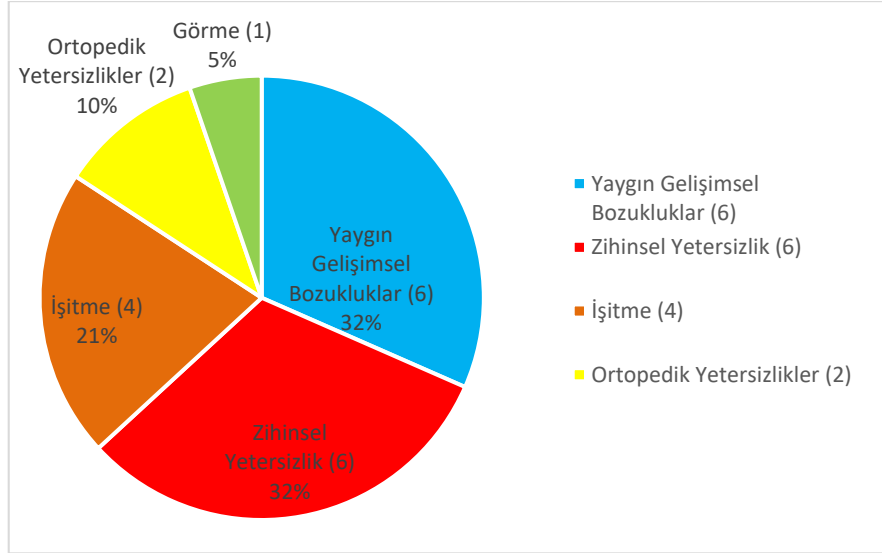

Şekil 7. İncelenen yayınların çalışma grubu seçim türüne göre frekans ve yüzde dağılımları

Şekil 7’de makalelerde seçilen çalışma grubunun seçim yöntemine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Buna göre araştırmalarda herhangi bir çalışma grubu seçim yöntemi belirtilmeyen yayınlar %64 ile en fazla dilime sahip olmuştur (f: 16). Bunun yanında en fazla kullanılan çalışma grubu seçim yöntemi ise %20 ile “Elverişli” (f: 5) olmuştur. En az kullanılan çalışma grubu seçim yöntemi ise %16 ile “Amaçlı” (f: 4) olduğu görülmektedir. Çalışma grubu seçiminde farklı seçim yönteminin kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca herhangi bir seçim yöntemi belirtilmeyen çalışmaların çokluğu da dikkat çekmektedir.

Makalelerin Örnekleme Yer Alan Yetersizlik Türlerine Göre Dağılımı

Makalelerin çalışma grupları incelendiğinde 19 çalışmada özel gereksinimli bireyler ile çalışıldığı görülmüştür. Bunun yanında; 2 çalışmada öğretmenler ve 2 çalışmada ise veliler ile çalışılmıştır. Ayrıca 4 çalışmada da doküman analizi yapılmıştır. Bu başlık altında, özel gereksinimli bireyler ile çalışılan makalelerin yetersizlik türlerine göre dağılımları incelenmiş ve Şekil 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8. İncelenen çalışmaların yetersizlik türlerine göre frekans ve yüzde dağılımı

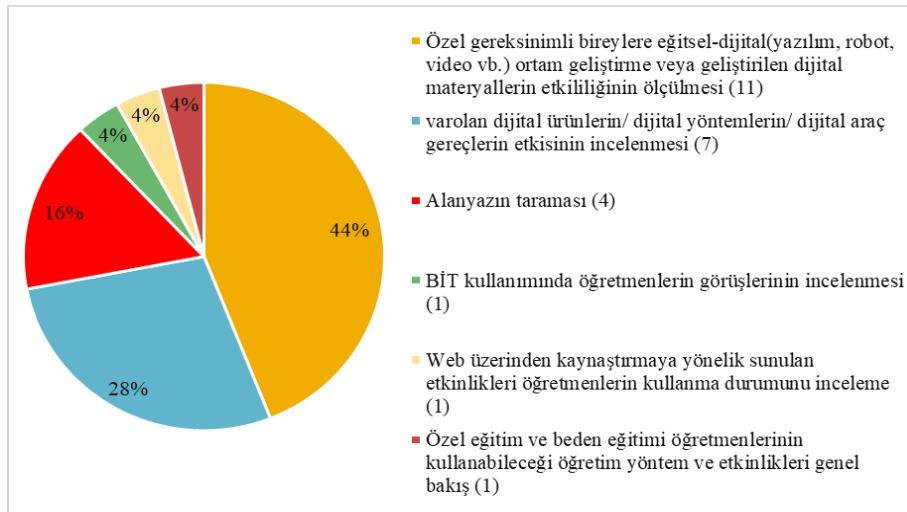
Şekil 8’de araştırmalarda çalışma gruplarına dâhil edilen bireylerin yetersizlik türlerine göre dağılımı incelenmiştir. Örneklem grubu olarak en az çalışılan yetersizlik türünün ise ulaşılan 1 çalışmayla “görme yetersizliği” olduğu tespit edilmiştir. Şekilde de görüldüğü üzere özel gereksinimli bireyleri çalışma grubu olarak alan çalışmalarda en fazla (%32), otizmlili bireyleri de içerisine alan “yaygın gelişimsel bozukluklara” ve “zihinsel yetersizliğe” sahip bireyler ile çalışıldığı görülmüştür. Bunu sırasıyla 4 çalışmada “işitme yetersizliği”, 2 çalışmada “ortopedik yetersizlikler” takip etmiştir.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde 13 yetersizlik alanı bulunmaktadır (MEB, 2018). Bu yetersizlik alanlarından, incelenen çalışmalarda sadece 5 yetersizlik alanıyla ilgili çalışmaya yer verildiği görülmüştür. Bu araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda, üstün yetenek, kas ve sinir sistemi yetersizliğinden kaynaklı yetersizlikler, çoklu yetersizlik, duygu ve davranış bozukluğu, özel öğrenme güçlüğü, süreğen hastalık, dil ve konuşma bozukluğu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olarak bilinen 8 yetersizlik alanıyla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

TÜİK (2015) 2011 yılı Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre Türkiye’de 4 milyon 882 bin 841 özel gereksinimli birey yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle ülke nüfusunun %6,6’sını özel gereksinimli bireyler oluşturmaktadır. Bunların %1,4’ünü görme yetersizliği olan bireyler; %1,1’ini ise işitme yetersizliği olan bireyler oluşturmaktadır. Dolayısıyla görme yetersizliği olan bireyler işitme yetersizliği olan bireylere göre daha fazla nüfusa sahiptir. Böyle olmasına karşın Şekil 8’deki bulgulara göre görme yetersizliği olan bireylerin örneklem grubu olduğu 1 çalışma var iken işitme yetersizliği olan bireylerin örneklem grubu olarak çalışıldığı 3 çalışma yer almaktadır.

Makalelerin Konu Eğilimlerine Göre Dağılımları

Bu çalışma kapsamında araştırılan son soru ise makalelerde çalışılan konuların eğilimleri hakkında olmuştur. Şekil 9’da makalelerde incelenen konu eğilimlerinin dağılımları sunulmuştur.

Şekil 9. İncelenen yayınların konu eğilimlerine göre frekans ve yüzde dağılımları

Şekil 9 incelendiğinde makalelerde çalışılan konuların genellikle birbiriyle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ayrıntılı olarak inceleyecek olursak, özel eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili incelenen bilimsel

çalışmalarda en fazla çalışılan konu %44 ile “Özel gereksinimli bireylere eğitsel-dijital (yazılım, robot, video vb.) ortam geliştirme veya geliştirilen dijital materyallerin etkililiğinin ölçülmesi” (f: 11) konuları olmuştur. Bunu sırasıyla %28 ile “Var olan dijital ürünlerin/dijital yöntemlerin/dijital araç gereçlerin etkililiğinin incelenmesi” (f: 7) ve %16 ile “Alan yazın taraması” (f: 4) takip etmiştir. En az çalışılan konu ise %4 ile “Özel eğitimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) kullanımına yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi, Web üzerinden kaynaştırmaya yönelik sunulan etkinlikleri öğretmenlerin kullanma durumunu inceleme, Özel eğitim ve beden eğitimi öğretmenlerinin kullanabileceği öğretim yöntem ve etkinliklerine genel bakış” (f: 1) olmuştur. Bu bulgu göstermektedir ki, öğrenme-öğretme sürecinin en önemli öğelerinden biri olan öğretmenlerle yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır.

Çalışma eğiliminin en fazla olduğu “Özel gereksinimli bireylere dijital materyal geliştirme veya daha önceden araştırmacılar tarafından geliştirilen dijital materyallerin etkililiğinin ölçülmesi konusu üzerine yapılan çalışmalara, var olan dijital materyallerin etkililiğinin incelenmesi üzerine yapılan çalışmalar da dâhil edildiğinde incelenen tüm çalışmaların %72’sini etkililik ölçme çalışmalarının oluşturduğu görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma kapsamında 2012-2017 yılları arasında ULAKBİM Veri Tabanında yer alan Eğitim Bilimleri kategorisindeki dergilerde yayımlanan ve özel eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili olan tüm çalışmaları inceleyerek var olan durumu ortaya koymak amaçlanmıştır.

Araştırmanın ilk problemine istinaden yapılan taramada sadece 12 dergide 25 tane makaleye ulaşılmıştır. Buradan yola çıkarak dergilerin birçoğunda özel eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili yayın bulunmadığı söylenebilir. Buna ek olarak aslında özel eğitim ile ilgili yapılan çalışmaların sayısı (450) fazla iken, içinde bulunduğumuz çağ teknoloji çağı olmasına

rağmen özel eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili yapılan yayınların (25) az sayıda olması dikkat çekicidir.

Çalışmanın ikinci probleminde elde edilen sonuçlara bakıldığında yayımlanan makalelerin sayısında yıllara göre bir artışın olduğunu söylemek mümkündür. Akın ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışmada da son 5 yılda yapılan çalışmaların sayısında bir artışın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda bulguların paralellik taşıdığı ifade edilebilir. Bu durumun ise geçmiş yıllarda teknolojinin özel eğitim alanındaki etkisinin henüz fark edilememiş olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca teknolojik araç gereçlere ulaşımın kolaylaşması da çalışma sayısının artmasına bir neden olarak gösterilebilir.

Araştırmanın üçüncü problemine ilişkin sonuçlara göre araştırmacıların nicel araştırma türünü çok fazla tercih etmedikleri görülmüştür. Özel gereksinimli bireylere ulaşım konusunda ortaya çıkabilecek nedenlerden dolayı nicel araştırmaların pek tercih edilmediği söylenebilir. Ayrıca, özel gereksinim türlerine göre geliştirilen uygulamaların daha kişisel olmasından kaynaklı olarak ve daha derinlemesine çalışma yapmak bu süreçte daha önemli olduğundan da nitel çalışmaların daha fazla tercih edildiğini söyleyebiliriz. Akın ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışmada ise çoğunlukla nicel çalışmaların olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda bulguların birbirini desteklemediği söylenebilir. Ancak çalışmalarda incelenen yayınların yurtdışı kaynaklı olması bu durumu açıklayabilir. Ayrıca, bu çalışma kapsamında incelenen makalelerin büyük çoğunluğunun yöntem kısmında araştırma türü, araştırma modeli ve örneklem seçim tekniği gibi araştırma unsurlarına yer verilmediği ve yöntem açısından önemli eksikliklerin olduğu göze çarpmaktadır. Araştırmaların hazırlanmasında yöntem kısmına daha fazla dikkat edilmesi, benzer çalışmaları yürütecek araştırmacılara yol göstermesi açısından da önemlidir ve daha ayrıntılı yazılması önerilebilir.

Çalışmada incelenen bir diğer problemde ise makalelerde çalışma grubu olarak en fazla özel gereksinimli bireylerin ele alındığı görülmüştür. Bununla birlikte çalışmanın beşinci problemine yönelik sonuçlara bakıldığında özel gereksinimli bireyler içerisinde en fazla çalışılan yetersizlik türünün %32 ile otizmli bireyleri de içerisine alan “yaygın gelişimsel bozukluklar” olduğu görülmüştür. Akın ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışmada da en fazla otizm spektrum bozukluğu, öğrenme güçlüğü, duygusal bozukluk ve zihinsel yetersizliği olan bireylerle çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak Subakan ve Koç’un (2019) yapmış olduğu çalışmada incelenen araştırmalarda daha çok otizm spektrum bozukluğu olan bireylere ve zihinsel yetersizliği olan bireylere odaklanıldığı belirlenmiştir. Bu anlamda tüm çalışmaların bulguları birbiri ile örtüşmektedir. Bu çalışmada ulaşılan bir başka sonuç ise en az çalışılan yetersizlik türünün %7 ile görme yetersizliği olduğudur.. Görme engelliler gibi önemli bir kitleyi hedef alan sadece 1 çalışmanın yapılmasının yetersiz olduğu söylenebilir.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde (MEB, 2018) yetersizlik türlerinin; zihin yetersizliği, otizm spektrum bozukluğu, üstün yetenek, kas ve sinir sistemi yetersizliğinden kaynaklı yetersizlikler, çoklu yetersizlik, işitme yetersizliği, duygu ve davranış bozukluğu, özel öğrenme güçlüğü, görme yetersizliği, süregen hastalık, ortopedik yetersizlikler, dil ve konuşma bozukluğu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu yetersizlik türlerine sahip bireylere ise özel gereksinimli bireyler denilebilir. Özel eğitim gerektiren bireyler kendi içerisinde oldukça heterojen olmalarına karşın çalışma bulgularına göre sadece belli yetersizlik türleri üzerinde yoğunlaşıldığı ve bazı yetersizlik türlerine hiç değinilmediği dikkati çekmiştir. Subakan ve Koç’un (2019) yapmış olduğu çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmış ve bu sınırlılık vurgulanmıştır. Bu anlamda çalışmaların bulgularının birbirini desteklediği söylenebilir.

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara göre, özel gereksinimli bireylerle yapılan çalışmaların yanı sıra öğretmen ve velilerle de çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Ancak bu çalışmaların sayısı oldukça azdır. Yalnızca 2 çalışmada öğretmenlerle, 1 çalışmada ise velilerle çalışıldığı görüşülmüştür. Alan yazında yapılan birçok çalışmada ailenin, özel gereksinimli bireylere başta öğrenilenleri farklı alanlara transfer (genelleme) konusunda olmak üzere birçok katkısı bulunduğu belirtilmektedir (Cavkaytar, 1999; Tavil, 2005; Akkök, 1984). Yine 573 Sayılı “Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”de tanımlama, değerlendirme ve yerleştirmenin her aşamasında ailenin fikirlerini işe koşma, eğitim sürecinin her aşamasında katılımını sağlama, erken çocuklukta özel eğitim hizmetlerinde ailenin önemi vurgulanmaktadır. Buna rağmen yapılan çalışmalardan sadece 1 tanesinin velilere yönelik olması ise dikkat çekicidir. Akın ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışmada da aileler ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlı olduğu vurgulanmıştır. Bu anlamda her iki çalışmanın bulguları paralellik taşımaktadır.

Araştırmanın son problemine ait sonuçlar ışığında çalışılma eğilimi en fazla olan konu “Özel gereksinimli bireylere eğitsel-dijital (yazılım, robot, video vb.) ortam geliştirme veya özel gereksinimli bireylere yönelik geliştirilen dijital materyallerin etkililiğinin ölçülmesi” dir (f: 11). Akın ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışmada da en çok web tabanlı uygulamalar, videolar, yazılımlar, bilgisayar, internet ve mobil uygulamaların tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu probleme yönelik ulaşılan bir diğer sonuç ise; çalışılma eğilimi en az olan konu “özel eğitimde BİT kullanımında öğretmenlerin görüşlerinin incelenmesi, web üzerinden kaynaştırmaya yönelik sunulan etkinlikleri öğretmenlerin kullanma durumunun incelenmesi, özel eğitim öğretmenlerinin kullanabileceği öğretim yöntem ve etkinliklerine genel bakış” çalışmalarıdır. Bu sonuçlara göre özel eğitime yönelik teknoloji kullanımı ile ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak yeni bir dijital materyalin

üretilmesi ya da var olan dijital materyalin etkililiğinin incelenmesi konusunda eğilim göstermektedir. Bu durumun ise araştırmaları daha çok teknoloji alanındaki araştırmacıların yapmalarından kaynaklanabileceği söylenebilir.

Teknolojinin özel gereksinimli bireyler üzerindeki önemi göz önünde bulundurulduğunda teknoloji ile ilgili araştırmaların sınırlı ve az sayıda olduğu söylenebilir. Özel eğitim ile ilgili çalışan araştırmacıların teknoloji kullanımını da göz önünde bulundurmaları, teknoloji konusunda çalışanların ise özel gereksinimli bireyleri göz ardı etmemeleri önerilebilir. Buna ek olarak araştırmacılar Türkiye kaynaklı ya da yurt dışı kaynaklı özel eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili yapılan çalışmaları inceleyerek bu çalışmaların benzerlerini ülkemizde uygulayabilirler. Ayrıca farklı yetersizliğe sahip olan bireylerle daha fazla çalışmalar yürütebilirler. Görme yetersizliği olan bireylerle ilgili de daha fazla çalışmanın yapılması önerilebilir. Son olarak; ileride yapılacak çalışmalarda, araştırmacıların hiç değinilmeyen yetersizlik gruplarına da yoğunlaşması önerilebilir.

Kaynaklar

- Akın, T., Sarıca, H. Ç., Temizkan, M., & Turan, F. (2016). “Özel Eğitimde Teknoloji Kullanımı: Bir İçerik Analizi Çalışması”. In Fourth International Instructional Technologies & Teacher Education Symposium Özet Bildiriler Kitabı, Elazığ, Türkiye.
- Akkök, F. (1984). “Davranışsal Yaklaşım Dayalı Aile Rehberliğinin Öğretilebilir Çocukların Özbakım Becerileri Üzerindeki Etkisi”. Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (24. Baskı). (2018). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Pegem Akademi.

- Cavkaytar, A. (1999). “Zihin engellilere özbakım ve ev içi becerilerinin öğretiminde bir aile eğitimi programının etkililiği”. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, 40-50.
- Çalışkan, E. (2017). “Özel yetenekli öğrencilerin eğitiminde bilişim teknolojilerinin kullanımına yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi”, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 37, Sayı:3, 811-833.
- Çelik, D. Elçi, A. İnan, N. Elverici, E. & Elçi, A. (2014). “Web Ontoloji Dili (OWL) Yoluyla Gelişimsel Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Eğitsel Etkinlik Keşif Sistemi”, Eğitim ve Bilim, Cilt: 39, Sayı: 171, 52-73.
- Doğan, İ. & Akdemir, Ö. (2015). “Özel eğitimde bilgisayar destekli öğretim üç durum çalışması”, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, 165-177.
- Dönmez, O. Yaman, F. Şahin, Y. L., & Kabakçı Yurdakul, I. (2016). “İşitme engelliler için mobil uygulama geliştirme süreci: Çarkıfelek örneği”, Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, Cilt: 6, Sayı: 1, 22-41.
- Gülbahar, Y., & Alper, A. (2009). “Öğretim teknolojileri alanında yapılan araştırmalar konusunda bir içerik analizi”. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 42, Sayı: 2, 93-112.
- Gürbulak, N. & Esgin, E. (2016). “Özel eğitimde hareket tabanlı teknolojilerin kullanımı”, 10th International Computer and Instructional Technologies Symposium (ICITS2016) Rize Özet Bildiriler Kitabı, 16-18 Mayıs 2016, 46.
- İşman, A. (2007). Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

- Karanfiller, T. Göksu, H. & Yurtkan, K. (2017). “Özel Eğitim Gereksinimi Olan Öğrenciler için Temel Kavram Öğretimi Mobil Uygulama Tasarımı”, Eğitim ve Bilim, Cilt: 42, Sayı: 192, 367-381.
- Kızır, M. & Yıkılmış, A. (2016). “Otizm Spektrum Bozukluğu olan bireylere sosyal beceri öğretiminde Bilgisayar Destekli Öğretim uygulamalarının gözden geçirilmesi”, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, 247-272.
- Kurtoğlu, M. & Seferoğlu, S. S. (2013). “Öğretmenlerin teknoloji kullanımı ile ilgili Türkiye kaynaklı dergilerde yayımlanmış makalelerin incelenmesi”, Journal of Instructional Technologies & Teacher Education, Cilt: 2, Sayı: 3, 1-10.
- MEB (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm> adresinden erişilmiştir.
- Miles, M, B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook. (2nded). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sani Bozkurt, S. (2017). “Özel eğitimde dijital destek: yardımcı teknolojiler”, AUAD, 3(2), 37-60.
- Subakan, Y., & Koç, M. (2019). Özel eğitim gereksinimli bireylerin gelişim ve eğitimlerinde kullanılan mobil cihazlar ve yazılımlar. Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, 51-61.
- Özdemir, D. & Karaman, S. (2017). “Hafif düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin insansı robot ile etkileşimlerinin dönüt türleri açısından incelenmesi”, Eğitim ve Bilim, Cilt: 42, Sayı: 191, 109-138.
- Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Resmi Gazete. 6 Haziran 1997. Sayı 23011 (Mükerrer).
- Özgüç, C. S. & Cavkaytar, A. (2016). “Zihin yetersizliği olan ortaokul öğrencilerinin bulunduğu bir sınıfta öğretim etkinliklerinin teknoloji

desteği ile geliştirilmesi”, Eğitim ve Bilim, Cilt: 41, Sayı: 188, 197-226.

Özturan, Ö. (2010). “Teknolojik gelişmelerin iç mekân biçimlenişine etkisi”, Tasarımda Genç Bakışlar Sempozyumu İstanbul Bildiriler Kitabı, 26-28 Ekim 2010, 129-131.

Tavil, Y. Z. (2005). “Davranış Denetimi Aile Eğitim Programının Annelerin Davranışsal İşlem Süreçlerini Kazanmalarına Etkisi”. Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Teymen, H. İ. & Özdemir, S. (2015). “Az gören öğrencilerde punto büyütme, büyüteç kullanma ve uyarlanmış bilgisayar teknolojisinin okuma hızı üzerindeki etkililiği”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 3, 195-212.

TÜİK. (2015). Dünya nüfus günü.

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18617> sayfasından erişilmiştir.

Yaman, F., Dönmez, O., Avcı, E. ve Kabakçı Yurdakul, I. (2016). “İşitme engelli öğrencilerin okuma-yazma eğitiminde mobil uygulama kullanımı”. Eğitim ve Bilim Dergisi, Cilt: 41, Sayı: 188, 153-174.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

STEM UYGULAMALARINDA ÖĞRETMEN ADAYLARININ KODLAMA EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Prospective Teachers' Views on Coding Training in Stem Applications

Hasan Güteryüz

Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Öğrencisi- guleryuz_hasan@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-0941-4969>

Prof. Dr. Refik Dilber

Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı
rdilber@atauni.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4814-2265>

Prof. Dr. İbrahim Erdoğan

Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı
i.erdogan@alparslan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5522-9871>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	26.08.019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	06.03.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 71-83	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.610909

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

STEM UYGULAMALARINDA ÖĞRETMEN ADAYLARININ KODLAMA EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Prospective Teachers' Views on Coding Training in Stem Applications

Hasan Güleriyüz

Prof. Dr. Refik Dilber

Prof. Dr. İbrahim Erdoğan

Öz

Bu çalışmanın amacı STEM uygulamaları kapsamında, kodlama eğitimine yönelik fen bilimleri öğretmen adaylarının görüşlerini ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda çalışmaya gönüllülük esasına göre, 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında bir devlet üniversitesinde okuyan Fen Bilgisi Öğretmenliği 3. Sınıf öğretmen adayları katılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın verileri, STEM uygulamaları kapsamında kodlama eğitimi alan 37 kişilik bir çalışma gurubu ile yarı yapılandırılmış öğrenci görüşme soruları kullanılarak toplanmıştır. Toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma sonunda öğretmen adayları STEM uygulamaları kapsamında verilen kodlama eğitiminin öğrenmede teoriden çok uygulamaya yönelttiği, öğrenmede kalıcılığın artırdığı, zevk alarak öğrenmeyi sağladığı, sistematik ve alternatif düşünme becerilerinin geliştirdiğini beyan etmişlerdir. Bu çalışma STEM eğitimi kapsamında fen bilimleri ve kodlamanın bütünleştirilmesi ile anlaşılması zor olan soyut bazı fen kavramlarının somutlaştırılarak, öğrenmenin kalıcı ve daha anlamlı olmasının sağlandığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: STEM Uygulamaları, Kodlama Eğitimi, Öğretmen Adaylarının Görüşleri

Abstract

The aim of this study is to reveal the opinions of prospective science teachers about coding education within the scope of STEM applications. Within this scope, the prospective 3rd year teacher of science teaching- at a state university in 2018-2019 academic year- joined to this study on the voluntary basis. Qualitative research method was used in the study. The data of the study was collected by using a semi-structured student interview questions with a study group of 37 people who had education of coding within the scope of STEM applications. The collected data were analyzed by content analysis method. At the end of the study, prospective teachers stated that coding education given within the scope of STEM applications led to practice rather than theory in learning, increased permanency in learning, provided learning with pleasure, and developed systematic and alternative thinking skills. This study shows that some abstract science concept swchich are difficult to understand by integrating science and coding within the scope of STEM education, make learning more permanent and meaningful.

Keywords: STEM Applications, Coding Training, Pre-service Teachers' Opinions

Giriş

STEM eğitimi kapsamında fen bilimleri ve kodlamanın bütünleştirilmesi ile anlaşılması zor olan soyut bazı fen kavramlarının somutlaştırılarak, öğrenmenin kalıcı ve daha anlamlı olmasının sağlanabileceği düşünülmektedir (Gültepe, 2018). Eğitim sisteminde, ezberci anlayış, eleştiremeyen, sorgulamayan, nesiller yerine 21.yy becerileri ile donatılmış yeni bireylerin yetiştirilmesi için erken yaşta kodlama eğitimi ile bu becerileri aşılamaı planlanmaktadır. Öğretmen adayları bu işin tam olarak merkezinde yer almaktadır. Kodlama sadece bilgisayar bilimleri ile sınırlı olmayıp, disiplinler arası etkileşim (STEM) açısından da çok önemlidir. Kodlama eğitimine yönelik içeriğin bir eğitim öğretim yılı içerisinde uygulamaya dayalı olarak nasıl olabileceği hakkındaki görüşleri belirtilmiştir. Öğretmen adaylarının 21. yy becerilerine sahip olması ve dijital çağa ayak uydurmasının gerekliliği dile getirilmiştir.

Meydana gelen teknolojik ve bilimsel gelişmeler ülkeler arasında var olan liderlik yarışını daha da hızlandırmış ve bunun neticesinde bu amaca uygun nitelikli insan yetiştirmek için eğitim sistemlerinde reform yapma yoluna gitmişlerdir. Ülkemizde, bu kapsamda STEM eğitimi de son yıllarda eğitimde kaliteyi artırmak için vurgu yapılan yöntemlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu sayede, İnsanların bilgiye; fen, teknoloji, mühendislik ve matematiği kullanarak ulaşması ve bu kavramları günlük yaşam ile ilişkilendirmesi amaçlanmaktadır. Bu sebeple ülkemizde verilen Fen Bilgisi eğitimine STEM (Fen, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) yaklaşımı eğitim ve öğretim programına entegre edilmiştir (Akgündüz vd., 2015). Dünya çapında bilimi temsil eden bu başlık ülkemizde fen eğitimi olarak isimlendirilmekte ve okullardaki basit fen deneylerinden ileri gidememektedir. STEM çıkış yıllarından itibaren ülkeler kalkınma ve liderlik

yapma düşüncesiyle bu alana yönelmişlerdir. Bilimde kalkınma, teknolojiye önem vermeye dayalı bilim insanları yetiştirilmeye ve teknolojiye önem verilmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda ise ülkelere göre farklı görüşler olmasına rağmen ortak amaçları ülkelerinin geleceği için çalışmaların sürdürülebilir olmasıdır. Erken yaşta çocukların üretim odaklı becerileri kazandırmalarını hedef ederek eğitim sistemlerine entegre etmişlerdir. Amaç ise; Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik alanlarını iç içe kullanarak yeni bir ürün ortaya koyarak ülkelerinin ekonomisine fayda sağlamaktır. Bu bağlamda düşünüldüğünde ülke geleceğinde aktif rol üstlenmesidir. STEM eğitiminin iki temel amacı olduğunu belirtebiliriz. Bu amaçlardan birincisi, üniversite düzeyinde bu disiplinlerde meslek seçecek öğrenci sayısını arttırmak, ikincisi ise öğrencilerin fen, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerindeki temel bilgi düzeylerini arttırarak bu disiplinler ile ilgili problemleri çözmek için günlük yaşamlarında yaratıcı çözümler uygulamalarını sağlamaktır. STEM eğitimi; Meslek seçiminde yardımcı olmak ve disiplinler arası bir öğrenim yaklaşımı olarak belirtebiliriz. Eğitimdeki en önemli kazanımı ise teorideki veriler doğrultusunda ve 21. yüzyıl becerilerine yatkın yeni ürün ortaya koymaktır (Akgündüz vd, 2015).

STEM Eğitimi

STEM disiplinler arası bir öğrenim yaklaşımıdır. Science-Fen, Technology-Teknoloji, Engineering-Mühendislik ve Mathematics-Matematik alanlarının baş harflerinden oluşmakta ve bu alanların birbirine entegre edilmesinde ortaya çıkan bir kavramdır. Farklı bir bakış açısıyla STEM; teorik bilgilerin pratiğe dönüştürülmesi yani yeni bir ürün ortaya koyulmasına STEM denir. Fen Bilimleri öğretim programında belirtilen algıyı, değeri, bilgiyi ve becerileri öğrencilere kazandırmanın yanında Fen bilimleri alanındaki öğrencilerin sahip olması gereken ve hayatı öneme sahip olan mesleki bilincin gelişmesinde de oldukça etkilidir (Gencer, 2015). STEM yaklaşımı, öğrencilerin günlük hayatta herhangi bir problem ile karşılaştığında

anlam üretme süreçlerini ve kendi bilgilerini kullanarak, problemleri anlamayı, çözüm üretmeyi ve sahip olduğu bu becerilerini gelişmesini sağlayarak, kalıcı öğrenmelere ulaşabilmektir (Wang, vd, 2012).

STEM Eğitiminin Öğrenciye Katkıları Nelerdir?

STEM eğitimi üretim odaklı olmasının yanı sıra eleştirel düşünme, yaratıcılık, yenilenme, problem çözme, Üretkenlik ve Sorumluluk gibi 21. Yüzyıl becerilerini de barındırmaktadır. Maddeler halinde belirtmek gerekirse STEM eğitiminin kazandırdığı yetiler;

- Eğitim programının içeriğini canlandırıcı bir öğrenme ortamı sağlar.
- Öğrencilerin yeni buluşlar keşfetmesini, olaylar arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamaları olanağını sağlar.
- Yeni ürün ortaya koyarak, ekosisteme katkı sağlar.
- İşbirliği ve bağımsız çalışma yoluyla öğrencilerin özgüven ve öz yeterliliğini geliştirir.
- Öğrencileri esneklik ve güven içinde düşünmeye teşvik eder.
- Yüzyıl becerilerini kazandırmaya olanak sağlar.
- Karşılaştıkları sorunlara daha kısa ve çözümler üretmeyi sağlar.
- Öğrenme motivasyonunu artırır.
- Tasarım odaklı düşünme ve yenilikçi olmayı sağlar (Akgündüz vd, 2015).

Kodlama Eğitimi

Günümüzde hızla gelişen teknolojiye uyum sağlamak, yetişmek ve tüketen bir toplum olmaktan sıyrılıp üreten bir toplum haline gelebilmek için kodlama eğitimi daha fazla önem kazanmıştır. 21. yy becerilerine sahip, ihtiyacı belirleme, ürün geliştirme ve problem çözme yeteneklerine sahip, teknolojiyi etkili bir biçimde kullanan bireylerin eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Kodlama eğitimi çağımızın eğitim sisteminde vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. Özellikle robotik kodlama, robot yapımı ve yapay zekâ üzerine çalışmalar hız kazanmıştır. Kodlama, bir yazılım dili kullanarak bilgisayar programı yazmaktır. Kodlama eğitiminde, öğrencilerin

bilgisayarlara yazdıkları talimatları(kodları) adım adım izlemeleri elde edilen verileri analiz sentez ve değerlendirme süreçlerinden sonra tekrar başa dönüp düzeltme yapmaları beklenmektedir. Ortaya çıkacak hata payını en aza indirmesidir(Şenol ve Demirer, 2017). Temel kodlama mantığı; verilen, istenen ve çözüm üretme aşamalarından oluşmaktadır. Kodlama mantığı, gerek endüstride gerekse okullarda giderek günlük hayatın önemli bir parçası haline gelmektedir. Hızlı bilgi artışı sağlanan toplumlarda, insanların hızlı gelişimini ve değişimini beraberinde getirmektedir. Programlama öğrenmek insanda var olan problem çözebilme, yaratıcı ve sistematik düşünebilme, olaylar arasındaki ilişkileri görebilme gibi beceriler ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Düzce Kodluyor projesi buna örnek gösterilebilir. Kodlama eğitimi sayesinde, öğrencilerin bu becerileri küçük yaşlardan itibaren kazanmasına ve kullanılmasına fırsat oluşturmaktadır (Gültepe, 2018).

STEM uygulamaları kapsamında kodlama sayesinde önemli bir yöntemin sonuçlarını gerçek dünyada görmeyi denemeyi ve ölçmeyi sağlamaktadır. Böylece soyut kavramların somutlaştırılarak öğretilmesi için eğitimde robot gibi önemli bir araç kazanmış bulunuyoruz. Robotlar fen bilimleri, matematik, kimya ve benzeri birçok alandaki kavramların “yaparak ve yaşayarak öğrenme” yöntemiyle öğretilmesi için etkinlikler tasarlama fırsatı sağlamaktadır. Bunu yanı sıra robotlar çocukların özellikle çok ilgisini çeken nesnelere sahiptir. Robotlarla etkinlik yapmak çocuklar için yüksek bir güdülenme sağlamaktadır. Bu durum öğrenmede kaldıraç etkisi yaratmaktadır (URL-2).

Kodlama ile fen bilimleri arasındaki ilişkiye baktığımızda; Fen bilimlerinin birçok konusu soyut kavramlardır. Geçmişte İlkokulda saymayı öğrenirken fasulye ve ceviz gibi somut nesnelere kullanılırdı. Aslında bu yöntemler soyut kavramları öğrenebilmemiz için o dönemin araçlarıydı. Hızla dijitalleşen dünyamızda artık soyut kavramları somutlaştırmaya ya da en azından görsel hale getirmeye yarayan yeni araçlara sahibiz. Öğrenmeyi

kolaylaştıracak araçlardan en önemlisi bilgisayar ve ardından internet olmuştur. Günümüzde ise daha özel bir alan olan kodlama ön plana çıkmıştır.

STEM Temelli Uygulamalarda Kodlama Eğitimin Faydaları

- Bilimi soyut bir kavram olmaktan kurtarır. Bilimsel çalışmalarını elle tutulur, heyecan verici, bir araca dönüştürür.
- Bilimi gerçek hayata ait problemleri çözmek için kullanmalarını sağlayarak merak etmeyi, çözüm bulmayı öğretir, soru sorma özgüveni kazandırır.
- Mühendislik, teknoloji ve yazılım ile ilgili deneyim ve keşifler yaşayarak bilimden heyecan duymalarını sağlar (URL-1).

Kazanımları

- Algoritma kurma ve kurulan algoritmayı kodlama
- Hesaplamalı düşünme temelinde analitik düşünebilme
- Programlı ve değişkenleri dikkate alarak işlemler yapabileme
- Problemler için en kısa yoldan çözüme ulaşma
- Olaylara ve problemlere farklı bakış açılarıyla bakabilme
- Sistemli ve yaratıcı düşünebilme
- Gerçek bir programlama dilini öğrenme (URL-1).

Çalışmanın Amacı:

Yöntem

STEM uygulamaları kapsamında verilen kodlama eğitimi hakkında fen bilgisi öğretmenliği, öğretmen adaylarının algılarının incelenmesidir. Öğretmen adayların kodlama eğitimi hakkındaki görüşleri, önerileri ve öğrenciler üzerinde nasıl bir etki bıraktığı gözlemlenerek anlamlandırılmak istenmektedir.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Nitel araştırma olgu ve olayları içinde buldukları doğal ortamda araştırmayı ve anlamayı esas alan bir yaklaşımdır. İçerik analizi,

belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir tekniktir (Büyüköztürk vd. 2013).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu bir devlet üniversitesinde öğrenim gören Fen Bilgisi öğretmenliği 3. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğretmen adayları gönüllük esasına göre katılım göstermişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Kodlama eğitimi ile alakalı alan yazın taramasından sonra araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme soruları alanında uzman iki bilim insanına değerlendirilmesi için verilmiştir. Onlardan gelen dönütler doğrultusunda ilk hazırlanan sorularda bazı değişiklikler yapılmıştır. Değişiklik yapılan bu sorular çalışmaya katılmayan 5 öğrenci uygulanmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorulardan ne anladıkları sorulmuştur. Onlardan gelen dönütler ile birlikte araştırmacı ve uzmanlar bir araya gelmiş ve STEM uygulamalarında kodlama eğitimi alakalı yarı yapılandırılmış görüşme formunun son halini vermiştir. Gönüllü olarak katılan öğretmen adaylarına hazırlanan aşağıdaki yarı yapılandırılmış görüşme soruları sorulmuştur.

Yarı Yapılandırılmış Öğrenci Görüşme Formu Soruları

- 1- Fen Bilimleri derslerinde STEM uygulamaların size katkıları nelerdir?
- 2- Öğrenci açısından fen derslerinde STEM temelli uygulamalarda kodlama eğitiminin verilmesinin avantajları nelerdir?
- 3- Kodlama öğrenmek sizin üzerinde nasıl bir etki bırakmıştır?
- 4- Kodlama öğrenmenin öğretmen adaylara ne tür katkıları olmuştur?

Verilerin Analizi

Bu bölümde, 2018-2019 eğitim ve öğretim yılının 2. döneminde fen bilgisi öğretmenliği 3. Sınıf öğretmen adaylarıyla STEM uygulamalarında kodlama eğitimi ile alakalı olarak yapılan görüşme soruları ve analizleri yer

almaktadır. Elde edilen veriler önce araştırmacı tarafından kodlanmış ve daha sonra alanında uzman iki araştırmacının değerlendirilmesine sunulmuştur. Uzmanlarla yapılan değerlendirmeler neticesinde gerekli değişiklikler yapılmıştır. Daha sonra araştırmacı tarafından kategoriler oluşturulmuştur. Oluşturulan kategoriler uzman görüşlerine sunulmuş ve onlarla yapılan görüşmeler neticesinde uzlaşılan noktalarda kategoriler belirlenmiştir. Analizler neticesinde elde edilen verilerin yüzde ve frekans tablosu oluşturulmuştur. Yapılan analizlerin frekans ve yüzdeleri tablolar halinde belirtilmiştir.

Tablo: 1 *Fen Bilimleri dersinde STEM uygulamalarının size katkıları nelerdir?*

	f	%
Teoriden çok uygulamaya yöneltmesi	29	26.6
Öğrenmede kalıcılığın artırması	24	22
Derslerin sıkılmadan eğlenceli geçmesi	19	17.4
İlgimi ve merakımı artırması	15	13.8
El becerimin gelişmesi	13	12
Konuları zevk alarak öğrenmesi	9	8.2
Toplam	109	100

Tablo 1 incelendiğinde en yüksek %26.6 teoriden çok uygulamaya yöneltmesi, % 22 oran ile öğrenmede kalıcılığın artması takip etmektedir. En düşük % 8.2 oranıyla konuları zevk alarak öğrenmesi şeklinde görülmektedir.

Tablo:2 *Öğretmen adayları açısından STEM temelli uygulamalarda kodlama eğitiminin verilmesinin avantajları nelerdir?*

	f	%
21. yy becerilerine sahip olması	17	30.3
Teknoloji yakından takip etmesi	15	26.7
Yaratıcı düşünmenin sağlanması	11	19.7
Robotik kodlama ve yapay zekâ hakkında farkındalığın sağlanması	9	16.1
Sistemik ve alternatif düşünme becerilerinin gelişmesi	4	7.2

Toplam	56	100
--------	----	-----

Tablo 2 incelediğinde en yüksek %30.3 oranla 21. yy becerilerine sahip olması, en düşük %7.2 oranla Sistematik ve alternatif düşünme becerilerinin gelişmesi şeklinde görülmektedir.

Tablo: 3 *Kodlama öğrenmenin sizin üzerinizde nasıl bir etki bırakmıştır?*

	f	%
Dijital çağa ayak uydurmanın gerekli olduğunu anlaması	15	36.6
Öz güvenimi artırması	13	31.8
STEM okuryazarı olmanın gerekli olması	5	12.2
Programlama ve yazılım dili hakkında olumlu tutum sahip olması	5	12.2
Teknolojiye olan merakımı olumlu yönde artırması	3	7.2
Toplam	41	100

Tablo 3 incelendiğinde en yüksek % 36.6 oranla Dijital çağa ayak uydurmanın gerekli olduğunu anlaması, en düşük %7.2 oranla Teknolojiye olan merakımı olumlu yönde artırması şeklinde görülmektedir.

Tablo: 4 *Kodlama öğrenmenin öğretmen adaylarına ne tür katkıları olmuştur?*

	f	%
Öğretmen adayların daha donanımlı olmasını sağlaması	24	34.8
21. yy becerilerine sahip olması	19	27.6
Üst düzey düşünme becerilerin gelişmesini sağlaması	11	16
Problemlere karşı çözümler odaklı olması	8	11.5
Diğer öğretmen adaylardan daha farklı düşünmesi	7	10.1
Toplam	69	100

Tablo 4 incelediğinde en yüksek %34.8 oranla Öğretmen adayların daha donanımlı olmasını sağlaması, en düşük oranla %10.1 oranla diğer öğretmen adaylardan daha farklı düşünmesi görülmektedir.

STEM uygulamalarında kodlama eğitimi ile ilgili verilerin analizine bakıldığında özellikle öğretmen adaylarının kendi alanına hakim ve donanımlı olma, dijital çağa ayak uydurma, 21. y.y becerilerine sahip olma, teknolojiyi yakından takip etmeye katkı sağladığını vurgulamaktadırlar. Dünyada STEM eğitimi kapsamında fen eğitiminde kodlama eğitimi kullanımına yönelik çalışmalara bakıldığında da, özellikle dijital çağ ayak uydurma, gelişmiş bir teknoloji takip edebilme ve alanında uygulama konusu ön plana çıkmaktadır.

STEM uygulamaları kapsamında planlanan robotik etkinlikler matematik, fen bilimleri alanlarındaki edinilmesi gereken kazanımlara uygun olarak planlanabilir. Fakat sadece matematik alanındaki bir kavram için planlama yapıldığında bile robotik etkinlik ve kodlamanın doğası gereği fen bilimleri, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) alanları kapsamaktadır. Bu noktada matematikte hedeflenen bir kazanım sağlanırken aynı zamanda yapılan robot inşası ve kodlama aşamalarında sistematik düşünme, problem çözebilme ve olaylar arasındaki ilişkileri görebilme yetenekleri de eşzamanlı olarak gelişmektedir. Öğretmen adayların kodlama eğitimine yönelik tutumları ve motivasyonları olumlu bir şekilde geliştiği görülmektedir.

Kodlama konusunda öğretmen adaylarına verilen eğitimlerde öğretmen adayları bu konulara teşvik edilirken somut çıktılar oluşturulduğundan dolayı bilgiler teoriden pratiğe aktarılmış oluyor. Verilen kodlama eğitiminden sonra sürdürülebilirliği sağlanmış olur.

Sonuçlar

Alan yazın incelendiğinde; robotik ve kodlama eğitimi alanlarında yapılan çalışmalarda benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir. (Gültepe, 2018, Şenol ve Demirer, 2017; Şenol, Büyük, 2015; Datteri, Zecca, Laudisa ve Castiglioni, 2013; Welch ve Huffman, 2011; Baptista, 2009; Sullivan, 2008; Silva, 2008; Benitti, 2008; Vollstedt, 2005).

STEM uygulamaları kapsamında kodlama eğitimi alan öğrencilerin bu yönteme yönelik görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada verilen eğitimin olumlu sonuçlar ortaya çıkardığı söylenebilir. Öğretmen adayların 21. yy becerilerine sahip olması ve dijital çağa ayak uydurmasının gerekliliğini dile getirmişlerdir. Yapılan bu çalışmalar incelendiğinde; STEM kapsamında, fen bilimleri ve kodlamanın bütünleştirilmesi ile anlaşılması zor olan soyut bazı fen kavramlarının somutlaştırılarak, öğrenmenin kalıcı ve daha anlamlı olmasının sağlanabileceği düşünülmektedir. Öğretmen adayların aldıkları eğitimle ilgili olarak eğlendikleri ve motivasyonlarını artırdığı yönünde görüş belirtmişlerdir. Kodlama eğitimi ile ilgili çalışmaların sonuçlarından hareketle, kodlamanın fen bilimleri öğretiminde çok önemli bir gereklilik olma yoluna girdiği görülmektedir. STEM kapsamında kodlamanın Fen Bilimleri dersi ile entegrasyonunun sağlanmasında fazla zorluk çekilmeyeceği açıktır. Fen bilimleri öğretmen adaylarından alınan dönütlere bakıldığında STEM uygulamaları kapsamında kodlama eğitimin faydaları ve önemi vurgulanmıştır. 21. yy becerisi olarak kodlama eğitimin ders olarak verilmesi gerekmektedir. Çünkü öğretmen adayların dijital çağa ayak uydurmaları gerekmektedir.

STEM uygulamaları kapsamında kodlama eğitimi gibi önemli bir yöntemin sonuçlarını gerçek dünyada görmeyi, denemeyi ve ölçmeyi sağlamaktadır. Böylece kodlama sayesinde soyut kavramların somutlaştırılarak öğretilmesi için eğitimde robot gibi önemli bir araç kazanmış bulunuyoruz. Kodlanmış robotlar fen bilimleri, matematik, kimya ve benzeri birçok alandaki kavramların “yaparak ve yaşayarak öğrenme” yöntemiyle öğretilmesi için etkinlikler tasarlama fırsatı sağlamaktadır. Bunu yanı sıra kodlama öğrencilerin özellikle çok ilgisini çeken eğlenceli bir programdır. Kodlama ile etkinlik yapmak öğrenciler için yüksek bir güdülenme sağlamaktadır. Bu durum öğrenmede kaldıraç etkisi yapmaktadır.

Kaynakça

- Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M. S., Öner, T., & Özdemir, S. (2015). STEM eğitimi Türkiye raporu. İstanbul: Scala Basım.
- Baptista, R.M. (2009). Utilização de um sistema robótico em experiências de Física, Departamento de Física, Faculdade De Ciências Universidade Do Porto, Junho.
- Benitti, F. B. V. (2012). Exploring the educational potential of robotics in schools: A systematic review. *Computers&Education*, 58(3), 978-988.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. A., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Datteri, E.,Zecca, L., Laudisa, F. &Castiglioni, M. (2013). Learning to explain: The role of educational robots in science education, *Themes in Science and Technology Education*, 6(1), 29-38. URL:<http://earthlab.uoi.gr/theste>
- Gencer, A. S. (2015). Fen Eğitiminde Bilim ve Mühendislik Uygulaması: Fırıldak Etkinliği. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi*, 5(1), 1-19.
- Gültepe, A. (2018). Kodlama Öğretimi Yapan Bilişim Teknolojileri Öğretmenleri Gözüyle Öğrenciler Kodluyor. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi-International Journal Of Leadership Training*, 2(2), 50-60.
- Sullivan, F. V. (2008). Robotics and science literacy: Thinking skills, science process skills and systems understanding. *Journal of Research in Science Teaching*, 45(3), 373-394.
- Şenol Ş., Demirer V., (2017) Kodlama Eğitiminden Robot Teknolojisine Giden Sistematikte Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programı Örneği ve Öğretmen Görüşleri. 26. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi, 20-23 Nisan 2017.

- Şenol, a. K., Büyük, U. (2015). Robotik destekli fen ve teknoloji laboratuvar uygulamaları: robotlab. *Electronic turkishstudies*, 10(3).
- URL-1 <http://www.makerteknoloji.com/bizden-yazilar/kodlama-ogrenmenin-faydalari>
- URL-2 <https://www.aknetegitim.com/BLOG/KODLAMA-ve-ROBOTiK-EgiTiMi>
- Wang, Y., Li, H., Feng, Y., Jiang, Y. ve Liu, Y. (2012). Assessment of programming language learning based on peer code review model: Implementation and experience report. *Computers and Education*, 59(2), 412–422. doi:10.1016/j.compedu.2012.01.007.
- Welch, A., & Huffman, D. (2011). The effect of robotics competitions on highschool students' attitudes toward science. *School Science and Mathematics*, 111(8), 416-424.
- Vollstedt, A. M. (2005). Using robotics to increase student knowledge and interest in science, technology, engineering, and math. University of Nevada, Reno.

EĞİTİM LİDERLERİ İÇİN YÖNETİM STANDARTLARI: OHİO EYALETİ ÖRNEĞİ

Management Standards for Educational Leaders: The Case of Ohio State

Doç. Dr. Bilgen KIRAL

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı

bilgenkiral@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5352-8552>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	08.12.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	11.02.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 85-116	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.656765

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

EĞİTİM LİDERLERİ İÇİN YÖNETİM STANDARTLARI: OHİO EYALETİ ÖRNEĞİ
Management Standards for Educational Leaders: The Case of Ohio State

Doç. Dr. Bilgen KIRAL

Öz

Amerika’da okul yöneticilerinin görevini yaparken uyacağı yönetim standartları ve yeterliliklerin belirlenmesi için çalışmalar geçmişten bugüne dek yapılmaktadır. Bu standartlar Amerika’da 50 eyalette mevcut olup; bu çalışmalardan birisi de Ohio Eyaleti Eğitim Departmanı tarafından hazırlanmış olan yönetim standartlarıdır. Toplam 10 maddelik yönetim standartları liderlik, öğrenme, yönetim ve kültür olmak üzere dört temel alanın altına yerleştirilmiştir. Eğitim liderlerinin görevlerini yerine getirirken ve denetlenirken, uymaları gereken yönetim standartları, eğitimde kaliteyi artırmak, eşitlik anlayışı ile hareket etmek, denetimi, hesap verilebilirliği ve şeffaflığı sağlamak açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada Ohio eyaletinde 2018 yılında hazırlanmış olan eğitim liderlerinin uyması gereken yönetim standartları, doküman incelemesi yapılmak suretiyle ortaya konulmuş, ardından Türk eğitim sistemine uygulanabilirliği konusu tartışılmıştır. Türk eğitim sistemi için de böyle bir belgenin hazırlanması ve bu dört temel alana ilaveten bilişim ve teknoloji temel alanının eklenmesi gibi önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Lider, yönetici, eğitim liderleri, yönetim standartları, gösterge.

Abstract

The studies have been carried out from the past to the present in order to determine the management standards and qualifications that school administrators will comply with in their duties in the US. These standards are available in 50 states in the United States; one of these studies is the management standards prepared by the Ohio State Department of Education. The total 10-item management standards are placed under four main areas; leadership, learning, management and culture. Management standards of educational leaders while performing their duties and being inspected are important in terms of improving the quality of education, acting with the concept of equality, ensuring control, accountability and transparency. In this study, the management standards prepared in 2018 in Ohio State have been put forward through document analysis of the management standards to be followed, and then the applicability to the Turkish education system has been discussed. Suggestions such as preparation of such a document for Turkish education system, and add of informatics and technology main field in addition to these four main fields have been made.

Keywords: Leader, Administrator, Education Leaders, Management Standards, Indicator.

Giriş

Günümüzde klasik yönetim anlayışı yerine insanın temele alındığı, liderlik temelli yönetim anlayışının ön plana çıkmaya başladığı söylenebilir. Çünkü klasik yönetimde var olan ben anlayışı, kapalı kapılar ardında tek başına kararın alınması, kendini geliştirmenin ötesinde var olanla, mevcut düzenin devamı ile yetinilmesi, bugünkü modern örgütleri geliştirmemekle birlikte, örgütlerin geriye gitmesine sebep olabileceği fark edilmiştir. Günümüz örgütlerinde biz anlayışının, takım çalışmasının, liderlik temelli yönetimin örgütsel ilerlemede, vizyon oluşturmada, karar almada ön planda olduğu ifade edilebilir. Bu sebeple örgütlere seçilen yöneticiler klasik yönetim anlayışından sıyrılmış; liderlik becerileri yüksek, bir takım standartlara sahip olan yöneticiler olmalıdırlar. Bu sayılan nitelikler okul örgütleri için de geçerlidir. Okul yöneticilerinin de lider olmaları ve belirlenmiş bir takım mesleki yönetim standartlarına göre görevlerini yapmaları gerekmektedir.

Amerika’da okul yöneticilerinin yetiştirilmesi ve görevini yaparken uygulayacağı bir takım standartların ve yeterliliklerin belirlenmesi için çeşitli çalışmalar (Amerika Birleşik Devletleri Eğitim Departmanı [US Department of Education], 2019) yapılmaktadır. Bu kapsamda en etkili çalışmalardan birisi Amerika Birleşik Devletleri Eyalet Eğitim Müdürleri Konseyi’ne bağlı, okul müdürleri için Liderlik Standartları Konsorsiyumu (The Interstate Schools Leaders Licensure Consortium [ISLLC], 2008) tarafından geliştirilen standartlardır. Amerika’daki eyalet eğitim departmanları incelendiğinde 50 eyaletin tümünde eğitim liderleri için yönetim standartlarının oluşturulduğu (Eyaletlerin Eğitim Komisyonu [Education Commission of the States], 2019) tespit edilmiştir. Çünkü eğitim liderlerinin yönetim faaliyetlerinde sahip olması gereken niteliklerin bilimsel araştırma ve çalışmalarla standartlaştırılmasının gelişim, hesap verebilirlik, şeffaflık, her öğrencinin eğitime eşit erişimini sağlamak için gerekli olduğunu söylemek doğru bir ifade olacaktır.

Geçmişten bugüne kadar lideri tanımlamak ve iyiye ulaşmak için bir takım liderlik araştırmalarının yapıldığı görülmektedir. Yapılan liderlik araştırmalarından birisi de Ohio State Üniversitesi liderlik araştırmalarıdır (Lunenberg ve Ornstein, 2000). Ohio State Üniversitesi araştırmaları örgüt çalışanlarının başarısı ve örgütün amaçlarının gerçekleştirilmesi için lider davranışlarını tespit etmek üzere yapılmıştır (Akın, 2019). Bu araştırmada da Ohio eyalet örneğinin seçilme nedeni de liderlik araştırmalarının temelini atıldığı çalışmalardan birisinin Ohio eyaletinde atılmış olmasının yanı sıra; Amerika'daki eyaletlerde liderlik standartları ile ilgili en detaylı çalışmaları yapan eyaletlerden birisinin de yine Ohio eyaleti olmasıdır. Bu da araştırmayı önemli kılmakta ve Türk eğitim sistemine kazandırılması gereğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada önce yönetim, yönetim standartları ve liderlik kavramları açıklanmış, ardından Amerika'da eğitim yönetimi standartlarının gelişimi ve Ohio eyaletinde eğitim liderleri için belirlenmiş olan yönetim standartları incelenmiş; Türk eğitim sistemine uygulanabilirliği tartışılmıştır.

Yöntem

Yapılan çalışma nitel araştırma olup, doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması planlanan olgu ve olayla ilgili bilgi içeren tüm yazılı verilerin incelenmesini kapsamaktadır. Doküman incelemesinde; dokümana ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanı anlama ve yorumlama, analiz etme ve çalışmada kullanma gibi aşamalar takip edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Kitaplar, programlar, yazışmalar, ders notları, ders kayıtları, tutanaklar, istatistiki veriler, dosyalar, sınavlar, planlar, resmi evraklar, kanunlar, dergiler, gazeteler, yazılı basın, ansiklopediler, filmler, fotoğraflar, videolar vb. kayıtlar, ansiklopediler, web siteleri, elektronik kaynaklar dokümanlara örnektir (Bogdan ve Biklen, 1992). Bu çalışmada kullanılan dokümanlar Ohio Eyaleti Eğitim Departmanı'nın web sayfası, web üzerinde yer alan resmi evraklar gibi web kaynaklı resmi sitelerdir. Veriler resmi kaynaklı web sitelerinden alındıktan sonra incelenmiş,

İngilizce'den Türkçe'ye aslına uygun olarak çevrilmiş, tablo ve şekiller oluşturulmuş, yorumlanmış ve yapılan çalışma içerisinde kullanılmıştır. Araştırmada geçerlik ve güvenilirlik için, veriler en güncel şekliyle web sitelerinden alınmış, araştırma süresinde zaman zaman değişiklik olup olmadığı teyit edilmiş, gerekli güncelleme varsa çalışmaya nakledilmiş, sonrasında yapılan araştırma eğitim yönetimi alanında uzman bir araştırmacının görüşüne sunulmuş ve uzman görüşü alınmıştır. Ayrıca araştırmacı verileri yazarken ve yorumlarken, tablo haline getirirken kendi kişisel görüş ve düşüncelerini geri plana atarak, çalışmaya objektif olarak yaklaşmış, bilimsel etik kurallarına uygun olarak araştırmada verileri kullanmıştır.

Bulgular

Araştırmacının bu bölümünde yönetim, liderlik, liderlik standartları, Amerika'da liderlik standartlarının gelişimi, Ohio eyaleti tarafından belirlenen eğitim liderleri için yönetim standartları incelenmiştir.

Yönetim, Liderlik ve Liderlik Standartları

Yönetim, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde (2019) yönetme işi, idare olarak tanımlanmaktadır. Eren'e göre yönetim, eldeki madde ve insan kaynağını örgütün amaçları doğrultusunda etkili ve verimli kullanma olduğuna (1997) göre okul örgütünde de çalışan eğitimci ve idari personeli, okul için, okulun amaçları ve yararı doğrultusunda etkili, verimli, eşgüdümlü, planlı bir şekilde yönetmek, okul yönetimi için yapılabilecek güzel bir tanım olarak söylenebilir.

Okulu yöneten, yaşatan ve okulun amaçlarına ulaşması için çalışan, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından seçilmiş ve atanmış kişiler okul yöneticileridir. Fakat okul yöneticilerinin seçilme ve atanmaları okulu başarılı, birlik ve beraberlik duygularıyla yönetmek için yeterli değildir (Kıral, 2019). Asıl önemli olan liderlik vasfına sahip yöneticilerin iş başına gelmeleridir ki bunun da başarı ve gelişmenin anahtarı olduğunu söylemek

mümkündür. Öyleyse okullarda sadece yönetici vasfına sahip bireyler yerine, liderlik vasfına sahip bireylerin yönetim koltuğuna oturması beraberinde okulun gelişimini de getirebilir. Çünkü yönetim ve liderlik pek çok yönüyle birbirinden ayrılmaktadır.

Liderlik, grup veya örgüt içerisindeki bireyleri etkileme (Katz ve Kahn, 1977), bireylerin davranışlarını örgüt amaçları doğrultusunda eyleme yönlendiren kişilerin yaptığı hareketler (Daft, 2008) olup; bireyleri amaca dönük davranışları için etkilemektir (Yukl, 2010). Liderlikle ilgili tanımların ortak noktası incelendiğinde bireyleri yönlendirmek, güdülemek, cesaretlendirmek, etkilemek (Drucker, 1999), onları kendi istekleri doğrultusunda gönüllü iş yapmaları için isteklendirmek olduğu söylenebilir.

Lider ve yönetici arasında fark olduğuna ilişkin ilk kez Lipham'ın (1964) çalışmasında yer verildiği söylenmektedir. Lipham (1964) yöneticinin örgütün amaçları için mevcut yapı ve süreçleri kullandığını ve bunları devam ettirmeye çalıştığını söylemekte ve yöneticinin dengeleyici bir unsur olduğunu; liderin ise geleceğe ilişkin bir bakış açısı oluşturduğunu ifade etmektedir. Gorton, Alston ve Snowden (2007), liderin var olanı devam ettirmekten ziyade değişimle ilgilendiğini ifade etmektedirler. Lunenburg ve Ornstein'a (2000) göre liderin vizyonu vardır ve örgütteki çalışanları bu vizyon etrafında toplamaktadır. Yönetici; insanları mevkiisi, yetki ve yaptırım gücü ile etkilerken, lider kişisel özellikleri, davranışları, ortaya koyduğu vizyon, güven ve ilham ile etkilemektir. Yönetici tanımlanan hedeflere ulaşma gayretinde iken; lider değişim ve dönüşüm yapma gayretindedir (Koçel, 2003). Yöneticiler sahip oldukları yetkiyi kullanarak örgütün günlük işlerini sürdürürken, lider çalışanların gönüllü çabalarını tetikleyecek etkiyi oluşturmaya çalışmaktadır (Akın, 2019). Etkili bir yöneticinin aynı zamanda da etkili bir lider olması gerekmektedir (Kıral ve Suçiçeği, 2017).

Lider ve yöneticinin ortak yönü ise her ikisinin de uygulamaya yönelik etkinlikler yapmalarıdır (Bush, 2007). Her ikisinin de örgütsel

amaçlar için, problem çözme, yönetme, karar verme ve örgüt için olumsuz olacıklardan kaçınma ve yapmama eğiliminde olmaları gerekir (Sternberg, 2005). O zaman yönetim bilgi ve becerisinin, liderlik vasıfları ile birleştirilmesi ile etkili bir yönetim liderliği ortaya çıkmaktadır (Kıral ve Başar, 2019). Öyleyse örgütler için ideal olan, yöneticilik koltuğunda oturan bireylerin lider rolünü üstlenmeleridir. Lider vasfındaki yöneticiler de yönetim faaliyetlerini yürütürken bir takım esaslara göre yönetmelidirler. Bunlar da yönetim standartları olarak adlandırılmaktadır (Ohio Eğitim Departmanı [Ohio Department of Education], 2019).

Yönetim standartları, okul yöneticileri için tanımlanabilir bir hedef veya sorumluluk alanını ifade eder ve bir takım göstergeleri mevcuttur. Bu göstergeler, uygulamada her standardın bilgi ve becerilerini göstererek, etkili müdürlerin çalışmalarında araç olarak hizmet veren gözlemlenebilir veya ölçülebilir davranışlarını ifade etmektedir (Amerika Eğitim Departmanı [US Department of Education], 2019). Tabii ki yönetici liderler, belirlenen yönetim standartlarını eğitim mevzuatına göre şekillendirmelidirler. Yöneticilerin, bir öğretim lideri, topluluk kurucusu, öğrenci ve eğitimci avukatı olma rolünü de içerecek şekilde geleneksel olarak kabul edilen yönetim rollerinin ötesine geçmeleri gerekmektedir (Fiori, 2018). Yöneticilerin rol ve sorumluluklarının öğrenme ortamının başarısı ve gelişimi için son derece etkili ve kritik olduğu ifade edilebilir.

Güçlü, etkili ve duyarlı lider yöneticiler, öğretmenlerinin ve diğer okul personelinin mükemmel işler yapma becerilerini geliştirmeye, onları güçlendirmeye ve desteklemeye yardımcı olurlar (Kıral, 2015; 2019). Bu tür yönetici liderler ayrıca başarılı öğretmenleri ellerinde tutma eğilimindedir (Çetin ve Kıral, 2018). Stronge, Holly ve Richard (2008) eğitim liderliğinin okul vizyonlarını oluşturmak ve sürdürmek, liderliği paylaşmak, lider öğrenme toplulukları oluşturmak ve öğretim kararlarını almak için veri kullanmak, müfredat ve öğretimi izlemek olarak beş unsurdan ibaret olduğunu

ifade etmektedirler. Yapılan alışmalar (Clifford ve Ross, 2012; Leithwood ve Janzi, 2005; Marzano, Waltersve McNulty, 2005) yüksek kaliteli okul liderliğinin, okul performansını olumlu yönde etkilediği yönündedir. Kısacası, lider yöneticiler, eylemleriyle, okullardaki etkili öğretim ve liderlik uygulamalarının güçlü elementleri olabilirler. Etkili liderler de önceden belirlenmiş bir takım standartlara uymalıdır.

Amerika’da Liderlik Standartlarının Gelişimi

Amerika’da eğitimde federal politikalar, son 30 yıl boyunca pek çok çalışmaya imza atmıştır. Özellikle; Hiçbir ocuk Geride Kalmasın (No Child Left Behind-NCLB) ve Her Öğrenci Başarılı Olabilir (The Every Student Succeeds Act-ESSA) yasalarının uygulanmasıyla, yöneticilerin öğretme ve öğrenmeyi teşvik etmeleri, yönetici rolünden çok liderlik etmeleri kendilerinden beklenmektedir (Stronge, Holly ve Richard, 2008). Eğitimde artan hesap verilebilirlik göz önüne alındığında, etkili liderliğin önemi de artmıştır. Yöneticiler, okul gelişimi için federal çalışmalara uymak ve her öğrencinin başarısı ile ilgili belirli hedefleri gerçekleştirmek üzere bir takım roller üstlenmişlerdir. Nitelikli olarak yapılan federal girişimlerin kökleri 1983 yılına denk gelmektedir. Amerika, eğitim sistemini iyileştirmek için Eğitimde Mükemmellik Ulusal Komisyonu (The National Commission on Educational Excellence, 1983) ile mevcut okulları eleştiren, iyileştirmeye dönük çalışmalar başlamıştır. Bunların başında da eğitimde çok fazla ihtiyaç duyulan Eğitim Reformunun hazırlanmasıdır. Bunun hazırlanmasındaki asıl neden, halk eğitiminin olumsuz yönde ilerleyişine müdahale etmenin gerekli görülmesidir. Bu komisyon hazırladığı reformda yönetici rolünün, yönetim odaklılıktan lider ve öğretim odaklı olmaya başlaması gerektiğini vurgulamıştır.

İlerleyen yıllarda Federal Hükümet halk eğitime ilişkin tekrar endişe duymuş; bunun için de 2002 yılında Hiçbir ocuk Geride Kalmasın Yasası (No Child Left Behind Act [NCLB]) kabul edilmiştir. NCLB,

Amerika'da okullardaki çocukların olumsuz gidişatına hayır demek ve bu durumu durdurmak için oluşturulmuş bir yasadır. NCLB, Amerikan eğitim sisteminin, 1965'te hazırlanmış olan İlköğretim ve Orta Öğretim Yasasının (Elementary and Secondary Education Act) bir güncellemesidir. Bu yasa bütün öğrencilerin başarısını arttırmayı ve öğrencilerin akademik ilerlemelerine ilişkin okullar için hesap verebilirliği yaratmayı amaçlamaktadır. Bu yasada; özel eğitim öğrencileri, ana dili İngilizce olmayıp İngilizce öğrenenler, ekonomik olarak dezavantajlı öğrenciler ve düşük başarılı öğrenciler gibi bazı alt gruplar için özel vurgular yapılmıştır. NCLB'de yer alan yasal düzenlemeler, okulların tüm öğrenciler için hesap verme sorumluluğunu da beraberinde arttırmıştır. Bu nedenle yöneticilerin araştırma temelli öğretim yöntemlerini kullanarak, okullarının etkililiğini artırmaları gerektiği sonucuna da varılmıştır (Amerika Birleşik Devletleri Eğitim Departmanı [US Department of Education], 2002).

NCLB'nin yüksek risk gruplarını değerlendirmeleri ve araştırmalarının sonuçları üzerine yapılan tartışmalar da bir grup politika yapıcı devlet adamının okullarla ilgili görevlerine dikkati çekmiş ve bunları yerine getirmesini sağlamıştır. Bunun sonucunda 2015 Aralık ayında, Başkan Barack Obama, Her Öğrenci Başarılı Olabilir Yasasını-The Every Student Succeeds Act [ESSA]) imzalamıştır. ESSA (2015), aşağıdakileri gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır:

- Öğrencileri kolej ve kariyer için hazırlayan, yüksek akademik standartların geliştirilmesi,
- Devletin, okulu bırakma oranları yüksek, ekonomik kaynakları, performansları ve başarıları düşük okullara önem vermesi,
- Yerel organların, okul gelişimi için yaratıcı çözümler geliştirmek üzere güçlendirilmesi,
- Okullarda standart testlerin yükünün azaltılması,
- Okul öncesi hizmetlere daha fazla erişilebilirlik sağlanması,

• Reformu destekleyen araştırma tabanlı stratejiler için yenilikçi kaynaklar oluşturulması vb. gibi pek çok önemli konuya vurgu yapılmıştır.

Federal politikalar, yukarıda sayılanların yanı sıra etkili bir liderliğin, başarılı bir okul gelişimi için kritik bir bileşen olduğunu da kabul etmiştir. Ayrıca Amerika Devleti'nin ve eyaletlerin hesap verilebilirlik programlarının daha sıkı olması gerektiğini ve liderler için okul düzeyinde performansın öneminin, daha önce hiç bu kadar önemli olmadığını da belirtmişlerdir. Bu sebeple, öğrenci başarısını arttırmak için yöneticilerin okullarında eğitim lideri olmaları gerekliliğine de önemle vurgu yapılmıştır (Clifford ve Ross, 2012). Ayrıca hazırlanan yasalar, okulların şiddeti ve zorbalığı önleme üzerinde yoğunlaşmaları, öğrencilerin sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamaları yönünde de daha fazla baskı uygulamaktadır (Catano ve Stronge, 2006). İlgili yasalar, okul yöneticilerinin rolünü öğrenci başarısı ve iyiliği için daha zorlayıcı ve giderek daha önemli hale getirmekte olup, yöneticilerin liderlik yapmasını da ön plana çıkarmış olduğu söylenebilir.

Yukarıda sayılanlardan başka yapılmış olan araştırmalar da mevcuttur. Eğitim Araştırmalarında Boylamsal Veri Analizi Merkezi'ndeki (The Center for Analysis of Longitudinal Data in Education Research) araştırmacılar bu konuda sürekli araştırmalar yapmaktadırlar. Örneğin; yöneticilerin; okullar, öğretmenler ve öğrenciler gibi farklı kitleler üzerindeki etkileriyle ilgili boylamsal durum verilerini analiz ederek yöneticilerin etkililiği hakkında araştırmalar da yapmışlardır. Bu çalışmalar okul liderliği ile ilgili üç önemli konuyu belirlemiştir. Çalışmanın ilk bulgusu, yöneticinin kalitesinin, öğretmenlerin istihdam memnuniyetini ve çalışma yerlerini, ebeveynlerin çocuklarının okullarına ilişkin algılarını ve okulların akademik performansları gibi birçok sonucu etkilediğine dair kanıt sağlamıştır. Çalışmanın ikinci bulgusu, bir yöneticinin işinin çok yönlü olduğunun tespit edilmesidir. Yöneticilerin etkililiğinin, yalnızca deneyim seviyelerine değil, aynı zamanda belirli görevlerdeki yetkinliklerine ve tüm günlük

sorumlulukları arasında zaman dağılımını yönetme yeteneklerine de bağlı olduğunu bulmuştur. Son bulgu ise deneyimli ve yetenekli yöneticilerin yüksek yoksulluk ve düşük başarı gösteren okullarda çalışma olasılıklarının az olduğu yönündedir (Rice, 2010). Bu üç bulguya göre iyileştirme yapılması, bunlara uygun davranılması da çalışmanın önerileri arasındadır.

Bir diğer araştırma ise Wallace Vakıf Raporu (Wallace Foundation Report, 2012) olup; bu raporda liderliği şekillendiren beş önemli uygulama tespit edilmiştir. Bunlar; vizyonu şekillendirmek; eğitime elverişli bir iklim yaratmak; kişilerde liderliği geliştirmek; yetkiyi genişleterek, insanları, verileri ve süreçleri yönetmektir. Okul yöneticileri ile ilgili yukarıda sayılan araştırmalar ve hazırlanan yasalar sonucunda, yöneticilerin rolünün yöneticilikten liderliğe doğru değişmiş olduğu görülmektedir. Bunlar; yöneticilerin iyi bir lider olmaları için, liderlik becerilerinin geliştirilmesinin (Murphy, 1988) gerekli olduğunu ortaya koymuş ve bu sebeple de liderlik standartları araştırmaları ile bu standartların temelleri atılmıştır.

NCLB ve RTTT ile yukarıda sayılan ilgili diğer araştırmalar, okul yöneticilerinin görevlerini yapmaları ve değerlendirilmesinde standartlaşmaya dayalı bir yaklaşım arayışına girilmesine sebep olmuştur. Okul Liderleri Lisans Konsorsiyumu (Interstate School Leaders Licensure Consortium [ISLLC]) okul liderleri için altı ulusal standart geliştirmiştir. İlk olarak 1996'da ISLLC standartları yayınlamıştır (Eğitimsel Liderlik Politikası Standartları [Educational Leadership Policy Standards], 2008). Wallace Vakfı da eğitim liderliği konusundaki araştırmalarla buna destek sağlamıştır. Yapılan çalışmalar, okul liderleri için devlet standartlarının geliştirilmesinde veya güncellenmesinde örnek teşkil eden geniş bir kılavuz ilkesi ile sonuçlanmıştır (Eğitimsel Liderlik Politikası Standartları [Educational Leadership Policy Standards], 2008).

Eğitimsel Liderlik Politikası Standartları (2008), okul yöneticilerinin tüm öğrencilerin başarısını destekleyen eğitim liderleri olduğunu vurgular

niteliktedir. Hazırlanan ilk altı standart incelendiğinde; bu standartların etik, öğretimsel, kültürel, vizyoner, gelişimsel liderlik, öğrenen okul, öğrenci ve personelin başarısı ve gelişiminin teşvik edilmesi yönünde olduğu söylenebilir. Ayrıca bu standartların tüm ülke (Amerika) genelinde kullanılması ve eyaletler çapında yaygınlaştırılması kararı da alınan diğer bir önemli karardır. Ulusal düzeyde alınan bu kararlardan sonra eyaletlerdeki eğitim departmanları kendi standartlarını oluşturma çalışmalarına başlamışlardır (Eyaletlerin Eğitim Komisyonu [Education Commission of the States], 2018). Eğitim liderleri için yönetim standartları 50 eyalette yapılmış olup; bu eyaletlerden birisi de Ohio eyaletidir.

Ohio Eyaleti Tarafından Belirlenen Liderlik Standartları

Ohio da dâhil olmak üzere birçok eyalet, 1983'ten itibaren çıkarılan yasalar ve araştırmalar ışığında standartlara dayalı bir eğitim sistemine ve bununla ilgili yapılacak olan çalışmalara olumlu cevap vermiştir (Fiori, 2018). 2004 yılında Ohio Valisi Taft, eğitimcilere standartlara dayalı reformu tanımlamak için Eğitimci Standartları Kurulu (Educators Standards Board [ESB]) -kurulmasını zorunlu kılan Senato Bill 2'yi imzalamıştır. ESB 2004-2005 yılları arasında bir araya gelerek, hem öğretmenler hem de müdürler için bir takım standartlar tanımlamıştır. Eğitimci Standartları Kurulu, o zamandan beri öğretmenler ve müdürler için standartlar oluşturmak, lisans yenileme standartlarını gözden geçirmek, üniversite eğitimci hazırlık programlarını eğitimci standartlarıyla uyumlu hale getirmek, usta öğretmenleri tanımlamak, kariyer merdiveni için bir teklif geliştirmek ve eğitimci standartlarına uyumu izlemek için harekete geçmiştir (Shoaf, Zigler ve Beebe, 2013). Ohio Eğitim Kurulu (The Ohio Board of Education) 2005 yılının ekim ayında öğrenciler için akademik içerik standartlarının yanı sıra Öğretmenlik Mesleği için Ohio Standartları, Okul Yöneticileri için Ohio Standartları ve Mesleki Gelişim için Ohio Standartlarını da benimsemiştir. 2005'te Ohio'daki Eğitim Liderleri için Yönetim Standartları, etkili liderlerin özelliklerini ve becerilerini açıkça

tanımlamakta ve Ohio'nun yöneticileri arasında en etkili liderlik uygulamalarını vurgulamaktadır (Ohio Eğitim Departmanı [Ohio Department of Education], 2019). 2005 yılında Ohio eyaletinde hazırlanan liderlik standartları incelendiğinde 1996'da hazırlanan ulusal standartlarla uyumlu olduğu ve benzediği görülmektedir. Burada ulusal standartlara ilaveten okul işletmesinin ve yönetiminin de vurgulandığı görülmektedir. Ohio Eğitim Departmanı, Ohio Yönetim Standartlarını açıkça tanımlamış özellikle etkili liderlerin becerilerini sıralamıştır. Bu standartların amacı; politik, yasal, bürokratik, mesleki ve piyasa hesap verilebilirliğini ortaya koymaya yardımcı olmaktadır (Darling-Hammond, 2004). Ayrıca Ohio'nun yöneticileri arasında en etkili liderlik uygulamalarını teşvik etmek de amaçlanmaktadır. Bu uygulamalar; sürekli gelişme, iyileşme, düzelme, ilerleme, yetki kullanma, okul işlemleri, kaynaklar ve öğrenme ortamı; işbirliği, ebeveynler ve toplum katılımı olarak sıralanabilir.

Belirlenen standartlar, 2018 yılında revize edilmiş ve beş standarttan on standarda çıkarılmıştır. Bu on standart hazırlanırken 2017 yılında; danışmanlar, ilkokul, ortaokul ve lise yöneticileri, müfettişler, yükseköğretim kurumlarından öğretim elemanları, meslek kuruluşları ve Ohio Eğitim Dairesi temsilcilerinden bir ekip oluşturulmuştur. Çalışma grubu, 2005 Ohio Yönetici Standartlarını, 2015 Eğitim Liderleri İçin Ulusal Standartları ve Eğitim İdare Kurulu'nun Eğitim Standartlarını dikkatle incelemiş ardından 2018 yılında Ohio'daki Eğitim Liderleri için Yönetim Standartlarını oluşturmuştur. Bu standartların, yöneticileri etkili çalışmalarını için desteklemek ve öğrenme ortamının kritik başarısını sağlamak amacıyla yardımcı olmak üzere tasarlanmış olduğu görülmektedir. Ayrıca eğitim liderlerinin, kariyerleri boyunca lider olarak gelişimlerini göz önünde bulundurarak uygun mesleki öğrenme fırsatlarını tanımlamaları ve uygulamaları için de önemli bir araçtır. Hazırlanan standartlar, liderlik uygulamalarını etkin bir şekilde desteklemek ve değerlendirmek; Ohio'daki her öğrencinin refahını ve akademik başarısını

geliştirmek için kullanılan, eşitliği sağlamayı, öğretmenleri geliştirmeyi, desteklemeyi ve güçlendirmeyi amaçlayan ortak bir araç olarak tasarlanmış olduğu söylenebilir.

2018 standartlarının ortak vurgusu her öğrencinin öğrenmesi ve başarısı, paylaşılan liderlik, veri tabanlı karar verme, iletişim ve işbirliği, sürekli mesleki öğrenme, mutluluk, eşitlik ve kültürel duyarlılıktır. Bu standartlar Ohio yöneticilerine bilgi ve uygulamalarını öz değerlendirmelerinde ve mesleki gelişimlerinde göz önünde bulundurmada rehberlik etmeleri için hazırlanmıştır. Standartlar, öğretmenleri geliştirmek için yollar ararken, kaliteli öğretmenleri desteklemek ve ellerinden tutmak; onlara koçluk ve mentorluk yapmak için de ortak bir dil oluşturmaktadır. Ayrıca, Ohio'da geçmişten beri hazırlanan tüm standartlar, liderin birincil sorumluluklarını doğrudan sınıf öğretimini ve öğrenci öğrenmesini desteklemeyle ilişkili olan bir yönetici lider olarak tanımlaması yönündedir (Murphy, 1988). Yöneticinin öğgütü bilgi, beceri ve yeterliğine göre yönetmesi, bir takım liderlik vasıflarına sahip olması kısacası bir takım standartlarının olması gerekmektedir (Hoy ve Miskel, 2013) ki bunu dikkate alan Ohio Eyalet Eğitim Departmanı, Ohio'daki okullarda görev yapan yöneticiler için temel standart alanları belirlemişlerdir. Bu temel alanlar Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Temel Standart Alanları

Şekil 1’de görüldüğü gibi okul yöneticileri için dört temel standart alanı belirlenmiştir. Bunlar; liderlik, yönetim, öğrenme ve kültürdür. Bu temel alanlar uygulanırken lider okul yöneticileri, her öğrencinin iyiliğini ve akademik başarısını göz önünde bulundurarak görevlerini yerine getirmelidirler. Bu dört temel alanın altında da lider yöneticiler için yönetim standartları belirlenmiştir. Bunlar Tablo 1’de verilmiştir.

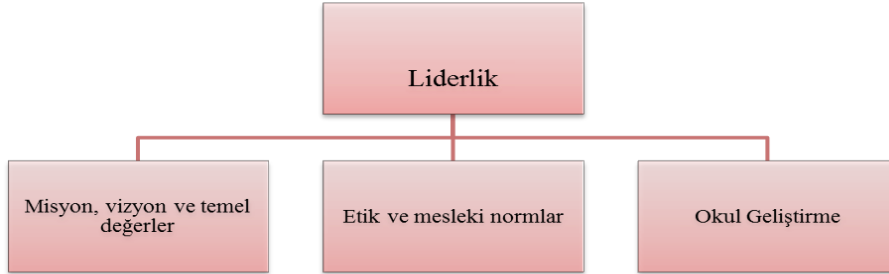
Tablo 1. Ohio Eyaleti Eğitim Liderleri için Yönetim Standartları

Alan	Standart	Gösterge Özeti
Liderlik	Standart 1: Misyon, vizyon ve temel değerler	Etkili eğitim lideri, ortak bir misyon, vizyon ve temel değerler geliştirir, savunur ve yürürlüğe koyar.
	Standart 2: Etik ve mesleki normlar	Etkili eğitim lideri, etik ve mesleki normlara göre hareket eder.
	Standart 3: Okul geliştirme	Etkili eğitim lideri, veriyi ve nedenselliği analiz etmek, hedefleri belirlemek için kanıta dayalı stratejiler oluşturmak, personel kapasitesini geliştirmek ve öğretme ve öğrenme koşullarını ve sonuçlarını geliştirmek için iç ve dış desteklerle birlikte çalışarak işbirlikçi yapılar oluşturur ve ortak liderlik uygular.
Öğrenme	Standart 4: Program, öğretim ve değerlendirme	Etkili eğitim lideri, her öğrencinin etkili öğretmenlere, liderlere ve öğrenme desteklerine eşit şekilde erişebilmesini sağlayarak, etkili ve titiz bir kişiselleştirilmiş eğitim ortamını teşvik eder.
	Standart 5: Okul personelinin mesleki kapasitesinin geliştirilmesi	Etkili eğitim lideri, her öğrencinin etkili öğretmenlere, liderlere ve öğrenme desteklerine eşit şekilde erişebilmesini sağlayarak etkili ve titiz bir kişiselleştirilmiş eğitim ortamını teşvik eder.
Kültür	Standart 6: Eşitlik ve kültürel hassaslık	Etkili eğitim lideri, eşitlik ve kapsayıcılık içeren bir okul kültürünü modellemekte, desteklemekte ve geliştirmektedir.
	Standart 7: Toplumsal İlgisi ve destek	Etkili eğitim lideri, güvenli ve özenli bir okul ortamı yaratmak için öğrenciler, personel ve paydaşlar arasında pozitif ortaklıklar geliştirir ve sürdürür.
	Standart 8: Ailelerin ve toplumun katılımı	Etkili eğitim lideri, okulu bir topluluk kaynağı olarak kabul ederek ve onun büyük topluluk içindeki varlığının bağlamını anlayarak, aileler ve toplumla ortaklıklar geliştirir ve sürdürür.

Yönetim	Standart 9: Stratejik kadrolaşma	Etkili eğitim lideri, farklı uzmanlık ve beceri kümelerinin temsil edilmesini sağlamak için personelin işe alınması ve görevlendirilmesi dâhil olmak üzere eğitim örgütüne bütünsel yaklaşır ve aynı zamanda personelin mesleki gelişimini, kültürel yeterliliğini ve liderlik fırsatlarını da teşvik eder.
	Standart 10: Okul yönetimi	Etkili eğitim lideri, ilişkiler, yönetim, mali sorumluluk açısından bölge ve eyalet yasalarına, politikalarına ve prosedürlerine bağlılık yoluyla öğrenmeyi en üst düzeye çıkarmak için yapılar geliştirir ve uygular.

Tablo 1’de görüldüğü gibi yöneticilerin sahip olması gereken standartlar 4 temel başlıkta toplanmaktadır. Bunlar liderlik, öğrenme, kültür ve yönetimdir. Bu temel alanlar altındaki standartlar ve bu standartların göstergeleri aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Liderlik: Etkili eğitim lideri, sürekli gelişim ajanı olarak etik davranır ve her öğrencinin iyiliğini ve akademik başarısını arttırmak için ortak bir misyon, vizyon ve temel değerler belirleyerek uygular. Etkili liderler üç standarda sahip olmalıdır. Bu standartlar Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Liderlik Temel Alanı ve Standartları

Şekil 2’ye göre liderlik temel alanının standartları misyon, vizyon ve temel değerler, etik ve mesleki normlar ile okul geliştirme olarak belirlenmiştir. Her standardın altında standart ile uyumlu göstergeler yer almaktadır. Bunlar aşağıda açıklanmaktadır.

Standart 1. Misyon, vizyon ve temel değerler: Etkili eğitim lideri, ortak bir misyon, vizyon ve temel değerler geliştirir, savunur ve yürürlüğe

koyar. Misyon, vizyon ve temel değerler standardının göstergeleri şu şekildedir:

- Etkili eğitim lideri; veriye ve bilgiye dayalı paylaşılan bir misyon, vizyon ve temel değerler geliştirmek, uygulamak ve değerlendirmek için öğrenciler, personel ve diğer paydaşlarla işbirliği içinde çalışır.

- Etkili eğitim lideri; okulun misyonu, vizyonu ve temel değerlerini liderliğin tüm yönleriyle modeller, iletir ve savunur.

Standart 2. Etik ve mesleki normlar: Etkili eğitim lideri, etik ve mesleki normlara göre hareket eder. Etik ve mesleki normlar standardının göstergeleri aşağıda verilmiştir:

- Etkili eğitim lideri; meslek etiğini, politikalarını ve mesleki davranış yasal kurallarını anlar, korur ve modeller.

- Etkili eğitim lideri; öğrenciler, personel, diğer paydaşlar ve kendisi için mesleki normları teşvik eden davranışlar için yüksek beklentiler oluşturur.

Standart 3.Okul geliştirme: Etkili eğitim lideri; veriyi ve nedenselliği analiz etmek, hedefleri belirlemek için kanıta dayalı stratejiler oluşturmak, personel kapasitesini geliştirmek, öğretme ve öğrenme koşullarını ve sonuçlarını geliştirmek için iç ve dış desteklerle birlikte çalışarak işbirlikçi davranır ve ortak liderlik uygular. Okul geliştirme standardının göstergeleri aşağıda verilmiştir:

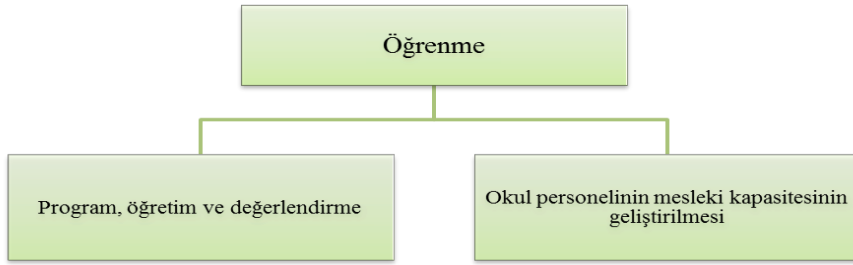
- Etkili bir eğitim lideri; en çok ihtiyaç duyulan alanları belirlemek için verilerin analizini teşvik eden işbirliği yapıları oluşturarak, personelin lider olarak kapasitesini geliştirir.

- Etkili eğitim lideri; uygulama için süreçler ve prosedürler ile odaklanmış bir plan geliştirir.

- Etkili eğitim lideri; il, ilçe ve okul hedefleri ile uyumlu kanıta dayalı stratejilerin etkisini seçmek, uygulamak ve izlemek için öğretmenler ve diğer paydaşlarla birlikte çalışır ve gerekli ayarlamaları yapar.

• Etkili eğitim lideri; sürekli gelişim kültürü oluşturmak ve desteklemek için personel, kamu ve özel sektör ile işbirliği yapar ve ortaklıklar kurar.

Öğrenme: Etkili eğitim lideri, her öğrencinin refahını ve akademik başarısını arttırmak için kanıta dayalı öğretim uygulamalarının profesyonel bir öğrenme ortamını teşvik eder. Etkili liderler okulda öğrenme için iki standarda sahip olmalıdır. Bunlar Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3. Öğrenme Temel Alanı ve Standartları

Şekil 3’te görüldüğü gibi öğrenme temel alanı program, öğretim ve değerlendirme ile okul personelinin mesleki kapasitesinin geliştirilmesi olarak iki standart olarak verilmiştir. Her standart altında da bunların uygulanmasına ilişkin göstergeler yer almaktadır. Bunlar aşağıda açıklanmaktadır.

Standart 4. Program, öğretim ve değerlendirme: Etkili eğitim lideri, her öğrencinin etkili öğretmenlere, liderlere ve öğrenme desteklerine eşit şekilde erişebilmesini sağlayarak etkili ve titiz bir kişiselleştirilmiş eğitim ortamını teşvik eder. Program, öğretim ve değerlendirme standardının göstergeleri aşağıda verilmiştir:

• Etkili eğitim lideri; personeli her öğrencinin güçlü yönlerini, çeşitliliğini ve kültürünü kişiselleştirilmiş öğretim için hem öğretme hem de öğrenmenin varlıkları olarak tanıma, saygı duyma ve kullanma konusunda destekler.

• Etkili eğitim lideri; her öğrencinin etkili öğretmenlere, zorlu öğrenme fırsatlarına, eğitim kaynaklarına ve sosyal desteğe eşit erişime sahip olmasını sağlar.

• Etkili eğitim lideri; öğrencinin öğrenmesi, yüksek beklentileri ve okulun temel değerlerini arttırmak için müfredat, eğitim ve değerlendirmeyi sınıf içi ve genelinde planlamak, geliştirmek ve uygulamak için standartları kullanır.

• Etkili eğitim lideri; teknolojinin öğretme ve öğrenme hizmetinde etkin kullanımını teşvik eder.

Standart 5. Okul personelinin mesleki kapasitesinin geliştirilmesi: Etkili eğitim lideri, her öğrencinin etkili öğretmenlere, liderlere ve öğrenme desteklerine eşit şekilde erişebilmesini sağlayarak etkili ve titiz bir kişiselleştirilmiş eğitim ortamını teşvik eder. Etkili eğitim lideri, her öğrenci için olumlu sonuçlar elde etmek amacıyla sürekli ve kişisel gelişim odaklı bir ortamı teşvik ve organize ederek tüm personeli destekler. Okul personelinin mesleki kapasitesinin geliştirilmesi standardının göstergeleri aşağıda verilmiştir:

• Etkili eğitim lideri; odaklanabilir plana paralel olarak sürekli iyileştirmeyi teşvik eder, bunun devam etmesi için çalışır, aldığı geri bildirimlerle bireysel ve grup olarak mesleki gelişim fırsatları sunarak öğretmenlere ve personele destek verir.

• Etkili bir eğitim lideri; her öğrenci için olumlu sonuçlar elde etmek amacıyla okulu profesyonel bir öğrenme ortamı olarak düzenlemek için Ohio Mesleki Gelişim Standartlarını kullanır.

• Etkili eğitim lideri; diyalog, yansıtma, çalışma ve diğer mesleki gelişim fırsatları aracılığıyla personelin ve kendisinin etkililiğini sürekli olarak iyileştirir.

Kültür: Etkili eğitim lideri, her öğrencinin refahını ve akademik başarısını arttırmak için çevresindeki toplumun profilini yansıtan sürekli ortaklıklar aracılığıyla kültürel açıdan duyarlı uygulamalar, öğrencilere eşitlik ve bağlılık tarafından tanımlanan bir ortam geliştirir. Bu temel alan üç standartta toplanmış ve Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4. Kültür Temel Alanı ve Standartları

Şekil 4’te görüldüğü gibi kültür temel alanı eşitlik ve kültürel hassaslık, toplumsal ilgi ve destek ile ailelerin ve toplumun katılımı olmak üzere üç standarda ayrılmıştır. Her bir standardın altında ise bunların göstergeleri yer almaktadır. Bunlar aşağıda açıklanmaktadır.

Standart 6. Eşitlik ve kültürel hassaslık: Etkili eğitim lideri, eşitlik ve kapsayıcılık içeren bir okul kültürünü modellemekte, desteklemekte ve geliştirmektedir. Eşitlik ve kültürel hassaslık standardının göstergeleri aşağıda verilmiştir:

- Etkili bir eğitim lideri; karar verme, uygulama, personel, öğrenciler ve aileler ile etkileşimlerinde kültürel bilgisini kullanır ve duyarlılık gösterir.
- Etkili eğitim lideri; saygı, önemseme, öğrenme ve güvenlik normları oluşturarak öğrencileri ve personeli destekler.
- Etkili eğitim lideri; eşitlik ve kapsayıcılık ile karakterize edilen bir okul kültürünü geliştirir ve izler.
- Etkili eğitim lideri; eşitlik ve kültürel duyarlılığı göz ardı eden ve/veya bunlara karşı çıkan bireysel ve kolektif davranışlarla yüzleşir ve bunlara hitap eder.

Standart 7. Toplumsal ilgi ve destek: Etkili bir eğitim lideri, güvenli ve özenli bir okul ortamı yaratmak için öğrenciler, personel ve paydaşlar arasında pozitif ortaklıklar geliştirir ve sürdürür. Toplumsal ilgi ve destek standardının göstergeleri aşağıda verilmiştir:

• Etkili eğitim lideri; tüm öğrencilerin eğitimine profesyonel bir bağlılık duyar, bağlılık kültürü kurar ve sürdürür.

• Etkili eğitim lideri; her öğrencinin gereksinimlerini karşılamak için tutarlı akademik, fiziksel, sosyal ve duygusal destek sistemlerini kullanır ve sürdürür.

• Etkili eğitim lideri; öğrencilerin, personelin ve paydaşların güvendiği, saygı duyduğu ve değer verdiği bir okul ortamı geliştirir ve sürdürür.

• Etkili bir eğitim lideri; güvenli ve özenli bir okul ortamı, topluca gelişen ve bu gelişimi sürdüren öğrenciler, personel ve paydaşlar arasında pozitif ortaklıklar kurar ve destekler.

• Etkili eğitim lideri; personel ve kendisi için sağlıklı bir iş-yaşam dengesi sağlar.

Standart 8. Ailelerin ve toplumun katılımı: Etkili eğitim lideri, okulu bir topluluk kaynağı olarak kabul ederek ve onun büyük topluluk içindeki varlığının bağlamını anlayarak aileler ve toplumla ortaklıklar geliştirir ve sürdürür. Ailelerin ve toplumun katılımı standardının göstergeleri aşağıda verilmiştir.

• Etkili eğitim lideri; aileler ve çevredeki toplumla olumlu, işbirliğine dayalı ve üretken ortaklıklar geliştirir ve sürdürür.

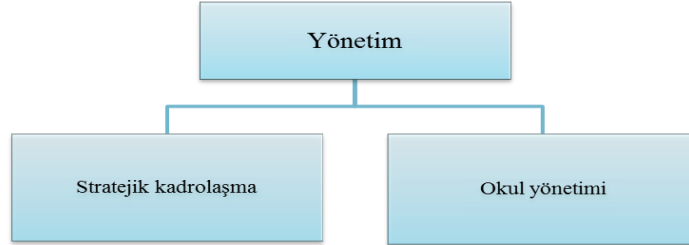
• Etkili eğitim lideri; okulu toplumun ihtiyaçlarını belirlemek ve ele almak için bir kaynak olarak kullanır ve daha geniş bir topluluk içindeki varlığının bağlamını anlar.

• Etkili bir eğitim lideri; toplumun kültürel, sosyal, sosyo-ekonomik, entelektüel ve sivil kaynaklarını anlamak, değer vermek ve istihdam etmek için toplumda amaçlı bir varlık sürdürür.

• Etkili eğitim lideri; sürekli gelişmeyi ve öğrenci öğrenmesini teşvik etmek için kamu ve özel sektörler verimli ortaklıklar kurar ve sürdürür.

Yönetim: Etkili eğitim lideri, her öğrencinin iyiliğini ve akademik başarısını arttırmak için insan sermayesini, politika ve mali sistemleri en üst

düzeeye çıkarır. Bu temel alan iki standarda ayrılmaktadır. Bunlar Şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 5. Yönetim Temel Alanı ve Standartları

Şekil 5'te görüldüğü gibi yönetim temel alanı stratejik kadrolaşma ve okul yönetimi olarak iki standarda ayrılmıştır. Her bir standardın altında ise göstergeler mevcuttur. Bunlar aşağıda açıklanmaktadır.

Standart 9. Stratejik kadrolaşma: Etkili eğitim lideri, farklı uzmanlık ve beceri kümelerinin temsil edilmesini sağlamak için personelin işe alınması ve görevlendirilmesi için çalışır ve aynı zamanda personelin profesyonel gelişimini, kültürel yeterliliğini ve liderlik fırsatlarını da teşvik eder. Stratejik kadrolaşma standardının göstergeleri aşağıda verilmiştir:

- Etkili eğitim lideri; yüksek kaliteli ve objektif personel alımlarına katılır.
- Etkili eğitim lideri; net seçim kriterleri ve işe alım süreçleri geliştirir ve/veya kullanır.
- Etkili eğitim lideri; personelin çeşitli uzmanlık ve becerilerine kültürel ve her açıdan duyarlı olup; onların bu uygulamaların kullanılmasını sağlama ihtiyacını karşılayacak şekilde görevlendirilmesini sağlar.
- Etkili eğitim lideri; personeline okulda liderlik rolleri üstlenmesini sağlama olanakları sunar.
- Etkili eğitim lideri; personelinin mesleki gelişmesini ve performansını destekleyen bir değerlendirme süreci uygular.

Standart 10. Okul yönetimi: Etkili eğitim lideri; ilişkiler, yönetim, mali sorumluluk, bölge ve eyalet yasalarına, politikalarına ve prosedürlerine

bağlılık yoluyla öğrenmeyi en üst düzeye çıkarmak için yapılar geliştirir ve uygular. Okul yönetimi standardının göstergeleri aşağıda verilmiştir:

- Etkili eğitim lideri; öğrenciler için okul kariyeri boyunca sorunsuz bir ilerleme sağlayan politika ve prosedürleri desteklemek ve kolaylaştırmak için personel ile işbirliği yapar.

- Etkili eğitim lideri; okul işlevlerini olumlu yönde etkilemek için öğrenciler, personel, bölge personeli ve diğer paydaşlarla üretken mesleki ilişkiler geliştirir ve bunu yerine göre kullanır.

- Etkili eğitim lideri; odaklanmış planı desteklemek için federal, eyalet ve yerel yönetimlerin izlenmesini sağlamak için mali açıdan sorumlu bir bütçe planlar ve yürütür.

- Etkili eğitim lideri; öğrenmeyi en üst düzeye çıkarmak için programları ve diğer yapıları geliştirir ve uygular.

- Etkili eğitim lideri; Ohio kamu eğitim yasaları, kuralları ve gereklilikleri ile ilçe politikaları, prosedürleri ve sözleşmelerinin uygun bir şekilde uygulandığı bilgisini gösterir ve iletir, gerekirse hesap verir.

- Etkili eğitim lideri; eyalet düzenlemeleri uyarınca bir okul güvenliği planı oluşturmak, uygulamak, izlemek ve sürdürmek için yerel yetkililer ve öğrenciler, personel ve diğer paydaşlarla işbirliği yapar.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Amerika Birleşik Devletleri Ohio eyaletinde yer alan okullardaki eğitim liderleri için hazırlanmış olan Yönetim Standartlarının liderlik, yönetim, öğrenme ve kültür olmak üzere dört temel alanda hazırlandığı görülmektedir. Bu dört temel alan altında toplam 10 yönetim standardı bulunmaktadır. Bunlar misyon, vizyon ve temel değerler, etik ve mesleki normlar, okul geliştirme, program, öğretim ve değerlendirme, okul personelinin mesleki kapasitesinin geliştirilmesi, eşitlik ve kültürel hassaslık, toplumsal ilgi ve destek, ailelerin ve toplumun katılımı, stratejik kadrolaşma ve okul yönetimi başlıklarındadır. Her standart, uygulamada bir takım

göstergeleri içermektedir. Göstergeler eğitim liderlerinin davranış ve tutumlarını şekillendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Ohio yönetim standartları incelendiğinde etkili liderlik uygulamalarını teşvik ederek, yöneticilerin kariyerleri boyunca gelişmelerini ve onları desteklemeyi hedeflemektedir. Standartlar, yönetici liderlerin hem kendilerinin hem de personelinin etkili mesleki gelişimini ön plana çıkarmakta, verilere dayanan, sürekli ve sistematik bir gelişim sürecini içermektedir.

Görüldüğü gibi belirlenmiş olan standartlar, eğitim liderlerinin okulu nitelikli yönetmesi için temel gereklilikleri sıralamaktadır. Bu standartlar aynı zamanda okul yöneticisinin görev ve sorumluluk alanlarını da göstermektedir. Okulun kaliteli yönetimi, okul paydaşlarının özellikle eğitim personeli olan öğretmenlerin gelişiminin sağlanması, mesleki gelişim için personelin cesaretlendirilmesi, ortak karar alma, çevredeki formal ve informal, kamu ve özel örgütlerin olanaklarından yararlanılması, ailenin okula katılımı ve okuldaki faaliyetleri desteklemesi için çalışmaların yapılması, okulun her öğrencinin iyiliğini gerektirecek ve en etkili şekilde yönetilmesi gibi hususlar yönetim standartlarının temelini oluşturmaktadır.

Türk eğitim sistemi incelendiğinde eğitim liderleri için yönetim standartları adı altında veya benzer adlarda herhangi bir yasal belge bulunmamaktadır. Türk eğitim sistemindeki yöneticiler için Standart Belgesi olmasa da 2018 Ohio Eğitim Liderleri için Yönetim Standartları Belgesi'nde geçen esaslara benzer şekilde yönetim faaliyetlerini yürütmektedirler. Ohio Standartlarının Türk eğitim sisteminde çeşitli yasa, yönetmelik, genelge gibi yasal metinlerde detaylı bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Örneğin 2003 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı kanun olan Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile diğer kamu kuruluşlarına olduğu gibi Millî Eğitim Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarına stratejik plan hazırlama mecburiyeti getirilmiştir. Bu kanunda kurumların vizyonu, misyonu, amaç ve hedefleri ile uyumlu olacak biçimde performans programlarına dayalı olarak oluşturmaları

gerektiği belirtilmektedir. Vizyon, misyon ve temel değerlerin oluşturulması Ohio Standartlarındaki ilk standarda karşılık gelmektedir. Diğer bir husus etikle ilgilidir. Türk eğitim sisteminde etikle ilgili konular Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile belirlenmektedir. Standart Belgesi'nde de mesleki etikle ilgili hükümler yer almaktadır. Ya da ailenin okula katılımının sağlanması Okul Aile Birliği Yönetmeliği'nde yer almaktadır. Standartlar içerisinde de ailenin okula katılımı ile ilgili çeşitli hükümlerin yer aldığı görülmektedir.

Yöneticilerin görev yetki ve sorumlulukları Okulöncesi ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği (39 ila 42. maddeler arası) ve Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği'nde (75 ila 85. maddeler arası) yer almakta, 2508 sayılı Tebliğler Dergisi'nde (2000) ise görev tanımı ayrıntılı bir biçimde yer almaktadır. Eğitim öğretim çalışmalarının planlı yürütülmesi, araç gereç kullanımı ise eğitim ve öğretim çalışmalarının plânlı yürütülmesine ilişkin Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönergesi, Standart Belgesi'ndeki ders araç-gereçlerinin temin edilmesi ile ilgili benzer hükümleri içermektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Kurumlarda Görev Yapan Personelin Bilimsel Toplantılara Katılım Yönergesi ile personelin, bir akademik yılda en fazla iki defa ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılara katılması öğretmenlerin mesleki gelişimine katkı sağlamak adına önemlidir. Standart Belgesi'nde de personelin eğitim için teşvik edilmesine ilişkin hususlar yer almaktadır. İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun 43. maddesi öğretmene destek olma, 44. maddesi öğretmeni kendi alanında yetkili kılma, 51. maddesi öğretmenlik mesleğinin önemine; 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 122. maddesi çalışanın başarı belgesi ve üstün başarı belgesi ile ödüllendirilmesini içermektedir. 64. madde çalışma azmini arttırma, 78. madde kişisel ve mesleki gelişimi desteklenmesi, 101. madde çalışanın haklarını koruma, 104. madde izin vererek çalışanı desteklemek, 214. madde

mesleki ve kişisel gelişim eğitimleri ve 218. madde çalışanın mesleki ve kişisel gelişimi artırmak amacıyla yurt dışı eğitimi maddeleri standartlarla paraleldir. Bu sayılan hususlara benzer hükümlerin Standart Belgesi içerisinde de yer aldığı görülmektedir.

Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 13. maddesi öğretmene gerekli materyalin sağlanması, 48-49. maddeleri öğretmenin mesleki ve kişisel gelişimi; Millî Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevlileri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 15. maddesi mesleki ve kişisel gelişim ve 27. maddesi ders araç-gereçlerinin sağlanması; Millî Eğitim Bakanlığı Personeline Başarı, Üstün Başarı Belgesi ve Ödül Verilmesine Dair Yönerge'nin 5, 6 ve 7. maddeleri başarılı öğretmenleri ödüllendirme; Millî Eğitim Bakanlığı Yönetici ve Öğretmenlerinin Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Kararın 7. maddesi mesleki ve kişisel gelişim alanlarında görevli öğretmenlere ek ders verilmesi, Millî Eğitim Bakanlığı Okulöncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 38. maddesi mesleki gelişim; Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 77. maddesi destek olma, 78. maddesi başarılı öğretmenlerin belirlenmesi ve güvenliğinin sağlanması, 91. maddesinin ise eğitim için uygun ortam ve şartların hazırlanmasını içermektedir. Bu maddelere benzer hususların Standart Belgesi'nde de yer aldığı görülmektedir.

Ohio Standart Belgesindeki standartlara benzer hükümler Türk eğitim sisteminde yer alsa da, standartların derli toplu bir şekilde yer aldığı yasal bir belgenin olmadığı görülmektedir. Oysa standartlaştırılmış bir belge hazırlanmış olsa yönetici sınırlarını bilerek, ona uygun davranış kalıpları geliştirebilir. Bu da yöneticilerin kendilerini değerlendirmelerinin hem de dışardan değerlendirilmelerinin sınırlarını keskin hatlarla çizebilir. Türk eğitim sisteminde de Ohio eyaleti veya Amerika'nın diğer eyaletlerinde olduğu gibi standartların belirlenmiş bir şekilde, bütünsel olarak hazırlanıp yöneticilere tebliğ edilmesi yöneticilerin işini kolaylaştırabilir. Çünkü bu

standartlar yöneticilerin hesap verebilirliğini, değerlendirilmesini, görev, yetki ve sorumluluklarını net olarak belirlemektedir.

Türk eğitim sistemi içerisinde standartların yer aldığı bir belgenin hazırlanması, yönetici teftişi esnasında bunların dikkate alınmasını, hesap verilebilirliği, vizyoner, öğretimsel, kültürel, etik ve diğer liderlik türlerinin denetlenmesini kolaylaştırabilir. 2023 Vizyon Belgesi'nin hazırlanıp, ona göre yol planının belirlendiği gibi Eğitim Liderleri için Yönetim Standartları Belgesi hazırlanarak yöneticilere yol planı hazırlanabilir. Ayrıca Ohio Standart Belgesi'ndeki dört temel başlığa ilaveten beşinci temel alan olarak bilişim ve teknoloji başlığı eklenerek bunun altına standartlar ve göstergeler eklenebilir. Aynı araştırma liderlik standartlarının yönetici ve öğretmenlere sorulması suretiyle nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılabilir. Bu standartlar baz alınarak oluşturulacak ölçekle nicel çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akın, U. (2019). Liderlik. N. Cemaloğlu ve M. Özdemir (Edts). Eğitim yönetimi. Ankara: Pegem Akademi.
- American Institute for Research.(2019). <https://www.air.org/> Erişim Tarihi: 01.12.2019
- Bogdan, R. C. & Biklen, S. K.(1982). Qualitative research for education: An introduction to theory and methods. Boston: Allyn and Bacon.
- Bush, T. (2007). Editorial: theory and research in educational administration. Educational Administration, Management and Leadership, 35(1), 5-8.
- Catano, N. & Stronge J. H. (2006). What are principals expected to do? Congruence between principal evaluation and performance standards. National Association of Secondary School Principals (NASSP) Bulletin, 90, 221-237
- Clifford, M. & Ross, S. (2012). Rethinking principal evaluation. Naperville: American Institute for Research .

- Çetin, M. ve Kıral, B. (2018). Okul yöneticilerinin öğretmenleri güçlendirmesine ilişkin yönetici ve öğretmen görüşleri. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(26), 281-310.
- Daft, R. (2008). *The leadership experience*. Ohio: Thompson
- Darling-Hammond, L. (2004) Standards, accountability, and school reform. *Teachers College Record*, 106(6), 1047-1085.
- Devlet Memurları Kanunu. (2018). Kanun No: 657, Resmi Gazete Tarih/Sayı: 23.07.1965/ 12056.
- Drucker, P. F. (1999). 21. yüzyıl için yönetim tartışmaları. İ Bahçivangil ve G. Gorbon (Çev.). İstanbul: Epsilon.
- Elementary and Secondary Education Act. (1965). <http://education.ohio.gov/Topics/District-and-School-Continuous-Improvement/Federal-Programs/Elementary-and-Secondary-Education-Act>. Erişim Tarihi: 15.11.2019
- Eren, E. (1997). *Yönetim ve organizasyon*. İstanbul: Beta.
- Education Commission of the States, 50 State Comparison. (2019). <http://ecs.force.com/mbdata/MBQuest2RTANW?rep=SLC1801>. Erişim Tarihi: 01.12.2019
- Educational Leadership Policy Standards. (2008). <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=2ahUKEwisgtTt0qLmAhUGS6wKHa1JCM4QFjADgQIAhAC&url=https%3A%2F%2F>. Erişim Tarihi: 02.12.2019
- Educators Standards Board. (2019). [ohio.gov%2Fgetattachment%2FTopics%2FTeaching%2FProfessional-Development%2FMaster-Teacher%2FMaster-Teacher-description-for-website](http://education.ohio.gov%2Fgetattachment%2FTopics%2FTeaching%2FProfessional-Development%2FMaster-Teacher%2FMaster-Teacher-description-for-website). Erişim Tarihi: 02.12.2019
- Fiori, B. K. (2018). *School principal as instructional leader: Connections between principal evaluation and student achievement (Doctoral dissertation)*. University of Dayton, Dayton.

- Gorton, R.A., Alston, J. A., & Snowden, P. E. (2007). School leadership and administration: Important concepts, case studies, & simulations. New York: McGraw-Hill.
- Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2013). Educational administration: Theory, research, and practice. New York: McGraw Hill.
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu. (2018). Kanun No: 222, Resmi Gazete: 12.01.1961/ 10705.
- Interstate School Leaders Licensure Consortium (ISLLC). (1996). <https://principalstandards.gtlcenter.org/node/57>. Erişim Tarihi: 05.12.2019
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu. (2003). Kanun no: 5108. Resmi Gazete Tarih ve Sayı: 24.12.2003/25326.
- Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2005). Resmi Gazete Tarih ve Sayı:13.04.2005/25785.
- Katz, D. & Kahn, R. L. (1977). Social psychology of organizations. H. Can ve Y. Bayar (Çev.). Ankara: TODAİE.
- Kıral, E. ve Başar, R. (2019). Academic leadership. T. Fidan (Edt). Vocational identity and career construction in education. Hershey PA:IGI Global.
- Kıral, E., & Suçiçeği, A. (2017). The relationship between teachers perception of school principals instructional leadership and organisational commitment level. International Journal of Psycho-Educational Sciences, 6(1), 95–109.
- Kıral, B. (2015). Lise yöneticilerinin öğretmenleri güçlendirmesi ve öğretmenlerin kayıtsızlık (sinizm) davranışı ile ilişkisi. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kıral, B. (2019). Türk eğitim sisteminin yasal dayanakları. U. Akın (Edt). Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi. Ankara: PegemA.

- Koçel, T. (2003). İşletme yöneticiliği. İstanbul: Beta.
- Leithwood, K. & Jantzi, D. (2005). Transformational leadership. The Essentials of School Leadership, 31-43.
- Lipham, J. M. (1964). Organizational character of education: Administrative behavior. Review of Educational Research, 34(4), 435-454.
- Lunenberg, F.C. & Ornstein, A.C. (2000) Educational administration. USA: Wadsworth/Thomson Learning.
- Marzano, R., Waters, T., & McNulty, B. (2005). School leadership that works: From research to results. Alexandria, VA: Association of Supervision and Curriculum Development.
- Millî Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Kurumlarda Görev Yapan Personelin Bilimsel Toplantılara Katılım Yönergesi. (2019). <http://oygm.meb.gov.tr/www/mill-egitim-bakanligina-baglikurumlarda-gorev-yapan-personelin-bilimsel-toplantilara-katilim-yonergesi/icerik/766>. Erişim Tarihi: 07.12.2019
- Millî Eğitim Temel Kanunu. (2018). Kanun No: 1739, Resmi Gazete: 14.06.1973/14574.
- Millî Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2018). Karar Sayısı: KHK/652, Bakanlar Kurulu Karar Tarihi: 25.08.2011.
- Millî Eğitim Bakanlığı Personeline Başarı, Üstün Başarı Belgesi ve Ödül Verilmesine Dair Yönerge.(2018). Tebliğler Dergisi: Mart 2013/2666.
- Millî Eğitim Bakanlığı Yönetici ve Öğretmenlerinin Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Karar. (2018). Resmi Gazete: 16.12.2006/26378.
- Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. (2018). Resmi Gazete: 26.07.2018/29072.
- Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. (2018). Resmi Gazete: 07.09.2013/28758.

- 2023 Vizyon Belgesi. (2018). <http://2023vizyonu.meb.gov.tr/> Erişim Tarihi: 30.11.2019.
- Murphy, J. (1988). Methodological, measurement, and conceptual problems in the study of instructional leadership. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 10, 117-139.
- No Child Left Behind. (2002). <https://www2.ed.gov/policy/elsec/leg/esea02/107-110.pdf>. Erişim Tarihi: 25.11.2019.
- Ohio Department of Education. (2018). Standarts for Educational Leaders. https://education.ohio.gov/getattachment/Topics/Teaching/Educator-Equity/Ohio-s-EducatorStandards/Ohio_Principal_Standards.pdf.aspx?lang=en-S. Erişim Tarihi: 01.11.2019.
- Ohio Department of Education. (2019). <http://education.ohio.gov/Administrators>. Erişim Tarihi: 01.11.2019.
- Okul Aile Birliği Yönetmeliği. (2012). Resmi Gazete Tarih ve Sayı: 09.02.2012/ 28199
- Rice, J. K. (2010). Principal effectiveness and leadership in an era of accountability: What research says. *National Center for Analysis of Longitudinal Data in Education Research*, 1-6.
- Shoaf, L., Zigler, T. ve Beebe, R. (2013). Building cohesive leadership development. *Policy Futures in Education*, 12(3), 256-266.
- Sternberg, R.J. (2005). A model of educational leadership: Wisdom, intelligence, and creativity, synthesized. *International Journal of Education*, 8(4), 347-364.
- Stronge, J. H., Holly, B. R. ve Richard, N. C. (2008). *Qualities of effective principals*. Alexandria: Association for Supervision and Curriculum Development.

- Tebliğler Dergisi. (2000). Sayı: 2508
<http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuemsayilar/viewcategory/64-2000>. Erişim Tarihi: 01.11.2019
- The Ohio Board of Education. (2005).
<http://education.ohio.gov/Topics/Teaching/Educator-Equity/Ohio-s-Educator-Standards>. Erişim Tarihi: 30.10.2019
- The Every Student Succeeds Act. (2015). <https://www.ed.gov/essa?src=rn>.
Erişim Tarihi: 30.10.2019.
- The Center for Analysis of Longitudinal Data in Education Research- (2019).
<https://caldercenter.org/> Erişim Tarihi: 01.12.2019
- The National Commission on Educational Excellence. (1983).
www.edreform.com%2Fwpcontent%2Fuploads%2F2013%2F02%2FA_Nation_At_Risk_1983.pdf&usg=AOvVaw3tk_9INKkVuDoynkKcXZXR. Erişim Tarihi: 30.11.2019.
- The Interstate Schools Leaders Licensure Consortium [ISLLC], (2008).
<https://www.wallacefoundation.org>. Erişim Tarihi:
02.12.2019.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2019). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi:
30.10.2019.
- U. S. Department of Education. <https://www.ed.gov/> Erişim Tarihi:
28.10.2019.
- Wallace Foundation Report. (2012). www.wallacefoundation.org. Erişim
Tarihi: 30.11.2019.
- Yukl, G. (2010). Leadership in organizations. New Jersey: Prentice-Hall.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTININ AZERBAYCAN BASININA YANSIMASI

Reflection of The Cyprus Peace Operation on The Azerbaijani Press

Amrah BAYRAMOV

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans Öğrencisi emrahbayramov75@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1752-396X>

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi-Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Bölümü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı

aedi@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9596-7684>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

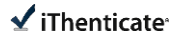
e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	17.12.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	09.03.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 117-141	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.660681

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/1, 2020, 117-141

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTININ AZERBAYCAN BASININA YANSIMASI
Reflection of The Cyprus Peace Operation on The Azerbaijani Press

Amrah BAYRAMOV
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ

Öz

Doğu Akdeniz havzasında yer alan Kıbrıs Adası, hem Akdeniz hem de Ortadoğu için stratejik bir konuma sahiptir. Eski çağlardan günümüze Akdeniz’de ticari ve askeri üstünlük sağlamaya çalışan farklı toplumlar, adayı ele geçirmek için mücadele etmişlerdir. Defalarca el değişen ada, birçok savaşa şahit olmuştur. 1571 yılında Osmanlı egemenliğine giren ada 1878 yılında İngiltere’ye geçici olarak verilmiş ve aynı devlet 1914 yılında resmen adayı işgal ettiğini bildirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası artan Sovyet tehdidi nedeniyle Bağdat Paketi’nin imzalandığı 1954 yılına kadar Kıbrıs meselesi ile ilgilenemeyen Türkiye, bu tarihten itibaren olayların içerisinde yer almaya başlamıştır. Gelişen çeşitli hadiseler akabinde adada soykırım ile karşı karşıya kalan Türkleri korumak ve mezalimden kurtarmak için askeri operasyon kararından başka çaresi kalmayan Türkiye 1974 yılında iki müdahale ile duruma müdahale etmiştir.

Türkiye’nin adaya müdahalesi bütün dünyada olduğu gibi Türk dünyasında da geniş yankı uyandırmıştır. Çalışmanın temel esası olan Azerbaycan basınına göre Kıbrıs Barış harekâtı da bu yankıyı aktarmaya yöneliktir. Sovyet sistemi içerisinde olan ve basın dâhil birçok konuda sansürün uygulandığı Azerbaycan’ın olaylara bakışı temasıyla hareket edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden belge ve doküman analizi yöntemi ile oluşturulan çalışma nihayetinde; Kıbrıs’taki olayların Azerbaycan basınına göre baş aktörü olarak NATO gösterilmeye çalışıldığı ve Amerika’nın bölgeye yerleşme noktasında bu durumu kullandığının anlatıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Kıbrıs, Sovyetler, NATO, Türkiye

Abstract

Located in the eastern Mediterranean basin, the island of Cyprus has a strategic position for both the Mediterranean and the Middle East. From ancient times to the present day, different societies trying to achieve commercial and military superiority in the Mediterranean have struggled to take over the island. The island, which has changed hands repeatedly, has witnessed many battles. The island, which came under Ottoman rule in 1571, was granted temporarily to Britain in 1878, and the same state officially declared its occupation of the island in 1914.

Due to the increasing Soviet threat after the Second World War, Turkey was unable to deal with the Cyprus issue until 1954, when the Baghdad Pact was signed. Turkey, which had no choice but to carry out military operations to protect the Turks who

faced genocide on the island and to save them from persecution, intervened with two interventions in 1974.

Turkey's intervention on the island has had wide repercussions in the Turkish world as well as in the whole world. According to the Azerbaijani press, which is the main basis of the study, the Cyprus peace operation is also intended to convey this echo. The Soviet system and censorship was applied in many issues including the press. The work that was created from qualitative research methods by the method of document and document analysis is ultimately; according to the Azerbaijani press, it was seen that NATO was trying to be the leading actor of the events in Cyprus and that America was using this situation at the point of settling in the region.

Keywords: Azerbaijan, Cyprus, Soviets, NATO, Turkey

Giriş

Akdeniz'in büyük adaları içinde yer alan Kıbrıs yüz ölçümü 9.251 km² olup stratejik ve jeopolitik açıdan büyük önem arz etmektedir. Ada, Girit ve Aka medeniyetleri ardından Mısır, Hitit, Asur ve Roma İmparatorluğu hükümranlığı altında bulunmuştur. Roma İmparatorluğu'nun, Doğu ve Batı Roma olarak ikiye ayrılmasından sonra, Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) yönetimi altına girmiştir¹. Jeopolitik olarak adanın Anadolu'dan koptuğunu göz önünde bulundurursak, adada yaşayan halkın da Anadolu'ya ait olduğu bilinmektedir². Lakin adanın Bizans İmparatorluğu egemenliği altına girmesi ile burada Bizans Ortodoks Kilisesi'nin faaliyetleri başlamıştır. Dil olarak da Rumcanın kullanılması ada halkının gelecekte kendini Rum sanmasına neden olmuştur. M.S 1191 yılında gerçekleşen Haçlı Seferlerinde ada, İngiliz Kralı Aslan Yürekli Richard tarafından işgal edildikten sonra burası Lüsignan Krallığı olarak ilan edilmiştir. Bölgede 300 yıl hüküm süren Lüsignan Krallığı'nın çöküşü ile ada 1489 yılında Venediklilerin eline geçmiştir³.

¹ Fatih Akın, Türkiye'de Azınlık Politikaları ve 6-7 Eylül Olayları, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2006, s.123

² Mustafa Bostancı, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İlanı ve Buna Yönelik Tepkilerin Türk Kamuoyundaki Yankıları", *Tarihi Araştırmalar Dergisi*, C.34, S.57, 2015, s.319

³ Ali Denizli, *Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz 1974); Kıbrıs'ı Ele Geçiren Üstün Birlikler; Kıbrıs'ta Kahramanlar Kahramanı Olağanüstü Askerler*, Berikan Ofset Matbaacılık, Ankara, 2014, s.15

Konstantinapol'ü ele geçirerek Bizans'ın varlığına son veren Osmanlı İmparatorluğu, XVI. yy'ın başlarından itibaren adaya olan ilgisini artırmıştır. O dönem Venedik idaresinde bulunan ada, 1571 yılında II. Selim tarafından kuşatılmış ve 11 ay devam eden kuşatma sonucu fethedilmiştir. Osmanlı Devleti, Anadolu'dan seçtiği aileleri iskân politikası çerçevesinde adaya yerleştirmekle bölgenin Türk nüfusunu oluşturmuştur. Kıbrıs Adası 1571 yılından 1878 yılına kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. XIX. yy'ın başlarından itibaren gittikçe gerileyen ve çöküş dönemine giren Osmanlı Devleti, fetihler ile ele geçirdiği toprakları bir bir kaybetmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti üzerinde siyasi ve askeri baskı kuran İngiltere, Çarlık Rusya ve Fransa gibi devletler, gerileyen Osmanlı topraklarını paylaşmak için mücadeleye girmiştir. XIX.yy'ın ilk yıllarından itibaren Kıbrıs Adasını ele geçirmeye çalışan İngiltere'ye, Osmanlı-Rus savaşı bu fırsatı vermiştir. Rus ordusunun Ayestafanos'a kadar gelmesi ve Doğu Anadolu'da İngiltere'yi endişelendirecek derecede ilerlemesi, İngilizleri harekete geçirmiştir. İngilizler, bölgede artan Rus gücüne karşı Osmanlı Devleti'ne Kıbrıs Adasını geçici olarak kendilerine üs olarak verilmesi ve iki devlet arasında savunma antlaşması yapılması talebinde bulunmuştur.⁴ Osmanlı Hariciye Nazırı Saffet Paşa ve İngiliz Büyükelçisi Henry Layard tarafından İstanbul'da 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan gizli iki maddelik savunma antlaşması sonucu İngilizler Kıbrıs'a yerleşmiştir. 1878 yılından itibaren Akdeniz'de stratejik konuma sahip Kıbrıs Adası İngiliz hâkimiyeti altına girmiştir⁵.

A. Kıbrıs Sorunu

1. 1878-1974 Yılları Arası Kıbrıs Olayları

1878 yılında İstanbul'da imzalanan gizli antlaşmadan sonra İngiliz kuvvetleri 12 Temmuz'da Kıbrıs Adasına çıkmıştır. Kıbrıs'ın Larnaka

⁴ Ahmet Gülen, *İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016, s.15

⁵ Seyit Sertçelik, *Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni Sorunu; Ortaya Çıkış Süreci 1678-1914*, 8. Baskı, SRT Yayınları, Ankara, 2018, s.117-118

limanında Osmanlı Devlet temsilcileri ile İngilizler arasında adanın devir teslim işlemleri gerçekleştirilmiştir. İngiliz sömürgesi olmadığı için İngiliz hükümeti bölgeye vali atayamamış ve karşılığında Sir Garnet Wolseley’i Yüksek Komiser olarak adada görevlendirmiştir. Adayı İngilizlerin işgali 6 Ağustos’ta tamamlanmıştır⁶. Birinci Dünya Harbi sonrası ve Milli Mücadele dönemlerinde Yunanlılar, adada ‘Enosi’⁷ yolunda ilk girişimlerini başlatmıştır. 1922 yılında Yunan ordusunun Anadolu’daki mağlubiyeti adaya Rum göçlerini de hızlandırmıştır. Bu göçler sonucu adadaki Rum nüfusu, Türklere oranda ezici bir üstünlüğe çıkmıştır. Milli Mücadele sonrası 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nın 20. Maddesi Türkiye’yi, Kıbrıs’ın İngilizler tarafından ilhakını tanımaya mecbur bırakmıştır⁸. 96 yıl İngiliz sömürgesinde kalan Türk toplumunun ulusal değerler, dini, milli şuur, örf ve adetleri büyük ölçüde tahrip edilmiştir. İngiliz yönetimi altında adada Türkler üzerinde büyük baskı kurulurken, Rumların propaganda ve çalışmaları gittikçe hızlanmıştır. Yunanistan’dan da gönderilen öğretmenlerin yardımı ile Rum okullarında ‘Megalo İdea’⁹ ve ‘Enosis’ propagandası gerçekleştirilmiştir¹⁰.

1930 yılında Kıbrıs’ta çıkan bir ayaklanma, sorunların başladığının göstergesi olmuştur. Rumlar tarafından düzenlenen mitingler bir anda İngiliz idaresine karşı ayaklanmalara dönüşmüştür. 1931 ayaklanmaları ise Türkler

⁶ Kenan Olgun, Emrah Balıkçioğlu, “The Times Gazetesi’ne Göre İngiliz Dönemindeki Kıbrıs’ta İdari Islahat”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C.9, S.1, 2012, s.822-823

⁷ Yunancada politik açıdan bir ülkenin sınırlarına dâhil olma, birleşme anlamına gelmektedir. Kıbrıs Adasının Yunanistan’a birleştirilmesi için 1791 yılından itibaren gündemde olan bir konudur.

⁸ Gülen, a.g.e, s.17-19

⁹ Kelime anlamı ile “büyük ideal, büyük fikir” demektir. Bu fikrin asıl amacı 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilen İstanbul’u tekrar ele geçirmek, Yunanistan, Girit, Rodos, Kıbrıs ve Anadolu bölgeleri tekrar işgal edilerek Helen imparatorluğu olarak bilinen Bizans İmparatorluğunu tekrar kurmaktır. İstanbul’u ise tekrar Konstantinopolis olarak adlandırıp imparatorluğun başkenti ilan etmektir.

¹⁰ Denizli, a.g.e, s.17

üzerinde de etkisini göstermiştir. İngiliz hükümetinin arka arkaya yayınladığı kararlar sonucu 13 Kasım 1931 tarihinde *Kıbrıs Kavanin Meclisi*'nin faaliyeti durdurulmuş ve bütün yetkiler bölgedeki İngiliz valisine devredilmiştir¹¹. İkinci Dünya Savaşı'nın müttefik devletlerin zaferi ile sonuçlanması ve İtalyan yönetiminde bulunan 12 Ada'nın Yunanistan'a bırakılması, Kıbrıs'ta bulunan *Enosis* taraftarlarını harekete geçirmiştir¹².

1950 yılından itibaren Kıbrıs'ta siyasi durumlar daha kritik hal almaya başlamıştır. 18 Ekim 1950 tarihinde, henüz 37 yaşındayken Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesinin piskoposluğuna getirilen Makarios, bölgedeki Rumları, Türklere karşı örgütlemeye başlamıştır. Hızlı propagandalar ve örgütlenmeler sonucu Makarios, Kıbrıs Sorununu evrensel bir soruna dönüştürmeyi başarmıştır. O dönemden itibaren Türklere karşı Rum siyasi faaliyetlerine silahlı saldırılar ve terör eylemleri de eklenmiştir¹³.

Kıbrıs Sorununu 1954'ten itibaren Türkiye'nin de gündemine getirmiştir. Yunanistan ile birlikte Türkiye de adaya talip olmuştur. Rumların adada artarda gerçekleştirdikleri terör eylemleri ve saldırıları, İngiltere'yi Londra'da durumu değerlendirmek için bir konferans düzenlemeğe mecbur bırakmıştır. 1955 yılında Londra'da düzenlenen konferansta önceleri Türk iddiası bütün adaya sahip olmaktır. Lakin bu iddianın gerçekleşmeyeceği kısa sürede kendini göstermiştir. Daha sonra adanın Türkiye ve Yunanistan arasında paylaşılması fikri ortaya atılmıştır. Sonuç olarak 13 Ocak ve 1 Şubat 1959 tarihlerinde imzalanan Zürih ve Londra antlaşmaları ile adada, her üç devletin haklarının bulunması kararlaştırılmıştır. Kıbrıs Anayasası hazırlanmış ve Türklere bazı özel haklar tanınmıştır. Makarios Cumhurbaşkanı, Fazıl Küçük ise yardımcısı seçilmiştir. Bu antlaşma ile

¹¹ Duygu Türker Çelik, Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu (11-13 Aralık 2014 Bildiriler), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016; Mehmet Kaya, "Atatürk Dönemi Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1923-1938)", s.42-43

¹² Gülen, a.g.e, s.21-22

¹³ Akın, a.g.e, s.126

sorunun çözüldüğü sanılırken kısa müddet sonra bölgenin Rum nüfusu, antlaşmanın getirdiği düzeni yıkmak için faaliyetlere başlamıştır¹⁴.

Rumlar Zürih ve Londra antlaşmalarının Türklere sağladığı bazı özel hakları tamamen ortadan kaldırmak için ‘*Akritas Planı*’ni hazırlamıştır¹⁵. Silahlı ve kanlı bir plan olan bu eylem 20-21 Aralık 1963 tarihinden itibaren faaliyete başlamıştır. Lefkoşa yolundaki Türk köylülerine karşı saldırılarla başlayan bu plan kısa zamanda diğer şehir ve köylere de yayılmıştır. 1964 Nisan başlarında saldırılar sonucu 364 Türk katledilmiş, 176 kişi ise kayıplara karışmıştır. Göçmen durumuna düşen kişi sayısı ise 25.000 olarak tahmin edilmiştir. 1963 yılının Kanlı Noel ile başlayan Rum saldırıları 8 ay devam etmiş ve Erenköy’de durmuştur. Bu saldırılar sonucu yüzlerce kayıp veren Türklerin anayasal hakları da ortadan kaldırılmıştır¹⁶. İsmet İnönü hükümeti adaya askeri müdahale kararı almak zorunda kalmıştır. Lakin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Jhonson tarafından 5 Haziran 1964 tarihinde İnönü’ye gönderilen sert dilde yazılmış bir mektup askeri müdahaleyi önlemiştir. Mektupta Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri müdahalesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) Türkiye’ye aynı şekilde müdahalesine yol açacağını ve bu müdahalede Türkiye’nin, NATO tarafından korunamayacağını bildirilmiştir. Bu mektup sonrası Türkiye askeri müdahale fikrinden vazgeçmek zorunda kalmıştır¹⁷. 1967 yılında Taraflar arasında Londra, Viyana ve Ankara gibi büyük şehirlerde görüşmeler düzenlenmiştir. Makarios’un da yumuşaması adada bulunan EOKA’cılar ve Makarios

¹⁴ Sina Akşin, Türkiye Tarihi 4. Cilt; Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s.217-218. Cengiz Atlı, İngiliz ve Cumhuriyet Arşiv Belgeleri Işığında 6-7 Eylül Olayları Turkish Studies, Vol. 9/10, fall 2014, s.1184-1186.

¹⁵ Planın amacı Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinde çoğunluğa sahip Kıbrıs Rumlarının, Kıbrıs Türklerini yönetimde zayıflatmak daha sonra ise adanı Yunanistan’a birleştirmek olmuştur.

¹⁶ Denizli, a.g.e, s.30-31

¹⁷ Ahmet Gülen, “İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.13, S.50, 2012, s.410

taraftarları arasında çatışmaya dönüşmüştür. Grivas tekrar adaya gelerek EOKA-B örgütünü kurmuş ve saldırılara başlamıştır. Makarios ve Yunan cunta hükümetinin arasında yaşanan itilaflar, Makarios'un adada bulunan 650 kişilik Yunan birliğini çıkarma talebinde bulunmasına yol açmıştır. Bunun üzerine Yunan hükümetinin desteklediği Nicos Sampson'un yönettiği cunta, 15 Temmuz 1974'de Makarios sarayını basarak hükümeti ele geçirmiştir. Makarios ise İngilizlerin yardımıyla helikopterle Malta adasına kaçmıştır. Sampson'un adada yönetime gelmesi bölgede yaşayan Türklerin durumunu daha da ağırlaştırmıştır. Düzenlenen saldırılar ve katliamlar askeri müdahaleyi zorunlu kılmıştır¹⁸.

2. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı

Nicos Sampson'un Kıbrıs'ta yönetime ele geçirmesi ve *Kıbrıs Elen Cumhuriyeti*'nin kurulmasını resmen ilan ettikten sonra Türkiye harekete geçmiştir. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, Türkiye'nin garantörlük hakkını kullanarak Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmak için Londra'ya gitmiştir. Amaç bölgede garantörlük hakkı olan İngilizlerle birlikte hareket etmek olmuştur. Lakin İngiltere haklarını kullanmayarak harekâta katılmamıştır. Bunun üzerine Türk askeri kuvvetleri 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs'a ilk harekâtı başlatmıştır. Türk jetlerinin ve deniz kuvvetlerinin Yunan mevzilerini bombalamasından sonra Türk askerleri kıyıya ayak basmıştır. 20-23 Temmuz arası devam eden I. Kıbrıs Barış Harekâtı sonucu Türk kuvvetleri Girne'den Lefkoşa'ya uzanan yolun her iki yanını Yunanlılardan temizlemiştir. Türk birlikleri Kıbrıs'ta ilerlerken Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplanmıştır. Toplantıda ateşkes çağrısı yapılmış ve Türk kuvvetleri bu çağrıya uyarak bölgede askeri operasyonları durdurmuştur. 30 Temmuz'a kadar süren Birinci Cenevre görüşmelerinde Kıbrıs'ta Türk Silahlı Kuvvetleri'nin varlığı kabul edilmiş ve bölgede kurulan '*Özel Türk Yönetimi*'

¹⁸ Ferhat Apuhan, "Kıbrıs Meselesi ve Bingöllü Kıbrıs Gazilerinin Nazarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı-I", *Bingöl Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.1, 2016, s.47-48

tanınmıştır. İmzalanan protokol sonucu her iki tarafın muhtar idare usulü kabul edilmiştir. Lakin Yunan tarafı ve adadaki Rumlar, bu protokole uymayarak adadaki katliam ve saldırılarını devam ettirmiştir¹⁹. Ayrıca dar bir bölgede sıkışıp kalan Türk ordusu denizden ve karadan saldırılara karşı açık hedef olacak duruma gelmiştir. Bunun içinde hem Rum-Yunan kuşatması altında kalan Türk bölgelerini kurtarmak, hem de Kuzey’de özgür ve güvenli Türk bölgesini oluşturmak adına Türk Silahlı Kuvvetleri 14 Ağustos 1974 tarihinde bölgeye II. Kıbrıs Barış Harekâtını düzenlemiştir. Türk uçaklarının bombalaması ile başlatılan, Türk zırhlı, komando ve piyade birliklerinin destek verdiği harekât 16 Ağustos’ta ateşkesle sonuçlanmıştır. Bu harekât sonucu Türk kuvvetleri kuşatma altında tutulan Türk yaşam alanlarını Rum-Yunan birliklerinden temizlemiş ve adanın Kuzeyinde güvenli Türk Bölgesi oluşturmuştur²⁰.

B. Azerbaycan’da Sovyet Yönetiminin Kurulması ve Basın Üzerinde Komünist Etkisi

1. Azerbaycan’da Sovyet Yönetiminin Kuruluşu

Birinci Dünya Harbi sonlarına doğru Çarlık Rusya’da patlak veren Ekim devrimi sonucu Çar yönetimi iktidardan düşmüş, Rusya’yı geçici hükümet teslim almıştır. Çarlık Rusya’nın sınırları içinde yer alan Güney Kafkasya’da ise bağımsız devletler kurulmuştur. Lakin Rusya’da Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi, kurulan devletlerin bağımsızlığını tehlike

¹⁹ Yavuz Güler, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.5, S.1, 2004, s.109-110

²⁰ Hasan Yılmaz, “Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.1, 2017, s.93

altında bırakmıştır. İçteki rakiplerini bertaraf eden Bolşevikler, eski Çarlık sınırlarını bölgelerini kendi sınırlarına katmak için harekete geçmiştir. Bu bağımsız devletlerden olan Azerbaycan o dönemlerde Karabağ'da çıkan Ermeni isyanlarını bastırmak için uğraşırken, XI. Kızıl Ordu Azerbaycan'ın Kuzey sınırlarına yaklaşmıştır. 1920 yılı Nisan ayının başlarında XI. Kızıl Ordu birlikleri kendisi için Güney Kafkasya yolunda engel olan Denikin'in ordularını Kuzey Kafkasya'da mağlup etmiş ve Güney Kafkasya'ya inmiştir. Levondovski'nin komuta ettiği XI. Kızıl Ordu birliklerinin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuzey sınırlarına yerleşmesi Azerbaycan hükümetini endişelendirmiştir. Durumu detaylı şekilde inceleyen Azerbaycan Dış İşleri Bakanı Feteli Bey Hoyiski, Sovyet Dış İşleri Bakanı Çiçerin'e yolladığı notada XI. Kızıl Ordu birliklerinin Azerbaycan'ın Kuzey sınırlarına hangi maksatla toplandığı hakkında resmi bilgi istemiştir. Lakin Sovyet yönetimi Azerbaycan'ı işgal etmek için hazırlıklar yaptığı için Çiçerin, gönderilen notalara hiç bir cevap vermemiştir. Ayrıca Ermeni asıllı Mikoya'nın yönetiminde Bakü Bolşeviklerinden bir heyet XI. Kızıl Ordunun kampına giderek, onları resmi olarak Bakü'ye davet etmiştir. Sovyet Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesi'nin 22 Nisan toplantısında, Azerbaycan Müsavat Partisi'nin hükümeti Bolşeviklere teslim etmesini için Azerbaycan Parlamentosuna ultimatome verilmesi kararı alınmıştır. XI. Kızıl Ordu Komutanlığı, Azerbaycan Ordusunun sayısının 30 bin olduğu ve Ermeni çetelerinin Karabağ'da çıkardığı isyanları bastırmak için 20 bin heyeti o bölgeye yönlendirdiği hakkında istihbarat almıştır. 27 Nisan tarihinde Azerbaycan sınırlarını aşarak hızlı bir şekilde Bakü'ye ilerleyen XI. Kızıl Ordu'nun saldırısını Kuzey sınırında görev alan 3 bin Azeri asker durduramamış ve Bakü'yü işgal edilmiştir. Azerbaycan'da hükümeti ele geçiren Bolşevikler 1920 Nisan ayından başlayarak yönetimde bir düzüne değişiklikler etmiştir. Önce Devrim Komitesi kurulmuş, arkasınca Komünist Partisi haricinde tüm partilerin faaliyeti yasaklanmıştır. Yönetimde yapılan

değişikliklerden sonra 4 Mayıs 1920 yılında Azerbaycan topraklarında Sovyet Yönetimi kurulmuştur²¹.

2.Komünist Rejimin Azerbaycan Basını Üzerinde Etkisi

Çarlık Rusya, İran'la yaptığı savaşı 1828 Türkmençay Antlaşması sonucu zaferle sonuçlandırmış ve Güney Kafkasya'yı tamamen sınırlarına katmıştır. Bu tarihten sonra bölgede Çar yönetimi uygulanmıştır. Büyük çoğunluğu Türklere oluşan bölge daima baskı altında tutulmuştur. Bütün faaliyetlerde olduğu gibi bu baskı basın faaliyetinde de kendini göstermiştir. Dönemde çıkan gazete ve dergiler üzerinde tatbik edilen baskı aslında Türk dünyasının dil birliğine zarar vermek maksadı içermiştir. Türk halklarından olan Azerbaycan Türkleri, yayınlamak istedikleri gazeteler üzerinde 1905 yılına kadar çok büyük yönetim baskısı bulunmuştur. Bütün engellemelere rağmen Azerbaycan ziyalılarında Hasan Bey Zerdabi, 1875 yılında *Ekinci* gazetesini yayınlamayı başarmıştır. Lakin bu gazete yalnızca iki yıl yayın yapabilmıştır. 1879 yılından yayınlanan *Ziyayı Kafkasya* gibi dergiler ise sürekli Çara övgü dolu yazılar yazdığı için diğer yayın organları ile nispette daha uzun ömür sürmüştür. *Ekinci* gazetesinin yayınından 1903 yılında yayınlanan *Şark-ı Rus* dergisine kadar Azeri Türkçesinde hiç bir yayın yapılmasına izin verilmemiştir. Lakin 1905 yılında Rusya'da Çarlık yönetimine karşı ilan edilen Meşrutiyet, Azeri aydınlarının da kendi dilinde yayın yapması için ortam hazırlamıştır²². Azerbaycan aydınlarının 1905 yılından Sovyet işgaline kadar yayınladığı dergi ve gazeteler, halkın milli uyanışında ve bilinçlenmesinde önemli rol üstelenmiştir. Bu gazeteler sayesinde hem Türkçe halk arasında yaygınlaşıp gelişmiş hem de halkın kültür seviyesi önemli derecede artmıştır²³.

²¹Vahid Çırakzade, *İstiklal Yollarında*, Azereşir Yayınları, Bakü, 1992, s.78-79

²² Elif Koç, "Çarlık Dönemi Azerbaycan Matbuatı Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.60, 2018, s.182

²³ Hüseyin Kazan, "Azerbaycan Milli Uyanışında Aydınlar ve Basın", https://www.academia.edu/34972661/AZERBAYCAN_MİLLİ_UYANIŞINDA_A

Sovyet Rusya'nın Azerbaycan Cumhuriyeti'ni işgalinden sonra yönetim dâhil bütün kurumlarda değişiklik yapılmıştır. Cumhuriyet dönemi ülkenin haber ajansı *Telegraf Ajansı*, Sovyet denetimi altına geçerek *Azerinform* ve *Azerta* gibi isimler altında faaliyette bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşı'na kadar pek de etkili olmayan haber ajansı ve basın organları, 1950 yılından sonra faaliyetlerini artırmıştır. 1979 Yılında Cevat Heyet tarafından kurulan Varlık da Azerbaycan yayın hayatının varlığını günümüze kadar sürdüren önemli bir basın organıdır.²⁴ 1991 yılı Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar ülkede rakipsiz faaliyet gösteren Azerinform, Sovyet yönetiminin denetimi altında tutulmuş ve yalnızca Moskova'dan gönderilen haberleri yayınlamakla bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır²⁵. Sovyet yönetimi dönemi Azerbaycan'da haber ajansı ile birlikte birçok gazete de yayına başlamıştır. O dönemde Bakü'de *Kommunist, Bakı, Vışqa, Bakinskaya Raboçi, Kirpi Jurnalı, Azerbaycan Pioneri, Edebiyat, Kendçi Gazetesi* isimli gazeteler yayınlanmıştır. Hatta Azerbaycan kadınlarını sosyal-politik hayata alıştırmak maksadıyla *Şark Kadını* adlı dergi de yayınlanmış ve sonraki tarihlerde bu derginin ismi *Azerbaycan Kadını* olarak değiştirilmiştir. Lakin bu gazeteler de Komünist yönetimi baskısı altında yayın yapmış ve propaganda aracı olarak kullanılmıştır²⁶.

C. Kıbrıs Barış Harekâtının Azerbaycan Basınına Yansımaları

20 Temmuz 1974 tarihinde başlayan, Türkiye Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'ta, Türk halkına karşı terör ve kanlı saldırıları durdurmak amacıyla bölgeye düzenlediği I. ve II. Kıbrıs Barış Harekâtları, Batı ülkeleri ile birlikte Sovyet Rusya'nın da endişesine neden olmuştur. Sovyetler olayları ve

YDINLAR_VE_BASIN_INTELLECTUALS_AND_PRESS_IN_NATIONAL_AWAKENING_OF_AZERBAIJAN, s.42

²⁴ Esra Kürüm, (2018), "Prof. Dr. Cevat Heyet'in 'Varlık'ını Adadığı Azerbaycan ve Türk Milliyetçiliği" İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 15, s. 184.

²⁵ Vefalı Enserov, "Sovyetler Birliği Dönemi ve Sonrasında Azerbaycan'da Haber Ajansları", *Selçuk İletişim Dergisi*, C.6, S.2, 2010, s.271-272

²⁶ Matbuat Tarihi, http://www.azerbaijans.com/content_742_az.html

düzenlenen askeri operasyonları kendi siyasi çıkarları yönünde yorumlamıştır. Bu yorumlar, harekâtın gidişatı ve politik görüşmeler Rus basını tarafından Sovyet politik çıkarlarına uygun şekilde halkla paylaşılmıştır. Moskova yönetiminin, Sovyet Cumhuriyetleri'ne Kıbrıs olayları ile bağlı gönderdiği yazılar gazeteler ve haber ajansları tarafından kamuoyuna yetiştirilmiştir. Bu haberler Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nde basılan başlıca gazeteler *Kommunist* (Коммунист), *BakinskiRaboçi* (Бакинскийрабочий), *Vişqa* (Вышқа) ve *Baki* (Бакы)gazetelerinde de yayınlanmıştır. Kıbrıs'ta 15 Haziran'da Nicos Sampson'un yönetimi ele geçirmesi için yaptığı darbe Sovyetler Birliği tarafından da kınanmıştır. Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nde yayınlanan *Kommunist* (Коммунист) gazetesinde olaylar açık şekilde okuyucuya anlatılmıştır. Sovyetler, Kıbrıs'ta Sampson'un yaptığı askeri darbeyi kınamakla birlikte bu darbeye Yunanistan ve NATO'nun da eli olduğu gazetede açıkça dile getirmiştir. Adada gerçekleşen askeri darbeye cuntacılarla birlikte adada bulunan 950 kişilik Yunan birliğinin subaylarının da katıldığı yazılmıştır. Ayrıca NATO'nun bu işte çıkarının Orta Doğu ve Akdeniz ülkelerine karşı yapacağı her hangi bir askeri operasyonda adayı NATO askeri üssü olarak kullanması iddia edilmiştir. Sovyet yönetimi, 1960 yılında imzalanan ve adaya bağımsızlık getiren anlaşmaları çiğneyerek kanunen seçilmiş hükümeti deviren cuntacılar şiddetle kınanmıştır. Kıbrıs olaylarının başında Yunanistan ve onun adadaki askeri kuvvetlerinin olduğu ve BM'lerin adada düzeni sağlaması için derhal duruma müdahale etmesinin gerekli olduğu bildirilmiştir²⁷.

Gazetelerde Kıbrıs'taki askeri darbenin BM'ler tarafından da kınandığı ve Türkiye'nin bir askeri operasyon düzenleme hazırlığında olduğu yazılmıştır. Ayrıca bir ay öncesinde Makarios'a her türlü desteği sağlama sözü

²⁷Kıprde Herbi Qiyam, *Kommunist* Gazetesi, 17 İyul 1974, s.4 (КипрдегербиГијам, *Коммунист*, 17 июль 1974, с.4)

veren Çin Hükümetinin olaylara sessiz kalmasının Sovyetler tarafından kınandığını gazetelerde yer almıştır²⁸.

19 Temmuz'da basılan Azerbaycan gazetelerinde Kıbrıs'taki olayların NATO'nun teşviki ile gerçekleştiği bildirilmiştir. Cuntacıların adadaki radyo istasyonun bombalandığını ve kanuni kuvvetlerle cuntacılar arasında birçok ilde çatışmaların yaşandığı yazılmıştır. Bu çatışmalarda 300 kişinin öldüğü ve birçok hükümet ve kültür binalarının dağıtıldığı da göze çarpmaktadır. Bu binalar arasında bulunan Sovyet Kültür Merkezi, darbeciler tarafından taranmıştır ve bunun Sovyetlerin büyük tepkisine neden olduğu gazetelerde yer almıştır “*Haber ajanslarının malumatına göre, Kıbrıs'ta savaş zamanı ölen sayısı 300 kişiden fazladır. Nikoziya'da ve diğer şehirlerde önemli yıkımlar olmuştur. Nikoziya'da cumhurbaşkanı sarayı tamamen dağıtılmıştır. İç İşleri Bakanlığı'nın binasının büyük bir kısmı yıkılmıştır. Kikko Manastırı'nın binası ciddi hasar almıştır. Darbeden önce Cumhurbaşkanı Makarios burada bulunmuştur. Sovyet Kültür Merkezi makineli tüfek ve otomatik silahlarla taranmıştır. Başkentte bütün faaliyetler Yunan askerleri tarafından kontrol altında tutuluyor. Ana sokaklarda ve yol kavşaklarında tanklar bulunmaktadır. Şehirle telefon ilişkisi kesilmiştir*”²⁹. Hükümet kuvvetleri ile giden çatışmalarla birlikte darbeciler hükümet yanlısı ve sol örgütlerden olan 1200'e yakın kişiyi tutuklaması, Yunanistan'ın ise darbecilere destek verdiği Azerbaycan gazetelerinde basılmıştır. Yunan hükümetinin darbecileri 300 kişilik askeri kuvvet yolladığı, ayrıca adada yeni kurulan hükümetin yönetimine ancak *Enosis* taraftarları atanması Sovyetler tarafından kınanmıştır. “*Ulusal Muhafız birliklerinin Yunan subayları, Kıbrıs'ta yasal hükümete karşı öyle bir hükümet yaratmışlar ki bu hükümete Enosizmin katı destekçileri katılmıştır. Bu hükümetin tek maksadı Kıbrıs'ın*

²⁸ KıprdeVeziyyet, *Kommunist* gazetesi, 18 iyul 1974, s.3 (КипрдеВезијетКоммунист, 17 июль 1974,с.3)

²⁹ ПолојениеНаКипре, *БакинскиРабоџи* gazetesi, 19 İyul1974, s.4 (ПоложениеНаКипре, *Бакинскийрабочий*, 19 Июль1974, с.4)

Yunanistan'a birleştirilmek ve Kıbrıs'ı NATO'ya sokmaktır". Bu silahlı müdahale ve hükümet değişikliği faaliyetlerini Sovyet yönetimi, bağımsız Kıbrıs Devleti'nin haklarının kaba şekilde hiçe sayılması olarak değerlendirmiştir³⁰. Kıbrıs'ta gerçekleşen askeri darbeyi kınayan Sovyet yönetimi 19 Temmuz 1974 tarihli bir bildiri yayınlamıştır. “*Şimdi dünyada yayılmış böyle bir düşünceni adaletli saymak için her türlü delil var ki Kıbrıs'ta gerçekleşen darbe aslında NATO'nun belirli çevreleri tarafından planlanmıştır. O çevreler ki özgürce dış politika- bloklara katılmama politikası yürüten Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı onların kalbinde yatmıyor. Dış müdahale sonucu Kıbrıs'ta yaranmış durum BM'nin Güvenlik Kurulunda tartışılırken NATO'nun bazı ülkelerinin olaylara yaklaşımından bu sonucu çıkarmağa ihtiyaç duyuluyor. Bu ülkeler, olaylara müdahale etmek, adanın yasal hükümetini savunmak için Güvenlik Kurulu'nun hızlı bir şekilde müdahalesini sahte bir bahane ile engelliyor ve yapılacak her hangi bir müdahaleyi Kıbrıs'ın iç işlerine BM'nin karışması gibi değerlendiriyorlar*”. Bildiri Azerbaycan gazetelerinde de yer almıştır. Bu bildiri de Sovyetler Birliği'nin, Kıbrıs halkının bağımsızlığından yana olduğunu ve her zaman halkların bağımsızlığı yolunda Kıbrıs halkını destekleyeceklerini bildirmiştir. Bildiri de, olayların sorumlusu olarak Yunanistan ve NATO ittifakı görülmüştür. Yunanistan'ın darbeye açıkça destek verdiği ve bu işi üzerinden atmak için çaba sarf ettiği yazılmıştır. Ayrıca bu çabanın bazı Batı ülkeleri tarafından desteklendiği de bildirilmiştir. Sovyet yönetimi, darbenin NATO tarafından planlandığı, sebebinin ise Kıbrıs'ın hiç bir bloka katılmadığı ve bağımsız olmak isteğinin olması iddiasında bulunmuştur. Bütün bu olayların sorumlularının cezadan kurtula bilmeyecekleri de şiddetli dille bildiri de yazılmıştır³¹.

³⁰ Положеніе На Кіпрі, *Vişka* Gazetesi, 19 İyul1974, s.3 (ПоложеніеНаКіпрі, *Вишка*, 19 іюль 1974, с.3)

³¹ Sovyet Hükümetinin Beyanatı, *Kommunist* Gazetesi, 19 iyul 1974, s.3 (СовєтҺокумєтіннїнбєанатѸ,*Коммунист*, 19 іюль 1974, с.3)

Kıbrıs'ta darbecilerin hükümeti ele geçirerek ada halkının bağımsızlığını ortadan kaldırmasına karşı İngiltere hükümeti garantör devlet gibi üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmediği Sovyet gazetelerinde yazılmıştır. İngiltere'yi şiddetle eleştiren Sovyetler, İngiltere'nin tek derdinin NATO'nun Doğu kanadını oluşturan Türkiye ve Yunanistan arasında olası bir savaşın çıkmasını engellemek olduğunu bildirmiştir. Amerika Dışişleri ve İngiltere Dışişleri Bakanlıklarının bütün çabalarını ise bölgede Türkiye'nin askeri müdahalesini engellemek ve bu yolda Türk hükümetine maksimum baskı göstermek olduğu haberi de gazetede yer almıştır³². 20 Temmuz sabahı Azerbaycan gazetesi *Bakinski Raboçi* (Бакинский рабочий), Türkiye Başbakanı Ecevit'in, Türk Ordusunun Kıbrıs'a çıkartma yaptığını duyurusu yapmıştır. Duyuruda: “*Mevcut statükoyu temin etmek için bu gün Türk Silahlı Kuvvetleri denizden ve havadan Kıbrıs'a çıkarma yapmıştır. Türkiye Başbakanı bildirmiştir ki askeri müdahale yalnızca sorunu barış yolu ile çözmek için sarf edilen çabaların boşa çıkmasından sonra gerçekleştirilmiştir*” sözleri yer almıştır. Bu harekât Azerbaycan Gazetelerinde detaylı şekilde ele alınmıştır. Deniz kuvvetlerinin 30 gemisi ve hava kuvvetlerinin desteği ile Türk ordusunun sabah saat 6 civarlarında adaya ayak bastığı yazılmıştır. Türk paraşütçü birlikleri adanın stratejik noktalarına uçaklarla atılmasını ve cuntanın stratejik noktalarının Türk uçakları tarafından bombalanması haberini yayınlamıştır³³. Diğer bir Azeri gazetesi *Kommunist* (Коммунист), Türk ordusunun başarısını yüksek değerlendirmiş ve kısa zamanda Türklerin adaya deniz ve havadan 6 bin asker çıkardığını yazmıştır. Ayrıca 40 tankın da bölgeye sevk edildiğini bildirmiştir. Adaya havadan ve denizden 6 bin Türk askeri yerleştirilmiştir. Kıbrıs Türk radyosunun, adadaki Yunan halkına bu çatışmalardan uzak durmasını, Sampsonise eli silah

³² İngiltere Diplomatiyasının Manevrleri, *Kommunist* Gazetesi, 20 iyul 1974, s.4 (Инкилтере Дипломатиасынын Маневрлери, *Коммунист*, 20 июль 1974, с.4)

³³ Polojenie Na Kipre, *Bakinski Raboçi* Gazetesi, 21 iyul 1974, s.4 (Положение на Кипре, *Бакинский рабочий*, 21 июль 1974, с.4)

tutanları Türklere karşı savaşmaya çağırdığı yazılmıştır. Ayrıca Yunanistan'da askeri seferberlik ilan edildiği, polis ve askerin tam hazırlığa getirildiği ve Yunan kuvvetlerinin Türk sınırlarına ilerlediği haberi de gazetede yer almıştır³⁴. 20 Temmuz sabahı yayınlanan diğer bir Azeri gazetesi *Vışka* (Вышка) ise Yunanistan'ın BM'nin kararlarını hiçe sayarak adada cuntacılara yardım eden 650 askerini çıkarmadığını ve Yunan birlikleri ile Türkler arasında çatışmaların şiddetlendiğini yazmıştır. İngiliz diplomasisinin Londra'da barış görüşmeleri düzenlemek çabasında olduğunu ve Türk hükümetinin Kıbrıs hakkındaki kararlarına olumsuz yanaştıkları da gazetede yer almıştır. Gazetelerde yayınlanan haberlerden görüldüğü gibi I. Kıbrıs Barış Harekâtına Sovyetler Birliği'nin olumlu yaklaştığı ve Türkiye'nin niyetinin Sovyetlerle aynı olduğunu yazılarını görmekteyiz. Gazetelerde Türkiye'nin bu askeri operasyonu Kıbrıs halkının bağımsızlığına karşı tehlike olarak değil, kanunsuz cunta hükümetine bir darbe olarak öne sürülmüştür³⁵.

22 Temmuz'da yayınlanan gazetelerde çatışmaların hala sürdüğü, Türk ordusunun bağımsızlık karşıtı olan cuntacıların stratejik noktalarını bombaladığı, Yunanistan'ın ise darbecilere uçaklarla büyük sayıda silah sevkiyatı yaptığı haberi "*Atina'dan alınan haberler esasında Yunanistan silahlı kuvvetleri Kıbrıs'ta Türk birliklerine karşı savaşılıyorlar. Yunanistan'dan uçaklarla adaya büyük sayıda silah ve mermi sevkiyatı yapılmıştır. Yaralılar Kıbrıs'tan Atina'ya götürülmüştür*" şeklinde yer almıştır³⁶. Ayrıca Yunanistan radyo ve televizyonlarının milliyetçi ruhu körüklemek için propaganda yayınları yaptığı "*Gazeteler, televizyon ve radyo yayınları Yunan halkında milliyetçi duyguları düşmanlığa teşvik etmektedir*" yazılmıştır. Adada Yunan birliklerinin darbecilerle birlikte Türk askeri

³⁴ Kıprde Veziyyet, *Kommunist* Gazetesi, 21 iyul 1974, s.4 (КипрдеВезијет*Коммунист*, 21 июль 1974, с.4)

³⁵ *ObstanovkaNaKıpre*, *Vışka* Gazetesi, 21 iyul 1974, s.3 (ОбстановканаКипре, *Вышка*, 21 июль 1974, с.3)

³⁶ Kıprde Veziyyet, *Kommunist* Gazetesi, 22 iyul 1974, s.4 (КипрдеВезијет*Коммунист*, 22 июль 1974, с.4)

alanlarına baskın düzenlediği ve adadaki cunta hükümet bakanlarının adayı terk ederek kaçtığı haberi aynı tarihteki gazetelerde yayınlanmıştır³⁷. *Bakı* (Бақы) gazetesinin 23 Temmuz sayısında Kıbrıs'ta cuntacıların sivil Türklere karşı saldırılar düzenlediği ve kadınları, çocukları, yaşlıları silahlarla korkuttuğu “*Kıbrıs'tan gelen yabancı ülke vatandaşlarının söylediklerine göre cunta birlikleri bir neçe bin Kıbrıs Türkünü stadyuma zorla aparmış ve silahlarla korkutmaya çalışmışlardır. Stadyuma doldurulanlar arasında kadınlar, yaşlılar ve çocuklarda olduğunu bildirmişlerdir*” yazılmıştır. Ayrıca tarafların Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin talimatına uyarak operasyonları durdurduğunu, lakin Yunanlıları sivillere karşı saldırı nedeni ile Türklere çatışmaya sürüldüğü bildirilmiştir³⁸ *Kommunist* (Коммунист), gazetesini ise Kıbrıs'taki bütün bu olayların daha 1973 yılının Ekim ayından itibaren NATO ve Atina tarafından planlandığını yazmıştır. “*Kıbrıs'ı istiklalietinden mahrum etmek için ona karşı yöneltilen müdahale Cumhurbaşkanını Makarios'un yönettiği yasal hükümetin aleyhine askeri darbe NATO karargâhlarında düşünülmüş ve hazırlanmıştır. Makarios hükümetini NATO'nun sevmediği gibi Atina'daki cunta hükümeti de sevmemiştir. Yunanistan cunta hükümeti bölgede Enosis'i hayata geçirmek istemektedir*”. Hatta NATO'nun bu planla adayı kendi askeri üssüne çevirmeyi düşündüğünü, Yunanistan'ın ise hükümet değişikliği ile adadaki bağımsızlığı tamamen ortadan kaldırma ve bölgede kendi suç eylemlerini rahatlıkla gerçekleştirme düşüncesinde olduğu haberi de gazetede yer almıştır.³⁹ *Bakı* (Бақы) gazetesinin 24 Temmuz sayısında Türkiye'nin askeri müdahalesinin yalnızca bölgedeki Türk nüfusunun haklarını temin etmek amacı güttüğünü, Yunanistan'ın ise bölgedeki cunta hükümetine destek verdiği yazılmıştır.

³⁷ К Собитиям на Кипре, *Bakinski Raboçi* Gazetesi, 22 iyul 1974, s.4 (К событиям на Кипре, *Бакинский рабочий*, 22 июль 1974, с.4)

³⁸ Кипрде Веэийет, *Bakı* gazetesini, 23 iyul 1974, s.1 (Кипрде Веэийет, *Бақы*, 23 июль 1974, с.1)

³⁹ Кипр Карşı НАТО'nun Qesdi, *Kommunist* Gazetesi, 23 iyul 1974, s.3 (Кипр Каршы НАТО-нунгесди, *Коммунист*, 23 июль 1974, с.3)

Ayrıca ABD ve bazı Batı ülkelerinin adadaki duruma müdahaleye karşı olduğunu, Sovyet lideri Brejnev'in ise Kıbrıs'ın iç işlerine edilen askeri müdahalelere son verilmesi konuşması “*Sovyetler Birliği, sosyalist ülkeler, bütün barışsever devletler kesinlikle talep ediyorlar ki Kıbrıs'ın iç işlerine dışarıdan yapılan askeri müdahaleye son verilsin ve Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan'ın saldırılarından önce olduğu gibi bağımsız, egemen devlet olarak kurulsun*” haberi gazetede yer almıştır.⁴⁰ *Kommunist*(КОММУНИСТ), gazetesinin 28 Temmuz sayısında, adadaki Türklerin ise adadaki asker sayısını 30 bine, tank sayısını ise 200'e çıkardığı, BM kuvvetlerinin ise 4 bin olduğu, ateşkesine rağmen Yunan tarafı Türkler yaşayan bölgelere rast gele ateş etmekte devam ettiği haberi yer almıştır⁴¹. 29 Temmuz'da ise Kıbrıs'la ilgili Sovyet hükümetinin bildirisini Bakı(Бақы) gazetesinde yayınlanmıştır. Bildiri: “*Açık askeri müdahale yoluyla Kıbrıs'ın bağımsızlığına son vermeye çalışan kuvvetler, şimdi gizli manevraların yardımı ile önceki hedeflerine ulaşmaya çalışıyorlar. Bazı NATO çevreleri, Doğu Akdeniz'deki askeri stratejik konumunu pekiştirmek için Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü konusunu bir komplo aracına dönüştürdü. Aslında ülkeyi bölerek, dünyayı oldubitti karşısında koymaya ve en azından ülkenin böyle bir bölünmesi için koşullar yaratmaya çalışırlar. Ayrıca, Kıbrıs halkının geleceğine kendi başlarına, halkın temel çıkarlarına zarar verecek şekilde karar verme girişiminde tereddüt etmiyorlar*” şeklinde yer almıştır. Sovyetler Birliği'nin, Kıbrıs'ın bağımsızlığında yana olduğu, BM'lerin Kıbrıs'la ilgili çıkardığı kararların derhal icra edilmesi talebi de bildiride yer almıştır. Sovyetler her zamanki gibi bu olaylarda NATO ve Yunanistan'ı suçlu olarak görmüş ve Kıbrıs'ın iç işlerine karışmakla suçlamıştır. Sampson ve Enosis taraftarlarını

⁴⁰Lapitski, Kiprin İstiqlaliyyet ve Suverenliyini Berpa Etmeli, *Bakı Gazetesi*, 24 iyul 1974, s.3 (Лапитски, Кипринистиглалиетвесувеинистиглалијетвесуверенлијиниберпаетмели, *Бакы*, 24 июль 1974, с.3)

⁴¹ Kiprde Veziyyet, *Kommunist Gazetesi*, 28 iyul 1974, s.4 (Кипрде Везијет *Коммунист*, 28 июль 1974, с.4)

katil olarak değerlendirirken Kıbrıs meselesinin çözümünün ancak Kıbrıs'ın bağımsızlığı ile mümkün olacağını hatırlatmıştır⁴².

31 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında Cenevre'de, Kıbrıs'a dair bir bildiri imzalanmıştır. Bildiri, BM'ler Güvenlik Kurulunun 353 numaralı kararının kısa bir sürede uygulanmasını tasdik etmiştir. Her iki ülke kısa bir zamanda bölgede bulunan asker sayısını azaltma sorumluluğunu üzerine almıştır. Ayrıca adanın her iki toplumu arasında güvenli bölge oluşturulmalı ve bu bölgede yalnızca BM silahlı kuvvetleri bulundurulacaktır. Sovyetler imzalanan bu bildiriye müspet yaklaşım sergilemiş, kendilerinin de bölgede askeri operasyonların durdurulmasından ve Kıbrıs'ın bağımsızlığından yana olduklarını açıkça ifade etmişlerdir⁴³. *Kommunist* (Коммунист), gazetesinin 7 Ağustos sayısında Kıbrıs'taki genel durum değerlendirilirken savaşın adaya vurduğu ekonomik zarar, mülteci konusu ve bölgedeki düzeni bozan *EOKA-2* örgütünün faaliyetleri “*EOKA-2 terör örgütünün, Enosis uğrunda mücadele veren koordinasyon komitesi üyeleri ve Kıbrıs'ın diğer sağ güçleri ve örgütlerinin üyeleri Nikozya'da toplantı düzenlemiştir. Toplantı katılımcıları Makarios'un adaya dönme konusunun bittiğini ve bu konuyu bir daha açılmayacağını söylemişlerdir*” de yazılmıştır. Eoka'cılar terörist ve Kıbrıs'ın bağımsızlığına büyük tehlike olarak görülmüştür. Ayrıca gazetede İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen 6 Ağustos görüşmelerine de kısa da olsa yer verilmiştir⁴⁴. Bölgede Türk ordusunun gerçekleştirdiği II. Kıbrıs Barış Harekâtı da Azerbaycan gazetelerinde detaylı şekilde ele alınmıştır. Gazetelerde savaşın yeniden başlama sebebi olarak 14 Ağustos 1974 yılında Cenevre'de İngiltere, Türkiye ve Yunanistan görüşmeleri gösterilmiştir. “*14 Ağustos 1974 tarihinde*

⁴² Sovet Hükümetinin Beyanları, *Bakı Gazetesi*, 29 iyul 1974, s.1 (Советское правительство, *Баку*, 29 июля 1974, с.1)

⁴³ Kıbrıs meselesine dair üç ölkenin beyannamesi, *Kommunist* gazetesi, 1 avqust 1974, s.3 (Кипрское дело, *Коммунист*, 1 август, с.3)

⁴⁴ Kıprde Vezijyet, *Kommunist* Gazetesi, 7 avqust 1974, s.3 (Кипрде Везијет *Коммунист*, 7 август 1974, с.3)

*üç taraflı görüşmeler- İngiltere, Yunanistan ve Türkiye dış işleri bakanlarının katıldığı bu görüşmeler başarısızlığa uğramıştır. Kıbrıslı Yunanlılar ve Kıbrıslı Türklerin temsilcilerinin de katıldığı sonuncu genel toplantıda Kıbrıs'ın anayasal yapıya ilişkin konularının taraflar arasında tamamen fikir ayrılığını ortaya koymuştur". Türkiye'nin adanın Türklere ait bölgesinde özerk vilayet oluşturma çabaları, Kıbrıs'ın Yunan tarafının ve Yunanistan'ın ise adanın bağımsızlığına dair taleplerinin görüşmeleri çıkmaza soktuğu yazılmıştır⁴⁵. Ayrıca Kıbrıs savaşında Tür ordusunun düzenlediği başarılı askeri operasyonlara gazetelerde geniş yer ayrılmıştır. Kıbrıs'ta askeri operasyonların yeniden başlaması sonucu ABD'nin, Yunanistan'ın NATO'dan ayrılmasına üzüldüğünü ve her iki ülkeye politik baskı yapmaya hazır olduğu haberi de gazete de yer almıştır. ⁴⁶ *Bakinski Raboçi* (Бакинскийрабочий) gazetesinin 18 Ağustos sayısında Kıbrıs'ta 17 Ağustostan itibaren silahların sustuğu, Türk ordusunun adanın 3'te birini kontrol ettiğini, Türk operasyonları sayesinde 100 bin Yunan mültecinin adanın Güney kısmına göç ettiği yazılmıştır. Her sayıda olduğu gibi gazetelerin 18 Ağustos sayısında da Kıbrıs olaylarının bütün sorumlusu olarak NATO görülmüştür. "Kıbrıs'ta son olayların başlıca sebebini saldırgan Kuzey Atlantik blokudur. Kıbrıs olayları bundan öncede defalarca olduğu gibi yine de kanıtlamaktadır ki NATO onun savunucularının iddia ettikleri gibi hiç de barışsever ve savunma örgütü değil, halkların iç işlerine karışmak için bir araçtır".⁴⁷.*

24 Ağustos 1974 tarihinde Sovyet yönetimi Kıbrıs'taki olaylarla ilgili bir bildiri yayınlamıştır. "NATO'nun militarist çevreleri, bloklara katılmamak politikası yürüten bağımsız ve egemen devlet olan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni

⁴⁵ Vozobnovlenievoennıxdeistviyna Kipre, 15 Avqust 1974, s.3 (ВозобновлениевоенныхдействийнаКипре, 15 август 1974, с.3)

⁴⁶ K SobotiyamnaKipre, *Vışka* Gazetesi, 16 Avqust 1974, s.3 (К событиямнаКипре, *Вышка*, 16 август 1974, с.3)

⁴⁷ ObstanovkanaKipre, *Bakinsk iRaboçi* Gazetesi, 18 avqust 1974, s.3 (ОбстановканаКипре,*Бакинскийрабочий*, 18 август 1974, с.3)

feshetmek, onu parçalamak, Kıbrıs'ın topraklarını Akdeniz'in Doğusunda NATO'nun dayanak noktasına çevirmek çabalarını bırakmıyorlar. Emperyalist güçler Kıbrıs halkına karşı suç içeren bir oyun oynamaktadırlar. Bütün vasıtaları kullanır, uluslararası hukuku ve BMT'nin konversiyalarını çiğniyorlar. İsyan, kaba askeri müdahale ile birlikte Kıbrıs halkından habersiz ve onun çıkarlarına zıt olan gizli politik manevraları kullanıyorlar”. Bu bildiri de bölgedeki bütün askeri operasyonlar kınanmış ve bu operasyonların Kıbrıs bağımsızlığına karşı olduğu dile getirilmiştir. Kıbrıs Sorununun yalnızca adanın bağımsızlığı şeklinde çözüleceğini ve bunun içinde uluslararası bir konferansa gerek duyulduğu bildirilmiştir. Ayrıca Kıbrıs'taki bütün olayların suçlusu gibi bölgede kendi çıkarlarını üstün tutan ve Kıbrıs halkının bağımsızlığını engelleyen emperyalist NATO suçlu olarak gösterilmiştir⁴⁸.

Sonuç

Akdeniz bölgesinde yer alan Kıbrıs adası, Girit ve Aka medeniyetleri ardından Mısır, Hitit, Asur ve Roma İmparatorluğu hükümlerinde bulunmuştur. Roma İmparatorluğu'nun, Doğu ve Batı Roma olarak ikiye ayrılmasından sonra, Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) yönetimi altına girmiştir. Sultan II. Selim döneminde Osmanlı ordusu tarafından fetih edilen ada 1878 yılına kadar Osmanlı idaresinde bulunmuştur. İstanbul'da imzalanan gizli antlaşma sonucu Kıbrıs adası geçici olarak İngiliz yönetimine verilmiştir. Birinci Dünya Harbi sonrası Türkiye imzaladığı Lozan Antlaşması ile Kıbrıs adasının İngiltere tarafından ilhakını tanımak zorunda kalmıştır. İngiliz yönetiminde bulunan adada bölgenin Rum kesimi, Yunanistan'ın da desteğini alarak örgütlenmeye başlamıştır. Adayı Yunanistan'a birleştirmek için adanın Rum kesimi 1930'lu yıllardan başlayarak bölgenin diğer toplumu olan Türklere karşı eylemlerde ve saldırılarda bulunmuşlardır. 1964 yılında adada

⁴⁸ Sovyet hükümetinin beyanati, *Kommunist Gazetesi*, 24 avqust 1974, s.1 (Советскокуметининбейанаты, *Коммунист*, 24 август 1974, с.1)

Türklere karşı Rum saldırılarının artması sonucu Türk Hükümeti adaya askeri müdahale etmek kararı almıştır. Lakin Amerikan'ın sert tavrı sonucu askeri müdahale yapılmamıştır. Lakin 1974 yılında Yunanistan Hükümetinin desteklediği Nicos Sampson'un Kıbrıs'ta darbe yapması ile Türklere karşı saldırılar ve terör eylemlerinin artması sonucu Türk Hükümeti adaya askeri müdahale etmek kararı almıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'ta düzenlediği I. ve II. Kıbrıs Barış Harekâtı adını alan askeri operasyonlar NATO ülkeleri ile birlikte Sovyetler Birliği'nin de endişesine neden olmuştur. Kıbrıs olayları ile bağlı bütün haberler Sovyet Cumhuriyetleri'nin basınında yalnızca Moskova'nın istediği şekilde yayınlanmıştır. Bu devletlerden olan Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin basın organları da, Moskova'dan gönderilen haberleri yayınlamak zorunda kalmıştır. Dönemin gazetelerine baktığımızda soğuk savaşın getirdiği şartlar dolayısıyla Sovyetler Birliği, Kıbrıs olaylarında NATO ve Yunanistan'ı suçlu olarak görmüştür. Sovyetlere karşı batı bloğunu oluşturan NATO'nun suçlu bulunması esasen ABD ve Sovyetlerin, Ortadoğu ve Akdeniz'de çıkarlarının çatışması ile bağlı olmuştur. Her iki devlet Akdeniz ve Ortadoğu'da söz sahibi olmak için Kıbrıs uğrunda politik mücadele vermiştir. 1973 yılında Yunanistan'da Komünizme karşı gerçekleşen darbe ve cunta hükümetinin iktidara gelmesi, Sovyetler Birliği ve Yunanistan arasında ilişkilere soğukluk getirmiştir. Bunun neticesi olarak Sovyet gazeteleri Kıbrıs harekâtının suçlusunu olarak adadaki Sampson cunta hükümeti ile birlikte Yunan hükümetini de ağır şekilde eleştirmiştir. O dönemde Çin hükümetiyle de ilişkileri iyi olmayan Sovyetler, Kıbrıs Sorununda Makarios'a destek veren Çin'in olaylara susmasını gazetelerde eleştirmiştir. Diğer NATO ülkesi olan Türkiye'ye gelince bu konuda Sovyetler askeri operasyonların Kıbrıs'ın bağımsızlığını hiçe saydığı düşüncesinde olsa da, Türkiye'nin düzenlediği askeri operasyonları kısmen olsa da haklı bulmuştur. Azerbaycan gazetelerinde de görüldüğü gibi Sovyetler, bu operasyonları adadaki cunta hükümetinin terör faaliyetlerini

durdurmak ve ada halkının bağımsızlığı yönünde atılmış bir adım olarak değerlendirmiştir.

Kaynakça

Gazeteler

- Bakı gazetesi, 23 iyul 1974, s.1
Bakı gazetesi, 24 iyul 1974, s.3
Bakı gazetesi, 29 iyul 1974, s.1
Bakinski Raboçi gazetesi, 19 iyul 1974, s.4
BakinskiRaboçi gazetesi, 21 iyul 1974, s.4
BakinskiRaboçi gazetesi, 22 iyul 1974, s.4
BakinskiRaboçi gazetesi, 18 avqust 1974, s.3
BakinskiRaboçi gazetesi, 15 avqust 1974, s.3
Kommunistgazetesi, 17 İyul 1974, s.4
Kommunist gazetesi, 18 iyul 1974, s.3
Kommunist gazetesi, 19 iyul 1974, s.3
Kommunist gazetesi, 20 iyul 1974, s.4
Kommunist gazetesi, 21 iyul 1974, s.4
Kommunist gazetesi, 22 iyul 1974, s.4
Kommunist gazetesi, 23 iyul 1974, s.3
Kommunist gazetesi, 28 iyul 1974, s.4
Kommunist gazetesi, 1 avqust 1974, s.3
Kommunist gazetesi, 7 avqust 1974, s.3
Kommunist gazetesi, 24 avqust 1974, s.1
Коммунист, 24 август 1974, с.1)
Vışkagazetesi, 19 iyul 1974, s.3
Vışka gazetesi, 21 iyul 1974, s.3
Vışka gazetesi, 16 avqust 1974, s.3

Kaynaklar

- Akşin, S. (2008). Türkiye Tarihi 4. Cilt; Çağdaş Türkiye 1908-1980. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akın, F. (2006). Türkiye’de Azınlık Politikaları ve 6-7 Eylül Olayları. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Apuhan, F. (2016). Kıbrıs Meselesi ve Bingöllü Kıbrıs Gazileri’nin Nazarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı-I. Bingöl Araştırmalar Dergisi. 3/1: 35-66.
- Atlı, C., İngiliz ve Cumhuriyet Arşiv Belgeleri Işığında 6-7 Eylül Olayları Turkish Studies, Vol. 9/10, fall 2014, s.1184-1186.
- Bostancı, M. (2015). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin İlanı ve Buna Yönelik Tepkilerin Türk Kamuoyundaki Yankıları. Tarihi Araştırmalar Dergisi.34/57: 317-355.
- Çelik, D. (2016), Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu (11-13 Aralık 2014 Bildiriler), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları; Mehmet, K. Atatürk Dönemi Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1923-1938): 33-54.
- Çırakzade, V. (1992). İstiklal Yollarında. Bakü: Azereşir Yayınları.
- Denizli, A. (2014). Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz 1974); Kıbrıs’ı Ele Geçiren Üstün Birlikler; Kıbrıs’ta Kahramanlar Kahramanı Olağanüstü Askerler, Ankara: Berikan Ofset Matbaacılık.
- Enserov, V. (2010). Sovyetler Birliği Dönemi ve Sonrasında Azerbaycan’da Haber Ajansları. Selçuk İletişim Dergisi. 6/2: 270-277.
- Gülen, A. (2012). İnönü Hükûmetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965). Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. 13/50: 389-428.
- Gülen, A. (2016). İnönü Hükûmetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965), Ankara: Berikan Yayınevi.

- Güler, Y. (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi. 5/1: 101-112.
- Koç, E. (2018), Çarlık Dönemi Azerbaycan Matbuatı Üzerine Bir İnceleme. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 60: 181-196.
- Kürüm, E., (2018), "Prof. Dr. Cevat Heyet'in 'Varlık'ını Adadığı Azerbaycan ve Türk Milliyetçiliği" Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 15, s. 184
- Sertçelik, S. (2018). Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni Sorunu; Ortaya Çıkış Süreci 1678-1914, 8. Baskı, Ankara: SRT Yayınları.
- Olgun, K. Balıkcıoğlu, E. (2012). The Times Gazetesi'ne Göre İngiliz Dönemindeki Kıbrıs'ta İdari İslahat, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 9/1: 816-844.
- Yılmaz, H. (2017). Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. 6/1: 87-98.

İnternet Kaynakçası

- https://www.academia.edu/34972661/AZERBAYCAN_MİLLİ_UYANIŞIN_DA_AYDINLAR_VE_BASIN_INTELLECTUALS_AND_PRESS_IN_NATIONAL_AWAKENING_OF_AZERBAIJAN
- http://www.azerbaijans.com/content_742_az.html

**TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMEDE SOSYAL MEDYANIN ETKİSİNE
BİR ÖRNEK: DOĞU EKSPRESİ**

**An Example of The Effect of Social Media for Touristic Product
Diversification: Doğu Ekspresi**

Dr. Öğr. Üyesi Tolga KORKUSUZ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi- Coğrafya Bölümü
tolga9025@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4754-3304>

Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Anabilim Dalı mudemir@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7101-1119>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	19.03.2019
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	23.01.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 143-160	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.541531

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMEDE SOSYAL MEDYANIN ETKİSİNE BİR ÖRNEK: DOĞU EKSPRESİ¹

An Example of The Effect of Social Media for Touristic Product Diversification:
Doğu Ekspresi

Dr. Öğr. Üyesi Tolga KORKUSUZ
Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR

Öz

Turistik faaliyetler geçmişten günümüze sürekli değişim göstermiştir. Bu değişimlere paralel olarak mekânlardaki turistik faaliyetlerin çeşitlenmesi ve bazı destinasyonların moda haline gelmesinde küreselleşme sürecinin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Sosyal medya gibi küreselleşmenin hızlı bir şekilde yayılmasını sağlayan elemanlardan reklam ve tanınırlık için faydalanan turistik destinasyonlar, bu faaliyetlerden dolayı büyük kazançlar elde etmeye başlamışlardır. Popülaritesi artan mekânlar sosyal medya kullanıcıları tarafından sıklıkla ziyaret edilmeye başlanmış ve turistik alanlara olan rağbet artmıştır.

Son yıllarda oldukça popüler hâle gelen ve özellikle gençler tarafından tercih edilen Doğu Ekspresi ile seyahat hakkında, sosyal medyada çok sayıda paylaşım yapılmasından dolayı bu seferler gençler, maceraperestler ve fotoğrafçılar arasında bir moda haline gelmiştir. Bu çalışmada Ankara'dan başlayan ve Kars şehrinde son bulan Doğu Ekspresi yolculuğunun nasıl popüler hâle geldiği, bu yolculuğun sürdürülebilirliğinin olup olmadığı ve Kars şehrinde ortaya çıkardığı değişimlerin hangi boyutta olduğunun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Ayrıca beklenmedik bir şekilde popüler hâle gelen bu rotanın karşısında Kars şehrindeki turistik tesislerin verdiği tepki incelenerek, yeterlilik analizi yapılmıştır. Veriler incelenirken sosyal medyadaki popülerliğin ölçütü olan etiketlerin sayısı ve beğeni sayıları incelendiği için çalışma nicel bir boyut taşımaktadır. Ayrıca turistik faaliyetler incelenirken katılımcı gözlem yöntemi kullanılmıştır. Her iki yöntemin kullanıldığı bir araştırma olması nedeniyle bu çalışmayı karma desenli olarak nitelendirmek mümkündür.

Çalışmanın sonucunda Doğu Ekspresi'ni tercih eden turistlerin Kars şehrindeki konaklama tesislerini tam kapasite doldurduğu ve özellikle kent merkezinde bulunan turistik destinasyonları ziyaret ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca Doğu Ekspresinin, turistlerin sosyal medyada yaptıkları paylaşımların yoğunluğu sebebiyle bir moda hâline geldiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Ekspresi, Kars, Tren Seyahati, Turizm, Sürdürülebilirlik.
Abstract

¹ Bu çalışma 2019 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Kars İlindeki Turizm Varlıklarının Küreselleşmenin Etkisi ile İncelenmesi ve CBS Analizi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Touristic activities have been constantly changing from day to day. In parallel with these changes, the diversity of tourist activities in places and the effect of the globalization process in some of the destinations become fashionable. Tourist destinations benefiting from advertising and publicity, such as social media, are becoming more and more profitable from these activities. Increasingly popular places of populations have begun to be visited frequently by social media users and the demand for tourist areas has increased.

Travel has become a fashion among young people, adventurers and photographers because of the large number of sharing in the social media about traveling with the Eastern Express, which has become very popular in recent years and is especially preferred by young people. In this study, it is aimed to find out how the East Express journey, which started in Ankara and ended in Kars city, became popular, whether this journey was sustainable or not, and the extent of the changes in Kars city. In addition, a response to this unexpectedly popular route has been analyzed by analyzing the reaction of tourist facilities in Kars City. While analyzing the data, the study has a quantitative dimension since the number of tags and the number of likes, which are the criteria of popularity in social media, are examined. Experimental research method is also used when touristic activities are examined. It is possible to call this study a mixed pattern because it is a research that uses both methods.

As a result of the study, it was determined that tourists who prefer Eastern Express filled their accommodation facilities in the city of Kars with full capacity and visited tourist destinations especially in the city center. It has also been found that the Eastern Express has become fashionable as a result of sharing in the social media by tourists.

Keywords: Eastern Express, Kars, Train Travel, Tourism, Sustainability.

Giriş

WTO'ya (Dünya Turizm Organizasyonu) göre turizm; *turizm, eğlence, iş dünyası ve diğer amaçlar için bir yıldan fazla olmamak kaydıyla her zamanki ortamının dışındaki yerlerde bulunan ve bu yerlerde kalan kişilerin faaliyetlerini kapsar*². Buna göre turist olarak kabul edilen insanlar, bir yerden bir yere gitmek niyetinde bulunurlar ve belli bir zaman dilimini evinden uzak yerlerde geçirmektedirler. İnsanlar turistik bir gezi yapmayı planladıkları zaman, birçok kaynaktan görüşlere başvurmaktadır. Genellikle seyahat sitelerinin gezi planlamasında tercih edildiği günümüz dünyasında, turistik tesis yöneticileri tanıtımlarını bu sitelerde yayınlamaktadırlar.

Booking.com, Trip Advisor gibi popüler seyahat siteleri kullanıcılara turistik mekânlar hakkında bilgi vermekte ve turistleri reklamlar vasıtasıyla yönlendirmektedir. Gerçekten de küreselleşmenin iletişimi hızlandıran

² World Tourism Organization, Erişim Tarihi: 6 Nisan 2017, [Http://Statistics.Unwto.Org/Sites/All/Files/Pdf/Unwto_Tsa_1.Pdf](http://Statistics.Unwto.Org/Sites/All/Files/Pdf/Unwto_Tsa_1.Pdf)

elemanlarından olan internet sayesinde, turistik alanların tanıtımı yapılmaktadır. Buna göre gerek internet siteleri vasıtası ile gerekse sosyal medyada turistik alanların tanıtımını başarı ile gerçekleştiren devletlerin, turistik gelirlerini artırdığı bir gerçektir³. Ayrıca turistler tarafından bahsi geçen sitelerde yayınlanan değerlendirmeler sayesinde, turistik tesislerin hizmet kalitesi artık daha güvenilir hâle gelmiştir. Bu tarz önemli hizmetler gezisini planlayanlar, turistik tesisler ve önceki ziyaretçiler arasındaki iletişimi artırarak, turizme katkı sağlamaktadır. Şöyle ki internetteki en büyük arama motorlarından olan Google'dan gideceği yeri araştıran insanların oranı % 80'dir⁴.

İnternetin bu denli insanların hayatına girmesi, insanların gideceği yeri daha önceden ziyaret edenlere göre planlaması sonucunu doğurmuştur. Buna göre, ziyaret etmek istediği mekâna henüz karar veremeyen insanlar, internet üzerinden araştırmalar yapmakta ve kendisine çekici gelen mekânları tercih etmektedirler. Bu bağlamda, insanların karar verme süreci incelendiğinde sosyal medyanın etkisi nasıldır sorusu ile karşılaşılmaktadır. Geçmişte insanlar neye göre karar vermektedir ve planlanan seyahatler ne kadar turistlerin beklentilerini karşılamıştır? Elbette geçmişte oldukça yorucu, uzun ve rezervasyon olanaklarının kısıtlılığı sebebiyle genel anlamda zor olan turistik faaliyetler, günümüzde küreselleşme ile birlikte oldukça farklı bir hâl almıştır. Artık insanlar belli bir yere gitmek istediklerinde “acaba nereye gitmek moda?” sorusunu sormaktadırlar. Daha önce bahsedildiği üzere, günümüzde internette bu konuda bir arama yapan insanların karşılaştığı cevaplar arasında, oldukça popüler bir destinasyon olan “Doğu Ekspresi ile Kars'a gitme” çıkmaktadır.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada plansız bir şekilde seyahat modası haline gelen “Doğu Ekspresi ile Kars'a gitme” konusu incelenmiş ve bu durumun oluşmasında ortaya çıkan sebepler ve sonuçlar irdelenmiştir. Ayrıca yoğun bir talep

³ Mariani, M. M. & Felice, M. D. & Mura, M., (2015). “Facebook As A Destination Marketing Tool: Evvidence From Italian Regional Destination Management Organizations”. *Tourism Management*, 54, 321-343.

⁴ Raffaele F. & Salma A. & Fraser M., (2015). “Why Do Travelers Trust Tripadvisor? Antecedents of Trust Towards Consumer-Generated Media and Its Influence On Recommendation Adoption and Word Of Mouth”. *Tourism Management*, 51, 174-185.

beklemeyen Kars il sınırları içindeki turistik tesislerin bu duruma verdikleri tepkiler incelenmiş ve Kars ilindeki turistik alanların sürdürülebilir turizm açısından yorumlanması yapılmıştır.

Bu turistik hareketin ortaya çıkmasında etken olan sosyal medya mecralarının etkilerinin incelenmesi yönünden çalışma nicel bir boyut taşımaktadır. Popülerliğin ölçütü olarak sosyal medyada kullanılan etiketlere (#doğuekspresi) yapılan paylaşım sayısı kabul edilmiştir. Turistlerin davranışları incelenirken trende birebir seyahatlere dâhil olarak katılımcı gözlem yöntemi kullanılmış, ayrıca kişisel tecrübelerden faydalanılmıştır. Ayrıca, Kars Tren Garı'ndan alınan yolcu sayısı verilerinin yıllara göre artışı tablo ve grafikler ile ortaya konulmuş ve araştırmanın nicel boyutu şekillendirilmiştir. Ayrıca turistlerin seyahat rotası olan Doğu Ekspresi hattı Arc Map 10.5 programında haritalandırılmıştır.

Araştırma sırasında sosyal medyanın turistik ürün çeşitlendirmedeki etkisi sorusuna cevap aranmıştır. Bu probleme bağlı olarak; sosyal medyanın Doğu Ekspresi trenini turistik ürüne dönüştürmesine olan etkisi ve bu durumun katılımcılar tarafından değerlendirilmesine cevap aranmıştır. Ayrıca Doğu Ekspresi'nin bir moda haline gelmesinden sonra seyahat acentelerinin rolü incelenmiştir. Son olarak Doğu Ekspresi'nin Kars ilindeki turistik faaliyetler üzerindeki etkileri incelenmiş ve bu problemlere metin içinde cevaplar aranmıştır.

Tren Turizmi ve Doğu Ekspresi

Dünyayı ekonomik ve sosyal anlamda etkileyen demiryolları, insanoğluna ilk bulunduğu andan itibaren zaman ve mesafe alanında çok büyük avantajlar sağlamıştır. Geçmişten günümüze doğru gelindiğinde, yüksek hızlı tren yolları dâhil olmak üzere, toplam ray uzunluğu 1.138.632 km'ye ulaşmıştır⁵. Ayrıca tarihsel süreç içerisinde geliştirilen tren yolculuğunun, yemek, yatak, lüks kompartımanlar veya bilgisayar-belgegeçer hizmetleri gibi servisleri sunması⁶ turistik seyahatlerin cazibesini artırmıştır.

Şüphesiz taşımacılık ve turizm sektörleri arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Turistik seyahatlerini yaya olarak gerçekleştirenlerin

⁵ Tümertekin, E. & Özgüç, N., (2016). *Ekonomik Coğrafya*. Çantay Kitabevi İstanbul. s. 543.

⁶ Özgüç, N., (2015). *Turizm Coğrafyası*. Çantay Kitabevi İstanbul. s. 90.

haricinde, her turistik faaliyet bir yerden başka bir yere, herhangi bir ulaşım aracı ile gitme eylemini içermektedir. Ulaşım araçları geçmişte hayvanların kullanılması ile başlamış, günümüzde kıtalararası uçaklara kadar gelişmiştir. Günümüzde turizm seyahatlerinde, yüksek hız sunduğu için, genellikle uçaklar tercih edilmektedir. Bunun yanında, seyahatlerde hızlı bir ulaşım aracı olan yüksek hızlı trenler de tercih edilmeye başlanılmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde tercih edilen yüksek hızlı trenler, sundukları konfor ve manzaralar nedeniyle uçaklar ile rekabet etmektedirler. Yüksek hızlı trenlerin olmadığı bölgelerde ise trenler hâlâ ulaşımındaki yerini koruyarak konforlu ve hesaplı olduklarından dolayı, gerek yük taşımacılığında gerekse seyahatlerde tercih edilmektedir.

Trenlerin ulaşımına ve bu sayede medeniyete olan etkisi oldukça fazladır. Şöyle ki, tren hatlarının olduğu merkezler arasındaki ticari malların taşınması ekonomik açıdan bölgelere katkılarda bulunmuştur. Ayrıca insanların trenler ile seyahat etmesi kültürel etkileşimlere sebebiyet vererek kültürlerin taşınması gerçekleşmiştir⁷. Tren hatlarının ekonomik ve sosyal etkileri turizm sektörüne de yansımış, bölgeler arasındaki seyahatler de ulaşım ağlarının gelişmesi sonucunda artmıştır. Doğaner'e göre demiryolu ulaşımının turizme yaptığı olumlu etkiler şunlardır: Fazla sayıda turistlerin tek seferde taşınabilmesi, vagon içlerinde rahat bir şekilde dolaşma imkânının olması, ağırlama hizmetinin verilebilmesi ve geceleme olanağı olduğundan günlerce seyahat yapılabilmesi gibi birçok avantaj sunmaktadır⁸.

Uluslararası literatürde "rail tourism" olarak bahsedilen tren turizmi, insanlar tarafından öncelikle nostaljik amaçlar nedeniyle dünya çapında tercih edilmektedir⁹. Küresel turizmin ulusal ve uluslararası ulaşımındaki başrol oyuncusu uçakların aksine, daha yavaş olmasına rağmen tercih edilen trenler, genellikle otoyollardan ayrı bir hattı olması nedeniyle manzara severler tarafından tercih edilmektedir.

Trenlerin diğer ulaşım araçlarına kıyasla daha yavaş olması, turistler tarafından bir dezavantaj olarak algılanmamış, tam tersine hızlanan ve aceleci bir dünyanın yoruculuğuna karşı bir tercih sebebi olmuştur. Zaman içerisinde

⁷ Özdemir, M., (2012). "Tren Gelir, Hoş Gelir... Kara Trenin Hikâyesi". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23 (1), 117-123.

⁸ Doğaner, S., (1998). "Türkiye Ulaşım Sistemleri Turizm Ve Çevre İlişkileri". *Coğrafya Dergisi*, 6, 1-25.

⁹ Jafari, J. [Ed.]. (2002). *Encyclopedia Of Tourism*. Routledge London. p. 487.

bireylerin zamanla yarışmalarından bıkmaları sonucunda yavaş turizmi tercih etme isteği ortaya çıkmıştır¹⁰. Bu sebepten ötürü “yavaş turizm” tabiri turizm çalışmalarında yerini almıştır. Buna göre yavaş turizm; *son yıllarda insanların büyük otellerde veya doğal olmayan ortamlarda tatil yapma yerine; daha doğal besinler tüketerek, daha doğal ortamlarda ve oldukça sakin yaşayarak dinlenme isteklerinin öne çıkması, yeni bir turizm şeklini “yavaş turizm” ortaya çıkarmıştır*¹¹. Yavaş turizmi tercih eden turistler, yavaşça bir yolculuk ile manzaranın tadını çıkartarak yolculuk sırasında dinlenmektedirler.

Dünyada özellikle İsviçre ve Avusturya tarafından tren hatlarının turistik alanlar arasında yapılmaktadır. Bu rotalardan geçen tren hatlarında ise çeşitli iş alanları oluşturularak yerel yönetimlerin gelişmesi amaçlanmıştır¹². Ayrıca ABD’de tren seyahatlerinin özellikle 11 Eylül saldırısından sonra güvenlik sebebiyle de seyahatlerde tercih edilmesi, bu sektörün günümüzde de seyahat edilirken konfor arayanlar tarafından tercih edildiğini göstermektedir¹³.

Doğu Ekspresi hattı ise Ankara-Kars illeri (Ankara, Kırıkkale, Sivas, Erzincan, Erzurum ve Kars) arasında her gün hizmet vermektedir. Saat 18:00’da sefere başlayan hat, toplamda 1 gün 30 dakika sürmektedir. Kişi başı 48 ₺ olan hatta, 3 adet 2+1 pulman vagon, 2 adet örtülü kuşetli ve 6 adet yataklı vagon hizmet vermektedir. Hattın toplam uzunluğu ise 1310 km’dir. Geçmişte İstanbul’dan başlayan Doğu Ekspresi hattı, yüksek hızlı tren projesinin hayata geçmesi nedeniyle Ankara-Kars arasına alınmıştır.

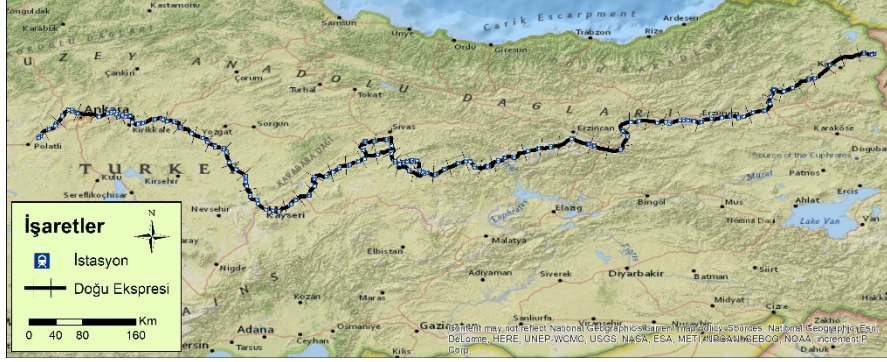
Harita 1. Doğu Ekspresi Hattı ve İstasyonları.

¹⁰ Demir, M., [Ed.]. (2017). *Genel Turizm*. Detay Yayıncılık Ankara. s. 23.

¹¹ Ünal, Ç., (2016). “Turizm Coğrafyasında Yeni Kavramlar "Yavaş Şehirler Ve Yavaş Turizm"”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20 (36), 13-28.

¹² Willard, P. & Beeton, S., (2012). “Low Impact Experiences: Developing Successful Rail Trail Tourism”. *Tourism Planning & Development*, 9 (1), 5-13.

¹³ Hsu, Y. L. & Ting, Y. S. & Chen, K. Y., (2013). “Global Travel Trend In Rail Tourism Development”. *Актуальні Проблеми Економіки*, 11, 536-541.

Şekil 1. Demir Yolu Turizm Modeli¹⁴.

Reis ve Jellum'un Demir yolu turizmi modeline göre, düşük işletim maliyetleri gibi birçok kolaylaştırıcı avantajı bulunmaktadır. Turistlerin tercihleri göz önüne alındığında ise, seyahat hattın; fiziksel özellikleri, manzaranın çekiciliği, çevresel görünüşü, trenin geçtiği geçitleri, uzunluğu ve aralarından geçtiği hattın taşıdığı tarihi ve kültürel özellikler başta gelmektedir (Şekil 1). Turistler belli bir hat boyunca anı olarak tecrübe edeceği malzemeleri toplayabildiğinde turistik çekiciliklerden bahsedilebilir.

Reis ve Jellum'un tasarladığı demir yolu turizm modeli, son yıllarda adeta moda haline gelen Doğu Ekspresi hattı üzerinden incelendiğinde, modelde bahsi geçen turistlerin tercihlerini karşılayabilecek birçok özellik

¹⁴ Reis, A. C. & Jellum, C., (2012). "Rail Trails Development: A Conceptual Model For Sustainable Tourism". *Tourism Planning And Development*, 9 (2): 133-148.

bulunmaktadır. Şöyle ki, turistlerin hat boyunca çekeceği manzara fotoğrafları için birçok alan bulunmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin fiziki görünümü (Ormanlar, hidrografik ve toprak özellikleri vb. gibi) fotoğraf turizmi için oldukça zengin bir çeşitlilik sunmaktadır. Ayrıca hattın başından sonuna kadarki güzergâh boyunca ülkemizin çeşitli bölgelerinde bulunan tarihi ve kültürel çeşitlilikler, turistleri etkilemekte ve biriktirdikleri hatıralarını yine sosyal medyada paylaşmaktadırlar.

Güzergâhın sonuna kadar gelen turistler, Kars kent merkezinde bir müddet konaklamakta ve çeşitli alanları ziyaret etmektedirler. Bu ziyaretler esnasında Kars ilinin maddi ve manevi kültürel zenginlikleri tecrübe edilmekte ve sosyal medyada “#doğueksresi” etiketi ile paylaşılmaktadır. Dolayısı ile gelen turistlerin yaptığı her paylaşım, Doğu Ekspresinin daha da popüler hâle gelmesini sağlamakla birlikte, hiçbir maddi harcama ve organizasyon yapılmadan reklamını yapmaktadır. Böylece Doğu Ekspresi ile Kars İli'ni ziyaret etmek turizm seyahatlerinde moda haline gelmiştir. Böylesine bir akımın diğer bir avantajlı yanı, turistlerin herhangi bir mevsime bağlı olmadan ziyaretlerini gerçekleştirmeleridir. Dört mevsim Kars'a gelen turistler, kış aylarından Sarıkamış Kayak merkezinde kayak yapmakta ve Sarıkamış Sarıçam Ormanları'nı ziyaret etmektedirler. Tren yolculuğu esnasında fotoğraf çeken turistleri bu eylemlerini bütün mevsimlerde yapmaktadırlar.

Oldukça uzun bir geçmişe sahip olan ve günümüzde yerini yüksek hızlı trenlere bırakan klasik trenler, yeniden moda hâline gelerek insanlar tarafından tercih edilmeye başlanmıştır. Özellikle Instagram gibi fotoğraf ve video paylaşım platformlarında adeta patlama yaşayan Doğu Ekspresi, adına açılan etiketler (#doğueksresi) sebebiyle oldukça popüler hâle gelmiştir. Kullanıcıların gerek tren içinden gerekse trenden çektikleri manzara fotoğrafları, özellikle üniversite öğrencileri tarafından ilgi görmüş ve popülerliği günden güne artmıştır. Buna göre turistik bir alanın popülerliği ne ile ölçülür sorusuna, “sosyal medyada bir yer hakkında açılan etiket ve bu etikete yapılan paylaşım sayısı ile ölçülmektedir” ifadesi yerinde olacaktır.

Doğu Ekspresi hakkında açılan etiketler incelendiğinde, bu etiketlere yapılan paylaşımların on binlerce olduğu tespit edilmiştir¹⁵. Paylaşılan video

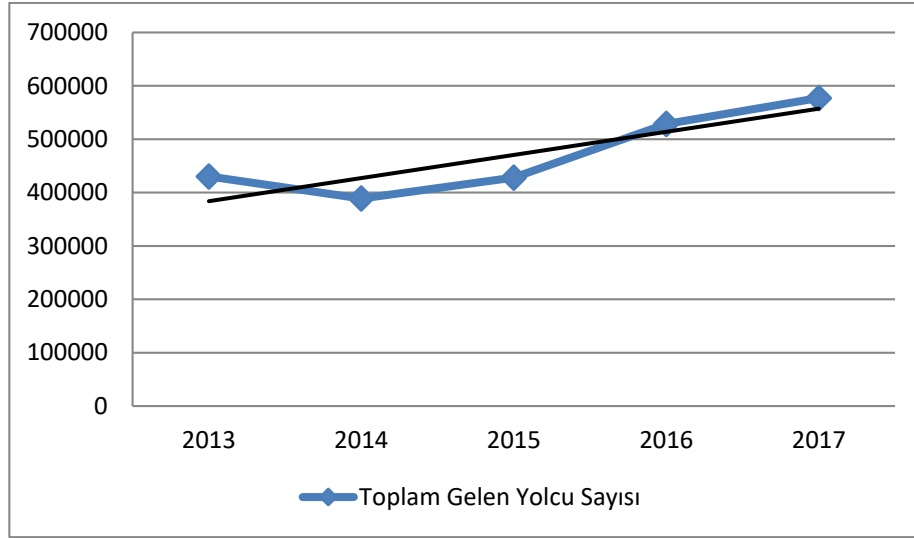
¹⁵ #doğueksresi, Erişim Tarihi: 11 Nisan 2018, <https://www.instagram.com/explore/tags/do%c4%9fueksresi/?hl=tr>

ve fotoğraflar genellikle trenden çekilen “manzara” konulu içeriklerdir. Kullanıcılar tarafından etiket ile yapılan paylaşımların yanı sıra çeşitli sosyal medya gruplarında ve internet sitelerinde de fotoğraf ve videolar paylaşılmaktadır. Ayrıca popüler video paylaşım sitesi olan Youtube’da Doğu Ekspresi ile alakalı yapılan paylaşımlar bu rotanın popülerliğini artırmıştır.

Tablo 1. 2013-2017 Yılları Arasında Doğu Ekspresi ile Kars’a Gelen Yolcu Sayısının Aylık Dağılımı¹⁶.

Zaman	O	Ş	M	N	Ma	H	T	A	E	Ek	K	A	Toplam
2013	29830	28179	23415	31637	32595	43545	44067	45475	41678	39753	31639	38362	430175
2014	40628	33430	36075	29005	29539	33039	32616	32992	30040	31953	29738	29858	388913
2015	33096	30733	33021	32389	33616	33429	36006	40679	40933	34867	38407	40885	428061
2016	42979	41795	40235	41890	44327	43489	48518	48193	47643	46394	42644	40530	528637
2017	51029	43043	46267	41569	45399	44415	55979	53863	52682	45753	48694	48358	577051

Grafik 1. 2013-2017 Yılları Arasında Doğu Ekspresi İle Kars’a Gelen Yolcu Sayımı.

2013-2017 yılları arasında Doğu Ekspresi ile Kars’a gelen yolcuların sayısı incelendiğinde 2015 yılından sonra artış göze çarpmaktadır. Özellikle kış aylarında tercih edilen Doğu Ekspresi’ni tercih eden yolcuların gösterdiği artış, Ocak ayında, 2013 yılında 29.830 iken, 2017 yılında ise 51.029 olmuştur. Toplam artış ise 2013 yılından 2017 yılına 146.876 olmuştur.

¹⁶ Veriler Kars Tren Garı’ndan Temin Edilmiştir.

Uzun süren bir yolculuk olduğundan dolayı seyahat sırasında zaman geçirmek için birçok etkinlikler yapmaktadır. Zaman geçirmek için çeşitli oyunlar ve eğlenceler gibi etkinlikler yapan ziyaretçiler, tren içerisindeki anılarını da sosyal medyada paylaşmaktadır.

Doğu Ekspresi turizminin böylesine popüler hâle gelmesinden sonra ise, bu hat hakkında birçok haber yapılmıştır. Bu hattın popülerliğinin gelişmesi adına birçok etkinlik yapılmış ve devletin üst kademeleri tarafından da desteklenmiştir¹⁷.

Doğu Ekspresinin Sürdürülebilirliği ve Oluşan Talebe Yönelik Karsilinin Tepkisi

Sürdürülebilirlik tartışmaları 18. ve 19. yy'da iktisatçılar tarafından araştırılrsa da, sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk olarak 20. yy'da ortaya çıkmıştır¹⁸. BM'nin 1987 yılında sürdürülebilirlik ile alakalı yaptığı tanımda; *insanlık, gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük ihtiyaçlarını temin ederek, kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir*¹⁹. Buna göre insanlığın ekonomiden tarıma, eğitimden turizme kadar birçok konuda gelecek nesilleri düşünmesi ve buna göre o günün ihtiyaçlarını sadece yeterli miktarda kullanması gerekliliği doğmuş ve günümüzde birçok alanda popüler bir konu haline gelmiştir. Alanlarına göre sürdürülebilir eğitim, ekonomi, enerji, turizm, kalkınma vb. gibi birçok konu hakkında çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle ekonomi konusunda yapılan sürdürülebilirlik çalışmaları, turizm alanına da yansımış ve birçok turistik alanın sürdürülebilirliği tartışılmıştır.

Çeşitli ekonomik faaliyetlerin zaman içinde etkinliğini yitirmesi ve bunun sonucunda ekonomilerin sermaye veya istihdam kaybına uğrayarak zarar görmesi sonucunda sürdürülebilir ekonomi kavramı ortaya atılarak

¹⁷ Fenomen Doğu Ekspresi İçin Bakanlık'tan Klip, Erişim Tarihi: 11 Nisan 2018. <http://www.haberturk.com/fenomen-dogu-ekspresi-icin-bakanlik-tan-klip-1862451>

¹⁸ Yeni, O., (2014). "Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 16 (3), 181-208.

¹⁹ UN Documents, Erişim Tarihi: 12 Nisan 2018. <http://www.un-documents.net/ocf-02.html>

ekonomik faaliyetlerin devamlılığı amaçlanmıştır. Şirketleri çevreye olan zararının en aza indirmek isterken, bunun kâra nasıl dönüştürüleceğini sormaktadırlar²⁰.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Organizasyonu'na göre (United Nations World Tourism Organization-UNWTO) sürdürülebilir turizm; *ziyaretçilerin, sanayinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını gözetererek, mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini tam olarak dikkate alır*²¹.

Sürdürülebilir ekonomi kavramı düşünüldüğünde, sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış bölgelere yapılabilecek önemli yatırımlardan biri olan turizm ve turizm sektörünün sürdürülebilirliği dünyadaki her bölgeyi ilgilendiren bir konudur. Sürdürülebilir turizmin ortaya çıkmasındaki nedenler incelendiğinde; turistik faaliyetlerin çevreye verdiği olumsuz etkiler, turistik çevrede bulunan tarımsal alanlara yönelik olumsuz etkiler veya fazla nüfus yoğunluğu sebebiyle artan çevresel atıklar turistik alanların çekiciliğini bozarak sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır. Ayrıca herhangi bir bölgeye gelen turist sayısının taşıma kapasitesinden fazla oluşu yine o bölgenin gelenek ve göreneklerine zarar verebilir.

Buna göre bir turistik bölgenin sürdürülebilirliği konusunda bilinmesi gereken kavramlardan en önemlisi taşıma kapasitesidir. Taşıma kapasitesi: *Karşılama ya da dayanma miktarı olarak tanımlanan bu kavram, turizm açısından, belirli bir bölgede yerel halkın ve turistlerin yaşam/tatil kalitesi standardını bozmadan ağırlanabilir turist sayısı olarak ele alınmaktadır*²². Böylece bir turistik bölgede ağırlanan turistlerin sayısı kısıtlanarak, turistik kaynakların sonraki nesillere bırakılması amaçlanmaktadır. Örneğin, Güney Asya'da bulunan Butan, geleneklerini korumak amacıyla kabul edilen turist sayısını oldukça asgari ölçülerde tutarak, turizmde sürdürülebilirliği amaçlayan ülkelerden biridir²³. Taşıma kapasitesi kendi içerisinde fiziksel (Genellikle araçların park edeceği boş alanların sayısı gibi), ekolojik (Çevreye

²⁰ Chouinard, Y. & Ellison, J. & Ridgeway, R., (2011). "The Sustainable Economy". *Harvard Business Review*. 89 (10), 52-62.

²¹ *Making Tourism More Sustainable - A Guide For Policy Makers*, (2005). UNEP And UNWTO. p. 12.

²² Kozak, M., [Ed.]. (2014). *Sürdürülebilir Turizm*. Detay Yayıncılık Ankara. s. 390.

²³ Tourism Policy, Erişim Tarihi: 14 Nisan 2018, <https://www.tourism.gov.bt/about-us/tourism-policy>

zarar verme limitinin tecrübe edilerek görülmesi ve buna göre sürdürülebilirliğinin oluşturulması) ve algısal (Bir veya bir grup turistin turistik alanı çok fazla kalabalık görerek başka alanlara gitmesi) olmak üzere üç alt gruba ayrılmaktadır²⁴.

Dünyada sürdürülebilir turizm planlaması kitle turizmi sonucu ortaya çıkmıştır. Kitleler halinde gelen turistler ise doğal ve kültürel çevreyi tahrip etmişlerdir. Buna göre Kars ilinin sürdürülebilir turizm planlaması düşünülürken, öncelikle ticari kaygılar ön planda tutulmamalıdır. Tüm dünyada olduğu gibi Kars'taki turistik alanlarda da taşıma kapasitesi bir eşik olarak planlanmalı ve geleceğe yönelik planlama yapılmadan taşıma kapasitesi eşığının üzerine çıkılmamalıdır²⁵.

Ani Harabeleri gibi önemli turistik alanları bulunan Kars ili de, taşıma kapasitesinin üstünde ziyaretlerin gerçekleşmesi sonucunda, bölgenin sonraki nesillere bırakılması büyük bir tehlike altına girebilmektedir. Hali hazırda "harabe" olarak nitelendirilen ve bünyesinde cami, kilise, hamam, çarşı ve sur gibi birçok yapı bulunan bölgede, birçok yapı tel örgüler ile çevrilerek koruma altına alınmıştır. Ancak bölgede yapılan saha çalışmaları sonucunda bu tel örgülerin tarihi yapıları koruyamadığı tespit edilmiştir.

İnsanlar tarafından tarihi yapılara verilen zararın yanında, çevre köylerdeki insanların hayvanlarını otlatmak için bu alana sokması, bir an önce güvenlik hizmetlerinin doğru bir şekilde yapılmasını gerektirmektedir. Çünkü tel örgüler tarafından az da olsa insanlara karşı korunan yapılara hayvanlar girmekte, tarihi yapılara temas ederek onlara zarar vermektedir. Tarihi birçok yapısı yıkılmış olan harabelerin bundan sonra daha fazla yıkılmayacağı garantisi bulunmamaktadır.

Kars kentini ziyaret eden turistler, merkezde bulunan birçok tarihi mekânı ziyaret ederek anılar toplamaktadır. Kent merkezindeki trafik sıkışıklığı, kaliteli otel eksikliği ve turistik tesislerde çalışan personelin eğitimi gibi konularda da sorunları bulunan Kars ilinin, bu sorunların üstesinden gelebilmesi için kamu kurumları tarafından planlamaları yapılması gerekmektedir. Özellikle Kars ilinin turistik anlamda güçlü ve zayıf yönlerinin araştırılması amacıyla bir SWOT analizi gerekmektedir.

²⁴ Williams, S., (2003). *Tourism Geography*. Routledge London. p. 116.

²⁵ Kozak, M., [Ed.]. (2014). *Sürdürülebilir Turizm*. Detay Yayıncılık Ankara. s. 127.

Bir moda olarak başlayan ve plansız bir şekilde aşırı talep gören Kars'ın bu yoğunluk karşısındaki tepkisi "hazırlıksız" olduğu yönündedir²⁶. Kars'a yönelik böylesine bir talep patlaması yaşanmadan önce, herhangi bir tanıtım faaliyeti yapmayan kentte, bu talebe yönelik arz planlaması yapılmamıştır. Otel ve lokanta (Yöresel yemeklerin sunulduğu) gibi temel turistik ihtiyaçları karşılayacak mekânların az olması, böylesine bir potansiyelin geleceğini tehlikeye düşürmektedir. Çünkü eksiklikleri gören turistler, anılarını paylaştıkları sosyal medya ortamlarında yaşadıkları olumsuz tecrübeleri de paylaşacaklardır.

Turizmde moda haline gelen Kars'ın, yine modanın değişmesi sonucu potansiyelinin azalabileceği, dolayısı ile turist sayılarında kısa zaman dilimleri içerisinde büyük düşüşler görülebileceği aşikârdır. Çünkü moda kavramı hızla değişmekte ve popüler turistik alanlar kısa süre içerisinde yerini başkalarına bırakabilmektedir. Doğu Ekspresi örneğinde olduğu gibi Van Gölü Ekspresi, son aylarda oldukça popüler hale gelerek²⁷, Kars'a yönelik talebi tehlikeye düşürmüştür. Tıpkı Doğu Ekspresi gibi yoğun talep gören Van Gölü Ekspresi de, gelecekte yerini başka modalara bırakabilir. Eğer Doğu Ekspresi'ne yönelik ek seferler veya vagonların eklenmemesi halinde, turistler Van Gölü alternatifini isteyeceklerdir. Ayrıca yaşanan talep patlamasına yeterli cevap veremeyen Kars, otellerinde yer bulunmaması nedeniyle yerini Van Gölü Ekspresi gibi başka alternatiflere bırakmaktadır²⁸.

Doğu Ekspresi ile Kars'a seyahat eden 15 kişi ile yüz yüze mülakat yöntemi uygulanarak, bu rotayı neden tercih ettikleri, neden daha hızlı bir ulaşım aracı ile gelmedikleri ve genel düşünceleri sorulmuştur. Yapılan mülakatlar sonucunda kişilerin ve grupların Doğu Ekspresi rotasını tercih etmesinde, tamamı ile sosyal medyanın etkisinde kaldıkları ve bir nevi modaya uymak istedikleri cevapları alınmıştır. Daha önce bahsedilen yavaş turizm akımına da uymak isteyen turistler, bir nevi hızlı hareket eden bir

²⁶ Kars Turizm Hareketine Hazırlıksız Yakalandı, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2018, <http://www.turizmaktuel.com/haber/kars-turizm-hareketine-hazirliksiz-yakalandi#.WnYesplb7qI.twitter>

²⁷ Gençlerin Yeni Gözdesi: Van Gölü Ekspresi, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/seyahat/genclerin-yeni-gozdesi-van-golu-ekspresi-40756559>

²⁸ Yeni Trend Van Gölü Ekspresi, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2018, <http://www.ensonhaber.com/yeni-trend-van-golu-ekspresi.html>

dünyadan kaçarak daha sakin bir dönem istemeleri sonucunda tren turizmini tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Yapılan görüşmelerde sorulan sorular arasında “Doğu Ekspresi ile seyahat fikri sürecinde sizde ne etkili oldu?” sorusuna katılımcılardan cevap aranmıştır. Bu soruya katılımcıların tamamı tarafından “sosyal medyada moda haline geldiğinden dolayı” cevabı verilmiştir. Doğu Ekspresi ile Kars seyahatinin geçmiş yıllarda tercih edilmemesinin sebebi olaraktan katılımcılar tarafından verilen cevapları göstermek yerinde olacaktır. Rotanın beklenmedik bir şekilde moda haline gelmesinin, turistler arasında etkili olduğu tespit edilmiştir.

Diğer bir soruda “diğer tren hatlarını neden tercih etmediniz?” şeklinde olmuştur. Bu soruya katılımcılar “diğer hatlar sosyal medyada popüler olmadığı için” cevabını vermişlerdir. Türkiye’deki diğer tren hatlar düşünüldüğünde (Güney Kurtalan Ekspresi, Toros Ekspresi, Pamukkale Ekspresi vs.) sosyal medyada herhangi bir popülerliği tespit edilmemiştir. Görüşmelerde sorulan diğer bir soru ise “Doğu ekspresi rotasının daha geliştirilmesi için neler yapılabilir?” şeklinde olmuştur. Katılımcıların bu soruya verdiği cevaplar arasında ek vagon talepleri oldukça yoğundur. Diğer öneriler arasında, tur şirketlerinin tren biletlerinin tamamını önceden almasından, oldukça fazla bahsedilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Tren turizmi, foto turizm, kültürel miras turizmi, gastro turizm ve kış sporları turizmi gibi birçok avantajı bulunan Doğu Ekspresi rotasının turistlere sunduğu birçok ürün çeşitliliği bulunmaktadır. Birçok alanda mevsimsel bir kısıtlama yaşanılmayan rotayı turistler tarafından yoğun bir şekilde tercih etmektedir. Birçok alanda turistik potansiyeli bulunan Doğu Ekspresi ile Kars'a gitmenin, bu kadar popüler bir rota haline gelmesinde sosyal medyanın etkisi oldukça fazladır.

Özellikle gençler tarafından tercih edilen Doğu Ekspresinin sosyal medyada adeta patlama yaşanmasından sonra, tren bileti satışları tavan yapmıştır. Gerek trenlerde boş koltuk bulunmayışı gerekse konaklama tesislerinde bulunan oda eksikliği nedeniyle, Kars'a seyahat edecek olan turistlerin bazıları mağdur olmuş, karaborsacıların veya tur şirketlerinin kurbanı olmuştur. Bu bağlamda, seyahat hizmetlerinin T.C. kimlik numarası üzerinden tek bilet halinde verilmesi, tur şirketlerine yönelik kotaların

konulması, rotanın geleceği açısından önem arz etmektedir. Ayrıca 25 saat süren yolculukların daha akıcı geçmesi için turistlere yönelik eğlenceler ve yemek çeşitliliği gibi imkânların sunulması, bu rotaya yönelik talebi artıracaktır. Kiralık vagon hizmetleri gibi ekstra çekiciliklerin yanında, nostaljik vagonlar da turistik talebi artırmaya yönelik diğer yöntemlerden sayılabilir.

Genel olarak ziyaretlerinden zevk alan turistler, ek vagon ve seferler eklenmesini talep etmektedirler. Turistlerin ziyaretleri sırasında dikkatlerini çeken önemli hususlardan birisi olan tarihi ve kültürel alanların korunması konusunda ciddi eksiklikler bulunduğu bir gerçektir. Böylesine bir talebin kalıcı hale gelmesi konusunda derhal sürdürülebilir turizm planlarının yapılarak uygulanması oldukça önemli bir konudur.

Doğu Ekspresi ile seyahatin bu kadar popüler olması sonucunda, tren biletlerinin hızla tükenmesi veya seyahat şirketlerinin bütün biletleri satın alarak daha pahalıya satması gibi sorunlarla da karşılaşılan süreçte, bir an önce çözüm bulunmalı ve karaborsa biletçiliğinin önüne geçilmelidir. Bu yönelik, T.C. kimlik numarası olmadan satış yapılmamalı, tur şirketlerinin bilet alımlarına kota konulmalı, oluşabilecek talebe göre ek seferler veya vagonlar eklenmelidir.

Doğu Ekspresi ile Kars'a gelen yolculara yönelik servis hizmetlerinin geliştirilmesi, Kars'ın tanıtımı ve bütün turistik alanlarının ziyaret edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Turistlerin çoğunluğu Kars kentini ziyaret etmekte, bazıları ise Ani Harabeleri'ni ziyaret etmektedir. Ancak diğer turistik alanlara ziyaretler oldukça azdır.

Unutulmamalıdır ki, sosyal medya ile moda haline gelen Doğu Ekspresi, ilerleyen zamanlarda popülerliğini yitirebilir ve yerini Van Gölü Ekspresi gibi rotalara bırakabilir. Bu durumun önüne geçmek ve Kars'a gelen turistlerin devamlılığını sağlamak için devlet kurumlarına ve özel turistik tesislere büyük görevler düşmektedir. Bu bağlamda, şehrin kültürel kimliğinin korunması, turistik tesislere yönelik ulaşım hizmetlerinin geliştirilmesi ve Kars'a gelen turistlerin hoşnut bırakılarak gönderilmesi bu görevlerin başlıcaları arasındadır.

Kaynakça

- Chouinard, Y. & Ellison, J. & Ridgeway, R., (2011). "The Sustainable Economy". Harvard Business Review. 89 (10), 52-62.
- Demir, M., [Ed.]. (2017). Genel Turizm. Detay Yayıncılık Ankara.
- Doğaner, S., (1998). "Türkiye Ulaşım Sistemleri Turizm ve Çevre İlişkileri". Coğrafya Dergisi, 6, 1-25.
- Hsu, Y. L. & Ting, Y. S. & Chen, K. Y., (2013). "Global Travel Trend In Rail Tourism Development". Актуальні Проблеми Економіки, 11, 536-541.
- Jafari, J. [Ed.]. (2002). Encyclopedia of Tourism. Routledge London.
- Kozak, M., [Ed.]. (2014). Sürdürülebilir Turizm. Detay Yayıncılık Ankara.
- Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers, (2005). UNEP and UNWTO.
- Mariani, M. M. & Felice, M. D. & Mura, M., (2015). "Facebook As A Destination Marketing Tool: Evindence from Italian Regional Destination Management Organizations". Tourism Management, 54, 321-343.
- Özdemir, M., (2012). "Tren Gelir, Hoş Gelir... Kara Trenin Hikâyesi". Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 23 (1), 117-123.
- Özgüç, N., (2015). Turizm Coğrafyası. Çantay Kitabevi İstanbul.
- Raffaele F. & Salma A. & Fraser M., (2015). "Why Do Travelers Trust Tripadvisor? Antecedents of Trust Towards Consumer-Generated Media and its Influence on Recommendation Adoption and Word Of Mouth". Tourism Management, 51, 174-185.
- Reis, A. C. & Jellum, C., (2012). "Rail Trails Development: A Conceptual Model For Sustainable Tourism". Tourism Planning and Development, 9 (2): 133-148.
- Tümertekin, E. & Özgüç, N., (2016). Ekonomik Coğrafya. Çantay Kitabevi İstanbul. s. 543.

- Ünal, Ç., (2016). “Turizm Coğrafyasında Yeni Kavramlar "Yavaş Şehirler Ve Yavaş Turizm"”. Doğu Coğrafya Dergisi, 20 (36), 13-28.
- Willard, P. & Beeton, S., (2012). “Low Impact Experiences: Developing Successful Rail Trail Tourism”. Tourism Planning & Development, 9 (1), 5-13.
- Williams, S., (2003). Tourism Geography. Routledge London.
- Yeni, O., (2014). “Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması”. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 16 (3), 181-20

İnternet Kaynakları

- #doğuekspresi, Erişim Tarihi: 11 Nisan 2018,
<https://www.instagram.com/explore/tags/do%c4%9fuekspresi/?hl=tr>
- Fenomen Doğu Ekspresi İçin Bakanlık'tan Klip, Erişim Tarihi: 11 Nisan 2018. <http://www.haberturk.com/fenomen-dogu-ekspresi-icin-bakanlik-tan-klip-1862451>
- Gençlerin Yeni Gözdesi: Van Gölü Ekspresi, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2018,
<http://www.hurriyet.com.tr/seyahat/genclerin-yeni-gozdesi-van-golu-ekspresi-40756559>
- Kars Turizm Hareketine Hazırlıksız Yakalandı, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2018, <http://www.turizmaktuel.com/haber/kars-turizm-hareketine-hazirliksiz-yakalandi#.WnYesplb7qI.twitter>
- Tourism Policy, Erişim Tarihi: 14 Nisan 2018,
<https://www.tourism.gov.bt/about-us/tourism-policy>
- UN Documents, Erişim Tarihi: 12 Nisan 2018. <Http://Www.Un-Documents.Net/Ocf-02.Htm>
- World Tourism Organization, Erişim Tarihi: 6 Nisan 2017,
Http://Statistics.Unwto.Org/Sites/All/Files/Pdf/Unwto_Tsa_1.Pdf
- Yeni Trend Van Gölü Ekspresi, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2018,
<http://www.ensonhaber.com/yeni-trend-van-golu-ekspresi.html>

TÜRKİYE SAĞLIK COĞRAFYASI LİTERATÜRÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

The Evaluation of Health Geography Literature of Turkey

İsmail ÖZDOĞAN

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

ismailozdogan04@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9658-7296>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	09.03.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	08.04.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 161-192	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.701317

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/1, 2020, 161-192

TÜRKİYE SAĞLIK COĞRAFYASI LİTERATÜRÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ
The Evaluation of Health Geography Literature of Turkey

İsmail ÖZDOĞAN

Öz

Sağlık coğrafyası, dünyada ve ülkemizde her geçen gün değişim ve gelişim göstermektedir. Küreselleşen ve gelişen dünyamızda coğrafi koşullardaki değişkenlik süreklilik arz etmektedir. Bu değişkenliklere bağlı olarak sağlık üzerinde çeşitli risk faktörleri ortaya çıkmakta, bu riskler de sağlığımız üzerinde tehditler oluşturmaktadır. Sağlık, bireyin iyi olma hâli olarak düşünülürse oluşan riskler hastalık durumlarının ortaya çıkmasına hatta ölümlere neden olabilir. Sağlık coğrafyası, hastalıkların ya da sağlıklı olma durumunun mekânla ilişkisini coğrafya ilkelerine bağlı olarak inceler. Sağlık ile ilgili sorunlar ve gelişmeler günümüz dünyasında sadece bir yeri ya da bölgeyi etkileyen bir durum olmaktan çıkmış, küresel bir durum hâline gelmiştir. Bu çalışma, sağlık coğrafyası veya tıbbi coğrafya alanında Türkiye’de 1950- 2019 yılları arasında yapılan lisansüstü tez, makale, bildiri ve kitap türündeki yayınları ele almaktadır. Yapılan çalışma sonucunda son yıllarda sağlık coğrafyası alanındaki çalışmaların giderek arttığı, coğrafya bilim insanlarının bu alana daha fazla ilgi göstermeye başladıkları görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Sağlık, Çevre, Sağlık coğrafyası, Tıbbi coğrafya, Türkiye,

Abstract

Health geography has shown change and development day by day in the world and in our country. In our globalized and developing world, the variability in geographical conditions has been continuous. Depending on these variability, various risk factors have arisen on health and these risks have posed threats to our health. If health is considered as an individual's state of well-being, the risks that occur can lead to the emerging of disease conditions or even death. Health Geography examines the relationship of diseases or health status with the place depending on the principles of geography. Health-related problems and developments in our today's world have become a global situation, not just affecting one place or region. This study handles post-graduate thesis, articles, papers and publications like books in the field of Health Geography or Medical Geography in Turkey between 1950 and 2019. As a result of the study, it has been seen that studies in the field of health geography have been steadily increasing in recent years and that geography scientists have started to show more interest in this field.

Key words: Health, Environment, Health geography, Medical geography, Turkey

Giriş

Sağlık coğrafyası dünyada ve ülkemizde her geçen gün önem kazanan bir disiplin haline gelmektedir. Gelişen dünyada, değişen çevre koşullarına bağlı olarak ortaya çıkan riskler sürekli olarak sağlığımız üzerinde tehditler oluşturmaktadır. Sağlık, bireyin iyi olma hâli olarak düşünülürse oluşan tehditler ve riskler hastalık durumlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sağlık ile ilgili sorunlar ve gelişmeler günümüz dünyasında artık yerel bir durum olmaktan çıkmış, küresel bir durum hâline gelmiştir.

Hastalık ve sağlık kavramları kültüre bağlı olmasına rağmen insan her yerde insandır ve sağlığın evrensel bir tanımı olmalıdır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlık, “yalnızca hasta veya sakat olmak değil; beden, ruhen ve sosyal yönlerden tam bir iyilik hali” olarak tanımlanmaktadır(WHO, 2010).

Coğrafya ve sağlık genel olarak birbirleriyle bağlantılıdır. Nerede doğduğumuz, nerede çalıştığımız, nefes aldığımız hava, yediğimiz yiyecekler, maruz kalabildiğimiz virüsler ve sağlık hizmetlerine erişimimiz çalışma hayatımızı ve sağlık deneyimlerini doğrudan etkilemektedir. Sosyal yapılar ve doğal ortamlar sağlığımızı ve refahımızı doğrudan sağlık politikasıyla ilgili olan yollarla etkiler. Mekânsal konum, çevresel risklerin ve diğer birçok sağlık etkisinin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynar (Tunstall, Shaw ve Dorling, 2004).

Tıbbi coğrafya, May'a göre, insan hastalıkları ile çeşitli çevre koşulları (jeolojik, antropolojik, demografik, klimatolojik faktörler) arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir bilim dalıdır (May, 1950). Parr (2003); Tıbbi coğrafyayı, “geleneksel olarak ölüm ve hastalıkların mekânsal dağılımının ve coğrafi karmaşıklık içindeki halk sağlığı hizmetlerine erişimdeki eşitlik veya eşitsizliklerin haritalanması olarak” tanımlamaktadır (Günay, 2008: 4). Mc Glashan (2014), tıbbi coğrafyayı “patolojik olayların kompleks yapısı içinde, coğrafi faktörlerin etkisini inceleyen ve bu etkiyi

istatistiksel olarak değerlendiren bir bilim dalı” olarak tanımlamıştır. Doll, tıbbi coğrafyayı, “bir hastalığın dünya üzerindeki dağılımının saptanması ve insidansındaki farklılıkların yerel çevredeki farklılıklarla ilişkisini ortaya koyan bir bilim dalı” olarak tanımlamıştır (Hapçıoğlu, 1987: 5). Başlı, sağlık coğrafyasını, “mekânsal sebepli sağlıkla ilgili tüm olayları toplum, yer ve zaman boyutlarında inceleyen, olayların nedenlerini araştıran ve bu sayede sağlık problemi olayını önlemek için uygun çözüm yolları belirten bir bilim dalı” olduğunu ifade etmiştir (Başlı, 1991). Özçağlar, sağlık coğrafyasını “doğal ortam ve insan etkileşimi sonucunda coğrafi mekânda meydana gelen hastalıkların yeryüzündeki dağılımlarını, ortaya çıkış nedenlerini, etkiledikleri nüfus miktarını ve yürütülen sağlık hizmetlerini bir sentez halinde ele alan sosyal coğrafya dalıdır.” şeklinde tanımlamıştır (Özçağlar, 2003). Karakuzulu, sağlık coğrafyasının beşerî coğrafyanın bir alt dalı olduğunu; doğal ortam insan etkileşimi sonucunda ortaya çıkan hastalıkların dağılımlarını, ortaya çıkma nedenlerini, etkiledikleri nüfus miktarını ve yürütülen sağlık hizmetlerini bir sentez halinde ele alan bilim alanı olduğunu” tarif etmektedir (Karakuzulu, 2004). Kantürk, sağlık coğrafyasını “insanın yaşadığı mekânla etkileşimi sonucu meydana gelen hastalıkları coğrafi prensiplere göre sorgulayan, hastalığın önlenmesi veya azaltılması yönünde öneriler sunabilen bir coğrafya dalı” olduğunu ifade etmektedir (Kantürk, 2009). Özey, sağlık coğrafyasını, coğrafi bilgi ve bakış açıları ile sağlık ve hastalık yöntemlerinin araştırılması üzerinde durmuştur. Yeryüzünde yaşayan insanların hasta olma veya hasta olmama durumları, doğumları, ölümleri ile ilgili olarak yeryüzünün fiziki, beşerî ve ekonomik özellikleri ile ilişkisini aralarındaki bağlantıları ve sebep sonuç ilişkilerini araştıran bilimdir.” diye tanımlamıştır (Özey, 2015: 1). Cutchin, sağlık coğrafyasıyla ilgilenenler, sorunların çözümü için daha pozitivist yaklaşımlar kullanmaya devam eden tıbbi coğrafyacılar olmalarına rağmen sağlık coğrafyası, mekânsal süreçler üzerine kuruludur ve genelleştirilebilirlik üzerine odaklanmadığını ifade

etmiştir. Teorik çerçeveleri geniş bir yelpazede konuya yaklaşım ve yorumlamak için nüanslı kavramlara ihtiyaç duyar. Bu, genellikle kalitatif (nitel) yöntemler veya karma yöntemler araştırma tasarımları gerektirir (Cutchin, 2007).

Yukarıdaki tanımlar incelendiğinde yapılan tüm tıbbi coğrafya /sağlık coğrafyası tanımlarında coğrafi çevre faktörü, mekân, hastalıklar, hastalıklara neden olan faktörler, hastalık ve ölüm oranlarının mekânsal değişimi, hastalık faktörlerinin zamana göre değişimi ve hastalıkların etkiledikleri nüfus miktarı, sağlık hizmetlerine erişim, sağlık hizmetleri gibi unsurların ortak oldukları görülmektedir.

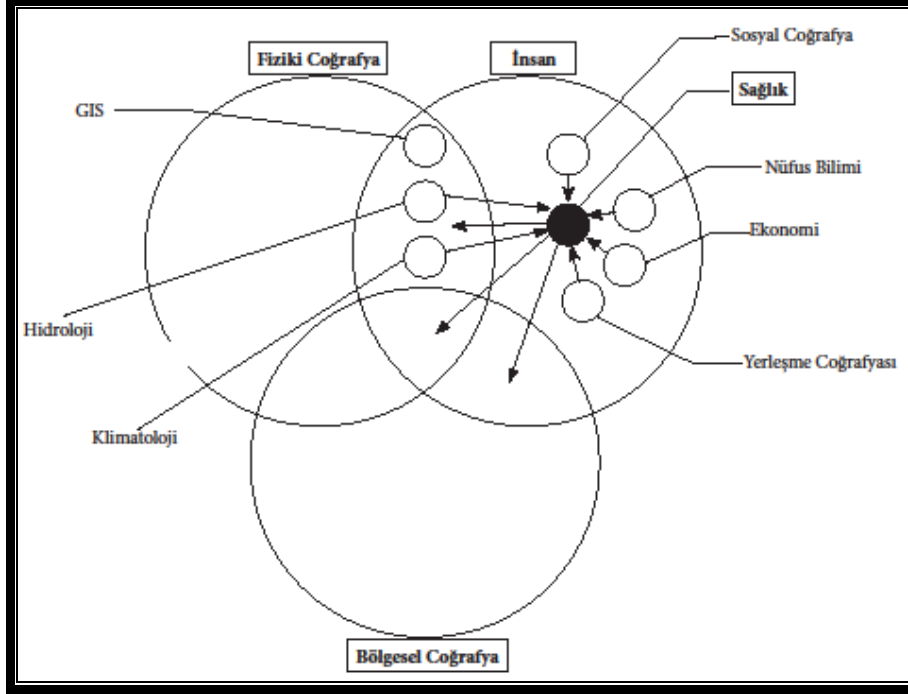
Sağlık coğrafyası, eski tıbbi coğrafyadan (hâlâ var olan) üç ana yoldan farklıdır. Bunlar;

1-Kültürel coğrafya merkezde olmak şartıyla bölgesel ve kültürel çevre gibi kültür coğrafyasının ana konularının yeni sağlık coğrafyasının çalışma alanına girmesidir.

2- Tıbbi coğrafyadan sağlık coğrafyasına geçişi sağlayan ikinci boyut sağlık ve mekân arasındaki verilerin çok daha anlamlı teorilerle kullanılmasıdır.

3- Sağlık coğrafyası çalışmalarında, sağlık eşitsizliklerine, bu farklılıklara ilişkin sistematik yetersizliklere ve onları şekillendiren veya bunlara neden olan güçlere yönelik eleştirel bir bakış açısı eğilimidir (Cutchin, 2007, Kearns ve Gesler, 1998, Kearns ve Moon, 2002, Günay, 2008).

Sağlık coğrafyası beşerî coğrafya alanına ait olmakla birlikte, fiziki coğrafyanın araştırma alanlarını ve yönlerini yakından ilgilendirmektedir. Sağlık coğrafyasının yaklaşımı hem genel hem de bölgesel coğrafyadır. En önemli örgütsel ilkeleri mekânsal, tarihsel ve kronolojiktir (Ütone, 2013) (Şekil 1).

Şekil.1. Coğrafya sistemindeki Sağlık Coğrafyası ve Önemli Bağlantıları (V. Paal ve J.Toth 2007, Utone 2013)

Trevor, “Sağlık coğrafyası epidemiyoloji ile yakından ilgili olmasına rağmen başlıca vurgusu mekânsal ilişkiler ve kalıplar üzerindedir.” Epidemiyoloji biyomedikal modeli temel alır ve hastalığın biyolojisine odaklanırken sağlık coğrafyası, mekânsal organizasyon çerçevesinde sağlığın sosyal, kültürel ve politik bağlamlarını keşfetmeye çalışır. Sağlık coğrafyasındaki araştırmalar geleneksel olarak iki farklı yolla yapılır. Bunlar:

- 1- Hastalıkların şekilleri, nedenleri ve dağılışı
- 2- Sağlık hizmetlerinin planlanması ve sağlanması

Bu iki alandaki araştırmalar birbirleriyle bağlantılıdır ve sağlık alanındaki politikaların geliştirilmesini desteklemektedir (Trevor, 2008).

Geçmişte Hipokrat’ın insan sağlığının çevresel koşulların etkisi altında olduğunu belirten ‘Hava, Su ve Toprak Üzerine’ adlı eseri sağlık coğrafyası alanında bilinen ilk eser olarak kabul edilmektedir (Cutchin, 2007).

Sağlık coğrafyası alanında diğer önemli çalışmalar Jacquies May tarafından yapılmıştır. Tıbbi coğrafyanın babası olarak görülen Jacquies May'ın sağlık coğrafyasına kazandırdığı iki önemli eseri vardır: “Medical Geography: Its Methods and Objectives (1950-54)” ve “The Ecology of Human Disease (1958)”adlı eserleridir. “Medical Geography: Its Methods and Objectives (Medikal Coğrafya Metodu ve Amaçları)” adlı eserinde hastalığın yalnızca zaman ve mekânda çeşitli faktörler çakıştığında ortaya çıkan çoklu bir fenomen olduğunu ifade etmiştir. Bu kompleksin çeşitli faktörleri ile bunların coğrafi çevreleri arasındaki ilişkinin tıbbi coğrafyanın konusu olduğunu ortaya koymuştur. Daha sonra kaleme aldığı eserlerde genellikle dünyanın farklı yerlerinde hastalıkların meydana gelmesinde etkili olan coğrafi çevre faktörleri ile hastalıklar arasındaki ilişkileri incelemiştir (Cutchin, 2007, May,1950, May,1958).

Sağlık coğrafyası hakkında bilinen ilk çalışmalardan biri Doktor John Snow tarafından yapılan çalışmadır. Snow, 1854'te Londra'nın Soho Mahallesi'nde yaşamakta ve o yıllarda İngiltere'nin pek çok noktasında kolera salgını nedeniyle ölüm olayları görülmekteydi. Bu salgınların en ağırlarından biri de Snow'un evinin bulunduğu Soho'da ortaya çıktı. İlk üç gün içerisinde yüzden fazla (127) kişi hayatını kaybetti. 31 Ağustos'ta başlayan salgın, 10 Eylül'e kadar 500 kişinin canını aldı. Snow, salgında ölenlerin yerini (adreslerini) bir harita üzerinde işaretlemeye başladı. Her ölüm için bir siyah çizgi (ya da nokta) kullanarak konutta kaç kişi öldüğüne göre çizim gerçekleştirdi. Bu haritalama sayesinde, mahalleye su sağlayan pompaya (kuyuya) en kolay erişime sahip caddelerin en yüksek ölüm oranlarını yaşadığını ortaya koydu (Snow, 2002). Bu haritanın oluşturulması sayesinde Snow bölgedeki kolera salgını engelleydi. Oluşturulan harita etkili veri görselleştirmesinin en iyi örneklerinden biridir diyebiliriz.

Şekil.2. John Snow'un Londra'daki Kolera Salgınına Gösteren Haritası

Kaynak: <https://mappinglondon.co.uk/2019/the-cholera-maps/>

Beşerî coğrafyanın dallarından biri olan sağlık coğrafyasının en temel araştırma alanlarından biri; coğrafi faktörler ile hastalıklar arasındaki bağı araştırarak, coğrafi çevreden kaynaklanan sağlık sorunlarının dağılışını ortaya koymaktır (Merey Çelebi & Özçağlar, 2016). İnsanın olduğu her ortamda oluşan olaylar beşerî coğrafyanın konusu içinde yer alır. Ancak doğal ve beşerî çevrenin insan sağlığı üzerindeki etkilerinden dolayı sağlık coğrafyası araştırmalarında hem fiziki coğrafyanın hem de beşerî coğrafyanın araştırma yöntemleri kullanılır (Özçağlar, 2003). Sağlık ile ilgili çalışmalar daha çok tıp insanları ve mühendisler tarafından yapılmış ve yapılmaktadır. Bu çalışmaları yapan bilim insanları için hastalık ve mekân ilişkisinin çok bir önemi yoktur veya bu durumu ortaya koymak için bir çaba içerisinde değildirlir. Herhangi bir yerdeki hastalığın oluşum nedeni, yıllar arasındaki değişimi, hastalığa neden olan doğal ve beşerî faktörler, coğrafi ilkeler göz önüne alınarak coğrafyacılar tarafından incelenmektedir. Hastalık ve sağlık, coğrafi üniteler arasında ve yıllar içerisinde değişim gösterir. Bundan dolayı toplumların

sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasını düzenlemekle yükümlü olan sağlık planlamacıları için, sağlık coğrafyası çalışmaları planlamanın temelini oluşturur. Sağlık coğrafyacıları çok düzeyli modelleme gibi nicel yöntemle, coğrafi bilgi sistemleri ve nitel araştırma teknikleri gibi pek çok alanda yöntemsel gelişimde etkili olmaktadır (Günay, 2008).

Sağlıkla ilgili coğrafya araştırmalarında 1970'lere kadar bulgu niteliğindeki konularla ilgilenilmiştir (Kearns ve Moons, 2002). 1990'lı yılların sonlarındaki çalışmalara bakılırsa "tıp" coğrafyacılar tarafından daha eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiş ve gerçekten coğrafyacılar sağlık, hastalık, yer ve mekân arasındaki karmaşık kesişimleri daha iyi anlamaya çalışmışlardır. Her iki alanda da araştırmacılar coğrafya ve biyotıp arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamaya istekli olduğundan, burada bir dereceye kadar alt disiplinin 'yeni' ve 'eski' dalları arasında köprü inşası için zemin vardır (Parr H. , 2002: 246). Coğrafyacıların son zamanlarda yaptıkları çalışmalarda sağlıkta bakım ve koruma çalışmaları (sağlık hizmetleri) yoğunluk kazanmaktadır. İnsan vücudunun mikro düzeydeki kısımlarından uzamsal (küresel) ölçekteki sağlık kuruluşlarına kadar sağlık koruma ve bakım sistemleri üzerinde çalışmalar yoğunlaşmıştır (Parr, 2003: 219). Osmanlı Devleti'nde tıp konusundaki gelişmeler 18. yüzyılda başlamış 19.yüzyılda ise batılılaşma hareketleri ile büyük bir hız kazanmıştır. Tanzimat öncesi dönemde askerî ve sivil hastanelerin kurulmuştur. Çiçek aşısı uygulamasına önem verilmiştir. Tıp okulunun açılması ile Avrupa'dan hocalar ve hekimler getirilmiştir. Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. Meclisi Umur-ı Sıhhiye ve Meclis-i Tahaffuz kurulmuş, bulaşıcı hastalıklar hakkında bilgi ve nizamnameler yayınlanmıştır. Aşıcıların yetiştirilmesi, eğitim, kadro, teşkilat ve programlarının yenilenmesine önem verilmiştir. Ölüm istatistikleri düzenli olarak tutulmaya başlanmıştır. Tıp cemiyetlerinin kurulmasına ve Türkçe tıp eğitimine önem verilmiştir. Sağlık ile ilgili bütün bu yenilikler ve gelişmeler merkezî karakterdedir (Ekinci, 2006, Ünver, 1940). Tanzimat'tan sonra

sağlık teşkilatı ve tıp öğrenimine verilen önemle sağlanan gelişmeler, çıkarılan kanunlar, nizamnameler, açılan tıp okulları, karantina teşkilatı ve kurulan cemiyetlerle devam etmiştir (Ünver, 1940).

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de sağlık coğrafyası alanında coğrafyacıların yaptıkları çalışmaları değerlendirmektir. Çalışmada, sağlık coğrafyası çalışmalarının başlıca çalışma konularının neler olduğu ve bunların zamansal değişimlerinin nasıl geliştiği sorularına cevap aranmıştır. Bu amaç doğrultusunda cevap aranan alt problemler ise şu şekilde sıralanabilir: Coğrafyacıların geçmişten günümüze kadar sağlık coğrafyası alanındaki çalışmaları neler olmuştur? Çalışmalar lisansüstü tez, bildiri, makale ya da kitap türünde mi olmuştur? Coğrafyacılar, sağlık coğrafyasını hangi yaklaşımlarla ele almışlardır? Coğrafyacıların, sağlık coğrafyası konularını ele alışlarında farklılık var mıdır, varsa bu farklılıklar nelerdir? Coğrafyacılar sağlık coğrafyasının daha çok hangi alanında çalışma yapmışlardır? Son yıllarda yapılan çalışmaların önceki çalışmalara göre farklılıkları nelerdir?

Bu araştırma nitel desen ile tasarlanmış olup çalışmada doküman analizi yapılmıştır. Aynı zamanda veri tabanlarına ek olarak bibliyografik araştırmalardan da faydalanılmıştır. Bu amaçla çalışma için <https://scholar.google.com.tr/>, YÖK tez tarama sayfası, ulakbim.gov.tr, academia.edu, dergipark.org.tr, üniversite kütüphaneleri ve çeşitli kurum kütüphanelerinden literatür kaynak taraması yapılmıştır. Bu veri taranırken sağlık coğrafyası, tıbbi coğrafya, medikal coğrafya, sağlık gibi anahtar kelimelerle taramalar yapılmıştır. Taramalar sonucunda elde edilen tezler, bildiriler, makaleler, kitap ve kitap bölümleri incelenerek sağlık/tıbbi coğrafya ile ilgili çalışmalar ortaya konmuştur. Ulaşılan bütün eserler incelenmiş, amaçları ve çalışma yöntemleri irdelenmiştir. Sonuç olarak ülkemizde coğrafyacıların bu alana olan katkısının ortaya konması amaçlanmıştır.

Sağlık Coğrafyası Literatürü

1. Lisansüstü Tezler

Çalışmadaki ilk incelememiz tezler alanında olmuştur.

Çelebi (1987), “İstanbul’da Sağlık Hizmetlerine Coğrafi Bir Yaklaşım” adlı yüksek lisans tezinde sağlık hizmetlerinin ülkemizde ve İstanbul’daki durumu ele alınmıştır. Tez dört bölümden oluşan bir betimsel çalışma özelliği taşımaktadır. Tıbbi coğrafyanın ne olduğu, dünyadaki sağlık hizmetleri, Türkiye’deki sağlık hizmetleri ve İstanbul’daki sağlık hizmetlerinin durumu değerlendirilmiştir.

Başlı (1991), “Ankara’da Sağlık Hizmetlerine Coğrafi Bir Yaklaşım” adlı yüksek lisans tezinde Ankara’nın sağlık hizmetleri ile ilgili betimsel bir çalışma yapmıştır. Ankara’daki sağlık hizmetlerinin potansiyeli ortaya konulurken ilk önce dünya ve Türkiye karşılaştırması yapılmış, daha sonra Ankara’nın sağlık hizmetleri ele alınmıştır.

Berkman (1992), “Location of Health Facilities and Geography of Health in Ankara (Sağlık Tesislerinin Yer Seçimi ve Ankara’nın Sağlık Coğrafyası)” adlı doktora tezi çalışmasında nüfus özellikleri bilinen belli bir coğrafi alanın sağlık hizmetleri sistemini incelemek için kullanılabilecek kuramsal ve uygulamalı analiz yöntemleri tanıtılmaktadır. Ankara kent nüfusuna değişik analitik yöntemler uygulanarak sağlık tesislerinden yararlanma kalıplarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu yararlanma durumunu etkileyen mekânsal ve sosyo-ekonomik faktörleri ve yetersiz yararlanmanın nedenlerini saptamak için nüfusun ve sağlık hizmetlerini sunan tesislerin özellikleri birlikte ele alınmıştır. Çalışmada ilk önce dünyadaki, daha sonra Türkiye’deki ve en son olarak Ankara ilindeki sağlık hizmetleri değerlendirilmiştir.

Merey (2008), “Türkiye’de Sağlık Coğrafyası Bakımından Kadınlarda Görülen Beş Kanser Türünün İlçe Bazında Dağılımı ve Coğrafi Ortam ile İlişkisinin Belirlenmesi” adlı yüksek lisans tezinde coğrafi koşulların kanser üzerindeki etkileri araştırılmaya çalışılmıştır. Elde edilen

veriler Map Info 8,5 yazılımı ile haritalandırılmış ve bu sayısal veriler sözel olarak ilişkilendirilmiştir. Hastalıkların mekânla analizi yapılmıştır. Dünyada ve Türkiye’de kanser hastalıkları hakkında bilgiler verilmiş ve karşılaştırmalar yapılmıştır.

Kantürk (2009), “Ege Bölgesi’nde İnsan Sağlığı ve Mekân Arasındaki İlişkiler (Guatr Örneği)” adlı doktora tezi çalışmasında hastalık dağılımı temel alınarak fiziki ortamın insan sağlığını nasıl etkilediği guatr örneğinde açıklanmaya çalışılmıştır. Ege Bölgesi’nde toplam nüfus içinde %30 oranında guatr görülmesi hastalığın bölgedeki varlığını ve ciddiyetini ortaya koymaktadır. Araştırma Ege Bölgesi’ndeki 97 ilçede yapılmış ve analiz edilmiştir. Bölgede guatr hastalığının dağılışı CBS ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Coğrafi faktörler ile guatr prevalansı arasındaki ilişki SPSS’de analiz edilerek ortaya konmuştur.

Okumuş (2017), tarafından hazırlanan “Bozüyük İlçesindeki Atmosferik Polenlerin İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri (2010- 2014)” konulu yüksek lisans tezi sağlık coğrafyası alanında hazırlanan bir çalışmadır. Okumuş, eserinde 2010-2014 yılları arasındaki dönemde; Bilecik Bozüyük İlçesi’ndeki alerjik karakterli hastalıklardan rinit, astım, konjonktivit gibi hastalıkların mekânsal ve zamansal dağılışını nedenleri ve farklılıklarıyla birlikte ortaya koymuştur. Çalışma 2010-2014 yılları arasında ilçenin nüfusu azalmasına rağmen sözü edilen hastalıklarda artışlar olduğunu ve bu artışların gelecekte de devam edeceğini ortaya koymuştur. Belirtilen hastalıklarla ilgili olarak geleceğe dair planlar yapılması açısından önemli bir çalışmadır.

Kolbüken (2018), “Şanlıurfa İlinde Biyoklimatik İklim Koşulları ile Doğal Ölüm Olayları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi(2013-2015)” konulu yüksek lisans tezinde 2013-2015 yılları arasındaki 3 yıllık dönemde, Şanlıurfa ilinde meydana gelen doğal ölüm vakaları ile biyoklimatik konfor koşulları arasında ilişkinin nasıl ve ne düzeyde olduğunun belirlenmesi

amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmada Şanlıurfa ilinde en fazla ölüm olaylarının kış mevsiminde olduğu sonucuna varılmıştır.

2. Kitap ve Kitap Bölümleri

Tuncalı (1953), “Lâdik İlçesi Sağlık Coğrafyası” adlı kitabında Lâdik ilçesinin doğal, beşerî ve ekonomik özellikleri hakkında bilgi verilmiş, Lâdik ilçesinde görülen hastalıklar doğal çevre ile ilişkilendirilmiştir. 1949-1952 yılları arasında ilçede meydana gelen hastalıkların istatistikleri verilmiştir. Aynı tarihlerde dispanser ve polikliniklerde çalışan personel sayısı hakkında da bilgi verilmektedir. Kitabın son bölümünde de ilçenin sağlık sorunlarının çözümü için alınması gereken tedbirlere yer verilmiştir.

Korkut (1998), “Tıbbi Coğrafya ’ya Giriş” adlı eserinde insan faaliyetlerini içinde yaşadığı ve ilişki halinde bulunduğu coğrafi elemanlarla insan arasındaki bağlantıları sağlık yönünden incelemiştir. Coğrafi koşulların hastalıkların ortaya çıkmasında, yayılmasında, önlenmesindeki etkileri üzerinde durmuştur. Tıp ile coğrafya ilişkisine vurgu yapmıştır. Salgınların ilk görüldüğü yerlerin saptanması ve salgının başlama nedenlerinin ortaya çıkarılması halinde, salgının geleceği için tedbir kararlarının alınmasının önemini vurgulamıştır.

Günay (2008), “Bir Sağlık Coğrafyası Araştırması: Türkiye Ölüm Oranları Atlası” adlı kitabından sağlık coğrafyası, sağlık ceomatiği, sağlık coğrafyası ile ilgili araştırmalar ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Ölüm oranı haritalarının hazırlanmasına ilişkin bilgiler verildikten sonra 14 ölüm nedeninin 2002-2006 yılları arasında mekânsal dokusu verilerek incelenmiştir. Kitapta 54 haritaya yer verilmiştir.

Günay Aktaş (2014), “Türkiye’de İntihar” adlı eserinde seçilmiş 50 ölüm nedeni arasında intiharın 9.sırada yer aldığını belirtmiştir. İntiharı anlamak ve önlemek için coğrafi ortam, medikal, psiko-sosyal, kültürel ve sosyo-ekonomik risk faktörleri araştırılmıştır. Kitap 4 bölümden oluşmuştur. 1.bölümde genel bilgiler verilmiş, 2.bölümde yöntem ile ilgili açıklamalar

yapılmış, 3.bölümde Türkiye’ de intiharlar üzerinde durulmuştur. Bu bölümde intiharların yıllara göre dağılışı, yaş gruplarına göre intihar olayları, intiharların nedenleri, mevsimselliği, mekânsal dokuyla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Belirlenen kriterlere göre intiharların dağılımı yapılmıştır. 4.bölümde ise tartışma ve sonuç kısmı ile kitap sonlanmıştır. Araştırmada 2 yöntem kullanılmıştır. Bunlardan biri psikolojik ve sosyolojik otopsi, diğeri ise epidemiyolojidir.

Özey’in (2015), “Sağlık Coğrafyası” adlı kitabı 12 bölümden oluşmaktadır. Akademik ders kitabı niteliğindedir. Kitapta, sağlık coğrafyasının ne olduğu, tıbbi ya da medikal coğrafya ile arasındaki farklar, sağlık ve hastalık sorunları, sağlıktaki değişimler, sağlık coğrafyasındaki modellendirmeler, sağlık coğrafyasındaki yaklaşımlar, sağlık eşitsizlikleri, sağlık ve sağlık hizmetleri coğrafyası, geçmişteki ve günümüzdeki salgın hastalıklar, ölümlerin coğrafyası, sağlık bakımı, uluslararası sağlık örgütleri ve Türkiye’nin sağlık coğrafyası gibi konular ele alınmıştır.

Kantürk Yiğit (2016), “Günümüz Dünya Sorunları” kitabında “Sağlık Sorunları” bölümünü yazmıştır. Bu bölümde sağlık kavramını açıklamış, sağlık sorunlarının tarihsel boyutu ve dünyada en çok ölüm nedeni olan 10 hastalık ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Çevresel hastalıklara ve küresel iklim değişikliklerinin sağlığımız üzerindeki etkilerine değinmiştir.

3. Bildiriler

Karakuzulu (2004), “Gümüşhane İlinin Sağlık Coğrafyası” adlı bildirisinde ilde yaygın olarak görülen hastalıkları, bunların coğrafi çevre ile olan ilişkisini, Gümüşhane ilinin çevresine vermiş olduğu sağlık hizmetleri ve çevresindeki illerden aldığı sağlık hizmetleri ile ildeki sağlık kuruluşları, personel sayısı, bunların potansiyel durumu, sağlık sorunları ve bunlara yönelik çözüm önerileri üzerinde durmuştur.

Gümüşçü (2005), “Sağlık Coğrafyası Bakımından 1920’lerin Türkiye’inde Halk Sağlığı ve Sorunları” adlı bildirisinde 1920’lerdeki sağlık

sorunlarını sağlık coğrafyası açısından incelemiştir. Bu süreç içerisinde Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlatılan “Türkiye’nin Sıhhi-İçtimai Coğrafyası” dizisine göre 1920- 1930 yılları arasında halk sağlığının çok zor durumda olduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyet Dönemi ile beraber sağlıkta bir dönüşüm sürecinin olduğunu, bu durumun günümüz halk sağlığının temellerinin atılmasında önemli bir dönüm noktası olduğunu ifade etmiştir.

Günay (2008), “Ölüm Oranı Haritalarının Önemi ve Hazırlanması” adlı bildiride ölüm oranı haritalarının hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken konulara değinmiştir. Bu çalışmada ölüm haritalarının önemine değinmiş; ölüm haritalarının hazırlanmasında veri temini ve kullanımı, ölüm verilerinin standardize edilmesine vurgu yapmıştır. Çalışmada, ölüm oranı haritalarının sıra dışı durumların dağılışı gösterdiği yerlerin belirlenmesi, hastalık değişkenlerinin ortaya çıkarıldığını ve sağlık planlanmasında kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Merey Çelebi-Özçağlar (2016), “Sağlık Coğrafyası Yönünden Bir Bakış: Kastamonu İlinde Engelli Dağılışı” adlı bildirilerinde Türkiye’de var olan engelli sayısına ve engelin türüne göre (görme, işitme, konuşma, fiziksel-ortopedik ve zihinsel engelli) bir analiz yapılmış ve bu çalışma sonucunda engellilerin nüfusla ilişkisine bakılarak dağılımı saptanmıştır. Çalışmada, ülkemizde engellilik ile ilgili çalışmaların azlığı vurgulanmıştır. Bu konuda yeterli çalışmaların olmamasının nedeninin de veri azlığından ve temininden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Kastamonu Dr. Münif İslamoğlu Devlet Hastanesi’nden 2014 yılı içinde engeli nedeniyle heyet raporu alanların incelenerek haritalandırılması ve sağlık coğrafyası yönünden analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmanın amacı Kastamonu Dr. Münif İslamoğlu Devlet Hastanesi’nden alınan engelli heyet raporlarından yola çıkılarak engellilik üzerinde coğrafi unsurların etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır.

Karagel ve Alkaya (2018), “Türkiye’de Coğrafyacıların Sağlık Coğrafyası Alanında Yaptıkları Araştırmalar Üzerine Bir Değerlendirme” adlı bildirinin sadece özetine ulaşılmıştır.

Deniz, Kocaman ve Topuz (2018), “Turgutlu İlçesinde Aile Sağlığı Merkezlerinin Konumlarının Erişilebilirlik Açısından CBS ile Analizi” adlı bildirimlerinde, Turgutlu şehrinde bulunan aile sağlığı merkezlerine uygulanan erişilebilirlik analizi ve mekânsal analiz yapılmıştır. Analiz kısmında ArcMap 10.5 paket programı ile aile sağlığı merkezlerine network (ağ) analizi uygulanarak erişilebilir alanlar belirlenmiştir. Analiz sonucunda yasal mevzuatta belirtilen mesafe dikkate alındığında şehrin %65’lik kısmının erişilebilir alan içerisinde kaldığı belirlenmiştir.

4. Makaleler

Timor (1996), “Tıbbi Coğrafya: Kapsamı ve Amacı” adlı makalesinde tıbbi coğrafyanın tanımı, ortaya çıkışı, tıbbi coğrafyadaki yaklaşımlar, bölge toplumunun sağlığını etkileyen faktörler, bölgesel yapı ve hastalık ilişkisi ve tıbbi coğrafya konusunda yapılan çalışmalar üzerinde durmuştur. Coğrafyanın halk sağlığı hizmetlerinin mekânsal durumunu incelediğini; bu hizmetlere erişim durumunun, hizmetlerden faydalanabilme açısından yetersizlik ya da eşitsizlik gibi konularda coğrafyanın inceleme alanına girdiğini ifade etmiştir. Sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyanların sosyoekonomik yapılarının ortaya çıkarılarak dağılımlarının buna göre belirlenmesinde coğrafyacıların önemli bir role sahip olacaklarını ve halk sağlığı planlamalarında önemli katkılarının bulunacağını ifade etmiştir.

Gümüşçü (1999), “Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak Türkiye’nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası” adlı çalışmasında Cumhuriyet’in ilk yıllarında Dr. Rıza Nur’un bakanlığı döneminde ve başkanlığında “Türkiye’nin Sıhhi-i Coğrafyası” adı altında bir monografya çalışması yapılmıştır. Bu kitabın ilkinde toplam 19 vilayet için çalışmalar yapılmıştır. Gümüşçü, bu makalesinde “Türkiye’nin Sıhhi-i İçtimai

Coğrafyası”ndaki kitaplara dikkat çekmiş ve serinin geri kalan kitaplarının bulunup günümüz harflerine çevrilerek bastırılması gerektiğini belirtmiştir. Gümüşçü, eserinde “Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası” dizisinde basılan kitapları aşağıdaki tablodaki şekliyle belirtmiştir (Tablo 1).

Altın ve Baloğlu (2001), “Tıbbi Coğrafya Açısından Çevre Koşullarının Değerlendirilmesi Üzerine Örnek bir Çalışma: Köşkönü, Kiledere, Elmalı (Niğde)”adlı makalede guatr, böbrek taşları, fluoroz gibi endemik hastalıklar ile fiziki ve beşerî coğrafya koşulları arasındaki ilişki ortaya koymaya çalışılmıştır. Çalışmada veriler Niğde Devlet Hastanesi’nin kayıtları ve görüşme sonuçlarından elde edilmiştir. Bu çalışmada coğrafi şartların insan fizyolojisinde meydana getirdiği endemik hastalıklardan olan guatr, üriner sistem taş hastalığı ve fluorozun Niğde’de belirli alanlarda yoğun olarak görülmesinin nedenleri ve yayılışı üzerinde durulmuştur.

Şahin (2001), “Samsun İlinde Bazı Hastalıkların Mevsimlere Bağlı Görülme Sıklığı” adlı makalede Samsun ilinde hastalıkların ortaya çıkmasında mevsim etkisi araştırılmıştır. Çalışma iki bölüm hâlinde ele alınmıştır. Birinci bölümde Samsun ilinde görülen bazı hastalıkların mevsimler ile olan bağlantısı üzerinde durulmuş, ikinci bölümde ise Karadeniz kıyı kenti olan Samsun’da iklim koşullarının insan sağlığı ve etkileri araştırılmıştır. Belli hava tipleriyle hastalıkların görünüş sıklığı arasındaki bağıntıdan daha çok mevsime bağlı hastalıkların yayılışı izlenmiştir. Araştırma sonucunda soğuk ve yağışlı hava durumlarının görüldüğü devrelerde, üst solunum yolu enfeksiyonlarına (ÜSYE) bağlı rahatsızlıklar ile faranjit ve bronşit gibi hastalıkların sıklıkla görüldüğü, sıcak ve yağışsız hava durumlarının yaşandığı dönemlerde ise sıkça ishal vakalarına rastlandığı belirtilmiştir.

Tablo.1. Türkiye Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Eserleri

	Yazarı	Tarih	Vilayeti	Sayfa
1	Dr.Mehmed Said	1338/1922	Sinob Sancağı	64+17
2	Dr. Mehmed Hayri	1338/1922	Niğde Sancağı	207+1
3	Dr.Hıfzı Nuri	1338/1922	Kayseri Sancağı	48+9
4	Dr. Kemal	1338/1922	Kastamonu Vilayeti	52
5	Dr. Abdullah Cemal	1338/1922	Zonguldak Sancağı	48+3
6	Dr. Esad	1338/1922	Muğla Sancağı	90
7	Dr. Nazmi (Selcen)	1338/1922	Konya Vilayeti	156+5
8	Dr. Besim Zühdü	1338/1922	Hamidabad(Isparta) Sancağı	50
9	Dr. Mushiddin Safved (Öney)	1341/1925	Ankara Vilayeti	128+18
10	Dr. İbrahim Ethem	1341/1925	Bayezid Vilayeti	30+2
11	Dr.Mehmet Ali (Kayacan)	1341/1925	Çatalca Vilayeti	49+8
12	Dr. Fahri Cemal	1341/1925	Gelibolu Vilayeti	34+5
13	Dr. Ahmed Hamdi	1341/1925	Kırkkilise (Kırklareli) vilayeti	45+1
14	Dr. İbrahim İsmail	1341/1925	Kırşehir Vilayeti	55
15	Dr. Şefik Arif	1341/1925	Urfa vilayeti	43+3
16	Dr.Süleyman Faik (Yargıcı)	1342/1926	Gazi Ayıntab Vilayeti	41
17	Dr. Raif	1342/1926	Kengiri (Çankırı) Vilayeti	48
18	Dr. Hasan Tahsin	1932	Sivas Vilayeti	349
19	Dr. Şükrü Meral	1932	Tokat Vilayeti	180+3

Kaynak: Gümüüşü (1999)

Gümüüşü (2003), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı” adlı makalesinde Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası dizisi esas alarak 1920-1930 yılları arasında Türkiye’nin halk sağlığı ve sorunlarını ele almıştır. Makale, sağlık coğrafyası bakış açısı ile hazırlanmıştır. Türkiye halkının sağlık şartlarını etkileyen önemli faktörler ve halk sağlığını birinci dereceden etkileyen belirleyici unsurlara vurgu yapılmıştır.

Ekinci (2006), “Basra’nın Tıbbi Coğrafyası Hakkındaki Bazı Bilgiler” adlı makalesinde, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Stratejik

önemi giderek artan Basra'nın sıhhi coğrafyasını ele almıştır. Ele aldığı konu belli bir tarihteki sağlık durumu hakkında bilgi vermeyi amaç edinmiştir.

Kantürk (2007), "Using GIS Technology to Analysis Tuberculosis Incidence in Izmir" adlı çalışmada, İzmir ilinde tüberkülozunun dağılımını belirlemek amaçlanmıştır. Kalabalık alanlarda tüberkülozun yaygın olduğunu bu yüzden İzmir' de böyle bir çalışma yapıldığını belirtmiştir. Bu çalışmada, İzmir İl Sağlık Müdürlüğü'nün vaka verileri alınarak CBS tabanlı bir yaklaşımla 1949-2006 yılları arasındaki tüberküloz verileri analiz edilmiştir.

Tağıl (2007), "Balıkesir'de Hava Kirliliğinin Solunum Yolu Hastalıklarının Mekânsal Dağılışı Üzerine Etkisini Anlamada Jeostatistik Teknikler" adlı makalesinde; Balıkesir'deki hava kirliliği ve hastaneye yatanlar arasındaki ilişkinin araştırılmasını incelemiştir. Genellikle yüksek ölüm oranları tanımlamak için coğrafi ve zamansal dağılımın betimlenmesi, haritalamanın yapılarak kümelenmenin ortaya konulması ve kümelenmelere bağlı olarak hastalık üzerinde hava kirliliğinin etkili olup olmadığının araştırılması hedef olarak belirlenmiştir. Tağıl, CBS ve CBS tabanlı mekânsal istatistik tekniklerin yüksek epidemik alanların tespitinde ve ölçülmesinde fırsat olabileceğine değinmiş, artan hastalık riski için sorumlu çevresel faktörlerin izlenmesinin faydalı olabileceğini kanıtlamıştır.

Çalışkan ve Sarış (2008), "Çanakkale'deki Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Genel Sağlık Durumlarını Etkileyen Çevresel Faktörlerin Araştırılması" adlı makalede; Çanakkale'nin çevresel özellikleri ile kente başka illerden gelen yükseköğretim öğrencilerinin sağlık durumları arasındaki ilişki gözlem, anketler ve Ki-kare testine dayalı olarak araştırılmıştır. Öğrencilerin sağlık durumlarını etkileyen söz konusu faktörler arasında en çok etkili olanı araştırılmıştır. Yapılan çalışmanın sonucunda kentteki çevresel koşulların öğrencilerin genel sağlık durumu üzerinde olumsuz bir etkisi olduğuna ulaşılmıştır.

Çalışkan (2009), “Çanakkale İlindeki Hayvansal Kaynaklı Sağlık Risklerinin Değerlendirilmesi” adlı makale çalışmasında Çanakkale ilindeki çeşitli hayvansal kaynakların insan sağlığı üzerindeki etkileri ve dağılışı özellikleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın kapsamını yörede öne çıkan bazı zoonoz hastalıkların ve hayvansal kaynaklara bağlı zehirlenmelerin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Sağlık ile coğrafi çevre koşullarını ortaya koyan bir çalışmadır. Çanakkale’de hayvansal kaynaklı hastalıkların ya da çeşitli hayvansal kaynaklara bağlı zehirlenmelerin görülmesinde yöredeki hayvan varlığının özellikleri ile insan etkinliklerinin etkisi değerlendirilmiştir.

Ölgen (2010), “Tıbbi Coğrafya Tanımı, İçeriği ve Coğrafi Teknolojilerle İlişkisi” adlı çalışmasında tıbbi coğrafyanın tanımı, kapsamı, çalışma alanları, yaklaşımları üzerinde durulmuştur. Sağlık ve hastalık durumlarının mekânsal dağılışı yapabilmek için gerekli olan coğrafi teknolojileri tanıtmış, hastalıkların yayılmasının önlenmesinde bu teknolojilerin etkisinden bahsetmiştir. Betimleyici bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

Günay (2010), “Sağlık Coğrafyasında Yaşa Göre Farklılık Gösteren Değişkenler İçin Standartlaştırma: Doğrudan Yaş Düzeltme Yöntemi Örneği” makalesinde, sağlık ile ilgili verilerin doğrudan kullanılması durumunda yanıltıcı sonuçların olabileceğini söylemiştir. Bu nedenle, farklı nüfus özelliklerine sahip coğrafi alanlar arasında hastalık/ölüm oranlarının dağılımı ve karşılaştırmaların yapılabilmesi veya bir alanda zaman içinde eğilimlerin ortaya çıkarılabilmesi için sağlık verileri üzerinde düzeltilme yapılması gerekmektedir. Bu amaçla Günay, çalışmasında doğrudan yaş düzeltme yöntemini bir örnek ile açıklamıştır. Yaş düzeltme yöntemi ve kullanıldığı alanlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Doğruöz (2011), “Kırklareli Tarihine Işık tutacak Bir Eser: Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti” adlı makalede; ele alınan dönemde nüfusun kültürel özellikleri, hastaneler, okullar, çeşitli hizmet

alanları, dönemin hastalıkları, doğum ve ölüm oranları gibi konular işlenmiştir.

Kantürk Yiğit (2011), “Türkiye’de Sağlık Coğrafyası Çalışmaları Üzerine Bir Deneme” adlı çalışmasında Dünya’da ve Türkiye’de sağlık coğrafyası ve tıbbi coğrafya alanında coğrafyacılar ve diğer bilim adamları tarafından yapılan bazı çalışmaları değerlendirmiştir. Araştırmanın amacının Türkiye’deki sağlık coğrafyası alanında yapılan çalışmaları ve yapılan çalışmalarda coğrafyacıların durumunu ortaya koymak olduğu görülmektedir. Çalışma, betimsel bir çalışmadır. Sağlık coğrafyası, sağlık coğrafyası ile ilgili yapılan çalışmalar ve Türkiye’de sağlık coğrafyası olmak üzere 3 bölümde tamamlanmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde Türkiye’de sağlık coğrafyasının gelişmesini sağlayabilmek için öncelikle coğrafyacıların sağlık coğrafyası konusundaki çalışmalara yönelmeleri gerektiğini belirtmiştir. “Türkiye’de Sağlık Coğrafyası Literatürünün Değerlendirilmesi” adlı bu çalışmada, Kantürk Yiğit’in çalışmasından farklı olarak sadece coğrafyacıların yaptığı çalışmalar değerlendirilmiştir. Kantürk Yiğit’in çalışmasına ek olarak lisansüstü tezler, kitap ve kitap bölümleri, bildiriler ve makaleler ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu eserlerin yıllara göre dağılımları ve daha çok hangi alanda eser verildiği üzerinde durulmuştur. Eserlerin sağlık coğrafyasına katkıları değerlendirilmiştir. Eserlerde kullanılan yöntemler üzerinde durulmuştur. Yazılan eserler sağlık coğrafyasının hangi bakış açısıyla hazırlandıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Günay Aktaş (2014), “Türkiye’de Kadınlarda Meme Kanseri Nedeniyle Ölüm: Mekânsal Dağılım ve Şehirlerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeyi ile İlişkisi” adlı makalesinde; Türkiye’de 1998-2006 yılları arasında meme kanseri nedeniyle gerçekleşen ölümlerin yaş gruplarına ve şehirlere göre dağılımı üzerinde durmuştur. 1998-2000 ile 2004-2006 yılları arasındaki değişimi ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile ölüm

oranı arasında bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır. Sağlık coğrafyasında haritaların önemine vurgu yapılmış, sağlık göstergeleri ile mekânsal dağılışın haritalarla ortaya konacağını, ölüm oranlarının yoğunlaştığı bölgelerin belirlenmesinde ve sağlık hizmetlerinin planlamasında önemli rol oynayacağı belirtilmiştir. Araştırmada meme kanserinin yoğunluk kazandığı yerler, oluşumunda etkili olan faktörler, riskli bölgeler, sıklığı ve öldürücü etkisi üzerinde durulmuştur.

Kaya ve Diğerleri (2014), “Erzurum Vilayeti Bayezid- Diyadin-Kara kilise-Tutak ve Eleşkirt Kasabalarının 1913 Yılı Tıbbi ve İçtimai Coğrafyası” adlı makalesinde Doktor Şerif Bey (Soylu) tarafından 1913 yılında yazılan Bayezid (Ağrı) Livası ve bağlı kasabalar ile ilgili olan bölümü anlaşılır bir dille günümüz Türkçesine çevrilip vilayetin yaklaşık 100 yıl önceki sıhhi ve içtimai coğrafyası hakkındaki bazı bilgileri gün yüzüne çıkarmak, çalışmanın amacını ve yöntemini oluşturmuştur. Çalışma kapsamında bulunan beş yörenin sosyoekonomik özellikleri yanında sağlık durumları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Verilen yörelerin yüz yıl öncesinde ülkemizin sosyoekonomik açıdan en geri ve gelişmemiş yöreleri olduğu, günümüzde de böyle bir durumun mevcut olduğu vurgulanmıştır.

Swalehe ve Günay Aktaş (2016), “Dynamic Ambulance Deployment to Reduce Ambulance Response Times Using Geographic Information Systems: A Case Study of Odunpazarı District of Eskisehir Province, Turkey” adlı çalışmalarında amaç; ambulansla müdahale süresini azaltmak ve sonuç olarak hasta sağ kalım şansını artırmak için ambulansların yerleştirilmesine en uygun istasyonları bulmaktır. Odunpazarı İlçesi için ambulans yanıt sürelerini azaltmak amacıyla, ambulans talebine göre ambulansların yerleştirilmesi ve ambulans talebi kapsamının küçük bir ambulans filo büyüklüğü ile gerçekleştirilmesi için sistem statüsü yönetimi ve maksimum kapsama alanı problem optimizasyon modeli uygulanmıştır. Çalışma ambulansların, ambulans talep alanlarına daha yakın olarak hareket

ettirilmesinin, ambulans yanıt sürelerini azalttığını ortaya koymuştur. Dinamik ambulans dağıtımının, statik ambulandan çok daha etkili bir ambulans dağıtım stratejisi olduğunu ortaya koymuştur.

Kantürk Yiğit- Turgut (2016), “Sağlık Coğrafyası Açısından Karabük İlinde Tüberküloz Hastalığı” adlı makalede amaç, yüz binin üzerinde nüfusu olan sanayi ve eğitim kenti Karabük’te tüberkülozun dağılımının yapılmasıdır. Çalışmada Karabük Verem Savaş Dispanserinden 2005-2014 yıllarında kaydedilen vakalar incelenip başvuruların dağılımı ortaya konmuştur. Çalışma alanında geçen sürede vakalarda azalma olmasına karşın, tüberküloz hastalarının yaş dağılımı açısından farklılıklar göze çarptığını ifade etmiştir.

Nazik (2017), “Tıbbi Coğrafya; Gelişimi, Araştırma Yöntemleri, Türkiye’deki Durumu” adlı makalesinde tıbbi coğrafyanın araştırma konuları üzerinde durmuş, Türkiye’deki ve dünyadaki gelişim hakkında açıklamalar yapmıştır. Dünya’nın farklı yerlerinde sağlık coğrafyası ile ilgili çalışmalara örnek vermiştir.

Deniz (2018), “Uşak Şehrinde Aile Sağlığı Merkezlerinin CBS ile Analizi” adlı makalesinde, Ege Bölgesi’nin İç Batı Anadolu Bölümü’nde yer alan Uşak şehrinde bulunan aile sağlık merkezlerinin erişilebilirlik durumu incelenmiştir.

Kütük (2019), “Coğrafya Biliminde Gelecek Vaat Eden Bir Alan: Tıbbi Coğrafya” adlı makalesinde, tıp ve coğrafya ilminin ilişkisini açıklamış tıbbi coğrafyanın geçmişi üzerinde durmuş, Türkiye’deki tıbbi coğrafya çalışmalarını üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. Coğrafya bilimi ve coğrafyacılar açısından tıbbi coğrafyanın önemini vurgulamıştır. Sonraki bölümlerde ise insan sağlığı üzerinde etkileri olan coğrafi faktörlere değinmiştir.

Aytaç ve Kolbüken (2019), “Şanlıurfa Merkez İlçelerinde Biyoklimatik İklim Koşulları ile Doğal Ölüm Olayları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesine Yönelik Bulgular” adlı makale çalışmasında 2013- 2015

yılları arasındaki dönemde üç merkez ilçede biyoklimatik konfor koşulları ile doğal ölüm olayları arasında günlük düzeyde, on günlük düzeyde ve aylık düzeyde istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Söz konusu anlamlı ilişki, günlük ve on günlük düzeyde zayıf derecede, aylık düzeyde ise orta derecededir. Bu araştırma biyoklimatik iklim koşulları ile ölüm vakaları arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk çalışmadır.

5. Diğer Yayınlar (İçeriğine ulaşamayanlar)

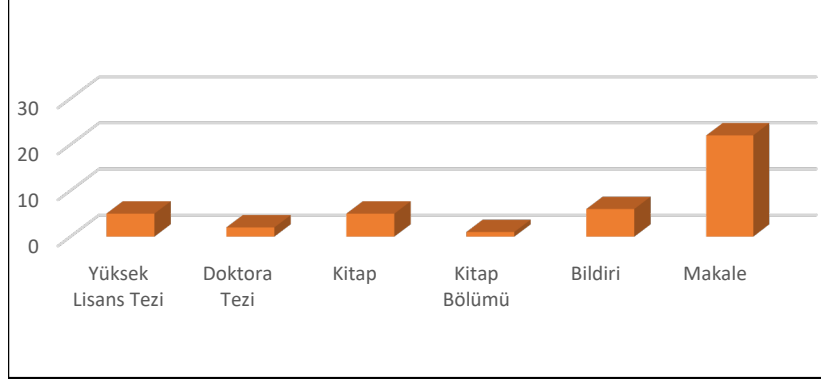
Günay, S.- Saraç,İ.(2006) Sağlık Coğrafyasında CBS kullanımı: Samsun Sağlık Ocakları Örneği. 4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri. İstanbul

Yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı incelediğinde ülkemizde sağlık coğrafyası alanında çalışmaların daha çok 1980 yılından sonra yapıldığı görülmektedir. Özellikle 2000 yıllarından sonra ciddi bir artış olduğu Şekil 4'te görülmektedir(Tablo 2, Şekil 3 ve Şekil4.). CBS'nin gelişmesi, ülkelerde sağlık ve hastalık durumlarının ülkelerin gelişmişliklerini gösterdiği ve sağlığın artık bütün dünya için önemli bir değer olduğu günümüzde, sağlık coğrafyasına yönelik çalışmalar gelecekte artacaktır.

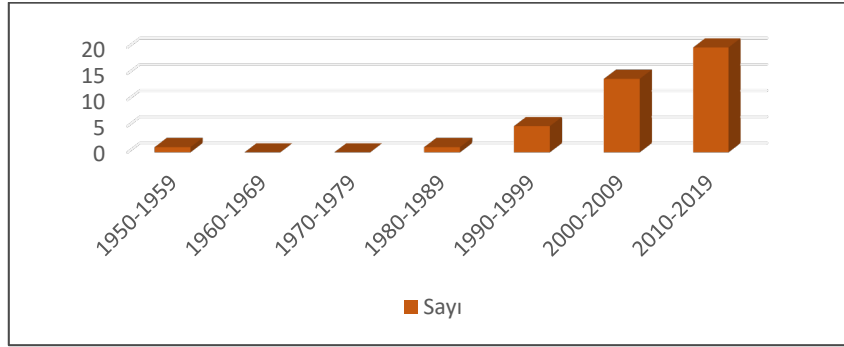
Tablo 2. Türkiye' de Sağlık Coğrafyası Alanında Coğrafyacıların

Çalışmanın türü	Sayısı
Yüksek lisans tezi	5
Doktora tezi	2
Kitap	5
Kitap bölümü	1
Bildiri	6
Makale	22
Toplam	41

Şekil.3. Türkiye’deki Sağlık Coğrafyası Çalışmalarının Türlerine Göre Dağılımı

Şekil.4. Türkiye’deki Sağlık Coğrafyası Çalışmalarının Yıllara Göre Dağılımı

SONUÇ

Türkiye’de sağlık coğrafyası alanında yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunu hekimler ve mühendisler (özellikle CBS’ye hâkim olmalarından dolayı harita ve kadastro mühendisleri) yapmıştır. Bunlar çalışmalarında hastalık–mekân ilişkisi, yıllar içerisindeki değişim, hastalıkların ortaya çıkmasında etkili olan faktörler ile çok ilgilenmediklerinden sağlık coğrafyası için coğrafyacılar tarafından sağlık coğrafyası çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Son yıllarda coğrafyacıların sağlık coğrafyasına ciddi katkıları olmuştur. 2000’li yıllar ile birlikte çalışmaların sayısında belirgin bir artış söz konusudur. Çalışmaların büyük çoğunluğu 2000-2019 yılları arasında yapılmıştır. Sağlık coğrafyası alanında çalışmaların büyük bir çoğunluğu

makalelerden oluşmuştur. Son zamanlarda çalışmaların giderek artması sağlık coğrafyasına Türkiye’de ilginin arttığını göstermektedir.

İlk yıllardaki çalışmalar daha çok bir yere ait sağlık bilgilerini coğrafi mekân ile ilişkilendirerek vermekteydi ve sağlık coğrafyasının tarihi ile ilgili çalışmalar mevcuttu. Ancak 1980’li yıllarda lisansüstü tezlerde sağlık hizmetleri coğrafyası alanında da çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bir ildeki sağlık hizmetlerine erişim ile coğrafi koşullar arasındaki ilişki irdelenmiştir. 2000’li yıllardan sonra çalışmaların büyük çoğunluğunda sağlık coğrafyasının hastalık coğrafyası ile ilişkili olduğu görülmektedir. Hastalık ve mekân arasındaki ilişkinin coğrafi koşullar göz önüne alınarak incelendiği görülmektedir. Sağlık hizmetleri alanında yapılan çalışmalar da oldukça fazladır. Özellikle 2010 yılından sonra yapılan çalışmalarda CBS ağırlıklı çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Gelecekte ülkemizde sağlık coğrafyası alanında küresel çapta etkili olan salgın hastalıklarla ilgili çalışmalar olabilir. Özellikle 21. yüzyılda dünya neredeyse her yıl farklı bir salgın hastalık ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu salgınların ortaya çıktığı yerlerin coğrafi özellikleri oldukça önemlidir. Salgının, çıkış noktasına en yakın coğrafi üniteden başlayarak dünyadaki diğer yerleşim alanlarına hatta ülkelere ulaştığı bilinmektedir. Yine bazı bölgelerde etkili olan salgın hastalıkların ölüme neden olma oranı yüksek iken bazı yerlerde daha az ölüm vakalarıyla karşılaşmaktadır. Bu salgınların CBS ile dağılışı yapılarak ve hızı belirlenerek yayılma hızı ile ilgili çalışmalar yapılabilir. Günümüzde kronik birçok hastalıkta artış olmasının coğrafi faktörlerle ve küresel olaylarla bir ilişkisinin olup olmadığı araştırılabilir. Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerinden faydalanarak ülkeler arasında karşılaştırmalar yapılabilir.

Sonuç olarak ülkemizde sağlık coğrafyası alanında son yıllarda sayısal bir artış olsa da Türk coğrafya camiasının sağlık coğrafyasına yeterince motive olmadığı ifade edilebilir. Tıp ve mühendislik alanlarındaki

bilim insanlarının yaptıkları çalışmaları çıkarırsak sadece coğrafyacıların yaptığı az sayıda çalışma elimizde kalır. Küreselleşen dünyada her geçen gün önemi artan sağlık kavramının mekânsal analizinin yapılması oldukça önemlidir. Sadece hastalıklardan korunmak için değil, var olan sağlık durumunu da korumak için hastalıkların ortaya çıkmadan engellenmesi önemlidir. Bu yüzden dünyada birçok ülkede hükümetler tarafından sağlık coğrafyasına ait kürsüler oluşturulmuş ve günümüzde ciddi bir görev yüklenmiştir. Coğrafya bölümlerine gerek lisans düzeyinde gerekse lisansüstü düzeylerde sağlık coğrafyası dersinin konulması gerekmektedir. Hatta tıp fakültelerinde Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı müfredatına sağlık coğrafyası dersi eklenebilir.

Sağlık coğrafyası ile ilgili çalışmalarda disiplinler arası çalışmalar teşvik edilmeli ve bu alandaki çalışma yapanların en çok zorlandığı “veri temininde” araştırmacılara kolaylıklar sağlanmalıdır.

Üniversitelerde özellikle coğrafya eğitimi veren bölümlerin programlarında lisans ve lisansüstü düzeyde sağlık coğrafyası dersleri ve uygulamalarının sayısı ve niteliği artırılabilir. Coğrafi bilgi sistemlerini sağlık alanında uygulamalı olarak kullanabilen, sağlık coğrafyası alanında coğrafi veri üreten, bunları çeşitli değişkenler ile ilişkilendirebilen ve mekânsal analizler yapabilen coğrafyacıların sağlık sektöründe istihdamı gelecekte mümkün olabilir.

Kaynakça

- Altın, B. N., & Baloğlu, N. (2001). Tıbbi Coğrafya Açısından Çevre Koşullarını Değerlendirilmesi Üzerine Örnek Bir Çalışma: Köşkönü, Kiledere, Elmalı (Niğde). *Türk Coğrafya Dergisi*(36), 145-160.
- Araz, A., Harlak, H., & Meşe, G. (2007). Sağlık Davranışları ve Alternatif Tedavi Kullanımı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*,6, 112.
- Aytaç, A., & Kolbüken, M. (2019). Şanlıurfa Merkez İlçelerinde Biyoklimatik Konfor Koşulları ile Doğal Ölüm Olayları Arasındaki İlişkinin

- Değerlendirilmesine Yönelik Bulgular(2013- 2015). *Turkish Studies Social Sciences*, 6(14), 2885-29,6.
- Başlı, İ. A. (1991). *Ankara' da Sağlık Hizmetlerine Coğrafi Bir Yaklaşım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Berkman, A. G. (1992). *Location of Health Facilities and Geography of Health in Ankara Doktora Tezi*. Ankara: Midle East Technical University.
- Cutchin, M. P. (2007). The Need for the “New Health Geography” in Epidemiologic. *NIH Public Access*, 725-742.
- Çalışkan, V. (2009). Çanakkale İlindeki Hayvansal Kaynaklı Sağlık Risklerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 461-486.
- Çalışkan, V., & Sarış, F. (2008). Çanakkale' deki Yükseköğretim Öğrencilerinin Genel Sağlık Durumlarını Etkileyen Çevresel Faktörlerin Araştırılması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 43-70.
- Çelebi, A. N. (1987). *İstanbul' da Sağlık Hizmetlerine Coğrafi Bir Yaklaşım*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşerî ve İktisadi Coğrafya Ana Bilim Dalı.
- Deniz, M. (2018). Uşak Şehrinde Aile Sağlığı Merkezlerinin Erişilebilirliğinin CBS ile Analizi. *Turkish Studies Social Sciences*, 13(26), 475-491.
- Deniz, M., Kocaman, E., & Topuz, M. (2018). Turgutlu İlçesinde Aile Sağlığı Merkezlerinin Konumlarının Erişilebilirlik Açısından CBS ile Analizi. *TUCAUM 30.Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu 3- 6 Ekim 2018*, (s. 704-712). ANKARA.
- Doğruöz, T. (2011). Kırklareli Tarihine Işık Tutacak Bir Eser: Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti. *History Studies*, 275-284.

- Ekinci, İ. (2006). Basra'nın Tıbbi Coğrafyası Hakkında Bazı Bilgiler. Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 4(2), 157-179.
- Genel, G., & Kaçmaz, M. (2016). Türkiye' deki 2000- 2013 Yılları Arasında Sağlık Personeli Sayısındaki Mekânsal Dağılım ve Değişim. Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 2(4), 197-211.
- Gümüştü, O. (1999). Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak : 'Türkiye' nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi(45), 936-968.
- Gümüştü, O. (2003, Mart). Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı. Atatürk Araştırma Dergisi, 19(55), 125-146.
- Gümüştü, O. (2005). Sağlık Coğrafyası Bakımından 1920'lerin Türkiye'sinde Halk Sağlığı ve Sorunları. 38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, (s. 1491-1502). Ankara.
- Günay, S. (2008). Bir Sağlık Coğrafyası Araştırması: Türkiye Ölüm Oranları Atlası. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Günay, S. (2008). Ölüm Oranı Haritalarının Önemi ve Hazırlanması. 2. Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu, (s. 222-231). Kayseri.
- Günay, S. (2008). Türkiye Ölüm Oranları Atlası. İSTANBUL: Çantay.
- Günay, S. (2010). Sağlık Coğrafyasında Yaşa Göre Farklılık Gösteren Değişkenler İçin Standartlaştırma: Doğrudan Yaş Düzeltme Yöntemi. Tucaum, 103-110.
- Günay Aktaş, S. (2014). Türkiye' de İntihar (2000- 2011). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Günay Aktaş, S. (2014). Türkiye'de Kadınlarda Meme Kanseri Nedeniyle Ölüm: Mekânsal Dağılım ve Şehirlerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeyi ile İlişkisi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(29), 442-450.

- Güngör, H. C., & Özkan, G. (2015). Sağlık Ocağı Planlamasında Coğrafi Bilgi Sistemi: Kütahya İli Örneği. Proceedings of The World Cadastre Summit, 830-843.
- Hapçıoğlu, B. (1987). Ülkelerin Sağlık Planlamasında Tıbbi Coğrafyanın Yeri Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı.
- Kantürk, G. (2007). Using GIS Technology to Analyse Tuberculosis Incidence in İzmir. International Symposium on Geography.
- Kantürk, G. (2009). Ege Bölgesi' nde İnsan Sağlığı ve Mekân Arasındaki İlişkiler (Guatr örneği) Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kantürk Yiğit, G. (2011). Türkiye' de Sağlık Coğrafyası Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme. e- Journal of New World Sciences Academy, 6(1), 30-41.
- Kantürk Yiğit, G. (2016). Sağlık Sorunları. F. AYDIN içinde, Günümüz Dünya Sorunları (s. 362-407). Ankara: Pegem Akademi.
- Kantürk Yiğit, G., & Turgut, T. (2016). Sağlık Coğrafyası Açısından Karabük İlinde Tüberküloz. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(43).
- Karagel, H., & Alkaya, E. (2018). Türkiye'de Coğrafyacıların Sağlık Coğrafyası Alanında Yaptıkları Araştırmalar Üzerine Bir Değerlendirme. TÜCAUM 30.Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu (Özet Bildiri). Ankara: TÜCAUM.
- Karakuzulu, Z. (2004). Gümüşhane İlinin Sağlık Coğrafyası. A. DURMUŞ (editör), Gümüşhane ve Yöresinin Kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde, 2, s. 798-807. Gümüşhane.
- Kaya, F., Karataş, Y., & Özgül, İ. (2014). Erzurum Vilayeti Bayezid -Diyadin-Karakilise -Tutak ve Eleşkirt Kasabalarının 1913 Yılı Sıhhi ve İctimai Coğrafyası. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(29), 564-572.

- Kearns, R., & Gesler, W. (1998). Putting Health into Place: Landscape, Identity, and Well-Being. Syracuse: Syracuse University Press.
- Kearns, R., & Moon, G. (2002). From Medical to Health Geography : Novelty, Place and Theory After a Decade of Change. Progress in Human Geography, 605-625.
- Kolbüken, M. (2018). Şanlıurfa İlinde Biyoklimatik İklim Koşulları ile Doğal Ölüm Olayları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi (2013-2015) Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkut, C. (1998). Tıbbi Coğrafya'ya Giriş. İzmir: Tepekule Kitaplığı Madge.
- Kütük, S. (2019). Coğrafya Biliminde Türkiye'de Gelecek Vadeden Bir Alan: Tıbbi Coğrafya. Geoced.
- May, J. (1950). Medical Geography: Its Methods and Objectives. American Geography Society, 1(40), 9-41.
- May, J. (1958). The Ecology of Human Disease . MD. Publication.
- Merey, K. (2008). Türkiye' de Sağlık Coğrafyası Bakımından Kadınlarda Görülen Beş Kanser Türünün İlçe Bazında Dağılımı ve Coğrafi Ortam ile İlişkinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Merey Çelebi, K., & Özçağlar, A. (2016). Sağlık Coğrafyası Yönünden Bir Bakış: Kastamonu İlinde Engelli Dağılışı. TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, (s. 1-2). Ankara.
- Nazik, L. (2017). Tıbbi Coğrafya; Gelişimi, Araştırma Yöntemleri ve Türkiye'deki Durumu. Jeomorfoloji Derneği Bülteni(1), s. 30-34.
- Okumuş, S. (2017). Bozüyük İlçesindeki Atmosferik Polenlerin İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçağlar, A. (2003). Coğrafyaya Giriş. Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.
- Özey, R. (2015). Sağlık Coğrafyası. İstanbul: Aktif Yayınevi.

- Ölgen, M. (2010). Tıbbi Coğrafya: Tanımı, İçeriği ve Coğrafi Teknolojilerle İlişkisi. G. GÖKÇAY içinde, Dr. Eren Akçiçek' e Armağan (s. 143-163). İzmir.
- Parr, H. (2002). Medical Geography: Diagnosing The Body in Medical and Health Geography 1999-2002. *Progress In Human Geography*, 2(26). 240-251.
- Parr, H. (2003). Medical Geography: Care and Caring. *Progress In Human Geography* (27). 212-221.
- Snow, S. (2002). Commentary: Sutherland ,Snow and Water : The Transmission of Cholera in the Nineteenth Century. *International Journal of Epidemiology*, 908-911.
- Swalehe, M., & Günay Aktaş, S. (2016). Dynamic Ambulance Deployment to Reduce Ambulance Response Times using Geographic Information Systems: A Case Study Of Odunpazarı District of Eskisehir Province, Turkey. *Procedia Environmental Sciences*(36), 199-206.
- Şahin, K. (2001). Samsun İlinde Bazı Hastalıkların Mevsimlere Bağlı Görülme Sıklığı. *Türk Coğrafya Dergisi*(37), 133-156.
- Tağıl, Ş. (2007). Balıkesir'de Hava Kirliliğinin Solunum Yolu Hastalıklarının Mekânsal Dağılışı Üzerine Etkisini Anlamada JEO-İstatistik Teknikler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 37-55.
- Timor, A. N. (1996). Tıbbi Coğrafya: Kapsamı ve Amacı. *Coğrafya Dergisi*(4), 303-319.
- Trevor, J. D. (2008). Health Geography: Supporting Public Health Policy and Planning. *CMAJ*, 1177-1180. doi: 10.1503/cmaj.071783
- Tuncalı, İ. (1953). Lâdik İlçesi Sağlık Coğrafyası. Ankara: Örnek Matbaası.
- Tunstall, H., Shaw, M., & Dorling, D. (2004). Places and Health. (J. TREVOR, Editör) *J Epidemiol Comm Health*, 58, 6-10.
- Ünver, S. (1940). Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar, Tanzimat-I.

Ütöne, J. (2013). Geography of Health. Eszterházy Károly College.

WHO. (2010). World Health Organization .

AHTERİ-Yİ KEBİR'DE TIBBİ İSİMLER

Medical Names in Ahteri-yi Kebir

Prof. Dr. Halil Ahmet KIRKKILIÇ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Bölümü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
ahmetkirkkilic@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4543-4964>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute –
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı
ISSN: 2149-3006 e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	06.11.2019
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	27.03.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 193-222	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.643493

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/1, 2020, 193-222

AHTERÎ-Yİ KEBİR'DE TIBBİ İSİMLER

Medical Names in Ahteri-yi Kebir

Prof. Dr. Halil Ahmet KIRKKILIÇ

Öz

Ahterî-yi kebir, Türk dil ve din bilgini Ahteri, Muslihuddin Mustafa el-Karahisarî tarafından kaleme alınan Arapça – Türkçe orta ölçekte bir sözlüktür. Eserde 24497 madde başı bulunmaktadır. Ahterî-i kebir'in pek çok yönden diğer sözlüklerden farklılık göstermesi, günümüzde kullanılmayan birçok kelime ve deyme yer vermesi, ona büyük bir önem kazandırmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda tıpla ilgili olmak üzere eserde 209 madde başı, buna ilaveten 321 madde içi, toplam olarak 530 tıbbi terim kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanılan terimler insan, hayvan ve bitkilerle ilgili olanlar şeklinde tasnife tabi tutuldu. Ahterî-yi kebir'de geçen terimlerin pek çoğunu sözlüklerde bulmak mümkün değildir. Bu da çalışmaya ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bazı maddelerde bahsi geçen nesnenin veya hususun neye yaradığı, bunların nasıl kullanılması gerektiği yer almaktadır. Çalışmada bitki, hayvan, taş veya çeşitli maddelerin tıbbi yararları, bunların hangi rahatsızlığa iyi gelebileceği, bunlardan tıbbi cihetle nasıl yararlanılabileceği üzerinde duruldu. Pek çok sözlük taranarak çalışmaya Ahterî-yi kebir'deki tıbbi terimlerin karşılıklarını ihtiva eden bir sözlük konuldu. Anlaşılmasında güçlük olan ifadelerin karşılıkları da parantez içinde verildi. Çalışmanın sonuna bir de sözlük konuldu.

Anahtar Kelimeler: Ahteri-yi kebir, Ahteri Muslihuddin Mustafa, tıp

Abstract

Ahterî-yi kebir is a medium-sized dictionary of Arabic-Turkish written by Turkish language and religion scholar, Ahteri Muslihuddin Mustafa al - Karahisarî. There are 24497 entries in the work. As Ahterî-i kebir differs from other dictionaries in many ways and includes many words and phrases that are not used today adds great importance to it. As a result of the research, it was determined that 530 medical terms were used in the work, with 209 entry items and in addition to them 321 items used in other entries. The terms used were classified as those related to human, animals and plants. It is not possible to find most of the terms in Ahterî-yi kebir in dictionaries. This gives a special importance to the study. Some items include what the aforementioned object or case is for and how it should be used. In the study, the medical benefits of plants, animals, stones or various substances, which diseases they can cure and how they can be benefited from the medical aspects were focused on. Many dictionaries were scanned and a dictionary including the equivalents of medical terms in Ahterî-yi kebir was added to the study. Meanings of expressions that were difficult to understand were given in parenthesis. A dictionary was added to the end of the study.

Keywords: Ahteri-yi kebir, Ahteri Muslihuddin Mustafa, Medical.

Giriş

Ahterî-yi kebir, Türk dil ve din bilgini Ahteri, Muslihuddin Mustafa el-Karahisarî (doğ. Afyonkarahisar ? - öl. Kütahya 968/1560-61) tarafından kaleme alınan Arapça – Türkçe orta ölçekte bir sözlüktür. Eserde 24497 madde başı bulunmaktadır. Ahterî-i kebir'in pek çok yönden diğer sözlüklerden farklılık göstermesi, günümüzde kullanılmayan birçok kelime ve deyim yer vermesi, ona büyük bir önem kazandırmaktadır. Ahterî-yi kebir'de tıbbi olarak sık kullanılan kelimelerden bazıları şunlardır: *Acı, ağrı, çıban, dârû, devâ, dolama, dumagu, edviye, etibbâ, gussa, hasta, hastalık, İkikardeşkanı, ilaç, illet, imtilâ, irinlenmek, kıran, kuduz, kurdaşan, kurha, kurlagun, kurûh, maraz, merhem, murabba, nezle, sagalmak, sıtma, uyuz, veca, verem, yağır, yerekan, zahmet, zehir, zükâm*. Kullanılan terimler insan, hayvan ve bitkilerle ilgili olanlar şeklinde tasnife tabi tutuldu. İnsanla ilgili 133, hayvanlarla ilgili 27, bitkilerle ilgili 49 olmak üzere toplamda 209 madde başı terim; insanla ilgili 261, hayvanlarla ilgili 40, bitkilerle ilgili 20 olmak üzere toplamda 321, buna ilaveten madde içi terimler dahil; genel toplamda **530 tıbbi terim** kullanılmıştır. İnsanlarla ilgili terimlerden 15'i bitkilerle, diğer 15'i hayvanlarla; bitkilerle ilgili terimlerden 6'sı hayvanlarla ilgili kısımda da yer almıştır.

Bu tasnif doğrultusunda metinde geçen kelimelerin orijinal şekli, gerektiğinde, parantez içinde bunların anlamları verildi. Anlamayı kolaylaştırmak için metinde geçen kelimelere dair sözlük oluşturuldu. Sözlükte tıbbi terimlerle ilgili olarak 404'ü yabancı 24'ü Türkçe olmak üzere toplam 428 kelime tanımlayıcı olarak kullanılmıştır.

Ahterî-yi kebir'de geçen terimlerin pek çoğunu sözlüklerde bulmak mümkün değildir. Bu da çalışmaya ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bazı maddelerde bahsi geçen nesnenin veya hususun neye yaradığı, bunların nasıl kullanılması gerektiği yer almaktadır.

İNSANLARLA İLGİLİ TERİMLER

<p>acı ►: <i>tefcî'</i>: Acıtmak ve ağrıtmak ve hüzün vermek.</p> <p>âciz olmak ►: <i>leyy</i>: Ve ilaç etmek. Ve âciz olmak.</p> <p>ağrı ►: <i>â'ir</i>: Göz ağrısı; <i>remed</i> gibi.</p>	<p>~ <i>bedel</i>: Elde ve ayakta olan zahmet ve ağrı</p> <p>~ bk. <i>acı/tefcî'</i></p> <p>~ bk. <i>beden ağrısı/rüdâ'</i>.</p> <p>~ <i>bükûn</i>: Nebatattan bir otun adıdır ki riyâh-ı galızaları tahlil eder ve göğüs</p>
---	---

ağrısına nafidir.
 ~ *edl*: Boyun ağrısı.
 ~ *elem*: Ağrı; *veca* gibi
 ~ *elim*: Ağrıtıcı ve inletici.
 ~ *ermed*: Ve gözü ağrıyan.
 ~ *hakvet*: Yürek ağrısı, *veca*'-ı *batn*.
 ~ *halec*: Kişinin kemikleri ağrımak.
 ~ *hasal*: Yürek ağrımak
 ~ *hulâk*: Boğaz ağrısı
 ~ *ilvez*: Evcâ'-ı batnda, yani irinlenmek ağrılarından bir *veca*'dır. Ve inde'l-ba'z *ilvas* çok yemekten mide bozulup tuhme olmaktadır (*Karında cerahat oluşması cinsi bir ağrı, şırı yemekten dolayı oluşan mide bozukluğu.*)
 ~ *icl*: Boyun ağrısı cem'i *âcâl* gelir.
 ~ *kulâ'*: Ağız ağrısı; *veca*'u'l-*fem* gibi.
 ~ *kudâd*: Karın ağrısı; *veca*'u'l-*batn* manasına.
 ~ *kulâb*: Bir asıl marazdır ki deveye arız olup yürürken ağrıtip zahmet verir
 ~ *kuzâ'*: Ağız ağrısı; *veca*'u'l-*fem* gibi.
 ~ *kübâd*: Ciğer ağrısı; *veca*'u'l-*kebid* manasına.
 ~ *leben*: Cem'i *elbân* gelir. Ve dahi boyun ağrısı ki yastık yüksek olmaktan ola. Ve o boynu ağrıyan kimseye *lebin* derler *kesr-i ba ile*..
 ~ *mağl*: Yürek ağrısı; *veca*'-ı *batn* (*Karın ağrısı*) gibi. Ama davarda otlâ, toprak yemekten hâsıl olur.
 ~ *mags*: Bağırsak ağrısı ve bağırsak üzülmek ve kesilmek; *mags* gibi..
 ~ *masdûr*: Sadrında ağrısı olan (*Göğüs, yürek ağrısı*)
 ~ *mûm*: Ve dahi boyun ağrısı; *bersâm* gibi. Ve inde'l-ba'z şu maraz ki ince ve ağır ola
 ~ *remed*: Göz ağrısı; *veca*'u'l-*ayn* gibi. Ve o gözün sahibine *râmid*

derler ve dahi *irmed* derler
 ~ *sudâ'*: Baş ağrısı; *vecâu'r-re's* manasına.
 ~ *şûhat*: Karın ağrısı; *veca*'u'l-*batn* (*Karın ağrısı*) manasına. Ve inde'l-ba'z verem dedikleri maraz.
 ~ *tasdî'*: Yarmak ve perakende etmek ve baş ağrıtmak..
 ~ *temahhuz*: Velâdet ağrısı olmak (*Doğum ağrısı*)
 ~ *tuhâl*: Dalak ağrısı; *veca*'-ı *tuhâl* manasına.
 ~ *uhuz*: Göz ağrısı; *remed*
 ~ *verş*: Yürek ağrısı; *veca*'ü'l-*batn* (*Karın ağrısı*) manasına..
 ~ *zاهر*: Arka ağrısı; *veca*'-ı *zahr* gibi..
 ~ *zatülcenp*: Yan ağrısı..
 ~ *züllehat*: Arka ağrısı
ala tenli ►: *ebras*: Ala tenli kimse ki beras dedikleri marazdan hâsıl olur (*Beras denilen ala tenlilik hastalığı*).
âmih ►: *me'mûmet*: Dimaga yetişen yara; *âmih* gibi (*Beyne işleyen yara*).
araku'l-hummâ ►: *rûhasâ*: Sıtma terine derler; *araku'l-hummâ* gibi.
arıklık ►: *bk. maraz/zanâ*.
âsî ►: *esâ*: Deva ve ilâç etmek ve melûl olmak ve tabip ve mu'âlic olana med ile *âsî* derler (*Doktor ve ilaç yapıcıya denir*). Cem'i *üsât* gelir; *râi* ve *rû'ât* gibi.
beden ağrısı ►: *rüdâ'*: Zahmet ve maraz yine avdet etmek ve gövde ve beden ağrısının her birisine derler.
behak ►: *şehdânc*: Ve kendir otunun tohumu ki ona *habb-i kinneb* derler. Rib' sıtmasına ve behaka ve berasa nafidir. Ve ondan yeseler veya karın üstüne yakı etseler karın kurdun kırar, giderir. *Ve elifle*

şâhdânc dahi lügattir (*Habb-i kinneb* denilen kendir otunun tohumu. Dört günde tutan sıtmaya, deride oluşan alacalık; uyuşukluk ve miskinliğe faydalıdır. Bundan yiyen veya karnına yakı yapan karın kurdundan kurtulur).

bel ağrısı ►: *talâtulat*: Ve bel ağrısı. Ve inde'l-ba'z şu müşkül derde derler ki ilâcı ve devası olmaya; *dâhiye* manasına da gelir. Cem'inde *talâtül* derler.

beras ►: *bk. ala tenli/ebras*.

beras ►: *bk. behak/şehdânc (Uyuşukluk)*.

bersam ►: *bk. ağrı/mûm*: Ve dahi boyun ağrısı; *bersâm* gibi. Ve inde'l-ba'z şu maraz ki ince ve ağır ola.

bevâsîr ►: *basur*: Makatta ve burun içinde hâdis olur bir marazdır ki *bevâsîr* derler. Cem'i dahi *bevâsîr* gelir.

birsâm ►: *bk. illet/cirsâm*.

cerb ►: *hikket*: Uyuz; *cerb* gibi.

cereb ►: *arret*: Ve uyuz dedikleri maraz; *cereb* gibi.

cerh ►: *deml*: Ve yara; *cerh* gibi

~ *kedh*: Yara; *cerh* gibi. Cem'inde *küdûh* derler

~ *taz*: Yara; *cerh* gibi. Ve cenk eder iken birbirine yakın olup yoldaş gözetmek.

çıban ►: *cirşâb*: Hasta olduktan sonra arıklayıp gövdede çıban çıkmak (*Hastalık sebebiyle zayıflama ve vücutta çıban çıkması*)
~ *dümmel*: Büyük çıban. Cem'i *demâmîl* gelir. Farisîde ve arabîde müstameldir

~ *habnâ*: Çıbanlı avrat

~ *hibnet*: Büyük çıban; *dümmel* gibi.

Cem'i *hiben* gelir

~ *hurkat*: Yanmak ve göynümek. Ve göyündürme dedikleri çıban

~ *müdemmil*: Çıban edici (*Çıban oluşturucu*)

~ *sa'fet*: Sıbyân başında çıkan çıban

~ *şebes*: Söğüt kurdu. Ve çıban. Cem'i *şübsân* gelir

~ *taun*: Veba dedikleri büyük çıban ki yufka yerlerde çıkar. Cem'i *tavâ'in* gelir. Sebebinde ihtilâf-ı ulemâ vaki olmuştur

~ *zamh*: Çıban; *dümmel* gibi (*Veba sebebiyle çıkan çıban*).

dahiyet ►: *bk. bel ağrısı/talâtulat*.

dâne-i horasanî ►: *vahtîrek*: Dâne-i horasanî dedikleri edviye ki etibba katında malumdur.

dârû ►: *hîrbûy*: Bir dârûdur ki *sûrencân* gibi (*Safran gibi bir ilaç*)

~ *kâfur*: Bir nevi dârû-yı maruftur ki Hint diyarından gelir.

~ *kevr*: Ve *mukl* dedikleri dârû ki *mukl-i Yehûd* derler (*Mukl-i Yehûd denilen ilaç*)

~ *sükürket*: Dârûdan ederler hamûr-ı Habeş'ten bir nevidir (*İlaç olarak yapılan habeş hamurunun bir çeşididir*).

darüşşafaka ►: *mâristân*: Hastalara ilaç edecek yer; *darüşşafaka* manasına. Farisîden mu'arredir.

demnü'l-ahaveyn ►: *şeyyân*: İki kardeşkanı ki *demnü'l-ahaveyn* manasına.

deva ►: *abed*: Ve şu uyuz illetine derler ki hiç deva nâfi' olmaya (*İlacın faydasız kaldığı uyuz*)

~ *anzarût (Göz otu)*: Göz üstüne korlar bir müfid devanın adıdır (*Göze sürülen faydalı bir ilaç*)

~ *ayâ*: Şu maraz ki devasından etibbâ

âciz ola (*İyileştirilmesi mümkün olmayan hastalık*)

~ *bk. âsî/esâ* (İlaç)

~ *bk. bel ağrısı/talâtulat*.

~ *debyet*: Etibbâ katında deva demek.

Ve inde'l-ba'z macun manasına da gelir (*Macun şekline getirilmiş ilaç*.)

~ *devâ*: Vâhidü'l-edviye. Ve inde'l-ba'z deva ve ilaç etmek manasına mastardır

~ *huzuz*: Bir acı devânın adıdır. İnde'l-etibbâ meşhurdur.

~ *isâ*: Ed-devâ bi-aynîhi (*Bizzat deva*,

~ *lâzûk*: Şu deva merhem ki yaraya yapışır, onulmayınca kopmaz (*Hastalık iyileşmeden çıkmayan ve yaraya yapışan merhem*).

dolama ►: *dâhis*: Bir veremdir ki tırnak kurbünde olur. İnde'l-avâm kurlagun veyahut dolama derler (*Tırnak kenarında oluşan şiş, dolama, kurlagın*).

dumagu ►: *zu'ûd*: Başa soğuk geçip dumagu olmak ki *zükâm* gibi (*Başta soğuk geçerek nezle olmak*).

dümmel ►: *bk. çıban/zamh*.

ebras ►: *beras*: Miskinlik nezübillah. Bir meşhur marazdır ki yeri ağartır, alaca olur ve o kimseye *ebras* derler (*Uyuşukluk, miskinlik*).

ebsem ►: *sektet*: Ebsem olmaklık. Ve dahi bir marazdır ki kişi bî-hûş olup düşer ve az olur ki ifâkat bulmak fevt olur (*Suskun olmak. Bayılan kişinin az sonra ayılması, ender olarak ölmesi*).

edviye ►: *bk. deva/devâ*

~ *kündüs*: Bir çeşit ilaç

~ *müzevver*: Ve dahi etibba hastalar için ettikleri edviyeli çorba (*Hekimlerin hastalar için oluşturdukları iyileştirici çorba*).

~ *natûl*: Şu su ki edviyelerle kaynatıp

malûl kişinin az az başına dökerler (*İlaçlarla kaynatılarak hastanın başına dökülen su*)

~ *sefûf*: Şu edviye ki gayr-ı macun ola (*Macun şeklinde olmayan ilaç*).

edviyeli çorba ►: *müzevver*: Tezvîr olmuş. Ve dahi etibba hastalar için ettikleri edviyeli çorba.

efsun ►: *zimâd*: Hastalara efsun okuyucu

emraz ►: *tıbb*: İbni enbârî katında tıbb-ı ezdâddandır. Zira ilaç emrâzına ve sihire tıp derler. Sihir hod a'zam-ı emrâzdandır.

enîn ►: *şeka'*: Veca' ve enîn ve gazap.

etibbâ ►: *bk. deva/ayâ*

~ *seretân*: Ve etibbâ katında maruf bir marazın adıdır (*Bir hastalık adı*)

~ *muh. yer*.

feryûn ►: *tâkût*: Feryûn dedikleri dârû ki lebân-ı Mağribî dahi derler (*Darı*).

gazap ►: *bk. enîn/şeka'*.

göynüme ►: *hurkat*: Yanmak ve göynüme. Ve göyündürme dedikleri çıban.

göyündürme ►: *bk. göynüme/hurkat*.

göyünme ►: *cevâ*: Ve hastalık; maraz gibi. Ve dahi aşktan ve gamdan ve gussadan kalp yanıp göyünme (*Aşktan, gam, ve kederden kalbin yanması*)

~ *mazaz*: Veca' ve musibet ve gamdan ve gussadan yatıp göyünme (*Ağrı, sıkıntı ve kederden yanıp, yakılıp yatmak*).

gussa ►: *esâ*: Gussa ve melâlet (*Sıkıntı, üzüntü*).

hasta ►: *alz*: Ve hastaya arız olan titremek

~ *cüderî*: (*Çiçek gibi kabarcıklar oluşturan bir hastalık; frengi*)

Kabarcık dedikleri maraz ki bedende çıkar ve çiçek hastalığı ki ekseri sıbyân taifesinde olur.
~ ızna: Maraz hastayı zayıf ve zebun ve saşıl etmek (*Hastalığın kişiyi zayıflatması ve zorlanması*)

~ izzulâ': Çok yemekten imtilâ ve hasta olmak (*Çok yemekten oluşan mide bozukluğu ve hastalık.*)

~ karef: Hastalara yakın olmak

~ karh: Yaralamak ve hasta olmak

~ karîh: Mecerûh kimse ve hastaya dahi derler (*Yaralı kimse veya hasta*)

~ kaşş: Yara onulmak. Ve hasta iyi olmak ve uyumak

~ ma'lûl: Marazlı ve hastalıklı kimse

~ mesih: Ve yüzünün bir şakki memsûh olan kimse ki gözü ve kaşı olmaya bundandır ki deccal'e mesih diye tesmiye olunmuştur. Ve dahi isa peygamber aleyhisselama hastaları meshedip şifa verdiği sebepten mesih dediler (*Göz ve kaşın olmaması gibi çirkin görüntü, el sürmeyle hastaların şifa bulması. Mesih*)

~ muhassel: Sütü çok emdiğinden hasta olan oğlan

~ zamin: Hasta ve kötürüm kimse; zemin gibi

~ zonet: Hastalık; maraz gibi.

hasta iyi olmak ►: *ibrâ*: Beri etmek ve hasta iyi olmak.

hasta sormak ►: *ıyâdet*: Hasta sormağa varmak.

hastalanmak ►: *kam'*: Ve hasta etmek.

~ nekeb: Hasta eylemek. Ve dahi bir marazdır ki devenin menâkibinde olur, yürüdükte müharif yürür (*Hastalanmak. Devenin eklemlerinde oluşan ve hayvanın yürümesi*)

sırasında oluşan bozukluk)

~ temrîz: Hasta etmek.

hastalık ►: *bk. göyünmek/cevâ* (*Sevda hastalığı*)

~ nâkıbet: Kişinin hastalıktan ve esîr-i firâş olup yatmaktan yanında huruç eden kurhalar. Cem'i *nukab* gelir (*Hastalık sebebiyle yatağa bağlı kalan ve yanlarında yaralar çıkan kişi*).

hastalıklı ►: *bk. hasta/ma'lûl.*

hastalıktan dönmek ►:

tahtahat: Kişinin avazı hastalıktan veya zayıflıktan dönmek (*Hastalıktan kurtulmak*).

hiyarcık ►: *sel'at*: Hiyarcık dedikleri maraz.

humma ►: *va'k*: Sıtma; *humma* gibi. Ve onun harareti (*Sıtma ve bundan dolayı oluşan ateş*).

hummâ-yı bâride ►: *sübât*: Soğuk sıtma; *hummâ-yı bâride* manasına.

hummâ-yı zâtü'r-rî'det ►: *nâfiz*: Şu ısıtma ki ziyade titrete; *hummâ-yı zâtü'r-rî'det* manasına (*Sıtma*). Aşırı titreme yapan sıtma).

hûy-ı teb ►: *ruhâ*: Sıtma hastalığı. Fariside *hûy-ı teb* derler.

ilvas ►: *bk. ağrı/ilvez* (*Karın ağrısı*).

ıssı sıtma ►: *sâlib*: İssı sıtma ki onda titremek ola.

içecek ►: *ısfint*: Eşribelerden bir nevi şaraptır ki etibbâ katında maruftur (*Hekimlerin kullandığı içecek*).

ifâkat ►: *nâkih*: Marazdan sıhhat bulup tamam ifâkat üzerine olmayan (*Hastalıktan kurtulup iyileşmeyen*).

îkikardeşkanı ►: *bk. demmü'l-ahaveyn/şeyyân*.

ilaç ►: *bk. âciz olmak/leyy* (*İlaç yapmak*)

~ bk. *âsî/esâ* (Deva)
 ~ bk. *darüşşafaka/mâristân*
 ~ bk. *deva/devâ*
 ~ bk. *devâ/isâ*
 ~ bk. *emraz/tıbb*
 ~ *enâsiyâ*: Bir mürekkep ilâca derler. Etibbâ katında maruftur. Süryanîden mu'arredir (Özel bir karışım şeklindeki ilaç)
 ~ *nâcis*: Şu zahmete ve maraza derler ki ona deva ve ilaç olmaya (İlaç kâr etmeyen hastalık, hıyarcık)
 ~ *sicistân*: Bir maruf darudur ki tabipler ona etibbâtü'l-kelb derler *sibistân lügatinden mu'arredir* (Bilinen bir ilaç)
 ~ *sufâr*: Yürekte sarı sular cemolmak. İlâcı belde nâbit derler bir damar vardır. Onu kesmekle olur (Yürekte su toplanması)
 ~ *te'cîl*: Kimsenin derdine ilaç etmek (Birinin derdine ilaç yapmak).
illet ►: *advâ*: İlet ve maraz sahibinden gayra sirayet ve tecavüz etmek (Hastalığın bulaşması)
 ~ *arz*: *Rî'de* gibi ve damak illeti; *zükâm* gibi (Titreme, damak hastalığı, nezle)
 ~ *birsâm*: Cünuna müşabih bir illettir (Deliliğe yakın bir hastalık)
 ~ *cirsâm*: Cünûna benzer bir illet; *birsâm* gibi (Delilik)
 ~ *hafeş*: Göz küçürek olmak ve görmesi zayıf olmak. Hilkat veya illet sebebiyle o kişiye *ahfeş* derler. Ve inde'l-ba'z *hafeş* bir illettir ki onun sebebiyle göz, gece görür gündüz görmez ve bulutlu günde görür gayrida görmez ola (Gözün küçük ve görüşün zayıf olması)
 ~ *hikmet*: Sebep ve illet ve kavli-i sahîh. Cem'i *hikem* gelir
 ~ *isr*: Göbeğinde illeti olan (Göbeğinde ağrısı olmak)

~ *kalebet*: İlet
 ~ *me'nûf*: Meşâmmesinde illet olup râyiha'-i tayyibe ve koku duymaya (Koklama duyusunda rahatsızlık olan)
 ~ *mirret*: Ve safr denilen illet “*ای رفیق* (ince)”, cem'i *mirer* gelir (Baş dönmesi rahatsızlığı)
 ~ *nâsûr*: Bir illet adıdır ki gözün pınarında olur, durmaz yaşarır, suyu akar, münkatı' olmaz. Ve az olur ki havâlî-yi mak'adda ve diş etlerinde hâdis olur. Farisîden mu'arredir (Göz pınarlarında oluşan, yaşarma, sulanma şeklinde ortaya çıkan hastalık. Aynı hastalık makatta ve diş etlerinde de oluşabilir.)
 ~ *nukret*: Ayak uyuşmak. Ve keçinin tırnağı arasında bir illettir.
iltihâm ►: *rifâ*: Ve yara iyileşip onulmak; *iltiyâm* ve *iltihâm* manasına (Yaranın iyileşmesi).
iltiyâm ►: bk. *iltihâm/rifâ*.
imtilâ ►: *bitnat*: Ve tuhma olmak; *imtilâ* gibi (Dolgunluk sebebiyle oluşan mide bozukluğu).
 ~ *keşe'*: Ve imtilâ olmak (Mide doluluğu sebebiyle oluşan bozukluk).
incinmek ►: *tahl*: Dalak ağrısından incinmek.
inleme ►: *enûh*: Hasta solumak ve inlemek (Hastanın sık ve kesik kesik soluması ve inlemesi).
inlemek ►: bk. *ill*
 ~ *enh*: Hasta inleyip sararmak.
irinlenmek ►: bk. *ağrı/ilvez* (Karın ağrısı)
 ~ *imdat*: Ve yara irinlenmek (Yaranın cerahatlanması)
 ~ *takyîh*: Yara irinlenmek (Yaranın cerahatlanması).
iyi olmak ►: *kaşkaşet*: Ve hasta iyi olmak
 ~ *temâsül*: Ve hasta iyi olmak.

iyileşme ►: *tekaşkuş*: Hasta iyi olmak. Her yerden taam talep etmek ve deri soyulmak.

kabarcık ►: *bk. hasta/cüderî*
~ *kara*': Bir asıl akça sivilci ve kabarcıktır ki deve köşeginde çıkar. Ve dahi başın saçı marazdan dökülmek ve hali olmak manasına mastardır (*Deve yavrusunda oluşan köklü sivilce ve kabarcık. Hastalık sebebiyle saç dökülmesi*).

kara nokta ►: *beres*: Küçürek kara noktalar. Ekser yüzde hâdis olur. Etibbâ katında malumdur (*Genellikle yüzde oluşan küçükçe kara noktalar*).

karure ►: *tefsiret*: Hastalar bevlın koyacak şişe ki bevlıne nazar edip hastanın mizacın bilirler. Etibbâ o şişeye *karûre* derler ördek dediğimiz (*Karure denilen ve hastanın idrarının konulduğu şişe*).

kızamık ►: *şirâ*: Kurdaşanı dedikleri zahmet ki gövdede kızıl kızıl çıkar, musattah olur ve kızamık zahmetine dahi derler.

konak ►: *hazâzet*: Veca'ü'l-kalb ve başta olan konak. Cem'i *hızâz* gelir (*Kepeklenme*).

kötürüm ►: *bk. hasta/zamin*.

kötürümlük ►: *zamânet*: Kötürümlük.

kuduz ►: *keleb*: Kuduz it. Cem'i *kelâlîb* gelir. Ve dahi incitip eza etmek.

kurdaşan ►: *bk. kızamık/şirâ*.

kurha (*yara, ülser*) ►: *asâr*: Şu kurhaya derler ki kurumaz, daim sulanır durur (*Sürekli sulanan yara*)

~ *bk. hastalık/nâkıbet*

~ *hudret*: Göz kapağının içinde çıkan kurhalar (*Göz kapağı içinde oluşan yara*)

~ *melkemet*: El ile vurdukları yerin

yarası ve kurhası (*Elle vurulan yerde oluşan yara*)

~ *sill*: Öykende bir kurhadır ki ona hummâ-yı dakk lazım olur. Ve dahi sıtmadan ve göbek berisinden arıklamak (*Akciğerde oluşan yara. Sıtma sebebiyle göbek kısmında oluşan zayıflık*)

~ *şâfet*: Bir kurhadır ki ayakta çıkar. Dağlamayınca gitmez. Ve inde'l-ba'z *esfel-i kademde* olur (*Ayakta çıkan bir yara. Dağlandığında gider*.)

~ *şe'fet*: Bir asıl kurhadır ki esfel-i kademde çıkar, dağlamayınca gitmez (*Ayakta çıkan bir yara. Dağlandığında gider*).

kurhân ►: *kurhânet*: Mantar envaından bir nevidir. Cem'i *kurhân* gelir. Ve dahi maraz ve zahmet yetişmedik kimseye *kurhân* derler (*Vücutta oluşan bir mantar çeşidi*).

kurlağın ►: *bk. dolama/dâhis* (*Dolama*).

kurt (*kurtçuk*) ►: *bk. behak/şehdânc* (*Karın kurdu*).

kurûh ►: *hurâc*: Elde çıkan kurûh (*Elde çıkan yara*.)

~ *ukbûl*: Dudakta çıkan kurûh-ı sığâr ki beğâyâ-yı marazdandır. Ekser sıtma sonunda dudakta çıkan uçuga derler. Ve inde'l-ba'z mutlaka bedende olan bakıyye'-i maraz. Cem'i *aqâbil* gelir (*Genellikle hastalık sonrası dudakta çıkan küçük yara. Sıtma sonunda dudakta çıkan uçuga da denir. Hastalık sonrası vücutta oluşan yaraya da denir*).

lebin ►: *bk. ağrı/leben* (*Boyun ağrısı*).

macun ►: *bk. deva/debyet*

~ *bk. edviye/sefüf*.

mantar ►: *bk. kurhân/kurhânet*.

maraz (*rahatsızlık, hastalık*) ► :
adset: Bir asıl ufacık sivilce ve kabarcıktır ki insanda çıkar az olur ki ondan kurtulur, mühlik marazdır
 ~ *araz*: Marazdan ve gayrıdan insana âriz olan hâlet (*Hastalıktan veya başka bir şeyden insanda oluşan durum.*)
 ~ *bk. ağrı/mûm*: Ve dahi boyun ağrısı; *bersâm* gibi. Ve inde'l-ba'z şu maraz ki ince ve ağır ola
 ~ *bk. ağrı/şûhat* (*Karın ağrısı*)
 ~ *bk. ala tenli/ebras* (*Ala tenli, beras*)
 ~ *bk. beden ağrısı/rüdâ'* (*Beden ağrısı*)
 ~ *bk. beden ağrısı/rüdâ'*
 ~ *bk. bevâsîr/basur*
 ~ *bk. cereb/arret*
 ~ *bk. deva/ayâ*
 ~ *bk. ebras/beras* (*Alacalık*)
 ~ *bk. ebsem/sektet*
 ~ *bk. etıbbâ/seretân*
 ~ *bk. göyünmek/cevâ* (*Sevda hastalığı*)
 ~ *bk. hasta/cüderî*
 ~ *bk. hasta/ıznâ*
 ~ *bk. hasta/ma'lûl*
 ~ *bk. hasta/zunet*
 ~ *bk. hastalanmak/nekeb*
 ~ *bk. hıyarcık/sel'at*
 ~ *bk. ifâkat/nâkih*
 ~ *bk. illet/advâ* (*Bulaşıcı hastalık*)
 ~ *bk. kabarcık/kara'*
 ~ *bk. kurhân/kurhânet*
 ~ *bk. kurûh/ukbûl*: Dudakta çıkan kurûh-ı sığâr ki beğâyâ-yı marazdandır. Ekser sıtma sonunda dudakta çıkan uçuğa derler. Ve inde'l-ba'z mutlaka bedende olan bakıyye'-i maraz. Cem'i *ağâbil* gelir
 ~ *bk. meskâm/misşkâm*
 ~ *cuâm*: Bir marazdır ki insana yetişir, zayıf eder, gözleri irinlenir

(*İnsana ulaşan, onu zayıflatan, gözlerde cerahat oluşturan hastalık, hıyarcık.*)
 ~ *cüzâm*: Sevda galebesinden olur bir marazdır (*Aşırı sevda sebebiyle oluşan hastalık.*)
 ~ *dâ*: Maraz ve zahmet. Cem'i *edvâ* gelir (*Hastalık.*)
 ~ *denef*: Şu maraza derler ki ondan halâs olup kurtulmaya; *maraz-ı mülâzim* manasına (*Kurtulmanın mümkün olmadığı hastalık.*)
 ~ *hasbet*: Bir marazdır ki tane tane gövdede çıkar, kara olur. Benefsecî olur ve sarı ve kızıl ve ak olur. Eslemi ak olup kebîrî'l-hacm olup az olandır. Gayet yaramazı kara olandır. Ve o kişiye *mahsûb* derler (*Vücutta benek şeklinde ortaya çıkan hastalık.*)
 ~ *havb*: Maraz
 ~ *humâm*: Sıtma dedikleri maraz (*Sıtma hastalığı*)
 ~ *ibridet*: Bir marazdır ki bürûdet ve rütubet galebesinden olur *muz'if-i cimâ'* dır (*Soğuk ve rütubet sebebiyle oluşan hastalık.*)
 ~ *ifakat*: Marazdan ve sekrden ve cinnetten ayılmak (*Hastalıktan, baygınlıktan ve cinnetten kurtulmak.*)
 ~ *illet*: Maraz ve hades ki sahibini meşgul eder. Cem'i *ilel* gelir (*Hastalık ve pislik sebebiyle kişiyi meşgul eden hastalık.*)
 ~ *kulenc*: Bir marazdır ki etıbba katında maruftur (*Kulunç denilen hastalık.*)
 ~ *kuvebâ*: Temregü dedikleri meşhur maraz. Cem'i *kûb* ve tasgiri *kuveybâ'* gelir (*Temregü denilen hastalık.*)
 ~ *küzâzet*: Şiddet-i berdden olur bir marazdır (*Soğuktan oluşan hastalık.*)

~ *mâssat*: Maraz ve *zahmet-i dâ'* manasına (*Hastalık sebebiyle oluşan rahatsızlık.*)

~ *nüks*: Sıhhat bulduktan sonra maraz yine avdet etmek (*Sağlığa kavuşup tekrar hasta olmak.*)

~ *reset*: Ve maraz gayra ulaşmak (*Hastalığın başkasına geçmesi.*)

~ *savret*: Uyuza benzer bir marazdır (*Temregü*)

~ *sebel*: Bir marazdır ki göze arız olur; *perde* gibi. Örümcek ağına benzerwx ve dahi buğday başına derler; *sünbüle* manasına (*Gözde perde oluşması şeklinde bir rahatsızlık*)

~ *sersâm*: O marazdır ki dimağın perdeşi şişer dahi samur samur söylenir (*Kafatası üstünde oluşan şişkinlik sebebiyle şahsın saçma sapan söz söylemesi şeklinde görülen bir rahatsızlık.*)

~ *suhâf*: Verem dedikleri maraz; *sell* gibi

~ *sukm*: Zahmet ve maraz. Cem'i *eskâm* gelir (*Rahatsızlık ve hastalık.*)

~ *sü'âl*: Öksürük dedikleri maraz (*Öksürük rahatsızlığı.*)

~ *süddet*: Ve dahi bir marazdır ki kişinin burnunu tutar râyiha duymaz olur (*Koku almayı engeleyen bir rahatsızlık.*)

~ *şat'*: Açlıktan veya marazdan ceza' ve feza' etmek (*Açlıktan veya hastalıktan telâş içinde ağlayıp sızlanma.*)

~ *ta'rîk*: Ve gövdesinden etin marazla veya perhizle gidermek ve diriltmek (*Vücudun etli kısımlarında oluşan rahatsızlığın perhizle giderilmesi.*)

~ *utâş*: İnsana arız olur bir marazdır ki yüreği yanar, suyu içip kanmaz. Ekser sıbyâna âriz olur (*Genelde*

çocuklarda görülen ve su içildiği hâlde kanmama şeklinde ortaya çıkan hararet)

~ *veba*: Fesat, havadan hâsıl olur bir maraz-ı âmdır ki taun dahi derler *kasrla*. Cem'i *evbâ'* ve cem'i *evbi'* et gelir (*Havadan ortaya çıkan umumi hastalık, veba, taun*)

~ *veca*: Maraz ve zahmet ve emrâzdan her birisine ıtlak olunur. Cem'i *vicâ* ve *evcâ'* gelir *cebel* ve *cibâl* ve *ecbâl* gibi (*Hastalık veya sıkıntı.*)

~ *vecî'*: Ağrıtıcı ve incitici maraz.

~ *vesab*: Veca' ve maraz. Cem'i *evsâb* gelir

~ *zanâ*: Maraz ve arıklık; *hüzâl* gibi (*Hastalık ve aşırı zayıflık.*)

mecrûh ►: bk. hasta/karîh.

melâlet ►: bk. gussa/esâ.

merhem ►: bk. deva/lâzûk~*tazmîd*: Başına veya koluna merhem vurup bez bağlamak.

~ *tezammüd*: Yaraya merhem vurup bezle bağlamak

~ *zamd*: Yara üstüne bez bağlamak ve merhem vurmak.

meskâm ►: *mişkâm*: Kesîrî'l-maraz olan ve *meskâm* sekam manasına gelir (*Çok hastalıklı olan.*)

mezkûm ►: *maznûk*: Zükâm olmuş kişi; *mezkûm* gibi (*Nezleli.*)

mukl ►: bk. *dârû/kevr* (*Mukl-i Yehûd*).

murabba ►: *inbicât*: Edviyelerden olan *murabbâ* (ilaç olarak kullanılan terbiyelenmiş meyve suyu tatlıları).

musibet ►: bk. göyünmek/mazaz (*Ağrı*).

nezle ►: bk. dumagu/zu'ûd.

~ *memlû*: Nezleli anlamında ismi-mef'ulü *memlûd*ur.

onulmak ▶: *bk. deva/lâzûk*
~ *bk. hasta/kaşş*
~ *bk. iltihâm/rifâ*
~ *bür*: İnd-i ehlü'l-hicaz yara onulup bitmek ve hasta iyi olmak (*Yaranın iyileşmesi ve hastanın iyi olması*).
perhiz ▶: *bk. maraz/ta'riq.*
remed (Göz ağrısı) ▶: *bk. ağrı/â'ir*: Göz ağrısı; *remed* gibi
~ *bk. ağrı/uhuz*: Göz ağrısı; *remed*.
rib' ▶: *bk. behak/şehdânc* (Uyuşukluk).
saç dökülmek ▶: *bk. kabarcık/kara'*.
safr ▶: *bk. illet/mirret.*
sagalmak ▶: *musbîh*: Hastalıktan sagalmış ve belâdan kurtulmuş kişi (*Hastalıktan ve beladan kurtulmuş kişi*).
~ *bell*: Ve hasta sağalmak (*İyileşme*).
sekam ▶: *bk. meskâm/miskâm.*
sell ▶: *suhâf*: Verem dedikleri maraz; *sell* gibi.
semm-i kâtil ▶: *helhel*: Ve semm-i kâtil. Cem'i *helâhil* gelir (*Öldürücü zehir*).
~ *zifân*: Semm-i kâtil (*Öldürücü zehir*).
sıtma ▶: *bk. araku'l-hummâ/rühasâ*
~ *bk. behak/şehdânc* (Uyuşukluk).
~ *bk. humma/va'k*
~ *bk. hummâ-yı bâride/sübât* (Sıtma).
~ *bk. hummâ-yı zâtü'r-rı'det/nâfiz*
~ *bk. hûy-ı teb/ruhâ*
~ *bk. kurha/sill* (Sıtma).
~ *bk. kurûh/ukbûl*
~ *bk. maraz/hummâ*
~ *delv*: Ve alâmet-i sıtma gibi (*Sıtma belirtisi*).
~ *gabb*: Sıtma gün aşırı tutmak (*Gün aşırı sıtma tutmak*).
~ *ıklâ'*: Sıtma koyuvermek (*Sıtma*

tutmak).
~ *rib'*: Sıtma bir gün tutup ve iki gün koyuverip dördüncü yine tutmak (*Dört günde bir tutan sıtma nöbeti*).
~ *ümmü mildem*: Isıtma; *humma* gibi (*Sıtma*).
sivilci ▶: *bk. kabarcık/kara'*.
sümüvv ▶: *hammet*: Zevât-ı sümüvvden olan akrep ve yılan ve çıyan gibi ve sivrisinek gibi. Ve bunlara benzer ne varsa. Cem'i *hevâmm* gelir.
şâhdânc ▶: *bk. behak/şehdânc* (Alaca).
şakîket ▶: Yarım baş ve yüz ağrısına derler. Cem'i şakayık gelir. Ve gelincik çiçeği dedikleri maruf kızıl çiçeğe şakâyiku'n-nu'mân derler. Vâhidi ve cem'i beraberdir.
şifa bulmak ▶: *işifâ*: Hasta şifa bulmak (*Hastanın iyileşmesi*).
taamdan sakınmak ▶: *humvet*: Hasta taamdan sakınmak ve ihtirâz etmek (*Hastanın yemekten sakınması*).
taun ▶: *bk. maraz/veba*: Fesat, havadan hâsıl olur bir maraz-ı âmdir ki taun dahi derler *kasrla*. Cem'i *evbâ'* ve cem'i *evbi'et* gelir (*Havadan ortaya çıkan umumî hastalık, veba, taun*).
temregü ▶: *bk. maraz/kuvebâ.*
tezvîr olmak ▶: *bk. edviyeli çorba/müzevver.*
titreme ▶: *bk. hasta/alz*
~ *teşennüc*: Titremek ve yara buruşmak yani tehlikeli hâle gelmek.
tuhma olmak ▶: *bk. imtilâ/bitnat.*
tuhmgân ▶: *feydûm*: Tuhmgân macunu.
uyuz ▶: *bk. cerb/hikket*
~ *bk. cereb/arret*
~ *bk. deva/abed*

~ bk. *maraz/savret* (Temregü).
 ~ *cereb*: Uyuz. Emrâz-ı sâriye kısmındandır (Bulaşıcı uyuz).
veba ►: bk. *çıban/taun*.
veca ►: bk. *ağrı/elem*
 ~ bk. *ağrı/hakvet* (Karın ağrısı).
 ~ bk. *ağrı/ilvez* (Karın ağrısı).
 ~ bk. *ağrı/kulâ'*
 ~ bk. *ağrı/kudâd* (Karın ağrısı).
 ~ bk. *ağrı/kuzâ'* (Vecau'l-fem).
 ~ bk. *ağrı/kübâd* (Vecau'l-kebid).
 ~ bk. *ağrı/mağl* (Karın ağrısı).
 ~ bk. *ağrı/remed* (Göz ağrısı).
 ~ bk. *ağrı/sudâ'* (Vecau'r-re's).
 ~ bk. *ağrı/şûhat* (Karın ağrısı).
 ~ bk. *ağrı/tuhâl* (Veca-ı tuhâl).
 ~ bk. *ağrı/verş* (Karın ağrısı).
 ~ *ağrı/zaher* (Veca-ı zahr).
 ~ bk. *enîn/şeka'*
 ~ bk. *göyünmek/mazaz* (Ağrı).
 ~ bk. *konak/hazâzet* (Kalp ağrısı).
 ~ bk. *maraz/vesab*
 ~ *his*: Savt-ı hafî ve zan ve dahi bir zahmettir ki nisa taifesine arız olur ba'de'l-veladet ve inde'l-ba'z veca'-ı veladete (Doğum sırasında kadınlarda oluşan ağrı).
 ~ *kabas*: Ciğere arız olur bir veca'dır ki aç iken hurma ekl edip üstüne su içmekten hâsıl olur. (Aç acına hurma yiyip hemen su içmekten ortaya çıkan ciğer ağrısı).
 ~ *mekbûd*: Ciğerinde veca' olan (Ciğer ağrısı).
 ~ *mem'ûd*: Midesinde veca' olan (Midede olan ağrı).
 ~ *rehâmet*: Veca'ü'r-rahm (Rahim ağrısı).
 ~ *rîset*: Dizlerde ve mefâsılda olan veca'. Cem'i *rîsâs* gelir (Diz ve mafsallarda oluşan ağrı).
 ~ *vâlicet*: Şu veca' ki insanı şiddetle tuta (Kişide oluşan şiddetli ağrı).
 ~ *zabzâb*: Ve dahi veca' ve zahmet

~ *zûbahât*: Bir veca'dır ki boğazda olur (Boğaz ağrısı).
verem ►: *acnâ*: Hayası ile dübürü arasında verem olan (Hayası ve kıcı arasında yumru oluşan).
 ~ bk. *ağrı/şûhat* (Karın ağrısı).
 ~ bk. *dolama/dâhis* (Dolama, kurlagın).
 ~ bk. *maraz/suhâf*
 ~ *hamas*: Şu verem ki sakın ola (Ağrı vermeyen şişlik).
 ~ *navtat*: Şu verem ki göğüste olur.
yanmak ►: bk. göynüme/hurkat.
yara ►: bk. *âmih/me'mûmet*
 ~ bk. *cerh/deml*
 ~ bk. *cerh/kedh*
 ~ bk. *cerh/taz*
 ~ bk. *deva/lâzûk*
 ~ bk. *hasta/karh*
 ~ bk. *iltihâm/rifâ*
 ~ bk. *kurha/melkemet*
 ~ bk. *merhem/tezammüd*
 ~ bk. *merhem/zamd*
 ~ bk. *titremek/teşennüc*
 ~ *câyifet*: Şu yara ki karın içine geçmiş ola
 ~ *cûlbet*: İnde'l-bur' yara üstünde zahir olan yufkacık deri (Yara üstündeki incecik deri.)
 ~ *mütelâhime(t)*: Şu yara ki derisi ve eti bile kesilmiş ola
 ~ *na'ûr*: Ve şu yara ki kanı çıkıp aktıkça savtla huruç ede (Kan aktığında ses çıkaran yara.)
 ~ *nâfizet*: Şu yara ki karından vurulup arkaya çıkmış ola
 ~ *rifâdet*: Yara üstüne kodukları baskılık bez
 ~ *tasrî'*: Yere vurmak ve iki pare etmek.
yumru ►: *nütû*: Yumruluk.
zahmet ►: bk. *ağrı/bedel*
 ~ bk. *beden ağrısı/rüdâ'*

~ bk. kızamık/şirâ
 ~ bk. maraz/dâ
 ~ bk. maraz/mâssat
 ~ bk. maraz/sukm
 ~ bk. maraz/veca
 ~ bk. veca/his (Ses kısıklığı)
 ~ bk. veca/zabzâb (Rahatsızlık).
zayıflama ►: müdnef: Hasta olmaktan zayıf olmuş.
zayıflık ►: rüiyûh: Ve zayıflık.

HAYVANLARLA İLGİLİ TERİMLER

ağrı ►: kulâb: Bir asıl marazdır ki deveye arız olup yürürken ağrıtip zahmet verir
 ~ kulâb: Bir asıl marazdır ki deveye arız olup yürürken ağrıtip zahmet verir
 ~ mağl: Yürek ağrısı; veca-ı batn gibi. Ama davarda otla, toprak yemekten hâsil olur.
 ~ unzuwân: Ve nebatattan bir ota dahi derler. Deve ondan çok yerse karnın ağrıtır.
çıban ►: şebes: Söğüt kurdu. Ve çıban. Cem'i şübsân gelir.
deve öksürüğü ►: dükâ': Deve öksürüğü. Ve inde'l-ba'z bir marazdır ki atın ve devenin göğsünde vaki olur.
es'af ►: se'af: Devenin ağzında vaki olur bir marazdır ki ondan burnunun ve gözlerinin kılları dökülür. O devenin dişisine sü'fâ ve erkeğine es'af derler. Ve dahi tırnağın çevresi kopup ayrılmak.
esvel ►: sevlâ: Şu koyun ki maraz veya cinnet arız olmaya sürüye uymayıp otlak yerinde döne dura. Müzekkerinde esvel derler.
etıbbâ ►: infehat: Nesne yemedik süt emer kuzu ve ya oğlağın kursağı içinde mütevellit olur leben-i câmide müşabih bir nesnedir ki

zemin ►: bk. hasta/zamin.
zükâm (Nezle) ►: bk. illet/araz (Belirti).
 ~ bk. mezkûm/maznûk
 ~ düsset: Zükâm (Nezle).
 ~ mülâ'et: Zükâm (Nezle).
 ~ nezle: Zükâm (Nezle).
 ~ zünâk: Zükâm (Nezle).

Fariside peynir mayası derler. Cem'i enâfih gelir. Hâr-ı yâbisdir. Ve hem mülattaf ve muhallel ve müceffettir. Etıbbâ katında maruftur (Süt kuzusu kursağında oluşan donmuş süt gibi bir şey. Süt kuzusu). muht. yer.

haklet: Ve dahi yürek ağrısından bir ağrıdır ki tere ve tarhin ve ispanak gibi yaş otlar ile toprak yemekten olur. Bu manaya cem'i ahkâl gelir.

hasta ►: nekeb: Hasta eylemek. Ve dahi bir marazdır ki devenin menâkibinde olur, yürüdükte müharif yürür (Hastalandırmak. Devenin omuz eklemine oluşan ve hayvanın yürüyüşünü bozan hastalık).

illet ►: gareb: Ve koyunda bir illettir ki burnunun ve gözünün kılları ve tüyleri dökülür (Koyunda burun ve göz kılları ve tüylerini dökülmesini vesile olan hastalık).

illet ►: ı'tibât: Deveyi bi-gayri illet boğazlamak (Hastalık olmaksızın deveyi boğazlamak).

~ nuqret: Ayak uyuşmak. Ve keçinin tırnağı arasında bir illettir.

~ terhîm: ve deveyi bi-gayri illet zebh etmek (Hastalık olmaksızın deveyi boğazlamak).

kabarcık ►: kara': Bir asıl akça sivilci ve kabarcıktır ki deve

köşeginde çıkar. (*Deve yavrusunda oluşan köklü sivilce ve kabarcık.*).

kıran: yok edici hastalık ▶ :

mûtân: Davar Kıranı; (*Hayvanları yok eden hastalık Küçükbaş hayvan kıranı*).

kurt (*kurtçuk*) ▶ : *şebes*: Söğüt kurdu. Ve çıban. Cem'i şübsân gelir.

~ *şehdânc*: Ve kendir otunun tohumu ki ona *habb-i kinneb* derler. Rib' sıtmasına ve behaka ve berasa nafidir. Ve ondan yeseler veya karın üstüne yakı etseler karın kurdun kırar, giderir. *Ve elifle şâhdânc* dahi lügattir (*Habb-i kinneb* denilen kendir otunun tohumu. Dört günde tutan sıtmaya, deride oluşan alacalık; uyuşukluk ve miskinliğe faydalıdır. Bundan yiyen veya karnına yakı yapan karın kurdundan kurtulur. Karın kurdu).

kurûh ▶ : *urret*: Meşâfir-i ibilde ve kavâ'iminde olan kurûha derler ki sarı suları akar. Gayrı yerine ulaşmasın diye dağlarlar. Cem'i *urr* (*Devede oluşan yara. Akan sarı suları başka yere bulaşmasın diye dağlarlar*).

maraz ▶ : *abt*: Bila-maraz deveyi ve koyunu sağ iken boğazlamak (*Hasta olmayan deve veya koyunu boğazlamak.*)

~ *âriz*: Ve maraz vaki olup boğazladıkları deveye *âriz* derler (*Hastalıktan sonra boğazlanan deve.*)

~ *bağar*: Bir muharrik marazdır ki devede vaki olur suyu içip kanmaz. Ahir ondan ahlak olur (*Devede oluşan ve su içtiği hâlde devenin kanmamasına sebep olun hastalık. Sonunda deve ölür.*)

~ bk. ağrı/kulâb

~ bk. ağrı/kulâb

~ bk. deve öksürüğü/dükâ'

~ bk. es'af/se'af

~ bk. esvel/sevlâ

~ bk. hasta/nekeb

~ *cerez*: Urşûb-ı dâbbede hâdis olan maraz demektir (*Binek hayvanının topuk sinirinde oluşan hastalık.*)

~ *hunân*: Burun içinde bir marazdır ki tuyûrun boğazında olur (*Burun içinde oluşan hastalık. Kuşların boğazında oluşan hastalık.*)

~ *ıķâf*: Bir marazdır ki koyunun ayağında olur. O sebepten ayağı eğilip aksak olur (*Koyunun ayağında meydana gelen ve hayvanın aksamasına sebep olan hastalık.*)

~ *ıķâl*: Cem'i ukul gelir. Ve dahi davar ayağında olur bir marazın adıdır.

~ *ku'âs*: Koyun burnunda olur bir marazdır (*Koyun burnunda oluşan hastalık.*)

~ *kuhâl*: Bir asıl marazdır ki agnâma arız olup derisin buruşturup kurutur (*Koyunda oluşan ve hayvanın derisini buruşturan hastalık.*)

~ *kuvâm*: Bir marazdır ki koyunun ayaklarından tutar (*Koyunun ayaklarında oluşan hastalık.*)

~ *kül'at*: Deve marazlarından bir marazdır ki devenin mu'harına arız olur (*Devenin arkasında oluşan hastalık.*)

~ *mufîķ*: marazdan ve sekrden ifakat verici. Ve dahi şu hayvana derler ki iki sağmak arasında zar'ına süt müçtemi ola. Cem'i *mefâvîķ* gelir (*Hastalıktan ve baygınlıktan kurtulma. İki sağım arasında memede süt toplanması.*)

~ *nuhtat*: Devenin sadrında olur bir marazdır (*Devenin göğsünde oluşan hastalık.*)

~ *sâd*: Ve dahi toprağa ağnayan horoz ve devenin başında olur bir marazdır ki burnundan sümükleri akar. Başını dağlamayınca iyi olmak. Ve o deveye *ba'îr-i sâd* derler *ba'îr zû sâd* manasına (Toprakta yuvarlanan horoz ve devenin başında oluşan yara. Dağlayarak iyileştirilir.)

~ *sevel*: Ağnama arız olur bir marazdır ki sürüye uymaz, otlak yerinde döner durur o koyuna ve keçiyeye (*Sürüye uymama şeklinde tezahür eden, koyun ve keçilerde görülen bir hastalık*)

~ *şuqâk*: Hayvanatta olur bir asıl marazdır (Hayvanlarda sıkça görülen bir hastalık.)

~ *vabğ*: Devede olur bir marazdır

~ *vecy*: Ve bir marazdır ki hâfir-i feres'te ve huff-ı ba'îrde olur. Ve şu rikkat ki kesret-i meşyden ayakta vaki olur (Çok yürüme sebebiyle atın veya devenin ayağı altında olan hastalık.)

~ *vecyâ*: Ayağında maraz olan dişi deve (Ayağında rahatsızlık olan dişi deve.)

~ *zahk*: marazdan tilkinin tüyü dökülüp derisi açılmak.

~ *zi'bet*: Ve bir marazdır ki ekser devâbbda vaki olur. Ve o hayvana *mez'ub* derler (Genellikle yürüyen hayvanlarda ortaya çıkan rahatsızlık).

menkûf ►: *nikâf*: Bir veremdir ki devede hâdis olup deveyi katleder ve o deveye *menkûf* derler (Devede ortaya çıkan ve devenin ölümüne sebep olan şişlik).

mez'ub ►: *bk. maraz/zi'bet*.

ot ►: *bk. ağrı/unzuvân*.

rikkat ►: *bk. maraz/vecy*.

sivilci ►: *bk. kabarcık/kara'*.

sü'fâ ►: *bk. es'af/se'af*.

uyuşmak ►: *bk. illet/nukret (Ayak uyuşmak)*.

uyuz ►: *anyet*: Deve sidiği ki Güneş'te koyup uyuz olan davarın gövdesine taly ederler (Güneş'te bırakılarak küçükbaş hayvanların gövdesine sürülen deve sidiği).

~ *şe'ârîr*: Davar yağırına üşen sinek. Ve uyuz dahi her canibe müteferrik olmak (Küçükbaş hayvanlara üşüşen sinek. Uyuzun yer yer her tarafa yayılmış olması).

veca ►: *bk. ağrı/mağl (Yürek ağrısı)*.

verem ►: *acen*: Bir veremdir ki devenin hayası ile dübürü arasında olur (Devenin hayası ve kıçı arasında oluşan yumru, şiş).

~ *bk. menkûf/nikâf*

~ *dehas*: Davarın tırnağında olur bir veremdir (Küçükbaş hayvan tırnağında oluşan yumru, şiş).

~ *erûk*: Deve erâk ağacını yemek ve yaranın veremi sakın olmak (Devenin erak ağacını yemesi ve yaranın yumrusunun ağrı vermemesi).

~ *hebc*: Zar'-ı nâkada olan verem (Devenin memesinde oluşan şişlik).

~ *zavât*: Bir asıl veremdir ki devenin başında olur. Ve inde'l-ba'z hayâ'-i nâkadan bir şeydir ki velet çıkmazdan evvel huruç eder dahi ardınca velet huruç eder (Devenin başında oluşan köklü şişlik.).

yağır ►: *bk. uyuz/şe'ârîr (Küçükbaş hayvan yağır)*.

~ *deber*: Davarın arkası yağır olmak (Küçükbaş hayvanın sırtının yağır olması).

~ *debrâ*: Müennes evsafındandır. Yağır davara derler (Sırtı yağır olmuş küçükbaş hayvan).

yara ►: *bk. verem/erûk*.

BİTKİLERLE İLGİLİ TERİMLER

ağrı ►: *hamâtat*: Ve boğaz ağrısı ve darı samanı.

~ *şakîket*: Yarım baş ve yüz ağrısına derler. Cem'i şakayık gelir. Ve gelincik çiçeği dedikleri maruf kızıl çiçeğe şakâyiku'n-nu'mân derler. Vâhidi ve cem'i beraberdir.

~ *şakîket*: Yarım baş ve yüz ağrısına derler. Cem'i şakayık gelir. Ve gelincik çiçeği dedikleri maruf kızıl çiçeğe şakâyiku'n-nu'mân derler. Vâhidi ve cem'i beraberdir.

~ *unzuvân*: Ve nebatattan bir ota dahi derler. Deve ondan çok yerse karnın ağrıtır.

akhuvân ►: *bâbûnec*: Papatya çiçeği ve otuna *akhuvân* derler. Üç nevidir. Birisine *bâbûnec-i cebelî* derler. Kaviyyü'r-râyiha olur. *Reyhânü's-saleb* dahi derler. İkincisi ve üçüncüsü tayyibü'r-râyiha olur. İnde'l-Arab *huzzâmî* derler ama etibbâ katında *tefâhî* demekle maruftur.

asel ►: *dibs*: Pekmez ama etibbâ katında *dibs* ki mutlaka zikrolunsa hurma pekmezi murat olur. Üzüm pekmezine *rabbü'l-ineb* derler. Ve *dibs*; *asel* manasına da gelir (*İlaç olarak kullanılan pekmez*).

bâbûnic-i cebelî ►: *bk.* akhuvân/bâbûnec.

bâd-âver ►: *şükâ'i*: Güvenik çiçeği. Ve inde'l-ba'z bir dikenli ottur ki güz faslında sahralarda yel önünce yuvarlandığı ecelden Fariside *bâd-âver* dediler. Bittiği yerde iki zirâ' miktarı o otun sâkı olur içi boş tüylürek yaprağı olur. Tepesinde dikenli başı olur içinde kızılca ufak çiçeği olur. Etibbâ katında fiili

ķâbizdir, müceffettir. Müfredi ve cem'i beraberdir. İlave Sibeveyh müfredi *şükâ'ât* gelir der.

bakkam ağacı ►: *andem*: İkikardeşkanı dedikleri nesne; *demmu'l-ahaveyn* gibi. Ve inde'l-ba'z bakkam ağacı.

behak ►: *şehdânc*: Ve kendir otunun tohumu ki ona *habb-i kinneb* derler. Rib' sıtmasına ve behaka ve berasa nafidir. Ve ondan yeseler veya karın üstüne yakı etseler karın kurdun kırar, giderir. *Ve elifle şâhdânc* dahi lügattir (*Habb-i kinneb denilen kendir otunun tohumu. Dört günde tutan sıtmaya, deride oluşan alacalık; uyusukluk ve miskinliğe faydalıdır. Bundan yiyen veya karnına yakı yapan karın kurdundan kurtulur*).

beras ►: *bk.* behak/şehdânc.

buğday başı ►: *sebel*: dahi buğday başına derler; *sünbüle* manasına.

cevzü's-sûdân ►: *cevz*: Ve *havlicân* dedikleri meşhur dârüya *cevzü's-sûdân* derler

çıban ►: *müfettih*: Ve çıban deşici ot.

dakk-ı husyetü'l-fahl ►: *vecc*: Ve dahi koçun ve sair davranın hayasın dövmek; *dakk-ı husyetü'l-fahl* manasına. Ve dahi Farisiden mu'arreb bir edviye adıdır ki Türkîce egir, havuzlarda su irkindilerinde biter, kamış boğumu gibi boğumu olur ve egri olur (*Havuz ve su birikintilerinde kamış gibi biten bir ilaç*).

dârû ►: *anason*: *enîsûn*: Türkçe tahfif edip anason derler bir dârûdur ki seddeleri fetheder. Etibba

katında maruftur (*Vücutun bir yerinde görülen tutukluğu gideren ilaç*).

~ bk. cevzü's-sûdân/cevz

~ *tâkût*: Feryûn dedikleri dârû ki lebân-ı Mağribî dahi derler.

dem mü'l-ahaveyn ▶: bk. bakkam ağacı/andem.

deva ▶: *devâ*: Vâhidü'l-edviye. Ve inde'l-ba'z *kesr-i dal ile* deva ve ilaç etmek manasına mastardır.

~ *lüvv*: Mürr dedikleri deva ki etibbâ katında maruftur.

edviye ▶: bk. *dakk-ı husyetü'l-fahl/vecc*

~ bk. deva/devâ

~ *hurf*: Tere tohumu ve hiddetli ve yakıcı edviye nebatına derler (*Yakıcı ot vasıtasıyla yapılan ilaçlar, tere tohumu*).

~ *kinnet*: Dane çadır dedikleri ot ve dahi edviye envaından bir nevidir. Cem'i *kinen* gelir.

etibbâ ▶: *anzurût* (*Göz otu*): Bir dikenli ağacın zamkıdır. Fars ve Kirman diyarlarında olur. Levni kızıl ve ak olur ve hâr ve yâbistir. Galiz haltları sürer giderir. Etibbâ katında maruftur (*Sürülünce yoğun karışımları gideren dikenli ağaç*).

~ *besbâset*: Bir ağacın ve dahi ıssı otlardan bir otun adıdır ki etibbâ katında maruftur (*Bir ağaç ve ot adı*).

~ bk. asel/dıbs (*Pekmez*).

~ bk. bâd-âver/şükâ'î

~ *eyker*: Enir dedikleri ot ki etibbâ katında maruftur.

~ *fesliyûn*: Bezr-i kutûnâ ki karnıyarık dedikleri tohum. Etibbâ katında malumdur.

~ *selihat*: Bir ağacın adıdır ki tarçın bulunmadıkta etibbâ ona bedel

ederler (*Tarçın bulunmadığında hekimlerin kullandığı bir ağaç*).

feryûn ▶: bk. dârû/tâkût.

gelincik çiçeği ▶: bk. ağrı/şakîket.

güvenik çiçeği ▶: bk. bâd-âver/şükâ'î.

habb-i kinneb ▶: bk. behak/şehdânc

~ *şehdânc*: Ve kendir otunun tohumu ki ona *habb-i kinneb* derler.

havlicân ▶: bk. cevzü's-sûdân/cevz.

huzzâmî ▶: bk. akhuvân/bâbûnec.

İkikardeşkanı ▶: bk. bakkam ağacı/andem.

ilaç ▶: bk. deva/devâ.

karın kurdu ▶: bk. behak/şehdânc.

kendir otunun tohumu ▶: bk. habb-i kinneb/şehdânc.

kıssâ'-i berrî ▶: *kamlûl*: Kıssâ'-i berrî dedikleri ot ki etibbâ katında maruftur.

kûrzen ▶: *luffâh*: Hoş kokulu bir ottur. Ve etibbâ katında maruf *kûrzen* dedikleri ot.

lûzî ▶: *berkûk*: Şeftali yemişi ki tuffâhu'l-Ermeni dahi derler. İki nevidir. Birisine *lûzî* derler. Çekirdeği acı olur.

maraz ▶: *azed*: Bir marazdır ki pazıda olur (*Pazıdaki hastalık*).

~ *dümâ'*: maraz veya kocalık sebebiyle gözden akan yaş. Ve eyyâm-ı rebî'de üzüm çubuğundan akan su (*Hastalık ve yaşlılık sebebiyle gözden akan yaş. İlkbahar günlerinde üzüm çubuğundan akan su*).

~ *erkân*: Yerekan derler bir marazdır ve dahi şu afete derler ki ekini vurup ifsat eder (*Yerekan denilen hastalık*).

Ekini vurup bozan afet).

~ *yereḳân*: Sarılık derler bir marazdır. İnsana arız olur. Ve ekin afetlerinden bir afettir ki ekine yetişir. Ve o ekine *zer'-i mârûḳ* ve *mîrûḳ* derler.

mîrûḳ ▶: *bk. maraz/yereḳân.*

mürr ▶: *bk. deva/lüvv*

~ *lebkûs*: Mürr dedikleri acı zamkın adıdır ki etibbâ katında malumdur (*Bazı ağaç kabuklarından sızan sakızimsı acı ilaç*).

papatya çiçeği ve otu ▶: *bk. akhuvân/bâbûnec.*

rabbü'l-ineb ▶: *bk. asel/dibs (Pekmez).*

reyhânü's-saleb ▶: *bk. akhuvân/bâbûnec.*

sünbüle ▶: *bk. buğday başı/sebel*: dahi buğday başına derler; *sünbüle* manasına.

şâhdânc ▶: *bk. behak/şehdânc.*

şakâyiku'n-nu'mân ▶: *bk. ağrı/şakîket.*

şeftali ▶: *bk. lûzî/berḳûḳ.*

şükâ'ât ▶: *bk. bâd-âver/şükâ'î*: Güvenik çiçeği. Ve inde'l-ba'z bir

dikenli ottur ki göz faslında sahralarda yel önünce yuvarlandığı ecelden Farisîde *bâd-âver* dediler. Bittiği yerde iki zirâ' miktarı o otun sâkı olur içi boş tüylürek yaprağı olur. Tepesinde dikenli başı olur içinde kızılca ufak çiçeği olur. Etibbâ katında fiili ḳâbizdir, müceffettir. Müfredi ve cem'i beraberdir. İlave Sîbeveyh müfredi *şükâ'ât* gelir der

tefâhî ▶: *bk. akhuvân/bâbûnec.*

tere tohumu ▶: *bk. edviye/hırf.*

tuffâhu'l-ermenî ▶: *bk. lûzî/berḳûḳ.*

üzüm çiçeği ▶: *ku'âl*: Üzüm çiçeği ki zehr-i ineb derler.

veca ▶: *rahûm*: Şu nâkaya derler ki ba'de'n-netâc rahminden veca hâsıl ola (*Doğum sonrası rahminde acı oluşan deve*).

yerekan ▶: *bk. maraz/erḳân.*

zehr-i ineb ▶: *bk. üzüm çiçeği/ku'âl.*

zer'-i mârûḳ ▶: *bk. maraz/yereḳân.*

SÖZLÜK

Ahterî-yi kebir'deki tıbbi terimlerin karşılıkları çeşitli sözlüklerde karşılaştırılarak koyu şekilde, sözlüklerde bulunamayan kelimeler Ahterî-yi kebir'deki karşılıklarıyla eğik şekilde yazıldı.

âir : Göz ağrısı.

âbed: İlacın faydasız kaldığı uyuz.

abt : Deveyi ve koyunu hastalanmadan sağ iken boğazlamak.

âcen: Devenin hayası ve kıç arasında oluşan yumru, şiş.

âcn : Yoğurma, macun kıvamına getirme.

âcnâ: Hayası ve kıç arasında yumru oluşan.

adset : Bir asıl ufacık sivilce ve kabarcıktır ki insanda çıkar az olur ki ondan kurtulur, mühlik marazdır.

advâ : Bulaşıcı hastalık, hastalığın bulaşması.

âğrı : Hastalık, yaralanma gibi nedenlerle bedenin herhangi bir yerinde duyumsanan sürekli ve şiddetli acı; kaygı, tasa, dert.

akhuvân : Papatya çiçeği ve otu.

ala tenli : Abraş, atın tüysüz yerlerinde uyuz gibi ortaya çıkan cilt hastalığı.

alz : Hastanın titremesi.

âmih : Beyne işleyen yara.

anason : Vücudun bir yerinde görülen tutukluğu gideren ilaç, *pimpinella anisum*.

andem : İkardeşkanı dedikleri nesne, demmü'l-ahaveyn, bazılarında göre bakkam ağacı.

anyet : Güneş'te bırakılarak küçükbaş hayvanların gövdesine sürülen deve sidiği.

anzerût : Göze sürülen faydalı bir ilaç.

anzurût : Sürülünce yoğun karışımları gideren dikenli ağaç.

araku'l-hummâ : Sıtma teri.

araz : Hastalık, hastalıktan veya başka bir şeyden insanda oluşan durum.

arıklık : Zayıflık, cılızlık.

âriz : Sonradan ortaya çıkan.; Ve maraz vaki olup boğazladıkları deveye âriz derler Hastalıktan sonra boğazlanan deve.

arret : Uyuz hastalığı.

arz : Titreme, damak hastalığı, nezle.

asâr : Sürekli sulanan yara.

asel : Bal.

âsî : ilaç yapmak ve üzgün olmak.

ayâ : İyileştirilmesi mümkün olmayan hastalık.

azed : Pazıdaki hastalık.

bâbûnec-i cebelî : Papatya çiçeği.

bâbûnec : Papatya çiçeği ve otu.

bâd-âver : Güvenik çiçeği.

bağar : Devede oluşan ve su içtiği hâlde devenin kanmamasına ve sonunda devenin ölmesine sebep olan hastalık.

bakkam ağacı : Baklagillerden, odunundan kırmızı boya çıkarılan bir ağaç, *haematoxylon campechianum*.

basur : Kalın bağırsağın alt bölümünde ve anüste toplardamarların genişlemesiyle oluşan varis, hemoroit.

bedel : Elde ve ayakta olan zahmet ve ağrı.

behak : Kendir otunun tohumu ki ona *habb-i kinneb*.

bell : Hastanın iyileşmesi.

beras : Uyuşukluk, miskinlik.

beres : Genellikle yüzde oluşan küçükçe kara noktalar.

berkûk : Şeftali yemişi, *tuffâhu'l-Ermeni*.

bersam : Satlıcan, *zatlucenb*.

besbâset : Küçük Hindistan cevizinin kabuğunun öğütülmesiyle elde edilen güzel kokulu bir baharat.

bevâsîr : Basurlar.

bitnat : Dolgunluk sebebiyle oluşan mide bozukluğu.

birsâm : Deliliğe yakın bir hastalık.

buğday başı : Başak.

bükûn : Göğüs ağrısına faydalı bir bitki.

bür : Yaranın iyileşmesi ve hastanın iyi olması.

câyifet : İçe işleyen yara.

cerb : Uyuz, kaşıntı.

cerbâ : Uyuz, kaşıntı, uyuz olan kadın.

cereb : Bulaşıcı uyuz.

cerez : Binek hayvanının topuk sinirinde oluşan hastalık.

cerh : Çıban, yaralama.

cevâ : Sevda hastalığı, aşktan, gam, ve kederden kalbin yanması.

cevzü's-sûdân : Havlıcan, *cevzü's-sûdân*.

cirsâm : Delilik.

cirşâb: Hastalık sebebiyle zayıflama ve vücutta çıban çıkması.

cuhâm: Hıyarcık, insana ulaşan, onu zayıflatan, gözlerde cerahat oluşturan hastalık.

cüderî: Çiçek gibi kabarcıklar oluşturan bir hastalık; frengi.

cülbet: İyileşen yaranın derisi, pulları.

cüzâm: Aşırı sevda sebebiyle oluşan hastalık.

çıban: Vücutta oluşan sivri başlı ve irinli yara.

dâ: Hastalık.

dâhis: Tırnak kenarında oluşan şiş, dolama, kurlağın.

dâhiye: Felaket.

dakk-ı husyetü 'l-fahl: Koçun ve sair davranın hayasını dövmek.

dâne-i horasanî: Bir ilaç.

dârû: İlaç.

darüşşafaka: Yetim ve öksüzler için kurulan lise.

deber: Küçükbaş hayvanın sırtının yağır olması.

debrâ: Sırtı yağır olmuş küçükbaş hayvan.

debyet: Macun şekline getirilmiş ilaç.

dehas: Küçükbaş hayvan tırnağında oluşan yumru, şiş.

delv: Sıtma belirtisi.

deml: Yara.

demmü'l-ahaveyn:

İkikardeşkanı.

denef: Kurtulmanın mümkün olmadığı hastalık.

devâ: İlaç, bazılarına göre ilaç yapmak.

deve öksürüğü: Deve öksürüğü; bazılarına göre bir at veya devenin göğsünde oluşan rahatsızlık.

dibs: Pekmez.

dolama: Tırnak yöresindeki yumuşak bölümlerin, bazen de kemiğin iltihaplanmasından ileri gelen ağrılı şiş.

dumagu: Nezle, grip, bronşit.

dükâ: Vücudun yumuşak yerlerinde oluşan rahatsızlık.

dümâ: Kan birikmesi; hastalık ve yaşlılık sebebiyle gözden akan yaş; ilkbahar günlerinde üzüm çubuğundan akan su.

dümmel: Apse, çıban.

düsset: Nezle.

ebras: Miskin hastalığına yakalanmış olan, vücudunda yer yer beyaz leke bulunan kimse, ala tenli, beras.

ebsem: Dilsiz, sessiz, suskun.

edl: Boyun ağrısı.

edviye: İlaçlar.

edviyeli çorba: İlaçlı çorba.

efsun: Büyü, üfürük.

elem: Sıkıntı, keder, dert.

elim: Ağrıtıcı ve inletici.

emraz: Hastalıklar, marazlar.

enâsiyâ: Özel bir karışım şeklindeki ilaç).

enh: Hasta inleyip sararmak.

enîn: İnleme, inilti.

enûh: Nefes nefese olmak; hastanın sık ve kesik kesik soluması ve inlemesi.

erân: Yerekan denilen hastalık; ekini vurup bozan afet.

ermed: Gözü ağrıyan kimse.

erûk: Devenin erak ağacını yemesi ve yaranın yumrusunun ağrı vermemesi.

esaf: Erkek devenin ağzında oluşan bir hastalık sebebiyle hayvanın burnunun ve gözlerinin kıllarının dökmesi; tırnağın çevresi kopup ayrılmak.

esâ : İlâç yapmak; sıkıntı, üzüntü.
esvel: Sürüye uymayan, otlakta dönüp duran erkek koyun.
etıbbâ : Tabipler, hekimler.
eyker: Enir denilen ot.
feryûn: Lebân-ı Mağribi de denilen bir darı çeşidi.
fesliyûn: Karnıyarık denilen tohum; bezr-i kutûnâ denilir.
feydûm : Tuhmgân macunu.
gabb: Gün aşırı sıtma tutmak.
gareb: Koyunda burun ve göz kılları ve tüylerini dökülmesini vesile olan hastalık.
gazap: Öfke, kızgınlık.
gelincik çiçeği : Çayırarda yetişen çok kırmızı bir çiçek.
göynüme : Yanmak; gövdede çıkan çıban.
göyündürme: Yanma, yakma; çıban.
göyünmek : Sevda hastalığı.
gussa: Gam, keder.
güvenik çiçeği : Bir cins çiçek, bazılarına göre dikenli bir ot.
habb-i kinneb : Kendir otunun tohumu.
habnâ: Çıbanlı avrat.
hafş: Göz küçükçe olması ve görme zayıflığı.
hakvet : Karın ağrısı, yürek ağrısı.
halec: Kişinin kemiklerinin ağrması.
hamas : Ağrı vermeyen şişlik.
hamâtat: Boğaz ağrısı; darı samanı.
hammet : Akrep, yılan, sivrisinek gibi haşerat ve hayvanlardan oluşan çıban.
hasal: Yürek ağrısı.
hasbet: Vücutta benek şeklinde ortaya çıkan hastalık; temregü, uyuza benzer bir hastalık, kızamık.

havb: Hastalık.
havlıcân: Zencefilgillerden kökleri baharat olarak kullanılan kokulu bir bitki.
hazâzet: Kalp ağrısı; başta görülen kepeklenme.
hebc: Devenin memesinde oluşan şişlik.
helhel: Panzehiri olmayan öldürücü zehir.
hibnet: Büyük çıban.
humvet: Hastanın yemekten sakınması.
hurf : Tere tohumu, yakıcı otlarla yapılan ilaçlar.
hiyarcık: Kasık lenf bezlerinin iltihaplanması.
hikket : Uyuz.
hikmet: Sebep, illet, hakikat.
hırbûy : Safran gibi bir ilaç.
his : Ses kısıklığı; doğum sırasında kadınlarda oluşan ağrı.
hudret : Göz kapağı içinde oluşan yara.
hulâk: Boğaz ağrısı.
humma : Sıtma.
hummâ-yı bâride : Soğuk sıtma.
hummâ-yı zâtü 'r-ri 'det : Aşırı titreten sıtma.
hunân: Burun içinde oluşan hastalık; kuşların boğazında oluşan hastalık.
hurâc: Bedenin çeşitli yerlerinde çıkan çıbanlar.
hurkat: Yanmak; göyündürme dedikleri çıban.
hûy-ı teb: Sıtma.
huzuz: Acı bir ilaç adı.
huzzâmî: Üç çeşidi olan papatya çiçeği ve otunun bir kısmına bazılarının verdiği isim.
utibât : Hastalık olmaksızın deveyi boğazlamak.

ikâf : Koyunun ayağında meydana gelen ve hayvanın aksamasına sebep olan hastalık.

ikâl : Küçükbaş hayvanların ayağında oluşan bir rahatsızlık.

iklâ : Sıtma tutmak.

ilvas: Çok yemekten midenin bozulması.

ilvez: Karın ağrısı veya karındaki cerahatlenme.

issı sıtma : Hararet oluşturan sıtma.

iyâdet: Hastayı ziyaret edip hatırını sormak, gidip görmek.

iznâ : Hastalığın kişiyi zayıflatması ve zorlanması.

izzilâ : Çok yemekten oluşan mide bozukluğu ve hastalık.

ibrâ : Beri etmek ve hastanın iyi olması.

ibridet: Soğuk ve rutubet sebebiyle oluşan hastalık.

icel : Boyun tutukluğu, boyun ağrısı.

ifakat: Sağlığına kavuşma; hastalıktan, baygınlıktan ve cinnetten kurtulmak.

İkikardeşkanı : Orta Afrika'da yabani olarak yetişen palmyeye benzeyen ağacın reçinesi.

ill : Hastanın inlemesi.

illet : Hastalık, hastalık dercesine varan alışkanlık, bozukluk.

iltihâm: Yaranın deri ile kapanması.

imdat: Yaranın cerahatlenmesi).

imtilâ: Dolgunluk, dolgunluk sebebiyle oluşan mide bozukluğu.

inbicât: Murabba, ilaç olarak kullanılan terbiyelenmiş meyve suyu tatlıları.

infekat: Süt kuzusu kursağında oluşan donmuş süt gibi bir şey.

irinlenmek: İltihaplanmak, cerahatlenmek.

isâ : Deva, ilaç.

isfint: Hekimlerin kullandığı bir içecek.

isr : Göbeğinde ağrısı olmak.

iştifâ : İyileşme, sağlığına kavuşma.

kabarcık: Çiçek hastalığı.

kabas: Ciğer hastalığı.

kâfur : Hindistan'da yetişen defneye benzer küçük bir ağacın zamkından elde edilen pek beyaz ve güzel, sert kokulu bir madde.

kalebet : Hastalık, illet.

kam': Hasta olmak, hastalandırmak.

kamlül: Kıssâ-i berrî denilen ot.

kara nokta : Benek, ben.

kara': Deve yavrusunda olan köklü, beyazımsı sivilce ve kabarcıklar; hastalık sebebiyle oluşan saç dökülmesi.

karef: Hastalara yakın olmak.

karh: Yaralama; hasta olmak; bedende çıkan yara.

karîh : Yaralı kimse veya hasta.

karure : Sidik kabı, ördek.

kaşkaşet : Hastanın iyileşmesi.

kaşş : Yaranın iyileşmesi ve hastanın uyuması.

kedh: Yara; cerh.

keleb : Kuduz it; incitip eza etmek.

keşe : İmtila; mide doluluğu sebebiyle oluşan bozukluk.

kevr : Mukül denilen darı cinsi, mukl-i Yehûd da denilen bir ilaç.

kılâ : Ağız ağrısı.

kınnet: Dane denen çadır denen ot; bir ilaç çeşidi.

kıran: Salgın yoluyla telef eden, yok eden, kökünü kazıyan.

kıssâ'-i berrî : Bir ot cinsi.

kızamık : Genellikle çocuklarda görülen bir tür humma ile beraber vücudun kırmızimsılığından ibaret olan hastalık.

konak : Başta oluşan kepek.

kuâl : Üzüm çiçeği.

kuâs : Koyun burnunda oluşan hastalık.

kudâd : Karın ağrısı.

kuduz : Köpek, kedi gibi hayvanların ısırması veya tırmalaması ile insana geçen öldürücü hastalık.

kuhâl : Koyunda oluşan ve hayvanın derisini buruşturan hastalık.

kulâb : Yürürken deveye ağrı ve zahmet veren rahatsızlık.

kulenc : Şiddetli omuz ve sırt ağrısı, kulunç denilen rahatsızlık.

kurdaşan : Ciltte çeşitli sebeplerle oluşan kaşıntılı döküntüler, ürtiker.

kurha : Yara, ülser.

kurhân : Bir mantar cinsi.

kurhânet : Vücutta oluşan bir mantar çeşidi.

kurlağın : Tırnak yöresindeki yumuşak bölümlerin, bazen de kemiğin iltihaplanmasından ileri gelen ağrılı şiş, dolama hastalığı.

kürzen : Hoş kokulu bir ot, luffah.

kuvâm : Koyunun ayaklarında oluşan hastalık.

kuvebâ : Temregü denilen hastalık.

kübâd : Karaciğer iltihabı, ciğer ağrısı.

kûlat : Devenin arkasında oluşan hastalık.

kündüs : Bir ilaç çeşidi.

küzâzet : Soğuktan oluşan hastalık.

lâzûk : Hastalık iyileşmeden çıkmayan ve yaraya yapışan merhem.

tazmîd : Merhemli bezi yaraya sarıp bağlama.

leben : Yüksek yastıkta yatmaktan oluşan boyun ağrısı.

lebin : Yüksek yastıkta yatmaktan boynu ağrıyan kimse.

lebkûs : Mürr denilen acı Yemen zamkı.

leyy : İlaç yapmak.

luffâh : Eskiden büyücülükte kullanılan hoş kokulu bir ot.

lûzî : Tuffâhu'l-Ermeni de denilen şeftalinin bir çeşidi.

lûvv : Mürr denilen ilaç.

malûl : Hasta, sakat, kötürüm.

mağl : Yürek ağrısı, kalp ağrısı.

mags : Bağırsak ağrısı.

mantar : Çoğunlukla daride koyu kızıl veya mor renkte oluşan bir tür hastalık, küflüce.

mâristân : Hastane.

masdûr : Göğsünde ağrısı olan.

mâssat : Hastalık sebebiyle oluşan rahatsızlık.

mazaz : Bela ve felaket acısı).

maznûk : Nezleli.

memûmet : Beyne işleyen yara.

menûf : Koklama duyusunda rahatsızlık olan.

mecrûh : Yaralı.

mekbûd : Ciğerinde hastalık olan.

melâlet : Bıkkınlık, can sıkıntısı.

melkemet : Elle vurulan yerde oluşan yara.

memûd : Midesinde ağrısı olan.

memlû : Nezleli.

menkûf : Devde ortaya çıkan ve devenin ölümüne sebep olan şişlik.

mesih : Çirkinlik, göz ve kaşın olmaması gibi çirkin görüntü, el

sürmeyle hastaların şifa bulması, Mesih.

meskâm : Çok hastalıklı olan.

mezub : Genellikle yürüyen hayvanlarda ortaya çıkan ve böyle bir rahatsızlığı olan .

mezkûm : Nezleli.

mirret : Baş dönmesi rahatsızlığı.

mîrûk : Afete uğramış ekin.

mîşkâm : Çok hastalıklı olan.

mufîk : Hastalıktan ve baygınlıktan kurtulma İki sağım arasında memede süt toplanması.

muhassel : Sütü çok emdiğinden hasta olan çocuk.

mukl: Mukl-i Yehûd denilen ilaç.

mûm: Boyun ağrısı.

murabba : Meyve suyu tatlısı, reçel, ezme.

musbîh : Hastalıktan ve beladan kurtulmuş kişi.

mûtân : Küçükbaş hayvan kıranı.

müdemmil : Çıban oluşturan.

müdnef : Hastalıktan zayıflamış olan.

müfettih : Ve çıban deşici ot.

mülâet : Midedeki rahatsızlıktan dolayı husule gelen nezle.

mürr : Arabistan'da bir ağacın zamkı.

mütelâhimet. : Deri ile birlikte epeyce de et kesilmiş olan yara.

müzevver : karışıklık çıkarılmış; hastalar için yapılan şifalı çorba.

naûr : Kanı akışı durdurulamayan kimse.

nâcis : İlaç kâr etmeyen hastalık.

nâfiz : Aşırı titreme yapan sıtma.

nâfizet : Karından vurulup arkaya çıkmış ola yara.

nâkîbet : Hastalık sebebiyle yatağa bağlı kalan ve yanlarında yaralar çıkan kişi.

nâkîh : Tam olarak iyileşip hastalıktan kurtulmayan.

nâsûr : Göz pınarlarında oluşan, yaşarma, sulanma şeklinde ortaya çıkan hastalık Aynı hastalık makatta ve diş etlerinde de oluşabilir, basur deliği.

natûl : İlaçlarla kaynatıp mâlûl kişinin az az başına dökülen su.

navtat : Göğüste oluşan yumru.

nekeb : Devenin omuzlarında olan bir hastalık; hastalanmak.

nikâf : Devede ortaya çıkan ve devenin ölümüne sebep olan yumru.

nuhtat : Devenin göğsünde oluşan hastalık.

nukrret : Ayak uyuşmak; keçinin tırnağı arasındaki rahatsızlık.

nûks : Hastalığın yeniden ortaya çıkması.

nütû : Kemiğin yuvarlak çıkıntısı; yumruluk.

onulmak : Sağlığına kavuşmak.

rabbü 'l-ineb : Üzüm pekmezi.

rahûm : Doğurduktan sonra rahminde hastalık meydana gelen deve.

rehâmet : Rahim ağrısı.

remed : Gözün ağrımaları, göz kapağı iltihabı.

resset : Hastalığın başkasına geçmesi.

reyhânüs-saleb : Papatya çiçeğinin bir çeşidi.

rib : Nöbeti dört günde bir gelen sıtma.

rifâ : Yaranın iyileşmesi.

rifâdet : Yara üstüne konulan baskılık bez.

rikkat : İncelik, hassaslık.

rîset : Diz ve mafsallarda oluşan ağrı.

ruhasâ : Sıtma teri.

ruhâ : Sıtma hastalığı.

rüdâ: Hastalığın nüksetmesi; beden ağrısı.

rühâsâ: Sıtma teri.

rüyûh : Zelillik, horluk, hakirlik; zayıflık.

safet: Kel, kellik; çocukların başında çıkan çıban.

saç dökülmek: Hastalık sebebiyle saç dökülmesi.

sâd : Göz hastalığı, göz ağrısı; devenin başında olan bir hastalık.

safr : Baş dönmesi rahatsızlığı.

sagalmak: İyileşmek, sağlığına kavuşmak.

sâlib: Titreten; titreten ateşli sıtma.

savret : Uyuza benzer bir hastalık; temregü.

seaf : Devenin ağzında olan ve hayvanın burnunun ve gözlerinin kıllarının dökülmesine sebep olan hastalık; tırnağın çevresinin kopup ayrılması.

sebel : Bulanık görme hastalığı; buğday başına, sümbüle.

sefûf: İlâçlar, devâlar, mâcunlar.

sekam : Hastalık; illet; bozukluk.

sektet: Suskun olmak Bayılan kişinin az sonra ayılması, ender olarak ölmesi.

selat: Hıyarcık denilen hastalık.

selihat: Tarçın bulunmadığında hekimlerin kullandığı bir ağaç.

sell : Verem.

semm-i kâtil: Öldürücü zehir.

seretân: Kangren, kanser.

sersâm: İnsana sersemlik veren bir hastalık, kafatası üstünde oluşan şişkinlik sebebiyle şahsın saçma sapan söz söylemesi şeklinde görülen bir rahatsızlık.

sevel: Sürüye uymama şeklinde tezahür eden, koyun ve keçilerde görülen bir hastalık.

sevlâ: Hastalık veya cinnet olmamasına rağmen sürüye uymayıp otlak yerinde dönüp duran koyun.

sicistân : Bir cins darı.

sill : Sıtmadan zayıflamak; bir çıban; verem.

sivilci : Deve yavrusunda çıkan beyaz bir kök kabarcık; hastalıktan saç dökülmesi.

sudâ: Baş ağrısı.

sufâr: Yürekte sarı suların toplanması.

suhâf: Akciğer veremi.

sukm: Zahmet, meşakkat, hastalık, maraz.

süâl : Öksürük.

süfâ : Dişi devenin ağzında oluşan bir hastalık sebebiyle hayvanın burnunun ve gözlerinin kıllarının dökmesi, tırnağın çevresinin kopup ayrılması.

sübât: Sıtma; uzun uyku şeklinde olan baygınlık; koma.

süddet: Koku almayı engelleyen bir rahatsızlık; vücudun bir yerinde görülen tutukluk.

sükürket : İlaç olarak yapılan Habeş hamurunun bir çeşidi.

sümüvv: Akrep, yılan, sivrisinek gibi haşerat ve hayvanlar.

sünbüle: Sümbül.

şâfet: Ayakta çıkan ve dağlamayınca gitmeyen çıban.

şâhdânc: Kendir otunun tohumu.

şakâyiku'n-nu'mân : Gelincik çiçeği.

şakîket: Yarım baş ve yüz ağrısı; gelincik çiçeği; şakâyiku'n-nu'mân.

şat : Açlıktan veya hastalıktan telaş içinde ağlayıp sızlanma.

şearîr: Küçükbaş hayvanlara üşüşen sinek Uyuzun yer yer her tarafa yayılmış olması.

şefet: Ayakta çıkan ve dağlamakla giderilen bir yara.

şebes: Söğüt kurdu; çıban.

şehdânc: Kendir otunun tohumu, habb-i kınneb.

şeka: Ağrı, inleme ve kızgınlık.

şeyyân: İki kardeşkanı, demü'l-ahaveyn.

şîrâ: Kurdeşen; kızamık.

şûhat: Karın ağrısı; bazılarına göre verem.

şukâk: Bir çeşit hayvan hastalığı.

şükâât: Güvenik çiçeği bazılarına göre dikenli bir ot.

şükâî: Güvenik çiçeği bazılarına göre dikenli bir ot.

ta'riq: Vücutun etli kısımlarında oluşan rahatsızlığın perhizle giderilmesi.

tahl: Dalak ağrısından incinmek.

tahtahat: Hastalık ve zayıflık sebebiyle ses bozukluğundan kurtulmak.

tâkût: Lebân-ı Mağribî de denilen feryun adı verilen darı cinsi.

takyîh: Yaranın cerahatlenmesi.

talâtulat: Bel ağrısı; bazılarına göre ilâcı ve devası olmayan dert; dâhiye/bela.

tasdî: Yarmak ve parçalamak ve baş ağrıtmak.

tasrî: Yere vurmak ve iki pare etmek.

taun: Veba denen bulaşıcı hastalık; bu hastalıkta lenf bezlerinde hâsıl olan yumruların her biri; derinin ince yerlerinde ortaya çıkan büyük çıban.

taz: Yara; cenk ederken birbirine yakın olup yoldaş gözetmek.

tecil: Birinin derdine ilaç yapmak.

tefâhî: Papatya çiçeği ve otu.

tefcî: Canını yakma, acıtıp ağrıtmak; dertli kılma.

tefsiret: Hastaların idrarını koyacak şişe, sidik kabı, karure.

tekaşkuş: Hastanın iyileşmesi; her yerden yiyecek istemek; deri soyulmak.

temahhuz: Doğum sancısı çekmek; hayvanın gebe oluşu.

temâsül: Hasta iyi olmak.

temregü: Uyuza benzer bir hastalık.

temrîz: Marazi veya hassas vücutlu veya zayıf duruma sokmak, hasta etmek.

tere tohumu: Turpgillerden yaprakları salata olarak yenen baharlı bir bitki tohumu, lepidium.

terhîm: Hastalık olmaksızın deveyi boğazlamak.

teşennüc: Buruşuk, titremek ve yaranın buruşması yani tehlikeli hâle gelmesi.

tezammüd: Yaraya merhem vurup bezle bağlamak.

tezvîr olmak: İftiraya uğramak, hileye muhatap olmak.

tıbb: Hekimlik, doktorluk, tababet; ilaçlı hastalıklar ve sihir.

tuffâhu'l-Ermeni: Şeftali; tuffah; Elma.

tuhâl: Dalak, dalak şişmesi şeklindeki hastalık.

tuhma olmak: Mide dolgunluğu ve mide fesadına uğramak, hazımsız veya imtila olmak.

tuhmgân: Feydum denen bir çeşit macun.

uhuz: Göz ağrısı, remed.

ukbûl: Hastalık sonucu dudakta çıkan küçük yaralar, çoğu kez sıtma sonunda dudakta çıkan uçuk, bazılarında göre hastalık sonrası bedendeki kalıntılar, uçuk.

unzuvân: Deve yediğinde hayvanın karnını ağrıtan bir bitki çeşidi.

urret: Devenin dudaklarında ve ayaklarında çıkan bir çıban, uyuz hastalığı.

utâş: Hasta kişinin yüreğini yakan, su içmesine rağmen kanma duygusu oluşturmaya bir hastalık.

ümmü mildem: Sıtma, humma.

va'k: Sıtma ve bundan dolayı oluşan ateş.

vabğ: Devede oluşan bir hastalık.

vahtîrek: Dâne-i horasanî denilen bir ilaç.

vâlicet: İnsanı şiddetle tutan bir hastalık.

veca: Sızı, ağrı, acı; ağrıyıp acımak, hastalık, sıkıntı.

vecc: Hayvanı hadım etmek; egir, havuz ve su birikintilerinde karn gibi biten bir ilaç.

vecî: Ağrıtıcı ve incitici hastalık.

vecy: Çok yürüme sebebiyle atın veya devenin ayağı altında olan hastalık.

vecyâ: Ayağında rahatsızlık olan dişi deve.

verem: Şiş, yumru; tüberküloz.

vers: Yürek veya karın ağrısı.

vesab: Ağrı, hastalık.

yağır: Eğerin sürtünmesi sonucu binek hayvanının sırtında alçın yara.

yereqân: Sarılık hastalığı; bir ekin afeti.

yumru: Şiş, ur.

zabzâb: Rahatsızlık, hastalık.

zahr: Arka ağrısı.

zahq: Hastalıktan dolayı tilkinin tüyünün dökülüp derisinin açılması.

zahmet: Sıkıntı, eziyet, yorgunluk.

zamânet: Kötürümlük.

zamd: Yara üstüne bez bağlamak ve merhem vurmak.

zanh: Veba sebebiyle çıkan çıban.

zamin: Hasta ve kötürüm kimse.

zanâ: Hastalık ve aşırı zayıflık.

zatülcenp: Akciğer zarı iltihabı; akciğer veremi.

zavât: Devenin başında oluşan köklü şişlik.

zehr-i ineb: Üzüm çiçeği.

zer'-i mârûk: Ekinlere erişen bir afet çeşidi.

zibet: Genellikle yürüyen hayvanlarda ortaya çıkan rahatsızlık.

zîfân: Öldürücü zehir.

zimâd: Merhemle yaraya sarılan sargı, bez; hastalara efsun okuyucu.

zuûd: Başa soğuk geçerek nezle olmak.

zunet: Başa soğuk geçerek nezle olmak.

zûbahât: Boğaz ağrısı.

zükâm: Nezle.

züllehat: Arka ağrısı.

zünâk: Nezle.

SONUÇ

Türk dil ve din bilgini Ahteri, Muslihuddin Mustafa tarafından hazırlanan Ahterî-yi Kebir Arapça – Türkçe orta ölçekte bir sözlüktür. Ahterî-yi kebir'de geçen terimlerin çoğunun diğer sözlüklerde bulunmaması çalışmaya farklı bir önem kazandırmaktadır. Bazı maddelerde bahsi geçen nesnenin veya hususun neye yaradığı, bunların nasıl kullanılması gerektiği şeklindeki izahlar edebî ve tıbbi açıdan dikkat çekicidir. Yapılan araştırma sonucunda eserde tıpla ilgili olmak üzere eserde 209 madde başı, buna ilaveten 321 madde içi, toplam olarak 530 tıbbi terim kullanıldığı tespit edilmiştir. Alternatif tıbbın gündemde olduğu bir dönemde eski dönemlerde yapılan tecrübeler doğrultusunda insanlarda ve hayvanlarda oluşan rahatsızlıklar; bitki, hayvan, taş veya çeşitli maddelerin tıbbi yararları, bunların hangi rahatsızlığa iyi gelebileceği, bunlardan tıbbi cihetle nasıl yararlanılabileceği, konuyla ilgilenenler açısından önem arz edecektir. Özellikle dil çalışması yapanların, zooloji, biyoloji, kimya ve tıpla ilgilenenlerin de eserden faydalanacağı şüphesizdir.

KAYNAKÇA

- Ahterî Mustafa bin Şemseddin (1310;1316), Ahteri Kebir, Matbaa-i Amire, İst.; Mahmud Bey Matb., İst
- Ahterî Mustafa Muslihuddin el-Karahisari (2009), Ahterî-i Kebir, hzl. Kırkkiliç, H. A., Sancak, Y., TDK Yayn., Ank., 1320 s.; (2017), *Ahterî-yi Kebir*, Gözden geçirilmiş 2. Baskı, Ank., 1738 s.
- Devellioğlu, F., (1978), Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 3.bs., Doğu Ltd. Şti. Matb. Ank.
- İslâm Ansiklopedisi (1965), C: I, *Ahterî*, ME Basımevi, İst., s. 228
- Kılıç, H.,(1989), *Ahterî Muslihuddin Mustafa*, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. II, 184-185, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İst.
- Mehmed S., Mustafa Efendî (Ahterî) (1996), Sicill-i Osmanî (IV, 373), C. IV., Yayına Hzl.; Nuri Akbayır, Eski yazıdan aktaran: Kahraman S.A., Tarih Vakfı Yurt Yay., İst., s. 1159
- Parlatir, İ., (2011), Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, 4. Baskı, Yargı Yayn., Ank.
- REDHOUSE, Sir James W., K,C. M. G., LL. D., M. R. A. S., &c. &c. &c. (1978; ilk basım: 1890), Turkish and English Lexicion Shewing in

English The Significations o The Turkish Terms, Çağrı Yay., İst., x1+2224.

REDHOUSE, Sir James W., (1974; ilk basım: 1890), Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük (New Redhouse Turkish-English Dictionary, Redhouse Yayn. (Amerikan Board Neşriyat Dairesi), İst., XXXII+1292+46

Şemseddin S., (1317-18), Kamus-ı Türkî, 1. C., İkdam Matb., İst. 1317, 2. C., İst. 1318

Şemseddin S., (1306), *Ahterî*, Kamusü'l-a'lam, C. II, Mihran Mat., İst. (Kâmûsu'l-a'lam, Kaşgar Neşriyat, Ank. 1996), s. 803

Türk Ansiklopedisi (1968), C: I, *Ahterî, Mustafa*, ME Basımevi, İst., 281

Steingass, F. (1975) A Comprehensive Persian-English Dictionary, Beirut,

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C: I, *Ahterî Mustafa*, 81-82

Türkçe Sözlük (1988), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayn., Ank., 2C

Ulaş, İ. İ., Dedeoğlu, A., (1979), Asrî Kamus İlaveli Ahterî Kebîr *Arapça – Türkçe Büyük Lûgat*: Meral Yay. İst.

Yazım Kılavuzu, (2012), Hzl., Akalin, Ş. H. vd., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayn., Ank.

Yeğin, A., Badilli, A., Hekimoğlu, İ., Çalim, İ., (1985), Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat, TÜRKDAV Yayn., XI+1081.

<https://osmanlica.ihya.org/harf>

<https://sorularlarisale.com/osmanlica-ve-dini-terimler-lugati>

ELEŞTİRMENLERİN GÖZÜYLE ABDÜLHAK HÂMİT TARHAN

Abdülhak Hâmit Tarhan The viewpoints of the Critics

Dr. Mehmet Şahin YAVUZER

Milli Eğitim Bakanlığı

yavuzsahin853@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4981-000X>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute –
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	18.12.2019
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	06.03.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 223-238	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.661307

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

ELEŞTİRMENLERİN GÖZÜYLE ABDÜLHAK HÂMİT TARHAN
Abdülhak Hâmit Tarhan The viewpoints of the Critics

Dr. Mehmet Şahin YAVUZER

Öz

Tanzimat edebiyatının II. dönem yazarlarından olan Hâmit, Şinasi ve Namık Kemal'in izlerini takip ederek Batı tesirinde eserler kaleme alır. Özellikle şiirlerindeki "ölüm, ben ve tabiat" temalarıyla ön plana çıkan şair, Tanzimat döneminin en çok konuşulan yazarlarından biri olur. Onun şiir ve tiyatrolarındaki yenilikçi tavrı, kendisinden sonra gelenler üzerinde derin izler bırakır. Yazarın şiir ve tiyatrolarında Batılı tarzda yazmasının yanında, yazılarındaki düzensizlik, bazı aydınların eleştirilerine yol açar. Edebiyatımızda Hâmit'i farklı bakışlarla değerlendiren aydınlarımız göze çarpar. Nazım Hikmet, Asım Bezirci, Nurullah Ataç ile Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Hâmit'e bakışları birçok benzerlik ve karşıtlık içerir.

Nazım Hikmet'in "Putları Yıkıyoruz" yazı dizisi hem bir eleştiri hem de bir algıyı değiştirmeye yöneliktir. 1929 yılında yazılan yazıların ilki Hâmit'in olumlu olan toplumsal algısını olumsuz yönde yıkma girişimidir. Eleştirmenlikten ziyade şairliği ön plana çıkan Nazım Hikmet'in bu yazısı Hâmit ile ilgili eleştiri çalışmalarında ön sırayı alır. Tanpınar'ın Hâmit'e yönelik eleştirilerinde ise Hâmit'in şairliği ve oyun yazarlığını değerlendirme çabası görülür. Tanpınar, her ne kadar Hâmit'in edebi yönüne nesnel ifadelerle yaklaşmışsa da onun dil kullanımını ve düzensizliğini eleştirir. Ataç'ın Hâmit'e yönelik eleştirisine bakıldığında aşağılayıcı ve alaycı bir tutum görülür. Onun bu bakışı Asım Bezirci'de görülmez. Bezirci'nin Hâmit'i bütün yönleriyle ele alıp aynı zamanda olumlu değerlendirmeleri şaire yönelik objektif bir yaklaşımda bulunduğunu gösterir. Eleştirmenlerin Hâmit'e yönelik değişik değerlendirmeleri farklı bir bakışı ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Eleştiri, Abdülhak Hâmit, Tanpınar, Nazım Hikmet, Nurullah Ataç, Asım Bezirci

Abstract

Hâmit, who is one of the writers of the Tanzimat literature II, follows the traces of Şinasi and Namık Kemal and writes works under the influence of the West. The poet comes to the fore especially with the themes such death, self and nature in his poems, his innovative attitude in poetry and dramas leaves deep traces on his successors. Both the author's writing of poems and dramas in Western-style and the irregularity of his writings lead to criticism of some intellectuals. In our literature, there are intellectuals who evaluate Hâmit with different views. Nazım Hikmet, Asım Bezirci, Nurullah Ataç and Ahmet Hamdi Tanpınar's views on Hâmit have many similarities and contrasts.

Nazım Hikmet's article series "Putları Yıkıyoruz" is aimed both at criticism and to change a perception. The first of these article written in 1929 was an attempt to destroy the positive social perception of Hamit. Nazım Hikmet, who emphasized poetry rather than criticism, takes the first place in the criticism studies about Hamit. What is seen from Tanpınar's criticism on Hâmit is an attempt to evaluate Hâmit's poetry and playwriting. Although Tanpınar approaches Hâmit's literary aspect with objective expressions, he criticizes his use of language and disorder. When Ataç's critique of Hâmit is examined, a humiliating and cynical attitude is observed. Bezirci's approach to Hâmit in all its aspects, as well as his positive evaluations, shows that he takes an objective approach to the poet. The critics' different evaluations of Hâmit reveal a different perspective.

Keywords: Criticisim, Abdülhak Hâmit, Tanpınar, Nazım Hikmet, Nurullah Ataç, Asım Bezirci

Giriş

Eleştiri, bir sanat eserine, bir metne ya da bir düşünüre yönelik olumlu ya da olumsuz değerlendirmeleri içeren edebi bir türdür. Farklı yazarlar eleştiri için benzer tanımlar yapar. Aktaş ve Gündüz (2005: 151)'e göre "Türü özelliği ne olursa olsun her türlü sanat faaliyetini, sanat eserini yahut bir kişinin herhangi bir konudaki görüşlerini okuma ve inceleme sonucunda ortaya konan değerlendirmenin genel adıdır." Macit (2004: 144), eleştiri türünü "Bir sanat eserinin gerçek değerini belirtmek amacıyla, olumlu ya da olumsuz yanlarını ortaya koyarak söz konusu eseri derinlemesine inceleyen metinlere eleştiri denir." sözcükleriyle tanımlar. Eleştiri yapan kişi geniş bir bilgi ve kültür birikimine sahip olmalıdır. Özellikle eleştirilecek eser ya da kişinin sanatı geniş bir bilgiyle değerlendirilmelidir. Aksi durumda eleştiri amacına hizmet etmez. Eleştiride önyargıdan uzak ve objektif bakış açısı önemlidir. Kaliteli bir eleştirmen iyi bir okuyucudan gelir. Türk edebiyatında eleştiri dendiği zaman Nurullah Ataç, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Kaplan, Berna Moran, Asım Bezirci gibi yazarlar akla gelir. Bu kişiler eleştiri yazılarıyla ünlüdür. Ancak eleştiri yazılarıyla öne çıkmayıp eleştiri yazan yazarlarımız da çok fazladır. Burada bazı eleştirmen ve yazarların Abdülhak

Hâmit Tarhan üzerindeki görüşleri okura sunulacak ve karşılaştırmalar yapılacaktır.

Tanzimat döneminde edebiyatla ilgilenen şair ve yazarlar ilk defa Batı'ya yönelir, Batı menşeli edebi türleri, Türk edebiyatına tanıtır. İslahatların önünü açtığı aydınlar, devrim niteliğinde yeni edebi türlere imza atarlar. Bunlar; gazete, tiyatro, deneme, öykü, roman, şiir türleridir. Yenilik İbrahim Şinasi ile beraber başlar, Namık Kemal, Ziya Paşa, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmit'le beraber devam eder. Abdülhak Hâmit, Batılılaşma anlamında Türk şiirini daha ileriye götürür. Biçim ve içerik olarak da yeni yollar dener. Şiirin yanında tiyatro ve oyunları da göze çarpar. Bu yüzden Tanzimat ve diğer dönemlerde adından söz ettiren bir şair olur. (Akyüz, 1995: s.51).

Cumhuriyet Türkiye'sinde Türk edebiyatında, her anlamda merhale kat edilerek inceleme ve eleştiri metotları geliştirilir. Bu inceleme metodunu ortaya koyan en önemli edebiyatçıların başında Ahmet Hamdi Tanpınar gelir. Tanpınar, kendinden önce ve çağdaşlarını birçok yönden inceleyip eleştiren bir yazardır. İncelediği yazarlardan biri de Abdülhak Hâmit'tir.

Abdülhak Hâmit, klasik edebiyat kültürü ile yetişen bir şairdir. Onun "Sahra" adlı şiiri, tabiat tasvirlerini içeren ilk şiir örnekleri arasındadır. Yine Fransız şiirinden alınan serbest nazım şekli bu şiirde görülür. Hâmit'in "Sahra"dan sonra yeniden Arapça ve Farsçanın etkisine girdiği söylenebilir. O, 1885 yılında eşi Fatma Hanım'ın ölmesinden sonra yazılan "Makber" (1885), "Ölü" (1885), "Hacle" (1885) adlı şiirlerle metafizik, ölüm, kişisel hisler ve acılar kavramlarını ön plana çıkarır. Böylelikle yeni bir çıkış yakalar. Ancak çalışmalarının geneline bakıldığında "aşk" ve "tabiat" onun şiirlerinin esas temasını oluşturur. Tiyatro alanında ise yine Tanzimat edebiyatının en önemli aydınları arasındadır. Macera-yı Aşk (1873), Sabr ü Sebat (1874), İçli Kız (1874), Duhter-i Hindu (1875) onun tiyatrolarından bazılarıdır. Macera ve egzotizm ağırlıklı olan bu çalışmalarda başka toplumların hayatları gözler

önüne serilmek istenir. Konusu dram olan birçok piyes de bulunur. Bunlar Shakespeare ve Corneille'nin etkisi altında kaleme alınır (Akyüz, 1995: s.64).

Batılı anlamda bir yenileşme gayreti içinde olan Hâmit'in gelgitli bir zihin dünyası olduğu aşikârdır. Hayatında, sürekli bir "değişim" çabası vardır. Şiirlerinde biçim, içerik ve dilin kullanımı açısından birçok sıkıntı görülür. Şiirlerinin bazılarında bilinçli bir şekilde Türkçe kullanımı ağır basarken bazılarında Farsça ve Arapçanın baskınlığı göze çarpar. İlk piyeslerinde tiyatronun tekniklerine uyan Hâmit'in sonraki piyesleri sadece okunmak için olduğu kanaati gelişir. Birçok şiirindeki plansızlık ve itinasızlık, tiyatrolarında da görülür. Hâmit'in edebi anlamdaki bu tür zayıflıkları Cumhuriyet dönemi edebiyat incelemelerinde bulunan birçok aydının eleştirisine sebep olur. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı ile Edebiyat Üzerine Makaleler adlı eserlerinde Hâmit'e yer verilir. Hâmit'in eserleri incelenirken çalışmalarındaki edebi değere ve eksikliklere de değinilir. Nazım Hikmet'in 1929 Haziran'ında Resimli Ay dergisinde çıkan "Putları Yıkıyoruz" yazısı Hâmit'in sadece olumsuz yönlerini ön plana çıkarıp onu edebi dünyadan silme çabası taşır. Nazım, gençlere örnek teşkil etmeyecek yazarların birçok yönüyle popülist hale getirilmesine karşıdır. Hâmit'e karşı yapılan eleştirilerde, Nazım Hikmet kadar acımasız olan eleştirmenlerden biri de Nurullah Ataç'tır. Ataç, Karalama Defteri- Ararken adlı kitabında Hâmit'e "Abdülhak Hâmit" başlıklı dört sayfalık bir yazı ayırır. Bu yazıda Hâmit için olumlu kullanılan tek bir ifade görülmez. Yazının sonunda ise Hâmit için "Bizde bir alafranga edebiyat olmasaydı bu iş belki de kolay olurdu; alafranga edebiyat, Abdülhak Hâmit Bey edebiyatı, bu ülkeye düzmece bir Avrupa edebiyatı getirerek bizde gerçek Batı medeniyetinin yerleşmesini geciktirmişlerdir." ifadeler kullanılır. Asım Bezirci ise Hâmit'i eleştirirken duygusallıktan ziyade daha objektif yaklaşıma çalışır. Hâmit'in olumlu ve olumsuz yanları söylenip eserleri tek tek incelenir. Nazım Hikmet, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurullah Ataç ve Asım Bezirci arasındaki Hâmit'e yaklaşım

şekli, birçok bakış açısının bir arada olması, ideolojik ayrımlar, inceleme farklılıkları ve benzerlikler açık bir şekilde görülebilir.

Çalışmada öncelikle Hâmit'e yönelik çıkan yazı ve kitaplarda yayın yılına göre bir kronolojik sıra izlenir. İlk Nazım Hikmet'in 1929 yılında toplumda ve gençlerde bir mücadele ruhu uyandırmayan ve popüler olan şairlere yönelik yazdığı eleştiri yazısıdır. "Putları Yıkıyoruz" yazı dizisi, Hâmit'le başlayıp Mehmet Emin Yurdakul ile devam eder. Bu yazılardaki asıl gaye bu yazarları eleştirmekten ziyade onların bulunduğu yeri çok daha aşağılara çekmektir. Tanpınar'a ait olan yazılar ise On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi ile Edebiyat Üzerine Makaleler adlı kitaplarındaki Hâmit'e yönelik başlıklardır. Çalışmalarının ilkinin 1937 yılında "Abdülhak Hâmit" başlığıyla yazar. 1939 yılında yazılan "Makber'in Son Tab-ı Münasebetiyle" adlı denemesi "Makber" şiiri üzerine düşüncelerden oluşur. Edebiyat Üzerine Makaleler adlı kitabındaki Hâmit ile ilgili son çalışma ise "Türk Şiirinde Büyük Ürperme: Hamid" (1949) isimli makaledir. Üç sayfalık bu çalışmada Hâmit'in hayatından kesitler aktararak yine Makber şiirinden beyitler verilir. Beyitler verilirken Hâmit'in sanatı da anlatılır. Ataç'ın Hâmit ile ilgili yazdığı üç sayfalık çalışma ise Karalama Defteri- Ararken (1953) adlı kitabın içinde yer alır. Asım Bezirci ilk baskısı 1966 yılında yapılan Abdülhak Hâmit isimli kitabında şairi çok yönlü ele alır. Onun hayatı, çağı, şairliği, oyun yazarlığı ve seçme şiirleri bu kitapta incelenir. Çalışmada dört yazarın Hamit'e yaklaşımları ele alındı. Eleştirilerin yayınlandığı yılların kronolojik sırası göz önünde tutularak inceleme yapıldı.

1. Nazım Hikmet'in "Putları Yıkıyoruz" Çıkışı

Nazım Hikmet'in edebi anlamda öne çıktığı tür, şiirdir. Onu hem kitle hem de edebi çevreler şiirle değerlendirir. Sanatına hâkim olan yön ise ideolojidir. Onun sanatı satır aralarında sosyalist hayat tarzıyla donatılmıştır. Şairin eserleri estetik kaygıyla kaleme alınmış değildir. Onun önceliği komünizmden beslendiği ideolojik argümanlardır. Onda sanat, gerçekliğin

kendisini apaçık yansıtmalıdır. Aksi takdirde bu sahte sanat olur. Şair, sanat derken bütün yazılı unsurları içine dâhil eder. Sanatla ilgili düşünceleri şiirle de ilgilidir, diğer türlerle de. Nazım, yazı yazmayı çok zor bir faaliyet olarak yansıtır. Yazarların birçoğunun “hileli” bir yazı anlayışı ortaya koyduğunu dile getirir. Hilelerden en bilineni alışılmış konuların dışına çıkılmayıp süslemeli bir şekilde okura sunulmasıdır:

“Bu hileye dayanan ve ilk bakışta insana erişilmez, yalnız duyulup düşünülmeyen hakikatleri söylüyormuş gibi görünen bütün bir edebiyat mektebi kurulmuştur. Bugün ticaret ve kazanç temeline dayanan ve böylelikle insanoğlunun en güzel verimlerinden biri olan sinemayı kepaze eden filmciliğin mevzuları hep yukarıda saydığım kolay hilelere başvurmaktadır. Dünya edebiyat şöhretlerinin içinde birçoğu bu hokkabaz merdivenlerine basarak yükselmişlerdir.” (Özarlan, 2003: 425).

Şair, Moskova’da kaldığı müddet içinde orada birçok şairle arkadaşlıklar geliştirir. Rus aydınlarını tanıyan Nazım, kendisine yeni bir şiir tarzı oluşturur. Türkiye’ye döndükten sonra kaleme aldığı 835 Satır’la sıra dışı bir şiir anlayışı ortaya koyar. Görsel, sessel ve farklı şekil özellikleriyle okurun karşısına çıkar. Bir eleştirmen olarak yansıtılmayan Nazım’ın şiirleri kadar bazı eleştiri yazıları da alışılmadıktır. O, edebiyatta bir çıkış oluşturmak için eski-yeni tartışmasına girer. Bunu da gelenek şiirine bağlı olan bazı şairleri birçok yönden eleştirerek yapar. Nazım, bunu yaparken söz konusu şair ve yazarları put olarak niteler. Resimli Ay dergisinde yayınlanan “Putları Yıkıyoruz” yazı dizisinde ilkin Hamit’i hedef alır. Akabinde Mehmet Emin Yurdakul gelir. Onları put olarak tanımlaması bile çok ağır ifadedir. Çünkü putlar, yıkılmak ve parçalanmak için vardır. Nazım, Hâmit’in gereksiz yere popüler olarak gösterildiği aslında Türk gençliğine zarar verdiğini kaleme alır. Nazım’ın eleştirisine en çok yol açan ifadelerden biri, Hâmit’e “dahi” ya da “deha” denilmesidir. Ona göre alelade bir şairin bu şekilde göklere çıkarılması, Türk edebiyatı ve yazın dünyası açısından bir talihsizliktir.

Özellikle gençlere örnek gösterilmesi gereken onca nitelikli aydın varken Hâmit'i yüceltmek, onlara yapılan en büyük kötülüktür. Şair, bu eleştirisini birkaç örnekle temellendirir. Birincisi Hâmit'in hiçbir eserinin Batı'da çevrilmemiş olması; ikincisi onun eserlerinin yaşamdan uzak ve gençler için negatif bir etki yaratmış olmasıdır. Yazar, Hâmit'i Shakespeare ile karşılaştırır. Hâmit'in en iyi olduğu konu Osmanlıca'yı iyi kullanmasıdır. Onun dışında ona atfedilen "dahi" sözcüğünün israf olduğunu ve onun edebi yönünün büyütülmesinin de bir aldatmaca olduğunu savunur (Hikmet, 1929: s. 24).

Nazım Hikmet, Hâmit'i kötü bir taklitçi olarak yansıtır. O; Shakespeare'i, Rasine'i, Corneille'yi taklit eder. Şayet Hâmit, yaşadığı toplumun dönüşümünü ve Osmanlı kültürünü dünyaya tanıtmayı başarsaydı, dahi olma yolunda bir adım atmış olacaktı. Nazım'a göre Hâmit ve onun gibi "putlaştırılanlar", gençlerde bir ufuk körlüğüne yol açar. Gençler bundan ötürü muhafazakâr davranıp her türlü yeniliğe karşı tavır alırlar. Toplum artık bunları övmekten kurtulmalı yeni akım ve hedeflere yönelmelidir. "Putları yıkma"yı kendisine görev addeden yazar, bu tür yazılarla amacına ulaşmış gibidir (Hikmet, 1929: s. 24).

2. Tanpınar'ın Abdülhak Hâmit'e Bakışı

Tanpınar'ın roman, hikâye, şiir, edebiyat tarihi yazarlığı öne çıkarken o, eleştiri yazılarıyla da adından söz ettirir. Onun kalemindeki gücü eleştiri yazılarında görmek mümkündür. Onun edebiyat eleştirisi ile ilgili yazıları başta akademisyenler olmak üzere birçok yazara kaynaklık eder. Onun eleştiri yazılarında sadece edebi türler görülmez; musiki, resim, mimari, hüsn-i hat, tarih gibi konular da yer alır. Yazar, eleştiri yazılarında her zaman ölçülü bir tutum sergiler. Yazdığı her yazıya itinalı ve sanatkârane yaklaşır. Bu konuda Mehmet Kaplan'ın Tanpınar'a yönelik yorumu dikkat çekicidir:

"Derin bir tabiat ve güzellik duygusu, zengin bir muhayyile, geniş bir kültür ve duygu ve düşüncelerini san'atkarane bir şekilde ifade etme gücü. İşte

Tanpınar'ı Cumhuriyet devrinin en kudretli yazarlarından biri haline getiren bir müstesna kabiliyetlerin terkididir. Onun şiirlerinde, hikâyelerinde, romanlarında ve denemelerinde bu müstesna kabiliyetlerin parlıtlı akislerini bulursunuz. Hiç tereddüt etmeden söyleyebiliriz ki Tanpınar, Türk edebiyatının bugüne kadar yetiştirdiği en zengin kültürlü yazardır.” (Kaplan, 1982:8)

Tanpınar'ın bu zengin birikim ve kültürü eleştirilerine yansır. Yazar ve Edebiyat Üzerine Makaleler adlı kitaplarında birçok yazara yer ayırır. Bunlardan biri de Abdülhak Hamit Tarhan'dır. Tanpınar, Hâmit'i anlatırken On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi eserindeki çalışmasını dört bölüm halinde ele alır. İlki, “Hayatı” adlı başlığı, doğumundan ölümüne kadar olan süreçtir. Bu süreç bütün merhaleleriyle aktarılır. Ailesinin durumu, aldığı eğitimler, yurt dışı gezileri, eserlerinin yazıldığı zamanlar bu bölümde okura sunulur. Bir diğer bölümü “Bazı Dikkatler” başlığı altındadır. Bu bölümde Hâmit'in edebi yönü, ona tesir eden şahsiyetler, fikirleri değerlendirilir. “Şiirler” ve “Tiyatrolar” bölümlerinde ise edebi açıdan öne çıkan çalışmalarını incelenerek örneklendirilir.

Tanpınar, Hâmit'in edebiyatçıları arasında talihli biri olduğunu ifade eder (Tanpınar, 2012: 256). Hâmit, zengin ve soylu bir ailenin çocuğudur. Babasının bürokrat olması, onun dil öğrenmesini kolaylaştırır. O, sıkıntısız ve bolluk içinde büyüdüğü için zorluğun ne demek olduğunu idrak edemez. Şöhrete ve şana hiç cefa çekmeden ulaşır. Namık Kemal ve İbrahim Şinasi Hâmit üzerinde derin bir etki yaratmış, özellikle bu iki şairin tesiri onun sanatında iz bırakmıştır. Tanpınar, Eşber ve Tarık piyeslerinin Namık Kemal'in etkisi altında yazıldığını belirtir. Hâmit'te en çok göze çarpan temaların başında ölüm gelir. Babasının Tahran'daki ölümü onu bu düşünceye sevk etmiş, bu düşünce eserlerine yansımıştır. Babasının ölümünün onda bıraktığı izleri Hâtırat adlı eserinde görmek mümkündür. Eşinin vefatından dolayı yazdığı “Makber” şiirinin izleri daha öncelere dayanır. Tanpınar,

Hâmit'in bilinçaltındaki ölüm düşüncesinin babasının ölümüyle beraber başladığını söyler. O, Hâmit'in vurdumduymaz ve disiplinsiz yönüne de değinir. Hâmit Batı'lı tarzda bir hayat sürmeyi benimsemiş ve geleneklerinden kopuk yaşamıştır. Zihnine tamamen bir kararsızlık hâkimdir. Aslında yoğun bir yazı çalışması olan yazarın bir iç nizamı olmadığından yer yer kopukluklar göze çarpar. Toplumun değer ve normlarına karşı duyarlı olmamasından dolayı Tanpınar onu, "Yaşayışı, terbiyesi itibarıyla belki devrin en fütursuz adamı." (Tanpınar, 2012: 503) şeklinde niteler.

Tanpınar'ın Hâmit'e yönelik bir diğer eleştirisi, kullandığı dildir. Hâmit, dile keyfi yaklaşır. O, dilde mükemmeliyeti aramayan bir şairdir. Kullandığı dilde bir düzen ve özen görülmez. Şiir tekniğinde aruzun her kalıbını, heceyi, serbest nazımı bir arada deneyen biridir. Hâmit, Fransız tiyatrolarını okuyup takip eden bir aydındır. Buna rağmen en zayıf eserleri tiyatrolarıdır. Tanpınar'ın Hâmit'i eleştirdiği bir diğer konu gezdikleri yerlerle ilgili en ufak edebi bir bilgi vermeyişidir. Hindistan gezisinde gönderdiği mektuplarda Hindistan'a ait neredeyse hiçbir şeyden bahsetmemiştir. Tanpınar'ın edebi olarak dikkate değer gördüğü tek bölüm Finten'in Mukaddimesi'dir.

Tanpınar, Hâmit'i ne kadar eleştirse de devrin şartlarını da göz önünde bulundurur. Toplum kişinin gelişmesinde çok önemli rol oynar. Bir medeniyetin ürettiği edebiyata karşı henüz tohumlarını atmış yeni bir edebiyatla tanışmak, içinde bulunmak pek kolay değildir. Toplum, çoğunluk olarak Hâmit'in destekçisi değildir. Çünkü yıllardır Doğu geleneğiyle yaşayan bir toplumun Batı'yı kabul etmesi kolay olmayacaktır. Hâmit, yönetime ve toplumun tabularına rağmen eserlerini Batı tesiri ile kaleme alır. Şairin şiirlerinde bir bütünlük söz konusu değildir. Şiirleri şekil ve dil yönüyle zayıftır. Tanpınar, "Hâmit'de işte bu bütünlük yoktur, en muhteşem mısraları ki tesadüfen doğduklarına şüphe etmem- manzumeleri bile malûldür." (Tanpınar, 2012: s.258). Hâmit şiirlerinde özellikle zoraki bir vezin kullanır.

Bu vezin tutarsız kafiyeleri ortaya çıkarır. Tanpınar, Hâmit'in şiirlerini bir virane olarak tanımlar. Onu tanıyan kişiler, Hâmit'in şahsını sever aksi takdirde kimse şiirleri ile ilgili büyük ifadeler kullanmaz.

3. Nurullah Ataç'ın Hâmit'e Karşı Eleştirileri

Ataç, denemeleriyle Türk edebiyatına damgasını vurmuş bir yazardır. Ataç'ın denemelerinde kendi zevkiyle kurgulanmış izlenimci bir tavrı vardır. İsteddiği zaman birini göğe çıkarıp başka birini yerden yere vurabilir. O, eski ve yeni edebiyata hâkim bir yazardır. Aydınlar ve onların eserleriyle ilgili eleştirilerinde öznel ve tespitli bir bakış sergiler. Enginün, Ataç'ı güzel yazıların peşinden koşan bir avcı olarak görür (Enginün, 2005: 394). Tanpınar ise Ataç için oldukça olumlu ifadelere yer verir:

“Bizde şiiri anlayanlardan –zaten şiirde ya en iyi anlayan vardır veyahut yoktur- biri şüphesiz ki odur. Yahya Kemal ile memleketimizde başlayan büyük edebiyat hareketinin, aydınlık görüşün, Ataç gerçekten havarisi olmuştur. Ben, kendi hesabıma, arkasında kıymet hükümlerini ister istemez idare eden bir eser olmadan güzellik âleminde dolaşan bu zekâdan daima faydalandım.” (Tanpınar, 2011: 434).

Modern anlamda deneme türünde ilk yazar olarak kabul edilen Nurullah Ataç, Cumhuriyet tarihindeki deneme ve eleştiri yazılarının en önemli kurucu gücü olarak görülür. Ataç, edebiyatımızın çağdaşlaşmasından yanadır. Onun eleştiri yazılarında Montaigne, A. Gide gibi denemeci ve eleştirmenlerin izlerini takip eden yazar, Türk edebiyatında eleştiriye yönelik zengin bir bakış ortaya koyar. Nurullah Ataç'ın konu bakımından eleştiri yelpazesi geniştir. Güncel sorunlar, sanat- estetik, dil, kitap, şiir, edebi yaklaşımlar onun eleştiri konularını oluşturur (Baş, 2012: 74). Ancak kişi eleştirilerinde, sözünü sakınmayan birisidir. Eleştirmek istediği kişiyi öncelikle bütün yönleriyle ortaya koyup neden eleştirdiğini sağlam argümanlarla destekler. Bu kişilerden biri de Abdülhak Hamit'tir.

Nurullah Ataç, Karalama Defteri- Ararken adlı eserinde Abdülhak Hâmit'i edebi yönüyle değerlendirir. O, Hâmit'in 100. Doğum yılında, yazılanları dikkate alarak Hâmit'i birçok yönüyle eleştirir. Hâmit'le ilgili yazılan onlarca yazıyı, abartılı ve gereksiz gördüğünü ifade eder. O, Hâmit'in yazıları için “ birtakım düşünceleri, doğruları bildirmeye çalışmaz.” (Ataç, 2013: 123) ifadesini kullanır.

Ataç, Hâmit'i sevmediğini itiraf eder. Eserlerinin kitapçılarda bile bulunmadığını ifade ederek okunmadığını ileri sürer. Ataç, Hâmit'i kendisinin sevmemesinin sebeplerinden yola çıkarak kimsenin onu sevmediğini söyler. O, Hâmit'e büyük şair diyenleri eleştirir. “ O kadar büyük bir şairse ne duruyorlar? Bastırsınlar onun kitaplarını. Dili anlaşılmaz diye çekiniyorlarsa, kolay, her satırın karşısına yazıverirler manasını.” Ataç, Hâmit'in Merkad-ı Fatih'inin bir beytini seçerek bunun zevksiz ve anlamsız kafiyelerle örülü olduğundan söz eder. Yazar, Mehmet Akif Ersoy'u da sevmediğini ancak onun eserlerini binlerce kişinin okuduğunu, Hâmit'i ise kimsenin okumadığını dile getirir. “Hemen hemen hiç kimse beğenmiyor o şairi, sevmiyor.” Ataç, Hâmit'e duyulan ilgiyi eleştirerek, bu ilginin onun ismine ve hayatına yöneltildiği ancak eserlerine karşı bir ilginin bulunmadığını ifade eder. “ Giderek Abdülhak Hâmit Bey bir efsane insanı olacak, adı var, hayatı anlatılır, ortada şiir yok.” Gençlerin, bir kişinin büyük şair olması ifadesine okuyarak ulaşmaları gerektiğini söyler. Yani büyüklerin büyük şair demesiyle büyük olunmaz. Böyle bir telkin ülkeye yapılacak en büyük kötülüktür. Ataç, ayrıca ona dahi diyenleri de eleştirir. Onun çalışmalarının hepsinin yarım yamalak, özensiz olduğunu dile getirir. Ona göre Hâmit'in, orta halli bir şairin bile altında bir kişi olduğudur (Ataç, 2013: 123).

Nurullah Ataç, Hâmit'i kendini beğenmiş, özensiz ve tembel olarak niteler. Onun bu durumunu ise ihanet olarak değerlendirir. Hâmit, Batı'yı yeterince algılayamamış, bir Doğulunun baktığı gözle bakmıştır.

Yazar, Hâmit'in Avrupa'dan düzmece bir edebiyat aldığını ifade ederek, ülkemize asıl Batı medeniyetinin yerleşmesini geciktirdiğini aktarır.

4.Asım Bezirci'nin Hâmit ile İlgili Düşünceleri

Eleştiri yazılarını objektif ve tarafsız yönleriyle ele alan Bezirci, çalışmalarını toplumsal bağdan koparmadan okura sunmak ister. Nesnel Ve Bilimsel Bir Eleştiri Anlayışından Yana Olan biri olan Asım Bezirci, Hâmit'in hayatı, sanatı ve eserlerini barındıran bir eser kaleme alır. Onun eseri çok daha geniş çaplı ve ayrıntılıdır. Yazar sadece hayatı, sanatı ve eserlerini ele almaz bunun yanında onunla ilgili yazılan yazılarını da çalışmasına koyar. Bezirci'nin Abdülhak Hâmit adlı kitabı, şairi her boyutuyla ele alan bir çalışmadır.

Yazar, Hâmit'i yenilikçi olarak yansıtır. Hâmit, özellikle Rousseau, Lamartine ve Hugo'dan etkilenir. Bezirci, onu bir taklitçi olarak görmenin ona karşı haksızlık olduğu fikrindedir. Hâmit'in ustası olarak nitelendirilen Namık Kemal'in Hugo'ya olan hayranlığını onun da sürdürdüğü ifade edilir. Özellikle Rıza Tevfik, geniş bir incelemesinde Hugo'nun "efkâr ve duygularını", Hâmit'in "Makber", "Baladan Bir Ses" adlı şiirlerinde görülebileceğini vurgular. Hâmit, doğaya ve geçmişe derin bir sevgi duymaktadır. Bezirci, onu tam bir romantik olarak saymaz. Ancak genel anlamda onun romantik olduğunu da inkâr etmez. Hâmit, genelde eserlerini kendisi için yazar. Kendisi, okuru pek umursamaz. O, akıl ve düşünceden çok duygu ve hayale önem verir. Üzüntüden ve yalnızlıktan hoşlanan biridir. Bunlar romantiklerde görülen özelliklerdir. Hâmit şiirlerinde ölçü ve kafiyeye bağlı kalmış bir sanatçısıdır. O, çağdaşları ve ardıllarınca çok övülmüş bir şairdir. Namık Kemal, Rezaizade Mahmut Ekrem, Cenab Şehabeddin, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Celal Sahir, Ali Canib, Yahya Kemal, Necip Fazıl gibi yazarlar ona övgü dolu sözler yöneltmişlerdir. Onu, "Şair-i Azam, Dahi-i Azam" diye adlandırmışlardır. Ona gösterilen bu ilgi, şiirlerindeki aksaklıkları gölgelendirir. Bezirci, onu şu yönleriyle eleştirir: Bütün yenilikçi arayışlarına

rağmen eski şiirin etki ve kalıntılarından kurtaramaz kendini. Batı şiirinin çoğunlukla dışına bakar, içine özüne inmez. Estetik yapıya, dile, kurguya, müzikaliteye dikkat etmez. Hâmit'in dili genellikle tutarsız, özensiz ve karışıktır. Onun dili Türkçenin tadından, havasından, inceliğinden yoksundur. Namık Kemal ve arkadaşlarının dili sadeleştirme eğilimlerine Hâmit ters düşmüştür. Felsefe alanında da Hâmit çağdaş, bilimsel anlayışa varmayıp, sayılı metafizik konuların dışına çıkmaz. Ülkenin toplumsal gerçeklerine hem az, hem de dolaylı biçimde değinir. Namık Kemal'in açtığı toplumsal sorunların yerine bireyi ya da özellikle kendisini konu edinir (Bezirci, 1991: s.75).

Bezirci'nin çalışmasında üzerinde durduğu konulardan biri de Hâmit'in tiyatro ve oyunlarıdır. O, Hâmit'in tiyatrodan ne anladığını yorumlar. Hâmit'e göre tiyatro, içinde yaşanan toplumu ve olayları canlandırmamalıdır. Aksi durumda onun tiyatro değil bir ahlak broşürü olduğunu gösterir. Osmanlı'da bir tiyatronun ulusal olabilmesi için Lazların, Kürtlerin ve Arnavutların bilinmeyen yanlarını da yansıtması gerekir. Tiyatronun İslâm tarihiyle ilgili şerefli bir olayı ya da kişiyi canlandırması önemlidir. Yabancı ulusların bilmediğimiz yaşamını göstermelidir. Tiyatroda kullanılacak dil, kişilerin niteliklerini yansıtmalıdır. Bütün bu saydıklarımız Bezirci'nin Hâmit'in tiyatrolarıyla ilgili tespitleridir.

Sonuç

Tanzimat döneminde edebiyatla ilgilenen şair ve yazarlar ilk defa Batı'ya yönelir, Batı menşeli edebi türleri Türk edebiyatına tanıtır. İslahatların önünü açtığı aydınlar, devrim niteliğinde yeni edebi türlere imza atarlar. Bunlar; gazete, tiyatro, deneme, öykü, roman, şiir türleridir. Yenilik İbrahim Şinasi ile beraber başlar, Namık Kemal, Ziya Paşa, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmit'le beraber devam eder. Abdülhak Hâmit, Batılılaşma anlamında Türk şiirini daha ileriye götürür. Biçim ve içerik olarak

da yeni yollar dener. Şiirin yanında tiyatro ve oyunları da göze çarpar. Bu yüzden Tanzimat ve diğer dönemlerde adından söz ettiren bir şair olur.

Hamit'i birçok yönüyle ele alan eleştirmenlerin başında Tanpınar gelir. Tanpınar'ın eleştirileri objektif ve ölçülü bir boyuttadır. Eleştirilerde çağın şartları, sosyal ve ekonomik ilişkiler göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılır. Hâmit'i ölçülü bir şekilde ele alan Tanpınar'ın yanında, onu sert bir dille eleştiren yazarlar da bulunur. Bunların başında Nazım Hikmet gelir. Nazım Hikmet, şairlik yönüyle öne çıksa da eleştiri yazıları da bulunmaktadır. "Putları Yıkıyoruz" yazı dizisinde Hâmit'i çok ağır ve sivri bir dille eleştirir. Nazım'ı en çok hiddetlendiren ifade ise Hâmit'e "dâhi" denilmesidir. Nazım'ın amacı Hâmit'i yermekten ziyade Türk şiirinin yönünü değiştirmektir. Onun hedef kitlesi gençler olup gençleri kendi ideolojik mecrasına yönlendirmek ister. Nurullah Ataç ise Hâmit'i en az Nazım Hikmet kadar yerer. Onun eleştirisinde öfkeden ziyade bir alay ve aşağılama bulunur. Ataç'ın amacı sadece eleştirmedir. Kendisine has üslubuyla yaptığı eleştiri keskin ancak yerli yerindedir. Asım Bezirci, Hâmit'i ele alırken Nazım Hikmet ve Nurullah Ataç gibi sert ve alaycı bir bakış sergilemez. O da Hâmit'in edebi yönünü tıpkı Tanpınar gibi objektif bir şekilde değerlendirir. Ancak Tanpınar'ın eleştiri yaklaşımı olumsuz bir bakışla öne çıkarken Bezirci, Hâmit'in yenilikçi bir şair olması gibi olumlu yönlerini de ortaya koyar. Yazılanların geneline bakıldığında Hâmit özellikle dil, düzen, disiplin ve yaşayış anlamında eleştirilmiştir. Hâmit'i bütün yönleriyle ele alıp eleştirel bakış geliştiren Asım Bezirci'dir. Bezirci, Abdülhak Hâmit adıyla, onun bütün yönlerini ele alan bir çalışma hazırlar. O, Hâmit'in dile karşı özensiz tavrını eleştirirken yenilikçi tavrını ise över. Dolayısıyla Bezirci'nin yaklaşımı Nazım Hikmet ve Nurullah Ataç'a göre daha nesnel tespitlerle örülüdür. Tanpınar'ın yaklaşımı ise Bezirci'nin yaklaşımıyla nesnellik bağlamında benzerlikler içerir. Bütün hepsinin ortak bakışı, Hâmit'in dili özensiz kullanması,

şiiirlerinde estetik, müzikalite ve sanatın olmaması, Batı şiiirini ve tiyatroyu özümsemekten ziyade taklit etmesi, eski şiiirin etkisinden kurtulamamasıdır.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2005). Yazılı ve Sözlü Anlatım. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ataç, N. (2002). “Abdülhak Hâmit”, Karalama Defteri- Ararken, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akyüz, K. (1986). Batı Tesirindeki Türk Şiiiri Antolojisi. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Akyüz, K. (1995). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Baş, S. (2012). Türk Edebiyatında Deneme. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Bezirci, A. (1991). Abdülhak Hâmit. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Bezirci, A.- ÖZER K. (2003). Düünden Bugüne Türk Şiiiri-II. Cilt, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Eliot, T.S. (1990). Edebiyat Üzerine Düşünceler. Kantarcıoğlu, S. (Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Enginün, İ. (1986). Abdülhak Hâmit Tarhan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yazıları.
- Hikmet, N. (1929). “Putları Yıkıyoruz No: 1 Abdülhak Hâmit”, Resimli Ay, Haziran 1929, 24-27.
- Kaplan, M. (2002). Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Korkmaz, R. (2014). Yeni Türk Edebiyatı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Macit, M. (2004). Edebiyat Bilgi ve Teorileri. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Moran, B. (2018). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parlatır, İ. (2014). Abdülhak Hâmit Tarhan. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tanpınar A. H. (2011). “ Namık Kemal’den Sonra Abdülhak Hâmit”, On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar A. H. (2012). “ Abdülhak Hâmit”, Edebiyat Üzerine Makaleler,
İstanbul: Dergâh Yayınları.

TEVFİK FİKRET'İN 'BALIKÇILAR' ADLI ŞİİRİNDE TRAJİK VİZYON VE ÇOCUK

Tragic Vision and Child in Tevfik Fikret's "Balıkçılar (Fishers)"

Dr. Öğr. Üyesi Metin ERKAL

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Bölümü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

merkal@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7107-5558>

Bilge SANCAR

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi

rdilber@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8749-8440>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	20.11.2019
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	27.02.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 239-259	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.648895

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/1, 2020, 239-259

TEVFİK FİKRET'İN 'BALIKÇILAR' ADLI ŞİİRİNDE TRAJİK VİZYON VE ÇOCUK
Tragic Vision and Child in Tevfik Fikret's "Balıkçılar (Fishers)"

Dr. Öğr. Üyesi Metin ERKAL
Bilge SANCAR

Öz

Fransız şiirinden esinlenerek yeni imgelem sistemi kuran, şiiri düzyazıya yaklaştırıp artistik konuşma ile mensur şiirin doğuşunu hazırlayan, aruz kalıplarının sıkça kullanıldığı ve bireysel temaların ağırlıklı işlendiği Servet-i Fünûn dönemi sanatçılarından Tevfik Fikret, mizacı gereği dönemin aynası durumunda olan önemli bir şair/yazardır. Fikret'in kalemiyle, Türk edebiyatına ilk defa giren mevzuları içeren örneklerden Balıkçılar şiirinde merhamet duygusu ağır basmaktadır. Sosyal bir mesele kapsamında merhamet duygusunun yoğun işlendiği bu şiirde dikkat çeken özellik bir çocuğun yaşam mücadelesi verirken yetişkin rolü üstlenmesidir.

Hayatı iyi bilen ve analiz eden şair Balıkçılar şiirinde çocuğa yetişkin rolü üstlendirmesi ile çocuğu ciddiye aldığı göstererek çocuklar için özel bir edebiyatın gerekliliğini de ortaya koymuştur. Onları hayatın gerçekleri karşısında yüzleştirerek dünyayı çıplak gözle göstermeye gayret edip zorluklara hazırlamıştır. Şiirde de zorluklar, imkânsızlıklar ve realite ekseninde bir ailenin yaşam mücadelesi anlatılır. Trajik etkinin kaynağında yakın akrabalık söz konusudur. Şiirde ise birinci dereceden akrabalık ile trajik etki daha da güçlenmiştir. Şiirde, kimi metafizik güçlerle ortaya çıkan trajik boyutta birden fazla suç söz konusu olsa da kahramanın mahvoluşu ile bu suç ödenmiş olur. Şair sadece kahramanın sonunu hazırlamayı trajedinin daha derin bir şekilde yaşanmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tevfik Fikret, Çocuk, Trajik Vizyon, Balıkçılar.

Abstract

Tevfik Fikret is an important poet / writer who set up a new system of imagination inspired by French poetry, emulating poetry to prose and prepares the birth of prose poetry with artistic speech, being a mirror of the period due to his temperament, and he is also one of the artists in Servet-i Fünûn period where aruz patterns are frequently used and individual themes are mostly issued in. With the pen of Fikret, in the Balıkçılar poem, which is one of the examples including the first subjects in Turkish literature, the sense of compassion is overweight. In this poem, where a sense of compassion is intensified within the scope of a social issue, the remarkable feature is that a child takes on the role of an adult in the struggle for survival.

The poet, who experienced and analyzed the life well, has revealed the necessity of a special literature for the children by taking the child seriously in his Balıkçılar poem. He has prepared them for the difficulties by trying to show the world with the naked eye by confronting them against the realities of life. In the Poem difficulties,

impossibilities and the struggle for survival of a family on the axis of reality are versified as well.

Close kinship is discussed at the source of tragic effect. In the poem, the tragic effect is strengthened more with first degree kinship. Although there is more than one crime in the tragic dimension that occurs with some metaphysical powers, this crime is paid with the destruction of the hero. The poet has not only prepared the end of the hero, but also made the tragedy deeper.

Keywords: Tevfik Fikret, Child, Tragic Vision, Balıkçılar

Giriş

Tevfik Fikret, Servet-i Fünûn şiiri denildiğinde bu dönemin bütün arzu ve ihtiyaçlarını karşılayacak ve temsil edecek bir sanatçıdır. Servet-i Fünûn şiirinin temelini oluşturan hayal-hakikat, aşk ve tabiat, karamsarlık, içe kapanıklık Fikret'in kişiliğinde toplanmış ikilikler ve karşıtlıklar halinde yer edinen temalardır. Fikret'in şiirinde çatışma başlı başına bir fenomendir. Onun hayatı çok yönlü bir çatışmadır denebilir. Kendi ile çatışma, tabiat ile çatışma, hakikat ile çatışma, din ile çatışma, Tanrı ile çatışma, insanlık tarihi ve kendi tarihi ile çatışma, toplum ile çatışma, çevresi ile çatışma, felsefe ile çatışma, dönemi ile çatışma görebildiğim kadarı ile on çeşit çatışma içindedir şair (Uç, 2009: 287). Balıkçılar şiirinde ise hakikat ile çatışma, çevresi ile çatışma durumları görülür.

Fikret baskılanmaktadır, bastırmamaktadır. Kaliteli bir bastırma ancak yüksek ideallerle, büyük gayelere kendini vermekle, güçlü bir iradeyle, zengin bir fikir örgüsü ile gerçekleşebilir. Fikret gaye, irade ve gerekli fikri enerjiden yoksundur. Baskılanma ise anksiyeteye dönüşür, nevrotik bir kriz halinde üretir Fikret, iyi şeyleri bir türlü göremez. İyi ve güzel onun ilham tellerini harekete geçirmez, menfi ve mustarip şeyler onu etkiler (Uç, 2009: 77). Bu yüzden Fikret'e ıstırap şairi demek yanlış olmaz. Özlediği ortama kavuşamamanın yarattığı hırçınlık, onu kırılğan bir hale bürümüştür. Şiirlerinde bu kırılmışlığın parçalarını toplamaya çalışan okurun da onunla aidiyet duygusuna kapılarak bu durumun bir parçası haline geldiğini söylemek yanlış olmaz. Çünkü Fikret, ressam edasıyla okuru şiirin içinde yaşayan

kelimelerle buluşturur, birlikte hayal edilen dünya özlemine götürür. Bunu başarmadaki ustalığı onun döneminde ve sonrasında da örnek alınan bir sanatçı kişiliği olduğunu gösterir.

Aruz vezninden elde edilebilecek neticelerin en güzel ve en yükseğini elde edebilmiş olmak hususunda Fikret rakipsiz kalır (Ünaydın, 1985: 61). Ünaydın (1985: 257), aruz veznine olan hâkimiyeti Fikret'in musiki yönünü ön plan çıkaran elzem bir durumdur derken, Fikret, benim için, kudurmuş bir deniz karşısında kayalar üzerinde yükselen altından bir ışık ve altından bir kuledir sözleriyle de onun edebiyatımızdaki önemini bir kez daha vurgulamaya yardımcı olur.

Sanatta, edebiyatta şairlerin/yazarların birbirlerinden etkilenmeleri kaçınılmazdır. Fikret'in sanatçı kişiliğinin perde arkasında Baudelaire ve Coppee'den etkilenmelerini göz ardı etmek olanaksızdır. Fikret gençliğinden başlayarak ve özellikle 1908'e kadar yazdığı şiirlerde Baudelaire'in bulunduğu Batılı şairlerin kuvvetle etkisindedir. 1908'den sonra şiirini daha çok toplumsal olayların ve beşeri temaların hizmetine sunacak olan Fikret, ferdi melalini sosyal melalle birleştirecek ve tek başına muhalif bir fırka gibi iktidar sahiplerine cephe alacaktır (Kolcu, 2011: 121). Görüldüğü üzere Fikret şiirlerinde bireysel konular dışındaki konulara da değinmiştir. Bu da onun sanatında tematik genişliğin bulunduğu bir kanıttır. Bir İçim Su, Sis, Balıkçılar şiirleri sosyal bir yanın bulunduğu şiirlerdir.

Tevfik Fikret'in sosyal değerlere yer verdiği şiirleri ile diğer şiirleri arasında dil ve üslup arasında önemli bir fark görülmektedir. Sosyal içerikli şiirlerinde kimi zaman konuşma diline yaklaşan şairin diğer şiirlerinin önemli bir bölümünde sözlükle anlaşılmayı gerektirecek denli uç noktada bir üslup kullanması dikkate değerdir. Bengisu Rona, Fikret'in sosyal içerikli şiirlerinde sözcük seçimi ve cümle yapısının günümüz Türkçesinden büyük ölçüde ayrıldığını ifade etmektedir (akt. Tuğluk, 2007: 40).

Sosyal konuları şiirine alış şeklinde tamamıyla bir toplumsallık görülmez. Daha çok bireysel bir bakış açısıyla topluma dair bir söylem söz konusudur. Çünkü sosyal konuları işlerken melankolik tavrından ödün vermeyen şair ferdi bir söylem içine girmektedir. İnceleyeceğimiz şiirin sosyal bir yanı olması dolayısıyla Tevfik Fikret' in sosyal konulara yönelik şiirdeki tutumunu anlamak gerekir. Bu konuda Rubab-ı Şikeste'deki şiirlerini konularına göre sınıflarken sosyal ve toplumsal içerikli şiirler olarak değil de 'merhamet şiirleri' başlığı ile tasnif eden Mehmet Kaplan' ın tespiti üzerine düşünmekte fayda vardır (Tuğluk, 2015: 241). Fikret' in Balıkçılar hakkında iki şiiri vardır. Ruşen Eşref bunların kaynakları hakkında şöyle demektedir: Birinci Balıkçıları bir fırtınalı akşamüzeri sular kararırken denizde çalkalanan bir balıkçı kayığı görüncü yazmış. İkinci Balıkçıları da kendisine ilham edenler, yalının ahşap iskelesinde gürültülerle sabah akşam ağ çeken, gece sepet atan saian-ı hayattır (Kaplan, 1971: 119). Ferdietçi bir sanatkâr olarak kabul edilen Fikret, kendi düşüncelerinden çok karamsar tavrı ve fazlasıyla etkilendiği François Coppee'den aldığı ilham ve modellerle sosyal bir yaklaşım sergiler. Kendilerinden önce ara nesil sanatçılarının bir moda olarak ön plana çıkardığı merhamet temasının da Balıkçılar şiirinin oluşmasında etkili olduğu düşünülebilir (Aktaş, 1996: 95).

Bu ifadelerden hareketle "Fikret gördüklerini ve kendinde bıraktığı izlenimlerini kelimelere dökmüş bunu yaparken de melankolik tavrından ödün vermeyip şiirlerine sanat için malzeme toplamıştır" denebilir. Bu melankolik tavrı ona bir acıma hissi yaratmıştır. Bu acıma hissinin onda merhamet boyutuna varan bir boşluk yaratmış olması Balıkçılar şiirinde bu histen yola çıkıp sosyal bir konuya dikkat çekme duygusu yaratmış olabilir. Bu yüzden Mehmet Kaplan'ın sosyal konulu şiirlerini "merhamet şiirleri" başlığı altında ele alması yanlış olmaz. Ünlü şairin sanat ve özellikle sosyal içerikli şiirlerindeki harareti eda, çocuklar ve gençler söz konusu olduğunda yerini sevgiye, merhamete ve en önemlisi bilinçli bir eğitim anlayışına bırakır. Bu

yaklaşımın oluşumu, hayata çok yönlü ve derin bir perspektif ile bakan Tevfik Fikret'in eğitimci kişiliğinde aranmalıdır. O, her şeyden önce eğitimin toplum ve ülke kalkınmasında ne denli önemli bir unsur olduğunun farkındadır. Kendisinin sürekli olarak eğitim süreci ve kalitesinin nasıl ve ne yönde geliştirilmesi gerektiğinin endişesini taşıması da bu yöndeki hassasiyetinin bir göstergesidir (Eronat, 2007: 2). Gençlerin eğitime önem veren Fikret, Balıkçılar şiirinde gerçek hayatta yaşanabilecek bir temayı ele alıp onlara karşı olan merhametini aktarmıştır.

Pierre Loti'nin İzlanda Balıkçısı Servet-i Fünûnculara balıkçılara karşı geniş bir alaka uyandırır. Hüseyin Cahit *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri*'nde balıkçıların hayatına dair üç-dört yazı yazar. Fikret' in hem Pierre Loti'den, hem de Hüseyin Cahit'ten ilham aldığı düşünülebilir. Fakat bu iki müellif de balıkçıları nesirle anlattıklarından biz bu ihtimali biraz uzak görüyoruz. Coppee'nin balıkçıların hayatına ait birçok şiiri vardır. Fikret' in birinci Balıkçılar şiiri ile bunlar arasında bir benzerlik seziliyor. Fikret' in birinci Balıkçılar şiirinde esas motif, bir balıkçı çocuğunun cesaret ve fedakârlığıdır. Annesi hasta olan çocuk, babasına, onun başında kalmasını söyleyerek kendisi tek başına denize açılır. Coppee de L'Epave şiirinde bir balıkçı çocuğunun fedakârlığını anlatır. Baba deniz kazasına uğrayanları kurtarmak için ileri atılmış ve boğulmuştur. Anne, bunun acısı ile oğlunu papas yapmak ister; fakat çocukta babasının ruhu vardır. Yine bir deniz kazası olur ve çocuk, kendisini sınımsız tutan annesinin kollarından koşar ve kurtarır. Coppee' nin anlattığı vak'a, med ve ceziri hisseden, yani deniz kazası bol olan bir sahilde geçer. Fikret, deniz kazaları nadir olan Boğaziçi'nde, deniz kazası yerine açlık motifini koymuştur (Kaplan, 1971: 119).

Fikret'in Balıkçılar şiirinde bir yanda yoksulluk, bir yanda hastalık, bir yanda fedakârlıkta bulunan ve hırçın denize kendini bırakan bir çocuk vardır. Geçim savaşı veren bir ailenin dramı hikâyeleştirilir. Balıkçılar şiirinde çocuğa meydan okuyan kükremiş bir ordu gibi çocuğu bekleyen zorluklar

vardır. Bu okura babası Truva Savaşı'na gittiğinde henüz kundakta olan Telemakhos'u hatırlatabilir. Truva savaşından dönmeyen babası Odysseus'u aramak için uzun yıllar yolculuklar yapan bu kahraman, orduları hazır bekleyen düşmanları yenmek ve ülkesini geri almak için babasına yardım eder. Daha küçük yaşta bu zorlu yolculuğu göze alan Telemakhos, Balıkçılar şiirindeki çocuğa benzetilebilir. Stephen King'in Tılsım adlı romanında Jack Sawyer yetimdir. Annesi kanser hastasıdır ve öksüz kalma tehlikesi vardır. Annesini iyileştirecek bir iksir için yolculuğa çıkar. İnceleyeceğimiz şiirde de hasta bir anne ve aynı zamanda aç kalan bir aile için sorumluluk altına giren bir çocuk vardır. Daha küçük yaşta üzerine binen sorumluluklar altında ezilen ve buna göğüs geren çocuk kahramanlarımızı şiirlerde ve romanlarda hatta gerçek hayatta da görmekteyiz.

Fikret, trajik bir durum olan bu toplumsal sorunu kendi bakış açısıyla yoğurmuştur. Fikret din, tabiat ve tarih konusunda düşünemez kaçır. Onun düşünme faaliyeti eksik yanlı bir düşünme faaliyetidir. Toplumsal konulardaki düşünceleri de topyekûn ret ve kabuller üzerine kurulmuştur. Hiçbir şey tamamen kötü, tamamen iyi değildir. En kötü hareketlerin içinde bile bir hakikat yönü vardır. Fikret mahkûm etmekten özel bir zevk alır, meseleleri iyisi ile kötüsü ile yorumlamaz (Uç, 2009: 29). Fikret, Balıkçılar şiirinde annenin hasta, babanın yaşlı olması ve açlık duruları ile çocuğu kükreyen bir ordu gibi bekleyen dalgalara gitmesine mahkûm bırakmıştır. Şiirdeki kötü tablo; annenin hasta, babanın yaşlı ve açlığın olması çocuğun çalışması ve açlığı ortadan kaldırmak için gitmesi hakikatini doğurur.

Doğada, reel varlıkta gerçeklik söz konusu olduğu halde, sanatta güzellik, yani realiteye katılmak söz konusudur. "Güzellik dediğimiz estetik kavram, varlık teorisi yönünden ontolojik bir kavram olan realiteye katılma kavramı ile belirlenir. Güzel' in tanımı ve çözümü, buna göre, eninde sonunda realiteye katılmanın araştırılmasına varır" (Tunalı, 2007: 159). Buradan hareketle Fikret'in şiirinde estetik haz uyandıran kavramlar ile

benzerlikler yaratılarak realiteye katılma söz konusudur. Realiteye katılma dediğimiz estetik modalite, realite modus'undan daha zayıftır: $W \square Cw$. Şimdi bu ilgiden güzelliğin belirlenmesine geçebiliriz. Max Bense, bunun belirlenmesinde Oscar Becker' in temel figüründen hareket eder. Bu temel figüre göre, reel varlık, realiteye katılma kategorisi ile tamamlanır. Oscar Becker, böyle bir varsayımdan hareketle şöyle bir tablo elde eder (Tunalı, 2007: 159) :

N-W=M	M'=W'=N'
-------	----------

N Zorunluluk (yaşam mücadelesi)	N' Zorunluluğun negat'ı
W Realite, gerçeklik (ölüm, açlık, yoksulluk)	W' Realitenin negat'ı
M İmkân (Tekne, ümit)	M' İmkânın negat'ı

Bu tablodan hareketle Balıkçılar şiirinde estetik değerın realiteye katılması değerlendirilirse:

1. Aç kalmamak için sorumluluk almak zorunda kalan çocuğun denize açılması: N
2. Hasta annenin ölmesi, çocuğun ölmesi ve yaşlı adamın delirmesi: W
3. Ümit etmek, tekne, aç kalmamak dâhilinde elde var olanlar: M

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Balıkçılar şiiri sanatçının çocuk kavramına farklı bir yaklaşımının yansımasıdır. Bu çalışmanın amacı ve önemi şairin çocuklar için yazdığı diğer şiirlerden ayrılan bakış açısını ortaya koymaktır. Ferdietçi bir şair olan Tevfik Fikret hayat izlenimlerinden bir kesiti sunduğu bu şiirde mizacına uygun hassasiyetlerini yansıtmaktadır.

Tevfik Fikret ve Trajik Vizyon

Tevfik Fikret' in şiirlerinde felsefi arka planının ve temel izleklerinin anlaşılması bakımından yaşadığı trajik durumların analiz edilmesi gerekmektedir. Fikret'in şiirlerindeki çözümsüz durumlar, çıkışsız çatışmalar, kendi sınırlarını aşan durumlar karşısındaki çaresizliği ve bu çaresizliğin doğurduğu çatışmalar ve çelişkiler trajiğe sebep olmaktadır. Servet-i Fünûn döneminin siyasi, sosyal ve edebi koşullar çerçevesinde oluşan temaları göz önünde bulundurulduğunda karamsar bir ruh hali ve melankolik tavır, bu devrin önemli şahsiyetlerinden olan Tevfik Fikret'in şiirlerinde yer edinir. Yaşadığı sıkıntılar ve oğlu Haluk' un Fikret'te bıraktığı derin boşluk onun şiirlerinin trajedisidir.

Trajik bir estetiksel görünüştür. Tabiatın doğasında trajik yoktur, o insanın bir duruma giydirdiği manadır, görünümdür. Estetik kategori olarak yüce ve güzel daha geniş bir alana sahiptir. Yüceden duyulan heyecan, güzellik gibi ahenge dayalı olmadığı için sadece haz doğurmaz, aynı zamanda hem keder, hem de haz meydana getirir, elem uyandırır (Fındıkoğlu, 2009: 36). Trajik çok özel şartlarda ortaya çıkan bir durumdur. Trajik olan en genel tanımı ile çatışmadan, birbirine zıt olan şeylerin doğasından doğmuştur. Trajik bir kimsenin acı çekmesini, erimesini, yok olmaya gitmesini çağırır. Bu tarif doğrultusunda bakılırsa Fikret' in hayatı normalden trajik hayata doğru kaymakta olan ve trajediye dönen bir hayattır (Uç, 2009: 222). Trajik diye adlandırılabilen her şey değer ve değer ilişkileri alanında olup biter. Trajik her zaman değerler ya da değer karşılaşmalarıyla ilgilidir. Trajik yalnızca insanla ilgilidir fakat bu insan yaşadığı dünyadan koparılmış bir insan değildir (Kuçuradi, 2016: 5). Şiirde de zıtlıkların ontolojik birliğini sağlayarak okuyucuya estetik haz olarak ulaşır. Aristo'dan beri Batı sanatında yükselen bir değer olarak işlevsellik kazanan trajik, bizim sanatçıların da dikkatlerinden kaçmaz (Özcan, 2011: 516).

Trajik, bir örnekte verilmeli ve ortaya çıkması önlenemez olmalıdır. Bunun bir başka belirtisi de zorunlu olmasıdır. Kişi, trajik zorunlulukta özgürdür. Özgür olduğunu isterse başka türlü davranabileceğini bilir. Yıkılma anının yaklaştığını görse de o, yine kendi yolunda yürür (Kuçuradi, 2016: 14). Trajik her ne kadar kişi benliğinde gerçekleşse de bütün insanlığı ilgilendirecek bir boyuta ulaşır. Ancak trajikte en önemli unsur seçme zorunluluğudur. Seçme mecburiyeti, kişiyi zor durumda bırakabilir. Özcan'a göre (2011: 516) her iki değer olumlu bir değer oluşu ve kişinin bunların birisinden diğeri adına vazgeçmek mecburiyetinde kalışı, trajiğe yol açar.

Fikret' in trajedisi iyilik ile kötülük arasındaki sınırlamayı yapmada zorlanmasıdır. O hep kötüyü anlatır, adeta her şey kötüye kötülüğe mahkûmdur. Kötüyü değiştirmek için risk almaz, tehlikeyi göze almaz (Uç, 2009: 223). Balıkçılar şiirinde tehlike açık bir şekilde ortadadır ve bu kötü tehlikeden kurtulmak için ikinci bir alternatif söz konusu değildir. Çocuk o dalgalarla boğuşmaya gitmeye mahkûm edilmiştir. Tevfik Fikret şiirlerinde hayal/hakikat, ölüm/hayat, kaçış/mahkûmiyet, varlık/yokluk gibi ikilemler arasında kaldığı trajik derinliği olan temaları işlemiştir. Balıkçılar isimli şiirinde ise olması gereken durumla olan durum arasındaki çatışma mevcuttur. Hayat insanları seçimler arasında bırakan trajik durumlarla doludur. Bu trajik durumlar arasında sıkışıp, kaosa sürüklenen bireyler iç huzursuzluğunu, tedirginliğini kendi bünyesinde yaşayıp aynı zamanda diğer insanlara yansıtarak, fizyolojik ihtiyaçlarını her zaman ön planda tutmuştur. Maslow'un hiyerarşisindeki fizyolojik ihtiyaçları için insan kendisini huzursuz eden durumları ortadan kaldırır. Kuçuradi'ye göre (2016: 7) Ortadan kaldırılan, yok edilen değer bir insanın yaşamı olabileceği gibi bir tasarısı bir isteği bir inancı bir yetisi de olabilir.

Freud'un yaklaşma-kaçınma çatışma türüne göre bireyin istediği ve istemediği özelliklere sahip olan bir durumu seçip seçmeme noktasında kaldığı ikilem, onda iç huzurunu bozan, enerjiyi boşa harcayan bir durum

meydana getirir. Bu durum sonrasında birey, kendi benliğini rahatlatmak için seçim yapmak zorunda kalsa da daha sonra seçimlerinden olumlu/olumsuz etkilenebilmektedir. Balıkçılar şiirinde de fizyolojik bir ihtiyaç olan açlık dürtüsünün ortadan kalkması için sonu belli olan tercihlerde bulunulmuştur. Aşağıda, şiirde söz konusu olan tercihin sonuçları trajik vizyon bağlamında ele alınmıştır.

Bulgular ve Yorum

-Bugün açız yine evlatlarım, diyordu peder,
Bugün açız yine; lâkin yarın, ümid ederim,
Sular biraz daha sakinleşir... Ne çare, kader!

- Hayır, sular ne kadar coşkun olsa ben giderim
Diyordu oğlu, yarın sen biraz ninemle otur;
Zavallıcık yine kaç gündür işte hasta...

Yukarıda şiirin giriş kısmı incelendiğinde Tevfik Fikret'in şiirlerinde alışık olunmayan toplumsal bir dramın hikâyeleştirilerek verildiği görülür. Karşılıklı konuşmalar vasıtasıyla bir ailenin geçim sıkıntısı, yaşam savaşı ifade edilir. Şiirdeki 'yine' ifadesi ile önceki günlerde de aç olduğu vurgulanmaktadır. İçinde bulunulan duruma rağmen ümit etmekten de geri durmayarak okuyucunun da ümit etmesini sağlamaktadır. Suların sakinleşmesini beklerken aynı zamanda bunun tam tersi olabileceğini de 'kader' ifadesi ile yansıtarak karşıt bir durumu ortaya koymuştur. Küçük çocuğun trajedisi 'ben giderim' diyerek tek başına karar vermesi ile başlamaktadır. Çocuğun aniden vermiş ve seçmiş olduğu karar aslında onun sorumluluk alma bilincinde bulunduğunu ve bu sorumluluğun sonuçlarının farkında olarak tercih etmesi de içinde bulunduğu kaosu otomatik bir kabulleniş neticesini doğurur. Şiirdeki yaşlı kadının günlerdir hasta oluşu,

ailenin açlığı, sorumluluk alma isteği yolculuğu kabullenişin başlıca etkenleridir.

Muharrrik gücün etkisiyle trajik güçlük ortaya çıkar. İyi ve güzel olanın çöküşü yüce değildir, asıl yücelik çöküş içinde olan iyinin yüceltilmesidir. Trajik olan ne kadar çok acı verirse estetik haz o derece artar. Trajik güçlük bağlamında ele alınabilecek bir güçlük N. Hartmann'a göre kader, alınyazısıdır. Nasıl oluyor da tragedyada alınyazısı yüce olabiliyor? Kuşkusuz her tür alınyazısı yüce değildir. Yalnız, trajik olan alınyazısı yüce'dir. Çünkü yalnız trajik alınyazısında insan büyüklüğünün çöküşü söz konusu olabilir. N. Hartmann'a göre, alınyazısı olarak trajik ve yüce değildir. Trajik ve yüce olan alınyazısında ortaya çıkan insanın büyüklüğüdür. Ayrıca alınyazısı ne derece güçlü etki yaparsa, burada iyi'nin ve insan büyüklüğünün o derece kolayca yok edildiği görülür (Tunalı,2007: 240).

- Olur;

Biraz da sen çalış oğlum, biraz da sen çabala;

Ninen baban, iki miskin, biz artık ölmeliyiz...

Çocuk düşündü şikâyetli bir nazarla: - Ya biz,

Ya ben nasıl yaşarım siz ölürseniz?

Hâlâ

Dışarda gürleyerek kükremiş bir ordu gibi

Döverdi sahili binlerce dalgalar asabi.

Babanın 'Olur' demesi trajiğin başlangıcıdır. Çocuğu bile bile ölümüne terk etmenin ifadesi olan bu kelime, itiraz etmeden bir razı oluşu gösterir. Aynı zamanda babanın oğluna öğüt ifadesini içeren cümleler artık kendisinin yorulduğunu ve yaşlandığını, bütün sorumluluğun onda olması gerektiğini yansıtır. Çocuk mecburen alması gereken sorumluluk neticesinde ortaya çıkan trajik zorunluluk ile kendi özgürlüğünü kısıtlamıştır. Yaşlı adamın kendisinin

ve hasta olan kadının yaşama tutunacak bir şeyleri olmadığını ifade edip ölmeliyiz kelimesini kullanması, çocuğun ise çıktığı yolculuğun sonucunu kabullenmesine rağmen sızsız nasıl yaşarım düşüncesindeki tezatlık okurun ilgisini canlı tutmada önemli bir etkidir. Biz artık ölmeliyiz...../ ya biz ya ben nasıl yaşarım siz ölürseniz dizelerindeki “biz” zamiriyle bütünleşmek arzusu vardır. Aidiyet duygusunun yoğun olarak hissedildiği ‘biz’ kelimesi yine de tek başına bir yolculuğu ortaya çıkarır. Çocuk sorumluluk alarak gitmeyi düşünürken “siz ölmeyin ben sizin için kendimi feda ederim” trajedisini gözler önüne sermektedir. Aile içindeki konuşmalar devam ederken dışarıda kükreleyen dalgalar bulunmaktadır. Küçük bir çocuğa karşı sahili döven dalgalar bir ordu gibi nöbette durarak çocuğun asabi dalgalara teslim olacağı ve çocuğu döveceğinin habercisidir.

- Yarın sen ağları gün doğmadan hazırlarsın;
Sakin yedek biraz ip, mantar almadan gitme...
Açınca yelkeni hiç bakma, oynasın varsın;
Kayık çocuk gibidir: Oynuyor mu kaydetme,
Dokunma keyfine; yalnız tetik bulun, zirâ
Deniz kadın gibidir: Hiç inanmak olmaz ha!
Deniz dışarda uzun sayhalarla bir hırçın
Kadın gürültüsü neşreliyordu ortalığa.

Dalgaların asabi olduğu, denizin kükremiş ordu gibi beklediği hissettirilirken yaşlı adamın çocuğa verdiği öğütler şiirde yer almaktadır. Baba bu olumsuzluklara rağmen gün doğmadan ağların hazırlanması gerektiğini söyler. Yavaş yavaş ölüme hazırlığın habercisi olan bu dizeler peşi sıra gelen öğütler ile bir tezatlık oluşturur. Bu bir babanın kendi elleriyle çocuğunu ölüme göndermenin trajedisidir. Kendisi yaşlı, yorgun hasta yatağında yatan bir kadın. Bu acının üstüne eklenen açlık. Çocuk kalsa açlıktan ölecek bir aile,

gitse kendisini bekleyen hırçın bir deniz. Yine de “ah ümid!” diyerek tragedyanın bir de psikolojik anlamı olduğu gösterilir. Çünkü tragedyanın ilk ereği, ruhumuzda korku ve acıma duyguları uyandırmaktır. Korku ve acıma tamamen psikolojik hallerdir. Bu duygular, şüphesiz tragedyanın ve trajik şeyin özünü ve kendini değil, onun etkisini gösterir (Tunalı, 2007: 234). Bir balıkçının oğluna ne yapması gerektiğini anlattığı öğütlerde ise deniz kadına, kayık çocuğa benzetilmiştir. Buradaki benzetme okuyucuya anne karnındaki çocuğu andırabilir. Anne karnında dünyaya bir an önce gelmek için çırpınan hareketleri, denizin üzerindeki kayığın dalgalar boyunca gösterdiği hareketler gibidir. Dünyaya bir an önce gelmek için çırpınan çocuğun anne karnındaki oynayırlarının, denizden ayrı düşünülmeven bir obje olan ve deniz üzerinde dalgalar etkisiyle oynaşan kayığa benzetilmesi de bu güzel rastlantıyı pekiştirir.

Yaşlı pederin verdiği öğütlerde sanki hava düzelmiş de ne olur ne olmaz bir babanın oğluna nasihat verdiğini hissettiğimiz an şair araya girip tekrar zihnimize hayır dur dercesine denizin hırçın olduğunu bu hırçınlığın verdiği gürültüyü muzlim bir şekilde hissettirir.

- Yarın küçük gidecek yalnız, öyle mi, balığa?
- O gitmek istedi; 'Sen evde kal! ' diyor...
- Ya sakın
- O gelmeden ben ölürsem?
- Kadın bu son sözle
- Düşündü kaldı; balıkçıyla oğlu yan gözle
- Suluk dudaklarının ihtizâz-ı hâsirine
- Bakıp sükût ediyorlardı, başlarında uçan
- Kazayı anlatıyorlardı böyle birbirine.
- Dışarda fırtına gittikçe pür-gazab, cûşan
- Bir ihtilâc ile etrafa ra'seler vererek
- Uğulduyordu...

Bu dizeler bir annenin evladına kıyamamanın cümlelere dökülmüş halidir. Yavrusunun yalnız gidemeyişine üzülen anneye verilen cevap ise savunma mekanizmasının yaşandığı bir durumdur. “ O gitmek istedi ‘Sen evde kal!’ diyor” cümlesi ile sanki evin babasının çocuk olduğu, bir babanın çocuğuna söylemesi gerekenin şimdi yer değiştiren roller ile çocuğa söylettirildiği görülür. Gerçek yaşamda da karşılaşılabilen bu durum bir çocuğun sırtına bindirilen ağır yüklerin olduğunu gösterir. Genelde yoksulluk ve açlığın yaşandığı ailelerde rollerin değiştiği bir durum söz konusudur. Şair tekrar bir trajik boyutla okuyucuyu karşı karşıya getirir. “Böyle bir durumda olsanız çocuğunuzu gönderir misiniz?” diye sorulduğunda alınacak on cevaptan olasılıkları dâhil edersek sekiz veya dokuzu göndermem şeklinde olur. En çok açlık, sefalet çeken ve savaş durumunda olan ülkelerdeki insanların yaptıklarını göz önüne getirince verilen cevapların doğruluğu tartışılır boyuta gelir. Çünkü mecburiyetlerin insanlara neler yaptırabileceğini ve bir şeyi anlamak için onun yaşanılması gerektiği durumlar söz konusu olabilmektedir.

Şiirin okuyucuyu bu düşüncelere götürmesi bile başlı başına trajik bir durumu ortaya koymaktadır. Şiirde kadının “o gelmeden ben ölürsem” cümlesi oğlunu bir daha görememenin üzüntüsü ile beraberinde, ya ölürse değil de; o gelmeden ben ölürsem ifadesi de annelik duygusunu okura yoğun bir şekilde yaşatan şairin şiir yazmadaki ustalığını ortaya koymaktadır. Balıkçı ile oğlunun soluk dudakları titremekte ve her ikisi de sükût etmektedirler. Ölüme gitmenin korkusunu yaşayan çocuk ile ölüme gönderen bir babanın trajedisi gözler önüne serilmekte ve art arda gelen mısralarla da ölüm tekrar hatırlatılmaktadır. Zira fırtına ne varsa silip süpürmekte ve yutmaktadır. Tek bir dalgalanma ile korku verecek şekilde uğuldayan bir deniz ve buna rağmen yine de gidecek olan çocuk. Sadece denizin uğultusunu ve fırtınanın şiddetini hissettiğimiz bu anda şair de düşünceli ve merhamet eden bir nazarla “Yarın yavrucak nasıl gidecek” diyerek denizin büyüyen

hırçınlığı, asabiyeti karşısında yavruyu daha da küçülüp yavrucak haline getirir. Buradaki korkuyu sadece baba-anne-çocuk değil şair ve okur da derin bir ürperti ile yaşamaya başlar.

Şafak sökerken o, yalnız, bir eski tekneceğin
Düğümlü, ekli, çürük ipleriyle uğraşarak
ilerliyordu; deniz aynı şiddetiyle şırak -
şırak dövüp eziyor köhne teknenin şişkin
Siyah kaburgasını... Ah açlık, ah ümid!
Kenarda, bir taşın üstünde bir hayâl-i sefid
Eliyle engini güya işaret eyleyerek
Diyordu: 'Haydi nasibin o dalgalarda, yürü! '

Bu satırlar artık yolculuğun başladığının habercisidir. Cık/cak ekleri bir önceki bölümde yavrucak, buradaki bölümde teknecek kelimesi ile birbirine benzediğinin ifadeleridir. Yavrucak, tekneceğin çürük ipleriyle uğraşarak ilerliyor ve denizin hırçınlığını gözler önüne seren şırak-şırak sesleri köhne teknenin şişkin siyah kaburgasını dövüp eziyor. Şair daha önce “kayık çocuk gibidir” ifadesi ile ve yavrucak-teknecek ifadeleriyle benzerlikleri hissettirmektedir. Tekne çocukla özdeşleştirilir. Siyah şişkin kaburga ifadesi okuyucuya açlığın yoğun olarak yaşandığı Afrika’daki çocukları da hatırlatacak imge oluşturur. Özellikle bu dizeler günümüz okuyucusuna açlıktan ölen bir çocuğu resimleyip sonra intihar eden Kevin Carter’in fotoğrafını hatırlatmaktan uzak değildir. Fotoğrafta açlıktan ölmek üzere olan çocuğun şişkin kaburgasının çıkıklığı dikkat çeker. “Ah açlık, ah ümid!” ifadeleriyle yine de bir ümit etme duygusunun olduğunu ama açlığın da sürüklediği bu yolculuğun acısı hissedilmektedir.

“Kenarda, bir taşın üstünde bir hayal-i sefid” ifadesi beyaz bir ölümün yazgısını ifade eder. Israrla gitmesi gereken yeri işaret eden bir ecelin varlığı

söz konusudur. “Nasibin o dalgalarda yürü” diyen ifadeler çocuğun gitmesi gerektiğinin zaruri seslenişleridir. Çocuk, şiirin en başlarında sular ne kadar coşkun olsa da gitmeye kararlı ancak soluk dudakların titremeleriyle de bizar. Buna rağmen ecel de onu almaya kararlıdır. Çocuk mecburi bir istikamette yol almaktadır. Şiirde belirli aralıklarla gitmesi gerektiği birçok noktadan bahsedilirken şair artık bu dizelerde çocuğu o yolculuğa çıkması konusunda işin içine eceli de katıp bir itiraz hakkı doğmasını engellemektedir. Korkunun ve acımanın doğurduğu bu durumlar trajik durumu meydana getirmede birer aracı rol üstlenmektedirler.

Tragedya, korku ve acıma duygularını uyandıran hareketleri taklit etmelidir; bu, tragedya denen sanatın özelliğini teşkil eder. Buna göre de tragedya şairinin yapacağı şey şudur: Ne erdemli kişileri mutluluktan felakete düşmüş olarak göstermeli, çünkü böyle bir hal, korku ve acıma değil, tersine yalnız hiddet uyandırır; ne de kötü kişileri felaketten mutluluğa ermiş olarak göstermeli, çünkü böyle bir şey, asla trajik olmayan bir şey olurdu, çünkü tragedyanın hiçbir isteğini yerine getirmez, ne ahlaki tatmin, ne acıma, ne de korku uyandırır (Tunalı, 2007: 237). Şiirde zaten yoksulluk, açlık çeken bir ailenin hazin başlangıcı ve yine açlık içinde ölmesi ile sonuçlanan hazin sonla trajiği ortaya koyan acıma ve korku duyguları tragedya sanatının işlendiğini gösterir. Bir önceki bölümde babanın suçsuz olduğunu göstermesi açısından söylediği “o gitmek istedi” sanki ben değil demek isterken, bu bölümde de alın yazısına dönen bu suç okuyucuya K. Jaspers’in insanın her eylemde suçlu olduğu sonucuna ulaşmasını hatırlatır. Jaspers, insanın bu suçluluğunun iki yönlü olduğunu saptar: Belli bir karakterden ötürü doğan suç. İsterse kişi sahip olduğu bu karaktere karşı tavır alsın, ondan uzaklaşmaya çalışsın, o yine suçludur. Gerçi bu suç, kişinin isteminin, istemli eyleminin sonucu değildir. Ama yine de kişi bu suçtan kurtulamaz. Bu suçtan da kişinin alınyazısı doğar. Tanrılar bile bu alınyazısını değiştiremezler ve bu alınyazısı, kişiyi mahvına kadar adım adım götürür (Tunalı, 2007: 238). İncelenen şiirde de ölüme adım

adım gidilen cümleler belirgin bir şekilde vardır. Şair bu akışı durdurmaz. Bu akışı durduracak durumları ortadan kaldırmak için çocuğun yolculuğa çıktığı bölümde eceli de hatırlatarak aradan çekilir.

Yürür zavallı kırık teknecek, yürür; 'Yürümek,
Nasibin işte bu! Hâlâ gözün kenarda... Yürü!
Yürür, fakat suların böyle kahr-ı hiddetine
Nasıl tahammül eder eski, hasta bir tekne?

Teknenin yorgunluğunu, hastalığını, zavallılığını küçültme eki –cik ile belirten şair aslında çocuğun başına gelecek olanları sezdirmektedir. Çocuk denizin hırçınlığının, dalgaların onu da yutacağını farkındadır. Bu sebeple gözü hala kenardadır. Ancak bir tarafta yoksulluk ve sefalet; diğer tarafta açlığın bastırılması dururken şair çocuğun kararını yürümekten yana kullanır. Şiirin akışı içerisinde şair araya girerek çocuğa inatla yürümesini emretmektedir. Yürüyecek, dalgalarla boğuşacak ve nasibini arayıp, bulacaktır. Zavallı tekne yürür ancak suların hiddetine dayanma gücü bulamamaktadır. “Nasıl tahammül eder eski, hasta bir tekne?” dizesi şairin hedonist düşüncesiyle yazdığı ve birilerinin ölmesi gerektiği, çünkü ancak ölürse bunun bir şiir olacağını yansımasıdır. Şairin tekne için kullandığı hasta, zavallı, kırık, eski, şişkin siyah kaburgalı sıfatları başından beri sonunu bildirmeye çalışan betimlemelerdir. Ahmet Haşim'in hasta deniz betimlemesi de ruhsal iç çekişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan tamlamalarıdır.

Deniz ufukta, kadın evde muhtazır... ölüyor:
Kenarda üç gecelik bâr-ı intizâriyle,
Bütün felaketinin darbe-i hasariyle,
Tehi, kazazede bir tekne karşısında peder
Uzakta bir yeri yumrukla gösterip gülüyor;
Yüzünde giryeli, muzlim, boğuk şikayetler...

Şiirde başından beri kendini hissettiren ve gerçek hayatta karşılaşılabilecek üzüntüler bu dizelerde kendini daha yoğun hissettirmektedir. Yazar acı bir sonun yaşattığı trajediyi şiirde kahramanlar vasıtasıyla sahnelemiştir. Şiirin genelinde üç birlik kuralına uyulması (yer, zaman, olay), birbiri ardına devam eden diyaloglardan oluşması ve aralıksız bir şekilde acı veren olayların peş peşe gelmesi Balıkçılar şiirinde tragedyanın hemen hemen her özelliğinin sahnelendiğini gösterir. Şiirin sonunda babanın uzaktaki yeri yumrukla gösterip gülmesiyle de uzun süre şiirsel bir dille yazılan dram gerçekleşmiş olur. Bu dizelerde baba, oğlunu göz göre göre hırçın denize gönderir; arkasından onu beklemeye başlar. Beklemek (bâr-ı intizâr), insana verilmiş en zor yüklerden biridir. İnsanı bazen şiirde olduğu gibi gülüp, ağlayarak delirmiş insan modeline sokar; bazen de beklenenin olmayacağı anlaşıldığında hayattan kopuşuna sebep olabilir. Son dizelerde üç gecelik boğuşmadan sonra deniz durulmuş, dalgalar bitmiş, kıyıya boş, kazazede bir tekne vurmuştur. Baba “Oğlum işte orada” dercesine elini yumruk yaparak denizi gösterirken kadın evde çocuğun gelmeyeceğini anlayarak, hastalığının da verdiği ağırlıkla yaşamını yitirir. Çocuk geçim derdine düşerek hırçın dalgalarla boğuşmak zorunda kaldığından geriye boş, hasta teknesi döner. Yaşlı adamın gördüğü acı tablo karşısındaki tezatlık Tuncel Altinköprü’nün Şahsiyet Analizi kitabında “cenazede aklına kendini güldürecek bir konu gelip gülmesi” şeklinde örneklenen çelişki obsesyonları içinde göstermek mümkündür.

İnsanların acı bir olay karşısında verdiği tepki, acı olayın yarattığı etki karşısında farklılaşabilir. Yaşlı pederin geçirdiği ani duygusal değişim bir sinir krizi geçirdiğinin göstergesidir. Çünkü çocuğa “biraz da sen çalış oğlum, biraz da sen çabala” diyerek onu ölüme gönderenler arasındadır. Hayatta herkes yaşamak ve ölmek gibi zaruri iki seçenektan birini gerçekleştirir. Şiirde yaşam ile ölüm arasında mücadele yalnızca çocuğun dalgalar arasında savaşmasıdır. Ölen yalnızca çocuk ve hasta kadın değil, kadın, çocuk, deniz

ve ümitlerdir. Hatta şair yaşlı babayı bile yaşarken öldürür. Geriye kalan Servet-i Fünûn'un rengi olan sadece siyahtır.

Sonuç ve Tartışma

Kimilerince sosyal meseleler olarak nitelendirilen konuları ele aldığı söylenen Tevfik Fikret bu çerçevede değerlendirilebilecek şiirlerinde aksine merhamet duygularını öne çıkarır. Servet-i Fünûn'un sanatı önceleyen yaklaşımları, topluma dönük konuları bir malzeme haline getirir.

Balıkçılar şiirinde ölümü haz noktasında ele alan sanatçı sosyal bir konuyu trajik bir yaklaşımla işler. Bu durum o dönem sanatçıların hastalık boyutundaki hassasiyetlerinin de bir yansımasıdır. Sadece melankolik tavırlarıyla değil karakterlerinin bir yansıması olarak hakikatten kaçıp ütopya oluşturan tavırlarıyla çaresizlikler sergileyen Servet-i Fünûn sanatçıları için haz, hüznün güzelliğinde saklıdır. Estetik haz trajik olanın verdiği acı oranında artar.

Bu hüznün Balıkçılar şiirinde korku ve acıma duygularının taklit boyutuyla trajediyi oluşturmasına zemin hazırlar. Şiirde anlatılan olay artık bir trajik sanatın yansımasıdır. Muharrik gücün ne olduğu tam anlamıyla bilinmese de Fikret'in özellikle çocuk kavramını öne çıkararak oluşturmaya çalıştığı dramatik-trajik durum ilgi çekicidir. Zira muharrik gücün başka bir deyişle şairi yazmaya iten gücün etkisiyle trajik güçlük ortaya çıkar. Sanatçı bu güçlük ve çöküş içerisinde iyiyi-iyiliği yüceltmeye çalışır.

Fikret için tam anlamıyla neler ifade ettiği anlaşılamayan çocuk kavramı "Şermin"le amaç-gaye, oğlu Haluk'la kıymet ve idealizm, Balıkçılar şiiriyle de bir kahraman haline getirilir. Zira şiirde oluşturulmaya çalışılan tablonun tutarlılığı düşünülmeden iki şey öne çıkarılır: Acıma duygusu ve çocuk... Bu haller sadece trajik bir yaklaşımla sergilenmez aynı zamanda çocuğu anlatmada kullanılan kelimelerin yapısı ve benzetmelerle de öne çıkarılır.

Balıkçılar şiirinin genelinde trajik unsuru çocuk ve deniz üzerine kurgulayan şair, çocuğu anlatan kelime ve ifadelerde oldukça hassas bir tavır sergiler. Çocukla bütünleştirilen kayık; zayıf, kırık, eski ve şişkin kaburgalı olarak anlatılır. Oysa trajiğin diğer boyutunu oluşturan denizle; öfkeli, hırçın bir kadın kimliğini birleştirir. Çocuk-kayık bütünlüğünü ortaya koyduğu “kayık çocuk gibidir oynuyor mu kaydetme” sevecen yaklaşımı, yerini “deniz kadın gibidir hiç inanmak olmaz ha!” sözleriyle kaygıya, korkuya bırakır. Şair bu korku ve ürpermeyi sadece çocuk ve ailesine değil okura da yaşatır.

Tevfik Fikret sıradan sayılabilecek bir senaryo içerisinde trajik oluşturmaz. Balıkçılar şiirinde mutluluktan felakete ya da tam tersi felaketten mutluluğa giden bir süreçte öfke veya acıma üzerine kurulu bir yapı oluşturmaz. Özellikle trajik vizyonu önceler. Erdemli bir davranış içerisinde bir çocuğun başına gelecekleri hissederek ölüme gidişiyle hüznü, dolayısıyla da hazzı öne çıkarır.

Kaynakça

- Aktaş, Ş.(1996) “Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi” (1860-1920), Ankara: Akçağ Yayınları, , s. 95-96.
- Altınköprü, T. (1999) “Şahsiyet Analizi” , İstanbul: Hayat Yayınları.
- Eronat, K. (2007), ‘Tevfik Fikret’in Şiirlerinde Çocuk ve Gençlik’, D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Dergisi.
- Fındıkoğlu, Z. F. (2009), (Yay. Hz. Rıdvan Canım), ‘Estetik’, Ankara: Yazar Yayınları, s.36.
- Fikret, T. (1985), “ Rübab-ı Şikeste ve Diğer Eserleri”, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kaplan, M. (1971) “Tevfik Fikret”, İstanbul: Dergâh Yayınları, s.119.
- Kaplan M. (1998) “Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser” , İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan M. (1991) “Şiir Tahlilleri” C.1, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Kolcu, A. İ. (2011) “Albatros’un Gölgesi ‘Baudelaire’nin Türk Şiirine Tesiri Üzerine Bir İnceleme” , Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Özcan, (2011) “‘Tarık, Cahit Sıtkı Tarancı’nın “Korktuğum Şey” Adlı Şiirinde Trajik Vizyon”, Turkish Studies, Volume 6/1, s.516.
- Tuğluk, A. (2015) “‘Tevfik Fikret’ i Anlama Kanununun Dışına Çıkmak: Tevfik Fikret’ in Şiirlerinde Sosyal Farkındalıklar”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi.
- Uç, H. (2009) “‘Tevfik Fikret’ in Psikobiyografisi- Felsefi, Psikanalitik, Estetik, Edebi Bir Eleştiri” Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın.
- Ünaydın, R. E.(1985) “‘Diyorlar ki’”, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.61.

NAZIM HİKMET VE NURETTİN TOPÇU'NUN ÇAĞDAŞ TÜRK KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ

The Effects of Nazım Hikmet and Nurettin Topçu on The Contemporary Turkish Culture

Hamza Gökhan ERYILMAZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı, Tezli Yüksek Lisans Mezunu

hamzagokhan1@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9775-8955>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute –
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	04.02.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	11.03.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 261-284	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.684503

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/1, 2020, 261-284

NAZIM HİKMET VE NURETTİN TOPÇU'NUN ÇAĞDAŞ TÜRK KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ

The Effects of Nazım Hikmet and Nurettin Topçu on The Contemporary Turkish
Culture

Hamza Gökhan ERYILMAZ

Öz

Farklı düşünceleri benimsemiş olmalarına rağmen birçok ortak noktası bulunan iki aydın Nazım Hikmet RAN ve Nurettin TOPÇU, vatanseverlikleri ile ön plana çıkmaktadır. Nazım Hikmet'in komünizm inancına karşılık olarak, Nurettin TOPÇU antiemperyalist ve sosyalist bir yazardır. Her iki fikir adamı da vatan hasreti çekmiş ve milliyetçilik duygusunu benimsemekten öte yaşayarak öğrenmiştir. İkisi de insan ve toplumu, hayat koşullarının daha iyi yerlerde olmasının üstünde tutmuş ve bu anlamda değerlerinden ödün vermemiştir. Nurettin TOPÇU insanların insanlığı bulmaları için Anadoluçuluk fikri, İslam Sosyalizmi ve Hareket Felsefesi çerçevesinde düşüncelerini ifade etmiştir. İyi bir eğitim alan TOPÇU, hayatının bir dönemini Avrupa'da geçirmiştir. Avrupa'da yapmış olduğu çalışmalar ile başarılarla imza atmıştır. Ahlaki davranışları ve üstün zekâsı sebebi ile önu kesilse de yılmadan insanlığa hizmet vermeye devam etmiştir. Nazım Hikmet ise bahriye eğitimini tamamlamasına rağmen yakın zamanda yaşadığı talihsizlikler sebebi ile bu eğitimini yarım bırakmıştır. Fakat iyi bir edebiyat eğitimi almıştır. Yurtseverlik duygusu ağır basmasına rağmen ülkeden üç defa kaçmak zorunda kalmıştır. Vatandaşlıktan çıkarılsa da bu kararın geçersiz olduğuna dair Bakanlar Kurulu kararı da bulunmaktadır. İki aydın çağdaş Türk kültürünü etkileyen eserler bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nurettin TOPÇU, Nazım Hikmet RAN, Nurettin TOPÇU'nun Hayatı, Nazım Hikmet'in Hayatı

Abstract

Even though they have different thoughts, two intellectuals Nazım Hikmet RAN and Nurettin TOPÇU come to the forefront with their patriotism. In response to Nazım Hikmet's belief in communism, Nurettin TOPÇU is an anti-imperialist and socialist writer. Both intellectuals were longing for the homeland, and they learned nationalism by experiencing it. They both kept society and people above the better conditions of life and in this sense, both of them did not compromise on their values. Nurettin TOPÇU expressed his thoughts within the idea of Anatolianism, Islamic Socialism and Philosophy of Movement for people to reach the humanity. Having received a good education, TOPÇU had spent a period of his life in Europe. He made great success with his studies in Europe. Although he was prevented because of his moral behavior and superior intelligence, he continued to serve humanity without giving up. On the other hand, Nazım Hikmet has left this education in half, due to the misfortunes that he experienced in these days. But he received a good literary education. Despite

the feeling of outweighing patriotism, he had to flee the country three times. In spite of removing from citizenship, there is also a decision of the Council of Ministers that this decision is invalid. They left great artifacts that influenced Contemporary Turkish culture.

Keywords: Nurettin TOPÇU, Nazım Hikmet RAN, Nurettin TOPÇU's Life, Nazım Hikmet's Life

1. Giriş

Türkiye'de bilindik resmî söylemin dışına çıkarak sorgulayıcı, alternatif düşünce ve bakış açısı geliştirmeye çalışan sanatı, felsefeyi, bilimi entelektüel çapta düşünce üretiminde bir araya getiren iki aydın Nazım Hikmet RAN ve Nurettin TOPÇU aslında ülkemizde şimdiye kadar akademik bir tarzda, tarafsız ve objektif olarak incelenememiştir.

Bu iki isim her ne kadar iki uç gibi görünse de inandığı dünyayı ve değerlerini memleket sevdası ekseninde tüm hayatlarına yansıtmışlardır.

1.1. Fikir Dünyamızda İz Bırakanlardan; Nurettin TOPÇU

Cumhuriyet Dönemi'nde tüm yaşamı boyunca kalemiyle inandıklarını savunan ve mücadele eden bir mütefekkir olan Nurettin TOPÇU, yaşarken değeri bilinmeyen bir isimdir.

Batı'da din karşıtı fikirler ve batılı aydınların ideolojisi hâline gelen pozitivist ve materyalist görüşler 19. yüzyılda Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına almıştır. Bu da Türkiye'nin dışarıdan gelen fikir akımlarının etkisiyle elit bir tabakanın sürekli Osmanlı'da İslam'ı gelişme ve ilerleme önünde engel görmelerine sebep olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde de tasavvufî dünyaya rejimin mesafeli olması, bu tefekkür¹ zenginliklerinin de yok sayılmasına sebep olmuş ve bu durum da tefekkür zenginliklerine tesir etmiştir.

¹ Tefekkür: İslam dininde günahlarını, kâinatı, varlıkları, doğayı, yaratıkları, kendini ve Allah'ı düşünmek ve O'nun yarattığı varlıklardan, kâinataki eşsiz mükemmellikteki düzenden ders çıkartmak demektir.

İşte bu çalışma, bu büyük düşünürün hayatının belli safhalarını ele alırken, yaşadığı bu dönemde Batı medeniyetinin, İslam âleminin ve Anadolu coğrafyasının düşünce olarak ne şekilde değiştiğini inceleyecektir. Elbette Anadoluculuk² fikri, İslam Sosyalizmi ve Hareket Felsefesi³ etrafında düşüncelerini ifade eden Nurettin TOPÇU'nun amacı insanın insanlığını bulmasına yardımcı olmak olmuştur.

Fikir dünyası zengin, felsefeye hâkim bir filozof, imanı sürekli hareket hâlinde olup Anadolu'ya içten bağlı, ilkeli, düzenli, gösterişi sevmeyen, polemiklerden uzak duran ve batı felsefesine hâkim, kendi tarih ve kültürünü de tanıyan Nurettin TOPÇU 7 Kasım 1909'da İstanbul'da dünyaya geldi.

Bir kişinin fikirlerini net bir şekilde anlayabilmek için öncelikle o kişinin hayatının dönüm noktalarını, hayatındaki değişimleri, yaşadığı yeri, tahsili, aile ve çevresini iyi incelemek gerekir.

TOPÇU, İkinci Meşrutiyet'in ilanından bir sene sonra doğmuştur. Aslen Erzurumludur.

² Anadoluculuk: Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı sırasında güçlenen ümmetçilik, Osmanlılık ve Turancılık gibi akımlara tepki olarak gelişmiştir. Irk esasına dayanmak yerine, Anadolu coğrafyasında yaşayan herkesi merkeze koymuştur. Genellikle Anadolu adı altında birleşmesi gerektiğini düşünen kimseleri kapsar.

³ Hareket Felsefesi: Maurice Blondel'in (1861 – 1949) 1893'te doktora tezi olarak sunduğu L'AZTION adlı eserler esasları ortaya konuşmuş ve daha sonra gelen eserleriyle de işlenmiş bir felsefedir. Blondel'in Hareket Felsefesiyle yapmak istediği, insanın tabii olarak yöneldiği tabiat-üstüne ruhun faaliyetiyle ulaşma ve irade ile hareket sayesinde tabiat üstüne ulaşmanın nasıl gerçekleştirilebileceğini göstermektedir. Felsefenin araçlarını kullanarak tabiat-üstünü araştırmak ve araştırılan alana ulaşmanın imkânını tartışmak, L'ACTION'un konusunu oluşturmaktadır. Özünde dinî bir alan olan tabiat-üstünün insanın somut varlığında kendini gösterdiği yer ise harekettir. Hareket, felsefenin tahliline kendini, tabiat-üstünün araştırılması için sunan somut ve şahsî bir hâl olarak, Blondel'in araştırmasının merkezi kavramını teşkil eder.

Babası Erzurumlu Ahmet Efendi, annesi ise Eğin-Toybelen Köyü'nden Fatma Hanım'dır. Dedesi Osman Efendi, Erzurum Ruslar tarafından işgal edildiğinde Osmanlı ordusunda topçu Tugayında görevliydi. Topçu soyadı aileye Osman Dede'nin ordudaki görevinden kalmaktadır. Babası Topçuzade Ahmet Efendi Erzurum'da küçükbaş hayvan alım satımıyla uğraşıyordu. İşini geliştirmek ve rızkını artırmak için İstanbul'a yerleşmeyi uygun buldu. Önce Süleymaniye Camii yakınlarında ahşap bir ev satın aldı. İşte bebek Nurettin, Süleymaniye şerefelerinden "Esselatü hayrun minennevm!" sesleri-sedaları yükselirken bu evde 1909 yılı sonbaharında dünyaya geldi (Sılay 2010: 14).

Ahmet Efendi İstanbul'a yerleştikten sonra ilk hanımı vefat etti. Bu hanımdan sonra iki oğlu da Balkan Harbi'nde şehit düştü. Birinci Dünya Savaş yılları işleri bozuldu ve iflas etti. Aile Cemberlitaş'a taşındı ve kasap dükkânı işletmeye başladı.

Dindar bir aileye mensup olan TOPÇU'yu ilk etkileyen kişi kendi ifadesiyle hiç eğilip bükülmeyi karakterinden dolayı benimsenmeyen Hüseyin Avni ULAŞ'tı⁴. TOPÇU, sonradan kısa sürecek ve kendi ifadesiyle "benim

⁴ Hüseyin Avni ULAŞ: Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Birinci TBMM Milletvekili. 1887'de bugün Elazığ'ın Karakoçan İlçesine bağlı Kümbet köyünde doğdu. O yıllarda Karakoçan'ın Çan Bölgesi (Kümbet köyünü kapsayan) Kiğı Kazası vasıtasıyla Erzurum'a bağlı idi. İstanbul'da hukuk öğrenimi gördü. 1919'da Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne katıldı. 12 Ocak 1920'de İstanbul'da ilk toplantısını yapan son Osmanlı Mebusan Meclisinin, İstanbul'un 6 Mart 1920'de işgali sonrasında kapatılmasından sonra, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM'ye katıldı. Kendisi gibi Erzurum mebusu olan Celalettin Arif Bey'le Doğu'da yönetim oluşturma çabaları başarısız olunca 1. Mecliste Mustafa Kemal'in güçlenmesine karşı olan hareket içinde yer aldı ve 1921'in sonlarında İkinci Grup'u örgütleyen kişilerin başında yer aldı. Bu grubun desteğiyle 9 Kasım 1922'de TBMM ikinci başkanlığına seçildi. İzmir Suikastı'na adı karışmış olup, yargılansa da suçsuzluğu kanıtlanarak beraat etmiştir. 1923 seçimlerinde, meclis dışı kaldı. 23 Şubat 1948'de İstanbul'da öldü. 1945'te kurulan Millî Kalkınma Partisi'nin kurucuları arasındandır.

de hatam oldu sabredebilirim” diyeceği ilk ve tek evliliği ULAŞ'ın kızı Fethiye Hanım'la yaptı.

Çok parlak bir öğrenci olan Nurettin TOPÇU'nun, dine ilgi duymasına 1942 yılında Diyanet İşleri Başkanı da olacak, Atatürk'ün de Dolmabahçe'de cenaze namazını kıldırın Mehmet Şerafettin YALKAYA vesile oldu. Birincilikte bitirdiği Büyük Reşit Paşa Numune Mektebinden arkadaşı Sırrı TÜZEERİ TOPÇU'yu şöyle anlattı. “Üçüncü sınıftaydık. Aynı sırada otururduk. Altıncı sınıfa kadar beraber okuduk. Biz kitap açmazdık. Onun elinden kitap düşmezdi” (Kutlu 1976: 111).

İçe dönük karakteri ile küçük bir sandıkta kitap ve gazete biriktirme merakı olan, az gülen ciddi tavırlı bir çocuktur Nurettin TOPÇU. Vefa İdadisi'ni de birincilikle bitirdi. Fakat lise yıllarında babasını kaybetmesi onu derinden etkiledi. Ağabeyi Hayrettin TOPÇU bu yıllarda mektepten ayrılarak ailenin geçimini ele aldı. Liseden mezun olan TOPÇU kendi kendine Avrupa imtihanlarına girdi. 1928 yılında girdiği bu sınavı kazandı ve Fransa'ya gitti. Orada denklik olmadığı için Bordo Lisesi'ni nakledildi. Fransa'ya daha önce giden Remzi Oğuz⁵ ile birlikte Anadoluculuk düşüncesine ilgi duydu. Moris Blondel'i⁶ bu lisede tanıdı ve mektuplaştı. İki sene sonra Strazbourg'a geçti.

⁵ Remzi Oğuz ARIK: Türk arkeolog, yazar ve politikacı. Adana'nın Kozan ilçesinin Kabaktepe mahallesinde doğdu. İstanbul Mercan İdadisi, İzmit Sultanisi ve İstanbul Muallim Mektebi'nde okudu. Gönüllü olarak I. Dünya Savaşı'na katıldı. Ardından Edebiyat Fakültesi'nde Felsefe öğrenimi gördü. Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. Sorbonne Üniversitesi'nde Sanat Tarihi, Louvre Arkeoloji Enstitüsü'nde Arkeoloji öğrenimi gördükten sonra Maarif vekaleti Arkeoloji Müdürü oldu. Güllüdağ, Alachöyük, Çankırıkçağı, Karaoğlan, Hacılar, Alaettintepe ve Bitik kazılarına katıldı. 1939 yılında Profesör oldu. 1950'de DP Seyhan Milletvekili seçildi. 1952'de Türkiye Köylü Partisi'ni kurdu. Milliyetçilik, köylülük yazılarını Oluş, Çığır, Millet, Hareket dergilerinde yayınladı. Adana'dan Ankara'ya gitmek için bindiği uçağın havada infilak etmesiyle öldü.

⁶ Maurice Blondel: Fransız düşünür. Kendisine çıkış noktası olarak özneyi almış ve düşünceyle varlık arasındaki boşluğu, varlığı düşünceye indirmeyecek bir içkinlik veya eylem felsefesiyle kapatmanın ve insan yazgısının ne olduğu problemini çözenin mücadelesini vermiştir. “insan iradeye dayanan eylemiyle görüntüleri aşar.

Felsefe tahsilini tamamladı. Sanat Tarihi'nde de lisans yaptı. Yazları İstanbul'a gelip gitti. 1931'de ağabeyi yanına geldi ve iki sene beraber kaldılar. TOPÇU'nun Avrupa'daki hayatı okul, kütüphane, ev üçgeninde geçti ve TOPÇU Fransa'daki hayatından şöyle bahsederdi: "Avrupa'da bekârlık çok rahattır Paris'te arkadaşlık yoktur. Gençliğimin en keskin heyecanlarını Eks Şehri'nde yaşadım" (Sılay 1985: 141).

TOPÇU bu arada Girit asıllı Luis Massignon⁷ ile tanıştı. Adnan Adıvar'ın Türkçe dersi verdiği bu isme ondan sonra Türkçe dersini Nurettin TOPÇU verdi. Strazburg'da doktorasını hazırlayan TOPÇU Sorbon'da doktorasını verdi. Paris'te yayınlanan Uysallık ve İsyân (TOPÇU 2002: 15) isimli çalışmasını Paris'te yılın en başarılı doktora tezi seçildi.

Sorbon Üniversitesi tarihinde dereceye girerek Felsefe doktorasını veren ilk Türk öğrenci oldu. Üniversitenin geleneklerine göre en iyi dereceyi alan öğrencinin ödüllendirilmesinden hareketle yetkili profesör Nurettin TOPÇU'ya sordu:

"Tebrik ediyoruz, alacağınız ödülün hakkını size bırakıyoruz. Bir altın saat mi yoksa Amerika veya Kuzey Avrupa'ya bir mavi yolculuk mu? Hangisini tercih ederseniz onu yapacağız"

Nurettin TOPÇU kararlı, kendinden emin, vakur bir şekilde cevap verdi:

"Hiç biri değil, üniversitenin giriş ve çıkış kulelerinde yirmi dört saat ay yıldızlı Türk bayrağının dalgalanmasını istiyorum".

O hiçbir zaman kendi gereksinimlerini sonuna kadar karşılayamaz; onda, bir başına kullanabileceğinden daha fazla bir şey vardır".

⁷ Luis Massignon: Hayatını Hristiyan ve İslam âlemi arasında samimi bir diyalog ve muhabbet tesis etmeye adanmış 1883-1962 yılları arasında yaşamış ünlü bir oryantalist. Alevilik, Şiiler ve Sabetaycılardan tutun da tasavvufa kadar geniş bir yelpazede çalışmıştır.

Şahit olanların hayret ve hayranlık içinde kaldığı ve Nurettin TOPÇU'nun böyle bir olayı bile kimseyle paylaşmadı. Bu olaydan hareketle vatan ve bayrak sevgisinin gurbet illerde okuyan bir öğrencinin yüreğinde böylesine yüceldiği az görülmüştür (Sılay 2006: 398). Kendisinin emekli olduğu İstanbul Erkek Lisesinin 1981 yılındaki 100. Yıl etkinliğine katılan ve öğrencilerine hitap eden dönemin Devlet Başkanı Kenan Evren, kendinize aydın örneği olarak şunu bunu değil, Nurettin TOPÇU'yu seçin demiştir (Kök 1990: 29).

Doktora hocası, şarkta en az bir asır daha felsefe olmaz kalman senin için daha uygun olandır demesine rağmen vatan ve bayrak sevgisi yine bu büyük düşünürde ön plana çıkmış ve hizmet aşkıyla yaşayacaklarını ve karşılaşacaklarını bilerek yurda döndü. 1935 yılında Galatasaray Lisesinde öğretmenliğe başladı. Öğretmenlik yaptığı dönemde sezgiciliğin değeri konulu H. Bergson'un ⁸ düşüncelerini doçentlik tezi olarak İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesine sundu. Ne yazık ki bu tezden sonra, Hilmi Ziya Ülken de ⁹ dâhil olmak üzere edebiyat fakültesi otoriteleri O'nun zekâsından ve bilgisinden ürktü, “gençliğe tehlikeli fikirler aşılabilir” evhamı ile O'nu “eylemsiz doçent” bırakmak istedi (Gökalp 1976: 119). Fikirleri, ahlaki davranışları ve üstün yaratıcı zekâsı, üniversitede kalmasına ve orada yükselmesine yetmedi. Uzaklaştırıldığı üniversiteden ve üniversiteliden asla kopmadı. Onları affetti, ızdıraplarını içine gömdü (Konukman 1976: 67). Daha sonra kendini lise gençliğine adadı.

Galatasaray lisesinde Felsefe öğretmeni iken düğün gününün akşamı İzmir Atatürk Lisesi'ne tayin yazısı geldi, aslında bu lise müdür tarafından

⁸ Henri-Louis Bergson: Fransız filozofu. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında etkili olmuştur. Bergson, birçok düşünürü, gerçekliği kavramak için sezgi süreçlerinin soyut rasyonalizm ve bilimden daha anlamlı olduğuna ikna etmiştir.

⁹ Hilmi Ziya Ülken, Türk düşünürü. Yaşamında ve Türkiye'de bir felsefe geleneğinin oluşmasında büyük etkisi olmuş felsefeci ve sosyolog.

imtihanda geçirilmesi için ismi verilen altı öğrenciye kolaylık sağlamayacağını söylemesi üzerine verilen bir sürgündü. İzmir’de Hareket Dergisi’ni yayımlamaya başladı. Bu arada Atatürk’e hakaret ettiği izlenimini veren Çalgıcılar isimli yazısı resmî çevrelerden tepki gördü ve Denizli’ye sürgüne gönderildi.

TOPÇU, bu dönemde kafasındaki ruh dinginliğini çözmek için çabaladı. Toplumsal düzeyde gördüğü dinsel hayat onda hayal kırıklığına sebebiyet verdi. Arayışları söz konusu oldu ve bir dayanak aradı. Yakın arkadaşı Sırrı Tüzeer’e derdini açtı ve “Sırrı çok perişanım, hoca da papaz da adamı aldatıyorlar” dedi (Kutlu 1976: 111). Bu dönemde Zeyrek-Çivicizade Camii İmamı Abdulaziz Efendi¹⁰ ile tanıştı.

İlk buluşmalarında gün ağarana kadar sohbet ettiler. Bu tarihten itibaren Abdulaziz Efendi’ye bağlandı. O’nun kendini hizmet ettirmemesi ve talebeleri ile diyalogundan etkilenen TOPÇU da kendi öğrencilerine de benzer davranışlar sergiledi.

Öğretmenlik için peygamber mesleği diyen ve ders anlatırken ibadet eder gibi hareket eden TOPÇU tekrar İstanbul’da Haydarpaşa, Robert Koleji, Vefa Lisesi, İstanbul Erkek Lisesi ve İmam Hatip Okulları’nda öğretmenlik yaptı ve memlekette hizmetin lise derecesindeki okullarda da yapılabileceğini

¹⁰ Abdülaziz Bekkine, Gümüşhaneli Ahmed Ziyaüddin Efendi’nin halifelerinden Mustafa Feyzi Efendi’nin talebesi. Adı, Abdülaziz, soyadı Bekkine’dir. Babası Kazanlı tüccar Halis Efendidir. 1895 senesinde İstanbul’da doğdu. 1952 (H. 1372) senesinde İstanbul’da vefat etti. Kabri Edirnekapı Sakızağacı kabristanındadır. Tanınmış talebeleri arasında Nurettin TOPÇU, Hafız Halil Necati COŞAN ve Prof. Necmeddin Erbakan’da vardır. Prof. Necmeddin ERBAKAN’ın Abdullah Hasib YARDIMCI’dan sonra ki ikinci şeyhidir. Hafız Halil Necati Coşan ise Ahmet Ziyaüddin GÜMÜŞHANEVİ’nin halifelerinden Çırpırlı Ali Efendi’nin medresesinde yetişmiş bir kimsedir. Özellikle Nurettin TOPÇU üzerinde son derece etkili olmuş, fikirlerine tesir etmiştir. TOPÇU Taşralı adlı eserinde yer alan Yıldırımın Huzurunda adlı yazısı Abdülaziz BEKKİNE’nin vefatı üzerine yaşadığı ruh hâlini yansıtır.

ispat etti. Üniversiteye tekrar dönme teşebbüslerinde bulunsa da her seferinde hüsrana uğradı (Konukman 1976: 67).

Felsefenin karmaşık bir düşünce olmadığını söyleyen TOPÇU, kendine özgü görüşlere sahip olan, kafası çalışan, kendi hayat kaideleri olan ve aynı zamanda ülküsü olan gençler görmek istedi.

Nurettin TOPÇU'nun Anadoluçuluk fikrine değinecek olursak, bilindiği gibi 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında güç kaybetmesi, buna bağlı olarak mevcut siyasi yapısının bozulması ve toprak kaybetmesi neticesine devletin bütünlüğünü korumak adına bir takım çarelere başvuruldu. Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük eksenli bu çare arayışları bu büyük devletin çöküşüne engel olamadı. Osmanlı'nın son zamanlarına denk gelen bu buhran döneminde bütün milliyetçilik anlayışlarına alternatif olarak pragmatik bir zorunluluk olarak, vatan eksenli milliyetçilik hareketi olarak, başta bir kültür hareketi iken siyasi bir yapılanmaya dönüşen Anadoluçuluk düşüncesi ortaya atıldı. Anadoluçuluk düşüncesini milliyetçilik anlayışları arasında en uygun tarz olarak, Hüseyin Avni ULAŞ ve Remzi Oğuz ARIK'ın tesiriyle benimsediği, Anadoluçuluk düşüncesinin ana çizgisinden ayrılmadan fakat ona ayrı manalar katarak bu düşüncüyü kendince Anadolu'nun tüm unsurlarıyla buluşturmaya hedefledi. "Vatan" zemininde kendine has bir üslup geliştiren TOPÇU, ideal vatan ve ideal fert şablonunda Anadolu'yu bir bütün olarak ele aldı.

TOPÇU'nun çıkış noktası ahlaki bozulmaydı. Ayrıca TOPÇU, Anadolu'daki Türklerin Oğuz boyuna mensup olduğu ve diğer Türklerle akraba olduğunu kabul etmekte Türkçülükle, İslamiyet'i hakikat çizgisi olarak kabul etmekle İslamcılığa yaklaştı. Fakat tüm Dünya'daki Türkleri bir çatı altında birleştirmenin ütopya olduğuna elde kalan son toprağın yani Anadolu'nun imar edilmesi gerektiğine inanıyordu. TOPÇU, ülke sınırları içerisinde yaşayan herkesi ve kendini Türk sayan herkesi millî varlığın bir

parçası saydı. Millettin Müslüman kimliğine dayanmayan Türklüğü kabul etmedi. Sosyal adaleti içine alan yerel milliyetçilik anlayışını kabul etti. Ayrıca Türk milliyetçiliğinin İslam davasından ayrılmayacağını milletle dinin iç içe kavramlar olduğunu ortaya koydu. Burada Nihal ATSIZ'ın eleştirel yorumlarını görmekteyiz. “Bir Felsefe Öğretmeninin Yanlıları” başlıklı makalesinde Nurettin TOPÇU’yu eleştiren Nihal ATSIZ’ın, TOPÇU’ya ilişkin eleştirisini şu şekilde tasnif edebiliriz:

1. Millî ad olarak “Türk”, “Türkiye”, “Türkeli”ni değil, Rumca bir kelime olan “Anadolu”yu kabul etmektedir;
2. Anadolucular, Anadolu Selçuklularını, Büyük Selçuklu İmparatorluğu’ndan ayrı bir devlet gibi görmekle, bizi hayatının uzun zamanını yabancı hâkimiyeti altında geçmiş aşağılık bir millet hâline getirmektedir;
3. Hitit döküntüleri üzerine Müslümanlaşmış Bizanslılar’ın ve Doğu’dan gelen Türkler’in karışmasıyla ortaya çıkan bir “Anadolu milleti” yaratmaktan marazi zevk duymaktadır;
4. TOPÇU’ya göre Şiilik, Anadolu milletinden olmaya manidir. Artık Türkiye’de ölmüş bulunan ve ayrınlar arasında izi dahi kalmamış olan Sünni-Şii düşmanlığını diriltmeye çalışıyor. Bu, milleti ikiye bölmek, Celali İsyancıların Anadolu’yu tekrar kana bulamasından başka bir şey olamaz. Bereket versin ki biz Turancılar, yani Türkçüler, mezhebimizle değil de kanımızla ve dilimizle Türk’üz;

ATSIZ, TOPÇU’yu eleştirirken Anadolucuların “makul” olanlarından ayırıp onu, “yıkıcı” Anadoluculardan sayar: “Bütün Türklerin dayanağı ve belkemiği olan Anadolu Türklerini her şeyden önce düşünmek, onları kalkındırmak anlamında makul Anadoluculuğun yanında, bir de, Anadolu dışındaki Türkleri defterden silmek, hatta onlara düşmanlık gütmek gibi yıkıcı bir Anadoluculuk vardır ki son zamanlarda genişlemek istedadını gösteren bu sözde Ülkü’nün bayraktarı felsefe öğretmeni Nurettin

TOPÇU'dur. Bu felsefe öğretmenine göre Sünni Müslümanlardan mürekkep bir "Anadolu milleti" vardır. Millî tarihi 1071 Malazgirt zaferiyle başlayan bu milletin en büyük düşmanları, insan topluluğu olarak Şiiliklelerle Türkistanlılar; fikir olarak da Turancılıktır" (Atsız 2002: 509-517).

Yaşamı boyunca ahlak TOPÇU için baş köşede yer aldı. Buradaki kasıt dinî olgunluktur. Hatta halk için din ahlaktan başka bir şey değildir.

TOPÇU, 18. yüzyıl düşünce dünyasında Batı'da gelişim gösteren meteryalist-pozitivist akımlara karşı insanlığın kurtuluşunu ahlaki ve moral değerlerin yükselişinde gören, ruhçu bir felsefe akımı olan hareket felsefesine bağlı bir düşündürdür. TOPÇU, ruhçu bir kalkınmadan yanadır. Bu anlamda maddi kalkınmaya karşıdır. Teknolojiye dayalı hayatta millî gelişme olmaz ifadesi ona aittir. Toprağa dönelim, küçük imalathanelerle sermayeyi bölelim, inancımızla uyumlu bir hayat kuralım demiştir. Buradan hareketle kalkınmacılığa sıcak bakan milliyetçiliğe toptan karşıdır. Bu nedenle Millî Görüş hareketi ile de hiçbir zaman yıldızı barışmamıştır ve sağ kesim tarafından anlaşılammıştır. Komünizme karşı bir isim olmasına rağmen, milliyetçiliğin 1950'lerden itibaren antikomünistlik ve Amerikan taraftarlığı hâline gelmesine şiddetle karşı çıkar. Demokrat Parti'ye karşı da ekonomik sistem tercihinden ziyade, bir hak ve ahlak meselesi olarak gördüğü İslam Sosyalizmi kavramını kullanır. Sosyalizm kavramını kullanma gerekçesi ise bunun pek çok çeşidinin olabileceğini göstermek olmuştur. Onun özellikle "sosyalizm" ifadesi çok tepki çekti ve hocayı dinsizlikle itham ettiler. Bu hareket Hocanın yıkılmasına, çok üzülmesine sebep oldu. TOPÇU bu topluluk için de artık bir şey yapılamayacağına inanır. Sonra çeşitli üzücü hadiseler olur. Bir bayram sabahı bir İstanbul gazetesinde bütün bir sayfayı kaplayan röportajlarında TOPÇU ve yanındakilerden çöpten adamlar diye bahsederler" (Konukman 1976: 70-71).

TOPÇU, 1950’li yıllarda milliyetçi hareketinin içinde faal olarak yer aldı. Soğuk Savaş Dönemi antikomünizm izleri taşıyan Milliyetçiler Derneği’nin etkili isimlerindendi. Fakat 1952’de Malatya’da Ahmet Emin YALMAN’a ¹¹ yönelik suikast girişimine ağır bir şekilde eleştirdi. İslamcılarla arasında da Kanlı Pazar ¹² hadisesinden sonra din ile kin birleşemez diyerek mesafe koydu.

TOPÇU siyasete asla yakın olmadı ve gönüllü davranmadı. Siyaseti zaten vasıta olarak görürdü. Darbe sonrası Adalet Partisi’nin kuruluş çalışmalarında yer aldı. 1965 seçimlerinde sırf CHP’ye karşı Adalet Partisi’nden Konya’da senatör adayı olmasına rağmen seçilemedi. Beni seçin demedi. Seçilmekte istemedi (Atiker 2013: 242).

Daha sonra Milliyetçiler Derneği’nden de ayrıldı. Yazılarını aralıklarla 1939 yılından bu yana çıkardığı Hareket Dergisi etrafında şekillendirdi. Yazar Taha AKYOL’un gençlik döneminde katıldığı bir konferansta konuşmacı olan Nurettin TOPÇU, Mukaddesat Sosyalizmi’ni anlattı. Bu konferansta Kuran’dan ayetlerle, Hz. Ömer’den örneklerle bu kavramı anlattı. Elbette kutuplaşmanın yoğun olduğu dönemde anlaşılamadı. Milliyetçi isen sosyalizme, sosyalist isen dine, dindarsan hem milliyetçiliğe hem de sosyalizme karşı insanların olduğu bir Türkiye’de bilinen kalıpların dışında bir isimdi. Milliyetçi çizgisinin şahsiyeti geri plana iten, devleti üstün

¹¹ Ahmet Emin YALMAN 1952 yılında bir suikast girişimine hedef oldu. Henüz lise öğrencisi olan Hüseyin ÜZMEZ Malatya’yı ziyaret etmekte olan Ahmet Emin YALMAN’ı ateş ederek ağır yaraladı. ÜZMEZ, suikast girişiminden sonra teslim oldu ve 20 yıl hapse mahkûm edildi. Ölümünden dönen Yalman, Hüseyin ÜZMEZ’i cezaevinde ziyaret etti. Ahmet Emin YALMAN Demokrat Parti’nin ilk yıllarında bu parti yanlısıydı. Ancak sonraki yıllarda Demokrat Parti’yi eleştiren yazılar yazmaya başladı. Bundan dolayı 1959 yılında 15 ay hapse mahkûm oldu.

¹² 16 Şubat 1969 tarihinde İstanbul Taksim Meydanı’nda ABD’nin 6. Filo’sunu protesto etmek için 76 gençlik örgütünün toplandığı sırada meydana gelen olaylardır. Tarihçi Feroz Ahmad ise olayı “organize bir faşist şiddet örneği” olarak nitelendirmiştir.

tutan anlayışına, İslamcılarının da şekil ve kural merkezli öz ve esası unutturan anlayışına karşı çıkmıştı. Bu nedenle kimse O'nu bağrına basmamıştı.

TOPÇU'nun son yılları yalnızlık içinde geçmişti. Zaten hiçbir zaman kendini fark ettirme gibi bir düşüncesi olmamıştı. Hastanede iken öğrencisi Emin Işık:

“Hocam inşallah şifa bulacaksınız? sözüne “Bulunca ne olacak?” şeklinde cevap vermiştir. Öğrencisi “Kitaplar yazacaksınız, sizi anlayacak halk” cevabına ise “Mevlana'sını bile anlamamış bu millet bizi anlasa ne olacak” demiştir (<https://www.youtube.com/watch?v=qzwR0Qj5dH0>).

1.2. Nazım Hikmet RAN

Nazım Hikmet, Türkiye'de tarafsız bir gözle ele alınıp incelenememiştir. Asıl adı Mehmet Nazım'dır. Hikmet ismi babasının adından gelmektedir. Paşazade bir Osmanlı memuru ile ressam bir annenin oğludur. Soyadı Kanunu çıktığında o sırada eşi Hatice Piraye Hanım'dan aldığı RAN soyadını almıştır. Hapishane sonrası Rusya'ya kaçtıktan sonra da büyük dedesi Mustafa Celaladeddin'in Müslüman olmadan önceki soyadı olan Kostanti Borjecki'nin soyadını kullanmıştır.

Ailesi son derece renkli ve ilgi çekicidir. Dedesi Mehmet Nazım pek çok valilik görevlerinde bulunan, 1912'de elimizden çıktığı zaman Selanik'in son valisidir. 1913 yılında emekli olmuştur. Mevlevi dergâhına bağlıdır. Daha sonra siyasetle meşgul olmuştur. İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin 24 Mayıs 1919 tarihinde seçilen ilk idare heyetinde reis-i evvel görevini yürütmüştür. 1926'da vefat etmiştir.

Babası Hikmet Nazım Bey, Selanik'te memuriyete başladı, daha sonra çeşitli gerekçelerle istifa etti. İşsiz kaldığı için 1904 yılında o sırada Diyarbakır Valisi olan babası Mehmet Nazım Paşa'nın yanına oğlu Nazım ve eşi Celile Hanım ile gitti. Babasının 1905 yılında Halep Valisi olması

sebebiyle Halep'e gitti. Burada kavak ziraatına başladı. Fakat başarısız oldu. Sonra İstanbul'a geldi. Açtığı süthanede işleri yoluna girdi. Fakat sorumsuzca para harcama ve kadınlara olan zafiyeti nedeniyle son olarak da ortağı ile bozulan ilişkisi neticesinde iflas etti. Evde huzursuzluk artınca tekrar memuriyete döndü. İzmir'in işgali sonrası memur maaşları ödenemeyecek duruma gelince aile tekrar dara düştü. İngiliz Muhipleri Derneği'nin resmî yayın organı gibi faaliyet gösteren Alemdar Gazetesi'nde İdare Müdürlüğü görevini üstlendi.

Nazım Hikmet'in anne tarafına bakacak olursak, aslen Leh olan Büyük Dedesi Mustafa Celaleddin Paşa, Konstanti Borjecki adıyla Polonya'nın 1840'lı yıllarda Rusya ve Prusya tarafından işgal edilmesi üzerine, bu işgali tanımayan Osmanlı'nın da Polonyalı muhalifleri ülkeye kabul etmesi üzerine İstanbul'a geldi. Askerlik için Müslüman olmak zorunluluğu karşısında İslamiyet'i kabul etti. Osmanlı vatandaşı oldu. Erkan-ı Harb yüzbaşısı rütbesiyle orduya alındı. Vala Nureddin,¹³ Hersek isyanı sırasında şehit edilen ve aynı zamanda iyi bir ressam olan Mustafa Celaladdin'in Gagavuz asıllı Hristiyan Türk olduğunu söyledi.

Dedesi Hasan Enver Paşa Sultan, II. Abdulhamid'in yaverlerinden oldu. Çin'deki Boksör Ayaklanması'nın¹⁴ karışıklıklarda orada yaşayan

¹³ Ahmet Vala Nureddin, bilinen kısa adıyla Va-Nu (1901, Beyrut – 9 Mart 1967, İstanbul) Türk gazeteci ve yazardır. Gençlik yıllarında ünlü şair Nazım Hikmet'in yakın dostu olan yazar, Kurtuluş Savaşı yıllarında onunla birlikte Millî Mücadele'ye katılmak için İstanbul'dan Anadolu'ya geçen; öğrenim görmek için birlikte Moskova'ya giden kişidir. Nazım Hikmet ile ilgili anıları ve yazışmaları yayımlanmıştır. Fıkra yazarlığı, roman hikâye yazarlığı ve çevirmenlik yapan Vala Nureddin, ilk Türk polisiye yazarları arasında yer alır.

¹⁴ Boksör Ayaklanması ya da Boksör Hareketi, Batı'nın 19. yüzyılda Çin üzerindeki ekonomik ve siyasi etkisine karşı çıkartılan bir ayaklanmadır. Tüm yabancıların ülkeden çıkartılması hedeflenmiştir. 1899 yılı Kasım ayında başlamış 7 Eylül 1901'de sona ermiştir. Ayaklanma ve ayaklanmanın bastırılması sırasında binlerce isyancı, yabancı ve alt sınıf Çinli hayatını kaybetmiştir. Avrupalı sömürgeci devletler, Bokser isyanını bastırabilmek için çok sert yöntemlere başvurmuşlardır. Bu durum

Müslümanların zarar görmemesi için gönderilen heyetin başında yer aldı. Çapkın bir adam olan dedesi Leyla Hanım ile evli iken kuma olarak yabancı bir eş ile de yaşadı. Annesi Ayşe Celile Hanım modern bir ortamda Fransız kültürü ve hassasiyeti ile yetiştirilen alımlı ve güzel bir kadındı. Evliliği görücü usulü olmasına rağmen, Paris'te öğrenim görmüş, haremlik selamlık usulüne karşı ve sokakta peçe takmayan biriydi (Aksan 2009: 25). Eşi ile ayrıldıktan sonra da dost kalmayı başarabilmişti. Celile Hanım'ın Yahya Kemal ile ilgili aşkı da söz konusuydu. Yahya Kemal, Celile Hanım'ın terbiyesi, zarafeti ve güzelliği karşısında hayran kaldı ve âşık oldu. Celile Hanım'dan da karşılık gören bu aşk 1916 – 1919 arasında üç yıl devam etti. Aynı zamanda Nazım Hikmet'in öğretmeni olan ve evlerine de özel ders vermek için sıklıkla gelen Yahya Kemal'in aşkı tutkuyla devam etti. Nazım Hikmet bu durumdan rahatsızdı. Yahya Kemal'den ötürü bu aşk evlilik ile neticelenmez fakat Celile Hanım'ın kayınpederinin İngiliz Muhipleri Derneği üyesi olması da bu aşkın evlilikle neticelenmesine engel bir durum olduğu açıktı. İyi bir ressam olan ve hayatının son zamanında gözüne perde inen Celile Hanım artık kendisini oğluna vakfetti.

İlmî olmaktan öte popülist bir anlayışla tartışılan Nazım Hikmet 15 Ocak 1902 Selanik doğumludur. 1904 yılında o zaman Diyarbakır Valisi olan dedesi Nazım Paşa'nın yanına gitti. Halep ve Konya'da da bulundu. Kardeşi Saniye ve Nazım'a dedesi sahip çıktı. Annesinden uzakta, dedelerinin yanında adeta analı babalı bir yetim gibi büyüdüler. Dedesi emekli olduktan sonra da bu durum değişmedi ve O'nun himayesinde büyüdüler. Resme ve şiire ilgili çocuk yaşlarda başladı. 1913 yılında Galatasaray lisesine yazıldı. Savaş zamanı okul parası konusunda sıkıntı yaşanınca Nişantaşı Sultanisine geçti. Eve gelen misafirler ve savaşında etkisiyle sert ve ciddi asker tavırları takındı. Aile dostları devrin bahriye Nazırı Cemal Paşa evlerini ziyaret etti ve bahriye

karşısında Çinli gençler arasında Milliyetçilik düşüncesi gelişmeye ve güçlenmeye başlamıştır.

mektebine gitmesine etki etti. 1919 yılında Heybeliada Bahriye Mektebine kayıt olur. Bu mektepte bile adı şairdi. Mondros süreci ve işgal altındaki İstanbul millî ve vatanseverlik duygularını güçlendirdi. Ağa Camii¹⁵ şiirini bu dönemde yazdı. Mezuniyetine 2 ay kala 4 yıl öğrenim gördüğü Deniz okulundan resmî kayıtlarına göre sağlık sebebiyle ayrılmak durumunda kaldı. Tabi bu konuda pek çok şayia vardır. Bunlardan en çok bilineni bir harp gemisinde isyan çıkardığına dair vazifeden ihraç olduğudur (Babayev 2011: 31). Annesi ve babasının boşanması yine bu döneme denk gelmektedir. İşgal zamanı ecnebi subaylara selam verme zorunluluğu kendisini çok rahatsız etmekteydi. Mütareke dönemi rezaletlerinden huzursuz bir şekilde İstanbul ve Türkiye'yi kurtarma düşüncesindeydi. İlk gençlik yıllarında esaret altında büyüdüğü şehir İstanbul'u İtilaf Devletleri'nin işgali altında gördü, O'nun kalbindeki emperyalizmle mücadele ateşi son nefesine kadar sönmedi.

¹⁵ Havlasam almıyordu bu hazin hâli önce
Ah, ey zavallı cami, seni böyle görünce
Dertli bir çocuk gibi imanıma bağlandım;
Allah'ımın ismini daha çok candan andım.
Ne kadar yabancısın böyle sokaklarda sen!
Böyle sokaklarda ki, anası can verirken,
Işıklı kahvelerde kendi öz evladı var...
Böyle sokaklarda ki, çamurlu kaldırımlar,
En kirlenmiş bayrağın taşıyor gölgesini,
Üstünde orospular yükseltiyor sesini.
Burda bütün gözleri bir siyah el bağlıyor,
Yalnız senin göğsünde büyük ruhun ağlıyor.
Kendi elemim gibi anlıyorum ben bunu,
Anlıyorum bu yerde azap çeken ruhunu
Bu imansız muhitte öyle yalnızsın ki sen
Bir teselli bulurdun ruhumu görebilsen!
Ey bu caminin ruhu: Bize mucize göster
Mukaddes huzurunda el bağlamayan bu yer
Bir gün harap olmazsa Türkün kılıç kınıyla,
Baştan başa tutuşsun göklerin yangınıyla!

Yurtseverlik duygusu Millî Mücadele Dönemi Anadolu'ya geçişle birlikte toplumculuğa¹⁶ dönmeye başladı. Nazım Hikmet İstanbul'dan ayrılıp Anadolu'ya geçmeden önce Edebiyat çevrelerinde tanınmış genç bir ozandı (Sülker 1973: 66). Anadolu'ya geçişte, Millî Mücadele'ye katılmak isteyenlerin durumu Mustafa Kemal tarafından tespit edilmekteydi. Vala Nureddin ve Nazım Hikmet'e Adnan Adıvar referans oldu. 10 Ocak 1921 tarihinde Sirkeci rıhtımından hareket eden Yeni Dünya Vapuru Zonguldak'a vardı. Oradan Anadolu'ya geçişin bekleme noktası olan İnebolu'ya geçti. Birlikte geldikleri Yusuf Ziya'ya daha önce Alemdar Gazetesi'nde yazmış olmasından ötürü, Faruk Nafiz'e de Damat Ferit'ten nişan almış olmasından ötürü izin verilmezken, Nazım ve arkadaşı Va-nu'ya izin verildi. İnebolu'da Spartakist¹⁷ Sadık Ahi¹⁸ ile tanıştı. Bu ismin tesiriyle komünizme karşı ilgi duymaya başladı.

Ankara yolculuğunda kendileri adına bir bocalama oldu. Orta Anadolu'yu ve Türk köylüsünü tanıdı. Karşılarında hayal ettikleri bir Anadolu yoktu. Geçtikleri yollarda gördükleri açlık ve sefillikti. Kendilerinin Anadolu cahili olduklarını düşündü. Daha sonra Çankırı üzerinden Çankırı kapısından

¹⁶ Bütün üretim araçlarının kamunun, devletin olmasını ve toplumun yararına kullanılmasını, bireyin değil toplumun gönence ermesini, toplumsal sınıfların ortadan kalkması için toplumun yeniden örgütlenmesini amaçlayan siyasal ve ekonomik öğretisi.

¹⁷ I. Dünya Savaşı yıllarında Almanya'da ortaya çıkan komünist eylemci siyasal akım yandaşlarına verilen ad.

¹⁸ Nazım ile Va-Nu'yu önemli ölçüde etkileyen spartakist. Nazım, Va-Nu, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya 1921'de Mustafa Kemal'in güçlerine silah kaçıran yenedünya isimli tekneyle Anadolu'ya kaçıyorlar. İnebolu'da Nazım ile Va-Nu, Almanya'dan daha yeni gelmiş, Mustafa Kemal'in mücadelesine katılmak için izin bekleyen bir grup spartakist ile tanışıyor. Bu gruptakiler, özellikle Sadık Ahi genç şairleri eğitmeye girişiyor. Sadık Ahi, Nazım'a şoven milliyetçiliği aşmasını ve herkes için toplumsak adaleti savunmasını söylüyor. Nazım ile Va-Nu, Sadık Ahi ve arkadaşlarından, Marx, Engels, Karl Kautsky, Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg adlarını, enternasyonalizm, sınıf mücadelesi, proletarya ve emperyalizm kavramlarını duyuyorlar. Sadık Ahi sonradan Mehmet Eti adını alıp CHP'den milletvekili oluyor. Nazım, Ahi ile tanıştığında Ahi sürekli olarak kırmızı bir kaşkol takarmış. Nazım Hikmet sonradan "Yürüyen Adam" şiirinde bu simgeye yer veriyor.

Ankara'ya vardılar. Ankara'ya yabancı olsalar da yüksek mevkii işgal eden yakınları vardır. Ankara'da para darlığı sebebiyle kaldıkları pansiyon tarzı yerde yine Sadık Ahi ile karşılaştı ve sosyalist bilgi ve duyguları kabardı (Vanu Vala 2011: 125-126). Ankara'da buldukları dönemde muhalif çevreler ile yakın temas kurdular. Muştada Suphi'nin¹⁹ öldürülmesinden Ankara'nın sorumlu tutulduğu bir ortam vardı. İlk aşkı Nüzhet Hanımla da Ankara'da karşılaştı.

Bu dönemde Maarif vekâletinde müdür olarak çalışan Kazım Nami ile sıcak bir diyaloga girdi. Nami bu iki arkadaşı liselerde öğretmenlik yapmaya ikna etti. İstanbul'a yakınlığı nedeniyle tercih ettikleri Bolu'da öğretmenlik yaptılar. İdeolojik olarak kafalarının karışık olduğu bu dönemde geleneklerin hemen hemen eksiksiz yaşandığı bu taşra şehrinde hayatın biraz uzağında kaldılar. Zaten akıllarında Almanya ya da Sovyetler'e gitmek vardır. Nazım'ın Nüzhet Hanım'ın ailesinin Tiflis'e gittiğini öğrenmesi, Rusya'ya gitme kararında etkili oldu. Ayrıca Bolşevik ihtilalini de yerinde görmek istediler. 30 Eylül 1921 tarihine ilk yurtdışı yolculuğu başladı. Batum'da gördükleri kiliselere çok şaşırdılar. Çekilen sıkıntıları ve gördükleri sefaleti iyi niyetli bir şekilde rejimin yerleşme kargaşalığı olarak izah ettiler (Vanu Vala 2011: 165-167). Burada Komünist Parti'ye üye oldular. Nüzhet Hanım'la da kısa süren bir evlilik yaptı, ailesinin karşı çıkması üzerine Nüzhet Hanım İstanbul'da iken ayrıldılar (<http://www.hurriyet.com.tr/nazim-hikmetin-yasaminda-iz-birakalanlar-40040863>). Üniversiteye kayıt oldular. Nazım, o zaman zarfında Fransız İhtilali ile yayılan hürriyet fikrinin kapitalist ülkelerde değil, komünist rejimde kayıtsız şartsız uygulanabilirliğini düşünmekteydi.

¹⁹ Mustafa Suphi Türk komünist, Türkiye Komünist Partisi'nin ilk merkez komitesi başkanı. Mustafa Suphi'nin motorunu batıran şahıs, Yahya Kahya isimli bir katildir. O maşayı kullananın kim olduğu tartışmaları hâlen yapılmaktadır.

1924 Ekim ayında Türkiye'ye dönme kararı verdi. Dönme gerekçesi Türkiye Komünist Partisi'nin toparlanış ve yeniden yapılanış kongresine katılmaktı. Amacı gazete, dergi çıkarmak, konferanslar vermektir. Fakat Türkiye'de siyasi şartlar değişmiş ve artık komünizm fikrine devlet sıcak bakmamaktaydı. Bu dönemde komünizm yeraltı faaliyeti olarak devam etti. Artan polis baskınları nedeniyle ikinci kez Rusya'ya kaçtı. Cumhuriyetin 5. yılında çıkan genel af sayesinde Türkiye'ye döndü. Pasaportsuz ve sahte kimlikle sınırı geçtiği için Hopa'da bir süre hapis hayatı yaşadı. Ankara'da yargılandı. Aralık 1928'de hür bir adam olarak İstanbul'a döndü. Ünü ise her geçen gün arttı. Çıkardığı kitaplar sınıfsal edebiyat yaptığı gerekçesiyle dava konusu oldu. 1932 yılında babası vefat etti ve Piraye Hanım ile evlendi.

1938 – 1950 dönemi, Nazım Hikmet'in gizli komünist faaliyetlerinin odağı olduğu düşüncesi ile 28 yıl hüküm giyeceği ve askeri öğrenciler arasında propaganda iddiasının gerekçe olduğu davalar, mahkûmiyet ve hapis hayatı dönemi idi. Çankırı, İstanbul ve Bursa'da cezaevinde kaldı. Dayı kızı Münevver'in hapis hayatı ziyaretleri sonrası yeni bir aşk başladı. 1950 seçimleri öncesi dünyadaki solcu ve komünist çevrelerinde devreye girmesiyle af kanunu uyarınca serbest kaldı. Hapis hayatı günlerinde kısıt kanaat hayatını idame ettiren bir Nazım görülmektedir. Özgürlüğü sonrası dayı kızı Münevver ile yaşamaya başladı ve bir çocukları oldu. Piraye ile de evlilikleri sona erdi (Aksan 2009: 33). Özgürlüğünün belki kısa sürmesi istendi. Askerlik hizmetine çağrıldı.

O sırada Tuzla'da Yedek Subay okulunda askerlik yapan baba bir anne ayrı üvey kız kardeşi Fatma Melda'nın kocası Refik Erduran 17 Haziran 1951 tarihinde motorla Romanya'ya kaçtı. Böylece Nazım ülkeyi üçüncü ve son kez bir daha geri gelmemek üzere terk etmiş oldu. Yıllarca gizli tutulan motorla kaçış sırasında ünlü şairin büyük bir acı yaşadığını ifade eden Erduran, o anları şu sözlerle ifade etti: "Motorda giderken öyle bir gerginlik

vardı ki onu hafifletmek için sohbet gibi konuşuyorduk, “özlemeyecek misin Nazım ağabey Türkiye’yi?” deyince birden bire gözleri doldu. Tam hatırlıyorum söylediği şeyi, “ölsem daha iyi” dedi. “Nasıl laf o” falan dedim. O kadar acı çekiyordu ki, gerçekten fiziksel bir acı, Türkiye’den ayrılıyorum diye. Daha o zaman şilebe bindikten sonra bile beklersiniz ki bir sevinç bir kurtulma rahatlığı falan... Hayır, ağır basıyordu Türkiye’den ayrılma acısı” (<http://www.gazetevatan.com/nazim-hikmet-in-bilinmeyen-o-anlari-218520-medya/>).

1920’li yıllarda komünist ruhuyla yarı aç, yarı tok ama ümit ve ferah dolu dünyadan, 1950’li yıllarda üst tabakanın tamamen konformistleşmiş burjuva durumuna düşmesi Nazım’ı çok şaşırmıştı. Ama Sovyetler’deki yazara, şaire, sanata olan saygıdan da övgüyle bahsetti. Yine de özellikle yaşamının son yıllarında Sovyetler Birliği’ndeki sosyalist uygulamalara ciddi eleştiriler getirmekten de geri durmamıştı (Behramoğlu 2008: 144). Bu nedenle ispatı mümkün olmasa da ölümü ile ilgili zehirlenmiş olma ihtimali de vardır.

Nazım Sovyetler’e kaçıışı sonrası vatandaşlıktan çıkarılsa da, yıllar sonra ta ki 2009’da vatandaşlıktan çıkartılan Bakanlar Kurulu kararının geçersiz olduğuna belirten Bakanlar Kurulu kararı vardır.

Nazım Hikmet 1957’de Bükreş’te bir Kadir gecesi, tercüman olarak kendisine tahsis edilen Mustafa Mehmet’e kendisini camiye götürmesini istedi, camiye giderek Kur’an-ı Kerim dinlemiş camide yaptığı konuşmada kardeşlerim ben komünistim ama sizleri böyle camii gibi kutsal bir mekânda derli toplu görmekten son derece mutlu oldum ve çok duygulandım dedi (<http://www.hurriyet.com.tr/nazim-hikmet-bana-soyle-dedi-kardesim-bu-aksam-kadir-gecesdir-beni-camiye-goturmeni-istiyorum-201117>)

Nazım Hikmet’in Azerbaycan ve Türkçe sevgisi yaşamının her anında kendini gösterdi. Bakü’yü çok sevdi. Bakü’yü İzmir’e benzetmekteydi. Ayrıca

Nazım'ın gurbette sığındığı liman Türkçe oldu (Anar 2009: 274-288). Nazım Doğu Bloku coğrafyasında yaşayan Türkler için adeta Türkçe etrafında şekillenen bir simge hâline geldi. O dönemde hele ki soğuk savaşın en sert dönemlerinin yaşandığı zaman zarfında Türk bölgelerinde özellikle Azerbaycan'da hiç kimse Nazım Hikmet kadar Türklük şuuruna sahip çıkmadı. Katıldığı toplantılarda hep şöyle dedi: Ben Türküm, siz de Türk'sünüz. Ruhumuz, geleneklerimiz bir, halklarımız, dillerimiz kardeşir (Anar 2009: 16). Va-Nu'ya yazdığı bir mektupta, Dünyanın en güzel halklarından biri olan Türk halkının ve dünyanın en güzel dillerinden biri belki de birincisi olan Türk dilini yabancı memleketlerde tanınmasına vesile olabilmek ömrümün en büyük sevinci ve şerefidir, ifadelerini kullandı (Anar 2009: 23).

2. Sonuç ve Değerlendirme

Bir tarafta emperyalizm düşmanı ve ütöpik bir ideoloji olan komünizme inancına sonuna kadar sadık kalan Nazım Hikmet, diğer taraftan da sosyalist kavramından duyulan tiksintiyi, iktisat ve sosyoloji cehaleti ile vicdan ve kalp terbiyesinin yokluğu olarak nitelendiren antiemperyalist Nurettin TOPÇU.

Nurettin TOPÇU, İslamcılarının yaygın olan dış dünyayı suçlama tavırlarına karşılık hep içe dönük eleştiriler yapmaktan çekinmemiştir. Nurettin TOPÇU bu toprakların yetiştirdiği çok değerli bir aydındır. Bir ahlak filozofu aynı zamanda İslami değerleri özümsemiş bir insandır. Nurettin TOPÇU İslam'daki sosyal adaleti ön plana çıkarmıştır. Çok partili hayatta da bu sefer sağın demokrasi sürecini eleştirir.

Nazım Hikmet, kendi istekleri dışında memleketlerini terk etmek zorunda kalan hemen hemen tüm şairler gibi sürgün dönemlerindeki duygularını eserlerine yansıtmıştır. Memleket kavramı, özellikle memleketinden ayrı düşmüş olanlar için büyük bir önem taşır. Birçok konuda

olduğu gibi, kaybedilen bir şeyin insanın gözünde daha da değer kazanması söz konusudur.

Memleket sevgisi denildiğinde direkt olarak milliyetçiliğe bağlayabiliriz. Çünkü milliyetçilik, temelde bir grup insanın, şu ya da bu - gerçek ya da kurgulanmış- özelliklerinden dolayı, kendilerini diğer gruplardan farklı, ayrı bir millet, çoğu zaman da onlardan üstün bir millet olarak görme fikridir şeklinde anlaşılabilir da akademik literatürde ve halk dilinde “vatan aşkı”, “millî sadakat”, yurtseverlik ve milliyetçilik eş anlamlı ifadeler olarak kullanılmaktadır. Büyük dedeleri Türkiye’de kalabilmek için Müslüman olmuş, kendi de ilk zamanlarında imanlı olsa da, daha sonra inancını yitirmiş ve materyalizme yönelmiştir. Elbette Nazım Hikmet başka yolları da seçilebilirdi. Akli, zekâsı, eğitimi, devlet bürokrasisindeki akrabaları ile en üst mevkilerde yer tutabilirdi. Nurettin TOPÇU da belki doktora sonrası Paris’te hocasını dinlese, orada kalsa çok daha iyi yerlerde olabilirdi. Ama iki isim de gerçek bir idealist olarak hayatlarını sürdürdüler.

Nurettin TOPÇU’nun da Nazım Hikmet’in de temel meselesi insan ve toplumdur.

Nazım Hikmet’in uzun yıllar hapisane hayatı yaşaması, Nurettin TOPÇU’nun da üniversitede önünün kesilmiş olması ikisinin de nesiller yetiştiren, ekol olacak isimler olmasına engel bir durum teşkil etmiştir. Elbette bu Türkiye için kayıptır.

İki isim de antikapitalisttir. Fırsat buldukları ilk anda imkânlar olduğunda yurtlarına dönmüş birer vatanseverdir.

Kaynakça

Aksan, Doğan. (2009). Nazım Hikmet Şiirini gücü. Ankara: Bilgi Yayınları.
Anar (2009). Nazım Hikmet Kerem gibi. Ankara: Bengü Yayınları.

- Atiker, Mustafa. (haz.) (2013). Türkiye Cumhuriyeti Düşünce Tarihinde İz Bırakanlar. Ankara: Keçiören Belediyesi.
- Atsız, Nihal. (2002). Basılmayan Makaleleri. İstanbul: Togan Yayıncılık.
- Babayev, Ekber. (2011). Nazım Hikmet Yaşamı ve Yapıtları. İstanbul: Cumhuriyet Yayınevi.
- Behramoğlu, Ataol. (2008). Nazım Hikmet Tabu ve Efsane. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Gökalp, Mehmet. (1976). “Büyük Dava Adamı Nurettin TOPÇU”. Hareket Dergisi, 119.
- Konukman, Ercüment. (1976). “Nurettin TOPÇU Hocamızın Ardından”. Hareket Dergisi, 67.
- Kök, Mustafa. (1990). “Ölümünün 15. Yılında Nurettin TOPÇU’yu Hatırlarken”. Milli Kültür Dergisi, 29
- Kutlu, Mustafa. (1976). “Nurettin TOPÇU için Bir Biyografi Denemesi”. Hareket Dergisi, 111.
- Sılay, Mehmet. (1985). “Bir Nurettin TOPÇU Vardı”. Türk Edebiyatı Dergisi, 141.
- Sılay, Mehmet. (2006). “Nurettin TOPÇU’nun İdeali”. Hece Dergisi, 398-99.
- Sılay, Mehmet. (2010). Fikir Dünyamızın Yıldızlarından Nureddin TOPÇU. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Sülker, Kemal. (1976). Nazım Hikmet’in Gerçek Yaşamı 1901-1928. İstanbul: May Yayınları.
- TOPÇU, Nurettin. (2002). İsyân Ahlakı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Vanu Vala, Nurettin. (2011). Bu Dünyadan bir Nazım Geçti. İstanbul: İlke Kitap.
- <http://www.hurriyet.com.tr/nazim-hikmet-bana-soyle-dedi-kardesim-bu-aksam-kadir-gecesdir-beni-camiye-goturmeni-istiyorum-201117>
(Son Erişim Tarihi: 21.11.2017)

[http://www.gazetevatan.com/nazim-hikmet-in-bilinmeyen -o-anlari-218520-medya/](http://www.gazetevatan.com/nazim-hikmet-in-bilinmeyen-o-anlari-218520-medya/) (Son Erişim Tarihi: 11.12.2017).

<http://www.hurriyet.com.tr/nazim-hikmetin-yasaminda-iz-birakalanlar-40040863> (Son Erişim Tarihi: 17.10.2017)

<https://www.youtube.com/watch?v=qzwR0Qj5dH0> (Son Erişim Tarihi: 15.11.2017)

YENİ BİR ULUS OLUŞMASINDA PROPAGANDANIN ETKİSİ; ALMAN NASYONALİST PARTİ ÖRNEĞİ

The Effect of Propaganda in The Creation of a New Nation; Example of The German Nationalist Party

Öğr. Gör. Abduselami SARIGÜL

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Terapi Ve Rehabilitasyon Bölümü Engelli Bakimi ve Rehabilitasyon Programı

selamisarigul@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1272-5274>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute –
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	11.02.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	08.03.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 285-320	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.687788

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/1, 2020, 285-320

**YENİ BİR ULUS OLUŞMASINDA PROPAGANDANIN ETKİSİ; ALMAN
NASYONALİST PARTİ ÖRNEĞİ**

The Effect of Propaganda in The Creation of a New Nation; Example of The
German Nationalist Party

Öğr. Gör. Abduselami SARIGÜL

Öz

Ulus devletlerin oluşumuyla birlikte dünyada en etkili olmuş liderlerden birisi de hiç şüphesiz Hitler'dir. Hitler'in en büyük amacı ari Alman ırkı oluşturmaktır. Hitler, Nasyonal Sosyalist Parti programını ari Alman ırkı idealleri çerçevesinde şekillendirir. Hitler Almanya'nın başına geçmeden önce toplumlar üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olan toplumları değiştirip dönüştüren ve toplumsal hafızayı bir araç olarak kullanan bir yöntemi fark eder. Bu yöntem propagandadır. Propaganda; başta dil olmak üzere devlet ve onun aygıtları, resim, heykel, sinema, tiyatro, eğitim, fısıltı gazetesi, kitle iletişim araçları gibi bulabildiği her şeyi ideolojisi için kullanan özel bir yöntemin adıdır. Hitler'in partisi Almanya'da başa geçince Ülkedeki tüm kitle iletişim araçları ve dil de dâhil toplumla buluşan her şeye propaganda teknikleri gereği değerler yüklenmiştir. Yapılan propagandaların içeriğinde; Alman ulusunun üstün, gururlu ve onurlu insanlar olduğu öteki insanların özellikle Yahudi ve Çingenelerin alt sınıftan olduğu yönünde mesajlar yüklenerek toplumla öyle buluşturulmuştur. Çalışmada dünyada ortaya çıkan ulus devlet akımıyla birlikte Nasyonal Sosyalistlerin Alman ari ırkı oluşturmak için kullandıkları propaganda teknikleri ve ulus oluşturmada propagandanın etkisine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Hitler, Nasyonal Sosyalist Parti, Propaganda, Ulus.

Abstract

With the rise of nation states, one of the most influential leaders in the world is undoubtedly Hitler. Hitler's biggest goal was to create a pure German race. Hitler shaped the National Socialist Party program within the framework of the German race ideals. Before Hitler took over Germany, had realized a method that had a very

important effect on societies, and could transform societies, and use social memory as a tool. This method was propaganda. Propaganda is the name of a special method that uses everything such as prominently language, state and its powers, painting, sculpture, cinema, theater, education, grapevine, mass media, etc. for its ideology. When Hitler's party took over in Germany, values were imposed on everything that met the society, including all media and language in the country, in accordance with propaganda techniques. In the content of the propaganda; Messages were sent to the society that other people, especially the Jews and Gypsies were lower class, but German nation were superior, proud and honorable people. In this study, both the nation-state movement that emerged in the world and the propaganda techniques used by the National Socialists to create a pure German race and the effect of propaganda in nation-building will be discussed.

Keywords: Germany, Hitler, National Socialist Party, Propaganda, Nation.

Giriş

Birinci Dünya Harbi'nin ardından devam eden süreçte Avrupa'da dikkatleri üzerine çeken en mühim olaylardan biri cumhuriyetin bölge ülkeleri arasında hızla yayılması ve bu cumhuriyetle yönetilen ülkelerin diktatörlüğe meyilli olma riski göstermeleridir (Ülman, 1957: 148). Aynı zamanda Avrupa'da iktisadi ve politik yapılarda bir karışıklık söz konusu olmuştur. Savaşlardan dolayı Versailles anlaşmasıyla Almanya çok zor bir durumda kalmış bu sebeplerden Almanya'nın Rusya ve Amerika'nın eline düştüğü yönünde çok ciddi bir kanaat oluşmuş, Almanya da bu berbat durumla baş edebilmek için Nasyonal Sosyalist düşünce meydana çıkmış ve bu düşünce temsilcileri yönetime getirilmiştir (Akçetin, 2016: 47). Nasyonal sosyalistler Hitler'in düşünceleri çerçevesinde parti programını hazırlamıştır. Partinin programının en temelinde Alman ırkının üstün olduğu bundan dolayı ari olması gerektiği yönünde bir ön kabul olduğu düşüncesi vardır. Bu dönemde Birinci Dünya Harbi'nin ardından dünya genelinde radikal milliyetçilik ve anti Marksizm gibi ideolojiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu ideolojileri

besleyen bunlarla eş zamanlı geliştiği söylenebilen ve bunların etki alanını artırdığı düşünülen sınaî gelişmeler, teknoloji ve denetim toplumlarının oluşması da Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisinin ilerlemesinde ve gelişmesinde gerekli ortamı sağladığı düşünülebilir (Friedlander, 2016: 15). Nasyonal Sosyalistler Alman ırkının kanından dolayı yüksek bir değere sahip olduğu fakat bu değer diğer ırklarla yapılan evliliklerle kanların karışmasıyla zayıfladığı yönünde güçlü bir kanaat taşırlar. Bundan dolayı ülke içinde diğer ırklara savaş açmışlardır. Özellikle Yahudileri ve Çingeneleri temizleyip Alman ırkını steril bir hale getirmeyi amaçlarlar, bunun için de Nasyonal Sosyalist ilkeleri ortaya koyarlar. Nasyonal Sosyalistler Almanya'da iç desteği almak, halkı kendi ideolojilerine inandırmak ve bir Alman ulusu oluşturmak için kitle iletişim araçlarını kullanarak çok yoğun propaganda faaliyetleri yaparlar.

Ulus Devlet

17. yüzyılın sonundan itibaren siyasi tarihe bakıldığında imparatorluktan merkezi ulus devletlere doğru geçiş yaşandığı görülmektedir. Bu yeni devlet biçimine ulus devlet denmektedir. Ulus devlet oluşum biçimi, varoluşu sosyal ya da dini yapılara değil ulusa dayandırmaktadır. Bugüne bakıldığında dünyada hâkim devlet unsuru olarak yine ulus devletler görülmektedir. Ulus devlet denilen modern devlet yapısına ve onun tarihine göz atıldığında modern devleti meydana getiren başat öğelerin güvenlik ihtiyacına bağlı olarak ortaya çıkan askeri güç olduğu söylenebilir. Modern ulus devletlerin oluşması ve yaygınlaşması tarihsel süreç içinde değerlendirildiğinde harpler, mücadeleler, milli güvenlik siyasetini merkeze alanların iktidara geldikleri ve aynı zamanda halkın gözünde söz sahibi oldukları görülmektedir (Aydın, 2018: 230-231).

Ulus devletin tanımlarına bakıldığında farklı ülkelerde ya da farklı kuramlarda değişik tanımlamaların yapıldığı görülebilmektedir. Örneğin Alman Romantizmi ulus devleti aynı biyolojik özelliği taşıyan insanların

oluşturduğu ulusa vurgu yaparak tanımlarken Fransızlar belli bir bölgede belli sınırların içinde yaşayan insanları ulus olarak tanımlamaktadırlar (Eşki, Uğuz ve Saygılı, 2016: 129). Ulusla bağlantılı olarak ırk kavramının bu noktada tanımlanması önemlidir. Irk; kalıtsal olarak göz rengi, göz biçimi, saç rengi, kan grubu ve kafa şekli olarak ortak özelliklere sahip insan toplulukları için kullanılan kavramı ifade etmektedir (Kılıç, 2012: 299). Irk ise kavram olarak 17. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Ancak “ırk bilinci” olarak biçimlenmesi 18. yüzyılı bulmuştur. Bu anlamda ortaya çıkış süreci göz önüne alındığında oldukça modern bir kavramdır (Ünlütürk, 2015: 95). Ulus tanımı ise; Sağ ve Aslan’a (2001: 175) göre genetik özellikler taşımayan sonradan ortaya çıkan teşkilatlanmalar ve yapılar olarak tanımlanır, yine Sağ ve Aslan’ın Kılıçbay’dan (1996: 90) aktardığına göre “... tarihsel bir inşadır. Tarih belli konumda ve belli bir mekânda belirmiştir. İnsanların iradi gayretlerinin ürünüdür, doğanın dayatması sonucu ortaya çıkmıştır. İnanca değil doktrine dayanır”. Buradan da anlaşılacağı üzere ulus sonradan oluşmuş kültürel boyutu yüksek insan topluluklarının oluşturduğu insan örgütlenmeleri olarak tanımlanabilir.

Ulusun oluşumu Coşkun’un (2004: 248-249) aktardığına göre dört basamakta gerçekleştiği söylenebilir. Bunların ilki içten bağlılık, ortak hisler ve amaçlar için kendini feda etme, tek ve bir olma gibi duygularda toplumu eşitleyerek bunlar etrafında bir “ulus kimliği”nin oluşması sağlanabilir. Bu şekilde devleti ırk etrafında birleşmiş “yurттаşlar”dan meydana gelmiş bir örgütlenme olarak düşünmek gerekir. İkincisi anayasal birliği sağlamak için hukuk alanında aynı dili konuşma, aynı kuralları koymak gereklidir. Bu bağlamda değerlendirildiği zaman ulus devletlerin hukuki açıdan heterojen değil homojen olduğu anlaşılabilir. Bu bağlamda homojen olan ülkelerin sınırlarının içinde aynı kanunlar geçerlidir. Bu kanunlar genelde merkezden üretilerek çevreye doğru yayılır. Bu minvalde devlet işlerinin ve bürokrasinin işleminde ortak bir dil kullanılması gerekmektedir. Bu da azınlıkların ortak

dili kullanmasına yönelik zorlamaları da beraberinde getirir. Üçüncüsü yukarıda belirtildiği üzere ulus devletlerin oluşumu ırk temelli ve milli güvenlikle ilgilidir. Bundan dolayı askerlik ve temel eğitim zorunludur. Dördüncü ve en önemli öge “ırkçılıktır”. Irkçılık, bir ırkı diğerlerinden üstün sayar ve üstün ırkı diğer ırklara karşı bir araya getirerek tek ve güçlü kılar (Coşkun, 2004: 248-249). Yukarıda ulus oluşumunun üçüncü maddesinde belirtilen askeriye ve okul ortamının ayrıca hiyerarşik yapılar olarak disipline edici kurumlar olduğu da unutulmamalıdır. Foucault, iktidar yapılarının da tam bu güç ilişkileri içinde ele alınıp çözümlenmesi gerektiğini belirtir (Foucault, 2015: 72). Bu disipline edici kurumlar insanları birer vatandaşa dönüştürerek “ulus kimliğinin” oluşmasında büyük roller oynayabilirler. Görüldüğü üzere ulus devletin asıl önemli işlevi, belli bir toprak parçası üzerinde belli bir kültür ve dil etrafında belli özelliklere sahip milletleri diğer milletlerden ayıran özellikleri ön plana çıkararak kendi ırkını örgütleyerek iktisadi olarak da onları yönlendirme yeteneğine sahip devlet modeli olarak tanımlanabilmesidir (Konak, 2011: 151). Buradan da anlaşılacağı üzere ulus devlet temelinde ırkın olduğu bir kurguyu içinde barındırır.

Ulus devlet sadece ırk, dil, kültür ve güçlü hukuksal yapı gibi özellikleri ile tartışılmamaktadır. Ayrıca ulus devletin önemli özelliklerinden biri hiç şüphesiz bölgesel olması ya da ulus devletin ete kemiğe büründüğü coğrafyadır. Bu bağlamda bakıldığında ulus devletler bölgesel olarak oluşmakta ve gelişmektedir (Özdoğan, 2003: 6). Ulus devletin var oluşu bölgeseldir. Bu bölgesel ilişkiler ulus devletin varlığını ortaya koyması için coğrafi imkânlar sunabilir. Ulus devletlerin meydana çıkmasıyla birlikte özgürlük, “yurttaşlık, hak ve görevler” gibi yurttaşlık hakları da oluşmuş; bu değerler kişisel olmaktan çıkmış millî değerler haline gelmiştir (Güldiken, 2006: 159). Ancak ulus devletlerin halklarına verdiği bazı haklar; eşitlik, özgürlük gibi avantajlar yanında bazı kısıtlamaları içeren görevlerde vermektedir (Eşki Uğuz ve Saygılı, 2016: 136). Ulus devlette siyasi olarak

özgürlükler ancak o ulusun vatandaşlarını ya da yurttaşlarını kapsamaktadır. Bundan dolayı ulus devletinin kanunları kendi içinde olumlu etkileri olsa da ulus dışı toplumların siyasî yaşamın dışında tutulması ile ulusal siyaseti kısıtlayan bir yapıya sahiptir (Tanchev, 2012: 149). Ulus devlete kendi ırkı için çalışan bir devlet yapılanması olarak bakıldığında kendi toplumları lehine pozitif bir ayrımcılığı içinde barındırdığı görülebilmektedir.

Devletin Baskı ve İdeolojik Aygıtları

Marx'ın devlete ait görüşleri, Hegel'in devlet ve hukuk sistemi üzerine yaptığı çalışmalarla başlar. Hegel insanın politik bir varlık olduğunu söyler; Marx ise buna karşı çıkararak insanın doğasının toplumsal olduğunu belirtir. Marx; devleti, insanları güç kullanarak kendine itaat ettiren toplumsal ilişkilerle ortaya çıkmış bir yapı olarak görür. Yani devlet bir üst aklın ürünü değil, toplumsal yaşamın devamı için oluşmuş bir çeşit organizma olan toplumun bir parçasıdır. Ancak devlet kendinde olmaması gereken bazı değerleri kendine atfederek toplum üstü bir yere yükselen bir yapıdır (Karaca, 2014: 13). Taşçı'nın (2006: 59-60) Marx ve Engels'den aktardığına göre Marx devlet gücünü anlamaya ve açıklamaya çalışırken 1871 Paris Komünü'nü inceler, onun tarihsel gelişimini yazarken Fransa'da ortaya çıkan karışıklıklara odaklanır ve Marx buradan şu sonucu çıkarır: Devletin doğası gereği baskıcı bir yapısı vardır. Devletin baskı gücünün her sınıf mücadelesinin ardından gelen devrimle daha da güçlendiğini fark eder. Marx, bundan da öteye giderek işçi sınıfı devrim yapıp devlet aygıtını ele geçirse bile devletin baskı gücünün azalmayacağını aynen devam edeceğini de ekler. Engels ise toplumların kendi içlerinde bir görev dağılımı yaptığı ve bu iş dağılımının toplumun genel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğunu belirtir. Bu iş dağılımının en başat kurumu devlettir ve devletin kuruluş amacı topluma hizmet etmek iken zamanla kendisini toplumun hizmet edeceği bir üst basamakta konumlandırmıştır. Marx'ın devlet ve ideoloji kavramları üzerine yaptığı çalışmalardan yola çıkan Althusser'e göre devletlerin yönetilmesinde iki

önemli unsur vardır. Bunlar: Devletin (baskı) Aygıtları ve Devletin İdeolojik Aygıtları anlaşılacağı gibi Marksizm'in devleti tanımlama biçimi olarak ele aldığı "baskıcı aygıt" fikrine ek olarak baskı artı ideoloji fikirleri birleşir ve bu yeni devlet fikrini oluşturur (Cuff, Sharrock ve Francis 2015: 198). Althusser, bu ayrımı yaparken ideoloji kavramı üzerinde özellikle durur ve toplum içinde oluşan formasyonun üç ana bileşeni olduğunu söyler. Bunlar: iktisadî, siyasî ve ideolojik unsurlardır. İktisadî açıdan incelenecek olursa doğanın bir toplumun insanları arasındaki karşılıklı ilişki ile iktisadî bir pratiğe çevrilmesidir. Siyasî mekanizma bir pratik olarak toplumsal ilişkileri hem belirler hem dönüştürür. Son olarak ideoloji ise klasik Ortodoks Marksizm'de olduğu gibi iktisadî yapının yansıması olmakla birlikte yalnızca bir iktisadî unsur değildir. Nihaî noktada toplumu belirleyen "ideoloji" soyut ayakları yere basmayan bir kavram da olmayıp tam tersine materyalist, imgesel ilişkisel pratiklere dayanır (Yıldız ve Günay, 2011: 161). Aynı zamanda ideoloji, düşüncenin toplum üzerinde ete kemiğe bürünmüş siyaset, ekonomi gibi bir hakikatidir (Sunar, 1999: 261). Devlet halkını yönetmek için kurallar koymakta ve bu kuralların uygulanmasını da belli oranda güç kullanarak sağlamaktadır. Bunlar devletin baskı aygıtı olarak da tanımlanabilir. Bunun altında askeriye, hükümet, mahkemeler ve cezaevleri gibi kurumlar ve yapılar yer alır. Devletin bundan ayrı olarak kullandığı ideolojik aygıtları ise sendikalar başta olmak üzere devletin eğitim kurumlarını (devletin yapısına uygun vatandaş yetiştirilmesi), yargıyı (devletin bekasına uygun kararlar alma), radyo televizyon yani medyayı, dini yapıları (farklı kurulmuş; cemaatler, kiliseler, mezhepler), aile yapılarını, güzel sanatlar, spor ve siyasî partileri içinde barındıran devlet aygıtı olarak tanımlanabilir (Yıldız ve Günay, 2011: 161). Bu tanımlamalardan ve tasniflerden anlaşılacağı üzere devletin baskı aygıtları ve devletin ideolojik aygıtları aynı şey olmayıp birbirinden farklı yapılar olarak tanımlanırlar.

Devletin ideolojik ve devletin baskı aygıtları arasındaki farklar üzerine eğilmek bu iki yapı arasındaki sınırları belirlemek konunun seyri açısından uygun olacaktır. Karaca'nın belirttiğine göre devletin baskı aygıtları ve devletin ideolojik aygıtları karşılaştırıldığında devletin ideolojik aygıtlarının baskı aygıtlarından daha fazla olduğu görülmektedir. Bir diğer önemli ayrıntı devletin ideolojik aygıtlarının özel alanda yer alması (eğitim kurumları, sendikalar, kiliseler, cemaatler gibi) devletin baskı aygıtlarının ise kamuda yer alması önemli bir ayrım olarak değerlendirilebilir. Burada hayati olan soru çoğu devletin elinde olmayan özel unsurları Althusser niçin devlet aygıtı gibi değerlendirir. Althusser bu soruya şöyle cevap verir: Kamu ve özel alan tanımlaması "burjuva hukukunda yer alan ve burjuva hukukunun otoritesini uyguladığı alanlarda geçerli olan bir ayrımdır. Devlet ayrımı ise bu ayrımında dışında kalır çünkü devlet alanı hukuk üstüdür." Bundan dolayı devleti yöneten sınıfa ait olan devlet kamusal da değildir, özelde değildir; bunların aksine kamusal ve özel olanın şartı olarak nitelendirilebilir. Devletin ideolojik aygıtlarını devletin baskı aygıtlarından ayırmak gerekirse devletin baskı aygıtlarının güç ve zorla işlev kazandığı; devletin ideolojik aygıtlarının ise zordan ziyade ideoloji ile işlevsellik kazandığı görülmektedir. Öte taraftan ister devletin ideolojik aygıtları olsun isterse devletin baskı aygıtları olsun aynı zamanda ya da art zamanlı olarak hem güç ve zorla hem de ideolojiyle de işlevsellik kazanabilirler. Bunların ikisinin arasına mesafe koyan çok önemli bir ayrım söz konusudur. Devletin baskı aygıtları devlet adına baskıyı birincil unsur olarak görüp onu öncelerken ideoloji bu durumda ilk sırada değil ikinci sırada baskının kullanıldığı yapı üzerinde etkisinin olmasıdır. Bütün bunlarla beraber hangi sınıf olursa olsun devletin ideolojik aygıtları üzerinde hegemonya göstermeden devlet üzerinde varlığını devam ettiremez (Karaca, 2018: 62-63). Devletin ideolojik aygıtlarında başat unsur ideolojidir; devlet önce ideolojiyi kullanır, bunun işe yaramadığı yerde devletin baskı aygıtları devreye girerek özneyi zorla disipline eder (Güngör, 2001: 227).

İdeoloji bir meta değildir, ya da bir doğa durumu değildir; devletin daha önce oluşmuş bir önceki ideolojisinin ete kemiğe bürünmüş halidir. Eski ideoloji hâlihazırda pratikle örtüşüyorsa yeni olanın hem membaı hem de sebebidir. Bundan dolayı kendi maddî olmazsa bile ontolojik olarak maddî pratiklere dayanır. İdeoloji önceden kendi şekillendirdiği maddî durumların içine sinmiştir (Kazancı, 2002: 65). Toplumlar bu biçimde “disiplin” altına alınırlar. Medya, kitle iletişim araçları, eğitim kurumları, dini örgütler, aile yapıları, sendikalar bu biçimde hareket ederler. Dikkat edilecek olursa ideoloji bireysel bir durum olmayıp mutlaka bir sistemin içinde yer alır, kendini sistem içinde var eder. Devletin ideolojik aygıtları ile devletin baskı aygıtları arasında görünmez ama birbirine sağlam bir şekilde perçinlenmiş bir ilişki söz konusudur. Devletin gücünü elinde bulunduran hâkim sınıfın bu gücü kullanarak devletin aygıtlarını kullandığı bir realitedir. Bu realite hâkim sınıfın devletin ideolojik aygıtlarını da aktif bir şekilde kullandığını da gösterdiği kaçınılmaz bir gerçektir. Böylece devletin ideolojik aygıtlarınca hayata geçirilen bütün eylemler ve söylemler zıtlıkları içinde bu hâkim sınıfın ideolojisinin bir yansıması olacak aynı zamanda hâkim sınıfta bu kendinden önce oluşmuş devlet sistemine hizmet edecektir (McCarthy, 2002: 77-78). Devletin ideolojik ve baskı aygıtları birbirlerinden ayrı olarak görülseler de birbirlerini besleyen ve destekleyen bir yapı içinde hareket ederler.

Althusser’in Gramsci’den aldığı ve fikirlerini üzerine bina ettiği en önemli görüş devletin ahlaki olduğu ve devletin en önemli fonksiyonlarından birinin toplumun önemli kısmının belirli bir kültürel seviyeye yükseltilerek hâkim sınıflar lehine üretime katılmalarının sağlanmasıdır. Ayrıca devletin en önemli etkinliği vatandaş yetiştirme adına mekteplerin olması ve aykırı davrananları disipline etme amacıyla mahkemelerin olmasıdır (Taşçı, 2006: 61). Devlet eğitimi işlevsel kullanır ve eğitimle toplumu bir arada tutan ve toplumu yeniden inşa eden bireyler yetiştirmek hedeflenir. Bu bağlamda toplumun kaçınılmaz olarak ihtiyaçlarını gideren eğitim öte taraftan toplumu

hâkim sınıfın ideolojik alanına katar ve bireyleri politik alanla uyumlu hale getirir (Akın ve Arslan, 2014: 81). Özetle devlet yetiştirir, eğitir ve disipline eder. Nihâî olarak bütün özel ve kamu kurum ve kuruluşları hâkim sınıfın politik ve moral hegemonyasının aygıtlarını oluşturdukları söylenebilir. Devletin ideolojik unsurları toplumun itaatini sağlar vatandaşlara zihinsel ve eylemsel normlar dünyası oluşturur; bununla birlikte hâkim sınıf meşrulaşır ve toplum hâkim sınıfa boyun eğip itaat ederek kolay yönetilmelerini sağlar (Çetin, 2001: 201-203). Devlet bir yapıdan meydana gelmekte ve ideoloji sadece zihinsel bir durum olmayıp devlet organizasyonun değer olarak belirlediği ölçütlerin toplumdaki insanlar üzerindeki pratik tesirini de yansıtmaktadır. İdeoloji; hayatla iç içe ve doğru orantılıdır, iki sınıf arasında değil tüm sınıfları içine alan eskide kendini var edebilmiş ve yenide de var edecek olan ortalığa saçılmış, kendisinden kaçmanın mümkün olmadığı eylemler bütünüdür. İdeoloji; medya, kitle iletişim araçları ve eğitim sistemlerini kullanarak öznelere hâkim norm ve değerleri öğretmek onların içinde buldukları yapıyla uyumlu çalışmalarına olanak tanır. Bu sistem otonomdur; kendi kendine işler (Kazancı, 2012: 6). Bu durumun toplumsal yaşamda karşılığı sosyalleşme olarak da değerlendirilebilir.

Devletin ideolojik aygıtları çoktur bunlardan en önemlilerinden birinin de medya ve kitle iletişim araçları olduğu söylenebilir. Çünkü kitle iletişim araçları (radyo, gazeteler ve dergiler) ve medya zamanımızda ideolojik olarak en etkin aygıtlardan biri ve ideolojinin aktarım aracı olarak da büyük bir işleve sahiptir. Kitle iletişim araçları ve medyanın bir çıktısı olarak haberin önemi azımsanamaz. Haber medya tarafından üretilerek aynı zamanda eğitim kurumları, kitap ve derginin yanında bilgiyi besleyen bir yapıya da sahiptir. Haber bilgilendirme yanında birçok işlevi vardır. Haber bu işlevleri meydana getirirken perde arkasında elzem bir görevi de yerine getirir; ideoloji aktarımı. Toplumu yönetmek ve yönlendirmek için özel tasarlanmış hedefe dönük üstü örtük iletiler ince analizler yapılarak topluma

enjekte edilir. Bu örtük iletiler haberin tamamına sindirilir ve haber metninin tamamı incelendiğinde bu iletiler gün yüzüne çıkarılabilir. Buradan bakıldığında medyanın ideolojiyi yeniden ürettiği ve güncel tuttuğu anlaşılabilir (Kazancı, 2002: 78). Üzerine sürekli konuşulan ana metin böylece her haberde yeniden ortaya çıkar ve toplumsal ve siyasi konularda referans noktası haline gelebilir.

Devletin ideolojik aygıtları bu organizma içinde ne gibi bir göreve sahiptir? Tüm devlet yapıları hem ideolojik hem de baskı aygıtlarını birlikte işleterek devamlılıklarını sağlarlar. Bunlar arasındaki en önemli ayrım devletin baskı aygıtlarının güç ve baskıyı ilk elden kullanması devletin ideolojik aygıtlarının ise ideolojiyi ilk sırada bir yöntem olarak kullanmasıdır. Devletin baskı unsurları sıkı bağlarla birbirine perçinlenmiştir; aralarındaki iletişim çoğu zaman hiyerarşik ve hukuki olarak tanımlanmış görünür bağlar olup merkezinde hâkim sınıf vardır. Devletin ideolojik aygıtları ise özerk, sayıca çok ve hepsi bir diğerinden farklı olarak konumlanmıştır (Karaca, 2014: 13-14). Taşçı'nın (2006: 60-62) belirttiğine göre ideoloji baskıyı ilk elden kullanmadan ideolojiye maruz kalanı işin içine dâhil ederek ona da işlevsellik kazandırır. Bu bağlamda Althusser ideolojinin de eğitimle sürekli yenilenerek korunduğunu, bazı ideolojilerin bir tarihi olduğunu ancak bazı ideolojilerin de pür "illüzyon" olmasından dolayı tarihsel bir tarafının olmadığını söyler. Althusser ideolojiyi bu bağlamda "bilginin gölgesi" olarak tanımlar ve ortaya çıkıp kaybolan ideolojiler sonsuza dek devam ederler. İdeolojinin topluma, orada yaşayan insanlara gerçek zararı ve en sinsi tarafı insanların ideolojiyi kendi düşünceleri olarak görüp kendilerini de özne olarak tanımlama hissi vermesinden dolayıdır, olan şeyler artık dışardan değil; sanki içsel bir motivasyonla yapılıyor gibi algılandığı söylenebilir. Kurgunun kendini ideoloji yoluyla özne zannetmesi ve özgür olduğunu düşünmesi ideolojinin en büyük hilelerinden olduğu söylenebilir. Son kertede devlet birçok aygıttan oluşmakta, onu ele geçiren bu aygıtları kullanarak kendi

düşüncesini yayacak iletişim kanallarını, propaganda aygıtlarını ve gerekli gücüde ele geçirmiş demektir.

Hitler ve Alman Nasyonal Sosyalist Parti

20. Yüzyılda birbirinin çağdaşı olan dünyayı kana bulayan diktatörler ortaya çıkmıştı. Bunlar: Mussolini, Hitler, Franço ve Stalin'di (Atagün, 2018). Bunların en güçlülerinden biri hiç şüphesiz Adolf Hitler'di. Hitler güçlü hitabeti olan insanları etkilemeyi bilen, kendi konuşmalarını kendisi yazan, kararlı, yeri geldiği zaman katı bir duruşla istemediği şeylerin karşısında durabilen, sert bir karaktere sahipti (Murray, 1943, Hitler 1976: 14). Hitler'in eseri olan Kavgam'a göre daha yaşı küçükken dahi onun zihnini yoran düşünce Alman halklarının aynı toprak parçası içerisinde birlikte yaşamalarıdır. Bütün bu noktaları ele alıp baktığımız zaman Hitler'in temelde iki amacının olduğu görülmektedir: İlki Almanları tek çatı altında toplayarak Nasyonalist yani milliyetçi bir arî ulus meydana getirmek, ikincisi de sınıf çatışmalarından uzak sosyalist bir yapı oluşturmak. Bu özelliklerin bir araya gelmesi ile oluşan bu yapının adı "Nasyonal Sosyalizm" sistemidir. Hitler'in üyesi olduğu "Alman İşçi Partisi" 1920'de partinin adına Nasyonal Sosyalist ibaresini eklemişler, böylece partinin yeni adı "Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi" olmuş; aradan bir süre geçtikten sonra kısaca "NAZİ" olarak adlandırılmıştır (Ülman, 1957: 148-154). Nasyonal Sosyalizm; Hitler tarafından ortaya konulmuş üstün özellikleri olan kişiler tarafından yönetilen, arî ırk temelli, sosyal eşitliği ve toplumsal refahı devletin oluşturacağı, üretim araçlarının mülkiyetinin toplumlarda olduğu, ulusların ortak dil ve tarih etrafında birleştiği Almanya'da ortaya çıkan baskıcı bir idare biçiminin adıdır (Cevizci, 1999: 616). Nasyonal Sosyalist Partinin Hitler'in çökmüş olan Almanya'yı yeniden ayağı kaldırmak, Alman ırkı oluşturmak, savaşta yitirilen toprakları geri almak, kendisi gibi düşünenlerle aynı çatı altında buluşup ideolojilerini gerçekleştirmek için kurulmuş bir siyasi parti olduğu da söylenebilir (Akçetin, 2016: 50). Millet kavramı Nasyonal Sosyalistlerce ırkçı

bir şekilde tanımlamakta ve milleti kan yoluyla bir araya gelmiş insan topluluğu olarak kabul etmekteydi. Bu durum Alman olmayanlara karşı özellikle Yahudi ve Çingenele karşı yoğun bir nefretin oluşmasına yol açmıştı. Nasyonal Sosyalist Parti kendine bazı görevler benimsemiştir. Bunlar: halkı siyasi bir bütünlük şekline dönüştürerek bu siyasi bütünlüğe Alman ideolojisini aşlamak, toplumu yönetecek insanları seçmek ve onları toplum menfaatlerine göre eğitmek, toplumun siyasî beklentileri ile toplum lideri yani Führer arasında bir denge oluşturmaktır (Ülman, 1957: 175). Bütün bu amaçlar doğrultusunda Nasyonal Sosyalistler ülke çapında yoğun çalışmalar içine girmişlerdir.

Nasyonal Sosyalist Parti üyeleri askerî bir disiplinle faaliyet göstermekte ve parti üyeleri sosyal hayatta askerî kıyafetlerle gezmekteydiler. Hitler'in ilk olarak ordu mensubu gönüllülerle oluşturduğu "Fırtına Bölüğü" diğer ismiyle "Nasyonal Sosyalist Hücum Kıtası" Nazi olmayanları ve Naziler gibi davranmayanları susturmak ve korkutmak için zor kullanmaktaydı. Belirli bir süre sonra Hitler bunları da tehdit olarak görmüş ve Gestapo subayları (gizli silahlı polis teşkilatı) tarafından ortadan kaldırtmıştır (Gür, 2018: 46). Hitler 1923 yılında Bavyera kentini ele geçirmek üzere bir başarısız darbe girişiminde bulunmuş ve bunun üzerine tutuklanmış; hapiste kaldığı süre içinde o meşhur eseri "Kavgam"ı yazmıştır.

Hitler, zamanının en büyük propaganda eseri olabilecek ve Nasyonal Sosyalistler tarafından bir kutsal kitap muamelesi gören "Kavgam"da Alman ulusuna sesleniyor ve şöyle söylüyordu: "Kavgamın ilk daveti çocuğa hitap etmek olmalıdır. Alman erkek çocuğu, bir Alman olduğunu unutma. Alman kız çocuğu bir gün gelecek bir Alman annesi olacaksın, daima bunu düşün. Gençliğin ruhunu anlamasını bilen kimse, onların böyle bir daveti büyük bir sessizlikle ve neşe ile dinleyebileceğini de takdir edebilir. Gençlik daha sonra mücadeleyi çeşitli zorluklara rağmen, kendisine göre ve kendisine has silahları ile idare edecektir. Yabancıların şarkılarını söylemekten kaçınacaktır.

Gençlik Alman şan ve şerefinden uzaklaştırmaya ne kadar uğraşılırsa o bu adı mücadeleye o kadar karşı koyacaktır. Kendi harçlıklarında arttırarak, savaş hazinesi biriktirecektir. Yabancı öğretmenlere karşı asi olacak ve daima uyanık bulunacaktır. Kendi ırkının yasaklanmış sembollerini takacak ve bu hareketinden dolayı ceza görmekten ve hatta dayak yemekten ayrı bir sevinç duyacaktır. Yani gençler büyüklerinin birer doğru örneği olacaklardır. Hatta bu küçük örneklerin ilhamlarının büyüklerden çoğu zaman daha üstün olduğu görülecektir.” (Hitler, 1976: 17-18). Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere Hitler kendi düşüncelerini aktarmaya toplumun en küçük üyeleri olan çocuklardan başlamış gençleri de buna dâhil ederek onlara Alman olma ülküsü vermeyi amaçlamıştır. Ayrıca temel amacının bir ulus inşa etmek olduğu aktardığı satırlardan açıkça anlaşılabilir. Hitler’e göre Alman toplumunun en büyük iki sorunu vardır, bunlar temizlenmeden Alman toplumunun iyi olması beklenemez. Bunlar: Yahudiler ve “dünyanın vebası” olarak gördüğü Marxistlerdir (Ülman, 1957: 150). Hitler’in Almanya’yı komünizm ve kapitalizmden kurtarmak için bir reçetesi vardı; bu “özel bir sosyalizm” biçimiydi. Hitler Almanların üstün bir ırktan olduğunu düşünüyor, kurduğu bu düşünce sistemiyle durumu düzelterek Almanların ölü olan bedenlerine yeniden kan vereceğine inanıyordu. Bu amaçla da hem siyasî hem ideolojik yönlerini güçlendirmek için üniversitelere ve akademik camianın Nasyonal Sosyalist Parti’ye katılması yönünde özel çabalar gösteriyordu (Akçetin, 2016: 47). Hitler’e göre toplum kurmanın eğitimle ve ideolojiyle doğrudan bağlantısı vardır.

1930 büyük dünya ekonomik buhranı diğer ülkeler gibi Almanya’yı da etkilemiştir. Bundan dolayı Almanya’da da işsizlik oranı çok yüksek ve çalkantılı bir ekonomik durum söz konusudur (Yılmaz, 2013: 79). Nasyonal Sosyalistler bu ekonomik çalkantılarla işsizliği bir imkân olarak gördüler ve topluma ümit aşımaya başladılar. Avrupa genelinde özelde Almanya’da kötü iktisadî yaşam ve refah seviyesinin düşmesi Nasyonal Sosyalistlerin

ideolojik olarak toplumda karşılık bulmasına neden oldu. Bununla beraber toplumun desteğini almaya başlayan Nasyonal Sosyalist Partisi 1930'lardaki seçimde büyük bir başarı kazandı. Böylece toplumsal refah arttıkça Nasyonal Sosyalistlere ait görüşler toplumda daha fazla benimsenmeye başlandı. Zira bütün bu durumlar onları yalnız başlarına iktidara taşımaya yeterli değildi. 1932 yılı seçimleri ile birlikte Hitler'i etkileri altında tutabileceklerini zanneden birkaç ulusalcı yönetici Hitler'i başbakan yapmak konusunda uzlaşıya vardılar. Böylece 1933 yılında Adolf Hitler başbakan oldu (Gür, 2018: 46-47).

İktidar olan Nasyonal Sosyalist parti programı Ulman (1957, 164-166) ve David' in (1991, 37-45) çalışmalarından kısaca şu şekilde okunmaktadır:

1. Alman ırkından olmayanların toplumdaki ayırt edilerek toplumsal sterilizasyon gerekli görülmüştür. Bunlar arasında özellikle Yahudilere ve Çingenelere yönelik temizlik hareketleri yapılmalıdır.
2. Toplum sağlığını korumak için annelere ve evlatlara düzenli beden eğitimi ve buna özendirici çalışmalar yapılmalıdır.
3. Eğitim öğretim yapılanmasının Alman ırkı aleyhine yeniden dizayn edilmesi gereklidir.
4. Temelde Roma hukukuna dayanan yargı sisteminin kaldırılarak Cermen sisteminin tekrar yürürlüğe konması gerekir.
5. Parlamento yapısının ortadan kaldırılarak merkezde güçlü bir iktidar yapısının oluşturulması gerekmektedir.
6. Büyük bir Alman devleti kurarak Ülke dışındaki Almanları da bu devlet yapısı altında toplamak ve dış hukukta Almanların diğer ülkelere ait vatandaşlarla eşit statüde değerlendirilmelerini sağlamak gereklidir.
7. Güçlü bir "orta sınıf" kurmak yani hukuk önünde bütün Almanların aynı derecede hak ve görevlerinin olması gerekmektedir.

8. İşsizlere devlet tarafından istihdam imkânlarının sağlanması. Bunun yanında halkın da ekonomik ve moral olarak devlet için hizmet yapmalarının sağlanması gerekmektedir.

Propaganda Bakanı Dr. Paul Joseph Goebbels

1622 yılında kilise mezhep savaşlarından dolayı sorunlar yaşamaktaydı. XV. Gregory bu kurumu yeniden inşa etmek durumunda kalır; fakat zorla ve kılıçla bir kurumun yeniden ayağı kaldırılamayacağını anlar. Bu amaçla Katolik mezhebinin itikadını insancıl açıdan yaymak için “Sacra Congregatio de Propaganda” adında yeni sistemli ve devamlı kuruluşlar oluşturur (Aslan, 2017: 232-234). Bu kuruluşların amacı Roma’nın Katolik inancını yeni fethedilen ve keşfedilen yerlere yaymak, eski olan yerlerde yeniden inşa etmektir. Roma’da Katolik kilisesine ait bu propaganda kuruluşları ile artık kiliselerin bireysel çalışmalarına son verilmiş, propaganda faaliyetleri tek merkezden yönetilen bir harekete dönüşmüştür. Bu propaganda tekniğinin kullanılmasının iki önemli hesaplanmamış ve evrensel denilebilecek sonucu olmuştur. Bunların ilki toplumlara kontrol etmek isteyen propagandacılar için yeni bir yol açılmış. İkincisi kitlelerin bugünkü şekliyle yönetilmesinin alt yapısını oluşturmuştur (Qualter, 1980: 255-256). Propaganda kavramının anlamı “propago” gövdesinden türemiş halk kitlelerine düzenli ve sürekliliği olan “duyurulması lazım olan bilgi” olarak tanımlanmıştır (Ulu, 2012: 61). Propaganda kavramı halka, bireye ya da insan grubuna zihnen herhangi bir konuyu kabul ettirme süreci olarak tanımlanabilir. Bir başka tanımda noksan, art niyetli, özel olarak kurgulanmış hatalı mesaj ve ileti verme biçimi olarak tanımlanmıştır. Propaganda da amaç baştan ve yeniden dizayn etmektir (Çetin, 2014: 239). Propaganda özel olarak yanlı üretilen bilgilerin toplumu değiştirmesi için belli yöntemler kullanılarak topluma enjekte edilmesidir. Propaganda durumlarında iletişim ve mesaj akışı merkezden alıcıya doğru akan bir süreçtir (Çelik, 2017: 35). Propaganda çift yönlü bir süreçte işaret eder. İlki propagandayı uygulayan devletlerin harpte ve

sulhta ülkesinin millî beraberliğini oluşturmak, bir diğeri ise düşmanın millî birlik ve beraberliğini sekteye uğratarak düşman toplumun özgüvenini ortadan kaldırmaya yönelik propaganda hareketleridir. Siyasî olarak propaganda kavramının çekinilen tarafları olsa da ülkeler için kaçınılmaz bir süreç olduğu söylenebilir.

Nazi Partisi Hitler öncülüğünde 1923'te gerçekleştirdikleri darbe kalkışmasında Hitler hapse atılır; çıktığı zaman Nazi Partisinin politik çatışmaların odağında olduğunu görür. Joseph Goebbels'de Hitler zamanında aktif siyasetçilerdendir. Hitler gibi Goebbels de Nietzsche ve Schopenhauer gibi Almanya üzerinde etkili olmuş figürlere karşı yoğun bir beğeni duyuyordu. Hitler bilgisine, siyasî duruşuna ve aklına güvendiği bu genç politikacıya eğer Hitler'le birlik olursa onunla kardeşlik hukukunun olacağını, aksi takdirde insanlık tarihinde yok olup gideceğini söyler. Goebbels ise Hitler'e sadakatini bildirir, ölene kadar Hitlerden ayrılmaz (Goebbels, 2016: 7). Propaganda Bakanlığı kurulup başına Dr. Paul Joseph Goebbels getirilir. Naziler; insanları kendi partilerine üye yapmak daha sonra Alman kanından olanları Hitler'in ideolojisine göre eğitmeleri yönünde hem fikirdirler. Bundan dolayı Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisine, Münih'de garnizon komutanı olan General Von Epp'in desteğiyle "Völkischer Beobachter" adında bir gazete satın alırlar (Ülman, 1957: 155). Bu gazete propaganda faaliyetlerini kolaylaştıran bir adım olur. Ancak yeterli değildir. Bundan dolayı Hitler görüşlerini yaymak için "birahane" toplantıları" denen toplantılar yapmış; ancak bunlar çok fazla ses getirmemiştir. Hitler bunun sebebinin Birinci Dünya Harbinde keşfettiği propaganda eksikliğinden olduğunu düşünmüş ve propaganda faaliyetleri için Münih'in en popüler gazetelerinden birine duyurular göndertmiş ve bu toplantıya katılım oldukça artmıştır. Hitler bu bağlamda fikirlerini yaymada propagandanın etkisini fark etmiştir. 1929'da savaşlardan dolayı Almanya çok fazla borçlanmış ve borçlarını ödeyemez hale gelmiştir. Bu da ülkede işsizliği arttırmış, işsizlik arttıkça Nasyonal Sosyalist

Partinin üyeleri ve oyları da anlamlı bir şekilde artmış; bu süreçte Hitler propagandayla olanları lehine çevirmeyi başarmıştır (Ulman,1957: 150-159).

Alman propagandası temelde iki şekilde işliyordu; ilki iç politikada Almanlar için özel olarak üretilen propaganda söylemleriydi. Bunlardan ilki Germen ırkının üstünlüğüne dayanıyordu; bu da içte birlik olmasını sağlıyordu. İkincisi dış politikada yapılan propaganda faaliyetleriydi. Bunlar da savaşılan ülkelerle ve dış siyasette Almanya'nın kendini diğer ülkelere sunumunu ifade etmekteydi. Almanya'nın propaganda bakanı olan Goebbels'in oluşturduğu özel bir propaganda tekniği vardı. Bu teknik temelde halkın hassas taraflarını, benlik ve arzularını detaylı bir şekilde inceleyerek oluşturulmuş bir dizi özel yöntemi kapsamaktaydı. Bunlardan ikisi şöyleydi: "Söylediğiniz yalan ne kadar büyükse insanların inanması o kadar kolay olur." ile "Bir şeyi ne kadar çok uzun zaman tekrarlıyorsanız insanlar ona o kadar fazla inanırlar" gibi propaganda söylemleriydi. Bu söylemler kullanarak Almanya'daki kötü gidiş Yahudi ve Çingenelere mal edilmiştir (Katman, 2012: 14). Bu da beraberinde zamanın Almanya'sında ötekilere karşı belli yaptırımların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Duman (2018: 21) ve Doob'un (1964: 340-357) çalışmalarında Alman Nasyonal Sosyalist Parti Propaganda Bakanı Goebbels'e göre Propaganda ilkeleri temelde şu başlıklar altında sıralanabilir:

1. Propaganda sade olmalı aynı zamanda yalnızca bir tek yerden oluşturulup yönetilmeli.
2. Kaygı prensibi: aşırı yinelenen fikirler aşırı kaygı ve telaşa neden olur; az kaygı ise isteksizliğe. Bundan dolayı kaygı dozunda verilmelidir.
3. Yineleme prensibi: propaganda uygulayıcısı aynı durumu çok fazla yineler bundan dolayı akıllarda bu düşünceye verilecektir.
4. Propaganda uygulayıcısının toplumsal durumlar ve güncel vakalar üzerine bilgili olması gereklidir.

5. Haberleri küçültme ve büyütme prensibi. Haberler olduğu gibi verilmez onlara değerler yüklenir eğer propaganda uygulayıcıların lehine bir haberse bu büyütülür eğer aleyhlerineyse ya hiç verilmez ya da vermek zorunluluğu varsa küçültülür.
6. Propaganda eylemlerinin nihai sonları dizayn edilmeli ve propaganda düşmanın siyasetini ve duruşunu kesinlikle değiştirmelidir.
7. Propaganda yapılırken uygun iletişim araçları kullanılmalıdır.
8. Düşmanın imajını bozacağına inanılan düşmana ait materyaller toplanıp uygun bir şekilde kullanılmalıdır.
9. Uygun görüldüğü zaman “beyaz” (kaynağı belli olan) propaganda yerine kara (kaynağı belli olmayan) propaganda da yapılmalıdır.
10. Güçlü imaja sahip yöneticiler propagandanın inandırıcılığını artırır ve amacına ulaşmasını daha rahat sağlarlar.

Goebbels, Hitler’in fikirlerinin topluma tanıtılması ve yayılması için yoğun çabalar göstermiştir. Propaganda Bakanlığınca topluma servis edilen Hitler şu şekildeydi: kendini toplumuna feda etmiş, yaşarken dahi olağanüstü insanî özellikler gösterdiğine inanılmış, toplumu için her zaman en doğru kararları almış, bütün bu özelliklerinden dolayı da toplumunun beğenisini kazanmış örnek bir şahsiyet. Böylece Hitler’in sevilen, vazgeçilmez, büyük bir lider ve “Führer” olması sağlanmıştır. Almanya’nın birçok yerine Hitler’in posterleriyle mottoları panolara ve duvarlara asılmış sözlü kültürle bu mottolar ağızdan ağza gezmeye başlamış, heykelleri yapıp dikilerek Hitler’i öven filmler yapılmış ve şiirler yazılmıştır. Bunu yaparken bir propaganda tekniği olan korku çekiciliği kullanılmış, toplumu belli bir hedefe yönlendirmek için çeşitli iletilerle korku unsurları kullanılarak toplum belirli yönlerde kanalize etmek amaçlanmıştır (Mazıcı ve Çakı 2018: 290). Nasyonal Sosyalist Parti korku çekiciliği yanında Hitler’i toplumun gözünde yüceltmek için birçok propaganda tekniği kullandı ve bununla beraber Hitler’in toplumun üzerinde bir otorite “Führer” olması sağlandı. Hitler’in bu diktayı

oluşturmasında ilahî bir güç tarafından bu iş için seçildiği Almanya'yı idare edebilecek insanın yalnız o olduğu ve Hitler olmazsa kesinlikle Almanya'nın güçlü olamayacağı gibi söylemlerin oluşturulduğu görülebilmektedir. Bu sayede Hitler'in yaptığı bütün işlere karşı konulmadan itaat edilmesi beklenmektedir (Çakı, 2018: 24). Bu beklentiler halk nezdinde karşılık bulmuş böylece Nasyonal Sosyalistler toplumda büyük bir çoğunluğa ulaşmış Hitler gençliği olarak bilinen gençlerin sayısı beş milyona kadar ulaşmıştır.

Devlet unsuru Nazilerde önemlidir. Devleti ele geçirmek gücü ve devletin baskı ve ideolojik aygıtlarını ele geçirmektir. Devlet ülke içinde ırkı korur ve onu daha iyi bir duruma getirir; diğer uluslara karşı ise Alman ırkının devam etmesi ve diğer ülkelere üstün olması için gerekli toprak parçasını elinde bulundurur. Bu idealler uğruna kullanılan ideolojik aygıtlar; propaganda ve eğitim sistemidir. Propaganda bir araçtır varlığı amaca göre analiz edilir: başarılı ya da başarısız. Kitlelere ve halka uygulanan propaganda herkesin anlayacağı şekilde olmalı duygulara hitap etmelidir. Halkın hisleri çok sadedir. Halk bir şeyin ya yanındadır ya karşısında; halka göre bitaraf olmak acziyettir. Ayrıca propaganda da anlatılan şey dağınık değil tek bir yöne hitap etmelidir. Yoğun bir propagandayı desteleyecek en önemli unsur şahsiyetler yetiştirmektir; bunu da eğitim sayesinde gerçekleştirirler. Kaliteli bir eğitimin ilk şartı sağlıklı bir bedendir. Sonra kişilik, ahlak, güçlü bir irade, karar verme yetisinin güçlendirilmesidir. Her bireyin ruhunda Alman ırkının ruhu bulunmalıdır (Meriç, 1998: 124-125).

Alman Ulusunun Oluşumunda ve Yayılmasında Propagandanın Etkisi

Nasyonal Sosyalist Parti propaganda faaliyetlerinde gazeteler, filmler, duvar ilanları, radyolar, fısıltı gazetesi gibi pek çok yöntemi propaganda aracı olarak kullanmıştır. Bunlardaki amaç Alman halkını Nasyonal Sosyalist Partiye üye etmektir. Çünkü partinin programı ve Hitler'in söylemleri gereği halkın Nazi partisine üye olması şu anlamı taşıyordu: Alman ırkının üstün olduğuna, toplumsal refahı devletin oluşturacağına aynı zamanda üretim

araçlarının mülkiyetinin toplumlarda olduğuna ve Alman dili, tarihi ve yaşam biçimi etrafında birleşmeyi de kabul etmek demektir. Hakikat ve uluslararası insan hakları gibi şeyler yoktu; Nasyonal Sosyalistlere göre tek gerçek arı ırk olan Almanların hakikatiydi. Gelecek için yapılması gereken ise arı ırka ait vatandaş tipolojisi üretmekti. Bunun üretimi ise ancak Alman ideolojisine uygun “erkek” ler yetiştirmekle mümkün olacaktı (David, 1991:60).

Ülke içinde yapılan en büyük propaganda faaliyeti hiç şüphesiz devletin baskı ve ideolojik aygıtlarının Nasyonalist Sosyalist Partiye geçtikten sonra Nazi olmanın ülke içinde ayrıcalıklı olmayla eş anlamlı olmasıydı. Öyle herkes istediği gibi Nazi Partisine katılamıyordu, partiye katılmanın şartları vardı. Nazi Partisine üye olmanın kriterleri olarak daha önce herhangi bir Mason locasıyla bağlantısı olmamış olmak, Alman ırkına mensup olup 21 yaşını doldurmuş olmak ve Alman vatandaşı olmak sayılabilir. Ayrıca Nazi Partisi yetkilileri eğer istemezlerse parti üyeliğini askıya alabilirler ya da istedikleri toplumsal birliklerin Nazi Partisine üye olmasını engelleyebilirlerdi. Partiye başvuruların reddedildiği durumlarda vardır. Bunlar; üye olmak isteyen bir Yahudi ile evlenmişse ya da evlilik bitmiş olsa dahi o izdivaçtan bir çocuk doğmuşsa veya bir Yahudi locasına kaydı varsa, adı bir suçtan tutukluluk yaşamışsa, askerlikten atılmışsa, genetik bir hastalığı varsa Parti bu başvuruları doğrudan reddedebilir. Nazi Partisine yeni girenler “bağlılık yemini” yaparlar; partinin önemli misyonu öğretici ve pedagojik eğitimlerdir (Ülman, 1957: 170-171). Almanya’da Nasyonal Sosyalist Partiye bağlı birçok birlik kurulmuştu, bunlar karışık çok yönlü yapıya sahiplerdi; meslek gruplarına göre de yaş grubuna göre de tasnifleri mümkündü. Bunlardan birkaçı talebe birlikleri, Hitler’e hayran olan gençlik kolları, Hitler gençliği ve hocalardı. Almanya’da yaşayan insanlar bu oluşmuş birliklerden birinde aktif olarak görev almadığı takdirde refah içinde ve huzurlu yaşaması mümkün değildi (David, 1991: 40-72). Bunun dışında devletin aygıtları ve

kurumları Nazi Partisinin elinde olduğu için parti üyelerine bu propaganda faaliyetleri dışında da iş bulma imkânı sağlanabiliyordu.

Bir Alman ırkı oluşturmak ve onları arî bir hale getirmek için ülke içinde bütün azınlıklara özellikle Yahudiler ve Çingenele yönelik çok ciddi olumsuz propaganda faaliyetleri yapıyordu. Nasyonal Sosyalist Parti propaganda teknikleri ve birçok kitle iletişim aracı yardımıyla oluşturdukları Alman milliyetçiliği etrafında toplanmış halk kitlelerine diğer devletler tarafından yapılacak propagandalardan da korkmaktaydılar. Bu propagandalar Alman milliyetçiliği etrafında toplanmış ulusu dağıtabilirdi. Bundan dolayı düşman devletlere ait yayın yapan radyoları dinleyenler idama çarptırılıbiliyordu. Goebbels ulusa seslenirken halkının özgüvenini, gururunu ve onurunu artıracak cümleler kuruyor; düşmana karşı sonuna kadar direnmeleri konusunda telkinlerde bulunuyordu. Ayrıca Goebbels'in halkın rahatsızlıklarını, sınırlarını, içlerindeki şiddeti Almanlara değil diğer topluluklara yönlendirmeleri konusunda özel teknikler kullandığı da bilinmektedir. Uluslar milliyetlerini tanımlamak diğer halklarla sınırlarını belirginleştirmek için kendi dışlarında düşmanlar belirlerler. Almanlar da Yahudiler, Çingeneler dışında Bolşevikleri de bu listeye eklemiştir. Almanya'da bazı güçlü muhalif yapılar ile savaşılan devletlerin ulusları için yalnızca zekice edilmiş laflar çok da işe yaramıyordu. Propagandanın işe yaramadığı durumlarda güç kullanılması icap ediyordu. Zira Goebbels propagandanın işe yaramadığı hallerde "eylem ve hareket" kullanılması gerektiğini düşünüyordu (Doob, 1964: 349-365). Alman devletinin Milli Eğitim ve Propaganda Bakanı olan Goebbels bu hareket ve eylemlerin devlet aygıtları ile yapılması gerektiğini belirterek devletin baskı aygıtları ve ideolojik aygıtlarını propaganda uğruna kullanılması gerektiğinin açıkça belirttiği söylenebilir. Özellikle "Nürnberg Yasaları" olarak bilenen 1935'te alınan kararlarda Nasyonal Sosyalist Parti, Yahudi karşıtı kanunlar çıkarmıştır. Bu kanunlarla Alman ırkından gelenlere üst insan muamelesi

öteki ırklara özellikle Yahudilere ve Çinganelere ikinci sınıf insan muamelesi yapılmıştır. Alman ırkına mensup olanların diğer ırklarla izdivaçları ırkı kirleteceği ve bozacağı gerekçesiyle yasak edilmiştir. Bunun yanında Nasyonal Sosyalistler Alman ırkının saflığına leke sürecektir herkesi ortadan kaldırmayı hedef edinmişlerdir. Bu durumun elbette en bariz delili milyonlarca Yahudi'nin öldürülmesi ile sonuçlanan tarihe "Holocaust" olarak geçen soykırımdır. Yalnız unutmamak gerekir ki bu yalnız Yahudilere yönelik bir kıyım olmayıp arı ırkı lekeleyeceği düşünülen her topluluğa engellilere, Çinganelere ve farklı cinsel tercihlerde bulunan insanlara karşı da yapılmıştır (Parlak, 2015: 40).

Nasyonal Sosyalistler iktidara gelmeden önce çalışma alanı olarak gençleri seçmiş ve gençler üzerinde propaganda faaliyetlerine başlamışlardır. Nasyonal Sosyalistlerin söylemleri hareketin bir gençlik oluşumu olduğudur. Nazilerce gençlerin hedef kitle olarak seçilme sebebi enerjilerinin çokluğu, kolay yönlendirilmeleri, Hitlerin Kavgam'da gençleri çalışma alanı olarak göstermesi ve gençlere seslenmesi ve yeni ulus oluşturma idealine gençlerin daha uygun olması gibi nedenlerden dolayı gençler üzerine odaklanıldığı söylenebilir. Bu gerekçelerden dolayı Hitler ülke yönetimine gelmeden önce parti tabanı okullarda eğitim programlarında olmayan etkinlikler vasıtasıyla birçok Alman genci "Hitler Gençliği"ne (Hitler Jugend) dönüştürülmüştür. Eğitim bu gençlik çalışmalarında çok büyük rol oynuyordu. Nasyonal Sosyalist Parti üyesi olan öğretmenlerce ve üniversite hocalarınca verilen eğitimlerde Alman ırkı ve "aryan"ların onurlu, gururlu ve yüce ırklar olduğu fakat diğer ırkları; bozuk, aşağılık ırklar oldukları şeklinde mesajlar verilebiliyordu. Ayrıca okullarda verilen eğitimlerde temel amaç Alman ırkı etrafında vatandaşlık şuuru taşıyan, vefalı, özverili, kendisini Hitler ve Almanya için feda etmeye hazır insanlar üretmektir. Okullardaki Hitler Gençliği'ne verilen eğitimin en temelinde hiç şüphesiz Führer'e itaat vardı. Bu gençlik yapılanması Hitler'in doğum tarihini milli bir tören günü olarak

benimseyip öyle değerlendiriyorlardı. Ayrıca okullarda aldıkları eğitimde ilerde Almanya'ya hizmet edecek fedakâr erler olarak Führer'e sağdık kalacaklarına ant içiyorlardı. Üye sayısı 1933 yılında elli bin civarı olan Hitler Gençliği yapılanması 1935-1937 yılları arasında beş milyon üye sayısını geçmiştir (<https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/indoctrinating-youtherişim>,10.09.2019. URL: 1). Eğitim kurumlarında Hitler Gençliği güçlü Alman ırkı çerçevesinde beden eğitimi etkinliklerine yönlendiriliyor; onlara daha küçük yaşlarda düzenli idman yapmanın önemi üzerine eğitimler veriliyordu. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesine yakın Hitlerin bu gençlik yapılanması savaş meydanlarına sürülmüş muharebenin son zamanlarına dek çok kararlı bir duruş göstermişlerdir (Çakı, 2018 d: 10-11).

Almanya için en büyük propaganda eseri hiç şüphesiz Kavgam'dır. Hitler eserinde şöyle diyordu; "Tiyatro, sinema, edebiyat, güzel sanatların diğer kolları, basın, duvar ilanları, sergiler medeniyetin ve devletin prensibi olan ahlaki bir fikrin hizmetine verilmelidir... Ferdî hürriyete tanınan hak, ırkı kurtarmak görevi karşısında ikinci planda kalır." (Hitler, 1976: 218). "Tarih; geçmişte neler olduğunu öğretmek için okutulmaz Tarih öğrencinin gelecekte, kendi milletinin hayatını sağlamak için takip edebileceği yolu öğrenmesi için öğretilir... Irkçı devletin görevi, ırk meselelerini ön plana alan bir dünya tarihinin titizlikle yazılmasına nezaret etmektir." (Hitler, 1976: 367). "Öğretim ırkçı devlete millî gururu geliştirmek imkânını sağlamalıdır... Gençlerin eğitilmesi bu şekilde yapılmalıdır. Bu işlem o şekilde yapılmalıdır ki bir genç okulunu bitirdikten sonra yarım bir barışçı veya yarım bir demokrat veyahut bunlara benzer herhangi bir yaratık olmamalı tam bir Alman olarak yetişmelidir." (Hitler, 1976: 372). "Gençlerin kalplerine nasyonalizm ile sosyal adalet hissinin samimi bir sentezi yerleştirilmelidir... Irkçı devlet, gençliği uygun bir surette eğiterek, ırkın bekasını sağlamaya çalışmalıdır. Irk bu zor ve kesin imtihana dayanabilmek için daima yetişmiş ve hazır bir halde

tutulmalıdır. Şu unutulmamalıdır ki, zafer bu yola ilk önce giren millete gülecektir. Irkçı devlet kendi eline teslim edilen gençliğin kalbine ırk ruhunu ve ırk hissini sokabildiği gün öğretmen ve eğitimci olarak üstüne düşen görevi yerine getirmiş ve en büyük gayelerinden birine ulaşmış demektir. Hiçbir genç, kanın halisliğini ve bunun milletimizin bekası için gerekli ve zarurî olduğunu tam manasıyla anlamadan okuldan çıkmamalıdır.” (Hitler, 1976: 373). Nasyonal Sosyalist Parti'nin hüküm sürdüğü yıllarda Almanya'nın kutsal ve en büyük propaganda kitabı olan “Kavgam”da Hitler bir Alman ırkının oluşumu için hem ahlaki yönlendirmelerde bulunuyor hem de devletin bütün aygıtlarını kullanarak nasıl bir Alman ırkının oluşturulması gerektiğini ayrıntılı bir şekilde tarif ediyordu. Sürekli daha gururlu ve onurlu olduklarına dair kendilerine propaganda yapılmış bir ulus elbette diğer milletleri ve ulusları kendinden alt kademede görecekti ve kendilerini onlardan daha üst bir aşamada konumlandıracaktı.

Hitler'in dünyaya hâkim olmak ve arî bir ırk oluşturmak gibi büyük iki amacı vardı. Bundan dolayı önce Almanya içinde birliği sağlamak daha sonra Alman hayat sahasını büyütürken Avrupa'ya hâkim olmak ve nihayetinde bütün dünyada söz sahibi olmak istiyordu. Alman ordusu istila ettikleri yerlerin filmlerini yapıp orda yaşayan insanların ve öteki devletlerin gözünde ne kadar iyi oldukları yönünde yoğun propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. Alman devleti propaganda faaliyetleri yaparken bütün kitle iletişim araçları, sinema, sanat ve mimariyi; dış ülkelerdeki işgal ettikleri yerlerde ise bunların yanında yandaş yönetimleri başa getirerek ve oraların halkını basit zevklere yönlendirerek halkın algısını başka yönlere çekmeye çalışmışlardır. Ayrıca politik anlamı olan ve halkın algısı üzerinde etki eden haberler ve mesajlar yaymışlardır (Küçük, 2018: 25-26). Toplumsal olarak bir halkı yönetip yönlendirebileceklerini düşündükleri bütün aygıtları kendi ideolojileri etrafında kullandıkları da yukarıda belirtilenlerden anlaşılabilir.

Hitler ve Nazi Almanya'sı üzerine çalışmaları olan Çakı'nın (2018 c;) "İkinci Dünya Savaşı'ndaki Propaganda Savaşlarında Çizgi Filmin Rolü: Nazi Almanya'sı ve Amerika Birleşik Devletleri Üzerine İnceleme" adlı çalışmasında İkinci Dünya Harbi'nde "Nimbus Libere" adlı bir çizgi film yapılmış. Bu çizgi filmle Nasyonal Sosyalistler Fransa'da Amerika'ya karşı dayanak oluşturmaya çalışmışlardır. Bu çizgi filmle Almanlar hem görüntü hem de çizgi filmde kullanılan seslerle öteki uluslara karşı öfke ve şiddet oluşturmayı amaçlamışlardır. Çizgi filmde Almanlar iyilik, güzellik, saadet, arkadaşlığı temsil ederken; Amerikalılar hile, kin, şantaj gibi olumsuz figürler üzerinden temsil edilmiştir (Çakı, 2018c: 51-63). Bu sayede çocukların zihinleri üzerinde dahi Alman kimliği iyilikle özdeşleştirilmiş; Amerikalıların ise kötülükle zihinlere kazınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Nasyonal Sosyalistlerin İngiltere, ABD, Yahudiler ve Ruslarla tek başına mücadele etmesi oldukça zordu. Özellikle 1941'lere gelindiğinde Ruslar karşısında savaşı kaybetmişlerdi ve Alman ordusu gücünün büyük bir kısmını yitirmişti. Hem Almanların rakiplerinin güçlü olması hem Almanya'nın eski gücünü kaybetmesi gibi nedenlerden dolayı Almanya kendine müttefik olacak yapıların arayışına girdi (Çakı, Gülada ve Çakı, 2018: 57). Alman askerleri gittikleri yerlerde Müslümanlarla da karşı karşıya geldiler; bundan dolayı Müslümanları kendilerinin yanında savaşa sokmak istediler. Müslümanları etkilemek ve Alman saflarında savaşa sokmak için Alman Propaganda Bakanlığı emrinde çalışan radyolarda Kudüs Müftüsü Hacı Emin El-Hüseyni'ye programlar yaptırılıyordu. Hüseyni; Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Slovenya, Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Macaristan, Yunanistan ve Trakya'yı içine alan bölgedeki Müslümanları Alman bayrağı altında İslam'ı yaymaya davet etmiştir. Bu davetler bölgedeki Müslümanları etkilemiş ve Müslümanlar bu davete icabet etmişlerdir. Bu Müslümanlara namaz kılmaları, helal gıda ihtiyaçları ve fes takmaları gibi büyük ayrıcalıklar tanındı. Böylece

Müslümanlar Alman saflarında yerlerini almışlar ve “Hancer Tümeni”ni kurmuşlardır. Savaşa katılan bu gençlere ilk önce Goebbels’in Bakanlığınca yayımlanan “İslamiyet ve Yahudilik” adlı eser okutulmuş. Yahudilere karşı kin ve öfke duymaları sağlanmıştır. Hüseyini daha sonra Nazi askerleri arasındaki Müslümanların temsilcisi olarak onları denetlemiş; ancak onlara Müslümanlara ait selamlama biçimlerinden biriyle değil Hitler selamıyla selam vermiştir. Aynı zamanda Hüseyini Müslüman komutanlarla yaptığı konuşmalarda İslamiyet’in hayata bakışıyla Nasyonal Sosyalistlerin hayata bakışlarının çok da farklı olmadığını bundan dolayı Nasyonal Sosyalistlere itaat etmekle Allah’a itaat etmenin aynı şey olduğunu söylemiştir (Özakıncı, 2010: 79-83). Nasyonal Sosyalistler Hancer Tümeni’nin kurulması için Balkanlardaki Müslümanları birçok konuda tesir altına alma konusunda çaba göstermişlerdir. Bunların birkaçı şöyleydi: Müslümanların nefsi müdafaa yapabilmek için Hitlere katılmaları gerekiyordu. Ayrıca Rusya’dan gelen komünist tehdidi Balkanlara doğru ilerliyordu, bunu da engellemek gerekiyordu. Bütün bunların yanında Hançer Tümeni’ne katılmak bölgede huzur sağlayacak ve katılanların “kahraman” olacaklarına dair propagandalar yapılmıştır (Çakı, Gülada ve Çakı, 2018: 72-73). Bütün bu askeri oluşumlar Hitler’in dünya görüşüne hizmet etmiş ve Nasyonal Sosyalistleri propaganda etkisiyle daha da güçlü bir konuma taşımıştır.

Sanayileşme, propagandanın erişilebilirliğini ve ulaşılabilirliğini arttırmıştır. Özellikle kitle iletişim araçlarının seri üretimi ve kolay yoldan elde edilmesiyle birlikte Alman hükümeti kolayca her yere ulaşabilir hale geldi. Özellikle kitle iletişim araçlarının mesaj göndermede etkin olması Alman Hükümetinin İkinci Dünya Harbine kadar etkin bir şekilde kullanmasını sağlamıştır (Atabek, 2003 :7). Sanayileşmeyle birlikte kitle iletişim araçları etkin kullanıldığı fark eden Goebbels halka doğrudan ulaşımı sağlamıştır. Goebbels, tek taraflı iletişimi sağlayan ve propaganda faaliyetlerine uygun olarak kullanılacak herkese ulaşılacak ve herkesin

ulaşabileceği en önemli araçlardan birinin radyo olduğunu fark eder. Halkın radyo sahibi olması için yoğun çaba gösteren Goebbels çok cüzi fiyata mal edilen radyoları halka düşük fiyata satar. Hitler yönetime geçtikten sonra radyodan 50 kadar halka seslenişi olmuş ve ulus Hitler'i coşku ve hevesle beklemiştir. Hitler'in hitabeti çok güçlü olduğundan alçak tonla konuşurken aniden sesini yükseltmekte bu da dinleyenleri coşturmaktadır. Yaptığı söylevlerde Almanya'nın Birinci Dünya Harbinde aldığı yenilginin intikamının alınacağı, ayrıca eğer halk Hitler'e bağlılık gösterirse onlara yüzyıllar boyunca devam edecek bir Alman devletinin de kurulabileceğinin mesajını verir. Erken saatlerde başlayan ve geç saatlere kadar devam eden radyo yayınlarında Almanya'nın çok şanlı bir geçmişinin ve muhteşem bir geleceğe sahip büyük bir devlet olduğu mesajları zihinlere yerleştirilmektedir. Bu radyolarda yabancı kültürlerle ait hiçbir şeyin çalınmasına ve yayınlanmasına izin verilmiyordu. Radyoda yalnızca Alman kültürüne ait parçalar çalınıyor, Alman kültürüne ait yayınlar yapılıyordu. Böylece radyo tam bir propaganda aracı olarak kullanılıyordu. Almanların bu denli yoğun propaganda yapmadaki en büyük hedefi Almanya'yı özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında güçlü bir ulus olarak sergilemektir. Özellikle yurtdışı yayınlarda amaç dünyanın bozulmuş düzenini üstün ırka, teknolojiye ve yaşam tarzına sahip olan Almanların düzelterebileceğini bütün uluslara göstermektir (Kasım, 2011: 66-68). Bu Hitlerin savaş propagandasının özünü oluşturmaktaydı. Nasyonal Sosyalistlere göre hayat doğası gereği bir savaş alanı olarak görülmekte bundan dolayı Alman halkları varlıklarını devam ettirebilmek için güçlü olmak ve savaşmak zorundadırlar. Aksi takdirde yok olup gideceklerdir. Bu ülkü Almanları fiziksel olarak hem spora yönlendirmiş hem de teknik anlamda ülke güçlü bir sanayiye benimsemiş ve bu düşünceye uygun olarak ülkenin her yerinde fabrikalar açılmıştır. Zira güçlü olmak Nasyonal Sosyalistlere göre olmazsa olmaz bir durumdur çünkü Hitler Darwin'in doğa kanunları uyarınca, güçlü olanların zayıf olanları yok ettiği

görüşünü benimsiyor ve savunuyordu (Çakı, 2019: 349-350). Bundan dolayı da Almanların spor yaparak fiziklerini, teknik ilerlemeyle sanayilerini geliştirmeleri gerektiğini ayrıca yine savaş sanayilerini güçlendirerek muharebe meydanlarında var olabileceklerini düşündükleri de söylenebilir. Hitlerin “Lebensraum” yani hayat alanı anlamına gelmekte olan ideolojisi temelde Almanya’nın elindeki toprakların Alman ulusuna kâfi gelmeyeceği, bundan dolayı da Almanya’nın bölge ülkelerinin toprakları üzerindeki işgalci siyasetini anlatmaktadır (Uyar ve Korkmaz, 2015: 1336-1337). Bu da yine Almanların savaşmaları için başka bir gerekçe olarak Nasyonal Sosyalistlerin zihinlerinde yer alan bir diğer önemli argümanlardandı.

Etkin propaganda tekniklerinden birkaçı yüz yüze olanlardır. Örneğin toplantılar, seminerler gibi (Doğan, 2015: 298). 1932 yılında Alman hükümeti ilk otobanı hizmete açtı. Fakat başa gelen Nasyonal Sosyalistler propaganda faaliyetlerini daha hızlı, etkin ve ulaşılabilir yapmak için otobanları kullanmaya başladı. Otobanları vardı fakat herkes araba alacak imkâna sahip değildi. Bu bağlamda Nasyonal Sosyalistler tüm vatandaşların taşınabilir olması için büyük propagandalar yaptılar. Yalnız refah seviyesi yüksek olanlar değil sıradan insanlar da bir yerden bir yere gidebilmeliydi. Bu fikir ışığında “halk arabası” adını taşıyan “Volkswagen” düşüncesi böylece yerini almış oldu (Dick ve Lichtenberg, <https://www.dw.com/tr/ilk-otoban-%C4%B1n-hik%C3%A2yesi/a-16143393> 2012 Erişim 14.09.2019. URL:2).

Nasyonal Sosyalist Parti iktidara gelince etkin medya organları olan gazeteleri sıkı bir denetime tabi tutarak bir kaçını mühürler. Diğerlerine de yönetici olarak Nazi Partisi üyelerinden atamalar yapar. Radyolar da devlet tarafından yönetilir. Devlete ait radyoların sinyal güçleri artırılarak etki alanı genişletilir. Filmler propagandanın en etkin taşıyıcılarından biri halini alır, ondan dolayı özel sektör desteğiyle propaganda filmleri çekilir. Sanat ve edebiyatta propaganda için kullanılır. Kitap yazmak için ilgili odaya kayıt

olmak gerekli ön şarttır, kuşkuilanılan kitaplar derhal bakanlık tarafından toplatılır; uygun görülmeyen eserler törenlerle halkın önünde yakılır (David, 1991: 73-74). Hatta posta pullarında bile Nasyonal Sosyalistlerin diğer insanlardan daha değerli olduğu ve Hitlerin büyük bir lider olduğunu belirten propaganda faaliyetlerinde araç olarak kullanılmıştı (Çakı, 2018a: 1589). Kitle iletişim araçları ile birlikte sanatın da propaganda aracı olarak kullanılarak “rıza üretimi” nin sağlanması ve böylece büyük halk kitlelerin yönetilip yönlendirilmesi de söz konusu olmuştu (Altun, 2010: 24). Yalnız bu sanatın bağımsızlığını ortadan kaldırmış sanatı siyasetin hegemonyası altına sokmuş ve sanatı araçsallaştırmıştır (Akgül, 2017: 4). Mimari eserlerde sanat anlayışından ziyade kabalık, büyüklük ön planda tutulmuştur. Böylece mimaride Nazilerin amaçlarına hizmet eder hale getirilmiştir (Küçük, 2018: 24). Kısaca Nasyonal Sosyalist Parti, Alman ırkı etrafında bir toplum oluşmasını istiyor bunun gerçekleşmesi için parti programına koyması gereken bütün maddeleri titizlikle koyup bunu uyguluyordu. Artık Nasyonal Sosyalist parti demek Alman arî ırkının tek çatı altında toplanması ve dış politikada yükselmesi için oluşturulmuş özel bir parti anlamını taşıyordu. Bundan dolayı bu partinin bütün faaliyetleri en temelde Alman ırkı oluşturmaya yönelik faaliyetlerdi. Hatta parti liderleri de bu minvalde çalışıyordu Goebbels anılarını anlattığı kitabında Alman ırkının bozulmasından endişe ederek Almanya’da çalışan yabancı uyruklu işçilerin Alman hanımlarla iletişimlerinin arî ırkı bozabileceğini ve bunun büyük bir soruna neden olacağını dile getiriyordu (Goebbels, 1948: 11). Ülke içinde Alman olmayanlara karşı farklı müeyyidelerde bulunan Naziler iç politikadaki paydaşlarından müeyyideleri uygulama yönünden yardım etmelerini istemişlerdir. Nasyonal Sosyalistler bütün kitle iletişim araçları ile kendi ideolojilerinin propagandasını yapmışlar, düşman ülkelerde Almanya’ya karşı benzer biçimde karşılık vermişlerdir. Böylece savaş ve ticaret gibi birçok alanda Almanya ile diğer devletler arasında büyük bir propaganda yarışı da

başlamıştır (Nuhoğlu vd. 2015: 293-298). Bu alanlarda propaganda usulleri ile devam eden rekabetler propaganda tekniklerinin gelişmesine ve ilerlemesine neden olmuştur.

Sonuç

Nasyonal Sosyalistler Parti, programını arî Alman ırkı ve Hitler'in ideolojisi etrafında oluşturmuştur. Nazi Partisi iktidara geldikten sonra devlet yapısını güçlendirdi propaganda faaliyetleri için özel gazeteler, tiyatrolar, sinemalar, radyoları denetimleri altına alıp başlarına Nasyonal Sosyalist Parti üyelerinden yöneticiler atamıştır. Ayrıca devlete ait olan radyoların da verici noktalarını ve sinyal güçlerini arttırarak halkı her yönden kuşatmıştır. Eğitim de tamamen iyi bir Alman ırkına mensup vatandaş yetiştirme üzerine kurulmuştur. Nasyonal Sosyalistler propaganda faaliyetleri yaparken önemli bir şeyi fark etmişlerdi: tercümenin gücünü. Her söylemi ve bilgiyi önce bir merkezde topluyor sonra halka kendi propagandalarına uygun araçlarla servis ediyorlardı.

Propaganda aracı olarak radyo çok etliydi Goebbels Hitlerin görüşlerini halka aşılama için çok yoğun çaba göstermiştir. O dönemde Goebbels'in emriyle radyo üretimine başlanır düşük fiyata mal edilen radyolar halka çok cüzi fiyatlar karşılığında satılır. Hitler'in konuşmaları bu radyolardan halka ulaştırılır. Radyolarda Alman kültürüne ait şarkılar çalınır, programlar yapılır. Yalnız radyolar değil, çizgi filmlerde de karakterler üzerinden Almanların dürüst, ilkeli, üstün oldukları yönünde mesajlar verilir. Dolaylı yoldan Alman olmayanlara toplumda çok fazla yaşam şansı kalmaz. Toplumun bütün kurumları ırksal öğelerle tanımlanmış ve biçimlenmiştir. Devletin ideolojik aygıtları üzerinden başlayan Alman arî ırkına ait propaganda söylemleri artık halkın içine girmiş ve bizzat halk tarafından taşınır hale gelmiştir. Önce toplumda ayrıksı otlar olarak görülen içerde Yahudiler, Çingeneleler, engelliler ve fiziksel olarak zayıf olanlar ötekileştirmeye ve daha sonra yok edilmeye başlandı. Alman kanını

taşıyanlara devlet tarafından verilen özel haklar ve Almanların gururlarını okşayıcı ve diğer insanlardan üstün oldukları yönünde yapılan propaganda faaliyetleri kısmen Almanların diğer azınlıklar üzerinde kendilerini üstün olarak görmelerini sağladı. Daha önceden belirtildiği üzere ulus devlette siyasi olarak özgürlükler ancak o ulusun vatandaşlarını ya da yurttaşlarını kapsamaktadır. Bir milletin birlik ve beraberliğini sağlamak için ötekileştirme ve dışarda düşman var etme yaygın kullanılan yöntemlerden biri olduğu söylenebilir. Nasyonal Sosyalistler de dışarda Bolşevik ve komünistleri tehdit olarak göstererek halkı Alman ırkı etrafında birleştirmeye çalıştı.

Almanya’da propaganda faaliyetlerinin etkili olmadığı yerde devletin baskı ve güç aygıtları olan Alman subaylarından oluşan Gestapo birlikleri kullanıyordu. Bütün bu faaliyetler sonucunda propaganda üzerinden halka sürekli verilen Alman ideolojisi ve Alman devletinin baskı aygıtları ile bunun desteklenmesi içerde muhalefete rağmen de olsa bir Alman ulus bilincinin oluşmasına neden oldu. Alman ırkına mensup olanlara siyasal, ekonomik, askerî ve kültürel alanlarda daha avantajlı yaşam şartları sağlandı. Bütün bu nedenler dolayı Nasyonal Sosyalistler; Alman ırkına mensup olmayı ülke içinde ayrıcalıklı ve yabancı olanlara karşı üstün kılarak Alman vatandaşlarının Alman kimliğine bağlılığını arttırmışlardır. Bu sayede Nasyonal Sosyalistler Alman ırkını ulus etrafında toplayarak Alman kimliğinin sınırlarını belirgin hale getirmişlerdir.

Kaynakça

- Akçetin, Ç. N. (2016). “Martin Heidegger ve Nasyonel Sosyalizm: O bir Nazi miydi?” *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 47-63.
- Akgül, R. F. (2017).“Nazi Almanya’sı Örneğinde Propaganda Afişleri”*Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.35, Pdf No: 1-22
- Akın, U., Arslan, G.(2014) “İdeoloji ve Eğitim: Devlet- Eğitim İlişkilerine Farklı Bir Bakış”, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 81-90.
- Altun, S. U. (2010). “Hitler Almanya’sında Sanat ve Propaganda” *Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, S.5,23-39.

- Aslan, M. M. (2017).“Lenin Türü Propaganda”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,Yıl5, S. 48, 232-241.
- Atabek, N. (2003).“Propaganda ve Toplumsal Kontrol”, Selçuk Üniversitesi,2(4),4-12.
- Atagün, B. (2018, 19 Temmuz). Adolf Hitler Nasıl Führer Oldu? Erişim Tarihi 04.08.2019, <http://www.ha-ber.com/adolf-hitler-nasil-fuhrer-oldu-makale,32542.html>
- Aydın, R. (2018). “Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet” Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 6(1), 229-256.
- Cevizci, A. (1999).Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Coşkun, V. (2004). “Küreselleşme ve Ulus Devletin Geleceği”, Muhafazakâr Düşünce, Yıl,1 Sayı,1.S.239-258
- Cuff, E. C., Sharrock, W. W., Francis, D. W. (2015).Sosyolojide Perspektifler, (Çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları.
- Çakı, C.(2018a).“Nazi Almanya’sı Döneminde Basılan Posta Pullarının Propaganda Amaçlı Kullanımı”, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 6(2), 1569-1595.
- Çakı, C.(2018b).“Adolf Hitler’in kült Lider İnşasında Kullanılan Propaganda Posterlerinin gösterge bilimsel analizi”. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 3(6), 24-38.
- Çakı, C. (2018c). “İkinci Dünya Savaşı’ndaki Propaganda Savaşlarında Çizgi Filmin Rolü: Nazi Almanya’sı ve Amerika Birleşik Devletleri Üzerine İnceleme”, Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları (Hire),1(2),51-63.
- Çakı, C. (2019), “Nazizm İdeolojisinde Sporun Sunumu: Spor Konulu Nazi Propaganda Posterleri Üzerine İnceleme” TRT akademi, 4(8),347-366.
- Çakı, C., Gülada, O. M., Çakı, G. (2018). “Balkanlarda Bir Nazi Ordusu: Nazi Propaganda Afişlerinde Hançer Tümeni”, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, E dergi,7(2), 55-77.
- Çelik, H. (2017). “Eylemli Propaganda Kavramı ve Klasik Koşullanma” ArelEysad,2(1), 35-52.
- Çetin, H. (2001). “Devlet, İdeoloji ve Eğitim”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi,25(2),201-211.
- Çetin, N. B. (2014). “Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24(2),239-265.
- David, C. (1991).Hitler ve Nazizm,(Çev.: Hüseyin Boysan),İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Dick, W., Lichtenberg, A.,(2012). İlk otobanın hikâyesi,(Çev. Başak Demir), Erişim, 14.09.2019 <https://www.dw.com/tr/ilk-otoban%C4%B1n-hik%C3%A2yesi/a-16143393>

- Doğan, İ., (2015). “ Propaganda Aracı Olarak İnternet: Kayseri İli Merkez Seçmeni Üzerine Bir Alan Araştırması”, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 3(2), 296-319.
- Doob, W. L. (1964).Goebbels’in Propaganda İlkeleri,(Çev. Ünsal Oskay),New York: 337-366.
- Duman, M. (2018). II. Dünya Savaşı Sonrasında CHP Hükümetlerinin Dış Politikaya Yönelik Propaganda Faaliyetleri (Amaçlar, Araçlar, Yönelişler), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eşki, Uğuz, H., Saygılı, R. (2016) “Küresel Dünyada Ulus Devlet”, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Ekim, Yıl:16 Sayı:32, 127-147.
- Foucault, M. (2016). Cinselliğin Tarihi. (Çev.: Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Friedlander, S. (2016).Nazi Almanya’sı ve Yahudiler, Cilt 1, (Çev. Ali Selman), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Goebbels, P. J. (1948), The Goebbels Diaries (İngilizceye Çev. Louis P. Lochner), Newyork: Doubleday & Company, Inc.
- Goebbels, P. J. (2016). Gerçek Yüzüyle Komünizm ve Teori ve Pratikte Bolşevizm. (Çev. Zehra Köroğlu), İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- Güldekin, N.(2006). “Ulus, Ulus-Devlet ve Uluslaşma Kavramlarına İlişkin Tartışmalar Ve Türkiye” C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(2), 157-168.
- Güngör, S.(2001). “Althusser’de İdeoloji Kavramı”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Y:2001, 6(2), 221-231.
- Gür, T.(2018). Nazi Almanya’sı Soykırımına Maruz Kalan Yahudiler Ve Onları Kurtarma Mücadelesi Veren Türk Diplomatlar,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hitler, A.(1976).Kavgam, İstanbul: Toker Yayınları.
- Holocaust Encyclopedia <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/indoctrinating-youtherişim,10.09.2019>. URL: 1).
- Karaca, N. (2014).Siyaset Sosyolojisi, Ünite 7,Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.
- Karaca, N. (2018).Siyaset Sosyolojisi Okumaları, Erzurum: Femenon Yayıncılık.
- Kasım, M. (2011). “Hitler Döneminde Propaganda Aracı Olarak Radyo” Selçuk İletişim 6(4), 64-75.
- Katman, F. (2012). “Hitler”, İstanbul Aydın Üniversitesi Uygulama Dergisi, Nisan/ Mayıs, S:12-15.
- Kazancı, M. (2012). “Althusser, İdeoloji ve İdeolojiyle İlgili Son Söz”. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, İstanbul University Faculty of Communication Journal, 0 (24), Retrieved from <http://dergipark.org.tr/iuifd/issue/22865/244156>.

- Kazancı, M. (2002). “Althusser, İdeoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 57(1), 56-87.
- Kılıç, S. (2012). “Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: İrk Atma Ocağı (Takmak Köyü-Elif İskeçe Örneği)”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 63, 297-310.
- Kılıçbay, M. A. (1996). Uyruktan Vatandaşa Geçimden İktisada, Ankara: İmge Kitabevi.
- Konak, N. (2011). “Ekonomik Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Kuramsal Yaklaşımlar”. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 1, 149-164.
- Küçük, E. (2018). “Türkiye’de Nazi Almanya Propagandasına Bir Örnek: Ankara ve İstanbul’da Alman Mimari Sergileri”, Ankara Araştırmaları Dergisi, 6(1), 23-38
- Mazıcı, E. T. ve Çakı, C. (2018).“Adolf Hitler’in Korku Çekiciliği Bağlamında Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı”, Erciyes İletişim Dergisi Akademia, 5(3), 290-306.
- Mc Carthy, D, E. (2002).Bilgi Kültürü, (Çev. A. Figen Yılmaz), İstanbul: Çiviyazıları.
- Meriç, C.,(1998). Ümrandan Uygarlığa, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Murray, H. (1943). “Adolf Hitler’in Hitap Gücü ve İkna Kabiliyeti” Erişim Tarihi 05. 08. 2019 <http://www.gizemligercekler.com/adolf-Hitler'in-hitap-gucu/>
- Nuhoğlu, M., Boyraz, B., Dolunay, A., İlhan, M.,(2015). “Der Adler Örnekleminde Nasyonal Sosyalist Almanya’da Süreli Yayınlarda Propaganda”, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 8(40), 292-299.
- Özakıncı, C. (2010). “Hitlerin İmamları”, BD, Haziran, 76-86.
- Özdoğan, A. (2003). Ulus Devlet ve Coğrafyanın İnşası, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı.
- Parlak, M. T.,(2015). “Galiplerin Adaleti: Nürnberg ve Tokyo Askeri Ceza Mahkemeleri”, ABMYO Dergisi, S. 38, S37-53.
- Qualter, H, T. (1980).“Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi”, (Çev. Ünsal Oskay), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 35(1),255-307.
- Sağ, V., Aslan, M. (2001). “Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, 25(2), 173-183.
- Sunar, İ.,(1999).Düşün ve Toplum, Ankara: Doruk.
- Taşçı, S. (2006).Yüzyılı Düşünmek, İstanbul: Say Yayınları.
- Ulu, C. (2012). “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, Yıl:10. S, 12,61-83.
- Uyar, H. ve Korkmaz, Ç. C. (2015). “Birinci ve İkinci Dünya Savaşı’nın İşbirlikçi Hükümetleri: Damat Ferit Paşa ve Vichy Hükümetleri”, Belgi, S. 10, 1331-1341

- Ülman, A. H. (1957). “Alman Nasyonal Sosyalist Partisi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi,12(4), 148-179.
- Ünlütürk, Ö. (2015). “İrk” Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Adli Antropolojide Kullanımı”, Antropoloji, S. 29, 93-116.
- Yıldız, U, F., Günay, D, V.,(2011). “Yazınsal Söylemin İdeolojik Boyutu”,SynergiesTurquien°,4, 153-167.
- Yılmaz, N. (2013). “Weimar Dönemi ve Öncesinde Meydana Gelen Siyasi Çekişmeler ve Ekonomik Krizlerin Alman Sosyal Demokrat Partisi Bağlamında Bir Değerlendirmesi” Sosyal Bilimler Dergisi, XV(1), 73-87.

MEDYADA BİLGİ EDİNİMİ VE İZLENCE ALANI ARASINDA KALMAK
Being Between Information Acquisition And Surveillance in The Media

Hikmet TOPRAK

İstanbul Aydın Üniversitesi-Televizyon ve Sinema Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

hikmet.ht.toprak@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5691-8860>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	08.01.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	08.04.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 321-332	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.672149

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

MEDYADA BİLGİ EDİNİMİ VE İZLENCE ALANI ARASINDA KALMAK
Being Between Information Acquisition And Surveillance in The Media

Hikmet TOPRAK

Öz

Çalışmada temel olarak alınan sorun, medya üzerinde süreklilik kazanan günlük yaşamın ne kadarının bilgi edimi ne kadarının da izence sonucu şekillendiğini ve bilgi ve medya etkileşimi sorunu ele alınmaya çalışılmıştır. Bilgi edinme süreci, insanın temel yaşam fonksiyonlarını, günümüz uygarlık yaşam fonksiyonlarına evirdiği bir süreçtir. Bu süreç devam ederken insanın biyo-psikolojik bir varlık olarak etraf, çevre, dünya kavramlarını kendi varlığında anlamlandırmasına bilgi edimi denir. Bilgi edinme konusunda çalışma yaparken başvurulan temel kuram Aristoteles'in Bilgiyi öğrenme yöntemidir. Bu çalışmada 'Bilgi edimi ve izence' kavramından yola çıkılarak, günümüz modern insanının belleğinin medya ile nasıl biçimlendiğini araştırmak amacı güdülmektedir. Medya ve bilgi arasındaki bağlantıda ise, Chomsky'nin Rızanın İmalatı kuramı'nda sorguladığı gibi, Medya, bilgiyi yönlendiren, teslim alan, davranışları ve seçimleri etkileyen bir dalgaya dönüşmesi de makalenin özünü anlatmaktadır. Sonuç olarak İnsan yaşamının ne kadarını bilgiye ne kadarını İzenceye ayırmaktadır. Öğrenmek her ikisiyle de mümkün müdür? Sorusu ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Medya, Bilgi, Aristoteles, Rıza, Heidegger, teknoloji, zihin.

Abstract

One of the main objectives of this study is to investigate how daily life is affected by the knowledge transfer in media. Another point of this research is to analyse the existing problem between knowledge and media interaction. Knowledge acquisition is a process in which human beings transform their basic life functions into the life functions of modern day civilization. Knowledge acquisition means that during this process, as being a bio-psychological creature human beings make sense of the notions of ambient, environment, and world in their existence. The main referred theory in knowledge acquisition studies is Aristotle's Knowledge Acquisition Method. In the present study, we aimed to investigate how the memory of modern-day human beings are shaped by media on the basis of "Knowledge Acquisition and Program Concept". With regarding the connection between the media and the knowledge, the essence of the article is that media is transformed into a wave that governs and controls the knowledge, affects the behaviours and choices as it was questioned by Chomsky on his theory, Manufacturing the Consent? Consequently, how much time a person spends to watch television and to get information? Is it possible to learn through both? will be investigated.

Keywords: Media, Knowledge, Aristo, Consent, Heidegger, Technology, Mind.

Giriş

Günümüz toplumlarının, teknoloji ile birlikte gelişen ve değişen yaşam alanlarına nasıl ve ne şekilde entegre olduklarını ve bulguların nelerden ne derece etkilendiklerini anlamak ve kişilerin bu süreçlere nasıl adapte olduklarını kavramak, bilgi sürecinin nasıl ilerlediğini ve alınan bilginin nasıl anlamlandırıldığını anlayabilmek için bilgi edimi ve izleni kavramları arasında ki ilişkiyi iyi bilmek gerektiğini düşünüyorum. Bu makalede bu konuyu seçmemdeki önceliğim, kişisel olarak sorguladığım varoluşçuluk ve bilgiyi alımlama ya da algılama şekilleridir. Birey olarak bizler bilgiye ne kadar doğru maruz kalıyoruz. Kişisel olarak bilgiyi, bir süzgeçten geçiriyor muyuz? Gerçekten yorumlayıp alımlıyor ve anlıyoruz mu? Bu sorunsallara bir cevap bulmak ve arayışındaki soruları aydınlatılabilmek içinde bilgiyi anlama ve algıla üzerine okumalar yapıp, izlenimlerde bulundum. Bu amaçlar beni bir şekilde bilginin özüne ve günümüzdeki son haline bir yolculuğa çıkardı. Bilgi; dünyada var olan ilk insandan itibaren sorgulanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılan en önemli kavramlardandır. Bilgi arayışı yöntemleri; yıllar içerisinde değişime uğrasa da temel problem hep aynı kavram üzerinde şekillenmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanlar bilgiye eskiye oranla daha hızlı ve daha ucuz bir maliyetle ulaşabilmektedir. Teknoloji insanlara rahatlık ve kolaylık sağlamakla birlikte, insanları kolaycılığa ve doğru bilgiye olan güvenin sarsılmasına neden olduğunu okumalarım sonucunda görmekteyim. Birey kendisine sunulan her bilgiye doğru olarak algılamaya ve anlamlandırmaya başlamış olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda bilgiyi ele alan; birçok teorisyen ve filozof vardır. Bunların başında Aristoteles, Platon, Thomas Khun, Pears, Chomsky gibi filozof ve teorisyenler gelmektedir.

Bilgi nedir? Ne değildir? Bilgi Arayışı

İlkel insandan itibaren “bilgi nedir “sorusuna, cevap aranmaya çalışılmış ve günümüze kadar da bu arayış git gide artarak devam etmiştir.

Bilgi kavramı henüz şekillenmemişken ilk insan tanımlaması yaptığımız kuşaklar güdüleriyle hareket etmekte ve deneyimleriyle yaşam mücadelesini sürdürmekteydi. İlk insanlar bilgiye erişimi güdüler ve deneyimlerle elde etmiş ve bu bilgileri deneyim ve tecrübeleriyle sonraki kuşaklara aktarmış ve aktarım yolunu da duvar resimleri ya da sözlü iletişim yoluyla gerçekleştirmişlerdir. Daha sonraki bireyler bu deneyimleri öğrenilmiş bilgi olarak kullanılmış ve tekrar bu deneyimleri yaşamak zorunluluğu hissetmemiştir. Bu neticeler doğrultusunda aslında temel olarak bilgi arayışı tanımlanmaya ve sorgulanmaya başlandı diyebiliriz. Bilgi arayış içinde olan insan, soruyu yönelttiği her an, farklı bir cevap ve ardından cevaplanması gereken daha güncel sorularla karşı karşıya kalmıştır. “Bilgi nedir?” sorusuna kestirmeden kolayca verilecek basit bir yanıt olmadığını bilmek gerekir. Bu soru son derece yalın görünse de buna verilecek yanıt o denli karışıktır (Uçak, 2010: 706) Günümüzde bilgi kavramına dair birçok tanım ortaya atılmıştır.

Türk Dil Kurumu’na göre bilgi tanımları şöyledir:

- İnsan aklının erebileceği olgu; gerçek ilkelerin bütünü, malumat
- Öğrenme, araştırma ve gözlem yoluyla elde edilen gerçek
- İnsan zekâsının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünü
- Genel olarak ve ilk sezi durumunda zihnin kavradığı temel düşünceler.

(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c4ef7c55f47d0.17519488)

Bilgiyi anlama, araştırma, algılama ve arayışı insanlık tarihinin her anında farklı insan kuşaklarınca devam etmiş, birçok filozofun da bu konu hakkında fikir beyan ettiğini yazdıkları sayesinde görmekteyiz. Filozof: Felsefe ile uğraşan ve felsefenin gelişmesinde katkıda bulunan kimse, feylesof (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=F%C4%B0LOZOF) Filozofların bilgiyi arama ve anlama evresindeki en önemli soru yine “Bilgi nedir? “Olmuştur. Bu bağlamda birçok bilgi teorisi ve kuramı ortaya atılmış, kanıtlanmaya ve temellendirilmeye çalışılmıştır. Hepimiz bilgiyi az

çok genel hatlarıyla biliriz. Ama güçlükler ise ayrıntıları doldurmaya başladığımız anda ortaya çıkmaktadır. Bilgiye bu tanımlamayla yaklaşan David Pears, kitabında bilgi ile ilgili şöyle yazmaktadır:

“Söz gelimi, bilginin karşıtı nedir? İnsanın bir şeyi kesinlikle bilmiyor olması demek, insanın o şeyi bilip bilmediğini dahi düşünmüyor olması mı demektir, yoksa insanın o şeyi gerçekte bilmiyorken biliyor olduğunu düşünmesi mi? Yanıt bunlardan hangisi olursa olsun, bilmiyor olmak tam olarak nedir? Kişinin kendisine yöneltilen bir soruya karşı vereceği yanıtta dair hiçbir düşüncesi olmadığında duyumsadığı zihinsel boşluk mudur? Yoksa bundan daha olumlu bir şey midir? O kişinin bir yanıtı bulunuyor olabilir, ama yanlış bir yanıt bu. Doğru da olabilir yanıtı, ama bu olsa olsa şans eseri doğru çıkmış bir kestirimdir yalnızca. Yüzümüzü ne yana dönersek dönelim, kendimizi dal budak sarmış karmaşaların ortasında buluyor olacağımız gün gibi açık. Yine de “Bilgi Nedir? “Sorusu son derece yalın görünüyor. Felsefe sorularına özgü bu aldatıcı yalınlık, çoğunluk istenmeyen bir etkiye yol açar. İnsanlar konun aslında sorunun ortaya koyduğundan çok daha karmaşık olduğunu görünce, doğal olarak soruyu dizginleştirmek, derli toplu bir biçimde düzene koymak ister. Ne var ki, karmaşıklıklar incelenmeden doğru düzgün yapılamaz bu “(Pears D, 2004: 13-14).

Pears, bilgiye yaklaşımını temellendirirken, sürekli bilginin doğruluğunun ne olduğu üzerine ve bilgiyi anlamamanın ve kesinliğinin ne olduğu üzerine varsayımlarda bulunmuş ve bu düşüncelerini geçmişe ya da kendi yaşam zamanında diğer düşünürlerle desteklemiş ya da açıklamıştır. Epistemoloji yani Türkçe ‘ye çevrilişi ile “bilgi kuramı “ya da ‘bilgi teorisi’ felsefenin en alt dalı ve en önemli disiplini. Epistemoloji; Yunanca “bilgi “anlamına gelen, episteme ve “bilim “anlamına gelen logos sözcüklerinin birleşiminden türemiştir. (<https://filozofunyolu.com/2017/09/07/bilgi-felsefesi/>) Epistemoloji, bilginin doğası, bilginin temel özü, bilginin tam olarak neden olduğunu, bilgi iddialarının nasıl temellendirileceğini, bilginin

kuşkuculuk karşısında nasıl kanıtlanacağını, bilginin kaynağı üzerinde yoğunlaşır. Epistemoloji kavramı üzerine düşünen en önemli filozoflardan biri de “idealar kuramı “ile meşhur Platon’dur.

Platon’un bilgi görüşünü incelediğimizde iki temel soru üzerinden ilerlediğini algılayabilmekteyiz. Platon, bilgiyi ‘nasıl biliyoruz?’ ve “Bilgi türleri nelerdir?” gibi sorulara verdiği yanıtlarla bu alanda çok geniş bir bilgi alanı yaratmış ve modern çağ epistemolojicilerini etkilemiştir. Platon, idealar kuramını, genç yaşlarında arkadaşlık ettiği Herakleitosçu Kratylos’un “Şeylerin sürekli değişim içinde olduğu “görüşünden ve daha sonraları tanıştığı Sokrates’in “Ahlaki olarak tümellerin var olduğunu ve evrensel bir yapısı vardır “görüşlerinden yola çıkarak geliştirmiştir (Bingöl, 2015: 5). Platon “İdealar Kuramını “; bir insan, bir mağaranın girişinde arkasını güneşe dönmüş oturuyor ve kendi gölgesini görüyordur. Yaşamını bu şekilde sürdürerek, gölgenin kendisi olduğu bir yaşamın içindedir. Fakat arkasını dönse ve her şeyi fark etse, yaşamının kendisi olduğunu ve kaynağın, güneş olduğunu anlayacaktır” diye açıklamaktadır. Bilgi kuramının en temel kavramı ‘Bilgi’dir. Bilgi nedir diye sorduğumuzda cevabı, yine biz insanda saklıdır. Bilgiyi öğrenen ve bilen bizizdir. Bilgi kuramının temel konusu olan bilgi, insanın kendi bilgisidir. İnsan, kendi dışındaki varlıkları ve kendisini tanımaya çalışan tek varlıktır. Bilgi nesnelereyle farklı şekillerde ilişkiye girer ve farklı bilgiler elde eder. Bilgi aslında, neden var olduğumuzu sorgulama süreciyle başlamış ve bireysel olarak insanın kendini tanımlaması ve çevreyle ilişki düzeyini anlamlandırabilmek için düştüğü bir arayıştır. Bu arayış insanlığı komplike halde değişime ve gelişime yönlendirmiş ve insanlar arasındaki mesafeleri minimize etmiştir. Bu arayış sonucundan ortaya çıkan en önemli kavram medya ve medyanın kitleler üzerindeki etkisi olarak ele alınabilir. Medya’nın insanlar üzerindeki etkisi nedir, bilgiyi medyadan nasıl almaktayız ve nasıl anlamlandırmaktayız sorusu, bilgi arayışının günümüzdeki son

durumunu anlayabilmemiz için cevaplanması şart olan en önemli soruların başında gelmektedir.

Bilgi Edimi ile İzlenice Arasında Kalmak ve “Medya Kavramı “

Medya Kavramı: Medya, her çeşit bilgiyi bireye ve topluluklara aktaran, eğlendirme, bilgilendirme ve eğitime gibi üç temel sorumluluğa sahip görsel, işitsel ve hem görsel hem işitsel araçların tümüne verilen isimdir. (<https://esraguler1988.wordpress.com/2014/11/06/medya-nedir-medya-kavrami-ve-icerigi/>)

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanlık bilgiye ulaşmada farklı boyutlar kazanmıştır. Bu boyutlar bilgiye ulaşmada, hız ve kolaylık sağlamanın yanında, bilginin doğruluğu ve kesinliği konusunda bazı sakıncalarında türemesine sebep olmuştur. Gelişen teknolojiyle birlikte günümüz insanı; adeta bir bilgi bombardımanı altında ezilip kalmıştır. Bireylerin, bilgiye olan yakınlıkları yahut bilgiye olan ihtiyacı, bilgiye ulaşımın nesnellliğini yontmuştur. Bu süreçle birlikte bireyler bilgileri anlık duyular ya da anlık okumalar ile yapmakta ve kesinliği teyit edilmemiş bilgiyi doğru olarak kabul edip, anlamlandırma sürecine girmiştir. Bu sürecin giderek kötüleşmesi ve kitle iletişim araçlarıyla birlikte doruğa ulaşması, bu soruna çözüm getirilmesi gerekliliğini zorunlu hale getirmiştir. Bu aşamadan sonra medyanın bir bilgi taşıyıcısı konumuna gelmesi ve insanlara dünya üzerindeki neredeyse tüm bilgileri sunması ile birlikte komplike bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorun ‘Medya’nın bilgi aktarımında insanlara, bilgiyi nasıl ve ne şekilde aktardığıdır. D. Ali Aslan, “Medyanın birey, toplum ve kültür üzerine etkileri “adlı makalesinde ‘Medyanın toplumun yapısı, kurulu düzeni ve bireyler arası ilişkilerin niteliği ve şekli üzerinde yeniden yorumlayıp, düzenleyici ve şekillendirici bir etkisinin olduğunu medya konusunda yapılan araştırmalar açıkça göstermektedir”, şeklinde “medya kavramına’ açıklama getirmiştir. Medya bu sorunsalın dışında, toplumlarda iletişim aksiyonunun sorunsuz bir şekilde sağlanmasındaki en önemli

aktörlerden biridir fakat bunun yanı sıra madalyonun diğer yüzünü de unutmamak gerekir. Çünkü medya, çok güçlü bir propaganda silahı ve beyin yıkama aracıdır. Bu bağlamda medyanın bilgi iletimi sürecindeki yönlendirmeleri saptamak ve bunları doğru şekilde algılayabilmek belli bir birikim ve gelişim istemektedir. Tarih süreci incelendiğinde, klasik medyayı bir propaganda aracı olarak tüm liderler neredeyse kullanmıştır. Örnek verecek olursak, medyanın yıkıcı gücüne 1. Dünya Savaşı sırasında bizzat yaşayarak deneyimlemiş olan Adolf Hitler, kendi iktidarlık yürüyüşünde ve 2. Dünya Savaşı'nda Almanya'daki tüm medya organlarını elinin altında buldurmuş ve bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Hitler propagandayı her yönüyle ciddiye alan, iç ve dış siyasette bunu usta bir şekilde kullanan sayılı liderlerden biri olmuştur. Başarılı bir propaganda yöntemiyle Alman kamuoyunu arkasına almış, Mein Kampf adlı kitabında kendi uyguladığı propagandanın tüm ayrıntılarını açıklamış, böylece yalnız Alman halkını harekete geçirmeyi değil, bazı Avrupa uluslarını da etkilemeyi başarmıştır (Bektaş, 2002: 153). Böyle bir kitlesel hareketlenmeye sebep olan bu araçları kendi çıkarları uğrunda kullanmış ve hedef kitlesine istediği şekilde mesajlarını geçirebilmiş ve onları harekete geçirmiştir. Bu örneklem medyanın ne kadar güçlü olduğunu ve her geçen günde nasıl güçlendiğini göz önüne koymaktadır.

Medya, günümüz toplumlarında ki en büyük güç konumuna gelmiştir. Aydınlanma çağıyla birlikte gelişmeye başlayan ve hızlı bir değişime uğrayan dünya ile birlikte insanlık, bu hızlı gelişimden hem yararlanmış hem de fazlasıyla zarar görmüştür. Öyle bir ortam oluşturuldu ki, medyanın insanlara gönderdiği her ileti neredeyse toplumsal ayaklanmalara ve kitlesel hareketlere neden olmuş ve olmaya devam etmektedir. Küresel anlamda bir hareketlilik ve değişim yaşatan bu yelpaze, bireylerin kültürünü, dilini, ırkını, dinini ve yaşamış olduğu coğrafyasını, diğer kültürlerle karıştırmıştır. Bu etkileşim; toplumların öz kültürünü erozyona uğramış ve bireyler arasındaki farkları

ortadan kaldırıp sıradanlaşan ve tekliğin sembolize edildiği toplumların inşasına neden olmuştur. Popüler kültürle birlikte gelişimi duran ve git gide gerçek bilgiden uzaklaşan insanlık; bu güç karşısında kendi rızasıyla barışçıl bir şekilde yaşamaktadır. Medyanın ilettiği her şeyi sorgusuzca kabul etmekte ve bu bağlamda olayları benlik süzgecinden geçirmeden verilen iletiyi olduğu gibi benimsemektedir. Medya ile birlikte kendi rızan ile kabullenme dönemi insanlık arasında yaygınlaşmıştır. Toplumları sosyolojik çerçevede inceleyen Chomsky’de “Rıza İmalatı Kuramı “ile bu olguyu açıklamaya çalışmıştır. Noam Chomsky ve Edward S. Herman’ın “Rızanın İmalat “kitabında cevabını bulmaya çalıştıkları soruyu şöyle formülize edebiliriz: Medya her nasıl oluyor da sansür olmadan seçilmişler, seçkinler, zenginler(burjuva) ve iktidar sahiplerinin çıkarlarına düzenli bir şekilde hizmet ediyor? (<https://docplayer.biz.tr/28993388-Propagandanin-ozellikleri.html>) Yazdıkları kitapta bu soruya yanıt ararken, medyanın yapısal tahlilini irdelemişlerdir. Chomsky’ye göre medya bazı yapısal ‘Süzgeçlere’ sahiptir. Bu haber eleme süzgeçlerini de şöyle tanımlamaktadır:

- Medya şirketlerinin tekelleşmesi ve kâr amaçlı olması aynı zamanda tamamen kar odaklı olmaları.
- Kitle iletişim araçlarına sahip medyanın, gelir kaynağının büyük oranda reklâmlardan sağlanması.
- Kitle medyasının haber kaynaklarının çoğunlukla iktidar yapısı ve bu iktidar yapılarına hizmet eden "uzmanlar" (sembolik seçkinler) olması.
- Medyayı disiplin altına alan bir araç olarak "tepki üretimi".
- Ulusal bir din ve denetim aracı olarak söz konusu ülkede dönemsel olarak öne çıkan ideoloji. (Harman, Edward S. ve Chomsky N, 2012: 72-107)

Medyada izleyiciye iletilen mesajlar bu yapısal süzgeçlerden geçerek, zararsızmış gibi aktarılmakta ve bireylerin rızasına sunulmaktadır. Chomsky’nin sıklıkla bahsettiği bir diğer konuda medyanın eğitim üzerindeki etkisidir. Chomsky medya – eğitim bağlamını bütünlük olarak şöyle ifade

etmektedir: ‘Medya, elbette toplumsal bir amaca hizmet etmektedir ama farklı anlamda; insanların zihinlerini, hükümetlerine ve daha genel kapsamda toplumsal, ekonomik ve politik düzenin düzenlemelerine erdemli bir bağlılık gösterecek biçimde eğitmektir. Aslında temel anlamda bahsettiğimiz argümanlar dönüp dolaşıp aynı kavramlar eşiğinde birleşmektedir. Bu kavramlar medya da bilgi alımı ve izence arasında sıkışmış olan bireylerin, nasıl şekillendiği ve yeniden topluma entegre oldukları ile ilgilidir. Yine bir başka büyük düşünür olan Heidegger; Felsefesine, Varlık’a ilişkin soru ile başlamaktadır. Descartes’ten bu yana dikte edilen yanlış algıyı değiştirip gerçek bir Varlık anlayışı ve sorgulaması oluşturmaya çalışmaktadır (Kırmacı N, 2011, 30). Çalışmada bahsettiğimiz tüm olgular, sorunlar ve insan hayatını etkileyen her şeyin temelinde aslında bilginin işlenmesi ve bu bilginin üretime dönüşmesi yatmaktadır. Tam da bu dönemde Heidegger; teknolojinin bireyleri nasıl değiştirdiğini ve etkisi altına aldığı sosyolojik çerçevede ele almıştır. Modern çağ öncesinde insanın ilgilendiği temel olgular, hakikat arayışı, hakikati keşfetmekle ilgilenmekteydi. Modern çağla birlikte ise insanlar, kendisini kesin olarak gören, kendisini bilgi konusuna nesne haline getirmiştir. Çalışmanın başlarında da değindiğimiz gibi bilgi arayışı, aslında insanın kendini arayışa çıktığı bir yoldan ibarettir mottosunu desteklemektedir. Kendisini bilginin merkezine koyan insan, gerçekliğin merkezi olarak ta kendini görmeye başlamıştır. Bu bağlamda insanın her şeyin merkezinde olan özne olarak açıklayabiliriz. Teknolojinin gelişmesi insanların, kendilerini bir nevi ‘tanrı’ olarak görmesine neden olmuştur ve insanlardaki gerçeklik algısı tamamen değişmiştir. Bundan dolayı Heidegger, teknoloji ile problemlerini ele almış ve insanlığın değişimini irdelemiştir. Baktığımız zaman insanların Antik Çağ da gerçek bilgiye ulaşması daha kolay iken modern çağda bu erişim epey bir zordur. İnsanlar medya bağlamında izence adayları olmanın dışına çıkamamakta ve kendi rızalarıyla bu bombardımana boğun eğmişlerdir. Günümüz toplumlarını sosyolojik olarak

irdelediğimiz de tamamen ‘modern köleleşme’ kavramına tanım olmaktadır. Çalışmada değindiğimiz konu olan bilginin, insanlar tarafından nasıl anlamlandırıldığı sorusuna cevap aranmaktadır. Bu bağlamda kişilerin doğru bilgiye erişmek yerine onlara verilen her bilgiye itaat etme ve bilgiyi doğru kabullenme gibi bir erdeme büründükleri görülmektedir. Aydınlanma çağıyla başlayan bireylerin monotonlaştırılması ve herkesin aynı olduğu toplum modelleri, günümüz insanlarını şekillendirmekte ve kendi rızasıyla köleliğe itmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada anlatılmak istenen, bilginin ele alınış türleri, bilgiyi anlamlandırma süreci ve bilgiye erişimin nasıl sağlandığı ile ilgili sorulara cevap verebilmektir. Aydınlanma çağıyla birlikte patlak veren popüler kültür ve kapitalist düşünce, insanların bilgi anlamlandırma süreçlerine bir katalizör olmuştur. Süzgeç görevi gören bu dönem insanları bir izlenim kültüründe gelişen bireyler haline sokmuş ve bilgiyi sorgulamadan ve irdelemekten uzaklaştırmıştır. İnsanların bu durumdan kendilerini sıyrabilmesi ve kendi süzgecinden verilen mesajları ayıklayabilmesi için öncelikle iyi bir eğitimi, ardından da kişisel fikirlere ve kendi öz denetimine sahip olması gerekmektedir. Eğitim çatısı altında verilmekte olan ‘‘Medya okuryazarlığı’’ dersi hem nicel hem de nitel olarak yeterli düzeyde olamamaktadır. Bu derslerin yeterli uzmanlığa sahip bireyler tarafından verilmesi ve ekstra dersler de eğitim planları içerisine konulmalı ya da bu tarz derslerin verilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Teknolojinin getirmiş olduğu kolaylıklar, insanları rahata alıştırmış ve kendi rızasıyla medya propagandasına boğun eğmiştir. Bu bağlamda hür birey olgusu tamamen sarsılmış, hükümetlerin ve ekonominin baş aktörlerinin söylemlerine boğun eğen, bağımlı toplumlar türemiştir. Kendi rızasıyla sömürülmeyi kabullenmiş ve robotikleşmeyi (belli bir standartta olan ve her yönüyle birbirine benzeyen insanlar) yaşam standarttı olarak kendi bünyelerine yerleştirmişlerdir. Gelişen

teknolojiyle birlikte daha kontrol edilebilir ve alınan mesajların çözümlerinde daha sorgulayıcı olmak belki de insanları daha özgün düşünmeye ve kitlesel olarak yönlendirmelerin dışında tutmayı sağlayabilir. Bu makalede çözüme kavuşturulmak istenilen, hızla gelişen dünyada insanların bilgiye erişim şekilleri ve bilgiyi çözümleme şekillerine bakmaktır.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2006). Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi
- Bektaş A (2002) Siyasal Propaganda, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Bingöl, M. (2015). Platon'da Varlık ve Düşünce Öğretisi, Erzurum
- Cevizci, A. (2005) Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma
- Chomsky, N. (2013). Medya Denetimi. (Çev. Elif Baki). İstanbul: Everest Yayınları, 3. Baskı.
- Çüçen, K. (2003). Bilgi kuramına giriş. Bursa
- Herman, Edward S. ve Chomsky N. (2012) Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politiği. (Çev. Dr. Ender Abadoğlu), İstanbul: Bgst Yayınları, 2. Baskı.
- Kırmacı, N. (2011). Martin Heidegger 'de teknoloji problemi, Ankara.
- Pears, D. (2004). Bilgi Nedir? (Çev. Abdülbaki Güçlü), Ankara: Bilim ve Sanat yayınları
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK)
- Uçak, Nazan Ö. (2010). Bilgi: Çok Yüzlü Bir Kavram, İstanbul: Türk Kütüphaneciliği

İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c4ef7c55f47d0.17519488 03/12/2018

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=F%C4%B0LOZOF 03/12/2018

<http://www.bgst.org/dusunce-gundem/r-zan-n-malat-bir-propaganda-arac-olarak-medya> 05/12/2018

<https://esraguler1988.wordpress.com/2014/11/06/medya-nedir-medya-kavrami-ve-icerigi/> 06/12/2018

<https://filozofun yolu.com/2017/09/07/bilgi-felsefesi/> 07/12/2018

<https://docplayer.biz.tr/28993388-Propagandanin-ozellikleri.html> 08/12/2018

FROM HISTORICAL AND SOCIOLOGICAL REALITY TO VIRTUALITY OF
THE DIGITAL AGE: VIRTUALIZATION OF THE COMMUNITY

Tarihsel ve Sosyolojik Gerçeklikten Dijital Çağın Sanallığına: Cemaatin
Sanallaşması

Öğr. Gör. Dr. Saniye VATANDAŞ

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

saniyevatandas@isparta.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3646-9332>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Derleme
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	15.01.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	22.03.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 333-354	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.674956

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

**FROM HISTORICAL AND SOCIOLOGICAL REALITY TO VIRTUALITY OF THE
DIGITAL AGE: VIRTUALIZATION OF THE COMMUNITY**

Tarihsel ve Sosyolojik Gerçeklikten Dijital Çağın Sanallığına: Cemaatin Sanallaşması
Öğr. Gör. Dr. Saniye VATANDAŞ

Öz

‘Cemaat’ sosyal bir varlık olan insanın insanlık tarihinin ilk günlerinden itibaren kendisini içinde bulunduğu sosyal birimdir. Çoğunlukla da ailedir, köydür, mahalledir, akraba topluluklarıdır. Fakat her geçen gün daha fazlasıyla küresel unsurların hâkimiyeti altına giren dünyada sürekli olarak yeni topluluklar ve kimlikler oluşmaktadır. Bunlar çoğu durumda, yapmacık, sahte topluluk duygusu veren oluşumlardır. Sanal cemaat ise bu oluşumların en bilinenidir. Fakat ne var ki bunlar geleneksel cemaatlerin yerini dolduramamaktadırlar. Yeni ilişki biçimlerine giren insanlar, bu yeni ortamda kendilerine ait kuralları ve bu sanal gruplar içerisindeki davranış şekillerini belirleyerek alternatif bir sanal kültür oluşturuyorlar. Bu kültürün sınırlarını ya da içeriğini de sanal cemaat üyeleri belirlemektedir. Belirlenen kültürel unsurlar internetin kendine özgü dili aracılığıyla sanal cemaat üyelerine aktarılmaktadır. Bu araştırma, sanal cemaatlerin hangi şartlarda doğduğunu, oluşum sürecinin genel gidişatının özelliklerinin neler olduğunu, işlevinin neler olduğunu belirlemek amacıyla. Konu bağlamında detaylı bir şekilde mevcut literatür incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cemaat, Sanal Cemaat, Sanallaşma, Kültür, Sanal

Abstract

‘Community’ is the social unit in which man, who is a social being, has been present since the first days of human history. It is generally the family, village, neighborhood and relatives. However, new communities and identities, which are increasingly dominated by global elements, are constantly emerging in the world. They are usually formations that give the impression of factitious and false communities. The virtual community is the most well-known one among these formations. However, they cannot take the place of traditional communities. In this new environment, the people entering into new forms of relationship constitute an alternative virtual culture by identifying their own rules and behavior within these virtual groups. The boundaries or content of this culture are determined by the members of the virtual community. The cultural elements that are determined are transmitted to the members of the virtual community through a language peculiar to the internet. This research aims to determine the conditions under which virtual communities are formed, what the characteristics of the general course of the formation process are and what their functions are. The existing literature has been examined in detail in the context of the issue.

Keywords: Community, Virtual Community, Virtualization, Culture, Virtual

Introduction

To put it with the most well-known definition, human is a social being. This being, which is born as a ‘human being’ in the physiological sense and dimension, is transformed into a real ‘human being’ with his attitudes and behaviors, emotions and preferences, consciousness and will, etc. in and by the society. Society is formed by the individuals who have become ‘human’. There is a mutual cause-effect relationship between society and human. However, no matter how it starts, the priority belongs to the society in the process. The individual is born in society and becomes human in ‘society’. When the known or predicted history of the whole human history is considered, the name of the structure called ‘society’ is not always and even generally ‘society’. The common form of ‘society’ in the history of humanity whose past dates back to the unknown depths of time, was formed by units called ‘communities’ in the sociological sense and naming. Family, clan, tribe, neighborhood, village, relatives, etc. constituted the most common forms of the community. With the formation of the urban community under the influence of trade, security needs and religion, humanity faced a new and different type of society that had not been known until then; this type of society has continued to develop by growing, multiplying and becoming more dominant over many of the other society units. The famous sociologist Ferdinand Tönnies dealt with the recent situation in society types as of the 20th century in two different categories with the words *gemeinschaft* (community) and *gesellschaft* (society) and tried to determine the characteristics of these two distinct social conditions. According to Tönnies (Bond, 2009: 165-167) ‘community’ is a state of sociality composed of people who have common life experiences (traditions) and care about these experiences. People live under the dominance of ‘we’ in this structure; there is no individuality; the individual does not perceive himself as a subject; he interprets and defines himself with reference to his community. There is

sincerity, emotionality and sacrifice among the community. Solidarity is built with sincerity; and responsibility is shared with the same sincere acceptance. Although, some difficulties -such as; drug, alcohol, unemployment and low education level (Robertson, 2011: 1-10)- emerge out of community, solidarity might improve the lives of negatively affected members within community. Thus, there is a strong spirit of solidarity among the members of the community. Solidarity is the most characteristic feature of the community. Surveillance is carried out through unwritten norms in communities. Socio-economical, socio-cultural, socio-political statuses are inherited and represented throughout life. Responsibilities and social relations are inseparable in communities. Social change is slow. On the other hand, relationships and social control are ensured by legal rules and written contracts in the *gesellschaft* type social structure (society). Emotionality is weak and rationality is strong in relationships. Sacrifice is weak; individual expectations and personal interests are strong. People perceive themselves as individuals. Commitment to space and to the common past (tradition) is weak. The city is a typical *gesellschaft*; metropolises represent the ideal state of being *gesellschaft*.

In addition to the community structure, which was dominant in a great part of the history of humanity, the city phenomenon that functions differently than the community structures emerged; a conflicting relationship has developed to a large extent between these two forms of sociality (community-society). While the community structures tried to open a new living space within the structure of the society either as they were or by partially transforming themselves in some areas (such as fellow townsman groups), the structure of the society and the way that this structure worked deconstructed the communities to a large extent in terms of structure, interrupted their working style or changed and transformed them in terms of both structure and working style. A typical example of it is the family institution, which is the

most basic unit of community. The family institution shrank structurally and weakened functionally as the structure of the society became widespread and dominant, and based on the effect of production-consumption relationships, which were required by society life, and the effects of values and norms. The social gender roles of the family members, which were based on a long-standing tradition, changed radically, and some of the statuses and roles that individuals respected either disappeared or were transformed. For this reason, whether the family, which is one of the most fundamental institutions of humanity, disappeared or not and whether it will continue to live in the future or not started to become a very important issue on the agenda of the people, concerned with the issue, and the experts beginning from the years of the Industrial Revolution, when the process of change and transformation became a very important and frequent topic of discussion. These discussions still exist today and have been on the agenda of even the man in the street.

This article focuses on the features of the virtual community. It is examined how the virtual community was formed and what results it caused. While doing this, the literature has been examined. The findings in the literature were determined. The subject is new yet. The subject will be examined in more detail in the future. However, the boundaries of the subject must be clearly laid out today. This article is intended to do this.

Virtual Community

Virtual and Virtuality

The virtualization of time, space, identities, community, religion, sexuality, etc. or the formation of their virtual versions is often mentioned in today's world. What is virtuality? Many definitions and explanations that may answer this question have been made. According to Oral (2005:92), the word 'virtual' is generally used in connection with the environment built by the internet technology. This usage refers to an environment and process in which there is no meeting in terms of the body/physical space, participants can meet

only through the messages they exchange via the internet technology, and relationships take place not face-to-face but only through voice, video and correspondence. This placeless space, in which ‘bodiless communities’ are formed, is far from the qualifications of the real world but it leads to the perception that we are confronted with a completely different world; therefore, it is described as ‘virtual’. According to Oral, the place of the virtual environment is the internet. People come together in a virtual environment based on the opportunities provided by the internet and create new groups and communities. The word virtual defines events or phenomena that exist in terms of effect but do not actually exist. Moreover, according to Starr Roxanne Hiltz and Barry Wellman, another definition of the ‘virtual’ has been made that “the primary interaction is electronic or enabled by technology. This type of computer-mediated communication (CMC) allows people to locate and talk to others with similar interests, thereby forming and sustaining virtual communities (Journal of Computer-Mediated Communication, 2017).” Additionally, another definition of ‘virtual’ according to Charles Handy is that “the ‘virtual’ part of the term ‘virtual community’ indicates without a physical place as a home (Handy, 1995).” In sum, virtual community is a digital environment in which individuals, entities, groups and organizations encounter and interact with other users in virtual, nonphysical space. This interactions with each other is mainly social or economic interactions (Saunders, 2011: 1081).

Virtuality and Network Society

Definitions of ‘virtual community’, which have very little differences of meaning from one another, are widely used in literature today. One of them is Robins’ well-accepted definition. According to Robins, virtual communities are social aggregations that emerge from the Net when enough people carry on those public discussions long enough, with human feelings, to form webs of personal relationships in cyberspace (Robins, 1999:143). According to Jan

Van Dijk (b. 1952), who has made valuable studies on ‘network society’ and has an important place in communication theories, ‘virtual community’ is a way of social organization in which net users who cannot come together due to many reasons like their lifestyles interact with one other independent of time and physical environment (Van Dijk, 2012:166). Wellman-Gulia define ‘virtual community’ as ‘social networks’ that emerge through internet applications like e-mail, BBS, newsgroups and IRC and provide their members with friendship, information sharing and a sense of belongingness (Barry and Gulia, 1997: 169). Bradford W. Hesse’s understanding of virtual community is also included in the literature. According to Hesse, the structure called ‘virtual community’ is a community that is realized by technologies designed for information, and it does not have geographical limitations. As it is seen, ‘being isolated from physical space’ is an important criterion in Hesse’s definition. According to Hesse (1995:418), communication and interaction in the virtual community takes place through the ‘information highway’ unlike the community structure, which is the product of communication and interaction among physically close individuals in the previous community structures. Transnational communication networks encourage people not only to buy products of the cultural industry, but also to join communities and alliances that cross-cultural boundaries such as class, race and nation. The use of music and style to express new identities is remarkable. These new forms of expressing identity, which Hebdige (1995: 92) calls ‘emotional communities’ are types of connections made possible by communication systems. Social structures like emotional communities show that identities can never be fixed in modern times.

There are also those who are critical of the phenomenon of the virtual community and claim that virtual communities are in fact ‘pseudo-communities’. Some individuals who oppose the views and thoughts that evaluate the ‘virtual community’ with a positive approach state that the most

important feature of the virtual communities is their distance from sincerity. According to them, virtual communities claim that people have the potential to direct their existing relationships in real life to undesirable directions. They state that virtual community relationships prevent people from fulfilling their responsibilities in real life and weaken their valuable and real relationships with their families, children, spouses and friends. The objections to the responses to this critical approach include the claims that the internet or virtual community relationships do not steal individuals' valuable time to be spent with their families and work but that they reduce their television viewing time and that virtual community relationships provide an important opportunity for everybody, particularly for disabled, ill and old people. They state that it is wrong to identify the virtual community with Tönnies' community (gemeinschaft) though there are some similarities in terms of belongingness because Tönnies' community is a defense environment against external threats and dangers whereas the virtual community has no 'other' and that it is built based on the individual's own will and desire (Bozkurt, 2006: 91,92).

Development Process of Virtual Community

What are the historical conditions behind the formation of the virtual community? It is necessary to look at the conditions of the formation and development process of modernity in order to understand this. The most characteristic feature of modernity is reactance: it was built as a reaction to the mentality and lifestyle dominant in the medieval Catholic world. Due to its reactance, it regarded the existing community structures, which were among the important elements of the historical and social conditions (traditional structure) in which they emerged, as a problem. It was thought that the establishment of modernity, which advocated the abandonment of the traditional values, understandings and lifestyle based on transcendent values and beliefs and the acceptance of immanent values, understandings and lifestyle, could only be achieved by the disintegration of the traditional

community structures. It was not only necessary but also obligatory for modernity because the backbone of the traditional social structure and living styles, against which modernity built itself, were formed by community structures and the community spirit; this structure and spirit surrounded the individual like insurmountable and unbending armor. It was necessary for modernity to destroy all traditional community armor in order to build the individual severed from its traditional ties to be processed easily and shaped as desired because community structures prevented modernity from building the individual it wanted. Therefore, primarily the traditional family institution, followed by traditional neighborhood-village structures, guild system, and social structures based on the union of religion were rapidly disintegrated. This disintegration and change did not take place with individual and social subjects but as the natural necessity of the process with the principles, understanding and acceptance of the modern mentality because the unity of the traditional and the modern could not be possible: it was ‘a case of either this or that’. The traditional mentality and lifestyle struggling to survive under historical and cultural burdens could not stand against the dynamic and new modernity. Modernity demolished the traditional society building and mentality and broke them into the smallest building blocks. However, it did not neglect to benefit from the experiences of the traditional period while constructing its own building and world; in fact, it had to benefit from them because cement was needed to connect the bricks of the community building, whose cement was ‘religion’ and ‘belief’, and it was necessary to invent the new cement to replace the old one. This cement turned out to be ‘nationalism’. In fact, both religion and nationalism took strength from the holy. Religion has transcendental references and nationalism has immanent references. The holy of religion is transcendent, the holy of ideology is immanent. Nationalist ideology soon began to produce its own sociality. It managed to do it to a great extent. It built its own community, primarily the ‘nation’. However, this

community is a much more imagined community than the traditional/organic community. First, it was first imagined and then was generally built by the will of the nation-state. However, the community structures of modernity began to disintegrate in the process of globalization because the case of 'either this or that' was transformed into the case of 'both this and that'. The mentality and lifestyle, in which different people were separated and kept away from one another, were shifted to the mentality and lifestyle, in which different ones stood together and even one within another.

The loss of the power of the 'welfare state', which melted different cultures in the pot of nation through minimum trust and prosperity, has a major effect on the formation of the community that can be defined as postmodern (İnsel, 1996: 7,8; Castells, 2008: 398). In parallel with transition to the ideology of consumption, people in the overly bureaucratized and extremely rationalized modern industrial societies are reluctant to perform their social roles assigned by the social system in a life without naturality, originality and innovation, and try to retreat to their subculture islands with the hope of 'abandoning' the real society that they cannot change (Oskay, 1993: 410). There is a new state of acquiring identities brought about by the search for solidarity for the self-defense of individuals who were left vulnerable because the welfare state does not function as before. This change in the welfare state accelerates the return of new identities to communities. In this context, the explanation put forward by Richard Sennett (b. 1943) is important. According to Sennett (2012: 119- 137), who examined the effects of capitalism on personality, there is a connection between the orientation towards community today and the economic system. The increase in the number of people failing in the modern capitalist system makes a larger feeling of community inevitable. The simplest definition of such postmodern communities was made by Bauman (1925-2017): the 'single problem' formations reduced to the lowest smallest common denominator and brought together around a subject

(Bauman, 2011: 176). Bauman's approach is only one of the efforts to conceptualize the communities that emerged in the process of disintegration of the total structures formed by modernity. The idea underlying Bauman's approach is the meaning of the term 'the Time of the Tribes', which Michel Maffesoli (b. 1944) gave to the sociology of the community. Maffesoli (1996:19) explained the search for the community today as 'tribe' and 'tribalism' in the metaphorical sense. This 'tribalism' refers to the framing of values and ideals that are the subject of social networking with localization. While establishing his own definition, Bauman confirms that we are in the era of 'tribe' and 'tribalism', whether postmodern or not, in addition to Maffesoli's approach. He even says with a further description that the postmodern age is the 'age of community' of the 'lust for community', 'search for community', 'invention of community' and 'imagining community' (Bauman, 2003: 315).

Human and Virtual Community

Human, who is as mentioned a social being, cannot do and be without a 'community'; 'community' environment/relationship becomes meaningful for the individual as the basic and natural need of his existence. Therefore, when an individual is 'without a community', he 'gets hungry', 'gets thirsty' and builds the opportunities and conditions to meet this need. In fact, what happens in modern-postmodern times, which are essentially opposed to all the community structures, is nothing else. In this respect, it is important that 'lust for community', mentioned by Bauman, is important. Although the term 'lust for community' has a nostalgic meaning that may lead to misunderstandings, it can be a good evaluation criterion in understanding the reasons for the formation of the 'virtual community' and the way it works. 'Lust for community' becomes meaningful as a requirement of the fact that 'the area of sociality cannot remain empty' (Bauman, 2011:173) in a world where previously experienced natural/organic human associations are disintegrating.

However, the natural/organic sociality that will satisfy this ‘lust’ is neither left nor desired. ‘Suppression of lust’ is preferred. Virtual communities are the product of this. Individuals think they are ‘full up’, but the truth is not like that at all. Psychological problems and social conflicts occurring at global or local, individual or social level are the concrete products of this. The human individual tries to survive in life, on a loose ground, under the guidance of a mentality focused on filling the moment with pleasure because the built postmodern societies cannot be more than ‘undeveloped tribes’ as Bauman (2011:175) puts it. This description is related to the unidimensionality of the allegiances in the tribe in question. The fact that they offer unidimensional identities rather than a more encompassing identity in ethnic, regional, sexual, religious and cultural areas causes these tribes to remain ‘undeveloped’ compared to their traditional examples.

The ‘possibility’ of leaving the virtual community easily and the abundance of alternative community options prevent the long-term ‘netizen’ settlement in any cyber space. Citizens of the Internet world are on the move in the immense cyberspace without difficulty and without encountering a situation that requires them to pay the price. Komito (1998: 102) explains this state with the metaphor of ‘hunter/gatherer societies’. According to him, in the context of physical space, communities based on physical closeness are associations with clearly defined objective and intellectual boundaries. However, hunter-gatherer groups were the temporary association of individuals. The feeling of common identity in the hunter-gatherer groups was rather weak. Therefore, belonging to a group could easily be realized and it was quite easy to terminate the belongingness, just like today’s virtual community memberships. Netizens lack the capacity to create institutional solutions to the problems they experience because they often prefer ‘emigrating’ easily to accepting the decision of an authority or seeking compromise in a discussion. For this reason, there are very close similarities

between hunter-gatherer groups and netizens who have the opportunity to move in a large virtual space. The opportunity of flexible mobility that virtual spaces present to people caused Geser to make an interesting conclusion. According to Geser (2002: 11), the ever-present ease of exiting the virtual space and the widespread integration without the need for authoritative ruling eliminate the pressure to develop a Hobbesian social order in the virtual world.

Social networks ensure that the interaction among individuals is shaped according to the common values such as ‘lifestyle’, which they obtain in their lives, not according to the characteristics such as age, gender and race, which they obtain by birth (Haberli, 2014:91). This is a requirement of the changes and formations caused by the internet technology. Besides, they are not the only ones. It is also observed that people mention that socialities such as society, nation and class as the phenomena brought by modernity are coming to an end. Although the organized structure of the nation-state is still upright, the nation-community, which is the basis of legitimacy, has largely been dissolved. In other words, new social formations and calls for new communities exist together. The new forms of commitment, which are typical of the postmodern era, generally occur at the local level parallel to the process of globalization. This locality refers to an abstract space rather than a fixed space (land) emphasis. Nevertheless, this formation has the definitions of the community that is expressed as a network of social relations based on mutual and emotional ties (Bauman, 1998:173).

It is the product of the power of the new ‘international’ media system that is often overlooked. This power not only encourages people to buy products produced by their cultural industries, but also leads them to participate in the networks that provides forms of communities and alliances that transcend the boundaries of class, race, gender, region and national culture. Dick Hebdige (b.1951) calls them ‘emotional communities’. Contrary to the communities of interests, some are usually utopian. The masses are now

being dissolved and replaced by forms of commitment with different dimensions that can change constantly. One of them is the ‘emotional communities’, which are considered to consist of communication systems. Contrary to the classical communities, which completely cover the life of the individual and which are connected to the land, blood, language, religion, ethnic and cultural structure, a new type of community that is formed in the latitude and longitude of the communication environment and whose coordinates constantly change by taking a piece from the elements mentioned above and by sometimes gathering in the rhythm of music or something else is in question. The starting point of this formation is the change of modern society (Hebdige 1995: 91).

Culture and Space in the Virtual Community

The culture of the virtual community or, in other words, the virtual culture is a heterogeneous culture. It is a culture where everything and everyone can be there and on the agenda any time. The formation of this culture is not the product of a long process like the culture of the real community. The culture of the real community is based on the experience of past or present community members. This culture is the product of all past and present members of the community and is an element of the natural environment and relationships of all those members. However, the culture of the virtual community does not have a significant history; nor is it a factor that enables the solution of a systematic infiltration and the problems that arise in daily practice.

Virtual culture has no ‘the other’. As Jean Baudrillard (1929-2007) puts it, virtual culture is the culture of the era in which ‘the other’ is eliminated (Baudrillard, 1998:128). In this culture, ‘loneliness’ is the most characteristic feature. Virtual communities fulfill the function of reducing the pain and severity of the feeling of loneliness, which is the most severe punishment that can be given to people, and reduce everything to instant emotions.

The essence of the traditional community is the feeling of ‘space’ and ‘we’. The traditional community is located on a geography (home, village, neighborhood, country...) and has a physical space. There is a common way of life shared among the members of the community. The sharing of certain interests and values, the community members regarding one another valuable, their ability to make sacrifices for one another, the domination of common moral values, cooperation, communication, continuity, stability and mutual responsibility are common and familiar features of the community. There is an underlying feeling of inadequacy in the community members; this feeling is the most important cause of solidarity. The feeling of inadequacy is compensated with the solidarity, and self-confidence is ensured. Obedience, loyalty and love are values and criteria that shape the relationships among the community members. They overcome difficulties together; they share opportunities and risks. The feeling ‘we’, the desire to be together brought about by the common goals and problems and the feelings of living in solidarity originate from and are fed by the feeling of ‘collective self’ (Sennet, 2012:179).

The virtual community is an element of the virtual universe produced entirely by the internet technology. As it was stated in detail before, the term ‘virtual’ is generally used in the field of information technology and refers to things that are not completely present in the physical universe, and which are completely designed in the mind, such as concepts, thoughts and predictions. Bill Gates (b. 1955), one of the famous architects of the virtual world, also pointed out that the internet technology has the ability to bring people together without being limited by the factors of time and geography (Gates, 1998:139). The state of being ‘unreal’ included in virtuality is by no means a metaphysical situation that makes sense in philosophy. On the contrary, it is a state of simulation that is actually created in a highly mathematical description. However, the images it produces often place it in a position of higher

discourse. Whatever happens takes place entirely on the internet because now it is possible to establish the most realistic simulation environment in human perception mechanisms through computers and in the internet environment. In that case, however, ‘virtual reality’ inevitably acquires the function of intervening in cognitive processes, unlike the other areas of technology; it is even transformed into installed knowledge and a strategy (Ergur, 1998: 138–139).

Virtual communities do not have physical/geographic space like traditional ones. Virtual communities are located in ‘cyberspace’. ‘Cyberspace’ was first included in science fiction novels. The inventor of the term is William Gibson (b. 1948), a science fiction novelist. William Gibson, coined the word ‘cyberspace’ to be a place for the phenomenon of virtual community in his novel as well as the state of ‘disembodiment’ related to the Internet. In real life, shortly after the novel in question, concerns about the loss of the body as an ‘identity area’ began to be expressed in the information age under the imagination of ‘disembodiment’ of internet users (Akkaş, 2015: 54,55). Gibson described ‘cyberspace’, which he invented as follows: ‘A consensual hallucination experienced daily by billions of legitimate operators, in every nation, by children being taught mathematical concepts’ (Gibson, 1998: 6). However, it is interesting that this hallucination has changed to a ‘reality’ that billions of users share and experience today.

Internet users are members of the cyber-society structure. They live in cyberspace. Cyber-society is nothing more than a network of electronic communications created by the worldwide network of the Internet users. The virtual reality that is built through the Internet and on the Internet, which is the new communication system, can embrace and integrate all forms of expressions, as well as differences of interests, values and imaginations, including the expression of social conflict, thanks to its diversity, multi-styles and efficiency. However, the price to be paid in order to be included in the

system is to act in accordance with its logic, language, participation conditions, coding and decoding. Just as the way in which the environment can express itself in the center is possible through passing from the mediation of the center so too is the phenomenon of communitization transformed through the mediation of electronic communication today. The phenomenon of the community is seen as an area where publicness can be recreated through the internet (Anderson, 2004: 21).

In the analysis of Jürgen Habermas (b. 1929) (2003:283), who brought the term ‘public sphere’ to the agenda of social sciences and made it meaningful, ‘public community’ is the reasoning subject. Rational message exchange of individuals constitutes public opinion. Mutual understanding of individuals appears as the main goal. In this respect, the public sphere does not mark a limited physical space, but a system of rational communication functioning in compliance with certain purposes. Therefore, public sphere is formed in any place where rational communication occurs. The diameter of the public sphere is, in Habermas’ conceptualization, ‘the world of life’ (Kırık, 2005: 74). The public space described by Habermas is losing its meaning for the Internet, according to Poster (1997: 209-210), who thinks that the era of public sphere in the form of face-to-face talk is clearly over. ‘Virtual society’ is produced in the world of virtual reality. The concept of virtual society, which is sometimes presented as a utopian project, is generally thought of as ‘nowhere-anywhere’ alternative to the difficult and dangerous conditions of today’s social reality. There is no physical space for the virtual society; it is replaced by digital space, which covers the whole world, called cyberspace. Communication and information exchange in virtual societies are extremely fast and lossless. Thus, as long as we bury ourselves in the world of technological imagination, we can claim all the gratifications we have been deprived of in this world; we can reclaim the infantile illusion of magical

creative power. Finally, if we join a new world of fantasy and imagination, we can choose to present ourselves as anything we wish (Robins, 1999:148, 159).

Conclusion

Virtual communities, which are independent of the limitations of space, place and belongingness that the real/organic communities that exist physically have, are shaped via the internet and on the internet. Above all, the lack of physical space often allows the establishment of virtual identity only with linguistic practices. This may include expressing oneself in a fictitious form, in which one avoids expressing himself in physical space and which has no example even in the physical space. In its current form, the Web is an almost unlimited environment of freedom. It is very easy to establish all kinds of virtual communities on the web. It is very easy to establish and hard to maintain a virtual community based on religion and ideology, and traditional or paranormal beliefs. Although there are rules and regulations concerning virtual environment, there is no problem of being 'netizen' in communities, the individuals are whether legal or illegal. It is possible to find all kinds of (both legal and illegal) security risks and threats in the virtual environment. As it is the case in hacker groups, some of them are illegal because it is not possible to mention a central authority on the Web. Although some arrangements have been made in every area, but it is still inadequate, except for child pornography. Cyberspace is thought as if an environment of complete freedom in its current form. On the other hand, it is possible to mention a partial inner control of the virtual communities that are entered with a certain password because the person who does not act in accordance with the rules of a virtual community and whose membership is canceled due to this reason can become a member of that community again with another nickname (a fake name). It does not seem possible to control this, even if the security conditions keep continue to improve. Virtual communities create social networks for their users in online (as an alternative space) to meet and interact with different

people who have similar interests. In fact, for many people, the virtual environment is a place to meet people that they want to meet in the physical world. In physical communities, people also have to interact socially with the people they want to avoid. The person whom one is unwilling to see and to contact is also a part of the community. It is not possible for the individual to organize the community as he wishes. This is one of the important costs of being a member of the real community and in real life. However, such reluctant group belonging is not valid in cyberspace. When a disagreement occurs or even when there is a simple, annoying issue, individuals can easily choose to leave and go to another virtual space. The ties between the individual and his community are seriously loose; so to speak, the individual is hung on his virtual community by a hair; it can break any moment without any difficulty because there are many more communities of which the individual can easily become a member when he leaves a community. However, that is not the case in real life, in the physical community. It may not be always easy to join a new community when breaking away from the old community, because of familiarity sensation disappears by leaving the familiar environment. This situation may lead people to loneliness and may lead them not to feel comfortable in the social relations.

Internet networks and social media channels are attractive to individuals with unlimited possibilities of self-expression and self-presentation. Someone who has a serious and cold look and attitude in his daily life can make his fellow internet users laugh with his jokes in the virtual community. Somebody who is unaware of the basic principles and criteria of science can very easily express opinions in scientific debates. Somebody who does not know the way the economic system works and who is not good at business can express his opinions about the professional administrations of big holding companies and somebody who is not good at politics can express his opinions about the new course of the country's politics. He falls in love

and declares his love. He makes friends, chats and plays games with them. He flirts. Nevertheless, human relations in Virtual Communities cannot be as sincere, strong and emotionally- affect as in social communities. Because, feelings such as fear, love and anger cannot be transmit via online.

In conclusion, Virtual Communities (computer-mediated communities) and Real Communities (face-to-face communities) each have their own advantages as well as their own weaknesses. On one hand, with the advancement of technology, internet allows people to build communities in cyberspace, based on common interests who are online across the globe. On the other hand, a real (face-to-face) community establishes a social interaction based on sense of unity and fellowship in a community, while they can also be parts of many different communities simultaneously. Moreover, a real community provides the sense worth, loved, and belonging which is challenging in virtual community. Thus, both virtual community and real community may provide different benefits for our lives with different methods of communications such as face-to-face and through computer-mediation.

References

- Akkaş, İ. (2015). Sanal cemaatler, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Anderson, B. (2004). Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism, (Translated by: İ. Savaşır), İstanbul: Metis Publications.
- Barry, W. & Gulia, M. (1997). Virtual communities as communities, net surfers don't ride alone. Communities in cyberspace. (Edt. M. A. Smith & P. Kollock), London: Routledge, (167-193).
- Baudrillard, J. (1998). Le Crime Parfait, (Translated by: N. Sevil). İstanbul: Ayrıntı Publications.
- Bauman, Z. (2003). Modernity and ambivalence, (Translated by: İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Publications.

- Bauman, Z. (2011). Postmodern ethics, (Translated by: A. Türker). İstanbul: Ayrıntı Publications.
- Bauman, Z. (1999) Thinking Sociologically, (Translated by: Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Publications.
- Bond, N. (2009) “Gemeinschaft Und Gesellschaft”: The Reception Of A Conceptual Dichtomony, Berghahn Books Publications, 162-186
- Bozkurt, V. (1999). (Yıkıcı gemeinshaft"tan "öteki"siz postmodern kabilelere) Sanal cemaatler. Birikim Dergisi, (128), 1-8
- Bozkurt, V. (2006). Endüstriyel ve post-endüstriyel dönüşüm, Bursa: Ekin Yayınları.
- Castells, M. (2004). The network society A cross-cultural perspective, Edward Elgar.
- Castells, M. (2007). Communication, power and counter-power in the network society. International journal of communication, 1(1), 29.
- Castells, M. (2008).The information age: economy, society and culture, (Translated by: E. Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi University Publications.
- Catherine M. Ridings, David Gefen, Virtual Community Attraction: Why People Hang out Online, Journal of Computer-Mediated Communication, Volume 10, Issue 1, 1 November 2004, JCMC10110, <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2004.tb00229.x>
- Ergur, A. (1998). Nergis harikalar diyarında: sanal gerçekliğin ideolojik bağlamı. Toplum ve Bilim, (79). (138-159).
- Gates, B. (1998). Secret Diary of Bill Gates, (Translated By. F. Altunıç). İstanbul: Aksoy Publications.
- Geser, H. (2002). Towards a (meta-) sociology of the digital sphere’, in: sociology in switzerland: towards cyberspace and vireal social relations. Online publications. Zuerich. http://socio.ch/intcom/t_hgeser13.pdf, 2002.

- Gibson, W. (1998). *Neuromancer*, (Translated By. M. Altınbaş), İstanbul: Sarmal Publications.
- Haberli, M. (2014). *Sanal din*, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Habermas, J. (2003). *Strukturwandel der öffentlichkeit*, (Translated By: T. Bora, M. Sancar), İstanbul: İletişim Publications.
- Handy, C. (1995). Trust and the virtual organization. *Harvard business review*, 73(3), 40–48 <https://hbr.org/1995/05/trust-and-the-virtual-organization>
- Hebdige, D. (1995). *Subculture: The meaning of style*, (Translated By: A. Yılmaz), (Edt: S. Hall - M. Jacques), Yeni Zamanlar. İstanbul: Ayrıntı Publications. (75–94).
- Hesse, B. W. (1995). Curb cuts in the virtual community: telework and persons with disabilities. *Proceedings of the 28th annual hawaii international conference of system sciences*.
- Hiltz, Roxanne S. and Wellman B. (1997). Asynchronous learning networks as a virtual classroom, *Communication of the ACM is a digital library*, Published By Association for Computing Machinery Inc. <https://doi.org/10.1145/260750.260764>
- İnsel, A. (1996). Çözülme devrinde cemaat kimlikleri ve neo- feodal devlet. *Birikim*, Eylül 1996, (89), (7-14).
- Kırık, H. (2005). *Kamusal alan ve demokrasi*, İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Komito, L. (1998). The net as a foraging society: flexible communities. *The Information Society*, 14 (2), (97-106).
- Maffesoli, M. (1996). *The time of the tribes*. London: Sage Publications.
- Narmanlığlu, H. (3028). *Vatanımı seven tıklasın (Sanal cemaatte ulusun tahayyülü)*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Oral, B. (2005). *İnternet ve eğitim. İnternet ve toplum* (Ed: A. Tarcan), Ankara: Anı yayınları, (90–116).

- Oskay, Ü. (1993). XIX yüzyıldan günümüze kitle iletişiminin kültürel işlevleri - kuramsal bir yaklaşım-, İstanbul: Der yayınları.
- Poster, M. (1997). Cyberdemocracy internet and the public sphere, *Internet Culture*, (Ed. David Porter), London: Routledge. (201-223).
- Rheingold, H. (1987). Virtual communities: exchanging ideas through computer bulletin boards, *whole earth review*, Winter. www.findarticles.com/p/articles/mi_m1510/is_n57/ai_6203867/ (08.07.2019).
- Rheingold, H. (1998). *The virtual community*, New York. www.rheingold.com/vc/book/intro.htm (27.08.2019)
- Robertson-Price, R. (2011). *What is community disadvantage? Understanding the issues, overcoming the problem*, Melbourne: Australian Institute of Family Studies.
- Robins, K. (1999). *Into the image: culture and politics in the field of vision*, (Translated By: N. Türkoğlu), İstanbul: Ayrıntı Publications.
- Sennett, R. (2012). *The corrosion of character the personal consequenc*, (Translated By: Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Publications.
- Van Dijk, J. (2012). *The network society social aspects of new media*. London: Sage Publication.

**TOKİ KONUT UYGULAMALARINDAKİ FİYAT POLİTİKALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ (AĞRI SUÇATAĞI II. ETAP 3+1, 280 DAİRE
ÜZERİNDEN FAYDA MALİYET ANALİZİ)**

Evaluation of Price Policies in TOKI Housing Applications (Cost Benefit
Analysis Through With Ağrı Suçatağı II Stage 3 + 1, 280 Flats)

Öğr. Gör. İsmet ALACA

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
ialaca@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4017-5887>

Öğr. Gör. Dr. Melik YOLCI

Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı
myolci@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4133-9428>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	31.01.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	31.03.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 355-375	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.682351

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

TOKİ KONUT UYGULAMALARINDAKİ FİYAT POLİTİKALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ (AĞRI SUÇATAĞI II. ETAP 3+1, 280 DAİRE ÜZERİNDEN
FAYDA MALİYET ANALİZİ)

Evaluation of Price Policies in Toki Housing Applications (Cost Benefit Analysis Through With Ağrı Suçatağı II Stage 3 + 1, 280 Flats)

Öğr. Gör. İsmet ALACA
Öğr. Gör. Dr. Melik YOLCI

Öz

Ağrı illi sosyo-ekonomik veriler ışığında değerlendirildiğinde, Türkiye'nin kentleşme ve kamu hizmetleri bağlamında geri kalmış şehirlerinden biridir. Kentleşmenin nüfus yoğunluğu ile doğrudan ilişkisi genel geçer bir kriter olarak kabul görmektedir. Ağrı toplam nüfusu ile Türkiye'de iller sıralamasında 68. sırada yer almasına karşın, gelişmişlik sıralamalarında son üç il arasında yer almaya devam etmektedir.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), tarihsel süreçte birçok farklı devlet otoritesiyle eklemlenmesine karşın, hali hazırda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş olarak varlığını sürdürmektedir. Daha çok konut gereksinim oranı yüksek olan yerlerde vatandaşın konut ihtiyacını üstün ve ayrıcalıklı yetkilerle karşılamaya çalışan kurumun, temelde, vatandaşların gelir düzeylerine göre bir ayırım ile bu ihtiyacı karşılama politikası vardır. Ancak TOKİ, hiçbir surette bedelsiz konut verme uygulamasına gitmemiştir. İdare Hukukuna egemen ilkelerden biri olan, kamu hizmetlerinin sunumunda "kamu yararı" ilkesi çerçevesinde çalışması beklenen kurum, uygulamalarında özellikle orta ve alt gelir gurubuna yönelik konut temininde ne denli kamu yararı ilkesinin gözetildiği, bu çalışmanın da temel sorusudur. Bu anlamda oluşturulan hipotezin önermesi şudur: Devlet kurumları hizmet sunumlarında kamu yararı ilkesi doğrultusunda hareket eder. Çalışma, Ağrı'da yapımı 2011 yılında tamamlanan ve aynı yıl kura ile belirlenen hak sahiplerine dağıtımı yapılan Suçatağı İkinci Etap, 3+1, 120 metrekare brüt oturma alanına sahip 228 dairenin (10 bina), TOKİ'ye maliyeti ile vatandaşa maliyeti arasında bir karşılaştırma yaparak, kamu açısından "kar mı, yoksa kamu yararının mı gerçekleştiğini" ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde TOKİ'nin kısa tarihçesi ve uygulamaları, ikinci bölümde "Kamu Yararı" kavramı, üçüncü bölümde ise Ağrı Suçatağı TOKİ Konutlarının arsa temini, yapım ve satış aşaması, rakamlar ve hesaplamalar eşliğinde ortaya konulmuş, çalışma genel bir değerlendirme ile sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), Kamu Yararı, Kâr, Maliyet, Fayda Analizi

Abstract

Ağrı Province, considered in the terms of socio-economic datas, is one of backward cities of Turkey in urbanization and lacked in public services. The direct relationship of urbanization with population density is accepted as a common criterion. Despite having rank of sixty eighth in total population of Turkey, in terms of development, it continues to be ranked among the last three provinces of Turkey.

Although the Housing Development Administration (TOKI) has been integrated with many different state authorities in the historical process, it still exists as an affiliate member of the Ministry of Environment and Urbanization. The institution, which seeks to meet the housing need of the citizen with superior and privileged powers, has a policy of meeting this need with a distinction based on the level of income of citizens. However, TOKI has never been able to offer free housing. The institution, in principle, is expected to work within the framework of the “common good” within the provision of public services that is one of the dominant principles of Administrative Law. The extent of public interest principle that is taken into account during performing is an essential factor, especially, for middle and lower income groups. In this sense, the hypothesis created is: Governmental and public institutions to what extent act in line with the principle of public interest, in service provision. The study was carried out in Ağrı. The project was completed in 2011 and was distributed to the right holders determined in the same year . By doing this, it aims to reveal whether gaining profit or ensuring public benefit are realized in terms of the public services. This study consists of three parts. In the first part, the short history of TOKI and its applications, in the second part, the concept of public benefit and in the third section, the provision of land development, construction process and liquidation stages were evaluated with figures and calculations related to Ağrı Suçatağı TOKİ Houses.

Keywords: Housing Development Administration (TOKI), Public Benefit, Profit, Cost, Benefit Analysis

Giriş

Ağrı illi sosyo-ekonomik veriler ışığında değerlendirildiğinde, Türkiye'nin kentleşme ve kamu hizmetleri bağlamında geri kalmış şehirlerinden biridir. Kentleşmenin nüfus yoğunluğu ile doğrudan ilişkisi genel geçer bir kriter olarak kabul görmektedir. Ağrı toplam nüfusu ile Türkiye'de iller sıralamasında 68. sırada yer almasına karşın, gelişmişlik sıralamalarında son üç il arasında yer almaya devam etmektedir.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), tarihsel süreçte birçok farklı devlet otoritesiyle ilişkilendirilmesine karşın, hali hazırda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş olarak varlığını sürdürmektedir. Daha çok konut gereksinim oranı yüksek olan yerlerde vatandaşın konut ihtiyacını üstün

ve ayrıcalıklı yetkilerle karşılaşmaya çalışan kurumun, temelde, vatandaşların gelir düzeylerine göre bir ayırım ile bu ihtiyacı karşılama politikası vardır. Ancak TOKİ, hiçbir surette bedelsiz konut verme uygulamasına gitmemiştir. İdare Hukukuna egemen ilkelerden biri olan, kamu hizmetlerinin sunumunda “kamu yararı” ilkesi çerçevesinde çalışması beklenen kurum, uygulamalarında özellikle orta ve alt gelir gurubuna yönelik konut temininde ne denli kamu yararı ilkesinin gözetildiği, bu çalışmanın da temel sorusudur. Bu anlamda oluşturulan hipotezin önermesi şudur: Devlet ve kamu kurumları hizmet sunumlarında kamu yararı ilkesi doğrultusunda hareket eder. Çalışma, Ağrı’da yapımı 2011 yılında tamamlanan ve aynı yıl kura ile belirlenen hak sahiplerine dağıtımı yapılan Suçatağı İkinci Etap, 3+1, 120 metrekare brüt oturma alanına sahip 228 dairenin (10 bina), TOKİ’ye maliyeti ile vatandaşın maliyeti arasında bir karşılaştırma yaparak, kamu açısından “kar mı, yoksa kamu yararının mı gerçekleştiğini” ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde TOKİ’nin kısa tarihçesi ve uygulamaları, ikinci bölümde “Kamu Yararı” kavramı, üçüncü bölümde ise Ağrı Suçatağı TOKİ Konutlarının arsa temini, yapım ve satış aşaması, rakamlar ve hesaplamalar eşliğinde ortaya konulmuş, çalışma genel bir değerlendirme ile sonuçlandırılmıştır.

TOKİ Başkanlığı Tarihçesi ve Faaliyetleri

Devletin, vatandaşın konut ihtiyacını karşılamayı ilk defa bir görev olarak belki de bir zorunluluk olarak algıladığı olay, Lozan Antlaşması sonrasında, Türk ve Rum nüfus mübadelesi süreci ile başlatılmıştır. 1923 yılında bu maksatla Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı kurulmuştur. Ancak kısa süre zarfında kaldırılan bu bakanlığın görevi İçişleri Bakanlığına devredilmiştir. Vatandaşın konut gereksinimine ilişkin olarak her ne kadar 1930 yılında 1580 Sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere görev tevdi edilmiş olsa da, günün koşulları düşünüldüğünde, belediyelerin bütçe kısıtları

dolayısıyla konut gereksinimine cevap veremedikleri anlaşılmaktadır. 1950 yılına kadar konut gereksinimini karşılamak üzere Başbakanlık, İçişleri, Sağlık ve Tarım Bakanlıkları arasında bu görevin el değiştirdiği ifade edilmektedir.¹

Tarihsel süreçte birçok farklı devlet ve kamu kurumunun konut ihtiyaçlarını karşılamak konusunda çeşitli ölçeklerde çabaları söz konusu olmuştur. Kızılay, Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) ve Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) bunlardan bazılarıdır. Ancak 1981 yılında çıkarılan 2487 Sayılı Toplu Konut Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte konut sorununa bir çare bulunması arzulandığı hâlde bu yasada yer alan teknik engeller sonucunda beklentiler gerçekleşmemiş, 1984 tarihinde 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu çıkarılarak, beklentileri karşılamakta yetersiz kalan 2487 Sayılı Yasa yürürlükten kaldırılmıştır.²

TOKİ ve Faaliyetleri

Türkiye'de vatandaşın konut ihtiyaçlarının devlet ve hükümetleri bir çeşit konuya müdahaleye zorlaması, ülkede yaşanan büyük çaplı depremler ile açıklanmaktadır. 1924 yılında yaşanan Horasan Depremi ile 1939 yılında 120 bin binanın yıkılmasına ve 33 bin insanın ölümüne neden olan Erzincan Depremi sonrasında Emlak Bank Yapı Anonim Şirketi eliyle Ankara'da 450 bin konut inşa edilmiştir.

Yukarıda anılan 1984 tarihli 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi adıyla kurumsallaşan TOKİ, 1990 yılında 412 ve 414 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerle Toplu Konut

¹ Yavuz, Fehmi, Politika ve Yerleşme Sorunlarımız, Dokuzuncu İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları: Türkiye'de Orman Köyleri, Yerleşme, Bölge Planlama, Şehirleşme, Doğu Anadolu'nun Sorunları, Ankara: AÜ SBF İskân ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1969, s.144

² Çoban, Aykut, Cumhuriyetin İlanında Günümüze Konut Politikaları, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:67, No: 3, Ankara 2012, s.94

İdaresi Başkanlığı ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı olmak üzere iki ayrı kurum haline getirilmiştir.

1999 Marmara Depremi'nin yaşanması üzerine kamunun konut temini görev ve sorumluluğu bir defa daha gündeme gelmiştir. Ancak 2002 yılına gelindiğinde, 1984 yılından itibaren yapılan toplam konut sayısının 43 bin adet olarak gerçekleştiği gerçeği üzerinden, kurumun işlevselliği noktasında yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur.

TOKİ, 2003 yılında Konut Müsteşarlığından Bayındırlık ve İskan Bakanlığına, 16.01.2004 tarih ve 802 Sayılı Başbakanlık kararı ile de Başbakanlığa bağlı bir kuruluş haline getirilmiştir. Kurum bu tarihten sonra konut üretiminde daha aktif hale gelmiştir.³

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı istatistiklerine bakıldığı zaman özellikle 2004 yılı sonrasında konut üretimi, kentsel dönüşüm, afet evleri, sevgi ve huzur evleri, okul, cami, hastane ve karakol gibi birçok farklı toplumsal ihtiyaca cevap veren binalar inşa ettiği görülmektedir.

2002 yılında dönemin Başbakanı Abdullah Gül tarafından kurulan 58. Hükümet ile birlikte planlı kentleşme ve konut seferberliği ilkeleri günümüz 65. Hükümete kadar aynı anlayışla sürmüştür. TOKİ, Türkiye'nin neredeyse tamamında yukarıda anılan amaçlarla 100 milyar TL civarında bedelle yapılar inşa etmek üzere ihaleler gerçekleştirmiştir. TOKİ yapı üretimini temelde iki başlıkta değerlendirmek mümkündür. Bunlar; konut uygulamaları ve sosyal donatı uygulamalarıdır. Bu ayırmadan hareketle yapılan üretimin rakamları Tablo 1'de gösterilmektedir. Tabloya bakıldığında özellikle kâr amaçlı gayrimenkul yatırım ortaklığı kapsamında yapılan lüks konut sayısının azımsanmayacak düzeyde olduğu görülmektedir.

³ Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Kuruluş ve Tarihçe, <https://www.toki.gov.tr/kurulus-ve-tarihce>, Erişim Tarihi: 01.01.2018

Tablo 1'e ayrıca devam etmekte olan projeler de gösterilmektedir. Karakol, askeri hizmet binaları gibi hususlarda net rakam verilmemesi güvenlik gerekçesi sebebine dayandırılmaz.

Tablo 1. 2002-2017 Yılları TOKİ Faaliyetleri Tablosu

Konut Uygulamaları			
Dar ve Orta Gelir Grubu	355.938		%44,73
Alt-Yoksul Gelir Grubu	150.465		%18,91
Kentsel Dönüşüm	135.364		%17,01
Afet Konutu	37.734		%4,75
Tarım-Köy Uygulaması	6.052		%0,76
Toplam Sosyal Konut	685.553		%86,16
Toplam G.Y.O.	110.107		%13,84
Sosyal Donatı Uygulamaları			
	TOKİ	Protokol	Toplam
Okul	566	477	1.043
Üniversite	-	19	19
Spor Salonu	529	464	993
Yurt-Pansiyon	4	185	189
Hastane	-	266	266
Sağlık Ocağı	92	4	96
Ticaret Merkezi	870	-	870
Kütüphane	42	-	42
Cami	665	-	665
Kamu Hizmet Binası	1	191	192
Stadyum	-	19	19
Karakol, Huzurevi, Askeri Hizmet Binaları, Halk Eğitim Merkezi, Engelsiz Yaşam Merkezi, Kültür Merkezi vb.			10.430

Kaynak: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, www.toki.gov.tr

Kamu Yararı Kavramı

Türk İdare Hukuku temel ilkelerinden biri olan “kamu yararı ilkesi”, devlet ve kamu kurumlarının hizmet sunumlarında, vatandaşların ihtiyaçlarına

cevap vermede ölçü niteliğindedir. Bu ölçü aynı zamanda yasama organının faaliyetlerinin ve yargının kararlarının da bir bakıma tanımı niteliğindedir.⁴ Kamu yararı kavramı 1789 Fransız İhtilali sonrasında Fransa Hukuk Sistemine girmiş bir kavramdır.

Bireylerin ve işletmelerin varlık nedeni kişisel menfaat/kâr elde etmek iken kamu kurumlarının varlık nedeni kamunun yani halkın ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Her ne kadar tam karşılığı olmasa da kamu yararı, “ortak menfaat” veya “ortak iyilik” olarak da tanımlanmaktadır. Devletin görevlerinden yargısal, yönetsel ve ekonomik faaliyetlerin tamamında kamu yararı ilkesi geçerlidir. Örneğin hastane, okul veya karayolu yapımı iktisadi anlamda bir getirisi olmayan yatırımlar olmasına rağmen, kamu yararı ilkesi ile açıklanabilecek devlet faaliyetleridir. Burada özellikle kamu iktisadi teşebbüsleri biçimindeki yatırımların ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Finansal anlamda zarara dönüşen hizmetlerin ısrarla sürdürülmesi kastedilmez ancak bu zarar eden kamu kurumlarının yeri geldiğinde hizmet sunumlarını, çok yönlü hesaplamalarda şayet hizmete devam etmek, ilgili hizmeti sunmamak veya kurumun özelleştirilmesinden daha rantabl ise zarara rağmen hizmete devam etmeyi gerektirir. Bu durum Anayasa’da değişmez ilkeler arasında yer alan “sosyal devlet” olmanın bir gereği olarak kabul edilebilir. Örneğin arzulanmamasına rağmen Sosyal Güvenlik Kurumu zarar ettiği dönemde dahi, kurum başka kamu kaynakları ile finanse edilerek faaliyetlerinde bir aksamaya sebebiyet verilmemiştir.

Toplam Kalite Yönetimi (TKY), işletme yönetimi mantığında geçerliliği olan bir kavram iken, Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı’na eklenmeye çalışılarak, vatandaşa hizmet sunumunda benimsenir hale gelmiştir. Küreselleşme vurgusu siyasetçiler tarafından çoğu durumda

⁴ Saraç, Osman, Kamu Yararı Kavramı, Maliye Dergisi, 2002, https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md139/O.%20SARAC.pdf, (Erişim Tarihi: 02.01.2018)

reddedilirken kamu hizmetlerinin sunumunda işletme mantığı ile hareket etme ve devleti olabildiğince küçülterek kamu hizmetlerini bir bedel karşılığında sunma biçimi küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak yine aynı siyasetçiler tarafından savunulmaktadır. Kamu işletmeciliği anlatışının bir yansıması olan ve “hizmetten yararlanan öder” olarak özetlenen bu yeni anlayış, kamu yararı kavramını değıştirme yönündeki çabalardan biridir. Vatandaş bir müşteri gibi gören bu anlayış neoliberal ekonomi politikalarının bir yansımasıdır. Ancak bu yeni anlayışı savunmakla yetinmeyip meşrulaştırmaya çalışan siyasetçiler de mevcuttur. Bunlara göre dünyadaki değıişimlere uyarak “kamu yararı” ilkesinin muğlaklığından kurtulmamız gerekiyor. Kamu yararı ilkesi devletin amaçları arasından çıkarılarak, devletin asıl amacının vatandaşın temel hak ve özgürlüklerinin önündeki engelleri kaldırmak, huzur ve güvenliğini sağlamak olduğu ifade edilmektedir.⁵ Yeni anlayışta kamu yönetimine hâkim olan kamusallık ve kamu yararı ilkelerinin yerini verimlilik adı altında karlılık almaktadır. Kamu yönetimi disiplininin kamusallık, kamu hizmeti ve kamu yararını çıkarıldığında ise bu disiplini ayakta tutan ilkeleri de yok edilmiş olmaktadır.⁶

Ağrı İlli Sosyo-Ekonomik Veriler ve Suçatağı İkinci Etap TOKİ Konutları

TOKİ'nin Ağrı ve İlçelerinde çoğunluğu alt gelir grubuna yönelik konutlar olmak üzere, birçok proje gerçekleştirilmiştir. Alt gelir grubu, idari konut uygulaması ve kentsel dönüşüm kapsamına dâhil edilenlerle birlikte (lojmanlar hariç), 2912 adet konut inşa edilmiştir. Bununla birlikte beş

⁵ Dinçer, Ömer, Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, Ankara 2003, http://www.omerdincer.com/document/samsun_konusmasi.pdf (Erişim Tarihi: 02.01.2018)

⁶ Tarhan, Ahmet Bora, Ezici, Erhan, Kamu Hizmetlerinin Üretiminde Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Toplam Kalite Yönetimi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt: 3, No: 2, 2011, s. 14

hastane, beş okul, üç yurt binası, üç sağlık ocağı ve bir Sevgi Evi (kimsesiz 15 yaş altı çocukların kaldığı yurt) inşa edilmiştir.

Ağrı'da konut arzı konusunda değişen beklentiler dolayısıyla sıkıntılar yaşanmaktadır. Klasik anlayışla Ağrı'da inşa edilen binaların, yeşil alan, çocuk oyun parkları, araç park yerleri gibi sosyal donatı olarak bilinen hususlarda önemsememe anlayışı hâkimdir. Lüks konut talebinde bulunanların büyük çoğunluğunun beklentilerine ters düşen bu durumun yanı sıra bina yaşantısına uyum sağlamakta güçlük çeken kentlileşememiş kimseler ile komşuluk yapmak istememektedir. Ancak müteahhitlerin bu beklentileri göz ardı ederek, plan ve projelerini yalnızca 180-200 metrekare gibi geniş dairelerin tefrişatını önceliklendirmeleri, konut satışında müşteriler arasında seçici davranmamaları sektörde daralmalara neden olmaktadır. Tam da bu nedenle, daire genişlikleri yörenin ataerkil yapısına uygun olmayan büyüklüklerde inşa etmesine karşın sosyal donatı ve yaşam alanlarına yeter miktarda yer veren TOKİ'den daire satın alma yoluna gidilmektedir. Bir kamu kurumu olması ve güven vermesi bir gerçeklik olmasının yanı sıra, TOKİ'nin Ağrı'daki her projesinin yoğun talep görmesi ancak bu nedenlere dayandırılabilir.

Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Göstergeleri

Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve yüzölçümü göller hariç 11.376 kilometrekare olan İl, adını Türkiye'nin en yüksek dağı olan, Ağrı Dağı'ndan (5.137 metre) almaktadır. 39.05 ve 40.07 kuzey enlemleri ile 42.20 ve 44.30 doğu boylamları arasında yer alan İl, deniz seviyesinden 1.640 metre yükseklikte kurulmuştur. 1.500-2.400 metre arasında değişen yükseltiye sahip yayla karakterinde ve engebeli bir arazi yapısına sahip olan ilin ortasından, Murat Nehri geçmektedir. Anadolu'nun İran ile bağlantısını sağlayan güzergâh üzerinde bulunması neticesinde önemi artan İl'in, kuzeyinde Kars,

kuzeydoğusunda Iğdır, güneyinde Van ve Bitlis, güneybatısında Muş, batısında Erzurum İli ve doğusunda İran Devleti bulunmaktadır.⁷

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre; Ağrı'nın il geneli nüfusu, 2015 yılında 547.210 kişi olarak tespit edilirken, 2016 yılında bir önceki yıla göre nüfus artış hızı yüzde -9,1'lik bir azalmayla 542.255 kişi olarak tespit edilmiştir. Nüfus artış hızındaki gerileme 2011-2012 yıllarında başlamıştır. Türkiye geneli nüfus artış hızı sırasıyla, 2015 yılında yüzde 13,4 olarak gerçekleşirken, 2016 yılında yüzde 13,5 oranında artış göstermiştir.⁸

Ağrı iklimi, coğrafik yapısı ve bitki örtüsü dolayısıyla daha çok tarım ve hayvancılığa uygun bir kenttir. Klasik bir üretim şekli biçiminde benimsenmiş olan tarım ve hayvancılık, teknik imkânlardan ve uzmanlıktan uzaktır. Buna rağmen Ağrı'da yapılan hayvancılığın il ekonomisinde önemli bir yeri olduğu ifade edilmektedir. Geniş meralara sahip olan Ağrı'da daha çok koyun, keçi ve sığır yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Ağrı ili, Merkez İlçesi yerleşim yerinin bulunduğu bölge, Ağrı Ovası olarak da bilinmektedir. Bu alan tarım için çok elverişli olmasına rağmen iklimin karasallığı dolayısıyla kısa vadede hasadı yapılabilen tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Bunlar; başta buğday ve arpa olmak üzere, çeşitli yem bitkileri olan yonca, korunga ve fiğ gibi ürünlerdir. Tüm bunlara karşın, toprağın etkin olarak kullanılmadığı ve tarım tekniklerine uygun bir üretim yapılmadığı ifade edilmektedir.⁹ 2014 yılı verilerine göre Türkiye'de kişi başına milli gelir ortalama 26 bin TL iken, Ağrı ili ortalama kişi başına milli

⁷ Taş, Atilla, Koç, Şahin ve diğerleri, Ağrı İşgücü Piyasası Analizi, Ağrı Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü ve Serka Kalkınma Ajansı, Ağrı 2012, s.11

⁸ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2016, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 26.12.2017)

⁹ Ağrı Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, (2015), 2014 Yılı Faaliyet Raporu, <http://agri.tarim.gov.tr/Menu/2/Faaliyet-Raporlari>, (Erişim Tarihi: 23.12.2017)

gelir 10 bin TL olarak gerçekleşmiştir. Buna göre Ağrı son sırada yer alarak Türkiye'nin en fakir kenti olmuştur.¹⁰

Yılda ortalama 2-3 bin kişi artış gösteren Ağrı ili göç rakamları 2016 yılı itibarıyla, alınan göçte 14.306 ve verilen göçte 30.811 kişi ile gerçekleşmiştir. Net göç -16.505 kişi olurken, net göç hızı ise binde -30 olarak gerçekleşmiştir.

Ağrı ili iklimi, ekonomisi, eğitim düzeyi, kentleşme düzeyi ve göç verileri bir arada değerlendirildiğinde, nüfus hareketlerinin büyük çoğunluğunun ekonomik ve iklimsel nedenlere dayalı olduğu çıkarımı yapılmaktadır. Nitekim 2013 yılında yapılan bir çalışmada, İstanbul'un periferi bölgelerine göç eden (Sultanbeyli, Sancaktepe, Sarıgazi gibi) Ağrılılar ile yapılan mülakatlarda göç etme gerekçelerinin sıralamasında "ekonomik nedenler" birinci sırada (yüzde 89,4) yer almaktadır.¹¹

Ağrı Suçatağı İkinci Etap TOKİ Konutları

Ağrı ilinin batı yakasında, Şeker Fabrikasının karşısında yer alan ve hali hazırda kentin mahallesi haline gelen eski Suçatağı Köyü arazisi, TOKİ tarafından 2009 yılında Ağrı Şeker Fabrikasından alınarak yerleşime açılmıştır. Arazi düzlük ve çorak olup, bir dönem köylüler tarafından ekilip, biçilmiştir. İl Jandarma Komutanlığı yeni hizmet binasının bahsi geçen araziye bitişik konumu dolayısıyla Jandarma'nın lojman ihtiyacı da TOKİ'ye iletilmiştir.

Yapımı yaklaşık olarak iki yıl süren her biri 28 daireli 10 bina, 2011 yılında satışa sunulmuştur. Jandarma Genel Komutanlığı'nın talebine binaen, kendilerine 120 metrekare brüt alana sahip 112 daire satılmıştır (C1/1, C1/2,

¹⁰ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Verileri, İl Bazında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (2004-2014), www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=24920, (Erişim Tarihi: 05.01.2018)

¹¹ Tutar, Hüseyin, Özyakışır, Deniz, TRA2 Bölgesinden İstanbul'a Göç Hareketlerinin Nedenlerine İlişkin Bir Araştırma, Sosyoloji Konferansları Dergisi, No: 47, 2013, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusoskon/article/view/1023021562>, (Erişim Tarihi: 23.12.2017)

C1/9 ve C1/10 nolu binalar). Kalan altı adet bina vatandaşlara kura ile satılmıştır. Satılan binalar; C1/3, C1/4, C1/5, C1/6, C1/7 ve C1/8 adlı binalardır.

Binaların konumu Şekil 1.'de gösterilmektedir. Binaların yapımı Niyazi Bayramoğlu adlı Şirket tarafından gerçekleştirilmiştir.

TOKİ tarafından verilen bilgiler, arsa dâhil olmak üzere dairelerin metrekare maliyetinin 680 TL olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda 120,12 metrekare bürüt alanın toplam maliyeti 81.682 TL'dir.

Şekil 1. Ağrı Suçatağı İkinci Etap TOKİ Konutları.

TOKİ tarafından satışa çıkarılan konutlardan, zemin kat kuzeybatı cepmeli olanın fiyatı, 70.303 TL'dir. Üçüncü kat güneydoğu cepmeli olan konutun fiyatı ise 91.255 TL olarak gerçekleşmiştir. Bir binanın maliyeti hesaplandığında 2.287.085 TL, TOKİ tarafından günün koşullarında dairelerin tamamının peşin fiyatı ise bina başına 2.318.959 TL'dir. Burada bina başına, daha vade işlemeden 30 bin TL fark konulmuştur.

Bir binadaki 28 daire için ortalama peşin fiyat 82.820 TL'dir. Bununla birlikte daire taliplisi vatandaşlardan yüzde 10, yüzde 15 veya yüzde 25 peşinat talep edilmiştir. Peşinata göre vadeler belirlenmiş ve yukarıdaki peşinat oranlarına göre sırasıyla 96, 108 ve 120 ay vadeler belirlenmiştir. Verilen peşinat oranı sonrasında kalan miktar ilgili aylara eşit şekilde bölünmüştür. Söz gelimi 91.955 TL bedel ile satılan dairenin yüzde 10 peşinat tutarı 9.195 TL ve 96 taksitten her biri 862 TL olmuştur. Taksit artışları ise altı aylık periyotlarla değişen memur maaş artış oranı ile eş zamanlı olarak vatandaşa yansıtılmıştır.¹²

2011 yılında taksit ödemeye başlayan vatandaşlar, 96 ay örneğinden hareketle 8 yılda 16 defa zamlanan taksitleri ödemek durumunda kalmıştır. Bahsi geçen projede en pahalı daire için vade farkı dâhil edilmiş olan ödeme planı **Tablo 2.** de gösterilmektedir.

Tablo 2. 2011-2018 Yılları arası TOKİ Taksit Ödemeleri

Mali Yıl	Dönem	Artış Oranları (Yüzde)	Taksit Tutarı (TL)	6 Aylık Toplam Ödeme (TL)
2011	1. 6 Ay	3,59	862,08	5.172,48
	2. 6 Ay	4,22	898,46	5.390,76
2012	1. 6 Ay	4,00	934,40	5.606,40
	2. 6 Ay	4,00	971,77	5.830,62
2013	1. 6 Ay	4,00	1.010,64	6.063,84
	2. 6 Ay	3,14	1.042,37	6.254,22
2014	1. 6 Ay	4,00	1.084,06	6.504,36
	2. 6 Ay	6,50	1.154,52	6.927,12
2015	1. 6 Ay	3,00	1.189,15	7.134,90
	2. 6 Ay	4,76	1.245,75	7.474,50
2016	1. 6 Ay	6,00	1.320,49	7.922,94
	2. 6 Ay	5,00	1.386,51	8.319,06

¹² Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Bireysel Bilgi Edinme Sorularına Verilen Cevap, Belge Tarihi: 22.12.2017

2017	1. 6 Ay	3,00	1.428,10	8.568,60
	2. 6 Ay	7,00	1.528,06	9.168,36
2018	1. 6 Ay	5,69	1.615,00	9.690,00
	2. 6 Ay	3,50	1.671,52	10.029,12
Toplam Ödeme				116.057,28

Yüzde 10 peşinat sonrasında geriye kalan 82.799,50 TL karşılığı olarak 96 ay sonrasında yapılan ödeme toplamı (Banka komisyonu hariç) 116.057,28 TL olarak gerçekleşirken bu rakama peşinat tutarı olan 9.195,50 TL eklendiğinde toplam ödeme tutarı 125.252,78 TL olarak gerçekleşecektir. Her altı ayda bir defa TÜFE (Tüketici Fiyatları Endeksi) üzerinden yapılan taksit artış oranları ile yapılan hesaplama sonucunda (paranın bugünkü zaman değeri) toplam ödenen taksit tutarı 160.465,92 TL'dir. Ödenen peşinat tutarının yine TÜFE oranına göre paranın zaman değeri hesaplandığında 17.829,25 TL'ye tekabül etmektedir. Toplam maliyetlerin bugünkü değeri 178.295,17 TL'ye vatandaşa mal olmaktadır.

Gayrimenkulden faydalanan vatandaşın 96 aylık süre zarfında kira bedeli ödememesi veya kira geliri elde etmesinden kaynaklanan gelirin toplam maliyetlerden düşülmesi gerekmektedir. Bu gelir paranın zaman değeri dikkate alınarak hesaplandığında (güncel kira bedeli ortalama 600 TL'dir) 57.600 TL elde edilmektedir. Toplam maliyetlerden elde edilen fayda düşüldüğünde; konutların net bugünkü maliyeti ortalama 120.695,17 TL'lik bir maliyet ile karşılaşılmaktadır.

2011 yılında ortalama konut kredi faizi yüzde 1,10 toplam ödeme tutarı ise (yüzde 10 peşinat tutarı hariç) 134.500 TL'dir. 2012'de ise ortalama konut kredi faizi yüzde 0,88 olarak gerçekleşmiş, bu durumda toplam ödeme tutarı (yüzde 10 peşinat tutarı hariç) 123,000 TL'dir.¹³

En pahalı daire için peşin ödeme tutarı ile vadeli ödeme arasında gerçekleşen artış farkı yüzde 36,21 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranı ortalama

¹³ En Uygun Şirketi, Konut Kredi Faizleri, <https://www.enuygun.com/bilgi/konut-kredisinde-faizler-0-57-ye-kadar-dustu>, (Erişim Tarihi: 05.01.2018)

daire fiyatı olan 82.820 TL'ye göre hesapladığımızda 28 daire için ortalama daire başına 30 bin TL vade farkı ödenmiş olmaktadır. Oysa banka kredisi ile ve aynı şartlarla alım yapıldığı takdirde 2011 yılında yüzde 56, 2012 yılında ise yüzde 44 civarında vade farkı yani banka karı oluşmaktadır.

Ağrı Suçatağı İkinci Etap TOKİ Konutlarından borcunu devrederek veya banka kredisi ile borcunu vadesinden önce bitirerek satış yapanlar, bulunduğu kat ve konuma göre 105 bin-115 bin TL aralığında satış gerçekleştirebilmişlerdir.¹⁴ Ancak satışa çıkarmada yöreye özgü pazarlık, araya tanıdık koyma geleneği bulunduğundan 125 bin ile 130 bin TL aralığında fiyatlar görmek mümkündür.¹⁵

Sonuç

Türkiye'de konut üretimi, ülkenin kuruluşundan günümüze değin sürekli bir sorun olarak gündemde kalmıştır. Ankara'nın başkent oluşu, mekân sıkıntısı yaşayan yeni ülkenin bakanlıklarının dahi bina bulmakta sıkıntı yaşadıkları bir döneme denk düşer. Bina ve konut üretiminin devletten beklenen bir ödev gibi algılanması, daha çok Kurtuluş Savaşı sonrasında yoksullaşan halkın bir dayanağının bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Her şeyi devletten bekleme anlayışı, o günden bu güne kemikleşmiştir.

Ankara gibi büyükşehirlerde iş bulma umuduyla kente gelenlerin derme çatma barakalar da finans merkezi ve bir bakıma de facto başkent olarak görülen İstanbul'un çevresinde halkalar halinde oluşan gecekondu semtleri de Hükümetlerin görmezden gelme, affetme, tapu dağıtma, yer yer

¹⁴ Maral, Musa, C1/8 Blok Bina Görevlisi ile yapılan mülakat. (Mülakat Tarihi: 01.01.2018)

¹⁵ Sahibinden Şirketi, Mehmet Özdemir, 4. Kat, Güneydoğu Cepheli Daire İçin Pazarlık Hariç 127 bin TL Fiyat İlanı Yapılmıştır. <https://www.sahibinden.com/ilan/emlak-konut-satilik-universiteye-yakin-tokilerde-satilik-3-plus1-daire-432111571/detay>, (Erişim Tarihi: 05.01.2018)

de yıkma ve yerinden etme gibi tutarsız uygulamaları sonucunda her geçen gün büyüyen bir sorun olmuştur.

Bölgesel eşitsizlikler, eşitsiz politikalar ile derinleşirken, bazı bölgelerin hem devlet ve hem de sermaye tarafından yatırımlarla büyütülerek çekim merkezi haline getirilmeleri yoğun göç hareketlerini tetiklemiştir. Göçler de gelişen, sanayileşen şehirleri zorlamış, kamusal hizmetlerin sunumunda sıkıntılar yaşanmıştır.

Göç, hızlı nüfus artışı ve insan ömrünün uzaması ile birlikte büyüyen kentsel sorunlardan en önemlisi konut sorunudur. 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere yüklenen konut üretme görevi istenilen neticeyi verememiştir. 1924 Horasan ve 1939 Erzincan Depremleri devletin konut üretimine müdahil olması gerektiği fikrini pekiştiren felaketlerdir. Ancak geçen süre zarfında Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı arasında sürekli el değiştiren konut temini görevi sağlıklı bir politika güdülmesini engellemiştir. 1950 yılına kadar Ankara’da 450 bin konut Emlak Bank Yapı Anonim Şirketi eliyle yapılabilmektedir.

1984 yılında kurulan Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), Başbakanlığa bağlandığı 2003 yılına kadar 43 bin konut üretebilmiştir. TOKİ’nin aktif ve mevzuatla güçlendirilmiş yeni statüsü daha çok 1999 yılında Marmara Bölgesi’nde yaşanan ve İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Düzce gibi kalabalık sanayi kentlerini büyük çapta yıkan depremin hemen ardından gerçekleşmiştir. TOKİ 2003 yılından sonra ülkenin neredeyse her şehir ve ilçe merkezlerine bir vesile ile (konut, hastane, karakol, okul vb.) ulaşmayı başarmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1961 Anayasası ile kendisini bir sosyal devlet olarak tanımlarken, 1982 Anayasasında bu özelliğini değişmeyen maddeleri arasında korumuştur. Aynı Anayasa’da, devletin imkânları ölçüsünde sosyal devlet olma görevini üstlendiği vurgulanmış olsa da bu imkânların takdiri tamamen hükümetlerce yapılagelmiştir. 1961

Anayasasında konutu olmayan yoksul vatandaşlara devlet tarafından yardımda bulunulacağı ifade edilmiş olmasına rağmen bu maddenin işlerliği tartışmalıdır. 1982 Anayasası'nda ise bu hususa yer verilmemiştir.

Kamu yararı Türk Kamu Yönetimi disipliniinde hem devletin hizmet sunumunda hem de vatandaşın bireysel menfaati karşısında ortak menfaat veya ortak iyiliğin korunması anlamında kendisine yer bulmuştur. Ancak daha çok gelişmiş batılı ülkeler ile eklemlenmeye çalışan Türkiye'nin, yine batı menşeli neo-liberal devlet anlayışından etkilenmesi sonucunda, kamu hizmetlerinin ya özelleştirme ile kâr esaslı çalışan özel sektöre devredilmesi ya da yönetim denilen özel sektör kamu işbirliği şeklinde yürütülmesi neticesinde ücretli hizmetlere dönüşmesi 1980 sonrası dönemde yaygınlaşmıştır.

Kamusal hizmetleri sunan kamu kurumları bir kamu hizmetini sunarken, hizmet bedelinin ne kadarını vatandaştan talep etmelidir? Tabidir ki bu sorunun net bir cevabı yoktur. Oysa soruda yapacağımız bir değişiklik herkesin aklında net bir cevabın vücut bulmasına imkan verebilir. Kamu kurumları bir kamu hizmetini sunarken, hizmet bedelinin ne kadarını yoksul vatandaştan talep etmelidir?

Ağrı gelişmişlik sıralamasında, Türkiye'nin 81 vilayeti içerisinde nüfus sıralamasında 68. sırada yer almasına karşın, 79.-80. sıralarda yer almaktadır. Kentin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Sert karasal iklimi, demiryolu ağının kentten geçmemesi gibi sebeplerle endüstriyel ürün yetiştirme ve hammadde tedariki masraflı olduğundan dolayı kentin sanayisi gelişmemiştir. 2014 yılı verilerine göre kişi başına milli gelir sıralamasında 10 bin TL ile son sırada yer alan Ağrı Türkiye'nin en fakir kentidir. Oysa Türkiye'de aynı yıl ortalama kişi başına milli gelir 26 bin TL olarak gerçekleşmiştir.

TOKİ Başbakanlığa bağlı sosyal bir devletin kamu kurumudur. Bu kuruma bağlı Emlak Gayri Menkul Yatırım Ortaklığı, özel sektörle kâr amaçlı

ortaklıklar geliştirmektedir. Ancak, kurum alt ve orta gelir grubu olarak nitelendirdiği vatandaşlar için konut üretirken, özellikle bu kişilerin daha önce bir gayrimenkul edinmemiş olmasını şart koşar. Bunun anlamı ise gayrimenkul sahibi olamayan vatandaşa pozitif ayrımcılık yaparak onları ev sahibi yapmaktır. Ağrı Suçatağı İkinci Etap TOKİ Konutları da alt gelir grubu için yapılmış bir projedir ve bu konutlar satışa sunulurken gayrimenkul sahibi olamayan vatandaşlara öncelik tanınmıştır. Daha sonra elde kalan konutlar için bu şart kaldırılarak serbest satış gerçekleşmiştir. Bu çalışmada iki yöntemle maliyetleri daire değerleri hesaplanmıştır. Birinci yöntemde nominal değerler (paranın zaman değeri ve gelir dikkate alınmaksızın) hesaplanan maliyet ile dairenin güncel fiyatı karşılaştırılmıştır.

TOKİ her ne kadar bir kamu kurumu ise de bu çalışmada ulaşılan veriler ışığında yüzde 36,21 gibi dikkate değer bir oran ile vade farkı olarak 2012 yılında kredi karlarını aynı rakamlar üzerinden yüzde 40 ile sınırlandıran Bankalara yaklaşık bir gelir elde etmiştir. Üstelik banka taksitleri sabit ve gündelik siyasi gelişmelerden etkilenmezken, vatandaş ön göremediği altı aylık memur maaş zammı oranına tabi olarak taksitlerini ödemiştir. On yıllardır yüzde 3-7 aralığında maaş zammı alan memurun, reel piyasaya uygun kayda değer yüzde 20-30 gibi bir zam alması ihtimali varken, vatandaş bu belirsizlikler karşısında çaresiz borcunu ödemeye devam edecektir.

İkinci yöntem ile (paranın zaman değeri ve projenin geliri) hesaplama yapıldığında ortalama 178 bin TL'ye mal olan ve ortalama 57 bin TL gelir sağlayan bu gayrimenkullerin bugünkü ortalama maliyetleri 120 bin TL olarak gerçekleşmiştir.

Ağrı örneğinde olduğu üzere sekiz yıl önce yapılmış olan bir gayrimenkul yatırımının kendi borcunu dahi karşılayamayacak düzeyde kalması düşündürücüdür.

Her iki yöntemle de hesaplandığında; ilk yöntemde 125 bin TL maliyete karşılık 105-115bin TL piyasa değerine sahip olan dairelerin 10-

20bin TL aralığında bir değer kaybı yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Öte yandan ikinci yöntem ile yapılan hesaplamada (paranın zaman değeri ve elde edilen gelirler dikkate alınarak) 5-15 bin TL arası bir zararın ortaya çıktığı görülmüştür. Bu sonuçlarla başa baş analizi yapıldığında vatandaş için içsel faydanın elde edilemediği, yani kamu hizmetinin vatandaşa kamu yararı sağlamadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra yeşil alan ile çocuk parkları ve çevre düzenlemesine ilişkin hizmetlerin, yöredeki yapılaşma biçimi göz önüne alındığında vatandaşa dışsal bir faydanın sağlandığı görülmektedir.

Vade sonunda 125 bin TL'ye mal edilen bir dairenin, üstelik Ağrı gibi geniş ailelerin yaşadığı bir kentte 100-105 metre kullanılabilir alana sahip bu küçük boyutlarla satılışı hem uzun sürmekte hem de ortalama 20 bin TL zarar söz konusu olmaktadır.

Bu çalışma Ağrı Suçatağı İkinci Etap TOKİ Konutlarının kamu yararını gerçekleştirmediğini, toplumsal fayda oluşturmadığını ve kâr amaçlı olarak yapıldığını verilerle ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Ağrı Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, 2014 Yılı Faaliyet Raporu, [http://agri.tarim.gov.tr /Menu/2/Faaliyet-Raporlari](http://agri.tarim.gov.tr/Menu/2/Faaliyet-Raporlari), (Erişim Tarihi: 23.12.2017)
- Çoban, Aykut, Cumhuriyetin İlanında Günümüze Konut Politikaları, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:67, No: 3, Ankara 2012.
- Dinçer, Ömer, Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, Ankara 2003, http://www.omerdincer.com/document/samsun_konusmasi.pdf (Erişim Tarihi: 02.01.2018)
- En Uygun Şirketi, Konut Kredi Faizleri, <https://www.enuygun.com/bilgi/konut-kredisinde-faizler-0-57-ye-kadar-dustu>, (Erişim Tarihi: 05.01.2018)

- Sahibinden Şirketi, Mehmet Özdemir, 4. Kat, Güneydoğu Cepheli Daire İçin Pazarlık Hariç 127 bin TL Fiyat İlanı Yapılmıştır. <https://www.sahibinden.com/ilan/emlak-konut-satilik-universiteye-yakin-tokilerde-satilik-3-plus1-daire-432111571/detay>, (Erişim Tarihi: 05.01.2018)
- Saraç, Osman, Kamu Yararı Kavramı, Maliye Dergisi, 2002, https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md139/O.%20SARAC.pdf, (Erişim Tarihi: 02.01.2018)
- Tarhan, Ahmet Bora, Ezici, Erhan, Kamu Hizmetlerinin Üretiminde Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Toplam Kalite Yönetimi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt: 3, No: 2, 2011.
- Taş, Atilla, Koç, Şahin ve diğerleri, Ağrı İşgücü Piyasası Analizi, Ağrı Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü ve Serka Kalkınma Ajansı, Ağrı 2012.
- Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Bireysel Bilgi Edinme Sorularına Verilen Cevap, Belge Tarihi: 22.12.2017
- Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Kuruluş ve Tarihçe, <https://www.toki.gov.tr/kurulus-ve-tarihce>, (Erişim Tarihi: 01.01.2018)
- Toplu Konut İdaresi, Yıllara ve Dönemlere Göre Taksit Artış Oranları, <https://www.toki.gov.tr/AppResources/UserFiles/files/yillik-artis-oranlari.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.01.2018)
- Tutar, Hüseyin, Özyakışır, Deniz, TRA2 Bölgesinden İstanbul'a Göç Hareketlerinin Nedenlerine İlişkin Bir Araştırma, Sosyoloji Konferansları Dergisi, No: 47, 2013, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusoskon/article/view/1023021562>, (Erişim Tarihi: 23.12.2017)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Verileri, İl Bazında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (2004-2014), www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=24920, (Erişim Tarihi: 05.01.2018)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2016, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 26.12.2017)

Yavuz, Fehmi, Politika ve Yerleşme Sorunlarımız, Dokuzuncu İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları: Türkiye’de Orman Köyleri, Yerleşme, Bölge Planlama, Şehirleşme, Doğu Anadolu’nun Sorunları, Ankara: AÜ SBF İskân ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1969.

Maral, Musa, C1/8 Blok Bina Görevlisi ile yapılan mülakat. (Mülakat Tarihi: 01.01.2018)

**PSİKOLOJİK SÖZLEŞME İHLALLERİNİN ÜRETKENLİK KARŞITI İŞ
DAVRANIŞLARINA ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI**

The Effects of Psychological Contract Breach on Counterproductive Work
Behaviors: A Case Study

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet POLAT

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBMYO, Turizm ve Otel İşletmeciliği
Programı

mehmetpolat@ksu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5591-5422>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute –
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	28.01.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	03.04.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 377-408	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.681271

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

**PSİKOLOJİK SÖZLEŞME İHLALLERİNİN ÜRETKENLİK KARŞITI İŞ
DAVRANIŞLARINA ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI¹**
The Effects of Psychological Contract Breach on Counterproductive Work
Behaviors: A Case Study

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet POLAT

Öz

Bu çalışmanın amacı psikolojik sözleşme ihlallerinin, üretkenlik karşıtı iş davranışlarına etkisini tespit etmektir. Araştırma, Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren tekstil firmalarının çalışanları üzerinde yapılmıştır. Örneklem grubunu 482 tekstil çalışanı oluşturmaktadır. Çalışmada anket yöntemi kullanılarak elde edilen veriler SPSS 21 programında analiz edilmiş ve bulgulara dayanarak yorumlanmıştır. Elde edilen verilere göre psikolojik sözleşme ihlallerinin, üretkenlik karşıtı iş davranışları üzerinde zayıf düzeyde pozitif ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Psikolojik sözleşme ihlali algılamalarında meydana gelen artışlar üretkenlik karşıtı iş davranışlarının da artmasına neden olmaktadır. Üretkenlik karşıtı iş davranışlarının işletmelere olan zararları düşünüldüğünde, yöneticilerin psikolojik sözleşme ihlalleri ile mücadele etmeleri gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sözleşme İhlali, Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları, Kahramanmaraş, Tekstil.

Abstract

The aim of this research is to determine the effect of psychological contract violations on counterproductive work behaviors. The research was carried out on the employees of textile companies operating in Kahramanmaraş province. The sample group consist of 482 textile employees. The data obtained by using the survey method were analyzed in SPSS 21 program and interpreted basing on this findings. According to the data obtained, it was concluded that the psychological contract violations had a weak, positive and significant effect on the counterproductive work behaviors. Increases in perceptions of Psychological Contracts Violations also lead to an increase in counterproductive work behaviors. Considering the damages of counterproductive work behaviors to the enterprises, it has been concluded that the managers should struggle against Psychological Contract Violations.

Keywords: Psychological Contract Violation, Counterproductive Work Behavior, Kahramanmaras, Textile.

¹ Bu çalışma “Nepotizm ve Psikolojik Sözleşme İhlallerinin Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarına Etkisi” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Günümüz rekabet koşulları göz önünde bulundurulduğunda, amacı gelir elde ederek devamlılıklarını sağlamak olan işletmelerin veya örgütlerin, bu amaçlarını gerçekleştirmesinin oldukça zor olduğu görünmektedir. Gelişen teknoloji ve değişen tüketici profili örgütleri kendilerini yenilemeye ve çağa ayak uydurmaya zorlamaktadır. Bu hâlde örgütler kendi devamlılıklarını sağlamak ve büyümek için tüketicilerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmada zorunda kalmaktadırlar. Bunu yapabilmek için örgütün sahip olduğu insan kaynağının, değişen müşteri portföyünün ihtiyaçlarına tam cevap verecek şekilde bir donanım ve bilince sahip olması gerekmektedir. Kuşkusuz, örgütlerin sahip olduğu işgücü, işletmeleri ileriye taşıyacak ve onlara kâr elde ettirecek en önemli kaynaklardan biridir. Bu nedenle işletmeler ellerinde bulundurdukları kalifiye işgörenlerini kaybetmek istememektedirler. Bu durum işletmeleri, çalışanlar üzerinde olumsuz etki yaratabilecek konular üzerinde iyileştirme yapmaya yöneltmektedir.

Çalışanların hassasiyet gösterdiği önemli konulardan biri olan ve son dönemde de birçok araştırmacı (Aydın, 2016, Dağlı, 2016, Erdoğan, 2015, Çetinkaya, 2014, Büyükyılmaz, 2013, Dikili ve Bayraktaroğlu, 2013, Erkutlu ve Chafra, 2013, Demirkasımoğlu, 2012, Stephanie vd., 2007, Barger, 2004, Bilgin, 2001, Agee, 2000, Morrison ve Robinson, 1997, Arnold, 1996, Robinson ve Rousseau, 1994) tarafından incelenen psikolojik sözleşme ihlalleri çalışanların performanslarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Psikolojik sözleşme ihlali, çalışan ve örgüt arasında oluşturulan, yazılı olmayan, açıkça ifade edilmeyen bir takım beklentiler bütünü olarak ifade edilmektedir. Çalışan zihninde oluşturduğu sözleşme kurallarına uyulmadığını fark ettiğinde psikolojik sözleşme ihlali ortaya çıkmakta ve bu durum çalışan üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir. Üretkenlik karşıtı iş davranışları ise çalışan tarafından örgüte karşı, bilinçli ve kasıtlı olarak

yapılan ve örgüte zarar verici eylemler olarak nitelendirilmektedir. Bu tür davranışların işletmeye zaman zaman ciddi zararlar verdiği savunulabilir.

Araştırmanın amacı, örgütler açısından zararlı davranışlar olarak nitelendirilen ve zaman zaman işletmelerde ciddi sorunlara neden olan üretkenlik karşıtı iş davranışlarının ortaya çıkmasında psikolojik sözleşme ihlâlinin herhangi bir etkisinin bulunup bulunmadığını eğer bulunuyorsa bunların yönünün ve şiddetinin hangi boyutlarda olduğunu belirlemesidir. Buna ek olarak, kuşkusuz ki, bir ülke ekonomisinin büyümesi ve gelişmesi o ülkenin sahip olduğu üretim kaynaklarının sorunsuz ve tam kapasite ile çalışmasına bağlıdır. Her örgüt veya işletme o ekonomiyi oluşturan zincirin en küçük yapı taşıdır ve bu örgütlerin sorunsuz bir şekilde çalışarak üretim yapması gerekmektedir. Bunu sağlamak adına elde edilecek bulgular ile işletmelerde ortaya çıkan zararlı davranışların asgariye indirilmesi için çözüm önerilerinin bulunması ve paylaşılması amaçlanmıştır.

Son yıllarda meydana gelen gelişmeler çalışan-örgüt ilişkilerini daha da karmaşık bir hâle getirmiş, işletme yöneticileri çalışanlarını anlamada ve onların davranışlarını yönlendirmede zorluk yaşamaya başlamıştır. Çalışan beklentilerinin değişmesi, taleplerin artması, iş ortamında refah seviyesinin artırılması isteği gibi bir takım nedenler çalışanların mutlu olup olmasını doğrudan etkilemeye başlamıştır. Çalışanların beklentilerinin karşılanmaması durumunda onların nasıl tepki vereceği konusu oldukça önemli bir hâl almıştır. Bazı çalışanların örgütten belediklerini elde edemeyince işten ayrılma niyeti ortaya çıkmakta bazıları ise işte kalmaya devam ederken örgüte duyduğu öfkeden veya hayal kırıklığı nedeni ile işyerine veya iş araç ve gereçlerine zarar vermektedir. Fakat işgörenlerin bu tür davranışta bulunmaları örgüt tarafından çoğu zaman fark edilemeyerek en sonunda problem ciddi boyutlara ulaştığında fark edilebilmektedir. O zaman işletme tafisi mümkün olmayan zararlarla karşı karşıya kalabilir. Bu açıdan üretkenlik karşıtı iş davranışlarının nedenlerinin tespiti ve davranışların ortaya

çıkmasında etkili olan faktörlerin belirlenebilmesi işletme yöneticilerine yeni fikirler sunması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca çalışmanın, örgüt-çalışan arasındaki ilişkinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi açısından farklı bir bakış açısı sunması beklenmektedir.

Teorik Altyapı

Psikolojik Sözleşme İhlali

Psikolojik sözleşme terimi ilk kez 1960 yılında Argyris, Levinson, Price, Munden, Mandl, daha sonra 1962’de Solley ve 1965’de Schein tarafından gündeme getirilmiştir (Morrison ve Robinson, 1997: 227). Örgütsel davranış alan yazınına psikolojik sözleşme kavramı ilk defa 1960 yılında Argyris’in ustabaşı ve işçi arasında oluşan gayri resmî ilişkinin gelişimini tanımlamak için kullandığı “Psikolojik İş Sözleşmesi” terimiyle girmiştir (Suazo, 2003: 3). Argyris (1960) “Örgütsel Davranışı Anlamak” adlı kitabında; örgütleri canlı ve kompleks yapılar olarak tanımlamış, organizasyonların ve çalışanların birbirleriyle devamlı olarak etkileşimde bulduklarını vurgulamış ve yönetici pozisyonunda çalışanların etkinliğini işgörenleriyle birlikte oluşturacakları psikolojik sözleşmeye dayandırmıştır.

Argyris psikolojik sözleşmeyi örgüt içinde meydana gelen çatışmalar, işe devamsızlık, iş tatminsizliği gibi negatif durumların yok edilmesini kolaylaştırmak ve iyi çalışmayan sistemlerde düzenin sağlanması için önerilen bir kavram olarak ortaya atmıştır (Buranapin, 2007: 14-15). Schein (1962) psikolojik sözleşme olgusuna işgörenin örgüt otoritesini isteyerek kabullenmesi ve örgüt faaliyetlerini etkileme yeteneğine olan inancı kavramlarını da eklemektedir. Ayrıca psikolojik sözleşmenin iş gören davranışlarını önemli derecede etkilediğine vurgu yapmaktadır. Schein (1965) iş motivasyonu ve performansını anlamada psikolojik sözleşmenin gerekliliği üzerinde durmaktadır (Suazo, 2003).

Denise Rousseau 1995 yılında yayınladığı “Örgütlerde Psikolojik Sözleşme” adlı eserinde psikolojik sözleşmeyi, “yönetim tarafından verilen

sözlerin karşılanma düzeyine ilişkin kişisel inanç veya yönetim ile çalışan arasındaki karşılıklı yükümlülükler” olarak tanımlamıştır (İşçi, 2010: 14). Genel olarak psikolojik sözleşmelerin, tipik iş sözleşmelerinin (yazılı sözleşmeler) eksik bıraktığı alanları doldurduğu düşünülmektedir. Bu eksiklikler de genellikle çalışanlar tarafından doldurulmakta ve psikolojik sözleşmeler çerçevesinde incelenmektedir (Büyükyılmaz, 2013: 10; Rousseau ve Greller, 1994:385).

Psikolojik sözleşmenin oluşumunun başlama zamanı ile ilgili bir görüş birliği bulunmaktadır. Psikolojik sözleşme, çalışanın, örgütün bir üyesi olmadan önce meydana gelmeye başlar ve kişinin iş ilişkisi boyunca devam eder. Herhangi bir işe girmek isteyen kişi ilgili örgütler hakkında bilgi edinmeye çalışır. Örgüt hakkında elde edilen bu ilk bilgiler bireyin psikolojik sözleşmesinin oluşumunun temelini teşkil etmektedir (Rousseau, 2001: 512).

Psikolojik sözleşme ihlalleri tıpkı yasal sözleşmelerin ihlali gibi iş yaşamında sıkça karşılaşılan sorunlar arasındadır. Kavram her şeyden önce öznel değerlendirmelere ve bireysel algılara dayandığı için, psikolojik sözleşmeler taraflara göre farklı şekillenmektedir. Çünkü tarafların her biri ilişkide kendi beklentilerinin ve sunmayı vaat ettiklerinin karşı tarafça aynı biçimde algılandığına inanır (Bilgin, 2001: 289).

Robinson, psikolojik sözleşme ihlali tanımlarken, yönetim işinden sorumlu olanların, işçilerin yapmış oldukları katkıyı umursamaması olarak dile getirmiş ve işgörenin, ihlali algılaması sonucunda öfke ve düş kırıklığı yaşadığını belirtmiştir (Turnley and Feldman, 1999: 369). Psikolojik sözleşme ihlali tarafların ki bu taraflar işçi ve işveren olmaktadır, birbirlerine karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmede başarısız olması anlamına gelmektedir (Morrison ve Robinson, 1997: 230). Robinson ve Rousseau (1994) ise psikolojik sözleşme ihlallerinin daha çok işgörenlerin örgüt tarafından verilen sözleri tutmadığı eğitim, kariyer geliştirme, ücret ve terfi konularında meydana geldiğini ifade etmişlerdir.

Robinson ve Rousseau (1994)'ya göre psikolojik sözleşmeler, iyi niyetli varsayımlara ve içten davranışlara dayandığı için ve tarafların birbirlerine verdikleri söze olan güveni içerdiğinden sözleşmenin ihlâli taraflar açısından ciddi sonuçlar doğurabilir. Bu sonuçlar sıradan beklentilerin karşılanmamasından çok farklıdır. Örneğin, bir çalışan sıkı çalışmasının karşılığında ek ücret beklentisine girebilir ve bu beklentisi gerçekleşmediğinde hayal kırıklığına uğrayabilir, ancak çalışan sıkı çalışması karşılığında ek bir ücret alacağına dair bir vaat alırsa ve ek ücret almazsa aldatıldığını düşünür. Tutulmayan vaatler öfke meydana getirir ve ilişkideki güveni zedeler. Verilen bir vaadin tutulmadığı ve güvenin zedelendiği bir psikolojik sözleşme ihlâli, hayal kırıklığının ötesinde aldatılmışlık duyguları meydana getirir. Psikolojik sözleşme, sadece ihlâl edildiğinde veya önemli bir değişime uğradığında işgörenlerin davranışlarını etkilemesi açısından önemli hâle gelmektedir (McDonald ve Makin, 2000: 85).

Psikolojik kontrat ihlâli genellikle çalışanın psikolojisi ve motivasyonu üzerinde negatif bir etkiye sahip olmaktadır (Conway ve Briner, 2002). Bu durumda işgörenin örgüte duyduğu bağlılıkta da azalmalar gözlemlenmektedir. Konu ile ilgili yapılan birçok araştırma (Johnson ve O'Leary-Kelly, 2003; Lester, Turnley ve Bloodgood, 2000; Guzzo ve Noonan, 1994) sonucunda işgörenin örgütüne olan duygusal bağlılığı ile örgüt tarafından gerçekleşen sözleşme ihlâli arasında zıt yönde bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Farklı bir ifade ile örgütlerin işgörenlerine verdikleri sözleri büyük çoğunlukta tuttuğu ve onların beklentilerini karşıladığı koşullarda işgörenin örgüte olan bağlılığında yükseliş gerçekleşmiş, tersi durumda ise duygusal bağlılıkta bir azalma meydana gelmiştir (Bekaroğlu, 2011: 37). Bunlara ek olarak örgütsel vatandaşlık davranışının kurum tarafından yapılan sözleşme ihlâli ile ilişkili olduğu fikrini destekleyen çalışmalar (Birsell, 2000; Coyle-Shapiro, 2002; Coyle-Shapiro ve Kessler, 2000; Johnson ve O'Leary-

Kelly, 2003; Lester vd., 2000; Pate vd., 2003; Robinson ve Morrison, 1995; Tekleab ve Taylor, 2003; Turnley ve Feldman, 2000) da bulunmaktadır.

Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları

Üretkenlik karşıtı iş davranışları, direkt olarak örgütü ve örgütün paydaşlarını (yöneticiler, çalışma arkadaşları, astlar ve müşterileri) hedefe koyan, bilinçli bir şekilde yapılan ve zarar verme niyetini açıkça taşıyan veya bu davranışların gizlenerek yapıldığı (Spector ve Fox, 2002: 271), örgütsel ilke ve kurallara uymayan, organizasyonel amaçları elde etmeyi engelleyen çalışan davranışları olarak tanımlanmaktadır (Parks and Mount, 2005:1). Sackett (2002) üretkenlik karşıtı davranışlarını organizasyonun resmî çıkarlarına zıt olarak kasıtlı bir şekilde yapılan davranışlar adı altında tanımlamıştır. Başka bir tanımdaysa üretkenlik karşıtı davranışlar, çalışanların kasıtlı olarak örgütün ilkelerine, beklentilerine, esas değerlerine, örflerine ve uygun davranış standartlarına uymaması ile onların ihlâl edilmesidir (Vardi ve Weitz, 2004: 29). Üretkenlik karşıtı çalışma davranışı çeşitli formlarda olabilir ve şiddet bakımından farklılık gösterebilir. Davranışlar, söylentilerin yayılması, iş arkadaşlarının utandırılması veya geç kalma gibi küçük eylemlerin yanı sıra hırsızlık, şiddet veya sabotaj gibi daha ciddi eylemler de içerebilir (Dunlop ve Lee, 2004; Monnastes, 2010: 3).

Araştırmacıların konu üzerinde yaptıkları çalışmalarda bu tarz davranışlara farklı adlandırmalar yaptıkları görülmektedir. Örneğin; saldırgan davranış (Neuman and Baron, 1998), antisosyal davranış (Giacalone and Greenberg, 1997), üretkenlik karşıtı davranış (Fox and Spector, 1999), misilleme davranışı (Skarlicki and Folger, 1997), intikam (Bies, Tripp, and Kramer, 1997), sapkın davranış (Hollinger, 1986; Robinson and Bennett, 1995), zorbalık (Hoel, Rayner and Cooper, 1999), duygusal istismar (Keashly, 1998), ve psikolojik taciz (Zapf, Knorz, and Kulla, 1996).

Bu davranışlar üstüne yapılan çoğu araştırma, düşmanlık veya saldırganlık özelliği taşıyan davranışları esas alır. Üretkenlik karşıtı iş

davranışlarının birçoğu, kişinin kurum içinde ve sosyal, psikolojik çevresinde karşı karşıya kaldığı hayal kırıklıkları veya nefret gibi olumsuz duygularla ilgili olarak meydana gelmektedir (Spector vd., 2006: 448; Doğan ve Kılıç, 2014: 274). Keashly ve diğerleri (1994) bir çalışmalarında ankete katılanların kurum içinde bir veya daha fazla kez fiziki veya cinsel olmamakla birlikte kötü davranışlara maruz kaldıklarını tespit etmişlerdir.

Bu tür davranışların her zaman işle ilgisi olmayabilir. Kişisel bir nedenden dolayı da üretkenlik karşıtı iş davranışı gelişebilmektedir. Sonuç olarak davranışı ortaya çıkaran etkenlerin kaynağı farklı olabilmektedir. Hatta bu davranışlar ilerleyen aşamalarda sapkınlık hâlini de alabilir (Robinson ve Bennett, 1995: 556). Başka bir tür üretkenlik karşıtı iş davranışı olarak kabul gören misilleme davranışı üzerine çalışmalar yapan Skarlicki ve Folger (1997), misilleme davranışı ile örgütsel adalet arasında önemli bir ilişkinin var olduğunu savunmaktadırlar. Misilleme, organizasyon içinde algılanan adaletsiz uygulamalara tepki olarak, çalışanların örgüte verdiği yanıtlardır (Kılıç, 2013: 72). İntikam sürecini fizikteki termodinamik konusuna benzeten Bies vd. (1997: 19)'ne göre kişinin karşı karşıya kaldığı olumsuz durumlar, yanlış anlamalar onun giderek öfkelenmesine sebep olmakta ve sonuçta intikam duygusu açığa çıkmaktadır.

Sonuç olarak bakıldığında üretkenlik karşıtı iş davranışlarının açıklanmasında birçok araştırma yapılmış ve yapılan bu araştırmalar neticesinde bilim adamları küçük farklılıklar da olsa ortak sonuçlar elde etmişlerdir. Üretkenlik karşıtı iş davranışlarını tanımlamak için ise misilleme, sapkın davranış, sabotaj, mobbing, negatif davranış, antisosyal davranış ve buna benzer niteleyici adlandırmalar yapılmıştır. Bu davranış sonucunda ise hem örgüte hem de çalışana olan etkilerini ve bu etkilerin neden olacağı olayları tahmin etmeye çalışmışlardır. Öne çıkan genel kanı ise bu tür davranışların hem örgüte hem de örgüt çalışanına zarar verdiği yönünde oluşmuştur. Çalışanlar genellikle hoşuna gitmeyen bir durumdan dolayı

işyerinde negatif davranış sergilemektedirler. İşgörenlerin bu tür davranışları göstermelerinin nedenleri işletmeden işletmeye farklılık gösterebilir. İşletmenin büyüklüğü ve çalışan sayısının çokluğu bu davranışların görülme sıklığını artırabilmektedir. Bunun yanında çok sayıda personele sahip işletmelerin bu tür davranışları tespit etmesi güç olabilmektedir. Aynı doğrultuda işyerinin fiziki şartlarının yani çalışma alanlarının genişliği de kontrol açısından dez avantaj olarak görülebilmektedir.

Araştırma Yöntemi

Araştırma Modeli Hipotezler

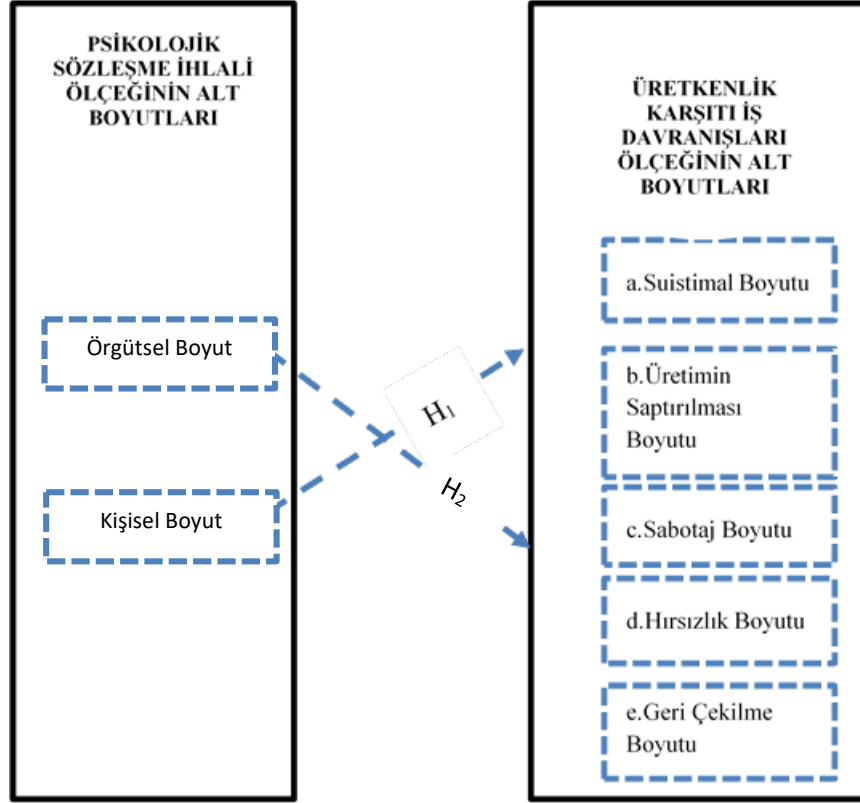
Bu çalışma, araştırma yöntemleri bakımından nicel araştırma olarak tasarlanmıştır. Anket yöntemi ile elde edilen veriler istatistiki analizlere tabi tutularak elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Bu bağlamda araştırma amacı doğrultusunda hipotezler oluşturulurken konu ile ilgili literatürde daha önceden yapılan araştırmalar ve öneriler dikkate alınmıştır.

Literatürde psikolojik sözleşme ihlâli algısı yaşayan çalışanların işe veya çalışma arkadaşlarına yönelik tepkilerini konu alan çalışmalar bulunmaktadır. Kıyık (2011: 62)' a göre; psikolojik sözleşme ihlâlinin sonuçları arasında üretkenlik karşıtı iş davranışları sayılan eylemlerden olan çalışma arkadaşlarıyla çatışmalarda artış, iş süreçlerindeki hatalarda artış, işe geç kalma ve işe devamsızlık artışı gibi davranışlar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ihlâlin, örgüte karşı tepki olan örgütsel bağlılıkta azalmaya neden olduğu (Kıyık, 2011: 62), örgütsel bağlılıkta azalmanın ise üretkenlik karşıtı davranışlardan ayrımcılık ve mobbing'i ortaya çıkaracağı (McCroskey, 2007) öne sürülmüştür. Schein psikolojik sözleşme olgusunun işgören davranışları üzerinde ciddi bir etkisi olduğunu öne sürmüştür. Gouldner, bir çalışanın örgüt içinde kendisine iyi davranıldığını algılamasının onun örgüte karşı iyi davranmasına ve kuruma zarar verici davranışlardan kaçınmasına neden olduğunu savunmaktadır (Mimaroğlu, 2008: 36; Gouldner, 1960). Çalışanlar, psikolojik sözleşmenin ihlâl edildiği yönünde bir algı geliştirdiklerinde,

yaşadıkları kızgınlık, öfke ve hayal kırıklığına bağlı olarak üretkenlik karşıtı davranışlara yönelebilirler (Gruys ve Sackett, 2003: 34-35). Psikolojik sözleşmenin ihlâl edilmesi durumunda üretkenlik karşıtı davranış gösteren çalışanlar, tersi durumlarda üretkenliği artıran davranışlar gösterebilmektedir (Topçu, 2015: 2).

Lemire ve Rouillard adlı iki bilim adamı 2005 yılında Kanada'nın devlet kuruluşlarındaki çalışanların psikolojik sözleşme ihlâl algılamaları ile işte kalma niyeti, üretkenlik karşıtı davranışlar ve duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Sonuç olarak psikolojik sözleşme ihlâli hisseden işgörenlerin kuruma yönelik duygusal bağlılıklarının azaldığı, buna ek olarak ihlâl algısıyla çalışanların işten ayrılma davranışları arasında yüksek pozitif ilişkiler bulunduğu sonucuna varmışlardır (Aydın, 2016:112). Erkutlu ve Chafra (2013)'ya göre ise kurumun psikolojik sözleşmeyi ihlâl etmesi işgörenlerin iş tatmini, örgütsel bağlılık ve iş performansı düzeylerini olumsuz etkileyerek üretkenlik karşıtı iş davranışlarını arttırmaktadır (Dağlı, 2016: 32; Erkutlu ve Chafra, 2013: 833).

Literatür incelemesi sonucu Psikolojik sözleşme ihlâllerinin üretkenlik karşıtı davranışları üzerindeki etkilerini ülkemizde direkt olarak ele alan konulara rastlanılmamış yurtdışında ise çok az çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede literatürden elde edilmiş bilgiler ışığında oluşturulan araştırma modeli ve test edilmek istenen hipotezler aşağıda verilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

H1a: Psikolojik sözleşme ihlâlinin Kişisel boyutunun üretkenlik karştı iş davranışlarının Suistimal boyutu üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

H1b: Psikolojik sözleşme ihlâlinin Kişisel boyutunun üretkenlik karştı iş davranışlarının Üretim saptırılması boyutu üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

H1c: Psikolojik sözleşme ihlâlinin Kişisel boyutunun üretkenlik karştı iş davranışlarının Sabotaj boyutu üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

H1d: Psikolojik sözleşme ihlâlinin Kişisel boyutunun üretkenlik karşıtı iş davranışlarının Hırsızlık boyutu üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

H1e: Psikolojik sözleşme ihlâlinin Kişisel boyutunun üretkenlik karşıtı iş davranışlarının Geri çekilme boyutu üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

H2a: Psikolojik sözleşme ihlâlinin Örgütsel boyutunun üretkenlik karşıtı iş davranışlarının Suistimal boyutu üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

H2b: Psikolojik sözleşme ihlâlinin Örgütsel boyutunun üretkenlik karşıtı iş davranışlarının Üretimin saptırılması boyutu üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

H2c: Psikolojik sözleşme ihlâlinin Örgütsel boyutunun üretkenlik karşıtı iş davranışlarının Sabotaj boyutu üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

H2d: Psikolojik sözleşme ihlâlinin Örgütsel boyutunun üretkenlik karşıtı iş davranışlarının Hırsızlık boyutu üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

H2e: Psikolojik sözleşme ihlâlinin Örgütsel boyutunun üretkenlik karşıtı iş davranışlarının Geri çekilme boyutu üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş ili tekstil sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Çalışmada tekstil sektörünün tercih edilme nedeni bu sektörün Kahramanmaraş'ın sanayi ürünleri ihracatında en büyük paya sahip olması ve ülke ekonomisinin büyümesi adına önemli bir pozisyonda yer almasıdır. Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası 2017 verilerine göre tekstil sektöründe 4.938.646.000 dolarlık ihracat gerçekleşmiştir. Verilere göre tekstil sektöründe faaliyet gösteren 249 firma ve bu firmalarda istihdam

edilen 22.581 çalışan bulunmaktadır (02.08.2018, www.kmtso.org). Bu bağlamda araştırmanın evrenini 22.581 tekstil çalışanı oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda evrenin tamamını temsil etmesi açısından örnekleme yapılmıştır. Örnekleme türü olarak basit tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Basit tesadüfi örneklemede evreni oluşturan her elemanın örneğe girme şansı eşittir. Dolayısıyla hesaplamalarda da her elemana verilecek ağırlık aynıdır (Arıkan, 2004:141). Basit tesadüfi örnekleme tercih edilmesinin nedeni üretkenlik karşıtı davranışların işletmelerin belirli gruplarında değil tüm çalışanlarında görülebilme olasılığıdır.

Araştırmanın evrenini oluşturan 22.581 tekstil firması çalışanı içerisinde alınacak örnekleme sayısı hesaplanmasında (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50)'nin hazırlamış olduğu hazır tablodan yararlanılmıştır. Bu hesaplamaya göre örnekleme sayısı 378 kişi olarak belirlenmiştir. Bu amaçla katılımcılara 2017 yılı içerisinde 750 adet anket dağıtılmış ancak 548 anketin geri dönüşü olmuştur. Geri dönüş sağlanan anketlerden eksik veri nedeniyle 66 adet anket analiz dışı bırakılmış olup 482 adet anket analize tabi tutulmuştur. Buna göre, %95 güven seviyesi ve %5 kabul edilebilir hataya göre evreni temsil etmesi açısından 482 örnekleme sayısının yeterli olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla anket yönteminden yararlanılmıştır. Psikolojik sözleşme ihlâlini ölçmeye yönelik, Robinson & Morrison (2000) tarafından oluşturulan psikolojik sözleşme ihlâl ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 2 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach's alpha değeri 0.87 olarak belirtilmiştir. Derecelendirme için 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Üretkenlik karşıtı iş davranışlarını tespit etmek amacıyla Spector vd., (2006) tarafından oluşturulan ölçek (CWB-C 32-item) kullanılmıştır. Spector vd., ölçeği 5 boyutta açıklamışlardır. Ölçeğin Cronbach's alpha değeri 0.88 olarak belirtilmiştir.

Anketin son bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla, cinsiyet, yaş, medeni durum, görev, deneyim ve aylık gelir bilgileri tespit edilmiştir.

Araştırma Bulguları

Bu bölümde çalışmada kullanılan ölçeklerin faktör ve güvenilirlik analizlerine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra hipotezleri test etmek için Korelasyon analizi ve Regresyon analizleri uygulanmıştır. Analizler, IBM SPSS Statistics Base 22.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Analizlerden elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Cinsiyet	N (482)	(%)
Kadın	153	31,7
Erkek	329	68,3
Yaş Grubu	N (482)	(%)
18-27	117	24,3
28-37	243	50,4
38-47	108	22,4
48-57	14	2,9
Çalışılan Bölüm	N (482)	(%)
Üretim	275	57,1
Satış-Pazarlama	102	21,2
Muhasebe-Finans	59	12,2
İnsan Kaynakları	24	5,0
Diğer	22	4,6
Görev	N (482)	(%)
İşçi	313	64,9
Şef/Bölüm Yöneticisi	107	22,2
Departman Müdürü	29	6,0
Üst Düzey Yönetici	5	1,0
Diğer	28	5,8
Çalışma Süresi	N (482)	(%)
0-1	83	17,2
1-5	212	44,0
5-10	136	28,2
10-20	46	9,5
20+	5	1,0

Aylık Gelir	N (482)	(%)
1600-1800	181	37,6
1801-2200	168	34,9
2201-3000	89	18,5
3001-4000	30	6,2
4000+	14	2,9

Katılımcıların % 31,7'sinin kadınlardan, %68,3'ünün ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Yaş grupları tablosu incelendiğinde çalışanların büyük çoğunluğunun (%50,4) 28-37 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Genel olarak bakıldığında ise çalışanların %74,7'sini 18-37 yaş aralığındaki grup oluşturmaktadır. Bu bağlamda, sektörde çalışanların genel olarak genç ve dinamik bir yapısının olduğu söylenebilir. Analiz sonucu, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%57,1) üretim departmanında çalıştığı görülmektedir.

Tablo 2. PSİ ve ÜKD Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi ve KMO Değerleri

PSİ Alt Boyutlar	Soru Sayısı	Açıklanan Varyans	Cronbach 's Alpha	KMO	Bartlett's	P
Örgütsel	5	%34,41	,749	,831	1407,007	,000
Kişisel	4	%25,23	,805			
ÜKD Alt Boyutlar						
Suistimal	17	% 18,17	,908	,969	11319,689	,000
Üretimin Sapıtılması	3	%14,80	,719			
Sabotaj	3	%14,29	,617			
Hırsızlık	5	%14,15	,872			
Geri Çekilme	4	%6,63	,774			

*Skewness(PSİ;0,095, ÜKD; 0,762) / Kurtosis(PSİ;0,150, ÜKD; -0,471)

Analizlere geçilmeden önce verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Yapılan normallik analizinde Skewness ve Kurtosis değerlerinin -1,5 ile +1,5 aralığında olduğu tespit edilmiş ve verilerin normal dağıldığı (Tabachnick ve Fidell, 2013) sonucuna varılmıştır.

Psikolojik Sözleşme İhlali Ölçeği'nin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri ,831 olarak tespi edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen KMO değerinin 0,5'ten büyük olması hatta 1'e yakın çıkması, Bartlett testi sonucunun 1407,007 ve anlamlılığın (P) ,000 olarak bulunması anket formunda kullanılan verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde üretkenlik karşıtı iş davranışları ölçeğinin KMO değerinin ,969, Bartlett testinin, 11319,689 ve P değerinin ,000 olarak anlamlı bulunması veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Cronbach's Alpha katsayılarının her iki ölçekte de 0,7'nin üzerinde tespit edilmesi ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi, iki değişken arasındaki doğrusal ilişkiyi veya bir değişkenin iki veya daha fazla değişken ile olan ilişkisini test etmek, varsa bu ilişkinin derecesini ölçmek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir (Kalaycı, 2010:115). Bu amaçla değişkenlerin alt boyutları arasındaki ilişkinin tespiti için korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 3. PSİ ve ÜKD Ölçeği ve Alt Boyutlarına İlişkin Korelasyon Analizi

N = 482		1	2	3	4	5	6	7
Psikolojik Sözleşme İhlali	(1)Örgütsel	r						
		p						
	(2) Kişisel	r	,006					
		p	,889					
Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları	(3)Suistimal	r	,149**	,422**				
		p	,001	,000				
	(4)Üretimin Saptırılması	r	,164**	,397**	,834**			
		p	,000	,000	,000			
	(5) Sabotaj	r	,239**	,341**	,754**	,757**		
		p	,000	,000	,000	,000		
	(6)Hırsızlık	r	,153**	,399**	,858**	,775**	,743**	
		p	,001	,000	,000	,000	,000	
(7) Geri Çekilme	r	,150**	,413**	,843**	,801**	,722**	,815**	
	p	,001	,000	,000	,000	,000	,000	

Psikolojik sözleşme ihlalinin alt boyutu olan örgütsel boyut ile üretkenlik karşıtı iş davranışlarının alt boyutu olan suistimal arasında ($r = ,149$; $p < 0,01$) çok zayıf düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel boyut ile üretkenlik karşıtı iş davranışlarının alt boyutu olan üretimin saptırılması arasında ($r = ,164$; $p < 0,01$) çok zayıf düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel boyut ile üretkenlik karşıtı iş davranışlarının alt boyutu olan sabotaj arasında ($r = ,239$; $p < 0,01$) çok zayıf düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel boyut ile hırsızlık alt boyutu arasında ($r = ,153$; $p < 0,01$) çok zayıf düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel boyut ile geri çekilme alt boyutu arasında ($r = ,150$; $p < 0,01$) çok zayıf düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir.

Psikolojik sözleşme ihlalinin alt boyutu olan kişisel boyut ile üretkenlik karşıtı iş davranışlarının alt boyutu olan suistimal arasında ($r = ,422$; $p < 0,01$) zayıf düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Kişisel boyutta yer alan ifadeler çalışanın kişisel duygularını ifade etmektedir. Bu değer bize, çalışanın psikolojik sözleşme ihlal algısı arttığında suistimal davranışlarının da artacağını ifade etmektedir. Kişisel boyut ile üretkenlik karşıtı iş davranışlarının alt boyutu olan üretimin saptırılması arasında ($r = ,397$; $p < 0,01$) zayıf düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Kişisel boyut ile üretkenlik karşıtı iş davranışlarının alt boyutu olan sabotaj arasında ($r = ,341$; $p < 0,01$) zayıf düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Kişisel boyut ile üretkenlik karşıtı iş davranışlarının alt boyutu olan hırsızlık arasında ($r = ,399$; $p < 0,01$) zayıf düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Kişisel boyut ile üretkenlik karşıtı iş davranışlarının alt boyutu olan geri çekilme arasında ($r = ,413$; $p < 0,01$) zayıf düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir.

Değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının pozitif yönde ve anlamlı olması psikolojik sözleşme ölçeğinin alt boyutlarında meydana gelen algılamalardaki artışların üretkenlik karşıtı iş davranışlarının alt boyutlarında da artışlara neden olacağı ilişkisini açıklamaktadır. Ancak katsayılara bakıldığında bu ilişkinin oldukça zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

Regresyon Analizi

Regresyon analizi, bir bağımlı değişken ile bir bağımsız değişken veya birden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkilerin bir matematiksel eşitlik ile açıklanması sürecidir (Kalaycı, 2010: 199). Bu amaçla oluşturulan model çerçevesinde hipotezleri test etmek amacıyla boyutlar arasında basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Aşağıdaki tablolarda Psikolojik sözleşme ihlâlinin örgütsel ve kişisel alt boyutlarının üretkenlik karşıtı iş davranışlarının alt boyutlarına olan etkisi test edilmiştir.

Tablo 4. PSİ Örgütsel Alt Boyutunun ÜKD Alt Boyutlarına Olan Etkisi

b: Örgütsel	R²	F	R	t	P
a: Suistimal	,022	10,830	,149	3,291	,001
a: Üretimin Saptırılması	,027	13,280	,164	3,644	,000
a: Sabotaj	,057	29,015	,239	5,387	,000
a: Hırsızlık	,023	11,483	,153	3,389	,001
a: Geri Çekilme	,023	11,060	,150	3,326	,001

a:Bağımlı Değişken / b:Bağımsız değişken

Yukarıdaki tabloda F ve P değerleri incelendiğinde kurulan tüm modellerin anlamlı ($p < 0,01$) olduğu görülmektedir. Örgütsel boyut bağımsız değişkeninin suistimal boyutu bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilediği ($R^2 = ,022$) %2,2 oranında açıklanmaktadır. Buna göre örgütsel boyuttaki uygulamalarda meydana gelen artışın Suistimal davranışlarını pozitif yönde artırdığı anlaşılmaktadır. Model, örgütsel boyut bağımsız değişkeninin üretimin saptırılması boyutu bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilediğini ($R^2 = ,027$) %2,7 oranında açıklamaktadır. Örgütsel boyuttaki uygulamalarda meydana gelen artışın üretimin Saptırılması davranışlarını pozitif yönde

artırdığı tespit edilmiştir. Örgütsel boyut bağımsız değişkeninin sabotaj boyutu bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilediği ($R^2 = ,057$) %5,7 oranında bu model tarafından açıklanmaktadır. Örgütsel boyuttaki uygulamalarda meydana gelen artışın Sabotaj davranışlarını pozitif yönde artırdığı belirlenmiştir. Örgütsel boyut bağımsız değişkeninin hırsızlık boyutu bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilediği ($R^2 = ,023$) %2,3 oranında açıklanmaktadır. Örgütsel boyuttaki uygulamalarda meydana gelen artışın hırsızlık davranışlarını pozitif yönde artırdığı sonucuna varılmıştır. Modele göre örgütsel boyut bağımsız değişkeninin geri çekilme boyutu bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilediği ($R^2 = ,023$) %2,3 oranında açıklanmaktadır. Örgütsel boyuttaki uygulamalarda meydana gelen artışın geri çekilme davranışlarını da pozitif yönde artırdığı belirlenmiştir.

Bu verilere dayanarak **H2a, H2b, H2c, H2d, H2e** hipotezleri kabul edilmiştir.

Psikolojik sözleşme ihlalinin üretkenlik karşıtı iş davranışlarına etkisini test etmek amacıyla gerçekleştirilen regresyon analizleri sonucunda; psikolojik sözleşme ihlalinin, örgütsel alt boyutunun, üretkenlik karşıtı iş davranışlarını en güçlü etkilediği ($R^2 = ,057$) sabotaj, en zayıf etkilediği ($R^2 = ,022$) ise suistimal alt boyutu olmuştur. Örgütsel kaynaklı psikolojik sözleşme ihlal algılarının çalışan üzerinde oldukça ciddi ve zarar verici davranışları etkilediği görülmektedir. İşyeri araç ve gereçlerini verimsiz kullanmak veya israf etmek gibi davranışları içerisinde barındıran sabotaj boyutunun işletmenin hedeflerinden uzaklaşmasına neden olacağı açıkça görülmektedir. İşletme yöneticileri, çalışanlara bir takım vaatler ima ettikleri zaman çalışanların zihinlerinde bir psikolojik sözleşme oluşmaktadır ancak zaman içerisinde beklentilerinin karşılanmadığını algılayan çalışanlar işletme araç ve gereçlerini sabote etme yoluna gidebilmektedirler. Bu duruma yol açan en büyük etkenlerden birinin yönetici-çalışan arasındaki iletişim eksikliğinden kaynaklandığı savunulabilir. Taraflar birbirleri ile açık, net ve anlaşılır

biçimde iletişim kurarak birbirlerinden beklentilerini şeffaf bir biçimde karşı tarafa aktarmalıdır. Taraflar arasında herhangi bir yanlış anlamaya neden olacak üstü kapalı ifadelerden ve imalardan kaçınılmalıdır.

Tablo 5. PSİ Kişisel Alt Boyutunun ÜKD Alt Boyutlarına Olan Etkisi

b: Kişisel	R ²	F	R	t	P
a: Suistimal	,178	104,206	,422	10,208	,000
a: Üretimin Saptırılması	,158	90,007	,397	9,487	,000
a: Sabotaj	,116	62,975	,341	7,936	,000
a: Hırsızlık	,159	90,974	,399	9,538	,000
a: Geri Çekilme	,170	98,607	,413	9,930	,000

a:Bağımlı Değişken / b:Bağımsız değişken

Elde edilen bulgulara dayanarak kurulan modellerin, (F=104,206, F=90,007, F=62,975, F=90,974, F=98,607; p<0,01) anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Kişisel boyut bağımsız değişkeninin suistimal boyutu bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilediği (R²= ,178) %17,8 oranında açıklanmaktadır. Kişisel boyuttaki uygulamalarda meydana gelen artışın suistimal davranışlarını pozitif yönde artırdığı belirlenmiştir. Kişisel boyut bağımsız değişkeninin üretimin saptırılması boyutu bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilediği (R²= ,158) %15,8 oranında açıklanmaktadır. Kişisel boyuttaki uygulamalarda meydana gelen artışların üretimin saptırılması davranışlarını da pozitif yönde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Modele göre, kişisel boyut bağımsız değişkeninin sabotaj boyutu bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilediği (R²= ,116) %11,6 oranında açıklanmaktadır. Buna göre kişisel boyuttaki uygulamalarda meydana gelen artış sabotaj davranışlarını pozitif yönde artırmaktadır. Kişisel boyut bağımsız değişkeninin hırsızlık boyutu bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilediği (R²= ,159) %15,9 oranında açıklanmaktadır. Buna göre kişisel boyuttaki uygulamalarda meydana gelen artışlar Hırsızlık davranışlarını da pozitif yönde artırmaktadır. Son olarak, kişisel boyut bağımsız değişkeninin geri Çekilme boyutu bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilediği (R²= ,170) %17

oranında açıklanmaktadır. Kişisel boyuttaki uygulamalarda meydana gelen artışın geri çekilme davranışlarını da pozitif yönde artırdığı tespit edilmiştir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre **H1a, H1b, H1c, H1d, H1e** hipotezleri kabul edilmiştir.

Psikolojik sözleşme ihlalinin, kişisel alt boyutunun, üretkenlik karşıtı iş davranışlarını en güçlü etkilediği ($R^2 = ,178$) suistimal, en zayıf etkilediği ($R^2 = ,116$) ise sabotaj alt boyutu olmuştur. Kişisel alt boyutlarda algılanan ihlalin suistimal davranışlarını pozitif yönde etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu boyutta algılanan ihlaller suistimal davranışlarını da önemli ölçü de artırmaktadır. Sonuç olarak, psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel alt boyutunda meydana gelen algılamaların üretkenlik karşıtı iş davranışları üzerinde zayıf derecede etkili olmasına karşın kişisel boyutta meydana gelen psikolojik sözleşme ihlalleri, üretkenlik karşıtı iş davranışları üzerinde çok daha ciddi etkilere neden olmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Üretkenlik karşıtı iş davranışları işletmeye veya kuruma karşıtı çalışanlar tarafından kasıtlı olarak yapılan zarar verici davranışlardır. Bu davranışlar işletme araç ve gereçlerine karşıtı yapılacağı gibi aynı zamanda diğer çalışanlara karşıtı da yapılabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında üretkenlik karşıtı iş davranışları, amacı mal veya hizmet üretimi yaparak kar elde etmek isteyen işletmelerin önünde ciddi bir engel olarak kabul edilebilir. Bu tür davranışların baş gösterdiği işletme veya kurumlar amaçladığı oranda üretim yapamayacak, kar elde edemeyecek, istihdam yaratamayacak ve başarılı olamayacaktır. Bu durum mevcut üretim kaynaklarının tam kapasitede ve verimli olarak kullanılamayacağı anlamına gelmektedir. Dolayısı ile bu işletmelerin ülke ekonomisine olan katkısı da aynı oranda azalacaktır. Özel teşebbüslerin ülke ekonomisine olan katkısı düşünüldüğünde üretkenlik karşıtı iş davranışlarının azaltılması veya yok edilmesi ekonomik açıdan pozitif bir etki yaratabilir.

Bu bağlamda araştırma modeli çerçevesinde oluşturulan hipotezlerin test edilmesi sonucunda Psikolojik sözleşme ihlâlinin üretkenlik karşıtı iş davranışlarını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır. Başka bir deyişle Psikolojik sözleşme ihlâl algılarında meydana gelen artışlar üretkenlik karşıtı iş davranışlarında da artışlara neden olmaktadır. Literatürde psikolojik sözleşme ihlâlinin üretkenlik karşıtı iş davranışları ile ilişkisini doğrudan inceleyen çalışmalar çok nadirdir. Ancak psikolojik sözleşme ihlâlinin örgütsel bağlılıkta ve iş tatmininde azalmaya neden olduğunu kanıtlayan birçok çalışma bulunmaktadır. Azalan örgütsel bağlılık ve iş tatmini ise çalışanların üretkenlik karşıtı iş davranışları göstermelerine neden olmaktadır. Aşağıda yer verilen önceki araştırmalardan elde edilen bulgularla da çalışmanın dolaylı bir şekilde desteklendiği görülmektedir.

Psikolojik sözleşme ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkileri inceleyen birçok araştırmacı (Robinson vd, 1994; Robinson ve Rousseau, 1994; Robinson ve Morrison, 1995; Robinson, 1996; Turnley ve Feldman, 1999) psikolojik sözleşme ihlâlinin örgütsel bağlılığın azalmasına neden olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Örgütsel bağlılıktaki azalmanın ise üretkenlik karşıtı iş davranışlarını ortaya çıkaracağını destekleyen McCroskey (2007)'in çalışması önem arz etmektedir. Robinson ve Morrison (2000) psikolojik sözleşme ihlâllerinin iş görenlerde örgüte olan güvenin ve iş tatminin azalmasına neden olduğunu tespit etmişlerdir. Shapira vd., (2009) iş tatmini ile üretkenlik karşıtı davranışlara eğilim arasında bir ilişki bulunduğunu dile getirmişler ve çalışanın örgütte etik olmayan davranışlar olduğu ve iş normlarının etik ilkelere uymadığını algıladıklarında üretkenlik karşıtı iş davranışlarına yönelebileceğini savunmuşlardır. Bunun yanısıra Lau vd., (2003) çalışmalarında iş tatminsizliğinin üretkenlik karşıtı iş davranışlarının bir öncülü olduğunu dile getirmişlerdir. Kanten vd. (2015)'nin, bazı kişilik özelliklerinin üretkenlik karşıtı iş davranışlarına etkisinde, psikolojik

sözleşme ihlâlinin aracılık rolü bulunduğuna ilişkin tespitleri de araştırmayı destekler niteliktedir.

Suistimal boyutu davranışları incelendiğinde ölçekteki en fazla soru grubuna sahip olduğu görülmektedir. Dolayısı ile açıklayıcılık oranı da oldukça fazladır. Bu boyuttaki davranışlar diğer boyutlara göre daha masummuş gibi görünse de daha çok motivasyonu düşürücü ve direkt kişiye yönelik zarar verici davranışlar olarak ön plana çıkmaktadır. Organizasyon içi grupların uyumlu ve stabil çalışmasının işletme hedeflerinden biri olduğu düşünülürse bu tür zarar verici davranışlar çalışanların motivasyonunu düşürerek onların verimli çalışmasına engel olmaktadır. Çalışmadan elde edilen verilere göre bu tür davranışların var olduğu ve onların psikolojik sözleşme kişisel alt boyutu tarafından etkilendiği görülmektedir. Çalışan, kişisel boyutta ihlâl algılamışsa hayal kırıklığı ve öfke hâindedir. Bu duygu ile hareket ederken mantıklı karar veremeyerek iş arkadaşlarına sözlü veya fiziki müdahalelerde bulunabilir. Eğer bu süreç gerektiği gibi idare edilmezse işletme içi kaosa neden olabilir. Bu durum da amacı mal veya hizmet üreterek kar elde etmek ve büyümek isteyen işletmelerin hedeflerinden uzaklaşmalarına neden olur. Bu bağlamda çalışanların hayal kırıklığı yaşamalarına neden olabilecek vaatlerden kaçınılmalıdır. Çalışanlar tarafından bu tür beklentilerin oluştuğu sezildiğinde durumun açıklığa kavuşması için gerekli adımların atılmasının işletmeler adına yararlı olacağı düşünülmektedir.

Psikolojik sözleşme ihlallerinin üretkenlik karşıtı iş davranışlarını artırdığını destekleyen bulgularla birlikte günümüz yöneticilerinin bu konu üzerinde bilgi birikimlerini artırarak personelini iyi tanımaları, onlarla iletişimlerini her zaman güçlü tutmaları ayrıca çalışanların işe alınması esnasında insan kaynakları yönetimi ile işbirliği içinde olmaları psikolojik sözleşme ihlallerinin yaşanmasını önleyici tedbirler olarak değerlendirilmektedir. Yöneticiler tarafından çalışanlara

gerçekleştiremeyecekleri sözlerin verilmesi, terfi anlamında bir takım vaatlerde bulunularak beklenti oluşturulması ve benzeri davranışlardan uzak durulmasının psikolojik sözleşme ihlallerinin azalmasını sağlayacağı öngörülmektedir. Çalışanlara karşı her zaman eşit mesafede, şeffaf, adaletli, dürüst ve insancıl yaklaşılmasının ileride oluşabilecek her türlü olumsuzlukların önüne geçebileceği düşünülmektedir.

Kısıtlılıklar ve Öneriler

Çalışma sonuçları elde edilen verilerle sınırlı olup, analizler bu çerçevede yorumlanmaktadır. Katılımcıların anlık duygu durumları, sosyo kültürel yapıları, kişilik özellikleri ve benzeri durumlar cevaplar üzerinde etkili olmaktadır. Değişkenlerin etkilerinin beklenilenden zayıf bulunmasının bu faktörlerle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren tekstil firması çalışanları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın bir kısıtlılığıdır. Bu konuda yapılması planlanan araştırmaların farklı sektörlere kaydırılması veya daha geniş bölgelerden veri toplanması kesin bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Çalışmanın özel sektör kuruluşlarında gerçekleştirildiği düşünülürse gelecekteki araştırmaların kamu kuruluşları üzerinde gerçekleştirilmesi konuya farklı bir bakış açısı kazandırabilir. Ayrıca literatürde kavramların birbirleri ile doğrudan ilişkisini konu alan araştırmaların nadir olduğu ancak değişkenlerin birbirlerini başka kavramlar üzerinden dolaylı olarak etkilediği gözlenmiştir. Bu durumda gelecekteki araştırmacıların kapsamlı bir literatür taraması yaparak psikolojik sözleşme ihlallerinin üretkenlik karşıtı iş davranışlarına etkisinde aracılık rolü bulunabilecek örgütsel bağlılık, örgütsel güven, iş tatmini ve benzeri konulara yönelmesinin literatüre önemli katkıları olacaktır.

Bunlara ek olarak psikolojik sözleşme ihlallerinin genellikle nitelikli iş gücüne sahip işletmelerde daha fazla yaşanabileceği öngörüldüğünden özellikle teknoloji firmaları çalışanları üzerinde konu ilgili araştırmalar yapılmalıdır. Psikolojik sözleşme ihlallerinin sonuçları göz önünde

bulundurulduğunda işten ayrılma niyetinin açığa çıktını gösteren çalışmalara daha az rastlanıldığı görülmektedir. Bu sebeple yapılacak yeni araştırmalarda psikolojik sözleşme ihlali ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilere daha fazla önem verilmelidir.

Kaynakça

- Agee, J. E., (2000). "Understanding Psychological Contract Breach: An Examination of Its Direct, Indirect and Moderated Effects", UMI: Newyork.
- Arnold, J., (1996). "The Psychological Contract: A Concept in Need of Closer Scrunity?", *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(4), 511-520.
- Aydın, R., (2016). Otel İşletmelerinde Psikolojik Sözleşmeler ve İşgörenlerin İşe Yönelik Tutumları Üzerindeki Etkisi: Antalya 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Barger, E. J., (2004). Emprically Based Model of Psychological Contract. Doctor of Philosophy Dissertation, George Mason University, Department of Phychologogy, Fairwax VA.
- Bekaroğlu, M. A. (2011). The Moderating Effect of Organizational Justice On Reactions to Psychological Contract Breach (Kurum İçi Adaletin Şartlı Değişken Olarak Psikolojik Sözleşme İhlaline Verilen Tepkiler Üzerine Etkisi).Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bies R. J., Tripp, T. M., Kramer R. M., (1997). "At The Breaking Point: Cognitive and Social Dynamics Of Revenge In Organizations", In R. A. Giacalone, & J. Greenberg (Eds.), *Antisocial behavior in organizations*, Thousand Oaks, CA: Sage, 18-36.

- Bilgin, L., (2001). “İşçi-İşveren İlişkilerinde Psikolojik Sözleşme”, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(1), 287-296.
- Buranapin, S. (2007). Psychological Contract Alignment and Career Effectiveness under a Radical Organizational Change: A Case of Chiang Mai University. Boston: Boston University Press.
- Büyükyılmaz, O., (2013). Akademik Personel Açısından Psikolojik Sözleşme İhlali İle İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin Analizi. Doktora Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Conway, N. & Briner, R. B., (2002). A Daily Diary Study of Affective Responses. Journal of Organizational Behavior, John Wiley & Sons, Ltd. 23, 287-302.
- Çetinkaya, F. F., 2014. Hizmet İşletmelerinde Psikolojik Sözleşme İhlalleri Ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Kapadokya Bölgesi 4 Ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Dağlı, M., (2016). Psikolojik Sözleşme İhlalleri, Örgütsel Vatandaşlık Ve Örgütsel Adalet Algısı İlişkisine Yönelik Bir Araştırma. Doktora Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirkasımoğlu, N., (2012). Kamu ve Özel İlköğretim Okulu Sınıf Öğretmenlerinin Psikolojik Sözleşme Algıları ve İş Çevresine Uyum Düzeyleri İle İlişkisi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dikili, A., Bayraktaroğlu, S., (2013). Psikolojik Sözleşme ile İş Tatmini İlişkisine Yönelik Bir Araştırma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(2), 205-227

- Doğan, S. ve Kılıç, S., (2014). Algılanan Örgütsel Etik İklim Ve Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15(1), 269-292.
- Dunlop, P. D., & Lee, K. (2004). Workplace Deviance, Organizational Citizenship Behavior, And Business Unit Performance: The Bad Apples Do Spoil The Whole Barrel. Journal of Organizational Behavior, (25), 67-80.
- Erdoğan, M., (2015). Psikolojik Sözleşme İhlali Algısının Örgütsel Sinizm Ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Erkutlu, H. & Chafra, J. (2013). Effects of Trust and Psychological Contract Violation on Authentic Leadership and Organizational Deviance. Management Research Review, 36(9), 828-848.
- Giacalone R. A., Greenberg J. (Eds.) (1997). Antisocial behavior in organizations. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gouldner, A. W., (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. American Sociological Review, 25(2), 161-178.
- Gruys, M. L. & Sackett, P. R. (2003). Investigating the dimensionality of counterproductive work behavior. International Journal of Selection and Assessment, 11(1), 30-42.
- Guzzo, R. and Noonan, K. (1994). Human resources practices as communications and the psychological contract. Human Resource Management, 33(3), 447-462.
- Hoel H., Rayner C., Cooper C. L., (1999). Workplace bullying. In C. L. Cooper & I. T. Robertson (Eds.), International Review of Industrial and Organizational Psychology, Chichester, UK: John Wiley, 195-230.

- Hollinger, R. C., (1986). Acts Against The Workplace: Social Bonding and Employee Deviance, *Deviant Behavior*, 7, 53-75.
- İşçi, E., (2010). Psikolojik Sözleşme İhlalinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Güvenin Rolü. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Johnson, J. L. & O'leary-kelly, A. M., (2003). The Effects of Psychological Contract Breach and Organizational Cynicism: Not All Social Exchange Violations are Created Equal. *Journal of Organizational Behavior*, 24 (5), 627-647.
- Kalaycı, Ş., (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Asil Yayın Dağıtım, 5. Baskı, Ankara.
- Kanten, P., Yeşiltaş, M. ve Arslan, R., (2015). Kişiliğin Karanlık Yönünün Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarına Etkisinde Psikolojik Sözleşmenin Düzenleyici Rolü, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 365-391.
- Keashly L., (1998). Emotional abuse in the workplace: Conceptual and empirical issues. *Journal of Emotional Abuse*, 1, 85-117.
- Keashly, L., Trott, V. & Maclean, L. M., (1994). Abusive Behavior in The Workplace: A Preliminary Investigation, *Violence and Victims*, 9(4), 341-357.
- Kılıç, S., (2013). Algılanan Örgütsel Etik İklim İle Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları Arasındaki İlişkiler. Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Kıyık, G., (2011). Psikolojik Sözleşme Kavramının, Türkiye'de Medya Sektörü Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi Ve Analizi. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kmtso, (2016).
<http://www.kmtso.org.tr/uploads/static/36/geneleekonomik2016.pdf>

- Lau, V. C., Au, W. T., & Ho, J. M., (2003). A Qualitative And Quantitative Review Of Antecedents of Counterproductive Behaviour in Organizations. *Journal of Business and Psychology*, 18(1), 73-99.
- Lester, S.W., Turnley, W.H., Bloodgood, J.M., & Bolino, M.C., (2002). Not Seeing Eye to Eye: Differences in Supervisor and Subordinate Perceptions of And Attributions for Psychological Contract Breach. *Journal of Organizational Behavior*, 23, 39-56.
- Mc Donald, D. J. and Makin, P. J., (2000). The Psychological Contract, Organisational Commitment and Job Satisfaction of Temporary Staff. *Leadership & Organization Development Journal*, 21(2), 84-91.
- Mc Croskey, S.D. (2007). The Relationship Between Leadership Practices and The Three Component Model of Organizational Commitment: An Empirical Analysis. Ph. D. Thesis, Capella University.
- Mimaroğlu, H., (2008). Psikolojik Sözleşmenin Personelin Tutum ve Davranışlarına Etkileri: Tıbbi Satış Temsilcileri Üzerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Monnastes, S. N., (2010). Perceived Organizational Support and Counterproductive Work Behavior: How Personality Moderates The Relationship. Master of Science, San José State University, USA.
- Morrison, E. W. ve Robinson, S. L., (1997). When Employees Feel Betrayed: A Model of How Psychological Contract Violation Develops. *Academy of Management Review*, 22(1), 226-256.
- Neuman, J. H. and Baron, R. A., (1998). Workplace Violence and Workplace Aggression: Evidence Concerning Specific Forms, Potential Causes and Preferred Targets, *Journal of Management*, 24(3), 391-419.
- Parks, L. and Mount, M. K., (2005). The Dark Side of Self-Monitoring: Engaging in Counterproductive Behaviors at Work. *Academy of Management Proceedings*, (1), 1-16.

- Robinson S. L., & Bennett R. J., 1995. A Typology of Deviant Workplace Behaviors: A Multidimensional Scaling Study. *Academy of Management Journal*, 38, 555-572.
- Robinson S.L ve Bennet R.J., 2000. Development of a Measure of Workplace Deviance. *Journal of Applied Psychology*, 85(3), 349-360.
- Robinson, S. L., Rousseau, D. M., (1994). Violating the psychological contract: not the exception but the norm. *Journal of Organizational Behavior*, 15, 245- 259.
- Robinson, S. (1996). Trust and Breach of the Psychological Contract. *Administrative Science Quarterly*, 41(4), 574-599.
- Robinson, S. and Morrison, E. (1995). Psychological Contracts and OCB: The Effects of Unfulfilled Obligations on Civic Virtue Behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 16, 289-298.
- Robinson, S., Kraatz, M., & Rousseau, D. (1994). Changing Obligations and the sychological Contract: A Longitudinal Study. *The Academy of Management Journal*, 37(1), 137-152.
- Rousseau, D. M. ve Greller, M. M., (1994). Human Resource Practices: Administrative Contract Makers. *Human Resource Management*, 33, 385-401.
- Rousseau, D. M., (2001). Schema, Promise And Mutuality: The Building Blocks Of The Psychological Contract. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 74, 511-541.
- Sackett, P.R., (2002). The Structure of Counterproductive Work Behaviors: Dimensionality and Relationships with Facets of Job Performance. *International Journal of Selection and Assessment*, 10(1/2), 5-11.
- Schein, E. H., (1980). *Organizational Psychology* (3rd Edition). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall Inc.
- Shapira-lishchinsky, O. ve RosenblatT, Z. (2009). Perceptions of Organizational Ethics As Predictors Of Work Absence: A Test Of

Alternative Absence Measures. *Journal of Business Ethics*, 88(4), 717-734.

Skarlicki D. P., Folger R., (1997). Retaliation in The Workplace: The Roles of Distributive, Procedural, and Interactional Justice. *Journal of Applied Psychology*, 82, 434-443.

Spector, P. E. and Fox, S., (2002). An Emotion-Centered Model of Voluntary Work Behavior: Some Parallels Between Counterproductive Work Behavior and Organizational Citizenship Behavior, *Human Resource Management Review*, 12(2), 269-292.

Spector, P. E., Fox, S., Penney, L. M., Bruursema, K., Goh, A., Kessler, S., (2006). The Dimensionality Of Counterproductivity: Are All Counterproductive Behaviors Created Equal?, *Journal of Vocational Behavior*, 68, 446-460.

Stephani E G. W., Envick, B. R. and Langford, M., (2007). On The Theory of Psychological Contracts in Family Firms. *The Entrepreneurial Executive*, 12, 37-50.

Suazo, M.M. (2003). An Examination of Antecedents and Consequences of Psychological Contract,(Doctoral Thesis), Kansas University.

Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, Pearson.

Topçu, M. K., (2015). Çalışanların Kişilik Özelliklerinin Örgütsel Özdeşleşme Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde Psikolojik Sözleşme Algısının Rolü. Doktora Tezi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Turnley, W. and Feldman, D. C., (1999). A Discrepancy Model of Psychological Contract Violations. *Human Resource Management Review*, 9(3), 367-386.

Vardi, Y. & E. Weitz., (2004). Misbehavior in Organizations: Theory, Research, and Management. Lawrence Erlbaum Associates Inc. Publishers, New Jersey, 317s.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S., (2004). SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Detay Yayıncılık, Ankara.

Zapf D., Knorz C., Kulla M., (1996). On The Relationship Between Mobbing Factors, And Job Content, Social Work Environment, And Health Outcomes. European Journal of Work and Organizational Psychology, 5, 215-237.

SIİRT İLİNDE BARAJ VE HİDROELEKTRİK SANTRALLERİNİN DIŞSALLIK ANALİZİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Externality Analysis of Dam and Hydroelectric Power Plants in Siirt: A Field
Research

Dr. Öğr. Üyesi Semih Serkant AKTUĞ

Siirt Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
semih.aktug@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9745-0010>

Fırat ERDEMCİ

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bölgesel Kalkınma İktisadi Programı Yüksek Lisans Mezunu
erdemcifrat56@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3401-2021>

Doç. Dr. Mehmet DAĞ

Siirt Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü
mehmetdag323@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2206-2184>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute –
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	14.01.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	09.03.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 409-431	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.674914

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

SIİRT İLİNDE BARAJ VE HİDROELEKTRİK SANTRALLERİNİN DIŞSALLIK ANALİZİ:
BİR ALAN ARAŞTIRMASI¹

Externality Analysis of Dam and Hydroelectric Power Plants in Siirt: A Field Research

Dr. Öğr. Üyesi Semih Serkant AKTUĞ
Fırat ERDEMCI
Doç. Dr. Mehmet DAĞ

Öz

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli ihtiyaçlarından biri hiç kuşkusuz enerji gereksinimidir. Enerji gereksinimleri çeşitli enerji kaynaklarından karşılanabilmektedir. Ancak günümüz dünyasında ülkeler enerji ihtiyacını, daha ekonomik ve daha çevreci anlayışla elde etme politikasıyla hareket etmektedir. Yenilenebilir bir enerji kaynağı olan baraj ve hidroelektrik santralleri (HES) enerji ihtiyacını karşılamak isteyen ülkeler için ön plana çıkmaktadır. Nitekim ülkemizde de son yıllarda daha çok su enerjisi üzerine yatırımlar yapılmaktadır. Bu yatırımların bir kısmı Siirt ilinde gerçekleşmektedir.

Bu çalışmanın amacı Siirt ilinde yapılmış ve yapımı devam eden baraj ve HES projelerinin ortaya çıkaracağı dışsal etkilerin incelenmesidir. Bilindiği gibi baraj ve HES projeleri yapım ve işletme süresince ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel etkilere neden olmaktadır. Çalışmada Siirt ilinde yapılmış ve yapımı devam eden baraj ve HES projelerinin olası dışsal etkilerin belirlenmesi amacıyla bir anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen anket verilerinin analizi neticesinde baraj ve HES projelerinin hem negatif hem de pozitif dışsallık etkisine neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Baraj, Hidroelektrik Santrali, Dışsallık, Siirt, Anket.

Abstract

One of the most important needs of developing countries is undoubtedly the energy necessity. Energy requirement has become vital for developing societies. Energy need is supplied from various energy sources. However today's nations are struggling in fulfilling their energy needs with a more economical and more environmental perspective. Dams and hydroelectric power plants (HEPP), which are a renewable energy source, come to the fore for countries that want to supply for their energy needs. Thus, in recent years, energy investments focus on water energy in our country as well. Some of these investments are made in Siirt province.

¹ Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Semih Serkant AKTUĞ danışmanlığında Fırat ERDEMCI tarafından hazırlanan "Baraj ve Hidroelektrik Santralleri Dışsallıkları: Siirt Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

The aim of this study is to examine external influence of completed and ongoing dams and hydroelectric plants in the Siirt province. As known, dams and hydroelectric power plants are causing social, cultural and environmental outcomes during construction and operation period. For determination of the external effects of the completed and ongoing dams and hydroelectric power plants in the Siirt province a survey has been conducted. As a result of the analysis of the survey data obtained, it was found that dam and HEPP projects cause both negative and positive externality effects.

Key Words: Dam, Hydroelectric Plant, Externality, Siirt, Survey.

Giriş

Günümüz dünyasında enerji kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler gerek siyasal gerekse ekonomik olarak önemli avantajlara sahiptirler. Ülkemizin üzerinde bulunduğu coğrafya itibarı ile var olan enerji kaynaklarını değerlendirmek ülkemiz adına önemli bir politika haline gelmiştir. Ülkemizde ekonomik gelişmişlik, sosyo-ekonomik kalkınma ve toplumsal refah artışıyla birlikte enerjiye olan ihtiyaç daha da artmaktadır. Bununla birlikte ithalatımızın büyük bir bölümünün enerji olması nedeniyle enerji yatırımları önem arz etmektedir. Ülke nüfusundaki artış, var olan enerji ihtiyacını artırmıştır. Bu da mevcut baraj ve HES'lerinin yanı sıra yeni baraj ve HES'lerinin yapımını da gündeme getirmiştir. Ucuz ve yenilenebilir enerji sağlaması nedeniyle ülkemizde de baraj ve HES'ler kullanılmakta ve bu yapıların sayısı her geçen gün artmaktadır. Diğer taraftan elektrik enerjisi çok yaygın bir kullanım alanına sahip olup bölgesel ekonomik kalkınmada bölge açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanı sıra enerjiyi üretecek olan Hidroelektrik Santralleri doğal olmayan su kütlesi olan barajları yaratarak, buldukları alanlarda yağış düzeninden bitki örtüsüne kadar birçok çevre dengesi üzerinde etki yaratabilmektedir. Barajlar, akarsuların doğal akışını ve yapısını değiştirip, su kalitesinin bozulması ve birçok canlı türünün yok olması tehlikesini beraberinde getirebilir. Ayrıca tarım alanlarının su altında kalması göç olaylarına neden olmakta bu da

kentlerde işsizlik, konut yetersizliği, çarpık yapılaşma, sosyal ve kültürel çatışma gibi sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Bölgesel kalkınmada dışsallıklar önemli bir yer tutmaktadır. Zira dışsallıklar bölgesel kalkınma için bir ekonomik yığılma ortaya çıkarabilirler. Bölgemizde yapılmış olan baraj ve HES yatırımları, bölgenin kalkınmasında rol oynayabilir. Çünkü enerji üretimiyle birlikte başka sanayi kollarının bölgede faaliyet göstermesi beklenebilir. Enerji kaynaklarına yakınlık, bir pozitif dışsal etki ortaya çıkararak sanayileşmenin gelişmesini ve başka farklı ekonomik faaliyetleri bölgeye çekebilir. İşletmeler, kendi faaliyetleri dışında ortaya çıkan dışsal ekonomilerden yararlanmak amacıyla, belli bir yöreye toplanmayı isterler. Bu yöreler ise genellikle alt yapı ve üst yapı tesislerini az çok tamamlamış, ekonomik canlılığın başlamış olduğu yörelerdir. Az gelişmiş ülkelerde belirli bir bölgede birkaç işletme faaliyete geçince, yeni kurulacak tüm işletmeler bu şekilde ortaya çıkan dışsal ekonomilerden yararlanabilmek için aynı yörede kuruluşlarını gerçekleştirmek isterler (Dinler, 2012). Bu çalışmada Siirt ilinin ekonomik olarak kalkınmasında baraj ve HES yatırımlarının, enerji ve dışsallık bağlamında etkileri irdelenecektir.

Siirt ili gibi az gelişmiş bölgelerde yapılmış olan bir ekonomik yatırımın bir dışsallık ortaya çıkarıp çıkarmayacağı araştırmaya muhtaç bir konudur. Bilindiği gibi son yıllarda Siirt ilinde irili ufaklı pek çok baraj ve HES yatırımları yapılmakta, bu baraj ve HES yatırımlarının negatif ve pozitif dışsal etkileri incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, Siirt ilinde yapılmış ve yapılacak olan baraj ve HES'lerinin olumlu ve olumsuz dışsal etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dışsallık kavramı ve türlerine yer verilecektir. İkinci bölümde yenilenebilir enerji dışsallık ilişkisinden ve Siirt İlinde Iısu ve Alkumru barajları özelinde hidroelektrik santrallerinin oluşturabileceği dışsallıklardan bahsedilecektir. Üçüncü bölümde ise Siirt ilinde yapılan barajların dışsallığının

değerlendirilmesine yönelik yapılan anket çalışmasına ilişkin bilgiler ve hipotezler yer alacaktır. Aynı bölümde, baraj ve HES'leri yapan firma yetkilileri ve bu yatırımlardan etkilenen bölge halkı ile yapılan derinlemesine görüşmeler verilerek, baraj ve HES yatırımlarına ilişkin olası pozitif ve negatif dışsallıklar ortaya konulacaktır.

Dışsallık Kavramı ve Yöntemleri

Dışsallık kavramının ilk defa Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı yapıtında ortaya çıktığını iddia eden bazı iktisatçıların olmasına rağmen konuya ilişkin ilk teoriyi Alfred Marshall'ın "Ekonominin Prensipleri" adlı eseri ile ortaya koyduğu kabul edilmektedir. Bu kısımda dışsallığın tarihsel gelişimi, yöntemleri, çeşitleri ve yerleşim yeri bakımından dışsal ekonomiden söz edilecektir.

Dışsallık Kavramı

Dışsallık kavramına ilişkin genel bir çerçeve çizmek gerekirse üreticiden tüketiciye veya tüketiciden üreticiye doğru bir etkiden söz etmek mümkündür. Altay'a göre dışsallık, bir tüketici veya üreticinin diğer bir tüketici veya üreticiye sağladığı karşılıksız fayda veya zararlar olarak nitelendirilebilir (Altay, 2019). Pehlivan ise, dışsallık kavramını herhangi bir ekonomik birinin gerçekleştirdiği üretim veya tüketim faaliyetinin sonucunda başka ekonomik birimlerin olumlu veya olumsuz olarak etkilenmesi şeklinde tanımlamaktadır (Pehlivan, 2019).

Dışsallık Türleri

Genel olarak bilinen pozitif ve negatif dışsallıkların yanı sıra üretim ve tüketim dışsallıkları, marjinal ve marjinal olmayan dışsallıklar, parasal ve teknolojik dışsallıklar gibi dışsallık türleri mevcuttur.

Pozitif ve Negatif Dışsallıklar

Pozitif dışsal ekonomiler, ekonomik birimlerin eylemlerinin başka birimlere fayda sağlaması ve bu faydayı elde eden birimlerin eylemi gerçekleştirenlere ödemediği durumda ortaya çıkar. Gerek

üretim gerekse de tüketimde pozitif dışsallık meydana geldiği zaman, ekonomide oluşan sosyal fayda kişinin özel faydası yüksek olmaktadır. Bu durumda, mal ve hizmet için oluşan piyasa fiyatı üreticiler için sosyal optimum düzeyindeki fiyatın altında oluşurken tüketiciler için bu fiyatın üstünde olacaktır (Güneş, 2000).

Pozitif dışsallıklara verilebilecek en iyi örnek eğitim hizmetleridir. Eğitim hizmetlerini dışsal faydalarını; siyasal istikrar, sosyal ve kültürel kalkınma, sanayileşme çabası ve suç oranlarındaki düşüş olarak belirtebilir (Şener, 1998). Pozitif dışsallık durumunda, ekonomide marjinal sosyal fayda marjinal özel faydadan büyüktür ve üretim veya tüketim yoluyla dışsallığa neden olan mal ve hizmetlerin fiyatı optimum düzeyin üstünde olur. Çünkü pozitif dışsallıklarda dışsal faydanın yanı sıra bu faydanın karşılığının ödenmemesi söz konusudur.

Negatif dışsallık, firma ya da bireylerin ekonomik faaliyetler sonucunda ortaya çıkan zararlı etkilerin bir kısmının veya tamamının başka firma ya da bireylerin fayda ve maliyet fonksiyonunda yer alması durumunda ortaya çıkmaktadır. Başka bir tanımlamaya göre ise negatif dışsallıklar, ekonomik karar vericilerin eylemlerinin diğer birimler için zarara neden olduğu, fakat eylemi gerçekleştiren birimin bu zararı karşılamak için ödeme yapmadığı durumlarda oluşur (Koutsoyiannis, 1987).

2.1. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Günümüzde küresel enerjinin %80'i fosil yakıtlardan elde edilmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları, fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltmada önemli rol üstlenmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları; Güneş, rüzgâr, jeotermal ve hidroelektrik enerji olarak sıralanabilir.

2.1.1. Hidroelektrik Enerji

Yenilenebilir enerji kaynaklarında olan hidrolik enerji; suyun potansiyel enerjisinin kinetik enerjiye dönüştürülmesi ile ortaya çıkan bir enerji türüdür. Suyun üst seviyelerden alt seviyelere düşmesi sonucu açığa

çıkan enerji, türbinlerin dönmesini sağlaması ile elektrik üretimi gerçekleştirilmektedir.

Elektrik üretimi amacıyla kurulan barajlar ve hidroelektrik santralleri su ve enerji gereksinimini karşılama yanında, yapıldıkları alanda olumsuz çevresel etkilerde sebep olabilmektedirler. Bu nedenle, son yıllarda tartışılan çevresel konular arasında, baraj ve hidroelektrik santralleri önemli bir yer tutmaktadır.

2.2. Enerji ve Dışsal İlişkisi

Enerji üretimi, olumlu ve olumsuz dışsal etkilere yol açmaktadır. Bu dışsal etkiler çevresel, sosyal, kültürel ve ekonomik olarak ortaya çıkabilmektedir. Bir amaca yönelik yapılan faaliyetler sonucu hedeflenen etkinin yanında, üçüncü kişilere olumlu ya da olumsuz bir etki yaratması, o kişilerin fayda elde etmelerine veya maliyet yüklenmelerine neden olacaktır. Siirt'te de yapılmış ve yapılması planlanan hidroelektrik santraller ve barajlar elektrik üretimi yapma amacı taşımaktadır. Bununla birlikte yapılmış ve yapılacak olan enerji yatırımları beraberinde dışsal fayda veya maliyet meydana getirecektir. Geri kalmış bir bölgenin ekonomik olarak kalkınması için sanayi yatırımları önemli bir yer tutmaktadır. İşte bu ekonomik yatırımların ihtiyacı olan enerji girdisinin varlığı bölge ekonomisi için bir dışsal fayda meydana getirebilir.

2.3. Siirt İlinde Baraj ve HES Yatırımları Dışsallıkları

Siirt, baraj ve HES'lerden enerji elde etme açısından önemli avantajlara sahiptir. Gerek coğrafi özellikleri gerek zengin su kaynakları ile önemli bir potansiyele sahip olan Siirt, su gücünden enerji elde etmek için önemli enerji yatırımlarını çekmektedir. Siirt'te yapımı tamamlanan ilk hidroelektrik yatırım projesi Alkumru baraj ve HES'tir. Bu bölümde Alkumru barajı ile birlikte yapımı devam eden diğer baraj ve HES'ler incelenecektir. Ayrıca Siirt ili sınırları içerisinde yer almamasına rağmen, oluşturduğu yapay gölle Siirt'i de etkilemekte olan Iısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali bu

bölümde ele alınacaktır. Siirt ilinde yapımı devam eden baraj ve HES'lere ilişkin bilgilere Tablo 2.1'de verilmiştir.

Tablo 2.1: Siirt Havzasında Yapımı Sürmekte Olan Baraj ve HES'ler (2019 Yılı İtibariyle)

HES Adı	Kurulu Güç (MW)
Şirvan	17,50
Tarihler	48,18
Deliktaş	40,00
İncir	121,78
Baykan-1	55,00
Baykan-2	35,00
Çetin	350,00
Keskin	164,00
Narlı	36,00
Oran	40,00
Pervari	192,00
Kirazlık	45,00
Toplam	1.144,46

Kaynak: Güneydoğu Anadolu Projesi, 2019

2.3.1. Iısu Barajı

Iısu baraj projesi, dünyanın en büyük su projelerinden biri olan GAP'ın temel unsurlarındandır. Dicle nehri üzerinde inşa edilecek olan baraj, bittiğinde 1.200 MW kurulu güç ile yılda ortalama 3.833 GWh enerji üretecektir. Tesis işletmeye alındığında; gövde hacmi açısından Türkiye'nin ikinci, kurulu güç bakımından da dördüncü büyük barajı olacaktır (Devlet Su İşleri, 2019).

2.3.1.1. Iısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesinin Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

Enerji üretiminin Türkiye ekonomisinde önemli bir yer kapladığı bir gerçektir. İthalatın büyük kısmın enerjiden oluştuğu ülkemizde, ülke içerisinde üretilen enerji, dış ödemeler dengesinde iyileştirme yaratacaktır.

DSİ, Ilısu baraj projesinin ülke ekonomisindeki yerini aşağıdaki gibi belirtmiştir (DSİ, 2019);

- Bu proje, bütün ülkeye enerji temininde büyük gelişme sağlarken, bölgesel ekonomide birçok değişikliklere neden olacaktır.
- Proje tamamlandığında, üreteceği yıllık ortalama 3,833 milyar kWh enerji ile ülke ekonomisine yılda 300 milyon ABD doları katma değer temin edecektir.
- İnşaat süresince, bölgede ki diğer ekonomik sektörlerle dolaylı olarak bir fayda sağlayacaktır.
- Balıkçılığı geliştirerek bölge halkına yeni bir ekonomik alan oluşturacaktır.

2.3.1.2. Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesinin Etkileri

Ilısu barajı ve HES projesinin sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerinin yanı sıra, biyolojik ve çevresel bir takım etkileri de mevcuttur.

2.3.1.2.1. Ilısu Barajı ve HES'in Kültürel Etkileri

Enerji üretimi amacıyla yapılmış olan barajların ekonomik getirisinin yanı sıra, kültürel, çevresel, ekolojik, sosyolojik v. olumsuz etkiler de söz konusudur. Ilısu baraj projesi için tartışmaların önemli bir kısmı da tarihsel değeri olan Hasankeyf ilçesinin sular altında kalacak olmasıdır.

Kültürel açıdan önemli bir yere sahip olan Hasankeyf ilçesi, DSİ tarafından hazırlanmış proje çerçevesinde yeniden yerleşime tabii tutulacaktır. “Yeni yapılacak olan yerleşim yerinde, yeni modern konutlar, sağlık ocağı, okul, park alanları gibi gereksinimler daha çağdaş ve gelişmiş şekilde yapılacaktır” (DSİ, 2019).

2.3.1.2.2. Sosyo-Ekonomik Bozulma

HES'lerinin orta çıkardığı sonuçlardan birisi de göç olgusudur. Baraj inşaatının bitmesiyle birlikte oluşan gölün altında kalan alanlarda, çok sayıda yerleşim yeri sular altında kalmakta ve buda zorunlu bir göçe neden olmaktadır. Baraj yapımı ile birlikte bölgede 1 ilçe, 30 köy ve 49 mezrada

(toplam 187 yerleşim) yaşayan yaklaşık 20 bin nüfus, göç etmek zorunda kalacaktır (YAPI, 2019).

Baraj inşaatının tamamlanmasıyla, baraj yerinde daha önceden gerçekleşen bitkisel üretimde de kayba neden olabilecektir. Bunun yanında barajlardan etkilenecek kırsal nüfusun büyükşehirlere göç etme ihtimali bulunmaktadır. Büyükşehirlerde geleneksel mesleklerini (tarım, hayvancılık vb.) büyükşehirlerde sürdüremediği için, göç eden kırsal nüfus, büyükşehirlere uyum sağlamada sorun yaşayabilecektir. Bu durumda etkilenen kişilerin şehirlerde işsiz nüfusuna eklenmeleri daha olası olacaktır.

2.3.1.2.3. Biyolojik ve Çevresel Etkiler

İlisu baraj alanı olan Dicle vadisi biyolojik çeşitlilik açısından ülkenin en verimli doğal alanlarında bir tanesidir. Barajın yapılması durumunda bölgede yaşayan nadir türlerin telafisi olmayan etkilere maruz kalacağı düşünülmektedir. Baraj bölgesindeki alanlarda ekosistem olumsuz etkilenecek ve bitki ve hayvan türlerinin yaşam alanları tehdit altında olacağı öngörülmektedir. Bu tahribat karşısında etkilenecek canlı türünün başında Fırat Kaplumbağası (*Rafetus euphraticus*) gelmektedir. Ayrıca Ilisu barajının inşası ile birlikte tavşancıl, kızıl akbaba, küçük akbaba, kerkenez, bataklık kırlangıcı, büyük kızkuşu, küçük sağan, koca göz, çöl varanı, çizgili sırtlan, vaşak, karakulak ve su samuru gibi pek çok nadir türünün yaşam alanların yok olması beklenmektedir (Yapı Sektörü Haberleri, 2019).

2.4. Alkumru Barajı ve Hidroelektrik Santrali

Siirt ilinde yapımı ilk tamamlanan hidrolik enerji yatırımı, Alkumru Barajı ve Hidroelektrik Santralidir. Alkumru Barajı ve HES, Siirt ili sınırları içerisinde, Dicle nehrinin kolu olan Botan çayı üzerinde yer almaktadır. “13 milyon m³ dolgu hacmine sahip ön yüzü beton kaplı kaya dolgu, barajın gövdesinin nehir yatağından yüksekliği 110 metre, temelden yüksekliği 134 metre, kret uzunluğu ise 1058 metredir. Santralin toplam kurulu gücü 266 MW olup, yıllık üretim kapasitesi 1 milyar kWh'tır” (Limak, 2019).

Türkiye’de özel sektör tarafından inşa edilen kurulu güç bakımında en büyük ikinci büyük Baraj ve HES özelliğine sahip olan Alkumru Barajı ve HES, Siirt’in yıllık toplam elektrik tüketiminin üç katına tekabül etmektedir. 465 milyon dolara inşa edilen Alkumru barajı ve HES’in yaklaşık 36 ay süren inşaat döneminde iki bin kişiye doğrudan, on bin kişiye de dolaylı istihdam yarattı (Limak, 2019).

Alkumru ve Barajı ve HES, dışsallık bağlamında etkilerine bakıldığında olumlu ve olumsuz etkiler söz konusudur. Alkumru barajı ile birlikte su altında kalan tarım arazilerinin ekonomik getirileri düşünüldüğünde önemli bir kayıpla karşı karşıya kalınmaktadır. Öte yandan su altında kalan diğer yapıların (sağlık ocağı, yol, köprü) yerine daha modern ve dayanıklı yapıların yapılması önemli bir dışsal fayda olarak görülebilir.

3. Siirt İlindeki Barajların Dışsallığının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma

Enerji, modern dünyada ülkelerin ekonomik kalkınması ve gelişmesi için stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere, ekonomik büyüme ile paralel olarak enerji ihtiyacı da artmaktadır. Türkiye’nin enerji politikalarında, hidrolik enerji üzerinde durulan bir enerji kaynağı olmuştur. Bu bağlamda ülkenin çeşitli yerlerinde su gücünden enerji elde etmek amacıyla santraller inşa edilmektedir. Siirt ilinde de son zamanlarda baraj ve HES projeleri güncelliğini korumaktadır. Bu projeler hayata geçirilirken karşılaşılabilecek çeşitli olumlu ve olumsuz dışsallıkların irdelenmesi, bu çalışmanın önemini ortaya çıkarmaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Siirt ilinde baraj ve HES yatırımlarının bölge ekonomisine katkısı hangi düzeyde olacağı, enerji-çevre-ekonomi arasında ne gibi ilişkilerin olduğu ve bu yatırımların bir dışsallık yaratarak ekonomik başka yatırımları (sanayi, hizmet, turizm vb) bölgeye çekip çekemeyeceğini belirlenmesidir.

3.2. Anket Çalışması Hakkında Bilgiler

3.2.1. Anket Çalışmasının Kapsamı ve Yöntemi

Siirt ilinde yapılmış olan ve yapılması planlanan baraj ve HES yatırımlarına karşı bölge halkının pozitif ve negatif tutumları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın ana kütlesini, Siirt il merkezi, Şirvan ve Pervari ilçe merkezi ile bunlara bağlı köy ve diğer yerleşim birimlerinde yaşayan 16 yaş ve üzeri bölge halkı oluşturmaktadır. Denekler tesadüfî yöntemlerle seçilmiş ve yüz yüze anket yapılmıştır. 650 adet anket verisi toplanmak istenmiş ancak özellikle kırsal kesimlerde yapılan anket toplama çalışmasında, bölge halkının ankete katılma isteğinin olmaması nedeni ile 400 adet anket verisi toplanabilmiştir.

Ankette yer alan sorulara, katılımcıların verebilecekleri cevaplar için, “Kesinlikle katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Fikrim yok”, “Katılıyorum”, “Kesinlikle katılıyorum” seçeneklerinden oluşan beşli likert tipi ölçek kullanılmıştır.

3.3. Anket Verilerinin Analizi

Araştırma sürecinde elde edilen veriler, Microsoft Office Excel programı kullanılarak grafik ve tablolar oluşturulmuş, SPSS 20 programı kullanılmış, verilerin analizinde de çapraz tablolar, frekans tabloları ve Ki-Kare analizine başvurulmuştur.

Tablo 3.1: Ankete Katılan Bireylerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Erkek	241	60,25%
Kadın	159	39,75%
Toplam	400	100,00%

Yukarıda Tablo 3.1'de anket katılımcılarının cinsiyete göre dağılımına ilişkin verilere yer verilmiştir. Buna göre, katılımcıların %60,25'ini erkekler, %39,75'ini kadınlar oluşturmuştur.

Tablo 3.2: Ankete Katılan Bireylerin Eğitim Düzeyi Dağılımı

Eğitim	Frekans	Yüzde
İlköğretim	162	40,50%
Lise	136	34,00%
Ön Lisans	31	7,75%
Lisans	61	15,25%
Lisansüstü	10	2,50%
Toplam	400	100,00%

Tablo 3.2'de yer verilen katılımcıların eğitim düzeyinin dağılımına katılımcıların %40,50'sini ilköğretim, %34'ünü lise,%7,75'ini ön lisans, %15,25'ini lisans, %2,50'sini lisansüstü mezunlarının oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 3.3: Ankete Katılan Bireylerin Yaş Dağılımı

Yaş	Frekans	Yüzde
16-29	160	40,00%
30-44	121	30,25%
45-59	86	21,50%
60 ve üzeri	33	8,25
Toplam	400	100,00%

Ankete katılanların % 40'ı 16-29 yaş aralığında iken, 30-44 yaş aralığındaki katılımcıların % 30,25 oranda, 45-59 yaş aralığındaki katılımcıların %21,50, 60 yaş ve üzeri katılımcıların ise %8,25 oranında olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda Tablo 3.4'te ankete katılan bireylerin barajlar ve HES yatırımlarının istihdama katkısına ilişkin soruya verdikleri yanıtlara yer verilmiştir.

Tablo 3.4: Ankete Katılan Bireylerin “Baraj ve HES Yatırımları, Yapım ve İşletme Süresi Boyunca İstihdama Önemli Bir Katkı Sağlayacaktır” İfadesine Verdikleri Yanıtların Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	46	11,50%
Katılmıyorum	86	21,50%
Fikrim Yok	62	15,50%
Katılıyorum	108	27,00%
Kesinlikle Katılıyorum	98	24,50%
Toplam	400	100,00%

Tablo 3.4'ten izlenebileceği üzere katılımcıların %51,50'si barajların istihdama katkı sağlayacağını düşünmekte iken %32,50'si katkı sağlamayacağını düşünmektedir. Katılımcıların %15,50'si ise bu konuda fikri olmadığını beyan etmiştir.

Tablo 3.5: Ankete Katılan Bireylerin “Bölgenin Ekonomik ve Sosyal Olarak Kalkınmasında Baraj ve HES Yatırımlarının Katkısı Önemli Ölçüde Olacaktır” İfadesine Verdikleri Yanıtların Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	44	11,00%
Katılmıyorum	84	21,00%
Fikrim Yok	70	17,50%
Katılıyorum	113	28,25%
Kesinlikle Katılıyorum	89	22,25%
Toplam	400	100,00%

Yukarıda yer verilen Tablo 3.5'te barajların ve HES yatırımlarının bölgesel kalkınmaya etkisine ilişkin katılımcıların görüşlerine yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların %50,50'si barajların kalkınmaya olumlu etkisi olacağını düşünmekte iken %32'lik kısmı bu görüşe katılmamaktadır. Katılımcıların %17,50'si bu konuda görüş beyan etmemeyi tercih etmiştir.

Tablo 3.6. Ankete Katılan Bireylerin “Baraj ve HES Yatırımları ile Köprü, Yol, Sağlık ve Eğitim Kalitesi Artacaktır” İfadesine Verdikleri Yanıtların Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	45	11,25%
Katılmıyorum	67	16,75%
Fikrim Yok	51	12,75%
Katılıyorum	148	37,00%
Kesinlikle Katılıyorum	89	22,25%
Toplam	400	100,00%

Tablo 3.6’da görüldüğü üzere ankete katılan bireylerin %59,25 kadarı baraj ve HES yatırımlarının köprü, yol, sağlık ve eğitim kalitesine bakımından pozitif bir dışsallık oluşturacağını düşünürken, %28,00 kadar katılımcı da herhangi bir pozitif dışsallık durumunun söz konusu olacağını düşünmemektedir. Bu konuda katılımcıların %12,75’lik kısmı ise fikri olmadığını beyan etmiştir.

3.3.1. Hipotezlerin Sınanması

Bu bölümde anket çalışmasında yer verilen hipotezler sunulacak ve daha sonra sunulan bu hipotezler sınanacaktır. X² bağımsızlık analizine başvurulmuştur. X² testi dağılımı olmayan ve parametrik olmayan bir sınamadır. Aşağıda yer alan maddelerden herhangi biri veri ile ilgili olduğunda, bu tür bir parametrik olmayan testler kullanılmalıdır (Mc Hugh, 2013):

- Bütün değişkenler nominal ya da sıralı değişkenlerdir.
- X² için gruplar eşit veya eşit olmayan boyutta olabilirken, bazı parametrik testler eşit ya da yaklaşık olarak eşit boyutta gruplar gerektirir.
- Orijinal veriler bir aralık veya oran seviyesinde ölçülmüş, fakat dağılımda ciddi anlamda çarpıklık ya da basıklık söz konusu ise, eş-

varyans varsayımı sağlanmıyorsa veya belirli bir sebeple küçük sayıda kategorilere indirgenmiş durumlarda

X2 bağımsızlık analizinde çapraz tabloda yer alan frekanslar ile aşağıdaki hipotezler sınanabilir.

H0 İki kategorik değişken bağımsızdır

H1 İki kategorik değişken bağımlıdır

Veya

H0 İki kategorik değişken birbiri ile ilişkili değildir

H1 İki kategorik değişken birbiri ile ilişkilidir

Bu araştırmada toplam 27 adet hipotez kurulmuştur, kurulan hipotezler şu şekildedir:

Hipotez 1: Kişilerin eğitim düzeyi ile yapmış oldukları meslek arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 2: Kişilerin cinsiyeti ile yapmış oldukları meslek arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 3: Kişilerin cinsiyeti ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 4: Kişilerin yaşı ile yapmış oldukları meslek arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 5: Kişilerin yaşı ile “Bölgenin ekonomik ve sosyal olarak kalkınmasın da, baraj ve HES yatırımlarının katkısı önemli ölçüde olacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 6: Kişilerin eğitim düzeyi ile “Bölgenin ekonomik ve sosyal olarak kalkınmasın da, baraj ve HES yatırımlarının katkısı önemli ölçüde olacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 7: “Baraj ve HES yatırımları ile üretilecek olan enerji, Türkiye ekonomisine önemli katkı sağlayacaktır” ifadesi ile “Siirt’in milli gelirden aldığı pay, baraj ve HES yatırımları ile artacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 8: “Baraj ve HES yatırımları ile sulama gelişecek, bu da tarımsal verimi arttıracaktır” ifadesi ile “Baraj ve HES yatırımları iklimi olumsuz etkileyerek, nar ve fıstık gibi yöresel ürünlerin verimini düşürecek” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 9: “Baraj ve HES yatırımları ile sulama gelişecek, bu da tarımsal verimi arttıracaktır” ifadesi ile “Baraj ve HES yatırımları ile tarım arazileri su altında kalacak, bu da ciddi ekonomik kayıplara neden olacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 10: “Baraj ve HES yatırımları ile sulama gelişecek, bu da tarımsal verimi arttıracaktır” ifadesi ile “Baraj ve HES yatırımları, yeni çevre sorunlarını ortaya çıkaracaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 11: Kişilerin cinsiyeti ile “Baraj ve HES yatırımları, kırsal kesimden şehir merkezlerine göçü arttırarak, sosyal bozulmalara neden olacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 12: Kişilerin eğitim düzeyi ile “Baraj ve HES yatırımları, kırsal kesimden şehir merkezlerine göçü arttırarak, sosyal bozulmalara neden olacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 13: Kişilerin yapmış oldukları meslek ile “Baraj ve HES yatırımları, kırsal kesimden şehir merkezlerine göçü arttırarak, sosyal bozulmalara neden olacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 14: “Bölgenin ekonomik ve sosyal olarak kalkınmasın da, Baraj ve HES Yatırımları’nın katkısı önemli ölçüde olacaktır” ifadesi ile “Baraj ve HES yatırımları, kırsal kesimden şehir merkezlerine göçü arttırarak, sosyal bozulmalara neden olacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 15: “Baraj ve HES yatırımları ile köprü, yol, sağlık ve eğitim kalitesi artacaktır” ifadesi ile “Baraj ve HES yatırımları, yeni çevre sorunlarını ortaya çıkaracaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 16: “Bölgenin ekonomik ve sosyal olarak kalkınmasın da, Baraj ve HES Yatırımları’nın katkısı önemli ölçüde olacaktır” ifadesi ile “Baraj ve

HES yatırımları, yeni sanayi kollarının gelişmesine katkı sağlayacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 17: Kişilerin eğitim düzeyi ile “Baraj ve HES yatırımları ile birlikte elektrik tüketim maliyeti azalacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 18: Kişileri yaşı ile “Baraj ve HES yatırımları ile birlikte elektrik tüketim maliyeti azalacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 19: Kişilerin cinsiyeti ile “Baraj ve HES yatırımları ile birlikte elektrik tüketim maliyeti azalacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 20: Kişilerin cinsiyeti ile “Baraj ve HES yatırımları, bölgenin doğal yapısını bozacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 21: Kişilerin eğitim düzeyi ile “Baraj ve HES yatırımları iklimi olumsuz etkileyerek, nar ve fıstık gibi yöresel ürünlerin verimini düşürecekler” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 22: Kişilerin mesleği ile “Baraj ve HES yatırımları iklimi olumsuz etkileyerek, nar ve fıstık gibi yöresel ürünlerin verimini düşürecekler” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 23: Kişilerin mesleği ile “Baraj ve HES yatırımları ile oluşacak yapay göl, su ürünleri üretimini ve balıkçılığı geliştirecektir” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 24: Kişilerin eğitim düzeyi ile “Baraj ve HES yatırımları ile oluşacak yapay göl, su ürünleri üretimini ve balıkçılığı geliştirecektir” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 25: Kişilerin yaşı ile “Baraj ve HES yatırımları, bölgenin doğal yapısını bozacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 26: Kişilerin cinsiyeti ile “Baraj ve HES yatırımları ile köprü, yol, sağlık ve eğitim kalitesi artacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 27: Kişilerin yaşı ile “Baraj ve HES yatırımları ile köprü, yol, sağlık ve eğitim kalitesi artacaktır” ifadesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Bulgular ve Tartışma

Anket çalışmasında, amaca yönelik sonuçlara ulaşmak için 27 adet hipotez kurulmuştur. Yapılan analizler sonucunda sunulmuş olan hipotezlerden 21 tanesi ret, 6 (H18, H20, H21, H23, H24, H26) tanesi de kabul edilmiştir. Araştırma da katılımcıların baraj ve HES yatırımlarına olan tutumlarını negatif ve pozitif dışsallıklar bağlamında ölçülmesine yönelik 19 değişkenli bir ölçek kullanılmıştır. Bu değişkenlerin 4 tanesi demografik özellikleri belirlemeye yöneliktir. Diğer 15 değişkenin 10 tanesi pozitif dışsallıklarla, 5 tanesi de negatif dışsallıklarla ilgilidir.

Sonuç

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyümeyi sağlamak amacıyla giderek artan oranda enerji tüketimi yapmaktadırlar. Bu tüketimi sağlamak için amacıyla diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de enerji üretimi giderek artmaktadır. Artan enerji üretimiyle birlikte çeşitli çevresel, sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Enerji üretimi sırasında oluşan çevre problemleri insan sağlığını tehdit etmekte, ekolojik dengenin bozulması gibi kısa ve uzun vadeli etkiler yaratmaktadır. Burada önemli husus kaynakların birbirlerine göre artıları ve eksileri göz önüne alınarak optimal çözümün bulunmasıdır. Bunun için araştırma ve geliştirme çalışmalarında, teknolojinin seçiminde ve enerji planlamalarının yapılmasında çevre önceliklerini göz önünde bulundurarak önceliklerin tespitinin doğru yapılması gerekmektedir.

Hidroelektrik enerji tesislerinin üretim maliyetlerinin düşük olması, enerji kaynağının yenilenebilir olması, diğer enerji kaynaklarından daha fazla çevre dostu olması, değişken olan enerji talebine uyum sağlayabilme özelliğine sahip olması gibi avantajları bu tesisleri önemli hale getirmektedir. Bununla birlikte enerji üretimi sırasında ortaya çıkabilecek sosyal, kültürel ve çevresel etkilerin tahlilleri iyi yapılmalı ve bunların ortaya çıkaracağı

sorunların çözümü için gerekli çalışmaların yapılması bölge ve Siirt için önem teşkil etmektedir.

Baraj ve HES yapımında iş gücü akımı ile birlikte bölgesel ekonomi canlanmakta ve altyapı hizmetleri ile çeşitli sosyal hizmetlerin kalite olarak arttığı görülmektedir. Ayrıca baraj inşaatında ithal donanım daha az kullanılmakta ve diğer enerji üretim santrallerine göre daha az yabancı kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Baraj ve HES'lerinin ekonomik olarak olumlu dışsal etkilerinin yanında, olumsuz dışsal etkileri de söz konusudur. Baraj inşaatıyla şehirlere göçün artması sonucu, kırsal alanda yaşayan insanların geleneksel mesleklerini şehir hayatında devam ettiremeyeceğinden dolayı işsizlik sorunları ortaya çıkacaktır. Aynı şekilde tarım arazisi su altında kalan bölge halkı için önemli bir ekonomik kayıp durumu ortaya çıkacaktır. Ilısu baraj projesinin gerçekleşmesi durumunda meydana gelecek olan bitkisel üretim kaybı maliyeti 3,389,768,390 TL olarak hesaplanmıştır. Alkumru barajı ile birlikte su altında kalan tarım arazileri ekonomik bir kayıp olarak görülebilir. Öte yandan baraj gölü altında kalan diğer yapıların yerine daha modern ve dayanıklı yapıların yapılacak olması önemli bir dışsal fayda olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siirt ilinde, yapılacak baraj ve HES projeleri bölgenin ekonomik olarak kalkınmasında önemli bir etki yaratabilir. Bunun yanı sıra bu tür projelerden ekonomik olarak fayda sağlanmak isteniyorsa, ortaya çıkaracağı negatif dışsal etkileri minimize etmek önem arz etmektedir. Yapılan anket çalışmasında, “Bölgenin ekonomik ve sosyal olarak kalkınmasın da Baraj ve HES yatırımlarının katkısı önemli ölçüde olacaktır” ifadesine katılımcıların büyük çoğunluğu olumlu ifade bırakmışlardır. Ankete katılan bireylerin büyük çoğunluğu (%75,75), baraj ve HES projeleri ile su altında kalacak olan tarım arazilerinin ciddi ekonomik kayıplara neden olacağını düşünmektedir. Aynı şekilde katılımcıların büyük çoğunluğu baraj ve HES projelerinin bölgenin doğal yapısını bozacağını düşünmektedir. Ankete katılan bireylerin

büyük çoğunluk (%82,75) baraj ve HES projelerinin kırsal kesimden şehir merkezlerine göçü artırarak, sosyal bozulmalara neden olacağını ifade etmektedir. Ankete katılan bireylerin büyük çoğunluğu baraj ve HES yatırımlarının nar ve fıstık gibi yöresel ürünlerin verimini düşüreceğini düşünmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%73,50) baraj ve HES projelerinin, elektrik tüketim maliyeti konusunda olumlu bir dışsal etki meydana getireceğini düşünmemektedir.

Bu çalışmada, anket verilerinin analiz sonuçları, alan araştırma bulguları ve daha önce yapılmış çalışmalardan ortaya çıkan sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda baraj ve HES projelerinin pozitif ve negatif dışsal etkileri şu şekilde sıralanabilir;

Pozitif dışsal etkiler;

- Balıkçılığın gelişmesi,
- Sulu tarım olanaklarının artması,
- Baraj ve HESlerin yapım süresince istihdam yaratması,
- Köprü, yol, sağlık, alt yapı ve eğitim kalitesinin artması,
- Ülkenin enerji ihtiyacına katkı sağlamasıdır.

Negatif dışsal etkiler;

- Şehir merkezine göçü artırarak sosyal bozulmalara neden olması,
- Tarım arazilerinin su altında kalmasıyla, ekonomik kayıpların olması,
- Bölgenin doğal yapısının bozulması,
- Nar ve fıstık gibi yöresel ürünlerinin verimleri düşmesi,
- Bazı tarihi yapıların ve fiziki güzelliklerin su altında kalması,
- Akarsuyun doğal yapısının bozulması ve bazı canlı türlerinin yok olması,
- Bitki örtüsü ve doğal ekosistemin tahrip olması,
- Ekonomik verimsizliktir.

Sonuç olarak, baraj ve HES projeleri hem bölge hem de Siirt için pozitif ve negatif dışsallıklar ortaya çıkarmaktadır. Bu dışsal etkilerin

minimize edilmesi için, araştırma çalışması sonucunda ortaya çıkan öneriler şu şekildedir;

Kamu ve ilgili birimler tarafından daha somut çalışmalar yapılarak baraj ve hidroelektrik santrallerin ortaya çıkardığı olumsuz dışsal etkiler ortadan kaldırılmalı veya bu etkiler minimize edilmelidir.

Baraj gölü nedeni su altında kalan geçiş güzergâhların yerine yeni yollar ivedilikle yapılmalıdır.

Baraj nedeniyle kırsal kesimden şehir merkezine göç eden vatandaşların, kent kültürüne adapte olması için çeşitli çalışmalar yapılmalıdır.

Kırsal kesimde yaşayan vatandaşların geleneksel meslek olarak gördükleri tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetlerin kent merkezlerinde modern bir şekilde yapılmasının yolları aranmalıdır.

Baraj ve HES projesi ile oluşan göl vasıtasıyla tarımsal sulama olanakları arttırılmalıdır.

Çevresel ve ekolojik olumsuz etkiler, ilgili kamu veya özel kuruluşlar tarafından minimize edilmelidir.

Nar ve fıstık gibi yöresel ürünlerin verim düşüş nedenleri araştırılmalı ve çözüm önerileri geliştirilmelidir.

Baraj ve HES projesi ile oluşan göl üzerinde çeşitli su sporlarının geliştirilmesi açısından kamu kuruluşları ya da kalkınma ajansları çeşitli yatırımlar yapmalıdır.

Oluşan baraj gölü etrafında vatandaşlar için çeşitli mesire alanları oluşturulmalıdır.

Kamulaştırma sonucu vatandaşların zararları tespit edilmiş olup, bu zararların karşılanması için araştırmalar yapılmalıdır.

Baraj gölünün oluşmasıyla balıkçılık faaliyetlerinde gelişmeler gözlemlenmiş, ilgili kuruluşlar tarafından balık çeşitliliğinin arttırılması; yeni

bir ekonomik kazanım olarak bölge halkının refah düzeyini arttırmasında etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altay, A. (2019), Kamu Maliyesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Bakır, N. (2001), Türkiye'nin Hidroelektrik Potansiyelinin Yeniden Değerlendirilmesi Raporu, ERE Müh. İnş. ve Tic. A. Ş., Ankara.
- Devlet Su İşleri (2019), "Baraj ve Hidroelektrik Santralleri", <http://www.dsi.com.tr>, (08.07.2019).
- Devrim, F. (2002), Kamu Maliyesine Giriş, İlkem Yayıncılık, İzmir
- Dinler, Z. (2012), Bölgesel İktisat, Ekin Yayınevi, 9. Baskı, Bursa
- Dura, C. (1991), "Çevre Sorunları ve Ekonomi", Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Çevre Üzerine adlı kitabın içinden, Ankara.
- Edizdoğan, N. (1993), Kamu Maliyesi, 3. Baskı, Ekin Kitapevi, Bursa.
- Erkan, H. (1994), Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 326, Bilim Dizisi: 8, Ankara.
- Güneş, İ.(2000), "Dışsallıklar, Kamunun Düzenleyici Rolü: Enerji Sektöründe Bir Uygulama", Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Koutsoyannis, A. (1987), Modern Mikro İktisat, Çeviren: Muzaffer Sarımeşeli, Teori Yayınları, Ankara.
- LİMAK, (2019), "Alkumru Barajı", <http://www.limak.com.tr/sectorler/enerji>, (19.07.2019).
- McHugh, M. L. (2013). The Chi-Square Test of Independence. Biochemia Medica, 23(2), 143-149.
- Pehlivan, (2019), Kamu Maliyesi, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- Şener, O. (1998), Kamu Ekonomisi, Alkım Yayınları, 6. Baskı, Ankara.
- TÜİK (2015), ANKARA: Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1578

Yapı Sektörü Haberleri, “İlisu Baraj Göleti”, <http://www.yapi.com.tr>,
(10.07.2019).

**AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ'NİN AĞRI KENTİ HAKKINDAKİ
ALGILARI VE BEKLENTİLERİ: NİCEL BİR ARAŞTIRMA**
**Perceptions and Expectations of Agri Ibrahim Ceyhan University on the City
of Agri: A Quantitative Research**

Doç. Dr. Ömer YALÇINKAYA

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi oyalcinkaya@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1210-2405>

Dr. Öğr. Üyesi Şekip YAZGAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

syazgan@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1006-668X>

Öğr. Gör. Hüseyin Serhan ÇALHAN

Akdeniz Üniversitesi Demre Dr. Hasan Ünal Meslek Yüksekokulu

serhancalhan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5367-4020>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Agri Ibrahim Çeçen University Social Sciences Institute –
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	16.12.2019
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	19.02.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 433-472	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.660020

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

**AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ'NİN AĞRI KENTİ HAKKINDAKİ ALGILARI
VE BEKLENTİLERİ: NİCEL BİR ARAŞTIRMA¹**
Perceptions and Expectations of Ağrı İbrahim Cecen University on the City of Ağrı:
A Quantitative Research

Doç. Dr. Ömer Yalçınkaya
Dr. Öğr. Üyesi Şekip Yazgan
Öğr. Gör. Hüseyin Serhan Çalhan

Öz

Üniversitelerin buldukları kentlerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıları üzerinde yapacağı olumlu katkıların en üst düzeye çıkarılması, üniversite ve kent arasındaki karşılıklı algı düzeyi ve beklentilerin belirlenmesiyle mümkün olmaktadır. Bu kapsamda araştırmada, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi öğrencilerinin, akademik ve idari personelinin ekonomik, demografik, sosyal, kültürel, çevresel, eğitim, sağlık, güvenlik, kentleşme vb. alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılarının ve beklentilerinin bilimsel açıdan değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma sonuçları, AİÇÜ katılımcıları tarafından; güvenlik düzeyi ile üniversite-kent etkileşimi alanlarında sunulan önermelerin genel anlamda ve büyük ölçüde olumlu olarak algılandığını gösterirken, ekonomik, sosyal ve kültürel, iklimsel ve çevresel, kentleşme yapısı ve düzeyi, eğitim-öğretim, sağlık ve sosyal hizmetler düzeyi ile demografik ve toplumsal alanlarında sunulan önermelerin ise genel anlamda ve görece olumsuz olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında tüm bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin demografik özelliklerini belirten değişkenlere göre belli bir ölçüde değişme eğilimde olduğunu göstermektedir. Araştırmada elde edilen tüm sonuçlar, AİÇÜ ile Ağrı Kenti arasındaki etkileşim düzeyinin güçlendirilebilmesi adına Ağrı'da politika yapımcıları tarafından, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi öğrencilerinin, akademik ve idari

¹ Bu çalışma, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İİBF.18.001 numaralı ve "Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Öğrencileri, Akademik ve İdari Personelinin Ağrı Kenti Hakkındaki Algıları ve Beklentileri Araştırma Projesi" başlıklı Bilimsel Araştırma Projesinin bir bölümü referans alınarak hazırlanmıştır.

personelinin demografik özelliklerinin ve Ağrı Kentine ilişkin ilgili alanlardaki algılama ve beklenti düzeylerinin dikkate alındığı, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel politika tedbirlerinin geliştirilip uygulanmasının gerekliliğini işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite-Kent Etkileşimi Ağrı Kenti, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Abstract

Maximizing contributions of universities to socio-economical and socio-cultural structures of their cities is only possible through identifying mutual perception level and the expectations between the university and the city. Within this scope, purpose of the research is a scientific evaluation of perceptions and expectations of students, academical and administrative personnel of Agri Ibrahim Cecen University regarding economical, demographic, social, cultural, environmental, educational, medical, safety, urbanization, etc. aspects of Agri. Results of the research indicate that suggestions provided between the level of safety and the university-city interaction were perceived generally and widely positively, while suggestions regarding economic, social and cultural, climatic and environmental aspects, urbanization structure and level, educational, medical and social service level as well as demographic and communal aspects were perceived generally and relatively negatively. Additionally, all such findings suggest that perception and expectation levels of Agri Ibrahim Cecen University participants on the city of Agri tended to change, to a certain extent, based on variables indicating demographics characteristics. All results attained in this research indicate that, in order that the level of interaction between Agri Ibrahim Cecen University and the city of Agri is strengthened, socio-economical and socio-cultural policy measures must be developed and implemented by policy-makers, taking demographic characteristics into consideration as well as perception and expectation levels of Agri Ibrahim Cecen University students, academical and administrative personnel on the city of Agri regarding the aforementioned aspects.

Keywords: University-City Interaction Ağrı Province, Ağrı İbrahim Çeçen University.

1. Giriş

Tarihsel süreç içerisinde üniversitelerin; eğitim-öğretimi esas alan Birinci Nesil Üniversite, araştırmayı esas alan İkinci Nesil Üniversite ve topluma hizmeti öne çıkaran Üçüncü Nesil Üniversiteler şeklinde bir gelişim gösterdiği kabul edilmektedir (Wissema, 2009:3). Söz konusu üniversite sistemleri arasındaki farklılıklar üniversitelerin misyonlarındaki farklılıklardan kaynaklanmakta ve bu kapsamda üniversitelerin iki önemli akademik devrim geçirdikleri ifade edilmektedir. Bu akademik devrimlerden birincisi, eğitimi-öğretimi ana misyon olarak yüklenen Birinci Nesil Üniversitelerin, araştırma misyonunun eğitim misyonuna eklemesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Üniversitelerin geçirdikleri ikinci akademik devrim ise, zaman içerisinde ortaya çıkan yeni koşullar nedeniyle İkinci Nesil Üniversite anlayışının yetersiz kalması neticesinde, üniversitelerin eğitim-öğretim ve araştırma olarak ifade edilen temel misyonlarının yanına topluma hizmet misyonunun eklendiği Üçüncü Nesil Üniversitelerin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmektedir. Topluma hizmet misyonu ile üniversitelerin ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlaması ifade edilmektedir (Ertüzün, 2017:16-17).

Bu kapsamda eğitim-öğretim, araştırma ve topluma hizmet misyonlarıyla üniversitelerin, buldukları kentlerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıları üzerinde doğrudan ve dolaylı birçok olumlu etkilerinin bulunduğu, iktisat, işletme, sosyoloji ve coğrafya gibi farklı disiplinler tarafından yapılan teorik ve ampirik çalışmalarla ortaya konulmaktadır (Yavuzçehre, 2016:238; Sankır ve Sankır, 2017:476). Söz konusu çalışmaların büyük bir bölümü üniversite-kent etkileşimini ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla (Selçuk ve Başar (2012), Akçakanat vd. (2010), Işık (2008)) incelemektedir. Buna karşın, ilgili literatürde yer alan ve sınırlı sayıdaki çalışmalarda (Kaya vd. (2018), Çalhan ve Erkan (2018), Kartal ve Toptan (2017), Karataş vd. (2017), Sankır ve Gürdal (2014), Avşar ve

Kahveci (2017)) ise, üniversitelerin buldukları kentlere yaptıkları olumlu katkıların en üst düzeye çıkarılmasının, üniversite ve kentlerin birbirlerine yönelik algı düzeylerinin ve beklentilerinin belirlenmesiyle mümkün olacağı gerçeğinden hareketle, üniversite ve bulunduğu kentin karşılıklı olarak algı düzeyleri ve beklentileri belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bu çerçevede araştırmada, 2007 yılında kurulan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi (AİÇÜ) öğrencilerinin, akademik ve idari personelinin ekonomik, demografik, sosyal, kültürel, çevresel, eğitim, sağlık, güvenlik, kentleşme vb. alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılarının ve beklentilerinin bilimsel açıdan değerlendirilmesi ve konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışmanın bulunduğu literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu genel amaçların yanında araştırmada, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel olarak nitelendirilen alanlarda AİÇÜ öğrencilerinin, akademik ve idari personelinin Ağrı kentinden beklentilerinin neler olduğunun saptanması ve yerel düzeydeki yönetimler ile politika yapıcıları tarafından bu beklentiler doğrultusunda izlenmesi gereken politika tedbirlerinin neler olabileceğinin bilimsel olarak ortaya konulması tasarlanmaktadır.

Birbiri üzerine inşa edilen üç bölümden oluşan çalışmanın girişi izleyen birinci bölümünde, çalışmanın evreni, örnekleme, veri toplama ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel yöntemler açıklanmaktadır. İkinci bölümde, AİÇÜ katılımcılarının ekonomik, demografik, sosyal, kültürel, çevresel, eğitim, sağlık, güvenlik, kentleşme vb. alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere anket formuna verdikleri cevaplardan elde edilen verilerin analizinde kullanılan istatistiksel yöntemler olan Frekans Analizi ve söz konusu alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeyleri arasındaki ilişkilerin analiz edildiği, Bağımsız Örneklem T-Testi ve Tek Yönlü Varyans ANOVA şeklindeki istatistiksel analiz yöntemleri sonucu elde edilen bulgular sunulmaktadır. Çalışma araştırma bulgularının tartışılarak yerel düzeydeki yönetimlere ve politika yapıcılarına politika

tercihlerinde rehberlik edebileceği politika çıkarımlarının sunulduğu üçüncü ve son bölümle tamamlanmaktadır.

2. Yöntem

Bu araştırmada, AİÇÜ öğrencilerinin, akademik ve idari personelinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel olarak nitelendirilen söz konusu alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin istatistiki açıdan belirlenebilmesindeki gerekli bilimsel veriler, ölçeklendirilmiş anket sorularını içeren Ağrı İli Algı-Beklenti Ölçeği (AİÖ) üzerinden anket tekniği kullanılarak elde edilmektedir. AİÖ geliştirilirken konu ile ilgili uygulamalı literatür taranmakta ve Sankır ve Gürdal (2013-Zonguldak), Avşar ve Kahveci (2017-Rize) ve İpek vd., (2017-Ayvacık) tarafından benzeri amaçlar için oluşturularak güvenilirliği belirlenmiş araştırma ölçeklerinden yararlanılmaktadır. AİÖ'yü içeren anket formunun ilk bölümü, araştırmanın örneklemindeki AİÇÜ katılımcılarının cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, ikametgâh yeri ve süresi vb., açılardan demografik özelliklerinin belirlenebilmesine yönelik soruları içermektedir. AİÖ'yü içeren anket formunun ikinci bölümü ise araştırmanın örneklemindeki AİÇÜ katılımcılarının ekonomik, demografik, sosyal, kültürel, çevresel, eğitim, sağlık, güvenlik, kentleşme vb. alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin ölçülebilmesine yönelik olarak güvenilirliği Cronbach's Alpha analizleriyle belirlenmiş 5'li Likert Tutum Ölçeği kapsamındaki sorulardan oluşmaktadır. Likert (1932) tarafından geliştirilen Likert Tutum Ölçeği, araştırılan belli bir konuda katılımcıların herhangi bir önermeyi/ifadeyi onaylama derecelerini belli bir ölçek dâhilinde belirlemek amacıyla kullanılmaktadır.

Araştırmanın örneklemini, AİÇÜ'nde 2018-2019 Eğitim-Öğretim Yılında farklı kademelerde (ön lisans, lisans ve lisansüstü) yükseköğrenim gören öğrenciler ile çeşitli birimlerde (farklı unvanlarla) görev yapan akademik ile idari personel arasından basit tesadüfi örnekleme seçilen 725

AİÇÜ katılımcısı oluşturmaktadır. Çalışmanın ekler bölümünde sunulan Tablolardan görüleceği üzere, önemli bir bölümünü erkeklerin (% 58), bekârların (% 76), öğrencilerin (% 69), genç-orta yaşlıların (% 89), yükseköğretim mezunlarının (% 98), fakültelerde öğrenim gören-çalışanların (%73), düşük-orta gelirliilerin (% 81), 4 ve üzeri yıl Ağrı'da ikamet edenlerin (% 71), Ağrı dışındaki 57 farklı İlde ikamet etmiş ve Ağrılı olmayanların (% 54), Ağrılı olup (% 46) 4 ve üzeri yıl Ağrı dışındaki 44 farklı İlde ikamet etmiş olanların (% 60) oluşturduğu AİÇÜ katılımcılarının, ekonomik, demografik, sosyal, kültürel, çevresel, eğitim, sağlık, güvenlik, kentleşme vb. alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere anket formuna verdikleri cevaplardan elde edilen verilere Frekans Analizi uygulanmakta ve verilerin frekans sıklığı ile yüzde dağılımları betimsel analiz tekniğiyle araştırılmaktadır. Böylelikle, AİÇÜ katılımcılarının demografik özelliklerinin betimsel olarak incelenmesi ve ekonomik, demografik, sosyal, kültürel, çevresel, eğitim, sağlık, güvenlik, kentleşme vb. alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algı ve beklentilerinin sunulan önermelere katılım düzeyleri üzerinden belirlenmesi amaçlanmaktadır. Akabinde araştırmada AİÇÜ katılımcılarının cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, ikametgâh yeri ve süresi vb., açılardan demografik durumlarıyla ekonomik, demografik, sosyal, kültürel, çevresel, eğitim, sağlık, güvenlik, kentleşme vb. alanlarda Ağrı'ya ilişkin algılama ve beklenti düzeyleri arasındaki ilişkiler Bağımsız Örneklem T-Testi ve Tek Yönlü Varyans ANOVA şeklindeki istatistikî analiz yöntemleriyle incelenmektedir. Bağımsız Örneklem T-Testi birbirinden bağımsız olan iki farklı grubun ortalamalarının karşılaştırılmasında kullanılırken, Tek Yönlü Varyans ANOVA analizi ise birbirinden bağımsız olan ikiden fazla gruba ait ortalamaların karşılaştırılmasında kullanılmaktadır. Bu yönüyle Bağımsız Örneklem T-Testi ve Tek Yönlü Varyans ANOVA analizi, birbirinden bağımsız grupların ortalamaları arasındaki matematiksel farkların istatistikî açıdan da anlamlı bir

farklılık gösterip göstermediğinin belirlenebilmesine olanak sağlamaktadır (Güriş ve Astar, 2014: 199-216). Bununla birlikte, Bağımsız Örneklem T-Testi ve Tek Yönlü Varyans ANOVA analizleri kullanılırken, birbirinden bağımsız olan grupların normal dağılım özelliği göstermesi ve test istatistiklerinin gruplara ait varyansların homojenliği veya heterojenliği dikkate alınarak belirlenmesi gerekmektedir (Özdamar, 2015: 279-303). Böylelikle, birbirinden bağımsız grupların ortalamalarının karşılaştırılması esasına dayanan T-Testi ve ANOVA analizleriyle AİÇÜ katılımcılarının ekonomik, demografik, sosyal, kültürel, çevresel, eğitim, sağlık, güvenlik, kentleşme vb. alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin demografik özelliklerine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi tasarlanmaktadır. (Araştırma örneklemdaki 725 AİÇÜ katılımcısının hazırlanan anket formlarına verdikleri cevaplar üzerinden elde edilen anket verilerinin nicel verilere dönüştürülmesinde ve verilerin betimsel ve istatistiksel olarak analiz edilmesinde SPSS (Statistical Program for Social Scientists) 24.0 istatistik paket programı kullanılmaktadır).

3. Bulgular

Araştırmada Frekans Analizi, Bağımsız Örneklem T-Testi ve Tek Yönlü Varyans ANOVA şeklindeki istatistiki analiz yöntemleri sonucu elde edilen bulgular sırasıyla aşağıdaki alt bölümlerde sunulmaktadır.

3.1. AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı Kentine İlişkin Algı ve Beklenti Düzeylerine Ait Betimleyici İstatistikler: Frekans Analizi

Bu bölümde, AİÇÜ katılımcılarının ekonomik, demografik, sosyal, kültürel, çevresel, eğitim, sağlık, güvenlik, kentleşme vb. alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeyleri Frekans Analiziyle betimsel olarak incelenmektedir. AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, İklimsel ve Çevresel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi,

Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeyleri konusunda ortaya çıkardığı bulgular şu şekilde özetlenebilmektedir:

Ekonomik açıdan AİÇÜ katılımcılarının ağırlıklı bir bölümü Ağrı'da: gıda-giyim fiyatlarının yüksek olduğunu (% 60), kira bedellerinin-konut fiyatlarının yüksek olduğunu (% 55), alışveriş yapılabilmesindeki mevcut imkânların-mekânların yeterli olmadığını (% 71), işgücünün istihdam edilebilmesindeki olanakların yetersiz olduğunu (% 76), işsizliğin sosyo-ekonomik açıdan önemli bir sorun olduğunu (% 62), kamu (% 73) ve özel sektör (%77) tarafından gerçekleştirilen yatırımların yeterli olmadığını, sınır kapılarına yakın olunmasının kentin sosyo-ekonomik açıdan gelişimi için önemli olduğunu (% 48), sınır kapılarına yakın olunmasının kent ekonomisine olumlu katkılar sağladığını (% 41) ve ekonomik gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeyinin düşüklüğünün yaşamı olumsuz etkilediğini (% 75) belirtmektedir. Ekonomik alanda sunulan önermelerin AİÇÜ katılımcıları tarafından görece olumsuz algılandığını gösteren bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Ekonomik açıdan genel olarak olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır.

Sosyal ve Kültürel açıdan AİÇÜ katılımcılarının önemli bir bölümü Ağrı'da: dinlenmek-eğlenmek için yeterli imkânların ve mekânların bulunmadığını (% 69), sosyal ve kültürel faaliyetlerin zengin olmadığını (% 76), sosyal ve kültürel faaliyetlere dönük imkânların yeterli olmadığını (% 72) ve sosyal ve kültürel faaliyetlere dönük imkânların kısıtlı ve etkinliklerin az oluşunun yaşamı olumsuz etkilediğini (% 76) belirtmektedir. Sosyal ve Kültürel alanlarda sunulan önermelerin AİÇÜ katılımcıları tarafından büyük ölçüde olumsuz algılandığını gösteren bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Sosyal ve Kültürel açıdan genel olarak olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır.

İklimsel ve Çevresel açıdan AİÇÜ katılımcılarının önemli bir bölümü Ağrı'da: iklim şartlarının kentin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi üzerinde etkili olduğunu (% 71), iklim şartlarının sosyo-ekonomik açıdan kentteki yaşamı olumsuz etkilediğini (% 80), çevre kirliliğinin önemli bir sorun oluşturduğunu (% 53) ve çevresel sorunların varlığının kentteki yaşamı olumsuz etkilediğini (% 67) belirtmektedir. İklimsel ve Çevresel alanlarda sunulan önermelerin AİÇÜ katılımcıları tarafından büyük ölçüde olumsuz algılandığını gösteren bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin İklimsel ve Çevresel açıdan genel olarak olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır.

Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından AİÇÜ katılımcılarının ağırlıklı bir bölümü Ağrı'da: yaşam standartlarına uygun nitelikteki barınma imkânlarının bulunmadığını (% 39), konaklama için gerekli fiziksel mekânlarının sayısının yeterli olmadığını (% 37), barınma ve konaklama imkânlarının yetersizliğinin yaşamı olumsuz etkilediğini (% 52), belediyecilik hizmetlerinin hâlihazırda yeterli düzeyde olmadığını (% 74), kamusal alt yapı yatırımlarının yeterli düzeyde olmadığını (% 75), Şehir İçi ulaşımın; imkân olarak yeterli düzeyde olmadığını (% 44), maddi açıdan uygun olmadığını (% 49), bekleme ve erişim süresi açısından uygun olmadığını (% 51), Şehir İçi ulaşımında; yeterli sayıda açık ve kapalı otopark bulunmadığını (% 66), trafik sorunlarının bulunmadığını (% 47), trafik yoğunluğunun ve sorunlarının yaşamı olumsuz etkilemediğini (% 42), Şehirlerarası ulaşım imkânlarının yeterli düzeyde olmadığını (% 44) ve Şehir İçi ve Şehirlerarası ulaşım imkânlarının yetersizliğinin yaşamı olumsuz etkilediğini (% 52) belirtmektedir. Kentleşme Yapısı ve Düzeyi alanında sunulan önermelerin AİÇÜ katılımcıları tarafından görece olumsuz algılandığını gösteren bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından genel olarak olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi açısından AİÇÜ katılımcılarının önemli bir bölümü Ağrı'da: ilk ve ortaöğretim kademelerinde sunulan eğitim imkânlarının (% 51) ve eğitim hizmetlerinin kalitesinin (% 57) yeterli düzeyde olmadığını, yükseköğretim kademelerinde sunulan eğitim imkânlarının (% 61) ve eğitim hizmetlerinin kalitesinin (% 65) yeterli düzeyde olmadığını, kişisel gelişim amacıyla verilen eğitici-öğretici kursların eğitim merkezi ve içeriği bakımından yeterli sayıda olmadığını (% 72), eğitim imkânlarının ve kalitesinin yetersizliğinin yaşamı olumsuz etkilediğini (% 75), sağlık imkanlarının (% 79) ve sağlık hizmetlerinin (% 80) yeterli seviyede olmadığını, sağlık imkânlarının ve hizmetlerinin yetersizliğinin yaşamı olumsuz etkilediğini (% 76), sosyal hizmetlerin yeterli seviyede olmadığını (% 56), sivil toplum kuruluşlarının sayı ve kapasite bakımından yeterli seviyede olmadığını (% 63) ve eğitim, sağlık, sosyal vb., alanlarda sunulan kamu hizmetlerinin yeterli seviyede olmadığını (% 55) belirtmektedir. Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi alanında sunulan önermelerin AİÇÜ katılımcıları tarafından görece olumsuz algılandığını gösteren bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi açısından genel olarak olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır.

Demografik ve Toplumsal açıdan AİÇÜ katılımcılarının ağırlıklı bir bölümü Ağrı Halkının: hoşgörülü ve saygılı olduğunu (% 53), duyarlı ve yardımsever olduğunu (% 54), cana yakın ve misafirperver olduğunu (% 62), kaba ve tutucu olmadığını (% 48), eğitilmiş ve kültürlü olmadığını (% 46), ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik vb. alanlarda meydana gelen yeni gelişmelere duyarlı olmadığını (% 39) belirtmiştir. Bununla beraber araştırmada Demografik ve Toplumsal açıdan AİÇÜ katılımcılarının önemli bir bölümü: Ağrı'da: çeşitli alanlarda ve iş kollarındaki meslek gruplarının; yeterli bir eğitim seviyesine (% 62) ve mesleki açıdan yenilikçi bir yapıya sahip olmadıklarını (% 59) ifade etmektedir. Araştırmada Demografik ve

Toplumsal açıdan AİÇÜ katılımcılarının ağırlıklı bir bölümü ise: Ağrı'da yaşamaktan memnuniyet duymadıklarını (% 39), Ağrı'da yaşamaktan dolayı kendilerini ayrıcalıklı hissetmediklerini (% 67), Ağrı'da yaşamamanın karşılaşılan zorluklara değmediğini (% 55), Ağrı'nın; diğer şehirlerden ayrılan karakteristik özelliklere sahip olmayan (% 42), bölgesinde olumlu imaja sahip olmayan (% 51), Türkiye genelinde olumlu imaja sahip olmayan (% 56) bir şehir olduğunu ve imkân verilmesi halinde başka bir şehirde öğrenim görmek veya çalışmak istediğini (% 70) belirtmektedir. Demografik ve Toplumsal alanlarda sunulan önermelerin AİÇÜ katılımcıları tarafından görece olumsuz algılandığını gösteren bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Demografik ve Toplumsal açıdan genel olarak olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır.

Güvenlik Düzeyi açısından AİÇÜ katılımcılarının ağırlıklı bir bölümü Ağrı'da: güvenliğin önemli bir sorun oluşturmadığını (% 57) ve/fakat güvenlikten kaynaklı sorunların sosyo-ekonomik açıdan yaşamı olumsuz etkilediğini (% 42) belirtmiştir. Güvenlik Düzeyi alanında sunulan önermelerin AİÇÜ katılımcıları tarafından görece olumlu algılandığını gösteren bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Güvenlik Düzeyi açısından genel olarak olumlu olduğunu ortaya koymaktadır.

Üniversite-Kent Etkileşimi açısından Ağrı'da üniversite kurulmasından (% 81) ve AİÇÜ'de öğrenim görmekten/çalışmaktan (% 49) memnuniyet duyan AİÇÜ katılımcılarının ağırlıklı bir bölümü AİÇÜ'nün: Ağrı Halkı nezdinde kabul görüp benimsendiğini (% 75), Ağrı'nın yurt içindeki ve yurt dışındaki tanıtımına katkı sağladığını (% 48), Ağrıdaki nüfusun niteliksel gelişimine katkı sağladığını (% 77), birimlerinin, etkinliklerinin ve çalışmalarının Ağrı Halkı tarafından yeterince bilinmediğini (% 58), Ağrı Halkında; girişimcilik becerilerinin geliştirilip arttırılmasında (% 49), insan ilişkilerinin gelişmesi ve kentlilik bilincinin oluşmasında (% 59) ve

hayata bakış açısının genişlemesi, hoşgörü ve demokrasi kültürünün gelişmesinde (% 59) olumlu etkilerde bulunduğunu, Ağrı'da: dini, kültürel ve toplumsal değerleri yozlaştırmadığını (% 55), eğitim, sağlık, güvenlik, belediyeçilik vb., alanlardaki hizmetleri çeşitlendirip arttırdığını (% 47), iş kollarını çeşitlendirip istihdam olanaklarını arttırdığını (% 48) ve ulaşım imkânlarını geliştirip kalitesini arttırdığını (% 62) ve sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan gelişim üzerinde olumlu yönde etkili olduğunu (% 70) belirtmiştir. Bununla birlikte Üniversite-Kent Etkileşimi açısından AİÇÜ katılımcılarının önemli bir bölümü AİÇÜ'nün: Ağrı'da mal-hizmet fiyatlarının (% 65) ve gayrimenkul değerlerinin-kira bedellerinin (% 71) artması üzerinde etkili olduğunu belirtirken, sırasıyla (% 38), (% 14), (% 13) ve (% 11) gibi bir bölümü ise Ağrı'da; sosyo-kültürel faaliyetlerin çeşitlendirilip artırılmasının, eğitim hizmetlerindeki sorunların giderilmesinin, sağlık hizmetlerindeki sorunların giderilmesinin ve kamu-özel sektör yatırımlarının artırılmasının yaşam memnuniyetini artıracığını ifade etmektedir. Üniversite-Kent Etkileşimi alanında sunulan önermelerin AİÇÜ katılımcıları tarafından görece olumlu algılandığını gösteren bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Üniversite-Kent Etkileşimi açısından genel olarak olumlu olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2. Araştırma Verilerinin Bağımsız Örneklem T-Testi Analiz Sonuçları

Bu bölümde, AİÇÜ katılımcılarının demografik özelliklerini cinsiyet, medeni hal, ikametgâh açısından belirten değişkenlerle, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, İklimsel ve Çevresel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi, Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeyleri arasındaki ilişkiler Bağımsız Örneklem T-Testi ile araştırılmaktadır. AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlardaki Ağrı kentine ilişkin

algılama ve beklenti düzeylerinin; cinsiyet, medeni hal, ikametgâh gibi demografik değişkenlere göre istatistiki olarak değişip değişmediğini, değişkenlerin normal dağıldığı varsayımı altında ve % 5 önem düzeyinde araştıran Bağımsız Örneklem T-Testi sonuçları şu şekilde özetlenebilmektedir:

AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel ve Güvenlik Düzeyi alanlarında cinsiyete göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum, cinsiyet değişkeni için Ekonomik, Sosyal ve Kültürel ve Güvenlik Düzeyi alanlarında hesaplanan T-Testi istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden küçük olmasından anlaşılmaktadır. AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik, Sosyal ve Kültürel ve Güvenlik Düzeyi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin cinsiyetle ilişkili olduğunu gösteren bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır. AİÇÜ erkek katılımcılarının Ekonomik açıdan Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,95$), AİÇÜ kadın katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,83$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer bir şekilde, AİÇÜ erkek katılımcılarının Sosyal ve Kültürel açıdan Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,59$), AİÇÜ kadın katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,38$) daha yüksek düzeyde bulunmaktadır. Buna karşılık, AİÇÜ kadın katılımcılarının Güvenlik Düzeyi açısından Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,94$), AİÇÜ erkek katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından

($\bar{X}=2,67$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, AİÇÜ erkek katılımcılarının Ekonomik ve Sosyal ve Kültürel açılardan Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin AİÇÜ kadın katılımcılarına kıyasla daha olumlu olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ kadın katılımcılarının Güvenlik Düzeyi açısından Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin ise AİÇÜ erkek katılımcılarına kıyasla genel olarak daha olumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın, AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin İklimsel ve Çevresel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi, Demografik ve Toplumsal ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında cinsiyete göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Bu durum, cinsiyet değişkeni için ilgili alanlarda hesaplanan T-Testi istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden büyük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının İklimsel ve Çevresel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler, Demografik ve Toplumsal ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, cinsiyet değişkeniyle ilişkili olmadığını ve cinsiyet değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında medeni hal değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum, medeni hal değişkeni için Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında hesaplanan T-Testi istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden küçük olmasından anlaşılmaktadır. AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı kentine ilişkin

algılama ve beklenti düzeylerinin medeni durumla ilişkili olduğunu gösteren bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin medeni hal değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, AİÇÜ katılımcılarından evli olanlarının Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının, bekâr olan katılımcılarından daha yüksek düzeyde bulunmaktadır. Evli ve bekâr olan AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlardaki ortalama puanların sırasıyla Ekonomik açıdan ($\bar{X}=2,96$ ve $\bar{X}=2,88$), Sosyal ve Kültürel açıdan ($\bar{X}=2,62$ ve $\bar{X}=2,46$), Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından ($\bar{X}=2,78$ ve $\bar{X}=2,60$) ve Üniversite-Kent Etkileşimi açısından ($\bar{X}=3,66$ ve $\bar{X}=3,55$) şeklinde hesaplanmaktadır. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, evli olan AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin bekâr olan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel olarak daha olumlu olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, AİÇÜ katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin İklimsel ve Çevresel, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi, Demografik ve Toplumsal ve Güvenlik Düzeyi alanlarında medeni duruma göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Bu durum, medeni hal değişkeni için ilgili alanlarda hesaplanan T-Testi istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden büyük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının İklimsel ve Çevresel, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler, Demografik ve Toplumsal ve Güvenlik Düzeyi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, medeni hal değişkeniyle ilişkili olmadığını ve medeni hal

değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi, Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrılı Mısınız? şeklindeki ikametgâh değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum, Ağrılı Mısınız? şeklindeki ikametgâh değişkeni için Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi, Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında hesaplanan T-Testi istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden küçük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi, Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin doğum yerleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin doğum yerlerine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, AİÇÜ katılımcılarından doğum yeri Ağrı olanlarının Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının, doğum yeri Ağrı olmayan katılımcılarınkinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Doğum yeri Ağrı olan ve olmayan AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlardaki ortalama puanların sırasıyla Sosyal ve Kültürel açıdan ($\bar{X}=2,64$ ve $\bar{X}=2,37$), Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından ($\bar{X}=2,68$ ve $\bar{X}=2,61$), Demografik ve Toplumsal açıdan ($\bar{X}=3,13$ ve $\bar{X}=2,54$) ve Üniversite-Kent Etkileşimi açısından ($\bar{X}=3,66$ ve $\bar{X}=3,51$) şeklinde hesaplanmaktadır. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, doğum yeri Ağrı olan AİÇÜ katılımcılarının Sosyal

ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, doğum yeri Ağrı olmayan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel olarak daha olumlu olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, doğum yeri Ağrı olmayan AİÇÜ katılımcılarının Güvenlik Düzeyi açısından Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,90$), doğum yeri Ağrı olan katılımcıların aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,65$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, doğum yeri Ağrı olmayan AİÇÜ katılımcılarının Güvenlik Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin doğum yeri Ağrı olan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla daha olumlu olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Ekonomik, İklimsel ve Çevresel, Eğitim-Öğretim ve Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi alanlarında Ağrılı Mısınız? şeklindeki ikametgâh değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Bu durum, Ağrılı Mısınız? şeklindeki ikametgâh değişkeni için ilgili alanlarda hesaplanan T-Testi istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden büyük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik, İklimsel ve Çevresel, Eğitim-Öğretim ve Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, doğum yerleriyle ilişkili olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin doğum yerlerine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

3.3.Araştırma Verilerinin Tek Yönlü Varyans ANOVA Analiz Sonuçları

Bu bölümde, AİÇÜ katılımcılarının demografik özelliklerini yaş, eğitim, gelir, görev/öğrenim ve ikametgâh açısından belirten değişkenlerle,

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, İklimsel ve Çevresel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeyleri arasındaki ilişkiler Tek Yönlü Varyans ANOVA analizi ile araştırılmaktadır. AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlardaki Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin; yaş, eğitim, gelir, görev/öğrenim ve ikametgâh gibi demografik değişkenlere göre istatistiki olarak değişip değişmediğini, değişkenlerin normal dağıldığı varsayımı altında ve % 5 önem düzeyinde araştırılan Tek Yönlü Varyans ANOVA analizi sonuçları demografik değişken bazında şu şekilde özetlenebilmektedir:

AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında yaşa göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum, yaş değişkeni için Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında hesaplanan Anova F-istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden küçük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının söz konusu alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin yaş aralığıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin yaş değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır.

36+ yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik açıdan Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=3,04$), 18-25 yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların

ortalamasından ($\bar{X}=2,87$) daha yüksek düzeyde bulunmaktadır. Aynı şekilde 36 + yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının Sosyal ve Kültürel açıdan Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,65$), 18-25 yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,46$) yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, 36+ yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik ve Sosyal ve Kültürel açılardan Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin 18-25 yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

36+ yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalaması ($\bar{X}=2,82$), 18-25 ($\bar{X}=2,61$) ve 26-35 ($\bar{X}=2,66$) yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından daha yüksek düzeyde bulunmaktadır. Aynı şekilde 36+ yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının Demografik ve Toplumsal açıdan Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=3,03$), 18-25 ($\bar{X}=2,79$), ve 26-35 ($\bar{X}=2,77$) yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından daha yüksek düzeyde bulunmaktadır. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, 36+ yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının Kentleşme Yapısı ve Düzeyi ve Demografik ve Toplumsal açılardan Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin 18-25 ile 26-35 yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

26-35 yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının Üniversite-Kent Etkileşimi açısından Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların

ortalamasının ($\bar{X}=3,66$), 18-25 yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=3,54$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, 26-35 yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının Üniversite-Kent Etkileşimi açısından Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin 18-25 yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

18-25 yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının Güvenlik Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,87$), 26-35 yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,63$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar ise 18-25 yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarının Güvenlik Düzeyi açısından Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin 26-35 yaş aralığındaki AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

Buna karşın, AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin İklimsel ve Çevresel ile Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi alanlarında yaşa göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Bu durum, yaş değişkeni için İklimsel ve Çevresel ile Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi alanlarında hesaplanan Anova F-istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden büyük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının İklimsel ve Çevresel ile Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin yaş aralığıyla ilişkili olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin yaş değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi ile Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında eğitime göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum, eğitim değişkeni için Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında hesaplanan Anova F-istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden küçük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin eğitim seviyesiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin eğitim değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Eğitim düzeyi açısından AİÇÜ katılımcıları: İlk ve Ortaöğretim düzeyindeki İlkokul, Ortaokul, Lise ve Dengi eğitim kademeleri (İVO) olarak, Ön Lisans ve Yüksekokul düzeyindeki eğitim kademeleri (ÖLYO) olarak, Lisans düzeyindeki eğitim kademesi (LS) olarak ve Lisans Üstü Düzeydeki Yüksek Lisans ve Doktora eğitim kademeleri (LSÜ) olarak dörtlü bir şekilde kategorize edilmektedir.

LSÜ mezunu AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik açıdan Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,97$), ÖLYO ($\bar{X}=2,83$) ve LS ($\bar{X}=2,88$) mezunu AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, LSÜ eğitim kademelerinden mezun AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik açıdan Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti

düzeylerinin ÖLYO ve LS eğitim kademelerinden mezun olan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

İVO mezunu AİÇÜ katılımcılarının Sosyal ve Kültürel açıdan Ağrı kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,92$), ÖLYO ($\bar{X}=2,35$) ve LSÜ mezunu ($\bar{X}=2,63$) AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, İVO ile LSÜ eğitim kademelerinden mezun AİÇÜ katılımcılarının Sosyal ve Kültürel açıdan Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin ÖLYO eğitim kademelerinden mezun olan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

LSÜ mezunu AİÇÜ katılımcılarının Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,80$), ÖLYO ($\bar{X}=2,59$) ve LS mezunu ($\bar{X}=2,61$) AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, LSÜ eğitim kademelerinden mezun AİÇÜ katılımcılarının Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin ÖLYO ve LS eğitim kademelerinden mezun olan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

İVO mezunu AİÇÜ katılımcılarının Demografik ve Toplumsal açıdan Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=3,68$), ÖLYO ($\bar{X}=2,70$), LS ($\bar{X}=2,82$) ve LSÜ mezunu ($\bar{X}=2,78$) AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, İVO eğitim kademelerinden mezun AİÇÜ katılımcılarının Demografik ve Toplumsal

açından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin ÖLYO, LS ve LSÜ eğitim kademelerinden mezun olan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir. İVO mezunu AİÇÜ katılımcılarının Güvenlik Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=3,57$), LS ($\bar{X}=2,77$) ve LSÜ mezunu ($\bar{X}=2,62$) AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, İVO eğitim kademelerinden mezun AİÇÜ katılımcılarının Güvenlik Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin LS ve LSÜ eğitim kademelerinden mezun olan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

İVO ve LSÜ mezunu AİÇÜ katılımcılarının Üniversite-Kent Etkileşimi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının (sırasıyla $\bar{X}=4,07$ ve $\bar{X}=3,68$), ÖLYO ($\bar{X}=3,42$) ve LS mezunu ($\bar{X}=3,57$) AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, İVO eğitim kademelerinden mezun AİÇÜ katılımcılarının Üniversite-Kent Etkileşimi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, ÖLYO ve LS eğitim kademelerinden mezun olan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, LSÜ eğitim kademelerinden mezun AİÇÜ katılımcılarının Üniversite-Kent Etkileşimi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin ise ÖLYO eğitim kademelerinden mezun olan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu belirtmektedir.

Buna karşın, AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin İklimsel ve Çevresel ile Eğitim-Öğretim, Sağlık ve

Sosyal Hizmetler Düzeyi alanlarında eğitime göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Bu durum, eğitim değişkeni için İklimsel ve Çevresel ile Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi alanlarında hesaplanan Anova F-istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden büyük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının İklimsel ve Çevresel ile Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi alanlarında Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin eğitim seviyesiyle ilişkili olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin eğitim değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Güvenlik Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında gelir düzeyine göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum, gelir değişkeni için Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Güvenlik Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında hesaplanan Anova F-istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden küçük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Güvenlik Düzeyi ve Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin gelir düzeyiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin gelir değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır.

4001+ gelir düzeyindeki AİÇÜ katılımcılarının Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,77$), 0-999 ($\bar{X}=2,60$) ve 1000-4000 gelir düzeyindeki AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,60$)

daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, 4001+ gelir düzeyindeki AİÇÜ katılımcılarının Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, 0-999 ve 1000-4000 gelir düzeyindeki AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

0-999 gelir düzeyindeki AİÇÜ katılımcılarının Güvenlik Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,86$), 4001+ gelir düzeyindeki AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,58$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, 0-999 gelir düzeyindeki AİÇÜ katılımcılarının Güvenlik Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, 4001+ gelir düzeyindeki AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

1000-4000 gelir düzeyindeki AİÇÜ katılımcılarının Üniversite-Kent Etkileşimi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=3,67$), 0-999 gelir düzeyindeki AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=3,53$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, 1000-4000 gelir düzeyindeki AİÇÜ katılımcılarının Üniversite-Kent Etkileşimi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, 0-999 gelir düzeyindeki AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, İklimsel ve Çevresel, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi ve Demografik ve Toplumsal alanlarda gelire göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Bu durum, gelir değişkeni için Ekonomik, Sosyal ve Kültürel,

İklimsel ve Çevresel, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi ve Demografik ve Toplumsal alanlarda hesaplanan Anova F-istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden büyük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, İklimsel ve Çevresel, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi ve Demografik ve Toplumsal alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin gelirle ilişkili olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin gelir değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi, Güvenlik Düzeyi ile Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında görev türüne göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum, görev türü değişkeni için Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi, Güvenlik Düzeyi ile Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında hesaplanan Anova F-istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden küçük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi, Güvenlik Düzeyi ile Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin görev türüyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin görev türü değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Akademik personel olan AİÇÜ katılımcılarının Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların

ortalamasının ($\bar{X}=2,80$), idari personel ($\bar{X}=2,62$) ve öğrenci olan AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,61$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, akademik personel olan AİÇÜ katılımcılarının Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, idari personel ve öğrenci olan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

Akademik personel olan AİÇÜ katılımcılarının Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,58$), idari personel olan AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,30$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, akademik personel olarak görev yapan AİÇÜ katılımcılarının Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, idari personel olarak görev yapan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

Öğrenci olan AİÇÜ katılımcılarının Güvenlik Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,84$), akademik personel olan AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,58$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, öğrenci olan AİÇÜ katılımcılarının Güvenlik Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, akademik personel olarak görev yapan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

Akademik personel olan AİÇÜ katılımcılarının Üniversite-Kent Etkileşimi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların

ortalamasının ($\bar{X}=3,67$), öğrenci olan AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=3,54$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, akademik personel olarak görev yapan AİÇÜ katılımcılarının Üniversite-Kent Etkileşimi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, öğrenci olan AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, İklimsel ve Çevresel ile Demografik ve Toplumsal alanlarda görev türüne göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Bu durum, görev türü değişkeni için Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, İklimsel ve Çevresel ile Demografik ve Toplumsal alanlarda hesaplanan Anova F-istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden büyük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, İklimsel ve Çevresel ile Demografik ve Toplumsal alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin görev türüyle ilişkili olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin görev türü değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin ilgili alanların tümünde görev/öğrenim yeri değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Bu durum, görev/öğrenim yeri değişkeni için Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, İklimsel ve Çevresel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi ile Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında hesaplanan Anova F-istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden büyük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanların tümünde Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin görev/öğrenim yerleriyle ilişkili olmadığını

göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin görev/öğrenim yeri değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal ile Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında ikametgâh süresine göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum, Ağrı'da Kaç Yıldır İkamet Etmektesiniz? Şeklindeki ikametgâh süresi değişkeni için Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal ile Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında hesaplanan Anova F-istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden küçük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal ile Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Ağrıdaki ikametgâh süreleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin ikametgâh süresi değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, Levene Testi sonucunda ikametgâh süresi değişkeni ile varyanslarının homojen olduğu belirlenen Ekonomik, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal ile Üniversite-Kent Etkileşimi değişken gruplarının ortalamaları arasındaki farklılıkların istatistiki açıdan anlamlılığı, Bonferroni Testiyle araştırılmaktadır. Bu durum, ilgili alanlarda ikili gruplar için hesaplanan Levene Test istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden büyük olmasından anlaşılmaktadır. Levene Testi sonucunda ikametgâh süresi değişkeni ile varyanslarının heterojen olduğu belirlenen Sosyal ve Kültürel değişken gruplarının ortalamaları arasındaki farklılıkların istatistiki açıdan

anlamlılığı ise Games-Howell Testiyle incelenmektedir. Bu durum, ilgili alanda ikili gruplar için hesaplanan Levene Test istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden küçük olmasından anlaşılmaktadır. Bu açıklamalar dikkate alındığında AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı Kentine ilişkin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Demografik ve Toplumsal ile Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında ikametgâh süresi değişkenine göre ortaya çıkardığı algılama ve beklenti düzeylerini şu şekilde özetlemek mümkün olmaktadır:

Ağrıdaki ikametgâh süresi 11+ yıl olan AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik açıdan Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=2,94$), Ağrıdaki ikametgâh süresi 1-3 yıl olan AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,82$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, 11+ yıldır Ağrıdaki ikamet eden AİÇÜ katılımcılarının Ekonomik açıdan Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, 1-3 yıldır Ağrıdaki ikamet eden AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

Ağrıdaki ikametgâh süresi 11+ ve 4-10 yıl olan AİÇÜ katılımcılarının Sosyal ve Kültürel açıdan Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının (sırasıyla $\bar{X}=2,64$ ve $\bar{X}=2,50$), Ağrıdaki ikametgâh süresi 1-3 yıl olan AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,28$), daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, 4-10 ve 11+ yıldır Ağrıdaki ikamet eden AİÇÜ katılımcılarının Sosyal ve Kültürel açıdan Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, 1-3 yıldır Ağrıdaki ikamet eden AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

Ağrıdaki ikametgâh süresi 11+ ve 4-10 yıl olan AİÇÜ katılımcılarının Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının (sırasıyla $\bar{X}=2,68$ ve $\bar{X}=2,69$), Ağrıdaki ikametgâh süresi 1-3 yıl olan AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,55$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, 4-10 ve 11+ yıldır Ağrıdaki ikamet eden AİÇÜ katılımcılarının Kentleşme Yapısı ve Düzeyi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, 1-3 yıldır Ağrıdaki ikamet eden AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

Ağrıdaki ikametgâh süresi 11+ yıl olan AİÇÜ katılımcılarının Demografik ve Toplumsal açıdan Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=3,13$), Ağrıdaki ikametgâh süresi 1-3 ($\bar{X}=2,52$) ve 4-10 yıl olan AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=2,63$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, 11+ yıldır Ağrıdaki ikamet eden AİÇÜ katılımcılarının Demografik ve Toplumsal açıdan Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, 1-3 ve 4-10 yıldır Ağrıdaki ikamet eden AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

Ağrıdaki ikametgâh süresi 11+ yıl olan AİÇÜ katılımcılarının Üniversite-Kent Etkileşimi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerini belirlemek üzere sunulan önerme sorularından aldıkları toplam puanların ortalamasının ($\bar{X}=3,65$), Ağrıdaki ikametgâh süresi 1-3 yıl olan AİÇÜ katılımcılarının aldıkları toplam puanların ortalamasından ($\bar{X}=3,49$) daha yüksek olduğu görülmektedir. İstatistiki açıdan anlamlı olan bu sonuçlar, 11+ yıldır Ağrıdaki ikamet eden AİÇÜ katılımcılarının

Üniversite-Kent Etkileşimi açısından Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin, 1-3 yıldır Ağrıdaki ikamet eden AİÇÜ katılımcılarına kıyasla genel anlamda daha olumlu olduğunu göstermektedir.

Buna karşın, AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin; İklimsel ve Çevresel, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi ile Güvenlik Düzeyi alanlarında ikametgâh süresine göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Bu durum, ikametgâh süresine değişkeni için İklimsel ve Çevresel, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi ile Güvenlik Düzeyi alanlarında hesaplanan Anova F-istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden büyük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının İklimsel ve Çevresel, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi ile Güvenlik Düzeyi alanlarında Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Ağrıdaki ikametgâh süreleriyle ilişkili olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin ikametgâh süresi değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

AİÇÜ Katılımcılarının Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin ilgili alanların tümünde ikametgâh süresine göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum, Ağrı Dışındaki Bir İlde Kaç Yıl İkamet Ettiniz? şeklindeki ikametgâh süresi değişkeni için Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, İklimsel ve Çevresel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi, Demografik ve Toplumsal, Güvenlik Düzeyi ile Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında hesaplanan Anova F-istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0,05 değerinden büyük olmasından anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanların tümünde Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin Ağrı dışında bir İldeki ikametgâh süreleriyle ilişkili olmadığını göstermektedir.

Bununla birlikte sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin ikametgâh süresi değişkenine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Üniversiteler, eğitim-öğretim, araştırma ve topluma hizmet misyonlarıyla birlikte, buldukları kentlerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıları üzerinde önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çerçevede, kentin ve üniversitenin birbirlerine yönelik algı düzeylerinin ve beklentilerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Üniversitelerin buldukları kentlere yaptıkları olumlu katkıların en üst düzeye çıkarılması üniversite ve kentlerin karşılıklı olarak birbirlerine yönelik algı düzeylerinin ve beklentilerinin belirlenmesiyle mümkün olmaktadır. AİÇÜ'nün bulunduğu Ağrı kentinin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından Türkiye'nin en son sıralarda yer alan kentleri arasında bulunduğu ve Ağrı kentindeki toplam nüfusun ortalama refah seviyesi açısından Türkiye ortalamasına en uzak düzeyde olduğu düşünüldüğünde, AİÇÜ ile Ağrı kenti arasındaki etkileşimin kentin kalkınması için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu kapsamda araştırmada, 2007 yılında kurulan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi (AİÇÜ) öğrencilerinin, akademik ve idari personelinin ekonomik, demografik, sosyal, kültürel, çevresel, eğitim, sağlık, güvenlik, kentleşme vb. alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılarının ve beklentilerinin bilimsel açıdan değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaçlarla, örneklemin AİÇÜ'nde 2018-2019 Eğitim-Öğretim Yılında farklı kademelerde (ön lisans, lisans ve lisansüstü) yükseköğrenim gören öğrenciler ile çeşitli birimlerde (farklı unvanlarla) görev yapan akademik ile idari personel arasından basit tesadüfi örnekleme seçilen 725 AİÇÜ katılımcısının oluşturduğu ve AİÇÜ öğrencilerinin, akademik ve idari personelinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel olarak nitelendirilen söz konusu alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin

istatistiki açıdan belirlenebilmesindeki gerekli bilimsel verilerin ölçeklendirilmiş anket sorularını içeren Ağrı İli Algı-Beklenti Ölçeği (AİÖ) üzerinden anket tekniği kullanılarak elde edilen araştırmada elde edilen sonuçlar, AİÇÜ katılımcıları tarafından; Güvenlik Düzeyi ile Üniversite-Kent Etkileşimi alanlarında sunulan önermelerin genel anlamda ve büyük ölçüde olumlu olarak algılandığını gösterirken, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel, İklimsel ve Çevresel, Kentleşme Yapısı ve Düzeyi, Eğitim-Öğretim, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Düzeyi ile Demografik ve Toplumsal alanlarında sunulan önermelerin ise genel anlamda ve görece olumsuz olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte tüm bu sonuçlar, AİÇÜ katılımcılarının ilgili alanlarda Ağrı Kentine ilişkin algılama ve beklenti düzeylerinin demografik özelliklerini belirten değişkenlere göre belli bir ölçüde değişme eğilimde olduğunu göstermektedir. Bunun yanında, katılımcılar tarafından, AİÇÜ'nün kurulmasından sonra Ağrı kentinde şehirde konaklama, barınma, giyim, giyecek, şehir içi ve şehirler arası ulaşımında olumlu gelişmelerin bulunduğu ifade edilmektedir. AİÇÜ'nün kurulmasını takip eden süreçte Ağrı'nın toplumsal yapısının da değişmeye başladığını ve farklı kültürlere ve yaşam tarzlarına daha saygılı bir topluma doğru gidildiği katılımcılar tarafından gözlemlenmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar AİÇÜ ile Ağrı Kenti arasındaki etkileşiminin hâlihazırda zayıf olduğunu göstermektedir. AİÇÜ'nin Ağrı Kenti üzerine yapacağı olumlu katkıların en üst düzeye çıkarılmasının AİÇÜ ile Ağrı Kenti arasındaki karşılıklı algı düzeyinin ve beklentilerinin belirlenmesiyle mümkün olacağı düşüncesiyle gerçekleştirilen araştırma sonuçları, AİÇÜ ile Ağrı Kentinin bütünleşmesine yönelik olarak bölgesel düzeyde sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel politika tedbirlerinin tasarlanıp uygulanmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Bu kapsamda, AİÇÜ ile Ağrı Kenti arasındaki etkileşim düzeyinin güçlendirilebilmesi adına Ağrı'da politika yapımcıları tarafından sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel politika

tedbirlerinin geliştirilip uygulanmasında, AİÇÜ katılımcılarının demografik özelliklerinin ve Ağrı Kentine ilişkin ilgili alanlardaki algılama ve beklenti düzeylerinin dikkate alınması gereklilik arz etmektedir. Bunun yanında, AİÇÜ ile Ağrı Kenti arasındaki karşılıklı algı düzeyinin ve beklentilerinin belirli zaman aralıklarında tekrarlanacak çalışmalarla da takip edilmesinin üniversite kent etkileşimiyle elde edilecek olası kazançların sürekli hale gelmesinde faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akçakanat T., Çarıkçı İ. H. ve Dulupçu M. A. (2011). Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencilerinin Isparta'daki Kalitesi ve Isparta Halkına İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3(4): 1-18.
- Avşar, A. Şengül ve Kahveci, Gökhan, (2017). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Öğrencilerinin ve Akademisyenlerinin Rize Şehrine Yönelik Algıları ve Beklentileri, (Ed: Ali Rıza Saklı), İçinde, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Öğrenci ve Akademisyenleri ile Rize Halkının Karşılıklı Algı ve Beklentileri, (ss.265-337), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları No: 22, Ankara Ofset Basım Matbaacılık, Ankara.
- Çalhan, Hüseyin Serhan ve Erkan, Yasin, (2018). Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili, (Ed: Kerem Karabulut), İçinde, Ağrı'da Üniversite Algısı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Örneği, Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili, (ss.287-297), AİÇÜ Yayınları, Yayın No: 19.
- Ertüzün, A. (2017). Toplumun İtici Gücü: Araştırma Üniversiteleri. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Yükseköğretim Dergisi, 6:19-19.
- Gürüş, Selahattin ve Astar Melek, (2014). Bilimsel Araştırmalarda SPSS ile İstatistik. DER Kitabevi, Yayınevi ve Dağıtım Paz. İstanbul.
- İpek, S., Yücesan, M. ve Öksüz, M. (2017). Ayvacık Yöresinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyinin Meslek Yüksekokulu Öğrencileri

- Tarafından Algılanma Düzeyi. Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, 1(3): 11-21.
- Işık, Ş. (2008). Türkiye’de Üniversitelerin Kentleşme Üzerine Etkileri. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(10): 159-181.
- Karataş, Zeki, Çakıroğlu, Kamer Ilgın ve Bektaş, Mücahit, (2017). Rize İlinin Üniversite Algı ve Beklentilerine Yönelik Nitel Bir Araştırma, (Ed: Ali Rıza Saklı), İçinde, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Öğrenci ve Akademisyenleri ile Rize Halkının Karşılıklı Algı ve Beklentileri, (ss.157-260), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları No: 22, Ankara Ofset Basım Matbaacılık, Ankara.
- Kartal, Burcu ve Toptan, Merve, (2017). Rize İlinin Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesine ve Öğrencilerine İlişkin Algılarının ve Beklentilerinin Nicel Araştırması, (Ed: Ali Rıza Saklı), İçinde, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Öğrenci ve Akademisyenleri ile Rize Halkının Karşılıklı Algı ve Beklentileri, (ss.75-153), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları No: 22, Ankara Ofset Basım Matbaacılık, Ankara.
- Kaya, F, Yalçınkaya, Ö. ve Yazgan, Ş. (2018). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi’nin Ağrı’nın Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri ve Kentin Üniversite Algısı. Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Likert, Rensis. (1932). A Technique For The Measurement of Atitudes. Archives of Psychology, 22(140):1-55.
- Özdamar, K. (2015). Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi-1.Nisan Kitabevi Yayınları, Yenilenmiş 10. Baskı. Ankara.
- Sankır, H. ve Gürdal, A. D. (2013). Bülent Ecevit Üniversitesi’nin Zonguldak’a Etkileri ve Şehrin Üniversite Algısı. (1. Baskı). Orient Yayıncılık Reklamcılık Araştırma: Ankara. (www.beun.edu.tr).

- Sankır, H. ve Sankır, Ő. (2017). Toplumsal Değişim Açısından Üniversite-
Kent Etkileşimi ve Algısı: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği.
Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 7(3):473-483.
- Yavuzçehre, Pınar (2016). Üniversitelerin Kentlerine Etkileri: Denizli
Pamukkale Üniversitesi Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1): 235-250.
- Selçuk, N. Gökalp ve Başar, Selim (2012). Kafkas Üniversitesi Öğrencilerinin
Harcamalarının Kars İli Ekonomisine Katkısı, Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3 (4): 89-106.
- Wissema, J.G. (2009). Towards the Third Generate University Managing the
University in Transition. Edward Elgar, USA.

Ekler:

		F	%	K%
Ek.1. Demografik Özellikler 1				
Cinsiyetiniz?	Kadın	306	42,2	42,2
	Erkek	419	57,8	100,0
Yaş Aralığınız?	18-25	474	65,4	65,4
	26-35	169	23,3	88,7
	36-45	63	8,7	97,4
	46+	19	2,6	100,0
Medeni Haliniz?	Bekâr	551	76,0	76,0
	Evli	173	23,9	99,9
	Boşanmış/Dul	1	0,1	100,0
Eğitim Düzeyiniz?	İlkokul	4	0,6	0,6
	Ortaokul	5	0,7	1,2
	Lise ve Dengi	5	0,7	1,9
	Ön Lisans	79	10,9	12,8
	Yüksekokul	19	2,6	15,4
	Lisans	476	65,7	81,1
	Yüksek Lisans	59	8,1	89,2
	Doktora	78	10,8	100,0
	Öğrenci	500	69,0	69,0
Üniversitedeki Göreviniz?	Akademik Personel	131	18,1	87,0
	İdari Personel	94	13,0	100,0
	MYO-YO	119	16,4	16,4
Hangi Birimde Görev Yapmaktasınız/Öğrenim Görmektesiniz?	Fakülte	528	72,8	89,2
	Enstitü	16	2,2	91,4
	Araştırma Merkezi	6	0,8	92,2
	Rektörlük	56	7,7	100,0
Aylık Gelir Düzeyiniz?	0-1000	440	60,7	60,7
	1001-2000	14	1,9	62,6
	2001-4000	98	13,5	76,1
	4001-6000	38	5,2	81,4
	6001+	135	18,6	100,0
Ağrı'da Kaç Yıldır İkamet Etmektesiniz?	1-3	210	29,0	29,0
	4-6	146	20,1	49,1
	7-10	57	7,9	57,0
	11-14	19	2,6	59,6
	15+	293	40,4	100,0
Ağrılı Mısınız?	Evet	336	46,3	46,3
	Hayır	389	53,7	100,0
Ağrılı İseniz, Ağrı Dışındaki Bir İlde İkamet Ettiniz Mi?	Evet	137	18,9	40,8
	Hayır	199	27,3	100,0
Ağrılı İseniz ve Ağrı Dışındaki Bir İlde İkamet Ettiyseniz, Ağrı Dışındaki Bir İlde Kaç Yıl İkamet Ettiniz?	1-3	55	7,6	40,1
	4-6	36	5,0	66,4
	7-10	17	2,3	78,8
	11-14	14	1,9	89,1
	15+	15	2,1	100,0

Ek.2. Demografik Özellikler 2									
Ağrılı İseniz ve Ağrı Dışındaki Bir İilde İkamet Ettiyseniz									
Ağrı Dışındaki Hangi İilde İkamet Ettiniz?									
	F	%	V%	K%		F	%	V%	K%
Adana	1	0,1	0,7	0,7	Kars	1	0,1	0,7	67,9
Adıyaman	3	0,4	2,2	2,9	Kayseri	3	0,4	2,2	70,1
Amasya	1	0,1	0,7	3,6	Kocaeli	4	0,6	2,9	73
Ankara	6	0,8	4,4	8	Konya	6	0,8	4,4	77,4
Antalya	2	0,3	1,5	9,5	Manisa	2	0,3	1,5	78,8
Aydın	2	0,3	1,5	10,9	K. Maraş	1	0,1	0,7	79,6
Balıkesir	3	0,4	2,2	13,1	Mardin	2	0,3	1,5	81
Bitlis	1	0,1	0,7	13,9	Muğla	2	0,3	1,5	82,5
Bursa	9	1,2	6,6	20,4	Muş	2	0,3	1,5	83,9
Çanakkale	1	0,1	0,7	21,2	Rize	1	0,1	0,7	84,7
Çankırı	1	0,1	0,7	21,9	Sakarya	2	0,3	1,5	86,1
Çorum	1	0,1	0,7	22,6	Samsun	1	0,1	0,7	86,9
Denizli	3	0,4	2,2	24,8	Tekirdağ	1	0,1	0,7	87,6
Edirne	1	0,1	0,7	25,5	Tokat	1	0,1	0,7	88,3
Elâzığ	1	0,1	0,7	26,3	Trabzon	3	0,4	2,2	90,5
Erzincan	2	0,3	1,5	27,7	Şanlıurfa	1	0,1	0,7	91,2
Erzurum	8	1,1	5,8	33,6	Uşak	1	0,1	0,7	92
Hatay	1	0,1	0,7	34,3	Van	5	0,7	3,6	95,6
Isparta	1	0,1	0,7	35	Yozgat	1	0,1	0,7	96,4
Mersin	3	0,4	2,2	37,2	Batman	1	0,1	0,7	97,1
İstanbul	26	3,6	19	56,2	Şırnak	1	0,1	0,7	97,8
İzmir	15	2,1	10,9	67,2	Iğdır	3	0,4	2,2	100
				Toplam		137	18,9	100,0	-

Ek.3. Demografik Özellikler 3

Ağrı'ya Gelmeden Önce Hangi İilde-Ülkede İkamet Etmektedirsiniz?									
	F	%	V%	K%		F	%	V%	K%
Adana	4	0,6	1	1	Kayseri	3	0,4	0,8	60,2
Adıyaman	7	1	1,8	2,8	Kocaeli	2	0,3	0,5	60,7
Afyonkarahisar	3	0,4	0,8	3,6	Konya	12	1,7	3,1	63,8
Ağrı	1	0,1	0,3	3,9	Kütahya	2	0,3	0,5	64,3
Amasya	2	0,3	0,5	4,4	Malatya	3	0,4	0,8	65
Ankara	23	3,2	5,9	10,3	Manisa	4	0,6	1	66,1
Antalya	11	1,5	2,8	13,1	K. Maraş	3	0,4	0,8	66,8
Artvin	1	0,1	0,3	13,4	Mardin	14	1,9	3,6	70,4
Aydın	1	0,1	0,3	13,6	Muş	12	1,7	3,1	73,5
Balıkesir	1	0,1	0,3	13,9	Rize	2	0,3	0,5	74
Bingöl	3	0,4	0,8	14,7	Sakarya	1	0,1	0,3	74,3
Bitlis	9	1,2	2,3	17	Samsun	2	0,3	0,5	74,8
Bursa	7	1	1,8	18,8	Siirt	4	0,6	1	75,8
Çanakkale	1	0,1	0,3	19	Sivas	2	0,3	0,5	76,3
Çorum	3	0,4	0,8	19,8	Tekirdağ	2	0,3	0,5	76,9
Denizli	3	0,4	0,8	20,6	Trabzon	3	0,4	0,8	77,6
Diyarbakır	31	4,3	8	28,5	Tunceli	1	0,1	0,3	77,9
Elazığ	3	0,4	0,8	29,3	Şanlıurfa	10	1,4	2,6	80,5
Erzincan	1	0,1	0,3	29,6	Van	34	4,7	8,7	89,2
Erzurum	62	8,6	15,9	45,5	Yozgat	1	0,1	0,3	89,5
Eskişehir	3	0,4	0,8	46,3	Zonguldak	1	0,1	0,3	89,7
Gaziantep	1	0,1	0,3	46,5	Kırıkkale	1	0,1	0,3	90
Giresun	2	0,3	0,5	47	Batman	13	1,8	3,3	93,3
Hakkâri	7	1	1,8	48,8	Şırnak	12	1,7	3,1	96,4
Hatay	3	0,4	0,8	49,6	Iğdır	5	0,7	1,3	97,7
Mersin	2	0,3	0,5	50,1	Kilis	1	0,1	0,3	97,9
İstanbul	19	2,6	4,9	55	Osmaniye	1	0,1	0,3	98,2
İzmir	10	1,4	2,6	57,6	Düzce	1	0,1	0,3	98,5
Kars	7	1	1,8	59,4	Yab. Uy.	6	0,8	1,5	100
					Toplam	389	53,7	100	—

GÖLBAŞI İLÇESİNİN SOSYO-EKONOMİK PROFİL ARAŞTIRMASI

The Socio-Economic Profile Survey of Gölbaşı District

Prof. Dr. Kerem KARABULUT

Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

kkarabulut@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3159-3289>

Öğr. Gör. Şaban Önçe

Adıyaman Üniversitesi Gölbaşı MYO Muhasebe ve Vergi Bölümü

soncebe@adiyaman.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8590-6538>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute –
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	24.10.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	23.01.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 473-501	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.637762

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AİCUSBED 6/1, 2020, 473-501

GÖLBAŞI İLÇESİNİN SOSYO-EKONOMİK PROFİL ARAŞTIRMASI

The Socio-Economic Profile Survey of Gölbaşı District

Prof. Dr. Kerem KARABULLUT
Öğr. Gör. Şaban Öncebe

Öz

Bu araştırmanın amacı, Gölbaşı ilçe merkezinde ikamet eden vatandaşların sosyo-ekonomik profilini ve ilçenin sosyo-ekonomik sorunlarını tespit etmektir. İlçenin mevcut sosyo-ekonomik yapısı da ortaya konulmaya çalışılmış olup Gölbaşı ilçesinin daha fazla gelişmesini sağlayacak uygulamalar için ilgililere bilimsel destek sağlamak hedeflenmiştir. Gölbaşı ilçe merkezinde oturan 400 kişiye anket uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS-25.0 paket programı kullanılmıştır.

Ankette elde edilen verilerin analiz sonuçlarına göre, ilçe merkezinde oturan katılımcıların büyük bir kısmının gelir durumlarının iyi olmadığı; fakat buna rağmen büyük bir kısmının ev ve araba sahibi olduğu anlaşılmıştır. İlçenin en önemli sosyo-ekonomik sorunları sırasıyla; işsizlik, yetersiz sanayileşme, plansız kentleşme, sosyal yaşam alanlarının yetersizliği, yöresel ürünlerinin markalaşmaması ve miras yoluyla alınan arazilerin küçük parçalara ayrılmasıdır. İlçenin sosyo-ekonomik sorunlarının varlığına rağmen, ilçede oturmaktan mutlu ve hayatlarından memnun olanların sayısının bir hayli fazla olması analiz sonuçlarında göze çarpan bir diğer husustur.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-Ekonomik Profil, Adıyaman/Gölbaşı, Ekonomi

Abstract

The aim of this research is to determine the socio-economic profile of the citizens living in Gölbaşı district center and the socio-economic problems of the district. The current socio-economic structure of the district has also been tried to be put forward and it is aimed to provide scientific support to the concerned people for the applications that will enable the further development of Gölbaşı district. A questionnaire was applied to 400 people living in Gölbaşı district center. SPSS-25.0 package program was used for data analysis.

According to the results of the analysis of the data obtained from the survey, a large part of the participants living in the district center had poor income; however, it is understood that most of them own houses and cars. The most important socio-economic problems of the district are as follows; unemployment, inadequate industrialization, unplanned urbanization, inadequacy of social living spaces, non-branding of local products and fragmentation of the land acquired by inheritance. At the end of the analysis, despite the existence of socio-economic problems of the district, the number of those who are happy to live in the district and are satisfied with their lives is another important issue.

Keywords: Socio-Economic Profile, Adıyaman / Gölbaşı, Economy

Giriş

Herhangi bir bölgenin ekonomik, sosyal ve kurumsal şartları ve yerel ekonomik potansiyelinin saptanması kalkınma politikalarının temelini oluşturur.

Yerel kalkınma politikalarının amacı, yerel potansiyellere dayalı kalkınma politikalarının doğru ve etkili olacak bir şekilde tespit edilmesi ve uygulanmasıdır. Bir bölge, il veya ilçelerde doğru ve etkili bir kalkınma hamlesi yapabilmek için öncelikle o yerin potansiyelinin ortaya konulması gerekir. Bu potansiyelin ortaya çıkarılabilmesi ve değerlendirilmesi için de mevcut sosyo-ekonomik sorunların bilinmesine ve sahip olduğu potansiyellerin bu sorunların çözülmesinde etkili bir şekilde kullanılmasına ihtiyaç vardır.

Sosyal yapı göstergeleri nüfus, eğitim, sağlık, yoksulluk, eşitsizlik, istihdam, yaşam memnuniyeti, obezite oranları, yaşam beklentisi ve intihar oranları gibi bireysel ve toplumsal refah için önemli olan tüm konuları içermektedir. Sosyo-ekonomik yapı ise, bir bireyin, bir grubun sosyal durumunu veya sosyal sınıfını belirtir. Genellikle eğitim, gelir ve mesleğin bir kombinasyonu olarak ölçülür. Sosyo-ekonomik yapı araştırmaları; kaynaklara erişimdeki eşitsizlikleri, ayrıcalık, güç ve kontrol ile ilgili sorunları ortaya çıkarmaktadır.

Gölbaşı ilçesinin mevcut yerleşim yerine ilk yerleşimler 1927 yılında demiryolu inşaatının yapılması, yakın köy ve ilçelerden gelen insanların burayı mesken yapmasıyla başlamıştır. 1958 yılında ise Besni ilçesinden ayrılarak Adıyaman iline bağlı bir ilçe haline getirilmiştir

İlçenin gerek karayolu gerekse demiryolu ile Doğu, Güneydoğu ve Akdeniz Bölgesi'ni birbirine bağlaması ilçeye stratejik bir avantaj sağlamıştır. Bu avantaj, Gölbaşı ilçesinin 1954 yılında Besni ilçesine bağlı bir köy iken

1958 yılında ilçe olmasına ve ilçe olduktan sonra kısa bir sürede gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Gölbaşı ilçesi Adıyaman ilinin en batısında yer almaktadır. İlçenin ismini aldığı göl ile birlikte toplamda üç tane göl bulunmaktadır. Bu göller ilçeye tabii güzellik katmaktadır. Ayrıca, balıkçılık ve tarım arazilerini sulama noktasında da göllerden faydalanılmaktadır. Bununla birlikte ilçenin stratejik konumu ilçeye avantaj sağlamaktadır. İlçe meyve yetiştiriciliği (özellikle üzüm, Antep fıstığı, hurma, ceviz gibi ürünlerde) konusunda da son yıllarda mesafe kat etmekle birlikte iklimsel olarak da bu ürünler için gayet elverişlidir.

Gölbaşı ilçesinin sosyo-ekonomik profilini ve sorunlarını tespit etmek için yapılan bu çalışmada, ilçenin mezkûr avantajlarının dinamizme edilip edilmediği de araştırılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünü takip eden bölümlerde sırası ile Gölbaşı ilçesinin kuruluşu ve gelişimi, sosyo-ekonomik durumu, ilçenin sosyo-ekonomik profili ve sorunları ile ilgili yapılan anket sorularının analizi, sonuç ve öneriler bulunmaktadır.

Gölbaşı İlçesinin Kuruluşu ve Gelişimi

Gölbaşı ilçesi ile ilgili ilk resmi kayıtlara her ne kadar Osmanlı arşivlerinden ulaşılmış olsa da yapılan araştırmalar sonucunda ilçe coğrafyasının eski çağlardan beri yerleşim yeri olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Sezgin, 2013: 30). Paleolitik devirden itibaren insanların yerleşmeye başladığı tahmin edilen Gölbaşı yöresinde, yapılan çalışmalar neticesinde, Azaplı Höyük ve Kavkutlu Höyük'ün Eski Tunç Çağı, Tunç Çağı ve Demir Çağı'na kadar uzanan yerleşmeler olduğu tescil edilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır üzerine düzenlediği sefer neticesinde Memlûklular'dan Besni'yi alması ile Gölbaşı Osmanlı topraklarına dahil olmuştur (Öncebe, 2018:39).

Gölbaşı, 1954 yılına kadar Çataltepe köyüne bağlı bir mezra ve 1954-1958 yılına kadar da Besni'ye bağlı bir köy iken 01.04.1958 yılında Adıyaman iline bağlı bir ilçe haline getirilmiştir (Sucu, 1992: 81).

Gölbaşı ilçesi, yerleşim yeri olarak genç bir ilçe olmasına rağmen, ilçeye bağlı bazı kasaba ve köylerin tarihi ise oldukça eskiye dayanmaktadır. Gölbaşı topraklarında hüküm sürenler, devir ve dönemleriyle birlikte aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Ertuğrul, 1988: 9-13).

Tablo 1. Gölbaşı İlçesinin Tarihi Kronolojisi

Hititler Dönemi	M.Ö.1650-1340
Hurri Ve Mitanni Dönemleri	M.Ö. 1340-1000
Babiller	M.Ö. 1550-590
Urartular Dönemi	M.Ö. 1200-735
Kummuh Krallığı Dönemi	M.Ö. 1000-708
Asur Krallığı Dönemi	M.Ö. 708-605
Helenistik (Yunan) Dönemi	M.Ö. 333-367
Selökit Krallığı Dönemi	M.Ö. 305-69
Kommagene Krallığı	M.Ö. 69 - M.S. 72
Romalılar Dönemi	M.S. 72-395
Sasani Dönemi	256-651
Emeviler Dönemi	670-758
Abbasiler Dönemi	758-958
Selçuklular Dönemi	1066-1240
Dulkadiroğulları Dönemi	1250-1530
Osmanlı Dönemi	1530-1923

İlçenin İl İçindeki Sosyo-Ekonomik Durumu

Sosyal yapı, bir toplumun hem kültürel hem de fiziki yapı özelliklerini içine alan bir kavramdır. Fiziki yapı; nüfus, eğitim, yerleşim, barınma, sanayi, ekonomi yapılarının özelliklerini barındırmaktadır. Kültürel yapı; toplumun yaşama tarzı, buna bağlı inançlarını, örf ve adetlerini, aile yapısını, dilini kapsamaktadır (Bayraktar, 2003: 22).

Nüfus miktarı, yoğunluğu ve artış hızı, yaşlı nüfus, iç ve dış göç gibi birbirine bağlı birçok demografik değişken bölgesel gelişmenin hızını ve şeklini etkileyebilir (Sorensen, 2000: 10).

Gölbaşı ilçesi toplam nüfus bakımından Adıyaman ilinin en büyük üçüncü ilçesidir. İlçenin nüfus yapısına bakıldığında, nüfusun büyük bir çoğunluğunun ilçe merkezinde yaşamakta olduğu görülmektedir. İlçe ekonomisinin tarıma dayalı olması, sanayi tesislerinin azlığı ve iş olanaklarının yetersizliği son nüfus sayımında nüfus artış hızının negatif eğilimli olmasına sebep olarak gösterilebilir.

Aşağıdaki tabloda son 10 yıla ait Adıyaman ili ve Gölbaşı ilçesinin nüfus miktarı ve nüfus artış hızı verileri bulunmaktadır.

Tablo 2. Nüfus Miktarı ve Nüfus Artış Hızı

Yıllar	Adıyaman		Gölbaşı	
	Nüfus Miktarı	Nüfus Artış Hızı(Binde)	Nüfus Miktarı	Nüfus Artış Hızı(Binde)
2009	588.475	5,8	48.069	9,87
2010	590.935	4,2	47.906	-3,40
2011	593.931	5,1	47.560	-7,22
2012	595.261	2,2	48.601	21,7
2013	597.184	3,2	47.406	-24,9
2014	597.835	1,1	47.593	3,9
2015	602.774	8,2	48.027	9,1
2016	610.484	12,7	49.077	21,6
2017	615.076	7,5	49.059	-0,4
2018	624.513	15,3	49.255	3,9

Kaynak: Adıyaman İl ve İlçeleri Vakfı(2017) ve TÜİK verilerinden derlenmiştir

Tablo 2 verilerine bakıldığında; çok hareketli bir nüfusa sahip olmayan ilçenin son on yıldaki nüfusu %2,46 artarken, Adıyaman ilinin nüfusu %6,12 oranında artmıştır. İlçenin son on yıllık nüfusu istikrarlı bir şekilde artmamış olup bazı yıllarda azalma olduğu tabloda görülmektedir.

2017 yılı itibariyle ilçelerin toplam il nüfusundaki payları şu şekildedir; Kahta: %19,66, Besni: %12,38, Gölbaşı: %7,89, Gerger: %3,05, Sincik: %2,79, Çelikhhan: %2,57, Tut: %1,62, Samsat: %1,26. Gölbaşı ilçesi, ildeki nüfus payı bakımından ilçeler arasında üçüncü sırada yer almaktadır (TÜİK,2017).

Gölbaşı ilçesinin seçilmiş bazı sosyo-ekonomik göstergelere göre, il içindeki sıralaması aşağıdaki tabloda oluşturulmuştur.

Tablo 3. Gölbaşı İlçesinin İl İçindeki Sosyo-Ekonomik Sıralaması*

Sosyo-Ekonomik Göstergeler	Tarih	Adıyaman İli İçindeki Sıralaması
Toplam Nüfusta	2018	3.sırada
Yaş Bağımlılık Oranında	2016	4.sırada
Kentleşme Oranında	2017	1.sırada
6 Yaş ve Üzeri Okuma Yazma Bilmeyen Nüfus Oranında	2017	8.sırada
1.Basamak Sağlık Kuruluşları Sayısında	2016	3.sırada (1 ve 2.sıra Kâhta ve Besni)
Eczane Sayısı Bakımından	2016	3.sırada (1 ve 2.sıra Kâhta ve Besni)
Yüzölçümü Bakımından	2017	3.sırada (1 ve 2.sıra Kâhta ve Besni)
Toplam Tarım Alanı Bakımından	2017	3.sırada (1 ve 2.sıra Kâhta ve Besni)
Sulanan Tarım Arazisi Bakımından	2017	3.sırada (1 ve 2.sıra Kâhta ve Besni)
Orman Arazisi Varlığı Bakımından	2017	1.sırada
Büyükbaş Hayvancılık İşletme Sayısı Bakımından	2017	5.sırada
Küçükbaş Hayvancılık İşletme Sayısı Bakımından	2017	3.sırada (1 ve 2.sıra Kâhta ve Besni)
Küçükbaş Hayvan Sayısı Bakımından	2017	3.sırada (1 ve 2.sıra Kâhta ve Besni)
Büyükbaş Hayvan Sayısı Bakımından	2017	2.sırada
Veteriner Muayene Sayısı Bakımından	2017	2.sırada

Kaynak: Adıyaman Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, Adıyaman İl Sağlık Müdürlüğü ve TÜİK verilerinden derlenmiştir.

*Merkez ilçe sıralamaya dâhil edilmemiştir.

Tablo 3 verilerine göre; Gölbaşı ilçesinin il içindeki seçilmiş bazı sosyo-ekonomik göstergelerdeki sıralamasının, Kâhta ve Besni ilçelerinden sonra üçüncü sırada yoğunlaştığı göze çarpmaktadır.

İlçe kentleşme oranında ve orman varlığında ilçeler arasında birinci sırada yer almaktadır. Büyükbaş hayvan sayısı ve veteriner muayene sayısı bakımından ise ikinci sıradadır.

6 yaş ve üzeri okuma yazma bilmeyen nüfus oranındaki sıralamada Gölbaşı ilçesi son sıradadır. Yani okuma yazma bilmeyen nüfus oranının en

düşük olduğu ilçe konumundadır ve bu Gölbaşı'nın diğer ilçelere göre eğitim seviyesinin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Gölbaşı İlçesinin Sosyo-Ekonomik Sorunları Üzerine Bir Araştırma

Bu bölümde, Gölbaşı ilçesinde ikamet edenlere yönelik olarak yapılan saha araştırmasının sonuçları yüzdeler ve ortalamalar cinsinden temel konular itibarıyla sunulmaktadır.

Araştırmanın Amacı Yöntemi, Kapsamı Ve Anket Sorularının Hazırlanması

Bu araştırmanın amacı, Gölbaşı ilçe merkezinde ikamet eden vatandaşların sosyo-ekonomik profilini ve ilçenin sosyo-ekonomik sorunlarını tespit etmek ve Gölbaşı ilçesinin daha fazla gelişmesini sağlayacak uygulamalar için de ilgililere bilimsel destek sağlamaktır.

Araştırma, 2018 yılı Nisan ayında Gölbaşı ilçe merkezinde oturan 18 yaşından büyük kadın ve erkeklerle sınırlıdır. Bu kapsamda Gölbaşı ilçe merkezinde oturan 400 kişiye anket uygulanmış olup uygulama sırasında yapılan incelemelerde anket formlarının tamamının uygun doldurulduğu tespit edilmiştir. Anketler, katılımcılar ile birebir görüşülerekten yapıldığı ve anket formlarının titizlikle doldurulması için katılımcıların gösterdikleri hassasiyetten tamamı uygun doldurulmuştur.

Anket formu, literatür taraması sonucu Karabulut ve Özarslan (2011) tarafından geliştirilmiş olan *Tuzluca Sosyo-Ekonomik Profil Araştırması* çalışması için kullanılan ölçeğin bir takım ifadelerinin Gölbaşı ilçesine uyarlanması ve ölçeğe bir takım soruların ilave edilmesi sonucu oluşturulmuştur.

Araştırmanın evrenini Gölbaşı ilçe merkezinde 2018 yılında yaşayan vatandaşlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, Gölbaşı ilçe merkezinde yaşayan 18 yaşından büyük kadın ve erkekler arasından rassal olarak seçilmiş 400 kişiden meydana gelmektedir.

Örneklem büyüklüğü için kesin bir sayı vermek imkânsızdır. Evrenin belli bir yüzdesini örneklem olarak almanın bilimsel bir niteliği bulunmamaktadır. Büyük örnek seçmekten ziyade iyi örnek seçmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Öte taraftan farklı evren büyüklükleri için kuramsal örnek büyüklükleri de bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda tolerans gösterilebilir hata için gerekli örneklem büyüklükleri verilmiştir (Çimen, Çınar ve Kaya, 2006: 55-56).

Evren	%5	%4	%3	%2
500	217	272	340	413
5.000	356	535	879	1622
50.000	381	593	1044	2290
100.000	382	596	1055	2344
1.000.000	384	599	1065	2344

TUIK 2018 yılı verilerine göre Gölbaşı ilçesinin merkez nüfusu 31.628'dir. Araştırma 18 yaşından büyük olanları kapsadığı için örneklem büyüklüğü daha da düşmektedir. Bu sebepten rassal olarak seçilen 400 kişinin analiz için yeterli olacağı kanaatine varılmıştır.

Verilerin İşlenmesi ve Güvenirlilik Analizi

Adıyaman ili Gölbaşı ilçesinin sosyo-ekonomik profil araştırması için hazırlanmış olan anket ölçeğinin güvenirliliğini test etmek için; Gölbaşı ilçe merkezinde ikamet eden 49 kişi ile yüz yüze görüşülerek biçimsel mülakat tekniği kullanılarak ölçeği oluşturacak ifadeler bu kişilere yöneltilmiş ve alınan cevaplar SPSS-25.0 programı ile analiz edilmiştir. Anketin ölçek güvenirliliğini tespit etmek için Alfa Modeli kullanılmıştır.

Cronbach's Alpha değerleri aşağıdaki şekilde yorumlanmaktadır (Kalaycı, 2005: 405):

0,00 – 0,40 ise ölçek güvenilir değildir.

0,40 – 0,60 ise ölçeğin güvenirliliği düşüktür.

0,60 – 0,80 ise ölçek oldukça güvenilirdir.

0,80 – 1,00 ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Cronbach's Alpha modeli ile ölçeğimizin güvenilirliğini test etmek için, SPSS-25 paket programında Alfa analizi yapılmış ve çıkan sonuçlar aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 4. Güvenirlilik Analizi

Cronbach's Alpha	Standartlaştırılmış Ögelere Dayalı Cronbach's Alpha	Önerme Sayısı
,765	,791	53

Tablo 4'te, ankette bulunan ifadelerin Cronbach's Alpha değeri 0,765 çıkmış olup, ölçeğin oldukça güvenilir olduğu test edilmiştir.

Tablo 5. Güvenirlilik Analizi (Sosyo-Ekonomik)

Cronbach's Alpha	Standartlaştırılmış Ögelere Dayalı Cronbach's Alpha	Önerme Sayısı
,710	,716	16

Tablo 5'te, Gölbaşı ilçe sorunları ile ilgili 16 ifadelerin Cronbach's Alpha değeri 0,710 çıkmış ve ölçeğin oldukça güvenilir olduğu test edilmiştir.

Verilerin Analizi ve Bulgular

Bu bölümde, öncelikle araştırma örneklemini oluşturan cevaplayıcıların sosyo-ekonomik profillerini tespit etmek amacıyla frekans analizleri, sonrasında da cevaplayıcıların sosyo-ekonomik sorunlarla ilgili değerlendirmelerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır. Bu tanımlayıcı istatistiklerden çıkan ortalamalara göre yorum yapılmıştır.

Cinsiyet

Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Sayı	Yüzde
------	-------

Bayan	130	32,5
Bay	270	67,5
Toplam	400	100,0

İlçe merkezinde ankete katılan 400 katılımcının %67,5'i erkek, %32,5'i kadındır. Erkek katılımcı sayısının çoğunlukta olması ilçenin, bölgenin genel yapısı ve içtimai hayatta erkek nüfusunun çoğunlukta olmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Buna rağmen, %32,5'lik bir kadın nüfusunun olması da anlamlıdır.

Yaş

Aşağıdaki tabloda katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde
18-25 Yaş	62	15,5
26-33 Yaş	123	30,8
34-41 Yaş	99	24,8
42-49 Yaş	67	16,8
50-57 Yaş	32	8,0
58 yaş ve üzeri	17	4,3
Toplam	400	100,0

Cevaplayıcıların yaş grubu bakımından en yüksek oranı %30,8(123 kişi) ile 26-33 yaş grubuna ait olup bunu %24,8(99 kişi) ile 34-41 yaş grubu takip etmektedir. İlçe merkezindeki nüfusun büyük bir kısmı 26-41 yaş arası bireylerden(%30,8+%24,8 = %55,6) oluşmaktadır. 50 yaş ve üzerindeki bireyler(%12,3), Gölbaşı ilçe merkezi nüfusunun en küçük dilimini oluşturmaktadır. İlçede yaşlı nüfusun az olması emekli olan insanların Gölbaşı'nda yaşamayı pek fazla tercih etmediklerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Eğitim Durumu

Gölbashi ilçe merkezinde oturan katılımcıların eğitim durumuna göre dağılımını aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 8. Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Okur Yazar	11	2,8
İlköğretim	31	7,8
Ortaokul	39	9,8
Lise	126	31,5
Üniversite	166	41,5
Lisansüstü	27	6,8
Toplam	400	100,0

Katılımcılar içerisinde en yüksek oranı %41,5'lik(166 kişi) oran ile üniversite mezunları teşkil etmekte olup, bunu %31,5(126 kişi) ile lise mezunları takip etmektedir. Eğitim durumuna göre en düşük oran ise %2,8(11 kişi) ile okuryazar olanlara aittir. Cevaplayıcıların %48,3'ünü üniversite ve lisansüstü mezunları oluşturmakta olup bu orana göre Gölbashi ilçesinin eğitim seviyesinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Meslek

İlçe merkezinde ikamet eden katılımcıların meslekleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Meslek Grubuna Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Memur	122	30,5
İşçi	38	9,5
Esnaf	63	15,8
Serbest Meslek	29	7,2

Çiftçi	5	1,3
Emekli	8	2,0
Gündelikçi	7	1,8
Ev Hanımı	33	8,3
İşsiz	12	3,0
Özel Sektör	43	10,8
Diğer	40	10,0
Toplam	400	100,0

İlçe merkezinde ikamet eden katılımcıların %30,5'i(122 kişi) memur olup katılımcılar içerisinde en yüksek paya sahip olan meslek grubudur. Memurlardan sonra en fazla katılımcı sayısı %15,8(63 kişi) oran ile esnaflara aittir. İlçe merkezinde yaşayan katılımcıların büyük bir kısmı memur ve esnaftan oluşmaktadır. En az katılımcı sayısını ise %1,3(5 kişi) oran ile çiftçilik mesleğini icra edenler oluşturmaktadır. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin daha çok kırsal kesimde yapılması çiftçilikle uğraşan katılımcı sayısının düşük olmasına sebep olarak gösterilebilir. İşçi, memur, esnaf hatta çiftçi ve serbest meslek çalışanlarının da emeklilik hakkının olduğu günümüz Türkiye'sinde ilçedeki yaşlı nüfus oranının %2 gibi düşük bir seviyede kalması, emeklilik sonrası ilçede kalınmadığına ve ilçede yaşam standartlarının düşük olduğuna işaret etmektedir.

Medeni Durum

Katılımcıların medeni duruma göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 10. Katılımcıların Medeni Duruma Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Evli	310	77,50
Bekâr	87	21,75
Diğer	3	0,75
Toplam	400	100,0

Cevaplayıcıların %77,50'si(310 kişi) evli, %21,75'i (87 kişi) bekârdır. Cevaplayıcılardan 3 kişi ise medeni durumu için diğer seçeneğini tercih etmiş olup, bu bireylerin dul veya boşanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Evlilik Yaşı

Katılımcıların ilk evlilik yaşları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların İlk Evlilik Yaşına Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde
18 altı	47	11,75
18-24	125	31,25
24 üstü	141	35,25
Toplam	314	78,25
Bekâr	87	21,75

İlçe merkezinde oturan katılımcıların %66,5'inin evlilik yaşı 18 yaş ve üzeridir. Katılımcıların %35,25'i 24 yaş ve üzerinde evlenmiştir. TÜİK verilerine bakıldığında; Türkiye'de 2016 yılında erkeklerin ilk evlenme yaşı 27,1, kadınların ise 24'tür (TÜİK,2016). Gölbaşı ilçesinde 18-24 yaş aralığında evlenenlerin oranı(%31,25) yüksek olduğu için ortalama evlilik yaşının Türkiye ortalamasının altında olduğu söylenebilir. Tablodaki bir başka önemli husus da ilçede küçük yaşta evlenmenin yadsınmayacak bir oranda(%11,75) olmasıdır. Erken yaşta evlilik bölgesinin geleneksel yapısı, ortaokul veya liseden sonra eğitime devam etmeyen bireylerin küçük yaşta evlendirilmesi ile açıklanabilir.

Eşin Akraba Olup Olmaması

Evli olan katılımcıların eşleri ile akrabalık durumları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 12. Eşiniz Akrabanız mı?

	Sayı	Yüzde
Evet	74	18,5
Hayır	239	59,8
Bekâr	87	21,8
Toplam	313	78,3

Katılımcıların %18,5'inin eşi akrabasıdır. Bu oran, ilçedeki geleneksel yapının önemli sayılabilecek bir düzeyde olduğunu bir göstergesidir. Bu durum; ev, arsa ve arazi gibi gayrimenkullerin parçalanmaması(yabancıya gitmemesi) ve ebeveynlerin bu yöndeki istekleri gibi sebeplerle açıklanabilir. Buna rağmen, eşi akrabası olmayan katılımcıların oranı da(%59,8) bir hayli yüksektir. Bu durum ise, ilçe nüfusunun büyük bir kısmının çevre il ve ilçelerden gelen vatandaşlardan oluşması ile ilişkilendirilebilir.

Çocuk Sayısı

Katılımcıların çocuk sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13. Sahip Olunan Çocuk Sayısı

	Sayı	Yüzde
1	56	14,0
2	108	27,0
3	76	19,0
4	23	5,75
5 ve üstü	14	3,5
Çocuğum yok	36	9,00
Bekâr	87	21,75
Toplam	400	100

İlçe merkezinde iki çocuk sahibi olanların oranı %27'dir. İlçede iki çocuklu ailelerin yaygın olduğu söylenebilir. Adıyaman il ve ilçelerinde önceki yıllarda tütünün yoğun olarak üretilmesi ile birlikte çok çocuklu ailelere rastlamak mümkündür. İki çocuklu ailelerin yaygın olmasında aile planlamasının etkili olduğu söylenebilir. 5 ve üstü çocuk sahibi olan ailelerin

oranının(%3,5) düşük olması -her ne kadar bu çalışma ilçe merkezinde yapılmış olsa da- geleneksel yapının kırıldığına işaret ettiği söylenebilir.

Ailelerin Çocuklarının Olmasını İstedikleri Meslekler

Katılımcıların çocuklarının gelecekte olmasını istedikleri meslekler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 14. Katılımcıların Çocuklarının Olmasını İsteddiği Meslekler

Meslekler	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
Öğretmen	66	16,5	334	83,5
Doktor	144	36,0	256	64,0
Bankacı	10	2,5	390	97,5
Mühendis	66	16,5	334	83,5
Asker	26	6,5	374	93,5
Akademisyen	34	8,5	366	91,5
Din Adamı	24	6,0	376	94,0
Çiftçi	1	,3	399	99,8
Esnaf	12	3,0	388	97,0
Hemşire	11	2,7	389	97,3
Ses Sanatçısı	5	1,3	395	98,7
Diğer	55	13,8	344	86,0

İlçe merkezinde oturan katılımcıların önemli bir kısmı(%36) çocuğunun gelecekte doktor olmasını istemektedir. Bu mesleği isteyenlerin diğer meslek gruplarına nazaran yüksek olmasına gerekçe olarak; doktorluk mesleğinin toplum içindeki itibarı, sağlık sektöründeki doktor açığına bağlı olarak bu mesleğe duyulan ihtiyaç ve doktorluk mesleğinin getirisinin yüksek olması gösterilebilir. Doktorluk mesleğinden sonra en çok istenilen meslek grupları %16,5 ile öğretmenlik ve mühendisliktir. Katılımcılarla yüz yüze yapılan görüşmelerde katılımcıların %13,8 'i bu soruya *Çocuğum hangi mesleği isterse onu tercih etsin* şeklinde cevap vermiştir. Bireylerin çocuklarının gelecekte çiftçi olmasını yok denecek kadar cüzi bir oranla(%0,3) arzu etmeleri tabloda dikkat çeken bir diğer husustur. Çiftçi ailelerin genellikle maddi sıkıntı içinde olmaları ve çalışma şartlarının zorluğu gibi şartlar bu mesleğin tercih edilmemesine sebep olarak gösterilebilir.

Aileye Ayrılan Ortalama Zaman

Katılımcıların ailelerine ayırdıkları ortalama zaman dilimleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 15. Katılımcıların Ailelerine Ayırdıkları Ortalama Zaman

	Sayı	Yüzde
1-2 saat	29	7,2
2-3 saat	46	11,5
3-4 saat	88	22,0
5 ve üzeri	140	35,0
Hiç	14	3,5
Cevaplamayan	83	20,75
Toplam	400	100,0

Katılımcıların %35'i ailelerine ortalama 5 saat ve üzerinde bir zaman ayırmaktadır. Yoğun iş tempoları dikkate alınırca bu oran çok da kötü sayılmaz. Tabloda dikkat çeken hususlardan biri katılımcıların %3,5'inin ailelerine hiç zaman ayırmamasıdır. Bu durum aileye karşı sorumsuzluğun bir göstergesidir.

Aile Planlaması

Katılımcıların aile planlaması ile ilgili görüşleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 16. Aile Planlaması Gerekli midir?

	Sayı	Yüzde
Gerekli değildir	49	12,3
Gereklidir	307	76,8
Fikrim yok	44	11,0
Toplam	400	100,0

Katılımcıların %76,8'i aile planlamasının gerekli olduğunu savunmaktadır. İlçe merkezindeki ailelerin çocuk sayısının 2 ve 3 çocuk etrafında yoğunlaşması katılımcıların bu görüşünü teyit etmektedir.

Katılımcıların Gelir Durumları

Katılımcıları aylık gelirlerine göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 17. Katılımcıların Aylık Ortalama Gelir Durumlarına Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde
1.500 TL ve altı	61	15,3
1.501 TL – 3.000 TL	129	32,3
3.001 TL – 4.500 TL	82	20,5
4.501 TL – 6.000 TL	63	15,8
6.001 TL ve Yukarısı	65	16,3
Toplam	400	100,0

Katılımcıların %32,3'ü(129 kişi) 1.501 TL - 3.000 TL arasında bir gelire sahip olup katılımcılar içerisinde en yüksek payı oluşturmaktadır. 1.500 TL ve altı bir gelire sahip olan katılımcıların oranı %15,3 ile yadsınamayacak bir düzeydedir ve ülkemizde geçerli olan asgari ücretin(1.604 TL) bile altında bir kazanca sahiptirler. 2018 Haziran ayı verilerine göre Türkiye'de 4 kişilik bir ailenin açlık sınırının yaklaşık 1.714 TL ve yoksulluk sınırının ise 5.584 TL olduğu dikkate alındığında (www.turkis.org.tr), Gölbashi ilçe merkezinde yaşayan vatandaşların büyük bir kısmının fakirlik ve yoksulluk ile mücadele ettiği anlaşılmaktadır. 6.001 TL ve üzerinde bir gelire sahip olan katılımcıların oranı ise %16,3'tür. Türkiye şartlarında bu gelir durumu değerlendirildiğinde, Gölbashi ilçe merkezinde ikamet eden vatandaşların %16,3'ünün gelir durumlarının iyi olduğunu söylemek mümkündür.

Ekonomik Durum

Katılımcıların ekonomik durumlarına göre dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 18. Ekonomik Durumunuz Nasıldır?

	Sayı	Yüzde
Çok kötü	15	3,8
Kötü	35	8,8
Normal	191	47,8
İyi	130	32,5
Çok iyi	29	7,2
Toplam	400	100,0

Katılımcıların %47,8'i(191 kişi) ekonomik durumunu normal olarak ifade etmiştir. İlçe merkezinde yaşayan katılımcıların büyük bir kısmının gelir durumlarının çok iyi olmadığı dikkate alındığında, bireylerin ekonomik durumlarını normal olarak ifade etmeleri ilçedeki tevekkül anlayışının bir yansıması olarak yorumlanabilir. Katılımcıların %12,6'sı “kötü”, %39,7'si ise “iyi” şeklinde ekonomik durumlarını ifade etmiştir.

Katılımcıların “Gölbaşılı mısınız” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

Gölbaşılı olan ve olmayan katılımcıların dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 19. Gölbaşılı mısınız?

	Sayı	Yüzde
Evet	263	65,8
Hayır	137	34,3
Toplam	400	100,0

Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun(%65,8) Gölbaşılı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların %34,3'ünün Gölbaşılı olmaması önemli bir oran olarak kabul edilebilir. Bu durum, Gölbaşı ilçesinin bulunduğu coğrafi konum, ilçenin tabii güzellikleri(bilhassa gölleri), şehirlerarası yol güzergâhında olması, demiryolunun olması, huzurlu ve güvenli bir yer olması gibi sebeplerden dolayı, özellikle çevre il ve ilçelerden göç alması ile açıklanabilir.

Gölbaşı İlçesinde Oturmaktan Mutlu Olup Olmama Durumu

İlçe merkezinde oturan katılımcıların ilçede oturmaktan dolayı mutlu olup olmama durumlarına göre dağılım aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 20. Gölbaşı İlçesinde Oturmaktan Mutlu musunuz?

	Sayı	Yüzde
Evet	276	69,0
Hayır	124	31,0
Toplam	400	100,0

Katılımcıların %69'unun Gölbaşı ilçesinde oturmaktan mutlu olduğu, %31'nin mutsuz olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğun bu ilçede yaşamaktan mutlu olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Gölbaşı

ilçesinin coğrafi konumu, güvenli ve huzurlu bir kent olması, tabii güzellikleri(özellikle ilçedeki göllerin varlığı) ilçedeki mutluluk kaynakları olarak sıralanabilir. Bunlara rağmen ilçedeki vatandaşların neredeyse üçte birinin mutsuz olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Bu durum ise ilçede en önemli sorunların başında gelen işsizlik, eğitim ve sağlık hizmetlerin yetersizliği ve küçük bir ilçe olması hasebiyle sosyal yaşam imkânlarının kısıtlılığı ile izah edilebilir.

Katılımcıların Göç Etme Durumu

Katılımcıların ilçe dışına göç etme durumları ile ilgili dağılıma aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 21. İmkân Dâhilinde Başka Bir yere Göç Etme Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet	227	56,8
Hayır	173	43,3
Toplam	400	100,0

Katılımcıların %56,8'inin imkânı olsa başka bir yere göç etmek istediği anlaşılmaktadır. Her ne kadar ilçede mutlu olanların oranı yüksek olsa da imkân olması halinde göç etmek isteyenlerin oranı da bir hayli yüksektir. Katılımcıların %43,3'ü de imkân olsa bile göç etmek istememektedir. Bu oran katılımcıların ilçeye olan sevgilerini, sadakatini göstermektedir.

Katılımcıların Hayatlarında Memnun Olma Durumu

Katılımcıların hayatlarından memnuniyet düzeylerine göre dağılımına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 22. Bireylerin Hayatlarından Memnun Olma Düzeyleri

	Sayı	Yüzde
Hiç memnun değilim	32	8,0
Memnun değilim	49	12,3
Emin değilim	73	18,3
Memnunum	197	49,3
Çok memnunum	49	12,3
Toplam	400	100,0

Katılımcıların %61,6'sın hayatlarından memnun olduğu(memnun + çok memnun), %20,3'ünün memnun olmadığı(memnun değilim + hiç

memnun değilim), %18,3'ünün de bu konuda kararsız kaldığı anlaşılmaktadır. TUIK 2017 yılına ait yaşam memnuniyeti araştırmasına göre, mutlu olanların oranı %58, mutsuz olanların oranı %11 ve bu durumu orta olarak ifade edenlerin oranı ise %30,9'dur. Gölbaşı ilçesinin mutluluk oranları bu verilerle karşılaştırıldığında; ilçedeki mutluluk düzeyinin Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu göze çarpmaktadır. İlçede oturan vatandaşların yarısından fazlasının hayatlarından memnun olduğu ve ilçenin memnuniyet düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmakla birlikte, ilçe merkezinde ikamet eden vatandaşların beşte birinin mutsuz olduğu gerçeği de göz ardı edilemez. Bu durum ilçede önemli ölçüde sosyo-ekonomik sorunların olduğuna işaret etmektedir.

Katılımcıların Kitap Okuma Alışkanlıkları

Katılımcıların kitap okuma durumlarına göre dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 23. Katılımcıların Kitap Okuma Durumları

	Sayı	Yüzde
Evet	267	66,8
Hayır	133	33,3
Toplam	400	100,0

Türkiye'de kitap okuma alışkanlığının olmadığı istatistiklerle de kanıtlanıyor. Yapılan araştırmalarda binde on yedi olan okuma oranımız binde bire düşmüştür. Dünya sıralamasında ise Türkiye son sıralarda yer almaktadır. Türk insanı vaktinin önemli kısmını televizyon seyretmeye, internete günde ortalama 8-9 saat ayırıyor, kitap okumaya ayrılan süre ise ortalama bir dakikadır (www.urgan.org).

Gölbaşı ilçesinde son bir yıl içerisinde en az bir kitap okuyan katılımcıların oranı %66,8'dir. Eğitim oranının yüksek olduğu ilçede %66,8'lik oran çok yüksek sayılmaz. Ama asıl üzücü olan ilçedeki katılımcıların üçte birinin yılda bir tane kitap bile okumamasıdır.

Bağımlılık Yapan Maddelerin Kullanılma Durumu

Katılımcıların sigara, alkol ve uyuşturucu kullanma durumlarına göre dağılımına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 24. Bağımlılık Yapan Maddelerin Kullanılma Durumu

Sigara	Sayı	Yüzde
Hiç	208	52,0
Nadiren	26	6,5
Ara Sıra	27	6,8
Sık Sık	42	10,5
Sürekli	97	24,3
Alkol	Sayı	Yüzde
Hiç	329	82,3
Nadiren	33	8,3
Ara Sıra	23	5,8
Sık Sık	7	1,8
Sürekli	8	2,0
Uyuşturucu	Sayı	Yüzde
Hiç	393	98,3
Nadiren	5	1,3
Sık Sık	2	0,5

Katılımcıların %52'sinin sigarayı, %82,3'ünün alkölü, %98,3'ünün de uyuşturucuyu hiç kullanmadıkları anlaşılmaktadır. İlçe merkezinde oturan vatandaşların sigarayı kullanım oranları %48'dir. Türkiye'de sigara kullanım oranı yaklaşık olarak %27'dir (www.hurriyet.com.tr). Gölbashi ilçe merkezinde ikamet eden vatandaşların sigara kullanım oranının Türkiye ortalamasının çok üstünde olduğu söylenebilir. Sigara kullanım oranının yüksek çıkması hem Gölbashi'nda hem de Adıyaman'ın diğer ilçelerinde tütün üretiminin yaygın olmasının bir sonucu olarak düşünülebilir. Uyuşturucu kullanım oranının düşük çıkması ise, katılımcıların bu konuda kendilerini rahatlıkla ifade edemedikleri şeklinde değerlendirilebilir.

Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Programların Sorunları Çözme Durumu

Katılımcıların Türkiye’de uygulanan ekonomik programların sorunları çözüp çözemeyeceği ile ilgili görüşlerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 25. Uygulanan Ekonomik Programların Problemleri Çözme Durumu

	Sayı	Yüzde
Evet çözecektir	106	26,5
Hayır çözemeyiz	143	35,8
Bilmiyorum	124	31,0
Diğer	27	6,8
Toplam	400	100,0

Katılımcıların %26,5’i Türkiye’de uygulanan ekonomik programların ülkedeki ekonomik sorunları çözeceğini, %35,8’i çözemeyeceğini, %31’i bu konuda bilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Uygulanan ekonomik programlara ve ülke ekonomisinin geleceği ile ilgili çok olumlu bir havanın olmadığı çıkarılabilecek genel bir sonuçtur. %6,8’inin de bu konuda çekimser davrandığını söylemek mümkündür.

Ev Sahipliği

Katılımcıların oturdukları evin kendilerine ait olup olmadığı ile ilgili dağılım aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 26. Katılımcıların Ev Sahibi Olma Durumları

	Sayı	Yüzde
Evet	262	65,5
Hayır	137	34,3
Toplam	400	100,0

İlçe merkezinde oturan katılımcıların %65,5’inin evinin olduğu anlaşılmaktadır. Gölbaşı ilçesinde gecekondulaşma ve devlet tarafından yapılan TOKİ ve afet evleri de bulunmaktadır. İlçe merkezinde yaşayan vatandaşların gelir durumlarının çok iyi olmadığı dikkate alındığında, katılımcıların evi olsa bile evin niteliği de refah düzeyi için önemli bir

gösterge'dir. Fakat ilçede son yıllarda modern sayılabilecek ev sayısında bir artış olmuş olup ve düzenli bir yapılaşmada olumlu adımlar atılmıştır.

Araba Sahipliği

Katılımcıların araba sahipliği ile ilgili dağılımına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 27. Katılımcıların Araba Sahibi Olma Durumları

	Sayı	Yüzde
Evet	251	62,7
Hayır	149	37,3
Toplam	400	100,0

Ekonomik gelişmişlik ile beraber araç sahibi olma, kaloriferli veya doğalgazlı ev sahibi olma, üniversite mezunu olma, normal hayatı kolaylaştırıcı teknolojik araçlar ve besin değerlerine ulaşma daha kolay hale gelmektedir (Karabulut, 2012: 309).

Gelişmiş ülkelerin araba pazarları giderek doyum noktasına ulaşırken, 8 ülke arasında Avrupa, 1000 kişiye düşen 582 binek araç sahipliği oranıyla dünya sıralamasında Japonya ve ABD'nin altında yer alıyor. 2020'ye kadar 1000 kişiye düşen otomobil sayısındaki en büyük artıştan biri de Türkiye'de olacak. Türkiye'de bugün 171 olan 1000 kişiye düşen araç sayısının 2020'de 236'ya çıkması beklenmektedir (odd.org.tr).

Gölbasi ilçesinde araba sahibi olma oranı %62,7'dir. Türkiye 1000 kişiye düşen araç sayısı 171 olup oransal olarak bu rakam %17,1'e tekabül etmektedir. Bu orana göre, Gölbasi ilçesi araba sahipliği konusunda Türkiye ortalamasının çok üzerindedir.

Gölbasi İlçesinin Sosyo-Ekonomik Sorunlarına Yönelik Genel Değerlendirme

İlçenin sosyo-ekonomik sorunlarını tespit etmek amacıyla katılımcılara 5'li likert halinde sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplarda ortalaması en büyük çıkan sonuç en önemlidir.

Tablo 28. Katılımcıların İlçenin Sosyo-Ekonomik Sorunları İle İlgili Verdikleri Cevapların Genel Ortalamaları

İlçenin Temel Sorunları	Sayı	Ortalama
İşsizliktir	400	3,8275
Sanayi için devletten yeterli desteğin alınamamasıdır	400	3,7950
Planlı kentleşmenin olmamasıdır	400	3,7375
Sosyal yaşam alanlarının yetersizliğidir	400	3,7025
Yöreye has ürünlerin markalaşmamasıdır	400	3,6350
Miras yoluyla alınan arazilerin küçük parçalara ayrılmasıdır	400	3,5550
Gölbaşılı iş adamlarının tasarruflarını başka yerlerde değerlendirmesidir	400	3,5175
Gelir düzeyinin düşüklüğüdür	400	3,4825
Sağlık hizmetlerinin yetersizliğidir	400	3,4250
Sosyal hizmetlerin yetersizliğidir	400	3,3950
Eğitim hizmetlerinin yetersizliğidir	400	3,3425
Kamu personelinin yetersizlikleridir	400	3,0825
Yoğun göç yaşanmasıdır	400	3,0550
Tarıma elverişli arazisinin olmamasıdır	400	3,0025
Hayvancılığa elverişli olmamasıdır	400	2,9300
Güvenlik sorunudur	400	2,7975

Gölbaşı ilçesinin en önemli sorununun 3,83 ortalama ile işsizlik olduğu anlaşılmaktadır. Sanayi sektörünün yetersizliği ve ilçenin göç vermesi bu sorunun varlığına işaret etmektedir. Katılımcılar 3,80 ortalama ile ilçede en önemli ikinci sorun olarak sanayileşme için devletten yeterli düzeyde desteğin alınamamasını görmektedirler. İlçede iş eksenli sorunlardan sonra 3,74 ortalama ile plansız kentleşme, ilçede en çok algılanan üçüncü sorun olduğu anlaşılmaktadır. İlçedeki vatandaşların plansız kentleşmeden rahatsız oldukları ve bunu ilçe için bir sorun olarak görmektedirler. Plansız kentleşme sorununu 3,70 ortalama ile sosyal yaşam alanlarının yetersizliği takip etmektedir. Bu sorunun varlığından hareketle, ilçedeki tabii güzelliklerin (özellikle göllerin) varlığından tam olarak istifade edilemediği sonucuna varmak mümkündür. Sosyal yaşam alanlarını sadece tabii güzellik ile kısıtlamamak gerekir. Bunun haricinde bu sorunun varlığı; sinema, tiyatro, kültür-sanat gösterileri gibi insanların güzel vakit geçirebileceği alanların da yetersiz olduğuna işaret etmektedir. Katılımcılar tarafından algılanan diğer

önemli bir sorun ise 3,64 ortalama ile yöreye has ürünlerin markalaşamamasıdır. İlçedeki vatandaşların Gölbaşı'nda üretilen ve yöreye özdeşleşen ürünlerin markalaşamamasını sorun olarak algıladıkları anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Gölbaşı ilçesi, sosyal ve ekonomik göstergelere bakıldığında, Adıyaman ilçeleri arasında Kâhta ve Besni'den sonra genel olarak üçüncü sırada yer almaktadır. İlçenin son yıllardaki nüfus artışında çok büyük artışlar görülmemekle birlikte sanayileşme noktasında da fazla bir ilerleme kat edilmemiştir. Sanayileşmenin yeterli düzeyde olmaması, haliyle işsizlik sorununa sebep olmuş ve bu sorun da ilçenin göç vermesini tetiklemiştir.

İlçenin sosyo-ekonomik profili ve sorunlarını tespit etmek amacıyla ilçe merkezinde yaşayan vatandaşlara yönelik yapılan ankette çıkan sonuçlar genel olarak aşağıdaki gibidir:

- Bölgenin ve coğrafyanın geleneksel yapısının ilk evlilik yaşında ve akraba evliliğinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Geçmiş yıllara nazaran çocuk sayısında bir hayli düşüş olmuştur. İlçede 2 ve 3 çocuklu aileler yaygındır.

- Açlık ve yoksulluk sınırları baz alındığında, ilçedeki nüfusun büyük bir çoğunluğu fakirlik ve yoksulluk ile mücadele etmektedir. İlçe merkezinde yaşayan vatandaşların büyük bir kısmının gelir durumlarının çok iyi olmadığı dikkate alındığında, bireylerin ekonomik durumlarını normal olarak ifade etmeleri ilçedeki tevekkül anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

- Gölbaşı küçük bir ilçe olmasına rağmen ilçe merkezinin üçte birinden fazlası ilçeye dışardan gelerek yerleşmiştir. İlçe merkezinde ikamet eden nüfusunun üçte birine yakın bir kısmı ilçede oturmaktan mutlu değildir ve yarısından fazlası imkânı olsa göç edecektir. İlçenin hem sosyal yönden hem de ekonomik yönden gelişmemesi bu durumun en büyük sebepleri arasında gösterilebilir.

• İlçe merkez nüfusunun yarısından fazlası hayatından memnundur. İlçede yaşam kalitesi yüksek olmasa da vatandaşın çoğunluğu hayatından memnundur. Bununla birlikte ilçe merkezinde ikamet eden vatandaşların beşte birinin mutsuz olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Bu durum, ilçede önemli ölçüde sosyo-ekonomik sorunların olduğuna işaret etmektedir.

• İlçenin eğitim seviyesi yüksek olmasına rağmen kitap okuma alışkanlığı oldukça düşüktür. Nüfusun büyük bir kısmı yılda en az bir kitap bile okumamaktadır. Bu durumda eğitim seviyesi ile kitap okuma alışkanlığının doğru yönlü olduğunu söylemek mümkün değildir.

• Gölbaşı ilçesinin en önemli sorunları arasında işsizliğin birinci sırada olduğu tespit edilmiştir. İlçenin son yıllarda göç vermesi bu durum ile ilişkilendirilebilir. Aynı şekilde ilçede sanayi tesislerinin yok denecek kadar azlığı işsizlik sorunun varlığını teyit eden bir başka sebep olarak değerlendirilebilir.

• İlçenin sanayi için devletten yeterli desteği alamaması ilçenin en önemli sorunları arasında ikinci sırada yer almaktadır.

• İlçenin en önemli sorunlarından bir tanesi de plansız kentleşme sorunudur.

• İlçe için bir diğer önemli bir sorun ise ilçede sosyal yaşam alanlarının yetersizliğidir. İlçe tabii anlamda belli bir potansiyele sahip olsa da bu durum ilçedeki tabii güzelliklerin tam olarak dinamizme edilemediğinden kaynaklanabilir.

• Sebze ve meyve yetiştiriciliğinde önemli bir potansiyele sahip olan ilçe de yöresel ürünlerin markalaşamaması da bir başka sorundur.

Çalışmanın teorik ve uygulama kısımlarından elde edilen bilgiler ve sonuçlar doğrultusunda Gölbaşı ilçesinin sosyo-ekonomik yapısının daha iyi olması için aşağıdaki öneriler yapılabilir:

• İlçenin potansiyeline uygun ve ilçenin iç dinamiklerini harekete geçirebilecek teşvikler verilerek işsizlik sorununun bir an önce çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

• İlçede en çok üretilen ürünlerin başında gelen fıstık, ceviz, üzüm ve badem gibi ürünlerin markalaşması için gerekli kolaylıklar kamu otoritelerince sağlanmalıdır. Ayrıca, bu ürünlerin işlenebileceği küçük ve büyük ölçekli sanayi tesislerine ağırlık verilmelidir.

• İlçenin stratejik konumu avantaja çevrilmelidir. Bunun için ilçedeki lojistik ağı daha verimli kullanılmalıdır. Örneğin Doğu, Güneydoğu ve Akdeniz illeri için ilçe bir depo ambarı olarak kullanılabilir.

• İlçenin simgesi haline gelen Gölbaşı Gölü, Azaplı Gölü ve Yeşilova(İnekli) Gölü çevresine sosyal mekânların yapımına ağırlık verilmelidir. Hem yöre halkı hem de çevre il ve ilçeler için uğrak noktası haline getirilmelidir.

KAYNAKÇA

Adıyaman Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü (2017). *Brifing Raporu*.

Adıyaman: Adıyaman Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü

Adıyaman İl Sağlık Müdürlüğü (2017). *2012-2016 Sağlık İstatistik Yıllığı*.

<http://www.adiyamansaglik.gov.tr/>

Adıyaman İl ve İlçeleri Eğitim Vakfı (2017). *Gölbaşı İlçesi*. Ankara: Semih Ofset.

Bayraktar, C. (2003). “ Sosyal Yapı Özelliklerinin Spora Etkisi ”. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XVII(1), 19-36.

Casonova, F. (2004). *Local Development, Productive Networks and Training: Alternative Approaches to Training and Work for Young People*, ILO.

Çimen, A., Çınar, O., ve Kaya, F. (2006). Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 49-68.

Ertuğrul, H. (1988). *Bütün Yönleriyle Gölbaşı*. Ankara: Nesil Yayınları.

- Göksu, C. (2008). *Adıyaman İli Gölbaşı İlçesinin Tarihi, Sosyo-Ekonomik, Kültürel Yapısı*. (Yüksek Lisans Tezi). Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalaycı, Ş. (2005). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karabulut, K. (2013). “Tuzluca İlçesinin Sosyo-Ekonomik Durumu Üzerine Bir Uygulama” [Bildiri]. Cengiz Atlı (Ed.). I. Uluslararası Iğdır Sempozyumu Sosyal Bilimler Bildiri Kitabı, 19-21 Nisan 2012, (ss. 302), Iğdır: Iğdır Üniversitesi.
- Karabulut, K. ve Özarlan, F. (2011). *Tuzluca Sosyo-Ekonomik Profil Araştırması. Erzurum*
- Öncebe, Ş. (2018). *Adıyaman İli Gölbaşı İlçesinin Sosyo-Ekonomik Sorunlarının Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezgin, V. (2013). “ Gölbaşı İlçesinin Tarihi ”. *Akademi Adıyaman Dergisi*, 2(4), 30.
- Sorensen, T. (2000). *Regional Development: Some Issues for Policy Makers*. Department of The Parliamentary Library. Research Paper: No.26 1999-2000.
- Sucu, M. (1992). *Adıyaman İli ve İlçeleri*. Gaziantep: Bugün Ajans.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.apa.org/topics/socioeconomic-status> (Erişim Tarihi: 09.07.2019)
- http://wikiprogress.org/articles/archive/socialindicators/#Definition_of_social_indicator (Erişim Tarihi: 10.07.2019)
- <http://www.hurriyet.com.tr/doc-dr-yararbas-turkiyede-sigara-icme-orani-40736542> (Erişim Tarihi: 10.07.2019)
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (Erişim Tarihi: 10.07.2019)

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24642> (Erişim Tarihi:
10.07.2019)

<https://urgan.org/dunyada-kitap-okuma-oranlari/2018> (Erişim Tarihi:
17.06.2019)

http://odd.org.tr/web_2837_1/entitiefocus.aspx?primary_id=1322&target=categorial1&type=33&detail=single. (Erişim Tarihi: 20.05.2019)

<http://www.turkis.org.tr/HAZIRAN-2018-ACLİK-ve-YOKSULLUK-SINIRI> d60736_ (Erişim Tarihi: 15.06.2019)

AĞRILI KADINLARIN İSTİHDAMI ÜZERİNE BİR ANALİZ: TEKSTİL KENT ÖRNEĞİ

An Analysis on The Employment of Women From Ağrı: The Case of Tekstilkent

Dr. Ceren AVCİL

Serhat Kalkınma Ajansı, Koordinatör

cerenkurga@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6301-515X>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute –
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	09.03.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	09.04.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 503-534	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.701308

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRILI KADINLARIN İSTİHDAMI ÜZERİNE BİR ANALİZ: TEKSTİL KENT ÖRNEĞİ'

An Analysis on The Employment of Women From Ağrı: The Case of Tekstilkent

Dr. Ceren AVCİL

Öz

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel saç ayaklarından birisi kadınların istihdamda yer almasıdır. İstihdam, kadınlara fırsat eşitliği sağladığı gibi kadınların sosyalleşmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi için en önemli araçlar arasında yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı; sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması bakımından son sıralarda yer alan Ağrı ilindeki kadınların istihdamdaki konumlarına ilişkin analizi ortaya koymaktır. Söz konusu analizde literatür taramasının yanında saha çalışması ile yeni bir istihdam alanı oluşturan Tekstil Kent örneği ele alınmıştır. Çalışmada Türkiye'de yürürlükte olan Kalkınma Planları incelenerek kadın istihdamına yönelik hedefler ortaya konulmuştur. Saha çalışmasında yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile 12 kadının Tekstilkent'te çalışma koşulları, memnuniyet durumları, beklentileri ve varsa mevcut sorunlara bakış açıları irdelenmiştir. Kadınların yaşı, eğitim durumları, medeni halleri, iş deneyim süreleri gibi göstergelerden yola çıkılarak kadınların istihdam öncesi ve sonrasındaki durumları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmada kadınların eğitim seviyesi ile istihdam edilebilirlikleri arasında doğrusal bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Öte yandan, kadınların istihdam hayatında mutlaka yer almaları gerektiği çalışmaya katılan kadınlar tarafından dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, İşgücü, Tekstilkent, Ağrı

Abstract

One of the main pillars of economic and social development is women's employment. Employment is among the most important tools for the socialization and self-realization of women as well as providing equal opportunities to women.

The aim of this study is to present the analysis of the employment position of women in Ağrı, which is in the last place in terms of socio-economic development. In this analysis, besides the literature review, the example of a textile city that creates a new employment area through field work was discussed. In the study, Development Plans in force in Turkey were examined and targets for female employment were put forward. In the field study, the working conditions, satisfaction status, expectations and if any, the perspectives of the current problems in 12 women in Tekstilkent were examined with the semi-structured interview method.

Based on indicators such as the age of women, their educational status, marital status, duration of work experience, the situation of women before and after employment has been compared comparatively. In the study, it is concluded that, there is a linear relationship between employability and the women's level of education. On the other

¹ Bu çalışmanın bir kısmı, 05-07 Mart 2020 tarihinde Kafkas Üniversitesi tarafından düzenlenen I. Ulusal Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Kongresi'nde sözlü olarak sunulmuştur.

hand, it was emphasized by the women who participated in the study that, women should be included in the employment life.

Keywords: Women's Employment, Labour Force, Tekstilkent, Agri

Giriş

Bir ülkenin ekonomik kalkınmasının öncü politika araçlarından birisi istihdamdır. Dengeli ve sürdürülebilir kalkınmada tüm üretim faktörlerinin bu süreç içerisinde yer alması, ekonomik kaynakların etkin bir şekilde yönetilmesini sağlar. Üretim süreçlerinde kadın ve erkeklerin işgücünde yer almaları ülkeden ülkeye değişimle birlikte genel olarak kadınların istihdamdaki paylarının düşük olduğu bilinen bir gerçektir. Küreselleşme süreciyle birlikte bilgi ve iletişim kanallarının işgücü piyasalarına etki etmesi ile emeğin rekabet koşulları değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Bu süreçlerin tamamında kadın emeğinin varlığı şüphesiz küresel ve yerel ekonomik güçleri de etkilemektedir. Dolayısıyla kadının çalışma hayatında yer alması, bir yandan işgücü piyasalarındaki emeğin niteliğini değiştirmekte, bir yandan da kadına geleneksel olarak biçilen annelik, çocuk bakma, ev içi çalışma vb. toplumsal cinsiyet rollerinde kırılmaları getirmektedir. Dünya nüfusunun yarısını kadınların oluşturduğu gerçeğinden hareketle, kadın ve erkeklerin ekonomik ve sosyal hayata eşit şekilde katılmaları ideal olmalıdır.

Her ne kadar kadın-erkek eşitliği yasalar ile konulmuş olsa da çalışma hayatında kadınların erkeklere nazaran daha arka planda oldukları görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadının istihdama katılımına engel teşkil eden etkenler söz konusudur. Geleneksel aile yapısı, toplum tarafından içselleştirilen toplumsal cinsiyet rolleri, eğitim düzeyi, medeni durum vb. kadının istihdamda etkin bir biçimde yer almasını engelleyen faktörler arasındadır. Bu faktörlerin yanı sıra, birincil piyasaların formel sektöre karşılık geldiği, iyi ücret ödeyen ve sosyal güvenlik hakları olan işleri kapsadığı, ikincil piyasaların ise enformel işlerden oluştuğu kabul gören genel bir gerçekliktir. Söz konusu birincil piyasalara erkekler hâkim

iken kadınlar daha çok ikincil piyasalardaki mevcut işleri yapmaktadırlar (Dedeoğlu, 2000: 139).

Türkiye’de 1950-60’lı yıllardan itibaren kentlere doğru yaşanan yoğun göç akımları ile kır-kent ayrımında işgücünün nitelik ve nicelik olarak değiştiği söylenebilir. Kentleşme kadının işgücüne katılım oranlarını artırsa da kadının eğitim seviyesine bağlı olarak daha düşük statüde ve nitelik gerektirmeyen iş alanlarında istihdam edildiği görülmektedir.

Bu açıklamalardan hareketle bu çalışmada Türkiye’de ve Ağrı ilinde kadınların işgücüne katılım durumları karşılaştırmalı olarak ele alınarak kadınların tarihsel olarak işgücüne katılım durumları irdelenmiştir. Sahada Ağrı ilinde hayata geçirilen Tekstilkent’te çalışan kadınlar ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılarak kadınların mevcut durumları, memnuniyet düzeyleri, varsa sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Türkiye’de Kadın İstihdamı

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadınların çalışma hayatına etkin bir şekilde girmeleri Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir. Sanayi Devrimi ile kadın ilk kez ekonomik alanda bir gelir karşılığında emeğinin hakkını almaya başlamıştır. Dolayısıyla bugünkü anlamda kadının işgücü piyasalarında emek karşılığı bir ücretle çalışması Sanayi Devrimi ile gerçekleşen tarihsel bir gelişmedir. Bir başka deyişle XIX. yüzyılda başta İngiltere olmak üzere, birçok Batılı ülkede sanayileşme, dokuma imalatı ile başlarken toplam işgücünün önemli bir bölümünü de kadınlar oluşturmuştur (Bozkaya, 2013: 72).

Kadınların çalışma hayatında daha yoğun olarak görülmeye başladığı dönemlere I. ve II. Dünya Savaşları dönemi örnek verilebilir. Bu dönemlerde erkek nüfusun savaş nedeniyle silahaltına alınmaları kadın emeğini daha görünür kılmıştır. Nitekim savaş ve ekonomik kriz sonlarında devletlerin kadınların toplumsal ve ekonomik hayata katılım alanlarını daha da

genişlettikleri görülmektedir. (Kocacık ve Gökkeya, 2005: 196). Ancak iki savaş döneminde ve sonrasında kadın işgücünün sadece işgücü ihtiyacından dolayı artmasında farklı etkenlerin olduğu görüşleri de mevcuttur. Buna göre eğitim seviyesinin yükselmesi, yüksek ücretler, teknolojik gelişmeler, doğum oranlarının azalışı kadın işgücünü artıran ekonomik ve sosyal nedenlerdir (Kılıç ve Öztürk, 2014: 110).

Türkiye’de kadının işgücü piyasasına girmesi, ekonomik faktörlerden dolayı bir zorunluluk olarak meydana gelmiştir. Erkek nüfusun 1915 Balkan Savaşı sırasında büyük bir kısmının orduya katılması ile ihtiyaç duyulan işgücü için kadınlara ihtiyaç duyulmuş, kadın işgücüne duyulan ihtiyaç I. Dünya, İstiklal ve II. Dünya Savaşlarında artarak devam etmiştir. (Berber ve Eser, 2008: 3). Bununla birlikte Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan itibaren kırdan kente yaşanan yoğun göç, kentlerdeki işgücü yapısında değişimler yaratmıştır.

Cumhuriyet Dönemi’nde kadınların çalışma hayatında yer almaları ile işgücü piyasalarının yapısında meydana gelen değişimler bir yandan uyum sorunlarını gündeme getirirken bir yandan da geri kalmış ülkelerde muhtemel sorunları artırmıştır. Gelişmiş ülkelerde kadınların işgücüne katılma oranları %70 seviyelerine yükselerek erkeklerin işgücüne katılma oranlarına yaklaşırken, Türkiye’de ise bu oran %20 ile %30 arasında değişmektedir. İşgücüne katılma oranlarının son 20 yıldaki gelişimi incelendiğinde, kadın işgücünde dünya genelinde meydana gelen artışın Türkiye için geçerli olmadığı, buna rağmen, kadınların bugün çok farklı meslek dallarında çalıştıkları görülmektedir (Peker ve Kubar, 2012: 174)

Küreselleşme süreci özellikle ekonomik alanda tüm dünyayı etkisi altına alırken çalışma hayatında da büyük dönüşümler yaratacak etkileri ortaya çıkarmıştır. Kadınların ulusal ve uluslararası işgücü piyasalarında istihdam edilmeleri ülkelerin gelişmişlik durumlarına göre farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme, sanayileşme sürecini tamamlayan ülkelerin

gelişimini olumlu olarak etkilerken henüz gelişmemiş olan ülkelerde mevcut olan sorunları derinleştirmiş ve çeşitlendirmiştir (Kocacık ve Ayan, 2011: 466).

Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kadın İstihdamı

Türkiye’de kadın istihdamının seyri planlı kalkınma döneminin başladığı 1960’lı yıllardan itibaren hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma Planları’nda görülebilir. 1963 yılında hazırlanan 1.Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1963-1967) kadın-erkek eşitliğini amaçlayan ve kalkınmanın öznesi olarak kadınları hedef alan düzenlemelere fazla rastlanmamaktadır (Önder, 2013: 35-61).

1968-1972 yıllarını kapsayan 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda kadın işgücünü ekonominin talep ettiği yönde istihdam edilmek üzere geliştirilmesine devam edileceği belirtilmektedir (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/, 2019: 167).

1990’lı yıllara kadar yayınlanan Beş Yıllık Kalkınma Planları’nda kadın istihdamına yönelik somut ifadelerin yer almadığı görülmektedir.

1990-1994 yıllarını kapsayan 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda kadınların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ve mesleki eğitim imkânlarından daha fazla yararlanmaları ve özellikle tarım dışı sektörlerde istihdamının yaygınlaştırılması için gerekli ortam oluşturulacağı, çalışan kadınların çalışma hayatı, sosyal güvenlik, sağlık, mesleki eğitim, yeniden işe alınma gibi konularda karşılaştıkları sorunların giderilmesi için tedbirlerin geliştirileceği, çocuklarının bakım imkânlarının artırılmasının teşvik edileceği vurgulanmaktadır (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/, 2019: 287).

1996-2000 yıllarını kapsayan 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda genel olarak eğitim, sağlık, çalışma hayatı, sosyal güvenlik ve istihdam alanlarında kadının statüsünün iyileştirilmesine ve mevcut eşitsizliklerin giderilmesine yönelik önlemler alınacağı, toplumsal refahın artırılması ve kadınların da refahtan en üst düzeyde yararlanabilmesi için kız çocuklarının ve kadınların

eğitimine ağırlık verileceği ve kadının kalkınmaya katılımının geliştirileceği belirtilmektedir (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/,2019: 38).

2001-2005 dönemini kapsayan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kadınların işgücüne katılma oranlarına ilk kez yer verilmekle birlikte, kadınları gelir getirici faaliyetlere yönlendirmek, girişimcilik ve kadınların el emeğinin değerlendirilmesi amacıyla Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nce bir merkez kurulduğu, kadınların toplumsal konumlarının güçlendirilmesi, etkinlik alanlarının genişletilmesi ve eşit fırsat ile imkânlardan yararlanmaları için eğitim seviyesinin yükseltileceği, kalkınma sürecine, iş hayatına ve karar alma mekanizmalarına daha fazla katılımlarının sağlanacağı belirtilmektedir (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/, 2019: 93-94).

9. Kalkınma Planı'nda (2007-2013) işgücü piyasasında zorluklarla karşılaşan kadınlar için fırsat eşitliği sağlanacağı, kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarının artırılması amacıyla çocuk ve diğer bakım hizmetlerine erişimlerin kolaylaştırılacağı, kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını artırmak için mesleki eğitim imkânlarının geliştirileceği vurgulanmaktadır (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/, 2019: 37-89).

2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma Planı'nda, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı sıkça vurgulanmakta ve kadının güçlendirilmesi bağlamında, kadının işgücüne katılımı ve karar alma süreçlerindeki etkinliğin arttığı, Anayasa'ya kadına yönelik pozitif ayrımcılık ilkesinin eklendiği, kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun kurulduğu ifade edilmektedir. Plan'da, kadın erkek fırsat eşitliği konusunda, başta istihdam ve karar alma mekanizmalarına daha aktif katılım olmak üzere şiddetin önlenmesi, eğitim ve sağlık konularında yapılan iyileştirmelerin sürdürülmesi ve uygulamada etkinliğin artırılması ihtiyacının devam ettiği belirtilmekte, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi,

aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesinin temel amaç olduğu vurgulanmaktadır. (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/, 2019: 40-47).

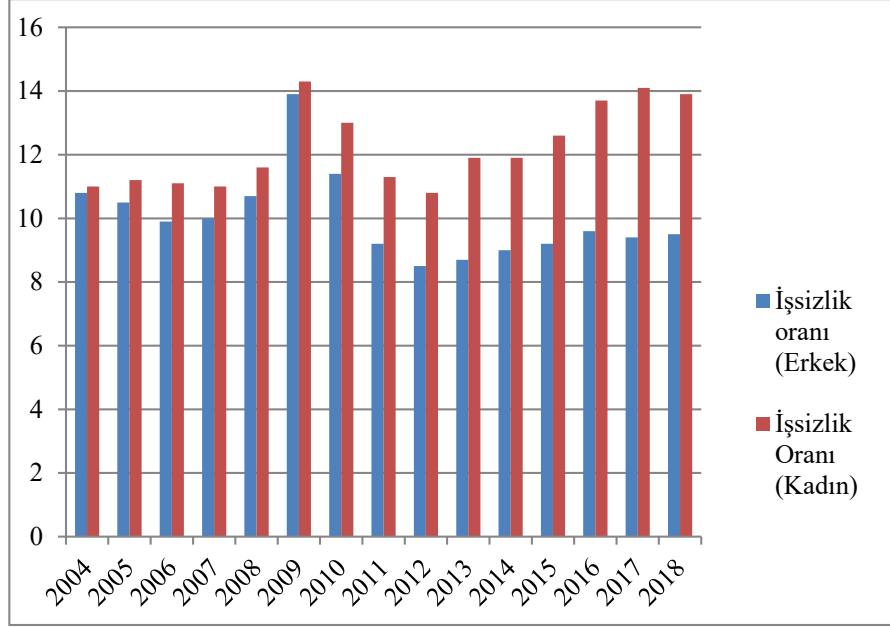
Son olarak, 2019-2023 dönemini kapsayan 11. Kalkınma Planı'nda diğer planlardan daha kapsamlı olmak üzere, kadınların ekonomik faaliyetlerinin geliştirilmesi için kadın girişimcilere iş geliştirme süreçlerinde danışmanlık ve rehberlik hizmetinin sunulacağı, bu alandaki desteklerde kadınlara öncelik verileceği, kadın girişimcilerin e-ticarete güçlenmelerini sağlamaya yönelik eğitim programları ve seminerler düzenleneceği belirtilmektedir. İstihdam konusunda ise kadınların iş hayatında örgütlenmelerine dair tedbirlere yer verilmektedir. Kadınlar tarafından kurulan kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan desteklerin yaygınlaştırılacağı ve kadınların kooperatif kurmalarının kolaylaştırılacağı, kırsal kesimde kadın girişimciliğinin artmasına yönelik destek mekanizmalarının sağlanacağı tedbir olarak öngörülmektedir (www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari, 2019: 131-139).

Türkiye'de Kadın İstihdamının Mevcut Durumu

Türkiye'de nüfusun genel durumu ve kadınların iş hayatındaki konumlarına bakıldığında mevcut ekonomik koşullarda ve uygulanan sosyal politika adımlarında çalışan kadın sayısının artırılmasında zorluklar yaşanmaktadır (Bedük, 2005: 108).

Türkiye'de son yıllarda gerçekleşen kadın-erkek işsizlik oranları, yaş gruplarına göre kadınların işgücüne katılım oranları, kadın ve erkeklerin eğitim düzeyine göre işgücüne katılma durumları Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınan verilerden oluşturulan tablolar şeklinde sunulmaktadır. Türkiye'de 2004-2018 yıllarına ait kadın ve erkek nüfusuna ilişkin işsizlik oranları Şekil 1'de yer almaktadır.

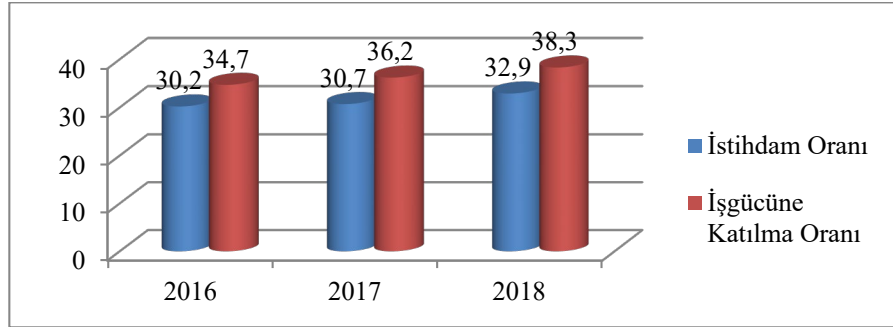
Şekil 1: Kadın-Erkek İşsizlik Oranları (15+yaş, 2004-2018)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2004-2018

2004-2018 yılları arasındaki işsizlik oranlarına bakıldığında tüm yıllarda kadın işsizlik oranlarının erkeklerden yüksek olduğu görülmektedir.

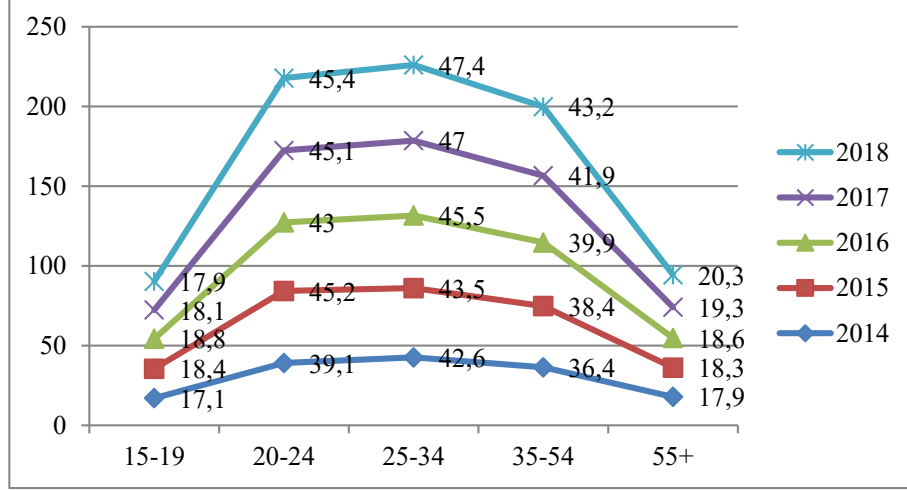
Şekil 2: İstihdam Durumuna Göre Kadınların İşgücüne Katılım Oranları (2016-2018, 15-64 yaş)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2018

2016-2018 yılları arasında kadınların istihdam ve işgücüne katılma oranlarına ilişkin veriler Şekil 2’de yer almaktadır. Yıllar içerisinde kadınların istihdam oranı artış göstermekle birlikte, işgücüne katılma oranı da benzer şekilde artış göstermiştir.

Şekil 3: Yaş Gruplarına Göre Kadınların İşgücüne Katılım Oranları:
(2014-2018, 15-55+ yaş)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2019

Türkiye’de 15 ve 55 yaş üstü kadınların işgücüne katılım oranları Şekil 3’te verilmiştir. 2014-2018 yılları arasında 15-19 yaş grubundaki kadınların işgücüne katılma oranları %17-18 arasında değişmektedir. 20-24 yaş grubu ise sürekli bir artış göstermiştir. Yaş grupları arasında 25-34 grubunda yer alan kadınların en yüksek işgücüne katılım oranına sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 1: Kadın ve Erkeklerin Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılma Oranları (2017-2018)

Eğitim Durumu	2017		2018	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek

Okuma-Yazma Bilmeyen	23.7	48.3	23.8	45.1
İlköğretim	33.9	90.9	33.9	92.6
Genel Lise	34.9	73.5	35.4	74.3
Yüksek Öğretim	74	89.6	73.1	89.5
Toplam	41,6	75.5	41.5	75.3

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2019

Tablo 1’de 2017 ve 2018 yıllarında kadın ve erkeklerin eğitim durumlarına göre işgücüne katılma oranlarına yer verilmektedir. Tablodaki verilere göre her iki yılda da erkeklerin işgücüne katılma oranları kadınlardan fazladır. Kadınlar açısından bakıldığında en düşük oran okuma-yazma bilmeyen kesimde gerçekleşirken en yüksek oran yükseköğretim mezunu kadınlarda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kadınların eğitim seviyesi arttıkça işgücü piyasalarında daha fazla yer aldığı sonucuna ulaşılabilir.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranlarının çok düşük olmasının çeşitli sebepleri vardır. Genellikle çalışma çağındaki nüfusun çoğunluğu (%64) kentlerde yaşamaktadır. Özellikle kentsel düzeyde kadınların işgücüne katılım oranlarının düşük olmasının önemli nedenlerinden biri, eğitim düzeyi düşük olan kadınların işgücü olarak düzenli ve istikrarlı bir şekilde ve kayıt dışı olmayan sektörlerde çalışmasının zor olmasıdır (Dünya Bankası ve DPT, 2009: 18-21).

Türkiye’de Kadın İstihdamını Etkileyen Faktörler

Her toplumda kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörler mevcuttur. Kadınların iş hayatında yer alması genel olarak toplumsal cinsiyet rolleri ile bağlantılı bir şekilde ele alınmaktadır. Kadının işgücü ikincil olarak görülürken kadınlar için daha çok ev içi yaşamdan ibaret bir hayat makul olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında kadının işgücü piyasalarında yer almasını etkileyen, engelleyen çeşitli faktörlerin olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle kırsal kesimlerde kadınların işgücüne

katılımı ile kentlerde yaşayan kadınların işgücüne katılımları birbirinden farklılık arz etmektedir. Köylerde çalışan kadınların çoğu ücretsiz işçi niteliğinde olup aile topraklarında çalışırlar ve bu kadınların herhangi bir sigortası olmadığı gibi bir ücret de almaz. Ancak kentteki kadın aile toprakları dışında bir alanda çalışınca emeğinin karşılığı olan ücreti alır. (Arat, 1986: 163). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ücretsiz aile işçiliğini kendi hesabına çalışma ile birlikte ele alarak bu iki çalışma biçimini kırılğan istihdam olarak tanımlamaktadır. Buna göre kırılğan istihdam daha çok kadınların enformel, düzensiz çalıştığı, ödemelerin düzensiz olduğu, iş garantisinin olmadığı ve geçici olan işleri kapsamaktadır (Memiş, 2018: 25).

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını etkileyen en önemli unsurlardan bazıları eğitim düzeyi, işsizlik-istihdam durumu, yaş, sosyo-kültürel nedenler ve medeni durum olarak sıralanabilir.

Türkiye’de eğitim, kadınların işgücüne katılımını etkileyen temel faktörlerden birisidir (Dünya Bankası ve DPT, 2009: 6). Genel olarak eğitim ile kadınların istihdam oranı arasında doğru orantılı bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim seviyesi arttıkça kadınların işgücüne katılma oranları da artmaktadır. Nitekim 2017-2018 yılları arasında kadınların eğitim seviyesi ile işgücüne katılma durumlarına bakıldığında (Tablo 1) okuma-yazma bilmeyen kadınların işgücüne katılımı, yükseköğrenim gören kadınlardan oldukça düşüktür. Ancak bu durum kır-kent ayrımında farklı bir özellik göstermektedir. Türkiye’de kadınlar kentsel emek piyasalarına düşük oranda katılabilirlerken, katılımlarının daha yüksek olduğu kırsal emek piyasalarında çalışanların %80’inden fazlası ücretsiz aile işçisi konumunda bulunmaktadır (Özer ve Biçerli, 2003-2004: 56).

Kadınların işgücüne katılımlarını etkileyen bir diğer faktör işsizlik ve istihdam durumudur. Türkiye’de 2016-2018 yıllarına ilişkin istihdam oranları cinsiyete göre sürekli artış eğilimindedir (Şekil 2). Ancak bu oranların kadınlar için hala oldukça düşük seviyelerde olduğunu söylemek mümkündür.

Özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde ortaya çıkan işsizlik, kadınları ayrıca etkilemektedir. Dolayısıyla kadınların işgücüne katılımı üzerindeki etkisine bakıldığında işsizlik oranlarının yüksek olduğu dönemlerde kadınların işgücüne katılımların azaldığı görülmektedir. Kadınlara bu dönemlerde istihdam yaratmakta daha fazla zorlandığı görülmektedir (Ağazade, 2014: 148).

Yaş, kadın istihdamını etkileyen önemli bir diğer unsurdur. Türkiye’de kadınların 15-55+ yaş dağılımına bakıldığında en fazla 20-34 yaşlarında iken işgücü piyasalarında yer aldıkları görülmektedir. Buna göre kadınların çalışma eğilimi 20’li yaşlardan itibaren sürekli artış göstermekte, ancak 35-54 yaş dönemlerinde düşüş sergilemekte, 55 yaş ve sonrasında ise en düşük seviyede görülmektedir (Şekil 3). Dolayısıyla kadınların işgücüne katılım oranları ile yaş arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

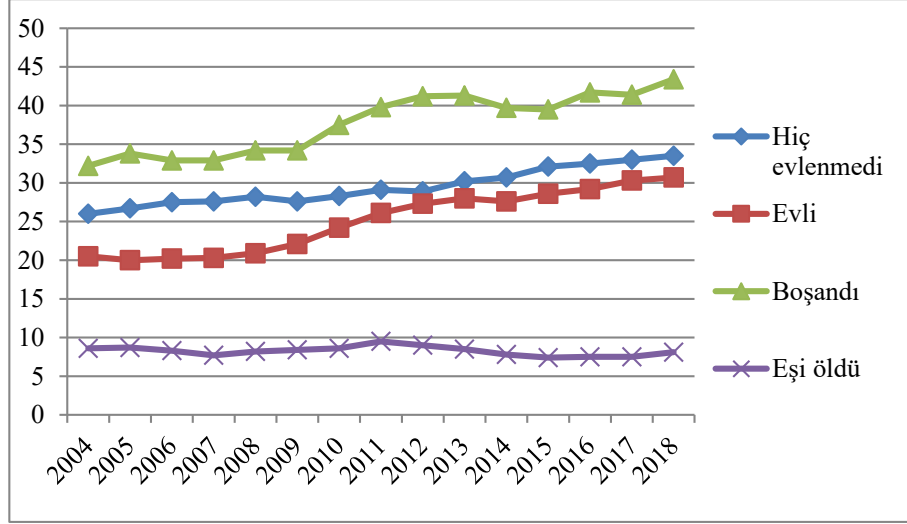
Sosyo-kültürel ögeler, kadının işgücündeki durumunu etkileyen bir diğer ögedir. Hemen hemen her toplumda farklı olmakla birlikte ataerkil düşünce biçimi kadınların çalışma hayatını da düzenleme görevi görmektedir. Kadınların elde ettiği gelir, kadının işgücüne katılma oranı, toplum baskısı, özgürlükleri toplumların gelişmişlik düzeyine göre farklılaşabilmektedir. Emeğin ortalama verimliliğinin düşük az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda kadın gelişme sürecinde ikincil planda kalmakta, kadın ayrımcılığı, işgücüne katılım oranının düşüklüğü, patriarkal yaklaşım vb. yapısal faktörlere bağlı olarak cinsiyet eşitsizlikleri daha yaygın görülmekte ve kadınlar daha düşük yaşam kalitesine sahip olmaktadır (Tunç, 2018: 233). Türkiye’deki sosyo-kültürel faktörler ve toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kadınlar, ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu görülmektedir. Kadının ev içi sorumlulukları işgücü piyasasına çıkmasını ve iş aramasını engellemektedir. Kadınların ev dışında gelir getirici işler yapması, erkeğin aileyi geçindiren aile reisi konumuna ve aile içindeki egemenliğine karşı bir tehdit olarak algılanmaktadır. Ayrıca ücretlerinin az olması da kadınlar

açısından çalışmayı cazip olmaktan çıkarmaktadır (Zeren ve Kılınç Savrul, 2017: 92). Dolayısıyla kadın emeği öncelikle ailede görülmez kılınmakta, kadın, bulaşık yıkamak, çocuk bakmak, temizlik yapmak gibi işlerle yükümlü kılınan “ana, kız, gelin ya da eş” rolleri ile ön plana çıkmaktadır (Ecevit, 2011: 45).

Medeni durum, kadınların işgücüne katılım oranlarını etkileyen önemli bir diğer faktördür. Genel olarak boşanmanın kadınların iş hayatına katılımını etkileyen en önemli unsur olduğu söylenebilir. Boşanmanın kadın hayatında özellikle ekonomik anlamda yarattığı etkiler, kadınların işgücüne katılmalarını olumlu yönde etkilemektedir (Özer ve Biçerli, 2003-2004: 70). Yapılan çalışmalarda evli olan kadınların iş gücüne katılım oranlarının boşanan kadınlara oranla daha az olduğu ortaya çıkmaktadır (Çatalbaş, 2015: 262).

Şekil 4’te Türkiye’de 2004-2018 yılları arasında medeni durumlarına göre kadınların işgücüne katılım oranlarına yer verilmektedir. Buna göre hiç evlenmemiş ve boşanmış kadınların işgücüne katılım oranları, evli ve eşi ölen kadınların işgücüne katılım oranlarından daha yüksektir. Evli kadınların aileye bakma yükümlüğünün eşlerinde olmasından kaynaklı işgücüne katılım oranları düşük iken boşanmış kadınlar hayatlarını sürdürebilmek için iş hayatında daha çok yer almaktadırlar.

Şekil 4: Medeni Durumlarına Göre Kadınların İşgücüne Katılım Oranları (2004-2018)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2004-2018

Kadın istihdamını etkileyen faktörler genel olarak değerlendirildiğinde gelişmişlik seviyesine bağlı olarak etkilenme düzeyi değişiklik göstermektedir.

Ağrı'da Kadın İstihdamının Mevcut Durumu

Ağrı ilinin sosyo-ekonomik yapısına dair veriler ilde özellikle kadın istihdamının oldukça düşük seviyelerde olduğunu göstermektedir. Ağrı ili sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından Türkiye'de son sıralarda yer almaktadır. Kalkınma Bakanlığı tarafından 2011 yılında hazırlanan İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması'na göre Ağrı ili sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi açısından 81 il içerisinde 79. sırada yer almaktadır (İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011, www3.kalkinma.gov.tr). Son olarak hazırlanan SEGE 2017 çalışmasına göre Ağrı ili sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından 80. sıraya gerilemiştir (SEGE, 2017). Yine 2015 yılında TÜİK tarafından gerçekleştirilen İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri çalışmasına göre Ağrı ili konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık ve eğitim göstergeleri bakımından 79. sırada yer almaktadır.

Türkiye’de kadın-erkek eşitliğinin dikkate alınarak illerin toplumsal cinsiyet durumunu ortaya çıkaran çalışma 2014 yılında Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmada Ağrı ili cinsiyet eşitliği endeksi bakımından 80. sırada yer alırken 2016 yılında gerçekleştirilen benzer çalışmada Ağrı 62. sıraya yükselmiştir. (Demirdirek, Şener, 2014: 83, Kavas Urul, 2016: 17).

Ağrı’da 2000 yılı verilerine göre erkeklerin işgücüne katılma oranı yüzde 71,9 iken, bu oran kadınlarda yüzde 51,8 olmuştur. Burada dikkate alınması gereken husus, ilin temel geçim kaynağının hayvancılık ve tarıma dayanması nedeniyle kırsal kesimlerde yaşayan kadınların önemli bir kısmının ücretsiz olarak tarımsal işlerde çalışmasıdır (Ağrı İli Kadın Profili Araştırması, 2016: 28).

Benzer şekilde Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) tarafından yapılan İller Arası Rekabetçilik Endeksi 2007-2008 sonuçlarına göre 77. sırada yer alan Ağrı, 2008-2009 döneminde 70. sıraya yükselmiş, 2009-2010 Genel Endeks değerine göre ise 79. sıraya gerilemiştir.

Ayrıca, eğitim, sağlık, şehirleşme oranı, kişi başına mevduat miktarı vb. 14 değişkenden meydana gelen Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi Alt Endeksi bakımından il, 2007 – 2008 yılı sonuçlarına göre 78., 2008-2009’da 76. sırada, 2009-2010 yılında yapılan çalışmada ise 79. sırada yer almıştır.

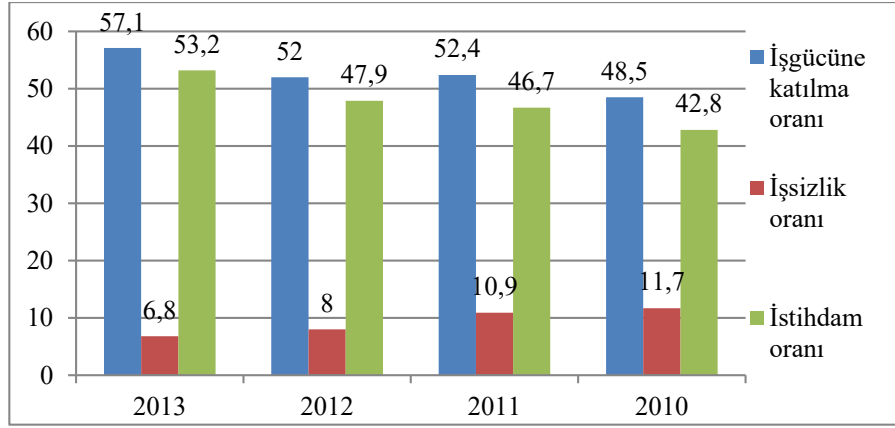
Yine Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi tarafından Şubat 2009’da hazırlanan rekabet çalışmasında ekonomik etkinlik ve canlılık, emek piyasası, yaratıcılık, insan sermayesi, fiziki altyapı ve sosyal sermaye göstergeleri kullanılmış ve araştırma sonuçlarına göre, toplam rekabet endeksinde Ağrı 80. sırada yer almıştır.

Son olarak Onuncu Kalkınma Planı’nda ve Ulusal İstihdam Stratejisi’nde kadın istihdamının ve işgücüne katılım oranının artırılmasının öncelikli hedefler arasında yer aldığına da dikkat çekmek yerinde olacaktır. Ulusal İstihdam Stratejisi’nde “Özel Politika Gerektiren Grupların

İstihdamının Artırılması” strateji belgesinde yer alan dört temel istihdam politikasından biridir. Dolayısıyla öncelikli hedeflere uygun olarak kalkınmada başat rolü bulunan kadınlara istihdam olanağının sunulması gerekmektedir.

TÜİK tarafından İl Bazında Temel İşgücü Göstergeleri son olarak 2013 yılında yayınlanmıştır. Dolayısıyla Ağrı’ya dair TÜİK’ten alınan verilerin en günceli 2013 yılı olmaktadır.

Şekil 5: Ağrı İli İstihdam Verileri (2010-2013)

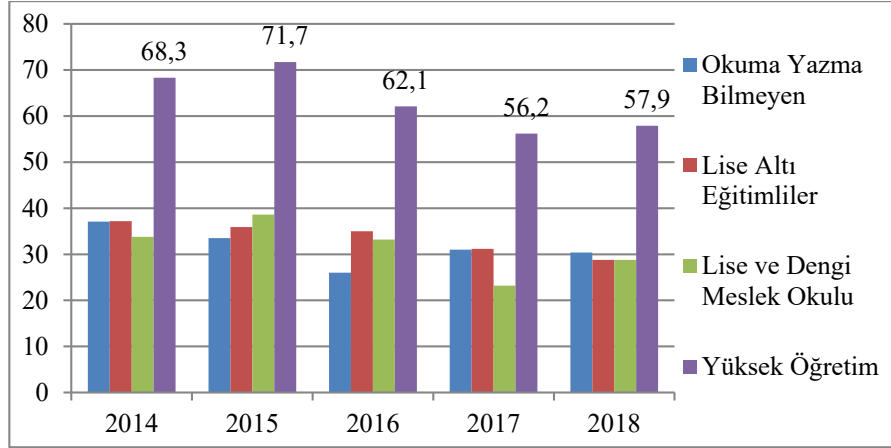

Kaynak: TÜİK, İl Bazında Temel İşgücü Göstergeleri,2019

Ağrı ilinde işsizlik oranı 2010 yılında %11,7 iken 2013 yılında %6,8’e gerilemiştir. Bunun yanında istihdam oranı aynı dönemlerde %42,8’den %53,2’ye yükselmiştir. İşgücüne katılma oranı ise 2013 yılında 57,1 olarak gerçekleşmiştir.

Ağrı ilinde kadınların eğitim seviyelerine göre işgücüne katılım oranları konusunda TÜİK’te il düzeyinde veri bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmada benzer sosyo-ekonomik yapıya sahip Düzey 2 Bölgesi olan TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) illeri ile birlikte bir değerlendirme yapılmaktadır.

Şekil 6: Eğitim Seviyesine Göre Kadınların İşgücüne Katılımı (2014-2018)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri Bölgesel Sonuçlar, 2019.

2014-2018 yılları TÜİK verilerine göre kadınların eğitim seviyeleri arttıkça işgücüne katılım oranları da artmaktadır. Kadınlardan lise altı eğitimliler ile lise ve dengi meslek okulu mezunlarının işgücüne katılım oranları birbirine yakın iken yükseköğretim mezunu kadınlar işgücü piyasasının en büyük kesimini oluşturmaktadır.

Tablo 2: Sektörlere ve Cinsiyete Göre Çalışan Sayısı (2018)

Sektörler	Kadın	Erkek	Toplam
İnşaat	48	1.318	1.366
Ulaştırma ve depolama	20	970	990
Toptan ve perakende ticaret	69	734	803
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	201	189	390
Eğitim	93	201	294
Madencilik ve taş ocakçılığı	5	246	251
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	30	176	206
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	27	95	122
İmalat	10	107	117
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	5	59	64

Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	0	51	51
Diğer hizmet faaliyetleri	1	0	1
Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor	0	1	1
Toplam	509	4.147	4.656

Kaynak: Ağrı İşgücü Piyasa Araştırması, 2018

2018 yılı verilerine göre Ağrı ilinde kadın ve erkeklerin istihdam edildikleri sektörlerin dağılımı Tablo 2’de yer almaktadır. Buna göre Ağrı ilinde toplam çalışanlar içinde kadın çalışan sayısı 509 olarak gerçekleşmiştir. Erkek çalışan sayısının neredeyse sekizde biri kadar olan bu sayı, kadının emeği karşılığında işgücü piyasalarında ücretli olarak çalışmasının çok düşük seviyelerde gerçekleştiğini göstermektedir. Sektörlere bakıldığında ise kadınların en fazla insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri, eğitim, toptan ve perakende ticaret ve inşaat alanlarında çalıştıkları görülmektedir. Tabloda dikkatleri çeken önemli bir husus, kadınlarda mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler ile kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor alanlarında çalışan sayısının olmamasıdır. Buna karşılık erkek çalışan sayısı hemen hemen bütün sektörlerde kadın çalışan sayısından fazladır.

Tablo 3: Meslek Grupları ve Cinsiyete Göre Çalışan Sayıları (2018)

Meslek Grupları	Kadın	Erkek	Toplam
Nitelik Gerektirmeyen Meslekler	61	1.305	1.366
Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcılar	0	1.334	1.334
Hizmet ve Satış Elemanları	90	421	510
Sanatkârlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	2	410	412
Profesyonel Meslek Mensupları	154	252	406
Teknisyenler, Teknikerler ve Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları	74	184	258
Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	110	101	211

Yöneticiler	4	98	103
Nitelikli Tarım, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları	16	41	56
Genel Toplam	511	4.146	4.656

Kaynak: Ağrı İşgücü Piyasa Araştırması, 2018

Tablo 3'te Ağrı ilinde meslek grupları ve bunlara göre çalışan sayıları yer almaktadır. Meslek grupları içinde kadınların en çok istihdam edildiği grup profesyonel meslek grubudur. Ancak önceki tabloya benzer şekilde tüm meslek gruplarında kadın çalışan sayısı erkeklere oranla oldukça düşüktür.

Tablo 4: Cinsiyete Göre En Fazla Çalışanı Olan Meslekler (2018)

Toplam	Kadın	Erkek
Beden İşçisi (İnşaat)	Sekreter	Beden İşçisi (İnşaat)
Şoför-Yük Taşıma	Tıbbi Sekreter	Şoför-Yük Taşıma
Beden İşçisi (Genel)	Hemşire	Beden İşçisi (Genel)
Servis Şoförü (Okul)	Temizlik Görevlisi	Servis Şoförü (Okul)
Temizlik Görevlisi	Kasiyer	Minibüs Şoförü
Minibüs Şoförü	Yer Hostesi	Temizlik Görevlisi
Şoför (Yolcu Taşıma)	Evde Hasta Bakımı Meslek Elemanı	Şoför (Yolcu Taşıma)
Büro İşçisi	Örtüaltı Sebze Yetiştiricisi (Seracı)	Büro İşçisi
Tır-Çekici Şoförü	Büro Memuru (Genel)	Tır-Çekici Şoförü
İnşaat İşçisi	Büro İşçisi	İnşaat İşçisi

Kaynak: Ağrı İşgücü Piyasa Araştırması, 2018

Ağrı ilinde cinsiyet dağılımına göre en fazla çalışanı olan mesleklere dair bilgiler Tablo 4'te yer almaktadır. En çok çalışılan meslekler sıralamasında toplam çalışanların sıralaması ile erkek çalışanların sıralamasının hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Çalışan erkek sayısının fazla olduğu mesleklerde kadın çalışan sayısı daha çok sekreter, tıbbi sekreter, hemşire, temizlik görevlisi, kasiyer ve yer hostesi mesleklerinde yoğunlaşmaktadır.

Yukarıdaki veriler ışığında Ağrı ilinde kadınların istihdam alanlarının oldukça sınırlı sayıda olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kadınlara istihdam alanı yaratacak uygulamaların hayata geçirilmesi bu noktada kaçınılmaz olmaktadır.

Ağrı Tekstil Kent Projesi

Ağrı Valiliği tarafından Ağrı İl Özel İdaresi aracılığıyla 2017 yılında hayata geçirilen Tekstil Kent Projesi ile 4 etaptan oluşan ve tekstil alanında faaliyet gösteren firmalarda özellikle kadın istihdamının artırılması amaçlanmaktadır. Birinci etabı Ağrı Merkez Suçatağı Mevkii'nde Uluslararası E-90 D100 karayolu güzergâhına yakın bir alanda inşaatına başlanan Tekstil Kent yapıları 3 adet 121 m x 40 m (4842 m²) üretim atölyesi, 1 adet 23 m x 40 m (920 m²) yemekhane, sosyal tesis ve 1 adet 340 m² idari binadan oluşmaktadır. Toplam kapalı inşaat alanı 15.786 m²'dir. Tüm projeler tekstil üreticilerinin uluslararası standart ve ihtiyaçlarına göre hazırlanmıştır. Birinci etapta 3 müteşebbis üretici ile 1800 - 2000 kişiye istihdam sağlanacağı düşünülmektedir. Birinci etap Tekstil Kent yapıları ile aynı yerleşke içerisinde inşaatı devam eden ikinci etap içerisinde; 3 adet 121 m x 40 m (4842 m²) üretim atölyesi bulunmaktadır. İkinci etap ile Tekstil Kent kapasitenin iki kat artırılması hedeflenmektedir. İkinci etap projesi fiziki olarak % 100 tamamlanmıştır. Bir adet 363,25 m x 100,00 m boyutlarında 36,325 m² kapalı alana sahip yapı tamamlanmış ve kiracısına teslim edilmiştir. 1 adet 438,80 m x 100,00 m boyutlarında 43.880 m² kapalı alana sahip yapı için ihale işlemleri

tamamlanmış olup yüklenici firma ile sözleşme imzalanma aşamasına gelinmiştir. 2022 yılında yapının tamamlanarak Tekstil Kent bünyesine katılması planlanmaktadır. Genel anlamda; yerleşke içerisindeki yollar, içme suyu, kanalizasyon, yağmursuyu, telekomünikasyon, doğalgaz enerji gibi altyapı imalatları tamamlanmıştır. Sosyal donatı yapıları olarak; 1 adet 9 derslikli anaokulu (1.000 m²) tamamlanmış ve 1 adet sosyal tesisin (3.200 m²) inşası da devam etmektedir (Ağrı İl Özel İdaresi Verileri, 2019).

2020 Ocak ayı itibariyle Tekstil kentte 4 adet firma faaliyet göstermekte ve 950 kişi istihdam edilmektedir. Bu çalışanların 558'i kadın, 392'si erkektir (Ağrı İŞKUR İl Müdürlüğü Verileri, 2019).

Şekil 7: Ağrı Tekstil Kent

Yöntem

Çalışmanın Evreni

Çalışma, Ağrı Merkez ilçede Tekstil Kent projesi kapsamında üretim yapan üç firmada çalışan kadınları kapsamaktadır. Araştırmada bu firmalarda çalışan 12 kadın rastgele örneklem olarak seçilmiştir.

Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır. Çalışma Aralık 2019'da yaklaşık bir ay süren saha çalışması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya Ağrı Valiliği'nden gerekli onayın alınmasından sonra ilgili firma yetkilileri ile görüşülerek gerekli izin alınmış, sonrasında firmalara ziyaretler düzenlenerek kadınlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Toplam 15 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşmelerde gizlilik ilkesi gereğince kadınların kendi adları yerine isimleri K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11 ve K12 olarak kodlanmıştır. Araştırmada; kadınların eğitim düzeyi, ailenin gelir düzeyi, medeni hali, yaşı, çalışma süresi, çalışmadan memnuniyet düzeyi, çalışma deneyimi süresi, sorunlar ve çözüm önerileri ile kadınların çalışma hayatında yer almalarına dair durumu analiz etmeye yönelik sorular sorulmuştur.

Görüşmeler yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Sosyal bilimlerde veri elde etme yöntemi olarak mülakat, çalışma içinde daha çok aktif olunmasını sağlayacak, görüşme yapılan kadınlara onlar gibi olunduğunun duygusunu yaşatacağı. Ayrıca sadece sayısal verilerden elde edilecek bir sonuç, çalışmanın amacına da hizmet etmeyecekti. Niteliksel araştırma yönteminde araştırmacı kontrol etme çabasından uzaklaşarak karşılıklı deneyim, duygu ve fikir alışverişinde bulunarak kendisi ve görüşülen kişi arasındaki ayrımı kaldıracaktı (Kümbetoğlu, 2017: 59).

Yarı yapılandırılmış görüşmede (Böke, 2017: 291) esas olarak açık uçlu hazırlanan sorular her kadının eğitim seviyesi göz önünde bulundurularak sorulmuş, kavramların doğru anlaşılması hususunda yerel, gündelik, sade bir

dil kullanılmıştır. Sorular sorulurken kadınlardan izin alınarak sorulara verdikleri cevaplar not edilmiş, analiz aşamasında notlar çözümlenmiştir.

Bulgular

Çalışmaya katılan kadınların ortalama yaş aralığı 27-28 olmakla birlikte kadınların en genci 18, en yaşlısı 50 yaşındadır. Kadınların eğitim durumuna bakıldığında 4 yıllık fakülteyi bitirip mezun olan kadının olmadığı görülmüştür. Kadınlardan 4'ü ön lisans mezunu, 2'si lise, 3'ü ortaokul ve 3'ü ilkokul mezunudur. Görüşmeye katılan kadınların çoğu (%84) bekâr iken sadece 1 tanesi eşinden resmi olarak boşanmıştır.

Tablo 5: Örnekleme İlişkin Bulgular

Kadın	Yaş	Eğitim	Medeni Hal	Aile Geçimi	Ortalama Gelir (TL)
K1	30	Önlisans	Bekâr	Baba-Kendisi	3000
K2	21	Önlisans	Bekâr	Baba-Kendisi-Ablası	5000
K3	23	Önlisans	Bekâr	Baba-Kendisi-Abileri	12000
K4	29	Ortaokul	Evli	Baba-Kendisi	4000
K5	22	Önlisans	Bekâr	Baba-Kendisi-Ablası	5000
K6	50	İlkokul	Evli	Eşi-Kendisi	4000
K7	20	Lise	Bekâr	Babası-Kendisi-Ablaları	7000
K8	37	Ortaokul	Evli	Eşi-Kendisi	7000
K9	37	İlkokul	Dul	Kendisi	2000
K10	20	Lise	Bekâr	Babası-Kendisi	4000
K11	23	İlkokul	Evli	Eşi-Kendisi	4000
K12	18	Ortaokul	Bekâr	Kendisi-Abisi	2500

Kadınlara ailenin geçimini kimin sağladığına dair sorulan soruya çoğu kadının kendisi ve babasının sağladığı cevabını verdiği görülmüştür.

Kalabalık nüfus yapısına sahip ailelerde geçime ailenin diğer bireylerinin de katkı sunduğu dile getirilmiştir. Görüşme yapılan kadınlardan sadece 3'ü kendisi ve eşinin aile geçimini sağladığını belirtmiş, eşinden

ayrılan ise geçimini tek başına sağladığını ifade etmiştir. Kadınların ailenin aylık ortalama gelirinin ne kadar olduğu sorusuna en düşük 2.000 TL, en yüksek 12.000 TL cevabı verilmiştir. Kadınlar arasında ailenin geçimini kendisi ile birlikte babası, ablası veya abisi ile sağlayanlar genel olarak yüksek gelire sahiptir.

Kadınların %96'sı 15 aydan beri tekstil firmalarında çalışmaktadırlar. En uzun çalışma süresi 18 ay iken en kısa çalışma süresi 4 ay olarak gerçekleşmiştir. Kadınların günde ortalama çalışma saatleri 8-9 saat arasında değişmekle birlikte tüm kadınlar için ortalama çalışma süresi 8.6 saattir. Hafta içi akşamları ve hafta sonu cumartesi günleri ise işin yoğunluğuna göre mesaiye kalındığı belirtilmiştir.

Tablo 6: Tekstil Kent Deneyimine Yönelik Bulgular

Tekstil Kentte Çalışma Süresi (Ay)	Ortalama Çalışma Saati (Günlük)	İş Deneyimi Süresi	Kurs Alındı mı?
9	10	12 Yıl	İşbaşı Eğitimi
12	10	İlk	İşbaşı Eğitimi
18	8	6 Yıl	İşbaşı Eğitimi
14	9.5	İlk	İşbaşı Eğitimi
12	8	2 Yıl	İşbaşı Eğitimi
18	8.5	2 Yıl	İşbaşı Eğitimi
7	8	İlk	Yok
18	8	İlk	İşbaşı Eğitimi
18	8	İlk	İşbaşı Eğitimi
4	9	İlk	Yok
14	9	İlk	İşbaşı Eğitimi
4	8	5 Ay	Yok

Çalışmada yer alan kadınların %84'ü Tekstil Kent ile ilk kez iş hayatına katılım sağlamışlardır. Daha önce başka yerlerde çalışan kadın sayısı 5'tir. Kadınlar arasında en deneyimli olanı 12 yıllık tecrübeye sahiptir.

Görüşmelerde kadınlara Tekstil Kent'te işe başladıklarında herhangi bir eğitim alıp almadıkları sorulmuştur. Kadınlardan %75'i İŞKUR tarafından verilen uygulamalı işbaşı eğitim programlarına katılıp eğitim görmüşlerdir. Ortalama 6 ay devam eden bu eğitimlerden sonra kadınlar üretim alanına geçmişlerdir.

Çalışanların işlerinden memnuniyet durumlarını öğrenmeye yönelik olarak "İşinizden memnun musunuz?" sorusu sorulmuştur. Kadınların %96'sı "Evet, memnunum." cevabını vermiştir. İşinden memnun olmadığını veya ne evet ne hayır diyen kadınlar genel olarak uzun çalışma sürelerinden ve işin yorucu olmasından şikâyet etmişlerdir.

Kadınlar Tekstil Kent'te çalışmaya başladıktan sonra hayatlarında ekonomik ve sosyal alanlarda meydana gelen değişikliklerin neler olduğuna yönelik görüşlerini dile getirmişlerdir. Daha önce çalışma hayatında yer alan kadınlar ekonomik değişikliklerden ziyade hayatlarında sosyal çevrelerinin genişlediğini ve bunun memnuniyet verici olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak ilk iş deneyimini yaşayan kadınlar hem ekonomik hem sosyal alanlarda hayatlarında önemli değişikliklerin olduğunu ifade etmişlerdir.

Kadınlardan evli olup ilk kez çalışanlar maaşları ile hem aile ekonomisine katkıda bulduklarını hem de kendi bireysel ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabildiklerini belirtmişlerdir. Bekâr olanlar ise aileye destek olmanın yanında bireysel ihtiyaçlar için birikim yaptıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle kendi bireysel ihtiyaçlarını karşılama konusunda "Kimseye minnet duymuyorum, babamdan bile artık istemiyorum." söylemlerinin sıkça dile getirildiği görüşmelerde kadınlar psikolojik olarak çalışmanın kendilerine faydaları üzerinde durmuşlardır. Ekonomik özgürlük elde etmekle kişinin özgüven kazandığını vurgulayan kadınlar geleneksel ataerkil aile yapılarında yavaş yavaş çözümlerin başladığını ve kadınların çalışmasına olumlu olarak yaklaşılmaya başlanıldığını dile getirmişlerdir. Evli kadınların önemli bir

kısmı çalıştıkları için aile bütçesine daha çok çocuklarının eğitimlerine katkıda bulduklarından dolayı çok mutlu olduklarını beyan etmişlerdir.

Kadınların %36'sı işyerlerinde herhangi bir sorun yaşayıp yaşamadıkları sorusuna genel olarak "Pek sorun yok, yaşamıyoruz." cevabını vermişlerdir. Burada özellikle yönetici-çalışan arasındaki ilişkinin analiz edildiği soruda, kadınların "Burası evimiz gibi, aile olduk." cevabını verdikleri görülmüştür. Ayrıca herhangi bir sorun ile karşılaşmaları durumunda yöneticileri ile rahatlıkla görüşebildikleri ifade edilmiştir.

Çalışmaya katılan kadınların %60'ından fazlası çok derin olmasa da çeşitli sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle mola sürelerinin kısa olması, çalışma saatlerinin uzun olması, izin alamama, ustabaşı-çalışan ilişkisi konularında sorun yaşandığı belirtilmiştir. Hafta içi normal çalışma saatleri dışında akşamları ve hafta sonu mesaieleri kadınların motivasyonunu bozan bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Hafta içinde çalışan kadınların kendi özel işlerini yapmak amacıyla izin alamamaları dile getirilen bir diğer sorundur. Ayrıca, çalışanların bir kısmı ustabaşı-çalışan ilişkilerinin sağlıklı olmadığını, çalışanlar arasında ayrımcılık yapıldığını ifade etmişlerdir.

Kadınlar tarafından dile getirilen bir başka sorun, adil olmayan performans sisteminin varlığıdır. Kadınlar, iş tecrübesi dikkate alınmadan tüm çalışanlardan aynı performansın beklenmesinden yakınmaktadırlar. Sürekli iş yetiştirme telaşının kadınlarda ciddi psikolojik baskı oluşturduğu dile getirilmiştir.

Kadınlar yaşanan sorunlara yönelik olarak çeşitli çözüm önerileri dile getirmişlerdir. Öncelikle çalışma sürelerinin uzun ve yoğun olmasından dolayı çay ve kahvaltı molalarının 20 dakikaya çıkarılması önerilmiştir. Bu şekilde çalışanların ihtiyaçlarını daha rahat giderebilecekleri vurgulanmıştır. İkinci olarak, personel deneyim süreleri göz önünde bulundurularak daha esnek bir performans sisteminin getirilmesi önerilmiştir. Böylece çalışanlar psikolojik baskı yaşamayacaklarını, motive olmuş şekilde iş yapabileceklerini

belirtmişlerdir. Üçüncü olarak, tüm personele statü farkı gözetmeksizin eşit ve adil davranılması gerektiği vurgulanmıştır. Son olarak telafi mesailerinin en alt düzeye çekilmesi gerektiği önerilmiştir.

Çalışmada kadınlara “Kadınların iş hayatında yer alması konusunda ne düşünüyorsunuz?” sorusu sorulmuştur. Çalışan kadınların %100’ü kadınların iş hayatında yer almalarını olumlu karşılamaktadırlar. Görüşülen kadınlardan K1 soruya şu cevabı vermiştir: “Kadının ekonomik özgürlüğü için çalışması gerekir. Çalışmak evli kadınlar için eve ek gelir katkısı sunar. Kadının kendi ayakları üzerinde durarak kendini kanıtlayabilmesi ve kendi başına bir birey olması için çalışması gerekir”. K2 ise “Kadının “Ben de bireyim” demesi lazım. Kadının kendini gerçekleştirme için ekonomik özgürlüğünü kazanması gerekir. Kadın her yerde ve her alanda olmalı, çünkü kadınlar azimli ve çalışkanlar. Kadın annelik duygusuyla merhametli olduğu için işini en iyi şekilde yapmaya çalışır.”

K3 ise kadının çalışmasına iki açıdan yaklaşmaktadır. Kadının çalışarak kimseye bağımlı kalmadan kendi ayakları üzerinde durmasını olumlu bulan K3, çalışan kadının çocuklarına yeterince zaman ayıramadığını da ifade etmektedir.

K4 görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır: “Kadın kesinlikle çalışmalı. Hem eve katkıda bulunur hem daha güçlü olur. Daha özgür olur ve kendi ayakları üzerinde durur. Çocuklarına daha iyi eğitim olanakları sunar.”

K5 diğer kadınlardan farklı olarak toplumsal cinsiyet rollerine değinerek deneyimini paylaşmaktadır: “Kadınlar kesinlikle çalışmalı. Çalışmak kadını sosyalleştirir. Kadın sadece eve, çocuğa, eşe bakmak zorunda bırakılmamalı. Kadının da kendine ait vakti olmalı. Ben her maaş aldığımında kendimi mutlaka ödüllendiririm.”

Görüşme yapılan kadınlar genel olarak çalışma hayatında kadının yer alması gerektiğini vurgulamışlardır. Kadınların çalışmaları noktasında öne sürdükleri önemli hususlar kadının özgürleşerek kendi ayakları üzerinde

durması, ev ekonomisine katkı sağlaması ve kendine olan özgüvenin yerine gelmesi olarak sıralanabilir.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye ve Ağrı ilinin işgücü verileri kıyaslanarak kadınların istihdam durumlarına ilişkin analiz ortaya konulmuştur. Kadın istihdamının hala düşük seviyelerde olduğu Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını sağlamak ve artırmak amacıyla Ağrı ilinde hayata geçirilen Tekstil Kent Projesi kapsamında faaliyete başlayan tekstil firmalarından kadınlar ile görüşülerek çalışma hayatları, sorunları ve çözüm önerilerine yönelik yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Kadınların işgücü piyasalarına girişlerinde dünyada ve Türkiye’de Sanayi Devrimi ve sonrasında kadın işgücüne duyulan ihtiyaç önemli etken olmuştur. Kadınların özellikle işgücü piyasalarına girerek emeklerinin karşılığında bir ücret almaları, hem ekonomik hem sosyal hayatlarında çeşitli değişim ve dönüşümler yaratmıştır.

Kadınların işgücüne katılma oranları her ülkenin gelişmişlik seviyesine göre farklılık göstermekle birlikte bu oranın düşük olmasını etkileyen faktörlerin genel olarak birbiriyle benzeştiği söylenebilir. Her ne kadar Kalkınma Planları’nda kadınların işgücüne katılım oranlarının artırılmasına yönelik tedbirler konulmuş olsa da bugün gelinen durum henüz istenilen seviyede değildir.

Kadın istihdamı özellikle kırsal kesimlerde daha düşük oranlarda seyretmektedir. Bunun en önemli nedenleri kadının ücretsiz aile işçisi olarak çalışması, eğitim seviyesinin düşük olması ve sosyo-kültürel unsurların kadının iş hayatında yer almasını engellemesidir.

Eğitim seviyesi, kadın istihdamının yerini belirleyen önemli bir etkidir. Eğitim seviyesi arttıkça çalışan kadın sayısının da arttığı söylenebilir. Dolayısıyla tarım sektörü dışında kadınların sanayi sektöründe

de kendi yetenekleri doğrultusunda istihdam edilme süreçlerinin başladığı görülmektedir.

Kadınların medeni hali çalışmalarına engel bir durum teşkil etmemektedir. Aksine evli kadınlar aile geçimine yardımcı olmak, eşlerinden ayrılan bekâr kadınlar ise kendi ayakları üzerinde durabilmek için çalışmanın önemini vurgulamışlardır. Ağrı ilinde kadınların işgücü piyasasına girmeleri daha çok kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve ekonomik olarak özgürlük elde edebilmek amacıyla olmaktadır.

Ağrı ili Türkiye’de sosyal ve ekonomik gelişmişlik bakımından son sıralarda yer alan bir ildir. İl bazında işsizlik oranları Türkiye’ye kıyasla düşük olsa da iş imkânlarının kısıtlı olması özellikle kadınların işgücü piyasalarında yer almalarını zorlaştırmaktadır.

2017 yılında Ağrı İl Özel İdaresi tarafından hayata geçirilen Tekstil Kent Projesi ile kadın istihdamına bir alan açılmıştır. Daha çok kadın istihdamının teşvik edilmesine yönelik tekstil alanında faaliyet gösteren firmaların çevresindeki ilgili paydaşlarda da bu konuya yönelik farkındalık yaratacağı beklenmektedir.

Son olarak, sahada görüşme yapılan kadınların çalışma hayatında yer almalarına yönelik görüşleri, Türkiye’de toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak gelişen geleneksel tutum ve davranış kalıplarından farklıdır. Kadınlarda genel görüşün aksine kadının sadece evde, çocuk ve ev bakımı gibi işlerden sorumlu olmadığı, çalışmanın erkekler kadar kadınlar için de normal olduğu düşüncesi hâkimdir. Kadının çalışarak kendi ayakları üzerinde durup kendini birey olarak tanımlaması bakımından iş hayatı kilit önem taşımaktadır.

Kaynakça

Ağazade, S. (2014). Türkiye’de İşsizlik ve İşgücüne Katılım İlişkisinin Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Koentegrasyon Yöntemleri ile

- Analizi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Aralık 2014, 9(3), 145- 161.
- Ağrı İl Özel İdaresi Verileri, 2019.
- Ağrı İşgücü Piyasa Araştırması 2018, <https://media.iskur.gov.tr/31594/agri.pdf>, Erişim tarihi: 25.12.2019
- Ağrı İŞKUR İl Müdürlüğü Verileri, 2019.
- Arat, N. (1986). Kadın Sorunu. İstanbul: Say Yayınları.
- Bedük. A. (2005). Türkiye’de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. C.3 S. 12, 106-117.
- Berber, M. & Eser, B. Y. (2008). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analizi. İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 10 (2), 1-16.2008:3
- Bozkaya, G. (2013). Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 3 Sayı 5, 69-89.
- Böke, K. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Çaha, Ö., Çaylak, A., Dikkaya, M., Kapu, H.,&K, Ceren. (2016). Ağrı İli Kadın Profili Araştırması, SERKA.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği. Toplum ve Bilim, 86., 139-170.
- Demirdirek, H. & Şener, Ü. (2014). 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, Ankara: TEPAV Yayınları, 83.
- DPT & Dünya Bankası.(2009). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi, Rapor No 48508-TR.
- Ecevit, Y. (2011). Kadın Emeği ve İşgücü Piyasasında Yeni Eğilimler: Kısmi Zamanlı Çalışma ve Ev Eksenli Çalışma. Kadın Emeği Konferansı

- Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları Bildiri Kitabı. TEPAV: Ankara, 42-49.
- İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE). (2017). Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.
- İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011).<http://www3.kalkinma.gov.tr>, Erişim tarihi: 22.12.2019.
- Karpat Çatalbaş, G. (2015). Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörlerin Belirlenmesi: Panel Veri Yaklaşımı. KAÜ İİBF Dergisi, 6(10), 249-280.
- Kavas Urul, A. (2016). 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi. Ankara: TEPAV Yayınları.
- Kılıç, D.&Öztürk, S. (2014). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. Amme İdaresi Dergisi, Cilt 47, Sayı 1,107-130.
- Kocacık, F. & Gökkaya, V.B. (2005). Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 195-219.
- Kocacık, F. & Ayan, S. (2011). Türkiye’de Tekstil Alanında Çalışan Kadınlar ve Sorunları. (İstanbul-Adana-Denizli-Sivas ve Tekirdağ ili örnekleri). Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8(1), 465-483.
- Kümbetoğlu, B. (2017). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Memiş, E. (2018). Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitim Rehberi, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)Türkiye Ofisi - Ankara: ILO.
- Önder, N. (2013). Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt: 1, Sayı:1,35-61.

- Özer, M.& Biçerli, K. (2003-2004). Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. Sosyal Bilimler Dergisi, 55-86.
- Peker, E. & Kubar, Y. (2012). Türkiye’de Kırsal Kesimde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, C.XIV, S: II, 173-188.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>,Erişim tarihi: 22.12. 2019.
- Tunç, M. (2018). Kalkınmada Kadın Ayrımcılığı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Rolü: Ülkelerarası Farklı Gelir Gruplarına Göre Yatay Kesit Analiz. Sosyoekonomi, Vol. 26(38), 221-251.
- TÜİK, İl Bazında İşgücü Göstergeleri, 2010-2013.
- TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2004-2018.
- Zeren, F.& Kılınç Savrul, B. (2017). Kadınların İşgücüne Katılım Oranı, Ekonomik Büyüme, İşsizlik Oranı ve Kentleşme Oranı Arasındaki Saklı Koentegrasyon İlişkisinin Araştırılması. Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences Cilt /Volume: 15, Sayı / N: 30, 87-103.

İSLAM'DA ÇOCUK HAKLARI TARİHİ

History of Children's Rights in Islam

ملاسلإاى فل فطلا قوقد خیرات

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

hali@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3237-1204>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı

e-ISSN: 2149-4053

2149-3006 ISSN:

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	03.08.2019
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	23.01.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 535-556	

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed> 6/1 Nisan / April 2020

İSLAM'DA ÇOCUK HAKLARI TARİHİ

History of Children's Rights in Islam

تاريخ حقوق الطفل في الإسلام

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

Öz

İslam, adalet ve huzur yönünden kapsayıcı bir dindir. Bu din; küçüğe, büyüğe veya çocuğa ve yetişkine karşı ayrımcılık yapmamış, ortaya koyduğu ilke ve uygulamalarla her hak sahibine hakkını vermiştir. Ayrıca hem evin içinde, hem de evin dışında, ister ev halkından ister yabancılardan olsun, hayatın bütün yönlerini kapsayacak şekilde çocuk haklarına büyük önem vermiştir. Çocuğun, hayatı boyunca kendisine eşlik edecek mutluluk ve huzurun bahşedildiği onurlu bir hayat sürmesi için hakkını alması gerekir. Çocukluk, insanı geleceğe taşıyacak ve bu süreçte başa çıkacağı kişiliği oluşturmak için esas temeldir.

Şüphesiz ki çocuk için ebeveyn üzerinde İslam'ın mükellef kıldığı haklar vardır. İslam ebeveynlerden bu hakların yapılmasını ısrarla istemiştir. Nitekim bu konuda Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Evladın baba üzerindeki hakkı; onu güzel bir isimle isimlendirmesi, terbiyesini güzel yapması ve ona Kur'an öğretmesidir".¹

Müslüman aile, Müslüman toplumun çekirdeğini oluşturur. Çocuklar, üzerinde terbiye edildikleri ilkeleri ve ahlakları yansıtır. İslam, yaşlı, genç veya çocuk olsun, her ferdin hakkını açık bir şekilde teminat altına almıştır. İslam, herkesin insan haklarına riayet etmesine çaba göstermiştir. İslam, tüm insanlığa karşı Rahîm olan Allah tarafından indirilen merhametli bir yaklaşıma sahiptir. İslam'ın vacip kıldığı bu haklardan çocuklar için büyük bir pay vardır. Bu çalışmada çocuklar ile ilgili olarak İslam dininin temel kaynakları tarafından beyan edilen bazı haklar ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Çocuk hakları tarihi, şer'î hükümler, ebeveyn, çocukların eğitimi.

Abstract

Islam is a religion of justice and tranquility as it does not distinguish between the young and the old a child or an adult.

¹ البيهقي، أحمد بن الحسين بن علي بن موسى، شعب الإيمان، تح: لدكتور عبد العلي عبد الحميد حامد، مكتبة الرشد للنشر والتوزيع، الرياض ط1، 1423هـ/ 2003 م، ج11، رقم8300، ص137-138.

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

Islam has given everyone his/her due right, as Islam has also given great and comprehensive attention to the rights of the child in all aspects of his life, whether inside or outside the home, be it among the family or the strangers.

Therefore it is imperative that the child takes his right to live a decent life that gives him happiness and reassurance that will accompany him throughout his life, as childhood is the basis for building and forming the character that a person will possess in his future and exhibit through.

Indeed the child has rights over his parents which Islam has guaranteed and provided, such that they are strictly imposed upon the parents to implement, as the Messenger of Allah peace and blessings of Allah be upon him, said: "The right a child has over his parent is choosing a good name for him, and give him good etiquette, and teach him the Qur'an.

The Muslim family is the nucleus of the Muslim community, and its children reflect the morals and principles upon which they are raised, as Islam has clarified the rights of every individual, be it an old man, a woman, or a child.

Islam has been so keen toward taking care of all human rights, how can Islam not be a compassionate system to all humanity, which has descended from a merciful Lord, and the children have had the good fortune of these rights that Islam is obliged them to have, and this research deals with some of these rights and their implications.

Key words : the history of child right, legal terms, parents, child upbringing.

الملخص

الإسلام دين العدل والطمأنينة، فهو لا يميز بين صغير أو كبير أو طفل أو بالغ، فقد أعطى الإسلام كل ذي حق حقه، كما اهتم الإسلام بحقوق الطفل اهتماماً كبيراً وشاملاً لجميع جوانب حياته، سواءً أكان داخل المنزل أو خارجه، ومن الأهل أو من الغرباء، ولا بد من أن يأخذ الطفل حقه لكي يعيش حياة كريمة تمتحه السعادة والاطمئنان التي سوف ترافقه طوال حياته، فالطفولة أساس بناء وتكوين الشخصية التي سيحملها الإنسان في مستقبله ويتعامل من خلالها.

إنَّ للطفل حقوقاً على والديه كفلها له الإسلام، وشدّد على الوالدين العمل بها، كما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "حَقُّ الْوَالِدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يُحَسِّنَ اسْمَهُ، وَيُحَسِّنَ أَذْيَهُ، وَيُعَلِّمَهُ الْقُرْآنَ".

وتتشكل الأسرة المسلمة نواة المجتمع المسلم، ويعكس أطفالها الأخلاق والمبادئ التي يتمّ تربيتهم عليها، حيث وضّح الإسلام حقوقاً لكل فرد، سواءً أكان رجلاً مسنّاً، أم امرأة، أم طفلاً. وقد حرص الإسلام على رعاية حقوق الإنسان جميعاً، كيف لا والإسلام منهج رحيم بالبشرية جمعاء منزل من ربّ رحيم، وقد كان للأطفال الحظّ الوفير من هذه الحقوق التي أوجب الإسلام أن يحظوا بها، ويتناول هذا البحث بعضاً من هذه الحقوق وما يترتّب عليها.

كلمات مفتاحية: تاريخ حقوق الطفل، الأحكام الشرعية، الوالدين، تربية الأطفال.

أولاً-حقوق الطفل بين القوانين الوضعية والقوانين الشرعية

¹ البيهقي، شعب الإيمان، ج11، رقم8300، ص137-138.

إن الله تعالى قد كَرَّمَ هذه الأمة بخاتمة الشرائع والرسالات، وجعل شريعته محكمة كاملة، (الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا)¹. فجاءت الشريعة الإسلامية خاتمة لما قبلها، ناسخة لما بعدها، حاضنة للأحكام السماوية كلها، حتى تُحقق للبشرية حياة إنسانية رغيدة في الدنيا وتبشرهم بنعيم خالد في الآخرة.

تكفلت هذه الشريعة برعاية الإنسان من مهده إلى لحدده، ووضعت له الأحكام الشرعية الرشيدة، ومنحته جميع الحقوق التي يتمتع بها ويمارسها، ورسمت له الطريق، وأرشدته إلى أقوم السبل، وتوجهت به نحو مرتبة الكمال، وترقت بعواطفه ومشاعره إلى أسنى الغايات في علاقته بنفسه، ومجتمعه، وربّه².

وقد بشر الإسلام بحقوق الإنسان منذ نشأته، فأكد في مبادئه على القيمة الرفيعة للآدمي، وتكريمه وتفضيله ووجوب احترامه، كما أبقى منذ نزول الآيات الأولى على المظاهر الإيجابية لرعاية الطفل وتربيته التي كانت سائدة قبل البعثة النبوية، كحسن تربيته وهو طفل، وفي الوقت ذاته حظر جميع مظاهر المعاملة السلبية للطفل التي كانت سائدة في الجاهلية³.

إذ أن معظم الحضارات التي عرفها العالم القديم، لم تعتبر الأطفال بشراً ذوي قيمة إنسانية كاملة وكرامة أصلية فيهم، فالطفولة لم تلق الاهتمام اللازم ككفنة اجتماعية مستقلة⁴ إذ أن النظام السائد في تلك المجتمعات كان نظام السلطة الأبوية فقد استمر حق الأب بطرد أبنائه أو بيعهم أو قتلهم كنوع من الهيمنة عليهم.

ففي الحضارة الأثينية عندما يولد الطفل يُعرض على أبيه وهو الذي يقرر وأده أو الإبقاء عليه، وتبنى هذا المسلك عمالقة الفلاسفة اليونانيين. فقد دعا أفلاطون في جمهوريته إلى عزل الأطفال عن أمهاتهم، مقترحاً قيام المربيات أو الحاضنات مقام الأمهات في التربية والرعاية، إذ قال: " أما الأطفال فعندما يولدون يُعهد بهم إلى هيئة تتولى شؤونهم تتكون إما من رجال أو نساء، وإما من الجنسين معاً، مادامت المهام العامة مشتركة بين الرجال والنساء...، ومن الواجب أن يُعنى هؤلاء الموظفون بأبناء صفوة الموظفين، ويعهد إلى مربيات يقطنن وحدهن مكاناً خاصاً من المدينة، أما أطفال المواطنين الأقل مرتبة أولئك الذين يولدون وفي أجسامهم عيب، أو تشويه فعليهم أن يخبئوهم في مكان خفي بعيد عن الأعين⁵، أما في القرون الوسطى حُرمت الطفولة عموماً في أوروبا من أبسط حقوقها، فقد عُومل الأطفال كالباقين، فكانوا في مآكلهم وملبسهم صوراً مصغرة منسوخة للرجال والنساء، ولقد عُومل

¹ سورة المائدة، الآية:3.

² محمد أبو الخير شكري، الطفولة بين الشريعة الإسلامية والتشريعات الدولية، دار الفكر، دمشق، 2011م، ص5-6.

³ العربي بختي، حقوق الطفل في الشريعة الإسلامية والاتفاقيات الدولية، ديوان المطبوعات الجامعية، الجزائر، 2013م، ص5.

⁴ شهيرة بولحية، حقوق الطفل بين المواثيق الدولية وقانون العقوبات الجزائري دراسة مقارنة، دار الجامعة الجديدة،

الإسكندرية، 2011م، ص9.

⁵ بختي، حقوق الطفل في الشريعة الإسلامية والاتفاقيات الدولية، ص5.

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

الطفل وفق المبدأ القائل بأن الشر كامن في طبيعته، وعلى ذلك فإن الطفل يرهب ويعاقب لكي يطرد الشر منه¹.

أما عند العرب قبل ظهور الإسلام فلم يكن الأولاد في جاهلية بعض العرب يحظون بحق الحياة، ذلك أن بعض القبائل كانت تند أولادها خوفاً من العار وخشية الفقر، فقد كانوا يندون الأنثى حية لنلا تكثر عيلتهم. إذ كانوا أشد كراهة للبنات من غيرهن، كما كانوا لا يورثون الأنثى ولا الصغير وإن كان ذكراً، ويقولون لا يعطى إلا من قاتل على ظهور الخيل.⁽²⁾

وقد صور لنا سيدنا جعفر بن أبي طالب رضي الله عنه عندما هاجر بعض أصحاب الرسول صلى الله عليه وسلم إلى الحبشة، فراراً بدينهم من أذى قريش تلك الكلمات العظيمة الحال التي كان عليها الوضع قبل بزوغ فجر الإسلام، فعندما سأل النجاشي (ملك الحبشة) سيدنا جعفر عن هذا الدين الجديد رد عليه قائلاً:

" أيها الملك كنا قومًا أهل جاهلية، نعبد الأصنام ونأكل الميتة، ونأتي الفواحش، ونقطع الأرحام، ونسئ الجوار، ويأكل القوي منا الضعيف، فكنا على ذلك، حتى بعث الله إلينا رسولاً منا، نعرف نسبه وصدقه وأمانته وعفافه، فدعانا إلى الله لنوحده ونعبده، ونخلع ما كنا نعبد نحن وآباؤنا من دونه من الحجارة والأوثان، وأمرنا بصدق الحديث... الخ"³.

أما الإسلام فنظر إلى الأطفال على أنهم العدة والمستقبل المرجو للأسرة والأمة، وقد أقسم بهم المولى عز وجل في كتابه العزيز فقال: ﴿وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ﴾⁴.

والله تعالى لما أقسم بالوالد والمولود، هل أقسم لنصده؟ كلا، إنما أقسم ليحثنا على فهم النشء وإعطاء الناشئ حقوقه وإبلاغه ما ينبغي له من النمو والكمال وما يلزم لذلك من الوسائل المادية والمعنوية. فالأبناء زينة الحياة الدنيا كما وصفهم ربنا عز وجل بقوله تعالى: ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾⁵.

لقد اهتمت الشريعة الإسلامية اهتماماً بالغاً بالطفل، واهتمت به قبل خروجه من بطن أمه في المرحلة الجنينية إلى مرحلة المراهقة والبلوغ.

ولعلَّ الفقهاء لم يذكروا تعريفاً خاصاً بالطفل، إلا أنهم تحدثوا عن المرحلة التي يكون فيها الإنسان طفلاً فقد أجمع الفقهاء أن مرحلة الطفولة تبدأ منذ لحظة تكوين الجنين في رحم أمه، وتنتهي بالبلوغ.

¹ العسكري كهينة، حقوق الطفل بين الشريعة الإسلامية والقانون الدولي، رسالة ماجستير غير منشورة، الجزائر، جامعة محمد بوقرة بومرداس، 2016م، ص3.

² العربي بختي، حقوق الطفل في الشريعة الإسلامية والاتفاقيات الدولية، ص47-48.

³ ابن هشام، عبد الملك بن هشام بن أيوب الحميري المعافري، أبو محمد، جمال الدين (المتوفى: 213هـ)، السيرة النبوية لابن هشام، تحقيق: مصطفى السقا وإبراهيم الأبياري وعبد الحفيظ الشلبي، القاهرة، مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده بمصر، ط2، 1375هـ/1955م، ج1، ص336. صفي الرحمن المباركفوري، الرحيق المختوم، دار السلام، الرياض، ص82-83.

⁴ سورة البلد، الآية: 3.

⁵ سورة الكهف، الآية: 46.

فالبلوغ هو انتهاء حد الصِّغَر في الإنسان، ليكون أهلاً للتكاليف الشرعية، أو هو قوة تحدث في الصبي، يخرج بها عن حالة الطفولة إلى غيرها¹. وللبلوغ علامات قد حددها الفقهاء منها ما هو متفق عليه وهو إنزال المنى والاحتلام عند الذكر والأنثى، والحبل(الحمل) والحيض عند الأنثى فإن لم يظهر شيء من هذه العلامات أو الأمارات الطبيعية كان البلوغ بالسِّن².

بيد أن الفقهاء انقسموا فيما بينهم حول تحديد هذا السن، إلا أن قول الجمهور اعتمد سن الخامسة عشر عاماً كنهاية لمرحلة الطفولة، واستندوا في ذلك لحديث عبد الله بن عمر رضي الله عنهما حيث أن رسول الله صلى الله عليه وسلم عرضه يوم أُحُد وهو ابن أرْبَعِ عَشْرَةَ سَنَةً ، فلم يُجزه، ثم قال عبد الله بن عمر رضي الله عنه: ثم عرضني يوم الخندق وأنا ابن خَمْسِ عَشْرَةَ فَأَجَازَنِي " قال نافع راوي الحديث: فَقدِمْتُ على عمر بن عبد العزيز وهو خليفة، فَحدَّثَنِي هذا الحديث، فقال إنَّ هذا لحدُّ بين الصَّغِير والكبير، وكتب إلى عُماله أن يُفرضوا لِمَنْ بَلَغَ خَمْسَ عَشْرَةَ³.

ومن مجموع ما تقدم نستطيع أن نُعرف الطفل في الفقه الإسلامي على النحو الآتي ذكره:

فالطفل هو الإنسان منذ لحظة صيرورته جنيناً في رحم أمه حتى البلوغ، فإذا لم تظهر عليه علامات البلوغ يظل الإنسان طفلاً حتى بلوغه سن الخامسة عشر عاماً حسب رأي جمهور فقهاء المسلمين⁴.

ثانياً – تمييز حقوق الطفل في الإسلام

تميزت حقوق الطفل في الإسلام على حقوقه في القانون الدولي والوطني بالعديد من المميزات التي يجب علينا معرفتها وتعلمها وإدماجها في برامجنا التربوية والتعليمية والتدريبية حتى نفعها في حياتنا تفعيلاً عقلياً شرعياً، وحتى ندافع عن ديننا في ظل التشويه العالمي والمحلي لهذا الدين وشرعيته السمحة الغراء، ووسطيته العادلة الفريدة في عالم غابت فيه الوسطية ومعايير العدالة المطلقة.

إن الحقوق المقررة في التشريعات الوضعية جاءت نتيجة لأوضاع اجتماعية ظالمة، أو بسبب مشكلات يعاني منها المجتمع ومن ثم يحاول علاجها والسيطرة عليها بدراسات وتشريعات عرضة للخطأ والصواب والتعديل والتبديل.

¹ العسكري كهينة، حقوق الطفل بين الشريعة الإسلامية والقانون الدولي، ص5.

² العربي بختي، حقوق الطفل في الشريعة الإسلامية والاتفاقيات الدولية، ص33.

³ محمد بن إسماعيل البخاري الجعفي، صحيح البخاري، كتاب الشهادات، باب بلوغ الصبيان وشهادتهم، دار ابن كثير،

دمشق، ط1، 1423هـ/2002م، رقم الحديث 2664، ص651 .

⁴ النسفي، أبو البركات عبد الله بن أحمد بن محمود حافظ الدين النسفي (المتوفى: 710هـ)، كنز الدقائق، تحقيق: سائد بكداش، بيروت، دار البشائر الإسلامية، دار السراج، ط1، 1432هـ/2011م، ص573. العسكري كهينة، حقوق الطفل بين الشريعة الإسلامية والقانون الدولي، ص6.

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

أما حقوق الطفل في الشريعة الإسلامية فهي مقررة من رب العباد، الذي لا يضل ولا ينسى، وهو الخالق العليم بما يصلح للنفس البشرية التي خلقها وسواها ولهذا جاءت أحكام الشريعة متخطية لحدود الزمان والمكان، والمحاولة والخطأ عادلة مطلقاً.

فالله واهب البنين وواهب البنات وهو واهب الحياة ومن هنا كان احترام هذه التباينات والحقوق واجب شرعي لا يجوز الاعتداء عليها في أي زمان ومكان وبأي حال من الأحوال، وما حدث في مؤتمرات السكان العالمية من محاولات إباحة الإجهاض دليل قاطع على أن ديمومة الشريعة الإسلامية أوجب وأحفظ للحقوق.

وعندما حفظت الشريعة حق المولود في النسب المعلوم والموثق والمشهود عليه والمعلن وحرمت إنجاب الأطفال خارج العلاقة الزوجية الشرعية، فقد حمت الأطفال من المشكلات المستقبلية التي يعاني منها المنجبون خارج إطار الأسرة الشرعية.

أقرت الشريعة الإسلامية حقوقاً للطفل عجزت القوانين الوضعية لحقوق الطفل التغلب عليها كحقه في اختيار أبيه لأنه ذات الأخلاق الحميدة، وحقه في الاسم الحسن، ولقد جاء توجيه رسول الله -صلى الله عليه وسلم- في قوله: ((إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ))¹ وحقه في الإنجاب داخل الأسرة، وحقه في الرضاعة، وحقه في بيئة رحيمة أولية طاهرة، وحقه في التربية الإيمانية، وحقه في الحماية من النار والشيطان والصيانة من الشاذين خلقياً وجنسياً.

كما حمت الشريعة الإسلامية حق الطفل في الرضاعة الطبيعية، والوصية الحنونة الهادئة، وحقه قبل الميلاد في الميراث، وحقه في الوصية والميراث الشرعي.

كما حمت الشريعة حق اليتيم في الرعاية الاجتماعية، وحفظ الأموال، والعطف من الجميع والحنان ونشأته في أسرة كافلة سوية.

كما حمت الشريعة الإسلامية الطفل من التبني، وتغيير العقيدة، والاسترقاق وحفظت حقوق اللقيط والمريض وذوي الاحتياجات الخاصة، وحقه في الحياة².

ثالثاً- حقوق الطفل في الإسلام

1- اهتمام القرآن بالأطفال

يتضح اهتمام الإسلام بمرحلة الطفولة في حديث القرآن الكريم عن الأطفال الذي يفيض بالاهتمام والموودة والرحمة، فالله يقسم في كتابه العزيز بالطفولة، مما يؤكد أهميتها في نظر الإسلام، قال تعالى: ﴿لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ (1) وَأَنْتَ جَلُّ بِهَذَا الْبَلَدِ (2) وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ﴾³.

¹ أبو داود السجستاني سليمان بن الأشعث، سنن أبو داود، بيروت، دار الرسالة العالمية، 2009م، ج7، كتاب الأدب، باب في تغيير الأسماء، رقم الحديث 4948، ص303.

² عمر البوريني وآخرون، كتاب أعمال مؤتمر الحماية القانونية للأسرة بين الواقع والطموح، كلية الحقوق، جامعة عمان الأهلية، دار الحامد، عمان، 2012م، ص337-338.

³ سورة البلد، الآية: 1-3.

كما يَعدُّ القرآن الكريم الأطفال مصدر سعادة وسرور وطمأنينة لوالديهم فيقول عز وجل: ﴿رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا﴾¹، ويصفهم بأنهم زينة الحياة الدنيا: ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾². كما أن هناك الكثير من الآيات التي وردت في القرآن الكريم، والتي تتحدث عن حقوق الطفل في الإسلام، منها: الآيات التي تُبين أن الطفل سواءً أكان ذكراً أم أنثى فهو نعمة وهبة من عند الله تعالى، مثل قوله تعالى: ﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنِثَاءً وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ * أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَاناً وَإِنِثَاءً﴾³، والآيات التي تتحدث عن حق الطفل في الحياة، مثل قوله تعالى: ﴿وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ * بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾⁴، وقوله سبحانه وتعالى: ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ * يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾⁵، والآيات التي تتحدث عن حق الطفل في الرضاعة، كقوله سبحانه وتعالى: ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ * لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّ الرِّضَاعَةَ * وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ * لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا * لَا تَضَارُّ وَالِدَةٌ بَوْلِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بَوْلُهُ * وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ * فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا * وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا اتَّيْتُم بِالْمَعْرُوفِ * وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾⁶، والآيات التي تستعرض حق الطفل في التربية، مثل الآيات التي في سورة لقمان: ﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾⁷.

2 - السيرة النبوية والنموذج الحسن في التعامل

كما تزخر السيرة النبوية بأفعال الرسول صلى الله عليه وسلم وأقواله وتؤكد اهتمام الإسلام بالأطفال وحمابتهم وراعتهم وتربيتهم، فرسول الله صلى الله عليه وسلم كان أنموذجاً للتعامل الحسن مع الأطفال، ومراعاة أحوالهم وطفولتهم حتى في عبادته وخشوعه أمام ربه، فقد كان صلى الله عليه وسلم يصلي ومعه أمامة بنت أبي العاص، فإذا ركع وضعها، وإذا رفع رفعها⁸، وعن عبد الله بن شداد قال بينما رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي بالناس؛ إذ جاءه الحسين فركب عنقه وهو ساجد، فأطال السجود بالناس حتى ظنوا أنه قد حدث أمر فلما قضى صلاته قالوا: «قد أطلت يا رسول الله حتى ظننا أنه قد حدث أمر، فقال: إِنَّ ابْنِي ارْتَحَلَنِي فَكِرْهُتُ أَنْ أُعْجِلَهُ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ»⁹ وعن

¹سورة الفرقان، الآية: 74.

²سورة الكهف، الآية: 46.

³سورة الشورى، الآية: 49-50.

⁴سورة التكويد، الآية: 8-9.

⁵سورة النحل، الآية: 58-59.

⁶سورة البقرة، الآية: 233.

⁷سورة لقمان، الآية: 13.

⁸البخاري، صحيح البخاري، كتاب الأدب، باب رحمة الولد وتقبيله ومعانقته، رقم الحديث 5996، ص 1505.

⁹أحمد بن شعيب بن علي النسائي، سنن النسائي الصغير، الرياض، وزارة الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد السعودية، ط1، 1999م، كتاب التَّطْبِيق، باب هلْ يَجُوزُ أَنْ تَكُونَ سَجْدَةً أَطْوَلَ مِنْ سَجْدَةٍ، رقم 1142، ص 158.

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

أبي هريرة أن الأقرع بن حابس أبصر النبي صلى الله عليه وسلم يقبل الحسن فقال: إن لي عشرة من الولد ما قبلت واحداً منهم، فقال صلى الله عليه وسلم: «إِنَّهُ مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ»¹.

وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم «يُرُورُ الْأَنْصَارَ وَيُسَلِّمُ عَلَى صَبِيَّانِهِمْ، وَيَمْسَحُ رُؤُوسَهُمْ»² ويؤكد صلوات الله وسلامه عليه أن رعاية الأطفال واجبة على والديهم خاصة وكل أفراد المجتمع عامة، ويرغب في حبهم؛ لأنهم قريبي إلى الله تبيشر برحمته وتقي من عذابه، فيقول الرسول الكريم: «لَوْلَا أَطْفَالٌ رُضِعَ، وَسُيُوحٌ رُكِعَ، وَبَهَائِمٌ رُئِعَ، لَأَبْصَبَ عَلَيْكُمْ الْعَذَابُ صَبًّا»³.

3- كثرة الأحكام والتشريعات التي أتى بها الإسلام فيما يخصُّ الطفل

المتأمل في أحكام الإسلام وتشريعاته يجدها قد اشتملت على كثير من الأحكام المتعلقة بالطفولة، مما دفع بعض علماء المسلمين إلى أن يحاولوا جمع هذه الأحكام كما فعل صاحب كتاب (الجامع لأحكام الصغار)، والإمام ابن القيم في كتابه (تحفة المودود في أحكام المولود)، فقد جمع الأخير الأحكام الخاصة بالمولود فقط. وهذه الكثرة في الأحكام والتشريعات الخاصة بالطفل التي جاء بها الإسلام والتي تتصف بالنفرد تمنع أن يكون الإسلام قد تأثر فيها بغيره من النظم أو النظريات.

رابعاً - حقوق الطفل قبل الولادة

1- تبدأ حقوق الطفل قبل وجوده، تبدأ من حيث البحث عن أم وزوجة صالحة وكذلك للمرأة اختيار الزوج الصالح لقد حث النبي صلى الله عليه وسلم على اختيار الزوجة المستقبلية ذات الدين والخلق فقال عليه الصلاة والسلام (فَاطْفَرُ بِذَاتِ الدِّينِ تَرَبَّتْ بِذَلِكَ)⁴. وعن أم ودود ولود كما أمر النبي صلى الله عليه وسلم: " تَزَوَّجُوا الْوُدُودَ الْوُلُودَ، فَإِنِّي مُكَاتِرٌ بِكُمْ الْأَنْبِيَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ " ⁵، وفي حديث آخر عن عائشة رضي الله عنها، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَخَيَّرُوا لِنُطْفُكُمْ، وَأَنْكَحُوا الْأَكْفَاءَ، وَأَنْكَحُوا إِلَيْهِمْ»⁶ كما أن هناك تحريضا على اختيار الزوجة الصالحة، ذات الأصل الطيب نظرا لما يترتب على ذلك من نتائج وراثية، وتربوية مستقبلية⁷.

¹ البخاري، صحيح البخاري، كتاب الأدب، باب رحمة الولد وتقبيله ومعانقته، رقم الحديث 5997، ص 1505.

² البخاري، المصدر نفسه، كتاب الأسنذان، باب التسليم على الصبيان، رقم الحديث 6247، ص 1559.

³ الطبراني، سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، المعجم الأوسط، دار الحرمين - القاهرة، تج: طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، ط1، 1415 هـ، رقم 6539، 327/6.

⁴ البخاري، المصدر نفسه، كتاب النكاح، باب الأكفاء في الدين، رقم الحديث 5090، ص 1298.

⁵ أحمد بن حنبل، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني، المسند، دار الرسالة ناشرون، بيروت، ط1، 2001م، ج7، ص 242.

⁶ ابن ماجه، أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، سنن ابن ماجه، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء الكتب العربية، القاهرة، 1313هـ، ج1، ص 633.

⁷ محمود المصري، كيف نربي أولادنا تربية إسلامية صحيحة، القاهرة، مؤسسة قرطبة للنشر، ط1، ص 9. سعيد بن علي بن وهف القحطاني، الهدى النبوي في تربية الأولاد، الرياض، مطبعة سفير، ط1، 2011م، ص 37-38.

كذلك حث الرسول عليه أفضل الصلوات و التسليمات ولي أمر المرأة على اختيار الزوج الصالح «إذا خطب إليكم من ترضون دينه وخلقه، فزوجوه إلا تفعلوا تكن فتنة في الأرض وفساداً عريضاً»¹.

2- حق سلامة الطفل على المرأة الحامل

فقد حرم الدين الإسلامي الشريف الإجهاض أو تعريض الجنين لخطر مقصود يؤثر على صحته ونموه (إهمال التغذية السليمة، مراجعة الطبيبة في فترات الحمل ..)

أيضاً نلاحظ من شدة حرص الشارع على الجنين والعناية به قبل أن يكتمل نموه أنه أباح للمرأة الحامل الفطر في رمضان فقد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: " إن الله وضع عن المسافر شطر الصلاة وعن الحامل أو المرضعة الصوم أو الصيام - والله لقد قالها النبي كليهما أو أحدهما"² وكذلك على الأم أن تتناول الأطعمة الغنية بالفيتامينات والعناصر الغذائية اللازمة لتكوين الجنين وحمايته، واكتمال نموه.

3- حق النفقة

شرع الإسلام على الوالد الإنفاق على ابنه في حمله ورضاعته قال تعالى: ﴿وَإِنْ كُنَّ أَوْلَاتٍ حَمَلٍ فَانْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَانْفِقُوا لَهُنَّ جُورَهُنَّ﴾³ عَنْ عَلِيٍّ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ: ﴿وَإِنْ كُنَّ أَوْلَاتٍ حَمَلٍ فَانْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ أَنْ هَذِهِ الْمَرْأَةُ يُطَلِّقُهَا زَوْجُهَا، فَيَبُتُّ طَلَاقُهَا وَهِيَ حَامِلٌ، فَيَأْمُرُهُ اللَّهُ أَنْ يُسْكِنَهَا، وَيُنْفِقَ عَلَيْهَا حَتَّىٰ تَضَعَ، وَإِنْ أَرْضَعَتْ فَحَتَّىٰ تَقْطِمَ، وَإِنْ أَبَانَ طَلَاقُهَا، وَلَيْسَ بِهَا حَبْلٌ، فَلَهَا السُّكْنَىٰ حَتَّىٰ تَنْفَضِيَ عِدَّتُهَا وَلَا نَفَقَةَ، وَكَذَلِكَ الْمَرْأَةُ يَمُوتُ عَنْهَا زَوْجُهَا، فَإِنْ كَانَتْ حَامِلًا انْفَقَ عَلَيْهَا مِنْ نَصِيبِ ذِي بَطْنِهَا إِذَا كَانَ مِيرَاثًا، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مِيرَاثًا انْفَقَ عَلَيْهَا الْوَارِثُ حَتَّىٰ تَضَعَ وَتَقْطِمَ وَلَدَهَا كَمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿وَعَلَى الْوَارِثِ مِنْ ذَلِكَ﴾⁴ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ حَامِلًا، فَإِنَّ نَفَقَتَهَا كَانَتْ مِنْ مَالِهَا⁵.

خامساً - حقوق الطفل بعد الولادة

¹ محمد بن عيسى الترمذي، سنن الترمذي، بيروت، دار الغرب الإسلامي، ط1، 1996م، ج2، أبواب النكاح، باب ماجاء اذا جاء من ترضون دينه وخلقه فزوجوه، رقم1084، ص380.

² النسائي، أحمد بن شعيب بن علي، السنن الكبرى، تحقيق: حسن عبد المنعم شلبي، مؤسسة الرسالة، بيروت، 1421هـ/2001م، ج3، ص151.

³ الطلاق، الآية:6.

⁴ سورة البقرة، الآية: 233.

⁵ الطبري، محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الأملبي، أبو جعفر الطبري (المتوفى: 310هـ)، تفسير الطبري، تحقيق: الدكتور عبد الله بن عبد المحسن التركي، دار هجر للطباعة والنشر والتوزيع والإعلان، ط1، 1421هـ/2001م، ج23، ص62.

1- البشارة وإظهار السرور به

الأطفال نعمة من نعم الله على خلقه، ومن حق المولود أن يظهر والديه السرور بقدمه لذا كانت البشارة بالمولود والتهنئة مستحبة. وإظهار السرور يشمل المولود الذكر والأنثى¹. قال تعالى: ﴿يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ﴾².

2- حق الحياة

صان الدين الإسلامي الشريف حياة الطفل وحرّم إزهاق روحه قال تعالى: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمْلَاقٍ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنْ قَتَلْتُمْ إِنْ قَتَلْتُمْ كَانَ خَطِيئَةً كَبِيرًا﴾³

قوله: {إملاق} قال ابن عباس، وَقَتَادَةُ، وَالسُّدِّيُّ: هو الفقر، أي: ولا تقتلوا أولادكم خشية إملاق، وقال في سورة "الإسراء": {وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمْلَاقٍ}، أي: خشية حصول فقر، في الأجل؛ ولهذا قال هناك: {نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ} فبدأ برزقهم للاهتمام بهم، أي: لا تخافوا من فقركم بسببهم، فرزقهم على الله. وأمّا في هذه الآية فلما كان الفقر حاصلًا قال: {نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ}؛ لأنه الأهم هاهنا، والله أعلم⁴.

3- حق النسب

من حق الطفل ثبوت نسبه إلى والديه. فإذا ثبت نسبه إلى والده فإنه يثبت له بناء على ذلك كافة حقوقه الأخرى. ونسب الطفل إلى أبيه فيه حماية له من الضياع والتشرد فتصان كرامته.

يقول عليه الصلاة والسلام: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَدْخَلْتَ عَلَى قَوْمٍ مِّن لَّيْسٍ مِنْهُمْ؛ فَلَيْسَتْ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ، وَلَنْ يُدْجِلَهَا اللَّهُ جَنَّتَهُ، وَأَيُّمَا رَجُلٍ جَدَّ وَلَدَهُ وَهُوَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ؛ احْتَجَبَ اللَّهُ مِنْهُ، وَفَضَحَهُ عَلَى رُءُوسِ الْأُولَىٰ وَالْآخِرِينَ»⁵.

وحرمت الشريعة الغراء العلاقات غير الشرعية بين الذكور والإناث وليس من حق أي شخص نفي النسب أو إثباته، إلا وفق شروط شرعية معينة، والنسب لا يقبل التنازل؛ لوجود حق الله تعالى فيه، ولا يكفي للطفل المسلم أن يعرف والديه ويتلقى رعايتهما، بل لا بد أن تكون نسبه إليهما نسبة لا تقبل التشكيك، وقد حذر الإسلام من التلاعب بالنسب، وجاء بالوعيد الشديد لمن يجحد ولده، كما توعد المرأة التي تخلط أنساب الناس ببعضها البعض.

¹ عبدالله ناصح علوان، تربية الأولاد في الإسلام، القاهرة، دار السلام، ط1، 21، 1992م، ص73.

² سورة مريم، الآية:7.

³ سورة الإسراء، الآية:31.

⁴ ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: 774هـ)، تفسير القرآن العظيم، تحقيق: سامي بن محمد سلامة، دار طيبة للنشر والتوزيع، الرياض، ط2، 1420هـ/1999م، ج3، ص362.

⁵ النسائي، السنن الكبرى، ج5، ص286.

يقول سبحانه وتعالى: {ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَأَلْيَسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا}،¹ وعدم ثبوت نسب الأطفال يؤثر في البناء الاجتماعي لهم، فيميلون دائماً إلى التخريب والاعتداء على ممتلكات الناس وسرقتها، وتغيب عنهم القيم الأخلاقية واحترام العادات والتقاليد، ويتأثر البناء المعرفي نتيجة لغياب الاهتمام الأسري، ويتأثر البناء الجسمي نتيجة لضعف مناعة الجسم لديهم، وتدني مستوى التغذية، وعدم توافر الرعاية الصحية، ويتميزون بسرعة الغضب، وحدة المزاج، والانفعال السريع الحاد، ولا يتقون بأحد، ولا يحترمون الكبار بسهولة، ولديهم شعور بالدونية والضعف، أو النعمة على الظروف الحياتية والأسرية، ولديهم نظرة تشاؤمية إلى الحياة والناس، بالإضافة إلى ضعف تقدير الذات، ومفهومهم السلبي تجاه أنفسهم.

ويعود مناط اهتمام الشريعة بالنسب، إلى أن ضياعه يؤدي بالطفل إلى الانحراف والمهانة والذل والعار، وقد توعد الإسلام بمن ينكر نسب ولده بالعقاب الشديد، فعن أبي هريرة رضي الله عنه قال، قال رسول الله ﷺ: «اثنتان في الناس هما بهم كُفْرٌ: الطَّعْنُ فِي النَّسَبِ، وَالنِّيَاحَةُ عَلَى الْمَيْتِ».

4- حق الطفل في الاسم و الجنسية

لما أكرم الله البشرية بدين الحق، وأرسل إليها نبيه الخاتم محمداً صلى الله عليه وسلم وبعثه ليتمم مكارم الأخلاق جعل من حق كل إنسان مهما صغرت أو عظمت منزلته أن يكون له اسم يتميز به من غيره، ويعرف به في المجتمع، وإن هذا الاسم يرافق الإنسان في مسيرة حياته كلها منذ الولادة وحتى الوفاة، بل إنه ينادى به في الدار الآخرة؛ ولذا جعل هذا أدباً يتميز به الإسلام الذي يربي أتباعه على الذوق الرفيع والجمال.

بل لقد نذب رسول الله إلى تحسين الأسماء فقال: (إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ)².

وقد سنن رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا رسول الله، عَلِّمْنَا مَا حَقَّ الْوَالِدُ عَلَى الْوَلَدِ، فَمَا حَقَّ الْوَلَدُ عَلَى الْوَالِدِ؟ قال صلى الله عليه وسلم: (أَنْ يُحْسِنَ اسْمَهُ وَيُحْسِنَ أَدَبَهُ).³

وهكذا جعل الإسلام تحسين اسم المولود حقاً للولد على والده، ومن ثم أمر بالحفاظ على حق الأولاد في ذلك.⁴

¹ سورة الأحزاب، الآية: 5.

² أبو داود، سنن أبو داود، ج7، كتاب الأدب، باب في تغيير الأسماء، رقم الحديث 4948، ص303.

³ البيهقي، شعب الإيمان، ج11، رقم 8300، ص137-138.

⁴ محمود المصري، كيف نربي أولادنا تربية إسلامية صحيحة، ص12.

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

ولقد كان من سننه صلى الله عليه وسلم تغيير الأسماء السيئة إلى أسماء حسنة ومن ذلك ما روي أنه كانت لعمر بنتُ اسمها (عاصية) فسمها رسول الله صلى الله عليه وسلم (جميلة)¹.

من حق الطفل الحصول على جنسية والديه وفي حالة الأطفال مجهولي الهوية يحصل الطفل على جنسية البلد الذي ولد فيها، وعلى الدولة له حق الرعاية².

5- التأذين

من الأحكام التي شرعها الإسلام للمولود: التأذين في أذنه اليمنى والإقامة في أذنه اليسرى، وذلك حين الولادة مباشرة، لما روى أبو داود والترمذي عن أبي رافع أنه قال: (رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم أُذِنَ فِي أُذُنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ جِئْنَ وَلَدَتْهُ قَاطِمَةٌ)³.

فسماع المولود هذا الأذان، يكون أول ما يقرع مسامعه كلمات متضمنة لكبرياء الله وعظمته، والشهادة أول ما يدخل بها في الإسلام مع ما فيها من هروب الشيطان من كلمة الأذان⁴.

6- تحنك المولود

الحنك هدي نبوي كريم شرع للمولود عقب ولادته، ومعناه تليين التمرة حتى تصير لينة حيث تبتلع ويفتح فم المولود، ثم يدلك حنكه بها عند ولادته أو قريباً من ذلك، بوضع شيء من هذه التمرة على الأصبع وتحرك يميناً وشمالاً، ولعل الحكمة من ذلك تقوية عضلات الفم بحركة اللسان مع الحنك والفكين، وتسهيل خروج الأسنان حتى لا يشق على الطفل⁵. وقد وردت أحاديث نبوية كثيرة في التحنك، منها قول أسماء بنت أبي بكر حين حملت بعبد الله بن الزبير بمكة قالت: «فخرجت وأنا متم (أي أكملت الشهر التاسع من الحمل)، فأتييت المدينة، فنزلت بقاء فولدت بقاء، ثم أتيت رسول الله (صلى الله عليه وسلم)، فوضعت في حجره، ثم دعا بتمر، فمضغها، ثم نفل في فيه، فكان أول شيء دخل جوفه ريق رسول الله (صلى الله عليه وسلم)، ثم حنكه بالتمر، ثم دعا له، فبرك عليه، وكان أول مولود ولد في الإسلام، ففرحوا به فرحاً شديداً، لأنهم قيل لهم: «إن اليهود قد سحرتكم فلا يولد لكم»⁶.

7- رضاعته من ثدي أمه

¹ مسلم، مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري (المتوفى: 261هـ)، صحيح مسلم، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ج3، ص1667،

² سهام اليماني، حقوق الطفل في الشريعة الإسلامية، www.nfsp.org.sa، 2015م.

³ ابن حنبل، المسند، ج39، ص297.

⁴ شمس الدين محمد بن قيم الجوزية، تحفة المودود في أحكام المولود، دمشق، مكتبة دار البيان، ط1،

1971م، ص30-31.

⁵ محمود المصري، كيف نربي أولادنا تربية إسلامية صحيحة، ص11-12.

⁶ مسلم، صحيح مسلم، ج3، ص1691.

وهي حق من الحقوق الشرعية للطفل وهذا ملقى على عاتق الأم، وواجب عليها لقول الله تعالى ((وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُبْتِغِيَ الرِّضَاعَةَ))¹، وقد أثبتت الدراسات العلمية أهمية الرضاعة من لبن الأم وما يحمله هذا اللبن من عناصر غذائية وفوائد كثيرة نفسية وجسمية على المولود، ولكي تنال الأم حقها كاملاً بحسن الصحبة كما ورد في الحديث عنه عندما سئل من أحق الناس بحسن صحبتي قال: "أمك ثم أمك ثم أمك"²، فتكون الأم قد حملت وولدت وأرضعت.

8- اختيار الاسم الحسن

يختار له من الأسماء الحسنة ما تتعبد الله عز وجل وتتقرب إليه؛ لأن الاسم يستمر مع الشخص مدى الحياة ويكون رمزاً ملازماً له في هذه الحياة، فقد أوصى الرسول صلى الله عليه وسلم بضرورة اختيار الاسم الحسن. قال عليه الصلاة والسلام: ((إِنَّ أَخْيَرَ أَسْمَائِكُمُ الْحَارِثُ وَهَمَامٌ، وَيَعْمُ الْإِسْمُ عَبْدُ اللَّهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ، وَسُمُّوا بِأَسْمَاءِ الْأَنْبِيَاءِ وَلَا تَسْمُوا بِأَسْمَاءِ الْمَلَائِكَةِ))، قال: وَيَأْسُمُكَ؟ قال: " وَيَأْسُمِي، وَلَا تَكُنْتُوَا بِكُنِّيَّتِي))³ ويتجنب الأسماء القبيحة والمحرمة والمكروهة شرعاً.

9- حلق رأس المولود

حلق شعر المولود والتصدق بوزن شعره فضة على الفقراء وهو من الآداب المشروعة للوليد لقوله صلى الله عليه وسلم: " مع الغلام عقيقة فأهريقوها عنه دماً وأميطوا عنه الأذى"⁴، وإمطة الأذى هي حلق الرأس لقول النبي صلى الله عليه وسلم لسيدتنا فاطمة رضي الله عنها عندما ولدت الحسن " اخلقي رأسه وتصدقني بوزن شعره فضة على المساكين"⁵. والحكمة في ذلك هي تقوية شعر رأس المولود، وفتحاً لمسام الرأس، وتقوية لحاسة البصر والشم والسمع.⁶

10- العقيقة

العقيقة سنة مؤكدة سنها النبي صلى الله عليه وسلم، والعقيقة شرعاً: الشاة التي تذبح عن المولود في اليوم السابع من ولادته عند حلق شعره قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ((مَعَ الْغُلَامِ عَقِيْقَةٌ، فَأَهْرِيقُوهَا عَنْهُ دَمًا، وَأَمِيطُوا عَنْهُ الْأَذَى))⁷ Hata! Yer işareti tanımlanmamış. وهي من حقوق الولد على والده.⁸ وقيل: هي الطعام الذي يُصنع ويُدعى إليه من أجل المولود.

¹ سورة البقرة، الآية: 230.

² مسلم، صحيح مسلم، ج4، ص1974.

³ البيهقي، شعب الإيمان، ج4، ص118-119.

⁴ البخاري، صحيح البخاري، كتاب العقيقة، باب إمطة الأذى عن الصبي، رقم الحديث: 5472، ص1392.

⁵ الترمذي، سنن الترمذي، ج3، ص151.

⁶ عبدالله ناصح علوان، المرجع نفسه، ص78. ابن قيم الجوزية، تحفة المودود في أحكام المولود، ص97.

⁷ البخاري، صحيح البخاري، كتاب العقيقة، باب إمطة الأذى عن الصبي، رقم الحديث: 5472، ص1392.

⁸ القحطاني، الهدى النبوي في تربية الأولاد، ص55.

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

الحديث الثاني: حديث سمرة بن جُندبٍ، عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: ((كل غُلام رهينةٌ بعقيقته، تذبح عنه يوم سابعه، ويُسمَّى فيه ويحلق رأسه، ويُحلقُ رأسه))¹.

ولهذا أحب الإمام أحمد أن يستقرض الإنسان لها، وقال إنه أحيا سنة وأرجو أن يخلف الله عليه وهي عن الذكر شاتين وعن الأنثى شاة واحدة².

11- الختان

هو من أبرز الشعائر التي يتميز بها المسلم عن غيره، فهو واجب العمل به ومقدم على غيره من الواجبات وهو سنة للرجال، ولقد روى عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال للرجل الذي قال قد أسلمت فقال النبي " أَلْقِ عَنكَ شَعْرَ الْكُفْرِ وَاخْتِنِ"³ والختان يعتبر من خصال الفطرة الخمسة بل يأتي في مقدمتها وقد ورد في أحاديث كثيرة، منها حديث أبي هريرة قال: " قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "الفطرة خمس... وذكر منها الختان"⁴. وللختان حكم دينية عظيمة وفوائد صحية، فهو رأس الفطرة وشعار الإسلام وهو يميز المسلم عن غيره من أتباع الديانات الأخرى⁵.

والحكمة من ذلك أنه تشريع إلهي شرعه الله لعباده ليكمل به فطرتهم ولأنه بواسطته يمكن التخلص من الإفرازات الدهنية، كما أنه يقلل من إمكان الإصابة بالسرطان، وأيضاً يجنب الأطفال من الإصابة بسلس البول الليلي⁶.

12- الحضانة

عهدت الشريعة الإسلامية، بالحضانة للوالدين وحثهما على ضرورة التعاون وتهيئة البيئة المناسبة لحضانة الصغير، وحفظه وتربيته وطمأنينته عن كل ما يضره، أو يهلكه وجعلت الأولوية في الحضانة للأم، باعتبارها أحق الناس بهذه المسؤولية، واشترط الفقهاء أن تكون الحاضنة سليمة العقل صحيحة الجسم، قادرة نفسياً على القيام بواجبات الحضانة.

وفي كتب الفقه أفرد الفقهاء أبواباً وفصولاً خاصة للحضانة وقد عرفوا الحضانة بقولهم: الحضانة هي بفتح الحاء، مأخوذة من الحِضن بكسرها، وهو الجَنُب؛ لأنها تضمُّه إلى حضنها، وتنتهي بالتمييز، ثم بعده إلى البلوغ تسمى كفالته، كما قاله الماوردي. والأصل فيها قوله تعالى: ﴿وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّبَانِي صَغِيرًا﴾⁷.

¹ أحمد بن حنبل، المسند، ج33، ص271.

² أبو النجا، موسى الحجاوي، الإقناع في فقه الإمام أحمد بن حنبل، تحقيق: عبد اللطيف محمد موسى السبكي، دار المعرفة، بيروت، ج1، ص409.

³ أحمد بن حنبل، المسند، ج24، ص163.

⁴ البخاري، محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة، الأدب المفرد، المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار البشائر الإسلامية، بيروت، 1989م، ص439.

⁵ محمود المصري، كيف نربي أولادنا تربية إسلامية صحيحة، ص13.

⁶ القحطاني، الهدى النبوي في تربية الأولاد، ص99-100.

⁷ سورة الإسراء، الآية:24.

ومن السنة ما رواه الحاكم وأبو داود عن ابن عمرو: أن امرأة قالت: يا رسول الله، إن ابني هذا كان بطني له وعاء، وتديني له سقاءً، وججري له حواءً، وإن أباه طلقني، وأراد أن ينتزعهُ مِنِّي. فقال صلى الله عليه وسلم: " أنت أحقُّ به ما لم تنكحي".¹ والحضانة هي القيام بحفظ من لا يميز ولا يستقل بأمره وتربيته بما يصلحه.²

ولقد حثت الشريعة الإسلامية، الأم على البقاء في المنزل من أجل أداء مهمتها على الوجه الأكمل، ألا وهي تربية الأطفال ومراقبتهم والاهتمام بهم وأن هذا هو عملها ومهمتها الأساسية وهي ليست مطالبة بكسب العيش الذي هو من مهام الرجل، كما يقول الله تعالى: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾³. وبهذا فإن الشريعة الإسلامية، تحت على عدم إهمال الأطفال وتركهم لوحدهم، في البيوت أو المنازل، وهي إحدى العوائق التي تعاني منها المجتمعات المتحضرة التي تعيش الفردية في أقصى درجاتها.

أما في حالة فقدان الأم فإن الحضانة تكون لامرأة أخرى من أقارب المحضون، وفق الشروط المحددة شرعاً كالبلوغ والعقل والإسلام والقدرة على رعاية الصغير والأمانة⁴.

13- حق الطفل في النفقة

مما جاءت به الشريعة وأوجبته في حق المولود على الوالد النفقة عليه حتى يبلغ الذكر وتزوج الأنثى، كما قال النبي صلى الله عليه وسلم: " أَفْضَلُ دِينَارٍ يُنْفِقُهُ الرَّجُلُ دِينَارًا عَلَى عِيَالِهِ"⁵، كما جعلت الشريعة الإسلامية، النفقة للطفل واجبة على الدولة في حالة عدم وجود عائل له من أصلابه وفقاً للهدى النبوي: " أَنَا أَوْلَى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ، فَمَنْ تَرَكَ دِينًا أَوْ ضَبَاعًا فَلِيَّ، وَمَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِلْوَارِثِ"⁶ وبذلك حمت الشريعة الإسلامية الأطفال وبهذا المنهج المحمدي، تحمي حقوق الأطفال من الفقر والمجاعات والخصاصة والحاجة⁷.

14- حق الطفل في حفظ ماله من الضياع

حرصت الشريعة الإسلامية، على الحفاظ على ممتلكات الصغار وأموالهم ونهت عن أكل مال اليتيم أو العبث بها، وتوعدت من يعتدي على أموال اليتامى ظلماً، وفي هذا السياق يقول الحق سبحانه وتعالى: ﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ﴾⁸ وقال أيضاً سبحانه: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ

¹ ابن حنبل، المسند، ج11، ص311.

² سراج الدين أبي حفص عمر بن رسلان البلقيني الشافعي، التدريب في الفقه الشافعي، دار القلتين، الرياض، ط1، 1432هـ/2012م، ج4، ص29.

³ سورة النساء، الآية: 33.

⁴ القحطاني، المرجع نفسه، ص111-112.

⁵ مسلم، صحيح مسلم، ج2، ص691. أحمد بن حنبل، المسند، ج37، ص90.

⁶ أحمد بن حنبل، المسند، ج16، ص52.

⁷ القحطاني، المرجع نفسه، ص119.

⁸ سورة الأنعام، الآية: 152.

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

أَمْوَالِ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا¹. كما أوصى رسول الله صلى الله عليه وسلم بوجوب الإحسان إلى الأيتام والمحافظة عليهم والإنفاق عليهم ومساعدتهم وتيسير أمورهم حيث قال: "أنا وكافل اليتيم في الجنة كهاتين"² وأشار بأصبعيه السبابة والوسطى. ومن هذا نستنتج أن الشريعة الإسلامية تهدف إلى تربية الأيتام كسائر الأطفال في المجتمع وتدعو إلى البر بهم والإحسان إليهم. هذا هو موقفها من اليتيم فأين موقف التشريعات الوضعية من تلك المعاملة الإنسانية الراقية التي حثت الشريعة المحمدية التعامل بها مع اليتيم.

15- حق الطفل في اللعب المباح

من القواعد الإسلامية مداعبة الطفل لسبع، وتعليمه لسبع ومصاحبته لسبع، وقد كان المصطفى عليه الصلاة والسلام يداعب الأطفال فقال لمن مات عصفوره من الأطفال: "يا عمير، ما فعل النعير" وهو الطائر الصغير، وكان يركب الحسن والحسين على ظهره في البيت³.

فاللعب عند الطفل من ضروريات حياته ومن أول اهتماماته فهو يقدمه على كل المطالب والمنافع وينسى به ما هو ملح من حاجاته، وقد اعتبر الإسلام هذه الرغبة عند الطفل فأذن لوليه أن يسمح له باللعب بالدمى وهي تماثيل للإنسان أو الحيوان مصنوعة من القطن أو الخشب أو غيرهما، والإسلام حرم اقتناءها والعمل فيها ببيع أو غيره، إلا أنه رخص لولي الطفل أن يشتريها لولده إرضاء لميول الطفل وإسعافاً لرغبته، عن عائشة قالت كنت ألعب بالبنات أي بالألعاب عند رسول الله صلى الله عليه وسلم وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يسريهن وفي رواية أبي داود أن النبي صلى الله عليه وسلم قال ما هذا يا عائشة قالت بناتي و رأى بينهن فرساً له جناحان فقال ما هذا الذي في وسطهن قلت فرس قال فرس له جناحان قالت أما سمعت أن سليمان بن داود كانت له خيل لها أجنحة فضحك حتى رأيت نواجذه⁴.

ووجه الدلالة من الحديث أن عائشة حين كانت تلعب بالبنات - وهي دمي من قصب - كانت في سن الصبيان إذ أن النبي صلى الله عليه وسلم دخل بها وهي بنت تسع سنين.

وعنها أيضاً قالت لقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يسترني بردائه وأنا أنظر إلى الحبشة يلعبون في المسجد حتى أكون أنا التي أسأم فاقدروا قدر الجارية الحديثة السن الحريصة على اللهو، تعني أن النبي صلى الله عليه وسلم تنازل لرغبته في اللهو واللعب مراعاة لصغر سنها فتركها تنظر إلى الحبشة يلعبون دون أن يستعجلها للدخول إلى بيتها حتى كانت هي التي تمل المشهد وتسأمه⁵، وفيه إقرار لحب اللعب عند الأطفال والصبر لهم حين يلعبون دون أن يحال بينهم وبين إشباع غريزتهم الصبيانية.

¹ سورة النساء، الآية: 9.

² أحمد بن حنبل، المسند، ج37، ص476.

³ محمود المصري، كيف تربي أولادنا تربية إسلامية صحيحة، ص27-28. القحطاني، الهدى النبوي في

تربية الأولاد، 2011م، ص94.

⁴ أبو داود، سنن أبو داود، ج4، ص283.

⁵ أحمد بن حنبل، المسند، ج41، ص89.

16- حق الطفل في التربية الخلقية والإيمانية

من الحقوق التي ميزت الشريعة الإسلامية الأطفال بها حقهم في التربية الخلقية وأوجبها على الوالدين، وأول أخلاق المطلوب تعليمها الصدق في القول، والصدق في الفعل، وتعليم الأخلاق الفاضلة كقول الله تعالى: ﴿ وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ ۚ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ۝١﴾.

﴿ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ۝٢﴾، وقال صلى الله عليه وسلم لابن العباس: ((يَا غُلَامُ، إِنِّي مُخْبِتُكَ حَدِيثًا، أَحْفَظُ اللَّهُ يَحْفَظُكَ، أَحْفَظُ اللَّهُ تَجِدُهُ تَجَاهُكَ، إِذَا سَأَلْتَ، فَاسْأَلِ اللَّهَ، وَإِذَا اسْتَعْنَيْتَ، فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ))³ وبذلك يعلمه المصطفى صلى الله عليه وسلم أسس التربية الخلقية والإيمانية.

17- حق الطفل في التعليم

التعليم في الإسلام حق أساسي لكل إنسان صغيراً أو كبيراً ويحظى في الإسلام بتقدير عظيم قال تعالى: ﴿ أَفَرَأَىٰ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝٤﴾. وفترة الطفولة من أخصب الفترات في البناء العلمي والفكري للإنسان، حيث تتحدد فيها شخصيته وتتميز هويته، ولذلك دعا الإسلام رب الأسرة إلى تعليم أهله والاهتمام بهم وعدم الاقتصاد على السعي في رزقه فقط قال صلى الله عليه وسلم: "مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسَ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ"⁵.

18- حق الطفل في العدالة و المساواة بينه و بين إخوته

وقد جاء الشرع الحنيف بالتوجيه على البناء الصَّحِيح للأبناء، والأمر بالتسوية بينهم في الرِّعاية والعطفية وسائر الشؤون، وفق وصية الله لعباده؛ إذ يقول سبحانه: ﴿ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ۝٦﴾.

أمر الإسلام الوالدين في المساواة في المعاملة بين الأبناء ذكوراً وإناثاً. قال صلى الله عليه وسلم: " اتَّقُوا اللَّهَ وَاَعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ"⁷.

ولقد حرص الإسلام على العدل بين الأبناء حتى في المعاملة والعطف، فقد روى ابن أبي الدنيا عن الحسن قال: بينما رسول الله صلى الله عليه وسلم يحدث أصحابه إذ جاء صبيٌّ حتى انتهى إلى أبيه، في ناحية القوم، فمسح رأسه وأقعده على فخذة اليمنى، قال: فلبث قليلاً، فجاءت ابنة له حتى انتهت إليه،

¹ سورة لقمان، الآية: 11.

² سورة لقمان، الآية: 15.

³ أحمد بن حنبل، المسند، ج4، ص487-488.

⁴ سورة العلق، الآية: 1.

⁵ أحمد بن حنبل، المسند، ج14، ص66.

⁶ سورة النساء، الآية: 11.

⁷ ابن أبي شيبه، عيد الله بن محمد بن إبراهيم بن عثمان بن خراستي العيسي، المصنف في الأحاديث والآثار، المحقق: كمال يوسف الحوت، مكتبة الرشد، الرياض، ط1، 1409هـ، ج6، ص233.

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

فمسح رأسها وأقدها في الأرض، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ((فهلأ على فخذك الأخرى))، فحملها على فخذ الأخرى، فقال صلى الله عليه وسلم: ((الآن عدلت))¹

فالعديل بين الأولاد من أعظم أسباب الإعانة على البرّ، وعلى النقيض من ذلك؛ فالتفريق بين الأولاد من أعظم أسباب العقوق والهجر والكرهية.

19- حق الطفل في عدم استخدامه قبل بلوغ السن المناسبة

لا شك أن الطفولة مرحلة مهمة في حياة الإنسان، لما في ذلك من تأثير كبير على شخصيته في مراحل حياته المختلفة؛ ولأن حاجة الإنسان فيها للرعاية والعناية أكبر؛ لضعف الطفل ونقص قدراته الذاتية، فوضع الإسلام ضوابط تحمي الطفل من العمالة أو الاستخدام له قبل بلوغه سن المناسبة وحدد العلماء سن البلوغ بالخامسة عشرة لتكليفه ومنها حادثة أن ابن عمر أراد المشاركة في معركة أحد وهو ابن أربعة عشر سنة فلم يقبله النبي وهذا فيه دلالة في عدم استخدامه قبل البلوغ. عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَضَهُ يَوْمَ أُحُدٍ، وَهُوَ ابْنُ أَرْبَعِ عَشْرَةَ سَنَةً، فَلَمْ يُجْزَنِي ثُمَّ عَرَضَنِي يَوْمَ الْخُنْدَقِ، وَأَنَا ابْنُ خَمْسِ عَشْرَةَ سَنَةً، فَأَجَازَنِي»².

20- حق الطفل في الحماية وقت الحروب و الغوث و المساعدات عند الكوارث

وللطفل في حالات الطوارئ والكوارث والمنازعات المسلحة أولوية الحماية والرعاية الخاصة بالمدينين من حيث عدم جواز قتله أو جرحه أو إيذائه أو أسرته، وله أولوية الوفاء بحقوقه في المأوى والغذاء والرعاية الصحية والإغاثة، انطلاقاً من أدب الإسلام في الحروب عموماً؛ حيث أوصى الرسول صلى الله عليه وسلم قادة الجيوش قائلًا: " انْطَلِقُوا بِاسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا تَقْتُلُوا شَيْخًا فَانِيًا وَلَا طِفْلًا وَلَا صَغِيرًا وَلَا امْرَأَةً..."³.

21- حق الطفل في المشاركة وإبداء الرأي

للطفل الحق في حرية التعبير، بما لا يتنافى مع تعاليم الإسلام وآدابه. وله الحق في تكوين آرائه الخاصة في جميع المسائل التي تخصه. كما ثبت عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه وهو خليفة مر بالطريق فهرب الصبية خوفاً وهيبة منه، لكن عبدالله بن الزبير لم يفر، فسأله عمر لما لم تفر مثل أصحابك؟ فأجابته الغلام بثقة: ليست الطريق بضيق عليك فأوسع لك، ولم أرتكب ذنباً فأخاف منك وهذه الحادثة تدلنا أن عمر ابن الخطاب لم ينهي الطفل عن هذا الأمر وترك له حرية التعبير عن رأيه⁴.

الخاتمة

¹ ابن أبي الدنيا، أبو بكر عبد الله بن محمد بن عبيد بن سفيان بن قيس، النفقة على العيال، تحقيق: نجم عبد الرحمن خلف، دار ابن القيم، الدمام، ط1، 1410هـ/1990م، ج1، ص173.

² البخاري، صحيح البخاري، ج3، ص177.

³ أبو داود، سنن أبو داود، ج4، ص256.

⁴ علاء الدين مغلطي، ابن قليج بن عبد الله البكجري، إكمال تهذيب الكمال في أسماء الرجال، الفاروق الحديثة للطباعة والنشر، القاهرة، ط1، 1422هـ/2001م، ج7، ص350.

İn İslam aهتم بالطفل قبل أن يخرج للحياة، وأعطى له الأهمية الكبرى من خلال التوجيهات القرآنية في القرآن الكريم والتي استعرضت حقوق الأطفال منذ أن كانوا أجنة في بطون أمهاتهم حتى ولادتهم وفضامهم من الرضاعة وكذلك كانت السنة النبوية فيها خير دليل ومرشد لنا في تربية أبنائنا.

ولعل الاهتمام بأداء حقوق الطفل وحسن تربيته مؤكد في هذا العصر الذي تكثر فيه المغريات والمفاسد بمصاعبها وأخطارها فتؤثر على سلوك الطفل، وتغير فطرته وتصده عن إتباع المنهج القويم فتفقد الأمة بذلك أهم أسس وجودها وحضارتها، فيجب العناية بتنشئته وتربيته على أسس صحيحة وتوجيهه نحو الخير ونهيه عن الشرور.

وهكذا يتبين مما سبق المنزلة الرفيعة التي حظيت بها مرحلة الطفولة في التشريع الإسلامي، بحيث تعلقت بها أحكام كثيرة، ونيطت رعايتها بكل من الوالدين وذوي القربى وكل المجتمع، وقد تأكد ذلك كله من خلال آيات القرآن الكريم وأحاديث الهادي البشير صلوات الله عليه، التي تؤسس لكل هذا وتضع له المعالم البارزة والقواعد التي يقاس عليها.

والحمد لله رب العالمين، وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين.

Sonuç

Çocuk, daha hayata gelmeden önce, İslam ona önem vererek, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerle de bu önem ve değeri pekiştirmiş ebede kadar kalıcı hale getirmiştir.

Annelerinin rahimlerinde embriyo ikenden, doğana, emzirilmeye ve sütten kesilene kadar çocuğun haklarını verdi.

Ayrıca Peygamberimizin Sünneti çocuklarımızı yetiştirmede en iyi rehberdir. Özellikle bu zamanda çocuk eğitimi çok daha önem ve değer kazanmaktadır. Fitneye ve bozulmaya uygun öyle bir zemin var ki şimdi, çocuk çok sağlam bir eğitim ve inançla ancak bu zamanın fitnelerinin üstesinden gelebilir.

Çocuk İslam ümmetinin ve toplumun ve medeniyetin esasıdır, özüdür. Çocuk neyse Ümmet o'dur, toplum o'dur, medeniyet o'dur. Çocuğun geleceği Ümmetin ve toplumun geleceğidir.

Çocuğu yetiştirmek için özen gösterilmelidir. Ve çocuğu iyiliğe yönlendirip kötülüklerden men etmek gerekir.

Dolayısıyla, metinde belirtildiği gibi, çocukluk dönemi ile ilgili İslami mevzuatta ehemmiyetine binaen çokça yer verilmiştir.

Çocuğun yetiştirilmesinin sorumluluğu başta ebeveynler olmak üzere akraba, çevre ve toplumu da ilgilendiren hayati bir öneme haizdir.

Çocuk terbiyesi, eğitimi ve geleceği ile ilgili önemi ve değeri Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinde ve Peygamberimizin hadislerinde açık ve net olarak görüyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

قائمة المصادر والمراجع

- 1- ابن أبي الدنيا ، أبو بكر عبد الله بن محمد بن عبيد بن سفيان بن قيس، **النفقة على العيال**، تحقيق: نجم عبد الرحمن خلف، دار ابن القيم، الدمام، ط1، 1410هـ/1990م.
- 2- ابن أبي شيبة، عبد الله بن محمد بن إبراهيم بن عثمان بن خواستي العبسي، **المصنف في الأحاديث والآثار**، المحقق: كمال يوسف الحوت، مكتبة الرشد، الرياض، ط1، 1409هـ/1989م.
- 3- ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: 774هـ)، **تفسير القرآن العظيم**، تحقيق: سامي بن محمد سلامة، دار طيبة للنشر والتوزيع، الرياض، ط2، 1420هـ/1999م.
- 4- ابن قيم الجوزية، شمس الدين محمد ، **تحفة المودود في أحكام المولود**، دمشق، مكتبة دار البيان، ط1، 1971م.
- 5- ابن ماجه، أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، **سنن ابن ماجه**، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء الكتب العربية، القاهرة، 1313هـ.
- 6- ابن هشام، عبد الملك بن هشام بن أيوب الحميري المعافري، أبو محمد، جمال الدين (المتوفى: 213هـ)، **السيرة النبوية لابن هشام**، تحقيق: مصطفى السقا وإبراهيم الأبياري وعبد الحفيظ الشلبي، القاهرة، مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده بمصر، ط:2، 1375هـ/1955م.
- 7- أبو بكر البيهقي، أحمد بن الحسين بن علي بن موسى، **شعب الإيمان**، تحقيق: الدكتور عبد العلي عبد الحميد حامد، مكتبة الرشد للنشر والتوزيع، الرياض، ط1، 1423هـ/2003 م.
- 8- أبو داود السجستاني، سليمان بن الأشعث، **سنن أبو داود**، بيروت، دار الرسالة العالمية، 2009م.
- 9- أبو النجاء، موسى الحجاوي، **الإقناع في فقه الإمام أحمد بن حنبل**، تحقيق: عبد اللطيف محمد موسى السبكي، دار المعرفة، بيروت.
- 10- أحمد بن حنبل، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني، **المسند**، دار الرسالة ناشرون، بيروت، ط1، 2001م.
- 11- البخاري، محمد بن إسماعيل الجعفي، **صحيح البخاري**، كتاب الشهادات، باب بلوغ الصبيان وشهادتهم، دار ابن كثير، دمشق، ط1، 2002م.
- 12- البخاري، محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة، **الأدب المفرد**، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار البشائر الإسلامية، بيروت، 1989م.
- 13- حقوق الطفل في الإسلام، www.scribd.com.
- 14- الترمذي، محمد بن عيسى ، **سنن الترمذي**، بيروت، دار الغرب الإسلامي، ط1، 1996م.

- 15- الطبري، محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الأملي، أبو جعفر الطبري (المتوفى: 310هـ)، **تفسير الطبري**، تحقيق: الدكتور عبد الله بن عبد المحسن التركي، دار هجر للطباعة والنشر والتوزيع والإعلان، ط1، 1421هـ/2001م.
- 16- سراج الدين أبي حفص عمر بن رسلان البلقيني الشافعي، **التدريب في الفقه الشافعي**، دار الفلتين، الرياض، ط1، 1432هـ/2012م.
- 17- سعيد بن علي بن وهف القحطاني، **الهدى النبوي في تربية الأولاد**، الرياض، مطبعة سفير، ط1، 2011م.
- 18- السمرقندي، نصر بن محمد بن أحمد بن إبراهيم، **تنبيه الغافلين بأحاديث سيد الأنبياء والمرسلين**، دار ابن كثير، دمشق – بيروت، ط1، 2000م.
- 19- سهام اليماني، **حقوق الطفل في الشريعة الإسلامية**، www.nfsp.org.sa، 2015م.
- 20- شهيرة بولحية، **حقوق الطفل بين المواثيق الدولية وقانون العقوبات الجزائري دراسة مقارنة**، دار الجامعة الجديدة، الإسكندرية، 2011م.
- 21- صفي الرحمن المباركفوري، **الرحيق المختوم**، دار السلام، الرياض.
- 22 - الطبراني، سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، **المعجم الأوسط**، دار الحرمين، القاهرة، تح: طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، ط1، 1415هـ/1995م.
- 23- العربي بختي، **حقوق الطفل في الشريعة الإسلامية والاتفاقيات الدولية**، ديوان المطبوعات الجامعية، الجزائر، 2013م.
- 24- العسكري كهينة، **حقوق الطفل بين الشريعة الإسلامية والقانون الدولي**، رسالة ماجستير غير منشورة، الجزائر، جامعة امحمد بوقرة بومرداس، 2016م.
- 25- علاء الدين مغلطي، ابن قليج بن عبد الله البكري، **إكمال تهذيب الكمال في أسماء الرجال**، الفاروق الحديثة للطباعة والنشر، القاهرة، ط1، 1422هـ/2001م.
- 26- عمر البوريني وآخرون، **كتاب أعمال مؤتمر الحماية القانونية للأسرة بين الواقع والطموح**، كلية الحقوق، جامعة عمان الأهلية، دار الحامد، عمان، 2012م.
- 27- محمد أبو الخير شكري، **الطفولة بين الشريعة الإسلامية والتشريعات الدولية**، دار الفكر، دمشق، 2011م.
- 28- محمود المصري، **كيف نربي أولادنا تربية إسلامية صحيحة**، القاهرة، مؤسسة قرطبة للنشر، ط1، 2002م.

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

29- مسلم، مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري (المتوفى: 261هـ)، **صحيح مسلم**، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي، بيروت.

30- النسائي، أحمد بن شعيب بن علي ، **سنن النسائي الصغرى**، الرياض، وزارة الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد السعودية، ط1، 1999م.

31- النسائي، أحمد بن شعيب بن علي، **السنن الكبرى**، تحقيق: حسن عبد المنعم شلبي، مؤسسة الرسالة، بيروت، 1421هـ/2001م.